Archiva Moldaviæ

II (2010)

International Advisory Board

Viorel Achim (Bucharest)
Mihnea Berindei (Paris)
Ovidiu Buruiană (Iaşi)
Ioan Caproşu (Iaşi)
Igor Caşu (Chişinău)
Adrian Cioflâncă (Iaşi)
Mihai Cojocaru (Iaşi)
Valentin Constantinov (Chişinău)
Florin Curta (Gainesville, Florida)
Andrei Cuşco (Chişinău)
Dennis Deletant (London)
Marius Diaconescu (Bucharest)
Alexander Drace-Francis (Liverpool)
Emil Dragnev (Chişinău)
Armand Goşu (Bucharest)
Ion Gumenâi (Chişinău)
Radu Ioanid (Washington, DC)
Florea Ioncioaia (Iaşi)
Constantin Iordachi (Budapest)
Charles King (Washington, DC)
Gail Kligman (Los Angeles, California)
Ştefan Lemny (Paris)
Bogdan-Petru Maleon (Iaşi)
Hans-Christian Maner (Mainz)
Paul Michelson (Huntington, Indiana)
Andi Mihalache (Iaşi)
Sergiu Musteaţă (Chişinău)
Petru Negură (Chişinău)
Marian Olaru (Rădăuţi)
Virgil Pâslariuc (Chişinău)
Alexandru-Florin Platon (Iaşi)
Leonidas Rados (Iaşi)
Oliver Jens Schmitt (Vienna)
Grigory Shkundin (Moscow)
Flavius Solomon (Iaşi)
Victor Spinei (Iaşi)
Mihai D. Sturdza (Paris)
Igor Şarov (Chişinău)
Silviu Andrieş-Tabac (Chişinău)
Vladimir Tismăneanu (Washington, DC)
Valentin Tomuleţ (Chişinău)
Ottmar Traşcă (Cluj-Napoca)
Florin Ţurcanu (Bucharest)
Constantin Ungureanu (Chişinău)
Daniel Ursprung (Zürich)
N.A. Ursu (Iaşi)
Ion Varta (Chişinău)
Vitalie Văratic (Bucharest)
Petru Vicol (Chişinău)

Editor-in-Chief

Dorin Dobrincu

Editorial Board

Cristian Aniţa, Ludmila Bacumenco-Pîrnău, Ştefan Bosomitu,
Cătălin Botoşineanu, Mihai Chiper, Ligia Dobrincu,
Cătălina Mihalache, Mihai Mîrza

Translations, Linguistic Examination

Ludmila Bacumenco-Pârnău (Russian), Gabriela Preotesi (English)

Typing

Mihaela Răducă

Cover

Romeo Cîrjan, Iulian Constantin Copăcel, Adrian Solomon

Archiva Moldaviæ

II (2010)

Revistă publicată sub egida
Societății de Studii Istorice din România

This journal is published under the auspices of the
Romanian Society for Historical Studies

Iaşi

Lucrare apărută grație unei finanțări nerambursabile acordate de
Consiliul Județean Iaşi potrivit Legii nr. 350/2005

Adresa redacției

amoldaviae@yahoo.com
Str. Nicolae Gane, nr. 25, Corp C, ap. 18,
cod poştal 700110, mun. Iaşi, jud. Iaşi, România

© Archiva Moldaviæ

ISSN: 2067-3930

Cuprins

Abrevieri 23

Studii de istorie

Genealogii

Costin FENEŞAN, *Indigenatul austriac al familiei nobiliare Hâjdău* 27

Curente culturale, reprezentări ale trecutului în secolul XIX

Raluca Elena GOLEŞTEANU, *Themes of the Slavophile Doctrine in the Writings of Alexandru Hâjdeu* 37

Andi MIHALACHE, *Câteva considerații despre muzeistica românească din a doua jumătate a secolului XIX: concepții, reprezentanți, polemici* 67

Istorie instituțională

Mihai ANTIPA, *Instituționalizarea învățământului teologic în Eparhia Huşilor* 107

Radu FILIPESCU, *Activitatea Companiei de Pompieri din Iaşi reflectată în surse arhivistice (1918-1939)* 115

Estul României între ocupația sovietică şi instalarea comunismului

Mircea TIMBUS, *Evacuările din Bucovina, Basarabia, Moldova şi Transnistria în documente de arhivă arădene (1944)* 131

Marian OLARU, *Procese social-politice şi economice pe teritoriul fostei Bucovine (partea de sud), 1944-1947* 141

Istoria arhivelor. Prezentări de fonduri arhivistice

Cristian ANIȚA, *Oficiul pentru Reconstrucția Moldovei (1945-1949)* 167

Documente

Valentin CONSTANTINOV, *Primul document original descoperit din arhiva Mitropoliei Țării Moldovei înstrăinată la 1686* 189
Dinu POŞTARENCU, *Date statistice referitoare la Principatul Moldovei din anii 1808-1812* 193
Ottmar TRAŞCĂ, *Rebeliunea legionară în viziunea Consulatului german din Iaşi, 19-25 ianuarie 1941* 225
Teodor CANDU, Octavian MOŞIN, *Clerul din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Registrul oficial din 1945-1948 (II)* 237
Igor CAŞU, Virgil PÂSLARIUC, *Chestiunea revizuirii hotarelor RSS Moldoveneşti: de la proiectul „Moldova Mare" la proiectul „Basarabia Mare" şi cauzele eşecului acestora (decembrie 1943 – iunie 1946)* 275

Restitutio

Alexandru DUȚĂ, *Un document important despre amenajarea pentru navigație a râului Prut la începutul secolului al XX-lea* 371

Dezbateri

Octavian DASCĂL, *Scurte considerații privind modernizarea Basarabiei în primul deceniu interbelic (1918-1928). Pe marginea unei recente apariții editoriale la Chişinău* 399

Recenzii

Bujor T. Rîpeanu, *Filmat în România. Filmul documentar 1897-1948. O cercetare filmografică*, Bucureşti, Editura Meronia, 2008, 654 p. (Gabriel Catalan) 425
Radu Muşat, *Un pantheon al umbrelor: amintiri din război şi din lagăr*, Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 135 p. (Ligia Dobrincu) 427
Klaus Bochmann, Marina Dumbrava (eds.), *Vademecum. Contemporary History Moldova. A guide to archives, research institutions, libraries, associations, museums and sites of memory*, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2010, 77 p. (Dorin Dobrincu) 434

Note bibliografice

Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845), I. *Ținutul Romanului*, partea I (*1820*), volum editat de Lucian-Valeriu Lefter şi Silviu Văcaru, *Introducere* de Mircea Ciubotaru, Iaşi, Editura StudIS, 2008, 265 p. (Mihai Mîrza) 439

Nicolae Iorga şi Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940), ediție îngrijită de Petre Țurlea şi Stelian Mândruț, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, 389 p. (Cătălin Botoşineanu) 441

Paul R. Gregory, *Lenin's Brain and Other Tales from the Secret Soviet Archives*, Stanford CA, Hoover Institution Press, 2008, XIII + 162 p. (Paul E. Michelson) 442

Viața ştiințifică

Cercetarea şi expunerea publică a istoriei comunismului: România vs. Germania. Pe marginea unei vizite a unor specialişti de la Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur (Berlin) în România, 10-16 mai 2009 (Dorin Dobrincu) 445

Profesori şi studenți evrei la Universitatea din Iaşi şi la alte universități româneşti şi europene (sfârşitul secolului al XIX-lea – sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial), colocviu internațional, Iaşi, 1-3 septembrie 2010 (Cătălin Botoşineanu) 449

Lansarea revistei „Archiva Moldaviae", Iaşi, 11 octombrie 2010 (Cristian Zaharia) 451

Lansarea revistei „Archiva Moldaviae", Bucureşti, 19 octombrie 2010 (Radu Stancu) 455

Lista autorilor 459

Contents

Abbreviations 23

History Studies

Genealogies

Costin FENEŞAN, *The Austrian Roots of the Hâjdău Aristocratic Family* 27

Cultural Currents, Representations of the Past in the 19th Century

Raluca Elena GOLEŞTEANU, *Themes of the Slavophile Doctrine in the Writings of Alexandru Hâjdeu* 37

Andi MIHALACHE, *A Few Considerations on Romanian Museology in the second half of the XIX th Century: Conceptions, Representations, Polemics* 67

Institutional History

Mihai ANTIPA, *The Institutionalization of the Theological Education in the Diocese of Huşi* 107

Radu FILIPESCU, *The Activity of the Fire Brigade of Iaşi Reflected in Archival Sources (1918-1939)* 115

Eastern Romania between Soviet Occupation and the Imposition of Communism

Mircea TIMBUS, *The Evacuations from Bukovina, Bessarabia, Moldova and Transnistria in Documents from the Arad Archives (1944)* 131

Marian OLARU, *Socio-Political and Economic Trials on the Territory of Former Bukovina (the Southern Part), 1944-1947* 141

The History of Archives. Funds Presentations

Cristian ANIŢA, *The Agency for the Reconstruction of Moldavia (1945-1949)* 167

Documents

Valentin CONSTANTINOV, *The First Original Document Discovered in the Archive of the Moldavian Metropolitan Church Transferred in 1686* 189

Dinu POŞTARENCU, *Statistical Data Concerning the Principality of Moldova during 1808-1812* 193

Ottmar TRAŞCĂ, *The Legionary Rebellion in the Eyes of the German Consulate in Iasi, 19-25 January 1941* 225

Teodor CANDU, Octavian MOŞIN, *The Clergy from the Moldavian Soviet Socialist Republic. The Official Register of 1945-1948 (II)* 237

Igor CAŞU, Virgil PÂSLARIUC, *Moldavian SSR's Border Revision Question: From The Project of "Greater Moldavia" to The Project of "Greater Bessarabia" and The Causes of their Failure (December 1943 – June 1946)* 275

Restitutio

Alexandru DUȚĂ, *An Important Document about Making the River Prut Navigable at the Beginning of the 20th Century* 371

Debates

Octavian DASCĂL, *Brief Considerations concerning the Modernization of Bessarabia in the First Inter-War Decade (1918-1928). Notes on a Recent Work Published in Chişinău* 399

Reviews

Bujor T. Rîpeanu, *Filmat în România. Filmul documentar 1897-1948. O cercetare filmografică*, Bucureşti, Editura Meronia, 2008, 654 p. (Gabriel Catalan) 425

Radu Muşat, *Un pantheon al umbrelor: amintiri din război şi din lagăr*, Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 135 p. (Ligia Dobrincu) 427

Klaus Bochmann, Marina Dumbrava (eds.), *Vademecum. Contemporary History Moldova. A guide to archives, research institutions, libraries, associations, museums and sites of memory*, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2010, 77 p. (Dorin Dobrincu) 434

Bibliographic Notes

Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845), I. *Ținutul Romanului*, partea I (*1820*), volum editat de Lucian-Valeriu Lefter şi Silviu Văcaru, *Introducere* de Mircea Ciubotaru, Iaşi, Editura StudIS, 2008, 265 p. (Mihai Mîrza) 439

Nicolae Iorga şi Universitatea din Cluj. Corespondență (1919-1940), ediție îngrijită de Petre Țurlea şi Stelian Mândruț, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, 389 p. (Cătălin Botoşineanu) 441

Paul R. Gregory, *Lenin's Brain and Other Tales from the Secret Soviet Archives*, Stanford CA, Hoover Institution Press, 2008, XIII + 162 p. (Paul E. Michelson) 442

Scientific Life

Research and the Public Exposition of the History of Communism: Romania vs Germany. Notes on the visit of specialists from Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur (Berlin) in România, 10-16 May 2009 (Dorin Dobrincu) 445

Profesori şi studenți evrei la Universitatea din Iaşi şi la alte universități româneşti şi europene (sfârşitul secolului al XIX-lea – sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial), International Colloquium, Iaşi, 1-3 September 2010 (Cătălin Botoşineanu) 449

The Launch of the review "Archiva Moldaviae", Iaşi, 11 October 2010 (Cristian Zaharia) 451

The Launch of the review "Archiva Moldaviae", Bucharest, 19 October 2010 (Radu Stancu) 455

List of Authors 459

Table de matières

Abréviation 23

Études d'histoire

Généalogies

Costin FENEŞAN, *L'Indigénat autrichien de la famille nobiliaire Hâjdău* 27

Courants culturels, représentations du passé dans le XIXe siècle

Raluca Elena GOLEŞTEANU, *Thèmes de la doctrine slavophile dans les écrits d'Alexandre Hâjdeu* 37

Andi MIHALACHE, *Quelques considérations sur la muséologie roumaine de la seconde moitié du XIXe siècle: conceptions, représentants, polémiques* 67

Histoire institutionnelle

Mihai ANTIPA, *L'Institutionnalisation de l'enseignement théologique dans la Diocèse de Huşi* 107

Radu FILIPESCU, *L'Activité de la Compagnie des Pompiers de Iaşi reflétée dans des sources archivistiques (1918-1939)* 115

L'Est de la Roumanie entre l'occupation soviétique et l'installation du communisme

Mircea TIMBUS, *Les évacuations de Bucovine, Bessarabie, Moldavie et Transnistrie dans les documents des archives de la ville d'Arad (1944)* 131

Marian OLARU, *Processus socio-politiques et économiques sur le territoire de l'ancienne Bucovine (la partie sud), 1944-1947* 141

Histoire des archives. Présentations de fonds des archives

Cristian ANIŢA, *L'Office pour la Reconstruction de la Moldavie (1945-1949)* 167

Documents

Valentin CONSTANTINOV, *Le premier document original découvert des archives de l'Église Métropolitaine de la Valachie détournée en 1686* 189
Dinu POŞTARENCU, *Données statistiques concernant la Principauté de Moldavie dans les années 1808-1812* 193
Ottmar TRAŞCĂ, *La rebellion légionaire dans la vision du Consulat allemand de Iaşi, 19-25 janvier 1941* 225
Teodor CANDU, Octavian MOŞIN, *Le clergé de la République Soviétique Socialiste de Moldavie. Le registre officiel de 1945-1948 (II)* 237
Igor CAŞU, Virgil PÂSLARIUC, *La question de la révision des frontières de la RSS de Moldavie: du projet « la Grande Moldavie » au projet « la Grande Bessarabie » et les causes de leur échec (décembre 1943 – juin 1946)* 275

Restitutio

Alexandru DUȚĂ, *Un document important sur l'aménagement pour la navigation de la rivière Prut au début du XXe siècle* 371

Débats

Octavian DASCĂL, *Brèves considérations concernant la modernisation de la Bessarabie pendant la première décennie de l'entre-deux-guerres (1918-1928). En marge d'une récente parution éditoriale à Chişinău* 399

Recensions

Bujor T. Rîpeanu, *Filmat în România. Filmul documentar 1897-1948. O cercetare filmografică*, Bucureşti, Editura Meronia, 2008, 654 p. (Gabriel Catalan) 425
Radu Muşat, *Un pantheon al umbrelor: amintiri din război şi din lagăr*, Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 135 p. (Ligia Dobrincu) 427
Klaus Bochmann, Marina Dumbrava (eds.), *Vademecum. Contemporary History Moldova. A guide to archives, research institutions, libraries, associations, museums and sites of memory*, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2010, 77 p. (Dorin Dobrincu) 434

Notes bibliographiques

Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845), I. *Ţinutul Romanului*, partea I (*1820*), volum editat de Lucian-Valeriu Lefter şi Silviu Văcaru, *Introducere* de Mircea Ciubotaru, Iaşi, Editura StudIS, 2008, 265 p. (Mihai Mîrza) 439

Nicolae Iorga şi Universitatea din Cluj. Corespondenţă (1919-1940), ediţie îngrijită de Petre Ţurlea şi Stelian Mândruţ, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, 389 p. (Cătălin Botoşineanu) 441

Paul R. Gregory, *Lenin's Brain and Other Tales from the Secret Soviet Archives*, Stanford CA, Hoover Institution Press, 2008, XIII + 162 p. (Paul E. Michelson) 442

La vie scientifique

Les recherches et le débat publique sur l'histoire du communisme: la Roumanie versus l'Allemagne. Sur la visite d'experts de Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur (Berlin) en Roumanie, 10-16 mai 2009 (Dorin Dobrincu) 445

Profesori şi studenţi evrei la Universitatea din Iaşi şi la alte universităţi româneşti şi europene (sfârşitul secolului al XIX-lea – sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial), Colloque international, Jassy, 1-3 septembre 2010 (Cătălin Botoşineanu) 449

Le lancement de la revue « Archiva Moldaviae », Jassy, 11 octobre 2010 (Cristian Zaharia) 451

Le lancement de la revue « Archiva Moldaviae », Bucarest, 19 octombrie 2010 (Radu Stancu) 455

Liste des auteurs 459

Inhaltsverzeichnis

Abkürzungen 23

Historische Studien

Genealogie

Costin FENEŞAN, *Das österreichische Indigenat der Adelsfamilie Hâjdău* 27

Kulturelle Strömungen, Vergangenheitsrepräsentationen im 19. Jahrhundert

Raluca Elena GOLEŞTEANU, *Themen der slawophilen Doktrin in den Schriften von Alexandru Hâjdeu* 37

Andi MIHALACHE, *Einige Erwägungen über die Museologie der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts: Konzepte, Repräsentanten, Polemiken* 67

Institutionengeschichte

Mihai ANTIPA, *Die Institutionalisierung der theologischen Ausbildung im Bistum Huşi* 107

Radu FILIPESCU, *Die Aktivität der Feuerwehrgesellschaft von Jassy im Spiegel von Archivquellen (1918-1939)* 115

Der Osten Rumäniens zwischen sowjetischer Besetzung und der Etablierung des Kommunismus

Mircea TIMBUS, *Die Evakuationen aus der Bukowina, Bessarabien, der Moldau und Transnistrien in Archivdokumenten aus Arad (1944)* 131

Marian OLARU, *Sozial-politische und wirtschaftliche Prozesse auf dem Gebiet der einstigen Bukovina (südlicher Teil), 1944-1947* 141

Archivgeschichte.
Vorstellung von Archivbeständen

Cristian ANIȚA, *Das Amt für den Wiederaufbau der Moldau (1945-1949)* 167

Dokumente

Valentin CONSTANTINOV, *Das erste entdeckte Originaldokument aus dem 1686 entwendeten Archiv der Metropolie der Moldau* 189
Dinu POȘTARENCU, *Statistische Daten bezüglich des Fürstentums Moldau aus den Jahren 1808-1812* 193
Ottmar TRAȘCĂ, *Die legionäre Rebellion in der Sicht des deutschen Konsulats von Jassy, 19.-25. Januar 1941* 225
Teodor CANDU, Octavian MOȘIN, *Der Klerus der Moldauischen Sozialistischen Sowjetrepubik. Das offizielle Register aus den Jahren 1945-1948 (II)* 237
Igor CAȘU, Virgil PÂSLARIUC, *Die Frage der Grenzrevision der Moldauischen SSR: vom Projekt „Großmoldau" zum Projekt „Großbessarabien" und die Gründe für deren Scheitern (Dezember 1943 – Juni 1946)* 275

Restitutio

Alexandru DUȚĂ, *Ein wichtiges Dokument zur Schiffbarmachung des Flusses Pruth zu Beginn des 20. Jahrhunderts* 371

Debatten

Octavian DASCĂL, *Kurze Überlegungen betreffend die Modernisierung Bessarabiens im ersten Jahrezehnt der Zwischenkriegszeit (1918-1928). Randbemerkungen zu einem kürzlich in Chişinău erschienenen Werk* 399

Rezensionen

Bujor T. Rîpeanu, *Filmat în România. Filmul documentar 1897-1948. O cercetare filmografică*, Bucureşti, Editura Meronia, 2008, 654 p. (Gabriel Catalan) 425
Radu Muşat, *Un pantheon al umbrelor: amintiri din război şi din lagăr*, Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 135 p. (Ligia Dobrincu) 427
Klaus Bochmann, Marina Dumbrava (eds.), *Vademecum. Contemporary History Moldova. A guide to archives, research institutions, libraries, associations, museums and sites of memory*, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2010, 77 p. (Dorin Dobrincu) 434

Bibliographische Aufzeichnungen

Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845), I. *Ţinutul Romanului*, partea I (*1820*), volum editat de Lucian-Valeriu Lefter şi Silviu Văcaru, *Introducere* de Mircea Ciubotaru, Iaşi, Editura StudIS, 2008, 265 p. (Mihai Mîrza) 439
Nicolae Iorga şi Universitatea din Cluj. Corespondenţă (1919-1940), ediţie îngrijită de Petre Ţurlea şi Stelian Mândruţ, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, 389 p. (Cătălin Botoşineanu) 441
Paul R. Gregory, *Lenin's Brain and Other Tales from the Secret Soviet Archives*, Stanford CA, Hoover Institution Press, 2008, XIII + 162 p. (Paul E. Michelson) 442

Wissenschaftliches Leben

Erforschung und öffentliche Darstellung der Geschichte des Kommunismus: Rumänien vs. Deutschland. Randbemerkungen zum Besuch einiger Spezialisten der Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur (Berlin) in Rumänien, 10-16 Mai 2009 (Dorin Dobrincu) 445
Profesori şi studenţi evrei la Universitatea din Iaşi şi la alte universităţi româneşti şi europene (sfârşitul secolului al XIX-lea – sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial), Internationales Kolloquium, Jassy, 1.-3. September 2010 (Cătălin Botoşineanu) 449
Lancierung der Zeitschrift „Archiva Moldaviae", Jassy, 11. Oktober 2010 (Cristian Zaharia) 451
Lancierung der Zeitschrift „Archiva Moldaviae", Bukarest, 19. Oktober 2010 (Radu Stancu) 455

Autorenverzeichnis 459

Содержание

Сокращения 23

Исторические исследования

Генеалогии

Костин ФЕНЕШАН, *Австрийский индигенат аристократической рода Хыждэу* 27

Культурные течения и изображения прошлого в XIX веке

Ралука Елена ГОЛЕШТЕАНУ, *Themes of the Slavophile Doctrine in the Writings of Alexandru Hâjdeu* 37

Анди МИХАЛАКЕ, *Несколько соображений относительно румынского музееведения во второй половине XIX века: концепции, изображения, споры* 67

История учреждений

Михай АНТИПА, *Учреждение теологического образования в Епархии Хушь* 107

Раду ФИЛИПЕСКУ, *Деятельность Ясской Пожарной компании отраженной в архивистических источников (1918-1939 гг.)* 115

Восточная Румыния между советской оккупации и установление коммунистического режима

Мирчеа ТИМБУС, *Проблема эвакуаций из Буковины, Бессарабии, Молдавии и Приднестровия отраженной в документах из Архива города Арад (1944 г.)* 131

Мариан ОЛАРУ, *Социально-политические и экономические процессы на территории Буковины (южная часть), 1944-1947 гг.* 141

История архивов. Представление фондов

Кристиан АНИЦА, *Офис Реконструкции Молдавии (1945-1949)* 167

Документы

Валентин КОНСТАНТИНОВ, *Первый найденный оригинальный документ из архива Митрополии Молдавского княжества отчужденный в 1686 году* 189
Дину ПОШТАРЕНКУ, *Статистические данные относительно Молдавского княжества в 1808-1812 гг.* 193
Оттмар ТРАШКЭ, *Восстание легионеров в концепции немецкого консульства из города Яссы, 19-25 январь 1941 г.* 225
Тудор КАНДУ, Октавиан МОШИН, *Духовенство Молдавской Советской Социалистической Республики. Официальный регистр 1945-1948 гг. (II)* 237
Игор Кашу, Вирджил Пысларюк, *Проблема пересмотра границ Молдавской ССР: от проэкта „Великая Молдавия" к проэкту „Великая Бессарабия" и причины их неудач (декабрь 1943 – июнь 1946 г.)* 275

Реституцио

Александру ДУЦЭ, *Об одном важном источнике относительно устройства для плавания по реке Прут в начале XX века* 371

Дебаты

Октавиан ДАСКЭЛ, *Краткие соображения относительно модернизации Бессарабии в период десятилетия после первой мировой войны (1918-1928). По поводу недавнего выпуска книги опубликованной в городе Кишинэу* 399

Рецензии

Bujor T. Rîpeanu, *Filmat în România. Filmul documentar 1897-1948. O cercetare filmografică*, Bucureşti, Editura Meronia, 2008, 654 p. (Габриел Каталан) 425
Radu Muşat, *Un pantheon al umbrelor: amintiri din război şi din lagăr*, Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 135 p. (Лиджия Добринку) 427
Klaus Bochmann, Marina Dumbrava (eds.), *Vademecum. Contemporary History Moldova. A guide to archives, research institutions, libraries, associations, museums and sites of memory*, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2010, 77 p. (Дорин Добринку) 434

Книжное обозрение

Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845), I. *Ţinutul Romanului*, partea I (*1820*), volum editat de Lucian-Valeriu Lefter şi Silviu Văcaru, *Introducere* de Mircea Ciubotaru, Iaşi, Editura StudIS, 2008, 265 p. (Михай Мырза) 439
Nicolae Iorga şi Universitatea din Cluj. Corespondenţă (1919-1940), ediţie îngrijită de Petre Ţurlea şi Stelian Mândruţ, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, 389 p. (Кэтэлин Ботошиняну) 441
Paul R. Gregory, *Lenin's Brain and Other Tales from the Secret Soviet Archives*, Stanford CA, Hoover Institution Press, 2008, XIII + 162 p. (Паул Е. Михелсон) 442

Научная жизнь

Исследование и публичное изложение истории коммунизма: Румыния vs. Германия. По поводу визита специалистов Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur (Берлин) в Румынии, 10-16 мая 2009 года (Дорин Добринку) 445
Profesori şi studenţi evrei la Universitatea din Iaşi şi la alte universităţi româneşti şi europene (sfârşitul secolului al XIX-lea – sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial), Международный колоквиум, Яссы – Румыния, 1-3 сентября 2010 года (Кэтэлин Ботошиняну) 449
Презентация журнала „Архива Молдавие", Яссы, 11 октября 2010 года (Кристиан Захария) 451
Презентация журнала „Архива Молдавие", Букарест, 19 октября 2010 года (Раду Станку) 455

Список авторов 459

Abrevieri

„Arhiva” = Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare din Iași
„Boabe de Grâu” = Boabe de Grâu. Revistă de cultură, București
„Candela” = Candela. Revistă teologică și bisericească, Cernăuți
„Carpica” = Carpica. Muzeul de Istorie Bacău
AAR = Analele Academiei Române, București
AAR.MN = Analele Academiei Române. Memorii și Notițe, București
AAR.MSI = Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, București
AAR.MSL = Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare, București
AARSR = Analele Academiei Republicii Socialiste România, București
AB = Arhivele Basarabiei
ACNSAS = Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
AERC-Iași = Arhiva Episcopiei Romano-Catolice Iași
AFTO = Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă, Universitatea București
AHR = The American Historical Review
AIIAC = Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj, Cluj
AIIAI = Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, Iași
AIIC = Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, Cluj
AIINC = Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj, Cluj
AIIX = Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, Iași (fost AIIAI)
AIR = *Arhiva Istorică a României* (ed. B.P. Hasdeu)
AISC = Anuarul Institutului de Studii Clasice
ALIL = Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
AM = Arheologia Moldovei
AMAE = Arhivele Ministerului Afacerilor Externe – București
AMM = Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
AMN = Acta Musei Napocensis
AMP = Acta Musei Porolissensis
AMR = Arhivele Militare Române (București, Pitești)
AN-Bacău = Serviciul Județean Bacău al Arhivelor Naționale
AN-Bihor = Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale
AN-Botoșani = Serviciul Județean Botoșani al Arhivelor Naționale
AN-Cluj = Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale
AN-Galați = Serviciul Județean Galați al Arhivelor Naționale
AN-Iași = Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale
ANIC = Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale – București
AnM = Analele Moldovei
ANM-București = Serviciul Municipiului București al Arhivelor Naționale
AN-Mehedinți = Serviciul Județean Mehedinți al Arhivelor Naționale
AN-Neamț = Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Neamț

ANR	= Arhivele Naționale ale României
ANRM	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova
AN-Timiş	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Timiş
AN-Vaslui	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Vaslui
AOSPRM	= Arhivele Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova
AP	= Analele Parlamentare ale României
AR	= Arhiva Românească
AR.MSI	= Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice, Bucureşti
ARBSH	= Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique
ArchM	= Archiva Moldaviae, Iaşi
Arh. St.-Cernăuți	= Arhiva de Stat din regiunea Cernăuți
ArhGen	= Arhiva Genealogică, Iaşi
ARMSI	= Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice, Bucureşti
ARMSL	= Academia Română. Memoriile Secțiunii Literare, Bucureşti
ARMSŞ	= Academia Română. Memoriile Secțiunii Ştiințifice, Bucureşti
AS	= Analele Sighet
ASRI	= Arhivele Serviciului Român de Informații – Bucureşti
AŞRS	= Arhiva pentru Ştiința şi Reforma Socială, Bucureşti
AŞUI	= Analele Ştiințifice ale Universității „Al. I. Cuza”, Iaşi
AT	= Arhivele Totalitarismului, Bucureşti
ATMI	= Arhivele Tribunalului Militar Iaşi
AUB	= Analele Universității Bucureşti, Bucureşti
BAR-Bucureşti	= Biblioteca Academiei Române, Bucureşti
BBRF	= Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
BCIR	= Buletinul Comisiei Istorice a României, Bucureşti
BCMI	= Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, Bucureşti şi Vălenii de Munte
BCU	= Biblioteca Centrală Universitară
BI	= Buletin Istoric, Iaşi
BIFR	= Buletinul Institutului de Filologie Română „A. Philippide”, Iaşi
BMI	= Buletinul Monumentelor Istorice
BNB	= Biblioteca Națională Bucureşti
BOR	= Biserica Ortodoxă Română. Buletinul oficial al Patriarhiei Române, Bucureşti
BRV	= Bibliografia Românească Veche
BS	= Balkan Studies, Thesaloniki
BSNR	= Buletinul Societății Numismatice Române
CC	= Codrul Cosminului. Buletinul „Institutului de Istorie şi Limbă”, Universitatea din Cernăuți
CC, Serie nouă	= Codrul Cosminului, Serie nouă, Universitatea „Ştefan cel Mare” – Suceava
CDM	= *Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva Istorică Centrală a Statului* (*Direcția Arhivelor Centrale*)
CDM. S.1	= *Catalogul documentelor moldoveneşti din Direcția Arhivelor Centrale*, Supliment I *(1403-1700)*
CDȚR	= *Catalogul documentelor Țării Româneşti din Arhivele Statului* (*Arhivele Naționale*)
cf.	= *confer*
CI	= Cercetări Istorice. Revistă de istorie românească, Iaşi
CL	= Cercetări Literare
CMRS	= Cahiers du Monde Russe et Soviétique
CR	= Cuget Românesc

CvL = Convorbiri Literare
DAD = Dezbaterile Adunării Deputaților
DEX = *DEX. Dicționarul Explicativ al Limbii Române*
DGAS = Direcția Generală a Arhivelor Statului
DI = Dosarele Istoriei
DIR = *Documente privind Istoria României*
doc. = document
DR = Dacoromania, Freiburg I. Br.
DRH = *Documenta Romaniae Historica*
EN = Economia Națională. Revista economică, statistică şi financiară, Bucureşti
f. = fila, filele
FF = Făt-Frumos. Revistă de literatură, artă, ştiință, viață socială
FHDR = Fontes Historiae Dacoromanae
GB = Glasul Bisericii, Bucureşti
IN = „Ioan Neculce", Buletinul Muzeului Municipal Iaşi
inv. = inventar
JGO = Jahrbücher für Geschichte Osteuropas
LA = Literatura şi Arta
LC = Lumina Creştinului, Iaşi
LL = Limba şi Literatura, Bucureşti
LR = Limba Română, Bucureşti
MA = Mitropolia Ardealului
MB = Mitropolia Banatului
MC = „Miron Costin". Revistă de Mărturii Istorice, Bârlad
MCA = Materiale şi Cercetări Arheologice
MEF = *Moldova în Epoca Feudalismului*
MemAnt = Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
menț. = mențiune
MI = Magazin Istoric, Bucureşti
MM = Mitropolia Moldovei
MMS = Mitropolia Moldovei şi Sucevei, Iaşi
MO = Mitropolia Olteniei
MOf = Monitorul Oficial, Bucureşti
ms. rom. = manuscris românesc
ms. sl. = manuscris slavon
MSŞIA = Memoriile Secției de Ştiințe Istorice şi Arheologie a Academiei Române, Bucureşti
NEdH = Nouvelles Études d'Histoire, Bucureşti
nr. = număr
NRR = Noua Revistă Română, Bucureşti
op. = opis
p. = pagina, paginile
pach. = pachet
r. = recto
RA = Revista Arhivelor, Bucureşti
RdI = Revista de Istorie, Bucureşti
REB = Revue des Études Byzantines, Paris
REI = Revue des Études Islamiques, Paris
RER = Revue des Études Roumaines, Paris
RES = Revue des Études Slaves, Paris

RESEE = Revue des Études Sud-Est Européennes, Bucureşti
RFR = Revista Fundațiilor Regale, Bucureşti
RH = Revue Historique, Paris
RHSEE = Revue Historique du Sud-Est Européen, Bucureşti
RI = Revista Istorică, Bucureşti
RIAB = Revista Istorică Arheologică Bisericească, Chişinău
RIAF = Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie, Bucureşti
RIR = Revista Istorică Română, Bucureşti
RITL = Revista de Istorie şi Teorie Literară, Bucureşti
RM = Revista Muzeelor, Bucureşti
RMM = Revista Muzeelor şi Monumentelor, Bucureşti
RRH = Revue Roumaine d'Histoire, Bucureşti
RSIABC = Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericeşti din Chişinău, Chişinău
Rsl = Romanoslavica, Bucureşti
SAHIR = Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, Bucureşti
SAI = Studii şi Articole de Istorie, Bucureşti
SAMBN = Studia et Acta Musei „Nicolae Bălcescu"
SAO = Studia et Acta Orientalia, Bucureşti
SCB = Studii şi Cercetări de Bibliologie, Bucureşti
SCI = Studii şi Cercetări Istorice. Buletin al Institutului de Istorie Națională „A.D. Xenopol", Iaşi (ultimele din CI, seria veche)
SCIA = Studii şi Cercetări de Istoria Artei, Bucureşti
SCILF = Studii şi Cercetări de Istorie Literară şi Folclor, Bucureşti
SCIM = Studii şi Cercetări de Istorie Medie, Bucureşti
SCIV = Studii şi Cercetări de Istorie Veche, Bucureşti
SCIVA = Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie, Bucureşti
SCN = Studii şi Cercetări de Numismatică, Bucureşti
SCŞI = Studii şi Cercetări Ştiințifice, seria Istorie, Iaşi
SEER = The Slavonic and East European Review, Londra
SMIC = Studii şi Materiale de Istorie Contemporană, Bucureşti
SMIM = Studii şi Materiale de Istorie Medie, Bucureşti
SMMIM = Studii şi Materiale de Muzeografie şi Istorie Militară
SODF = Südostdeutsche Forschungen, München
SOF = Südost-Forschungen, München
SRdI = Studii. Revista de Istorie, Bucureşti
ST = Studii Teologice, Bucureşti
SUBB = Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Cluj
TC = „Teodor Codrescu" (revistă editată de Gh. Ghibănescu)
TD = Thraco-Dacica, Institutul Român de Tracologie, Bucureşti
tr. = transport
TV = Teologie şi Viață, Iaşi
v. = verso
VR = Viața Românească, Iaşi

Indigenatul austriac al familiei nobiliare Hâjdău

Costin FENEŞAN

La 4 februarie 1676, printr-o diplomă solemnă emisă la Cracovia, Ioan al III-lea Sobieski, noul rege al Poloniei, dând curs aprobării Dietei Țării, i-a acordat indigenatul şi l-a primit în rândul nobililor regatului pe armaşul moldovean Gheorghe Hâjdău[1]. Cu acest prilej, fapt destul de rar în practica poloneză a vremii față de străini, armaşului Hâjdău i-a fost acordat şi un blazon nobiliar individual, reprezentat de altfel în corpul diplomei[2]. Blazonul se înfățişează astfel: un scut militar simplu în al cărui câmp, pe roşu, desfăşurat de

[1] Gheorghe Hâjdău, unul dintre slujitorii credincioşi ai domnului moldovean Ştefan Petriceicu (1672-1674, 1683-1684), l-a urmat pe acesta în două rânduri în exil în Polonia (1674, 1684); a fost, pe rând, căpitan, armaş şi vel armaş. Fratele său Ştefan (zis Lupaşcu) Hâjdău, mare paharnic, era înrudit îndeaproape cu Ştefan Petriceicu Vodă, cu a cărui soră Alexandra era căsătorit, fapt care nu va fi fost fără folos pentru fratele său, armaşul Gheorghe. Avem convingerea că marele paharnic Ştefan Lupaşcu Hâjdău era deja trecut la cele veşnice în anul 1676, altfel s-ar fi bucurat, fără îndoială, şi el de cuprinderea în diploma de indigenat polon de la 4 februarie 1676.

[2] Cel mai autorizat genealogist al familiei Hâjdău, Sever cavaler de Zotta, afirma în studiul său cuprinzător *Spița neamului Hăjdău*, în ArhGen, anul II, iulie-septembrie 1913, p. 148, că „nu cunoaştem originalul diplomei (de indigenat polon − n.n. C.F.) fraților Hăjdău (în realitate, în diploma din 1676 este amintit doar armaşul Gheorghe Hâjdău – n.n. C.F.) şi trebuie deci să ne mulțumim să reproducem o traducere germană a decretului regal". Atenție, însă! Textul german reprodus de Zotta nu este nicidecum o traducere sau un rezumat al textului latin al diplomei din 1676, ci doar o expunere rezumativă ulterioară (presupunem din secolul al XVIII-lea, prezentată de Gaspar Hâjdău autorităților habsburgice din Galiția cu ocazia revendicării indigenatului nobiliar austriac) a hotărârii Dietei Poloniei cu privire la acordarea indigenatului polon domnului moldovean Ştefan Petriceicu, precum şi apropiaților săi Apostol Catargi, *Nicolae şi Iancu Hâjdău (sic!)*, hatmanului Grigore Hăbăşescu şi lui Iacob Halepliu. În acelaşi timp, în rezumatul german reprodus de către Zotta mai este menționată pensia anuală de 20.000 de galbeni, pe care Dieta polonă a acordat-o lui Ştefan Petriceicu şi boierilor săi, fapt despre care în diploma de indigenat nu se suflă (nici nu era cazul!) niciun cuvânt. Pe de altă parte, tot Sever Zotta (p. 149, nota 1) avansează o supoziție care s-a dovedit ulterior corectă în cea mai mare parte: „Fiecare din cei care au primit indigenatul avea deci să capete o diplomă specială, *exceptând poate pe frații Hâjdău, cari puteau să capete o singură diplomă pentru amândoi* (subl. n.). Fotografia diplomei lui Catargi se află la Academia Română". Recent, diplomele de indigenat polon pentru hatmanul Grigore Hăbăşescu şi armaşul Gheorghe Hâjdău au fost publicate de Costin Feneşan, *Diplomele de indigenat polon ale boierilor moldoveni Grigore Hăbăşescu şi Gheorghe Hâjdău*, în ArhGen, s.n., IV (IX), 1997, 3-4, p. 93-107.

la dreapta la stânga, se vede un steag cu hampa de aur (?) şi în formă de lance poziționată în bară, cu flamura spre dreapta, compusă din şase benzi orizontale, alternând roşu-galben, pe care broşează, în partea stângă sus, Crucea Sf. Andrei de aur. Scutul este timbrat de o diademă cu pietre prețioase de diferite culori şi de o coroană princiară suprapusă[3]. În acest context, trebuie să avem în vedere faptul că aristocrația (boierimea) moldovenească a fost socotită de către poloni o nobilime de sânge, temei în virtutea căruia i s-a acordat de altfel indigenatul polon care, în Polonia, nu putea fi acordat decât *străinilor nobili*[4]. Credem, în acelaşi timp, că tocmai indigenatul polon de care s-au bucurat descendenții din Polonia ai familiei Hâjdău a constituit temeiul în virtutea căruia Habsburgii îi vor acorda mai târziu indigenatul austriac, prin recunoaşterea şi confirmarea vechii lor nobilități. Pentru a înțelege însă mai nuanțat şi într-un context bine circumscris această evoluție, socotim că nu este de prisos urmărirea, pe scurt, a rosturilor „neamului" Hâjdău în Polonia după al doilea refugiu acolo (1684), alături de Ştefan Petriceicu Vodă. Astfel, vom constata că, la finele secolului al XVII-lea şi în primele decenii ale celui următor, familia Hâjdău s-a împărțit în trei linii[5]. Cea descinzând din armaşul Gheorghe, beneficiarul indigenatului polon de la 1676, s-a stins încă la a treia generație (Gheorghe Hâjdău a trecut la cele veşnice încă înainte de 1700[6]). Linia fratelui Miron, căpitan de oaste şi mai apoi pârcălab de Hotin, se stinsese deja la a doua generație[7]. În fine, linia lui Ştefan, ultimul frate şi descendent în linie bărbătească al lui Efrem Hâjdău, a fost cea care a continuat şirul masculin al neamului. Căsătorit cu Alexandra Petriceicu, fata lui Toader Petriceicu, vel vornic al Țării de Sus şi soră a lui Ştefan Petriceicu Vodă, Ştefan Hâjdău a avut trei urmaşi în linie masculină, dintre care cel care a dus mai departe neamul, preluând în acelaşi timp şi calitatea de nobil polon a fost Iancu Gheorghe Petriceicu-Hâjdău, zis şi Lupaşcu. Acest Gheorghe Lupaşcu Hâjdău, căsătorit cu Constantia (Constantina) Krzywkowka, a trăit la Lvov şi Przemyszl, având trei fii: pe Ştefan Dominic, care a trecut în Rusia, iar mai apoi în Basarabia ocupată de Imperiul țarist, pe Francisc, a cărui descendență în linie bărbătească s-a stins, şi pe Gaspar Lupaşcu, ai cărui descendenți masculini mai trăiau în Ungaria de nord-est la începutul secolului al XX-lea[8].

[3] Vezi C. Feneşan, *op. cit*., p. 95-96 şi 107. Am socotit necesară această descriere amănunțită a blazonului de la 1676, deoarece acesta va constitui o componentă a blazonului austriac al familiei Hâjdău de la finele secolului al XVIII-lea. Cu acest prilej trebuie să remarcăm faptul că Sever Zotta, în *op. cit*., p. 176, socoteşte blazonul austriac al familiei Hâjdău ca fiind cel primit în 1676 cu ocazia acordării indigenatului polon, descriindu-l ca atare.

[4] S. Zotta, *op. cit.*, p. 150.

[5] *Ibidem*, p. 174.

[6] *Ibidem*, p. 141-142.

[7] Vezi Iuliu Dragomirescu, *Ideile şi faptele lui Bogdan Petriceicu Haşdeu*, Bucureşti, 1913, p. 12-13 (spița neamului Hâjdău, întocmită la 21 mai 1818 de Tadeu Hâjdău, bunicul patern al lui Bogdan Petriceicu Haşdeu); cf. şi S. Zotta, *op. cit*., p. 144-145.

[8] S. Zotta, *op. cit.*, p. 174. Ştefan Dominic, născut în 1711, a servit ca ofițer în armata polonă; a fost căsătorit cu Barbara Paszkowski (S. Zotta, *op. cit.*, p. 158). Iancu Gheorghe Lupaşcu a fost căsătorit timp de 27 de ani cu Constantia Krzywkowka (S. Zotta, *op. cit.*, p. 152).

Tocmai acest Gaspar Hâjdău, născut la Zarajsko în cercul Sambor (Galiția)[9] şi botezat în credința romano-catolică la biserica din Lanowicz, a fost cel care a întreprins demersurile pentru a-i fi recunoscută de către autoritățile habsburgice calitatea de nobil, pentru a i se acorda indigenatul austriac şi pentru a putea beneficia, în consecință, de drepturile decurgând din statutul său social. În legătură cu acest demers, se cuvine amintit faptul că, în urma primei împărțiri a Poloniei (1772), Imperiul habsburgic ocupase – pe lângă o parte din regiunea de nord a ținutului Špis, partea aflată la sud de Vistula din Polonia Mică şi partea apuseană a Podoliei (Galiția răsăriteană) – aşa-numita „Rusie Roşie" împreună cu oraşul Lvov, centrul ținutului de baştină al lui Gaspar Hâjdău, teritorii dobândite prin tratatele încheiate cu Prusia şi Rusia la Sankt Petersburg (15 ianuarie 1772 şi 5 august 1772). În Galiția, provincia / „țara de coroană" nou organizată, administrația habsburgică a procedat, printre alte măsuri, şi la verificarea calității statutului nobiliar al aristocrației preluate din fostele teritorii poloneze. Cei care deținuseră până la 1772 acest statut şi îl doreau confirmat pe mai departe au fost obligați ca, în cadrul unor aşa-numite *procese producționale*, să înfățişeze documentele prin care îşi puteau proba statutul nobiliar[10]. Acesta, credem, a fost şi demersul făcut de ramura din fosta Polonie a familiei Hâjdău. Astfel, la 12 noiembrie 1782, Gaspar Hâjdău (zis şi Lupaşcu) s-a adresat Tribunalului Țării din Lvov (Galiția) cu cererea de a-i fi recunoscută calitatea de nobil, lui şi familiei sale[11]. Datorită faptului că mitricele (registrele de botez, cununie, înmormântare) de la biserica din Lanowicz, unde Gaspar fusese botezat, erau „rupte şi distruse" (*corrupti et distructi*) în urma „neglijenței celor care le-au păstrat şi a trecerii timpului" (*ob incuriam curatorum et vetustatem temporis*), actul său de botez nu a mai putut fi regăsit[12]. Gaspar a avut în schimb norocul să găsească în registru actul de botez al fratelui său mai mare, Ştefan Dominic, cu totul lămuritor pentru ascendența şi nobilitatea lor. De altfel, Gaspar Lupaşcu Hâjdău a mai prezentat în sprijinul cererii sale şi alte documente – se va fi numărat, oare, printre acestea şi diploma de indigenat polon din 1676? – din care rezulta „în chip îndestulător" (*sufficienter*) descinderea sa din familia „domnilor Moldovei" (*palatinorum Moldaviae*)[13]. În temeiul acestor probe, dosarul referitor

[9] Bunicul său stăpânea această moşie printr-un act de danie din 1698 al regelui polon August al II-lea cel Puternic. Se pare însă că Zarajsko era deținută de familia Hâjdău încă mai înainte de această dată, cf. S. Zotta, *op. cit.*, p. 152.

[10] Acelaşi fenomen a fost înregistrat şi în cazul Bucovinei ocupate de Imperiul habsburgic în 1775, când boierii moldoveni de odinioară au fost obligați să-şi probeze în fața unei comisii imperiale statutul aristocratic, pentru a fi cuprinşi apoi în rândul nobilimii austriace şi a se bucura de drepturile decurgând din apartenența la elita socială a noii provincii imperiale.

[11] Vezi, anexat, textul în copie vidimată a Arhivei actelor țării lui Lvov, pe versoul căreia se află câteva mențiuni manuscrise ale lui Sever Zotta, la solicitarea căruia a şi fost de altfel eliberată copia din 1911, scoasă după registrul actelor de cetățenie, vol. XXIV, p. 146.

[12] La 1782, Gaspar Lupaşcu Hâjdău va fi fost deja un om în amurgul vieții.

[13] S. Zotta, *op. cit*., p. 258, nota 2, face referire la copia după mitricele păstrate de stările (Stande) din Galiția şi Lodomeria, pe care o obținuse de la Ştefan cavaler de Hâjdău, un descendent al lui Gaspar Lupaşcu Hâjdău.

la recunoaşterea nobilităţii familiei Hâjdău şi de acordare a indigenatului austriac a fost înaintat de Tribunalul din Lvov spre confirmare, probabil comisiei constituite pe lângă Guberniul Galiţiei pentru verificarea statutului nobiliar. Răspunsul a fost, fără îndoială, pozitiv, ramura din Galiţia habsburgică a familiei Hâjdău dobândind indigenatul austriac şi echivalarea vechii lor nobilităţi polone cu rangul de cavaler (*Ritter*) în cadrul noului sistem. În aceste împrejurări, credem că familiei Hâjdău i-a fost conferită şi o diplomă de blazon, chiar dacă, până în prezent, originalul sau vreo copie a acestui document încă n-au fost date la iveală. Existenţa lui pare să fie însă confirmată de o reprezentare iconografică a blazonului familiei Hâjdău[14] realizată foarte probabil în anul 1818, concomitent cu „spiţa neamului", socotim mai curând de către Tadeu Hâjdău (1769-1835), bunicul lui Bogdan Petriceicu Haşdeu, decât de părintele său, Alexandru Haşdeu (1811-1872), căruia îi este atribuită. Cum acest blazon a fost până în prezent ignorat şi cu atât mai puţin comentat, socotim potrivit prilejul pentru a o face[15]. Astfel, blazonul „austriac" al familiei Hâjdău[16] se prezintă sub forma unui scut din secolele XVI-XVII, cu margine aurie, tăiat în furcă răsturnată. Pe câmpul verde, din dreapta, este reprezentat un steag cu hampa de aur şi în formă de lance poziţionată în bară, cu flamura spre dreapta, compusă din patru benzi orizontale, alternând roşu-galben, pe care, în partea stângă sus, broşează Crucea Sf. Andrei de aur. Vom remarca faptul că această parte a blazonului îl reproduce aproape întocmai pe cel acordat armaşului Gheorghe Hâjdău de regele polon Ioan al III-lea Sobieski în 1676. Având în vedere faptul că, la obţinerea indigenatului nobiliar austriac, familia Hâjdău s-a întemeiat pe mai vechiul ei indigenat polon, consfinţit prin diploma de blazon din 1676, nu ne surprinde preluarea blazonului polon în cel austriac, creat cu mare probabilitate după 1782[17]. Pe câmpul purpuriu, din stânga scutului, este reprezentat un cap de bour de argint, cu stea de acelaşi metal între coarne, flancat în partea superioară, *ad dextra*, de un soare figurat, de aur, iar *ad sinistra* de un crai-nou (semilună) de argint. Această reprezentare heraldică a Moldovei face aluzie, fără îndoială, la înrudirea familiei Hâjdău cu Ştefan Petriceicu Vodă. În fine, în câmpul de jos al scutului, pe roşu, sunt reprezentate o sabie şi o săgeată, ambele de aur, cu vârfurile în sus, încrucişate în săritoare, simbolizând fără îndoială virtuţile ostăşeşti ale bărbaţilor din neamul Hâjdău. Scutul este

[14] I. Dragomirescu, *op. cit*., p. 18-19.

[15] S. Zotta, *op. cit.*, p. 176, ne oferă descrierea acestui blazon după cromolitografia publicată de I. Dragomirescu – pe care o reproducem la rândul nostru –, afirmând, cu totul greşit, că ar fi vorba de blazonul primit de familia Hâjdău în Polonia (1676).

[16] Îi exprimăm mulţumiri şi cu acest prilej colegului Laurenţiu Szemkovics pentru descrierea profesională a acestui blazon.

[17] Este de remarcat faptul că blazonul austriac al familiei Hâjdău este reprodus, cu mici „inovaţii" (crucea rusă în locul steagului cu benzi alternative şi Crucea Sf. Andrei; câte o flamură în colţurile de sus ale *scutului de tip polonez)*, şi pe ştampila familiei Haşdeu, având legenda STEMMA FAMILIE PETRU HIZDEU 1676, aşa cum este reprodusă pe copia documentului din 1782 trimisă lui Zotta în 1911 de Arhivele din Lvov. În jurul acestei ştampile cu blazon, Sever Zotta a notat: „Stema Familiei Petriceicu-Hăşdeu 1676 Pro fide et Patria".

timbrat de un coif cu panaş, de argint, cu marginea inferioară din aur, aşezat ¾ spre dreapta. Sub scut se află deviza PRO FIDE ET PATRIA (*Pentru credinţă şi patrie*), scrisă cu litere majuscule de aur. Compoziţia heraldică este plasată sub un mantou de purpură, căptuşit cu hermină, prins în partea de sus, pe flancuri, cu cordoane aurii, iar în centru se află sub o coroană închisă de aur, căptuşită cu purpură şi terminată cu un glob cruciger de acelaşi metal. În ceea ce priveşte semnificaţia smalturilor, se cuvin avute în vedere următoarele: *aurul* semnifică inteligenţă, prestigiu, virtute, forţă, grandoare, bogăţie; *argintul* semnifică devotament, corectitudine, puritate, înţelepciune, durată de timp; *roşul* semnifică putere, acţiune, îndrăzneală, generozitate, dragoste, voinţă, agresivitate, dorinţa de a servi patria, incitare la vigilenţă; *verdele* semnifică onoare, raţiune, tinereţe, prospeţime, regenerare, libertate, sănătate; *purpuriul* semnifică noblеţe, suveranitate.

În măsura în care cercetări în arhivele de la Lvov (Ucraina) şi Viena (Austria) vor aduce la lumină date noi cu privire la nobilitatea austriacă şi la blazonul austriac al cavalerilor (*Ritter*) de Haşdeu (*Hizdeu/Hizdew*), cele ştiute până acum vor fi întregite, nuanţate şi, de ce nu, amendate.

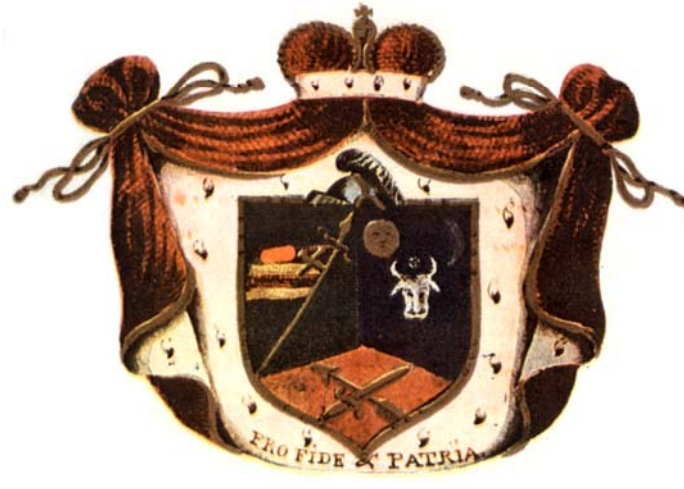

Fig. 1. Marca familiei Haşdeu
(după un manuscris de Alexandru Haşdeu)

ANEXĂ

1782 noiembrie 13, Lvov. *Valentin Rutkowski, plenipotențiarul lui Gaspar Lupaşcu Hâjdău, înaintează Tribunalului din Lvov actele pe temeiul cărora urmează a i se elibera mandantului său un certificat cu privire la nobilitatea sa.*

L. 639

Odpis wierzytelny z archiwum krajowego
Actum in castro Leopoliensi, die 12. Novembris 1782

Ad inclytum castrense Leopoliense Iudiciale Officium supplex libellus ex parte magnifici Gaspari Lupaszko Hizdeu cum petito extradendi sibi attestati super Statu nobilitari, Valentinus Rutkowski.

Inclytum Officium!

Ex documentis adiacentibus litteris A, B, C signatis sufficienter patet, magnificum Gasparum Lupaszko Hizdeu ex familia palatinorum Moldaviae recte procedere et olim Georgii Lupaszko Hizdeu filium olim vero Stephani et Alexandrae Petriczeykowna Hizdewow, coniugum legitimorum, nepotem esse. Hanc sui procedentiam mentionatus Gasparus Hizdeu litteris mitricis volens probare, in ecclesia Lanoviensi, ubi baptisatus est, easdem exquirere curavit, ast infelici casu, ob incuriam curatorum et vetustatem temporis libri mitrices corrupti et destructi, litteras illius natales amplius non continent, sed fortuito adhuc fratris illius Stephani in iisdem reperiuntur, quae hic sub littera B acclusae demonstrant, hunc Stephanum Georgii filium et Stephani nepotem esse, consequenter ex familia palatinorum Moldaviae procedere. Attestatum vero sub littera C productum, modernum supplicantem Stephani fratrem germanum existere sufficienter docet.

Cum itaque nullum superest dubium quin modernus supplicans, pro recte procedente, à Stephano Hizdeu, Stephani Dominici fratris sui germano ac suo ovo agnoscatur, proinde educta sua procedentia, attestatum super statu nobilitari, qua in circulo Leopoliensi domicillans, ab inclyto Officio sibi extradendum petit per me, qui sum inclyti Officii obsequentissimus Valentinus Rutkowski, plenipotentia sub signo./. adiungitur documenta ad procedentiam spectantia recepi die 13. Novembris 1782.

Valentinus Rutkowski

Zgodność powyzozego odpisu z aktem w ksiedzie XXIV na stronie 146 aktow grodzkich lwówskich krajowego archiwum aktów gródzkich i ziemskich we Lwówie sie znajdujacym poświadcza urzad legoz archiwum.

We Lwówie, dnia 6 kwietnia r. 1911.

Dyrektor Archiwum krajowego aktow grodskich i ziemskich

Dr. Oswald Balzer m.p.

Taksa: 6 kor
Stempel: 2 kor
Razem: 8 kor
pe verso:
Gasparo Petriceicu-Hăşdeu Lupasco am 12. November 1782, Lemberg, sein Adelsnachweis auf Grund welcher er die Adelsbestätigung erhielt von Seite Oesterreichs.
Ştefan Hăjdeu – Alexandra Petriceicu
Iancula George Petriceicu-Hăjdeu – Constantine Krzywkowka, oblatarum Premislae
Gasparo Petriceicu-Hăjdeu Lupasco, geboren in Zarajsko Lanowiczer Pfarre, Galizien; erlangte von Seite Oesterreichs die Adelsbestätigung am 12. November 1782.

Biblioteca Academiei Române, colecția Documente Istorice, pachetul DCCXXXIX, nr. 148.

Traducere

L. 639

Copie autentică din Arhiva Țării
Făcut în cetatea Lvov, în ziua de 12 noiembrie 1782

Cerere adresată lăudatului Tribunal din Lvov de către măritul Gaspar Lupaşcu Hâjdău <prin> Valentin Rutkowski, cu rugămintea de a i se elibera un atestat referitor la statutul său nobiliar.

Lăudat Tribunal!

Din documentele alăturate, marcate cu literele A, B şi C, reiese în chip îndestulător, că Gaspar Lupaşcu descinde direct din familia domnitorilor Moldovei, fiind fiul răposatului Gheorghe Lupaşcu Hâjdău şi nepotul soților legitimi, Ştefan şi Alexandra Petriceicu-Hâjdău. Vroind să dovedească această origine a sa prin actele mitrice, amintitul Gaspar Hâjdău s-a îngrijit să le ceară la biserica din Lanowicz, unde a fost botezat, dar, din nefericire, datorită lipsei de grijă a păstrătorilor şi a trecerii timpului, registrele mitrice, rupte şi distruse, n-au mai cuprins actul de botez al acestuia. Din întâmplare, în aceste <registre> a fost însă găsit <actul de botez> al fratelui său Ştefan care, anexat prezentei sub litera B, dovedeşte că acest Ştefan este fiul lui Gheorghe şi nepotul lui Ştefan, descinzând prin urmare din familia domnitorilor Moldovei. Atestatul prezentat însă sub litera C dovedeşte îndeajuns că cel care formulează cererea de acum este fratele bun al lui Ştefan. Nemaifiind aşadar nici o îndoială că cel care

formulează cererea de acum descinde direct din Ştefan Hâjdău împreună cu fratele său bun Ştefan Dominic, şi recunoscându-se că au aceeaşi origine, luând prin urmare aminte la originea sa, acesta <Gaspar Lupaşcu Hâjdău>, domiciliat în cercul Lvov, m-a rugat să-i obţin de la lăudatul Tribunal eliberarea unui certificat cu privire la statutul său nobiliar. Eu, care sunt sluga cea mai ascultătoare a lăudatului Tribunal, Valentin Rutkowski, am primit plenipotenţa anexată sub… şi documentul referitor la origine în ziua de 13 noiembrie 1782.

Valentin Rutkowski

Autenticitatea extrasului de mai sus cu cele care se conţin în cartea XXIV, fila 146 a actelor orăşeneşti din Liov a arhivei de stat a actelor orăşeneşti şi regionale din Liov o confirmă conducerea acestei arhive.

În Liov, 6 aprilie 1911

Directorul arhivei de stat a actelor orăşeneşti şi regionale

Dr. Oswald Balzer m.p.

Taxa: 6 k

Ştampila: 2 kor

Împreună: 8 kor

pe verso:

La 12 noiembrie 1782, la Lvov, lui Gaspar Petriceicu-Hăşdeu i s-a eliberat atestatul nobiliar pe temeiul căruia a obţinut confirmarea nobilităţii din partea Austriei.

Ştefan Hăjdeu căs. cu Alexandra Petriceicu

Iancu Gheorghe Petriceicu-Hăjdeu căs. cu Constantine Krzywkowka, <document> de la Przemyszl.

Gaspar Petriceicu-Hăjdeu Lupaşcu, născut la Zarajsko, parohia Lanowicz, Galiţia; a primit la 12 noiembrie 1782 confirmarea nobilităţii din partea Austriei.

Das österreichische Indigenat der Adelsfamilie Hâjdău
(Zusammenfassung)

Schlüsselwörter: Familie Hajdau, polnisches Indigenat, österreichisches Indigenat, Moldau, Polen, Galizien

Am 4. Februar 1676 erteilte der neuerwählte polnische Konig Johann III. Sobieski, auf Gutheissen des Landtags, das polnische Indigenat und ein persönliches Wappen (eine für einen Fremden recht seltene Begünstigung) dem fürstlich-moldauischen Waffenbetreuer (armas) Georg Hajdau. Dieser war 1674 mit seinem vom Thron gestürzten Fürsten und Polenfreund, Stefan Petriceicu, nach Krakau und anschliessend Lemberg ins Exil gekommen. Ein zweites Mal, diesmal aber für immer, kam Georg Hajdau 1684 nach Polen, als treuer Begleiter seines erneut vom Thron verjagten Fürsten Stefan Petriceicu. Mit dem Gute Zarajsko (Kreis Sambor) vom polnischen König August III. dem Starken belehnt (1698), lebte sich die moldauische Familie auch durch verschiedene Heiraten in die polnische Gesellschaft tiefer ein. Auf männlicher Linie wurde sie durch die Nachfolger von Stefan Hajdau (vermählt mit Alexandra, Schwester des moldauischen Fürsten Stefan Petriceicu) weiter geführt. Als 1772, infolge der ersten Teilung Polens, Galizien mit der Stadt Lemberg (Lwow) – wo die Hajdau's zuhause waren – an Österreich kam, musste die Familie um die Sicherstellung ihres adeligen Status sorgen. Dabei sollte ihr das frühere polnische Indigenat entscheidend geholfen haben. Als Gaspar Hajdau, ein Sohn Stefans, 1782 ein Gesuch an das Lemberger Gericht mit der Bitte um die Anerkennung des adeligen Charakters seiner Familie einreichte, leitete dieses aufgrund der vorgelegten Aktenstücke das Verlangen befürwortend an das Galizische Gubernium weiter. Die darauf erfolgte Genehmigung sicherte den Hajdau's das österreichische Indigenat mit dem Ritterrange zu. Das auf uns gekommene Familienwappen muss eben aus dieser Zeit herrühren. Es übernimmt merkwürdigerweise das polnische Wappen von 1676 getreu auf und gesellt ihm auch das moldauische Landeswappen hinzu, eine klare Anspielung auf die Verwandtschaft zum moldauischen Fürsten Stefan Petriceicu. Auf die militärischen Verdienste der Familienmitglieder deuten das mit einen Pfeil sich kreuzende Schwert.

Themes of the Slavophile Doctrine in the Writings of Alexandru Hâjdeu*

Raluca Elena GOLEŞTEANU

The first section of the present paper is dedicated to the overall description of the Slavophile doctrine as a typical Russian `third way`, that is a set of assumptions meant to oppose modern civilization rooted in French Revolution, and, especially, to signaling that various themes circulating within this doctrine became afterwards trademarks of radical mass movements of the twentieth century.

The second part of the article emphasizes the biography as well as the intellectual activity of the Bessarabian writer of Moldavian-Polish ancestry, Alexandru Hâjdeu, in the context of Slavophile ideology and of the political regime of Nicholas I, making references to the traditionalist ideas he took from the Russian environment in the attempt to depict a harmonious society established after the rules of *a new humanism*. The contribution would be here to discern if the notions exposed in his main work – *The Question of our Time* presented the potential of transforming themselves in concepts that would serve the Romanian national canon. To be more clear, whether the assessments of Al. Hâjdeu could be appropriated later by Romanian Populism and even radical nationalism.

In addition, this section will touch upon the double meaning Al. Hâjdeu employed to some concepts like freedom, citizenship, one in the democratic/liberal sense, the other in the anarchist/mystical sense that would eventually undermine the idea of state, a concept very dear to classic Slavophilism. In the end, the author of the text would argue that the Slavophile-Conservative ideas, even though backed by the powerful philosophical tenets of German idealism, did not

* This is the Romanian spelling of the Polish version of the surname (Hyżdeu); in Polish space the name circulated with the versions: Hiżdew, Hiżdeff (according to Karol Estreicher`s comprehensive Bibliography of Polish culture and civilization http://www.estreicher.uj.edu.pl/xixwieku/indeks/37594.html). Some other spellings found were: Hizdeo, Hiżdeu, Hizdeff, Hizdew; they are mentioned in lists of Polish nobles active in the time of Polish-Lithuanian Commonwealth (http://www.sejm-wielki.pl/n/Krzywkowski), hence before Russian Empire started to re-consider all the aristocratic titles existing in Polish lands previous to 1795. The origins of the surname are hard to find in Polish sources, another reason to consider that the name was of early-modern Moldavian extraction.

resist to the siege of the radical views held by populist doctrines. This trend would continue in the twentieth century.

In the nineteenth century, Russian intellectual milieu called the attention of the European public opinion on the file of Slavophilism[1]. Starting as a response of Russian aristocracy and landowners to the universalistic thus democratic claims of the Enlightenment[2], in its first stage, Slavophilism was conceived as a collection of conservative themes which generally could be integrated in similar (Romantic) trends existing in French, English and especially in German contexts. Nevertheless, Slavo-`philos` (lover of Slavic values such are the rural world, the Orthodox faith, the purity of old Russan language, the common ownership of the land) departed from post-1789 classic Conservative thinking through its outspoken ambition of representing a different manner of development than the one existing in pre-modern and modern Europe. Despite the French, English and German Conservatism, which borrowed significantly from each other in terms of themes, and recognized their relatedness in the same time, being most of the time a reaction to French Revolution, Slavophilism did not acknowledge connections with Western European Conservatism. It developed themes and ideas that can be compared with those displayed by other countries, yet the nature of the similarity belongs rather to the epoch. In short, as it was born ideologically in 1830s, Slavophilism was contemporary with Romanticism, when the Herderian principles set the intellectual agenda of one part of Europe, but, on its way to political maturity when it became an expression of the foreign policy of Russian Empire (Panslavism) it did not seek to represent the criticism of the European ways. A proof in support of the fact that Slavophilism was designed as an explanation meant to encompass reality rather than a mere ideology is that it got diffused later in a wide variety of trends and doctrines, be them left or right.

[1] The theoretical framework of the present research owes a lot to the masterful work of the Polish historian of Russian intellectual scene of the nineteenth century, Andrzej Walicki. A bibliography of the notable works on this phenomenon, and on the general Russian thinking includes: Abbott Gleason, *European and Muscovite: Ivan Kireyevsky and the Origins of Slavophilism*, Cambridge, Massachusetts, 1972; Nicholas Riasanovsky, *Russia and the West in the Teaching of the Slavophiles*, Cambridge, Massachusetts, 1952; Stephen Lukashevich, *Ivan Aksakov, 1823-1886: A Study in Russian Thought and Politics*, Cambridge, New Jersey, 1965; Isaiah Berlin, *Russian Thinkers*, Penguin Philosophy, 1978; George Kline, *Religious and Anti-Religious Thought in Russia*, Chicago, 1968; Richard Pipes, *The Russian Intelligentsia*, New York, 1961. For further references related to the context in which these ideas appeared see the bibliography at the end of this article.

[2] The concept of *the Enlightenment* refers here to Russian Enlightenment. Accordingly, two names of Russian history were considered as being equally important for the Russian version of the Enlightenment: Peter the Great and Catherine II. Ivan Kireyevsky, probably the most prominent scholar of Slavophilism, saw in Catherine the Great the one that succeeded to *Europeanize* Russia. Kireyevsky flirted in his early writings with the idea that Russia could repeat the whole European past experience, and the only who drew Russia closest to this `objective` was Catherine, while Peter the Great imported artificially some European features, which remained at the surface of Russian culture (Andrzej Walicki, *The Slavophile Controversy. History of a Conservative Utopia in Nineteenth-Century Russian Thought*, Indiana, University of Notre Dame Press, 1989. p. 128).

One enduring concept in Russian thinking, which later became foundation of the Slavophile edifice, consisted in the image of the gap existing between Russia with its harmonious communitarian organization, on the one hand, and the socially atomized Western Europe on the other hand. The theme of Russia vs Europe dichotomy has tradition in Russian thought, being a version of the theory on the mission of Russia to rescue the corrupt Western culture.

Other classic Slavophile themes made critical references to capitalist social organization, since they associated nostalgia for the past with the rejection of the present. This latter theme rather provided the psychological justification of the Slavophile key concept of "the corruption of the manners", which argued that the manners of the glorious past were altered by the process of modernization.

These *ideas*, which at times received the label of `Conservative Nationalism`, became the ideological justification of the autocratic regime of Tsar Nicholas I; the latter aimed at issuing a brand new doctrine compatible eventually with the ambitious programme of providing an alternative route to economic modernization and political democratization in the nineteenth century. This ideology became known as `the doctrine of Official Nationality`, and it enforced the trinity of `orthodoxy, autocracy and nationality`; although in the first instance having all-Slavic ambitions (Panslavism), this trinity served as the basis for ethnic nationalism. Together with the over encompassing Slavophile tenets, `the doctrine of Official Nationality` was subverted, enriched and got crystallized towards the middle of the century in a debate on the nature of Russian civilization.

To be more specific, the Slavophile Weltanschauung had at the basis the idea about the special mission that divinity ascribed to the Russian people. Russia was `chosen` by God to represent a viable substitute of the Western civilisation, due to its unique religion that belonged to Eastern Orthodoxy[3], to the ancient institutions of peasant organization based on common and equalitarian exploitation of land, and, not the least, to the very political organization of Russian peasantry, with its roots in Russian tradition. According to the Slavophiles, Russia would eventually rescue the corrupt and decadent `West` thanks to its vigorous religion and distinctive institutions. This statement, the trademark of the Slavophile doctrine, transformed the real state of Russian society, marked by delays in many fields, in an utopian vision.

[3] To Aleksey Khomyakov (1804-1860), chief ideologists of the Slavophile movement, Eastern Orthodoxy represented the sole, primordial feature that differentiated Russia (and the other Slavonic people) from Western Europe (a Slavonic does not exist in the absence of Eastern Orthodoxy). To answer his ideological opponents who believed that Western Christianity was responsible in a significant part for the achievements of Western societies during modern age, Khomyakov designed a doctrine according to which the achievements of Eastern societies were superior since they valued love, freedom, truth, principles embedded in Eastern Orthodoxy (this religion cultivated `the organic togetherness`). For further details about Khomyakov`s religiously driven Slavophilism, see A. Khomyakov, *On the Church in Russian Thought*, ed. William Leatherbarrow, Michigan, Ardis Publishers, 1987.

The supporters of Slavophilism considered that thanks to its reservoir of innocence in the matter of civilization (Western-based), Russia was entitled to regenerate those cultures which, since the Enlightenment, had been tormented by the dissolving demon of Rationalism and by the `Godless` temptation of Individualism. To those who claimed that Russians had to keep the track with the Western European civilization because there had been a considerable gap that existed since the Middle Ages between the `advanced` West and the `savage` East, the Slavophiles answered by stating that those very features that defined Russia`s exceptionality (agrarian, patriarchal, autocratic values) had been working in Russia`s advantage.

Thus, any radiography on Slavophilism[4] includes the display of the three core themes which became the brand name for the doctrine of Slavophilism: the discourse on the mission of Russia to redeem the Western culture from its existing perverted condition, with the accent on the peculiar features of Russian culture; the Romantic critique of Rationalism, correlated with the evaluation of capitalism, and of the Western civilization in general; the interpretation on the legacy of Peter the Great, the personality considered as introducing the Western canon to Russia, the first great Westernizer[5] of this culture.

The ideas related to Russia`s mission for rescuing the Western world, and to its specificity, materialized at the end of a road which was for Slavophiles full of inner contradictions. It would be of some relevance to argue that

[4] The present research introduces basic Slavophile themes, and their authors, before providing the reader with the description of Slavophile doctrine in its own right. The author of the research hopes that this inconvenience is justified, to some extent, by the need to place in the mirror the writings of the thinker this paper is about with the conceptual framework of Slavophilism.

As for the representatives of Slavophilism mentioned in this paper, greater emphasis goes to those writers who developed themes similar to Al. Hâjdeu`s, writers who also presented a broader ideological repertoire if compared to the radical or exclusively religiously-driven intellectuals like K. Aksakov (1817-1860) and A. Khomyakov. Thus, I. Kireyevsky and V. Odoevsky (see further in the text) will receive greater attention due also to their preference for the wider cultural aspects of Slavophilism.

[5] Generally speaking, in Russian thought, the camp of Westernizers started to defend their particular cultural alternative by the time Slavophilism was already a coherent collection of ideas, since the former were mainly concerned to retaliate to the Slavophile attacks on Western civilization. Russian Westernizers praised not the Western culture as a whole, but its core principles: Individualism and Rationalism, as providing a track on which modern Russian society had to be re-routed. The entire thinking of the Westernizers regarding the concept of rationalism could be resumed in one sentence, which also comprised their credo: the individual, led by reason and freed from all sorts of determinations (natural or national), was the key notion of historical process, as well as its goal, therefore, this individual had to transfer his characteristics to the masses to make them conscious of their own `individuality`. This statement belongs to Timofey Granovsky; see A. Walicki, *op. cit*., p. 425. Granovsky (1813-1855) was influenced by Ranke and Savigny. He believed that Western development was superior to that of his own country. He was famous for his classes on Western medieval history, and also he initiated the medieval studies in Russia.

Just like Slavophiles, the Westernizers` camp consisted in people of heterogeneous political orientations, ranging from bourgeois liberalism (the case of V. Belinsky) to utopian socialism (the case of Alexander Herzen). For these author`s intricate worldview, see the chapter that describes the clashes between the two camps in Andrzej Walicki, *op. cit*., p. 394-455.

Slavophiles, who became in their heyday the epitome of the intellectual negation of the Western contributions to world culture, did firstly negotiate with the Western heritage. They actually borrowed from the Western pattern what they thought that would emphasise their own agenda: Kireyevsky, historian and literary critic (1806-1856), praised the classical antiquity, and especially the one that gave birth to Byzantine Christianity[6], as opposed to the Roman heritage, which was, he believed, the one that spread into the world the artificial spirit of Rationalism[7]. However, the overall conclusion was that Russia had its own particular features of civilization, which were at least as valuable as the Western European ones. Had Slavophiles approved the Western Conservative response to development (be it the model of the organic growth, or the role of religion in the emergence of existing civilization), they would have been compelled to recognize that Russia could not represent a Conservative model of development in its own right, since it was, in their views, `entirely` opposite to the Western European history and evolution. In addition, the elements of Western civilization: organic development and religion, which Slavophiles thought of being beneficial for their own cause, were thematized as defining the distinctiveness of Russia. Yet, Russia could not have a specific path due to elements whose origins belonged to Western culture, so Slavophiles worked out in denying the Western paternity of these elements, proclaiming instead the monopoly of their culture on them.

This sinuous course from encompassing Western values in the Slavophile doctrine to rejecting them was most visible in the theory on the `Russian mission`[8]. Once again, Slavophiles never dismissed the Western values in totality. Often, they referred to the authentic values of a pre-industrial Western Europe, whose heritage could be enriched and exercised by an idyllic, patriarchal Russia, as the latter did not experience the capitalistic torments imposed by the modern age. On this account, one may notice an unceasing opposition of two cultures, and especially of their `internal developments`: `it was not Europe and Russia that were irreconcilable opposites, but rationalism and pure Christianity`[9].

This being the case, proto-Slavophile thinkers like Stepan Petrovich Shevyrev[10] reflected on Russian civilization as a superior coalescence which incorporated the worthy characteristics of Western Europe[11]. In turn, Prince Vladimir Odoevsky (1803-1869), personality with multiple interests, and

[6] Andrzej Walicki, *op. cit*., p. 136.
[7] *Ibidem*, p. 135.
[8] The concept belonged to Mikhail Pogodin (1800-1875), official historian of Nicholas I`s regime, the initiator of the Conservative paper, *The Muscovite* (1841-1856). Pogodin was the first in Russian intellectual history to elaborate on the idea according to which there were particular features that set Russia from the Western Europe as a special entity. See A. Walicki, *op. cit*., p. 48.
[9] Andrzej Walicki, *op. cit.,* p. 168.
[10] *Ibidem*, p. 50, 51.
[11] *Ibidem*, p. 51.

Conservative allegations, like all nobles, yet not officially registered in the Savophile camp[12], thought that the superiority of Russian civilization resided precisely in what made the difference between her and the Western Europe: provided that Russia did not undergo the perverted changes introduced by industrial modernization in the Western bourgeois society, she was the one called to disseminate in this mechanical world the genuine values represented by religion and kinship. Thus, Odoevsky went further than Shevyrev as he invalidated the Western answer to modernity, the emergence of a society ruled by capitalistic relations. Furthermore, as an illustration of his negative attitude towards the Western modernity, he designated Peter the Great as the carrier of Slavophile values to the Western world[13]: paradoxically, Peter the Great, the image of Westernism in Russia at the moment of her entrance in modernity, was now the representative of the true Slavic principles in a world warped by industrialization.

The message of the Slavophiles was clear at this point: precisely because Russia did not have a Western past, she could teach humanity a `great lesson`, in the sense that her lack of Western European traditions did not necessarily condemn her to repeat the whole European history, but rather to learn from the latter`s misfortunes. In other words, Russia did not take part in the past cultural achievements of Western Europe, but she could contribute to the present problems of mankind. Russia`s own style of evolution would allow her to create the values of the present, just like the Western world created the values of the past. As previously hinted, the Slavophiles were concerned in providing to past failures a different reading, which would reshape in a winner the traditional image of Russia (the one of a loser in the battle of modernization).

In this respect, the contributions of all the Slavophiles, whether or not they identified themselves officially with the camp were but variations on the same theme. Ivan Kireyevsky initially envisaged a Russia that was moulded by the experience of the other nations, and, in the same time, she comprised the entire Western European history[14]. Later, he came to the conclusion that Russia could evolve through its own powers in a completely different direction than the Western European one[15]. And this direction was provided by the Orthodoxy, which became the specific feature of Russian civilization, the element that

[12] For a good source on V. Odoevsky`s works and on the intellectual correspondence between him and his contemporaries, see http://www.litencyc.com/php/speople.php?rec=true&UID=5761. He founded the circle of so-called "Lyubomudry", Lovers of Wisdom. The latter was influenced by German Romanticism, especially by Schelling and Herder with their emphasis on the spiritual forces and the organic bounds of a collectivity (be it the nation). Also, see V.F. Odoevsky, *Career, Personality, Reputation*, in Neil Cornwell, *Vladimir Odoevsky and Romantic Poetics: Collected Essays*, Providence, Berghahn Books, 1998, p. 1-11.

[13] Andrzej Walicki, *op. cit*., p. 80.

[14] *Ibidem,* p. 125.

[15] I. Kireyevsky, *On the Nature of European Culture and on its Relationship to Russian Culture*, in *On Spiritual Unity: a Slavophile Reader*, Robert Bird, Boris Jakim (eds.), Hudson, New York, Lindisfarne Books, 1998, p. 229.

empowered Russia to accomplish her divine mission among the other countries. Orthodoxy was responsible for the organic development of Russia, it was the `single inner conviction`[16] that protected Russia from the dangers of Western feudal society (its inequality), as well as from the menaces personified by the Western industrialized world (its `abstract egalitarianism`[17]).

Moreover, Kireyevsky contrasted Orthodoxy with Catholicism, inferring that the former did not try to obtain lay privileges and mundane authority, thus becoming the true inheritor of Christianity, whereas the latter transformed itself in an aesthetic cover of rationalist thinking[18]. This antithesis was possible, as Russian history and chiefly its ancient period were imbued with authentic Christian beliefs that followed the dogma of Christianity and ultimately did not encounter the alterations operated by Catholicism in the Western world (sic)[19]. On a scale of Slavophilism, which ranged from accepting some Western patterns, up to reverting them, Kireyevsky represented the furthest point of Slavophilism, in the sense that he nullified all the European experience, even the pre-capitalist age and replaced it with a culture based on Orthodoxy which, he believed, epitomized at the highest level the Christian faith.

The coherent Slavophile critique addressed to Rationalism and to capitalist world was established by Odoevsky. To Odoevsky, Rationalism, in no way different than Kireyevsky`s belief, was the harmful result of Roman civilization. Rationalism was chiefly responsible for the disintegration of the relation between human and God. This relation was made possible through the intervention of the *instinct.* Instinct was, Odoevsky thought, the piece of divinity which lasted in man after the occurrence of the original sin, therefore the world history was an alternation of ages of instinct and ages of reason[20]. Still, the two ages could be reconciled when the modern world would agree to re-establish an un-mediated connection with God, or to quote Odoevsky himself `reason must be raised to the level of instinct`[21].

In one of his notable writings[22], Odoevsky extrapolated the villainous characteristics of reason to the entire system of capitalism. By describing the triumph and the demise of a hypothetical community called *Benthamia*[23], Odoevsky warned against a society whose sole divinity was `self-interest`[24], and that crowned the pragmatic search for profit as the only rationale of human

[16] Andrzej Walicki, *op. cit*., p. 141.
[17] *Ibidem*.
[18] *Ibidem*, p. 137.
[19] *Ibidem*, p. 144.
[20] *Ibidem*, p. 73.
[21] *Ibidem*.
[22] *Russian Nights*; Andrzej Walicki, *op. cit.,* p. 75.
[23] The allusion was obvious. Odoevsky chose to emphasize the catastrophic results which a philosophy based foremost on utilitarianism could have for mankind. Jeremy Bentham, Adam Smith and Thomas Malthus were for Odoevsky intellectual contributors who enacted the laws of nature in a society that should have been based on human relations. See Andrzej Walicki, *op. cit*., p. 79.
[24] *Ibidem*, p. 77.

existence. Benthamia would eventually plunge into barbarity, since she subordinated the human feelings to the prerequisites of market economy: to relations of good neighbourhood, she preferred the economic exploitation and ruthless conquest by army; to the increasing gap between poor and rich in her society, she encouraged the economic abuses of the bourgeoisie and its urge for creating monopolies[25]. Thus, Odoevsky prophesied, the community supposed to promote welfare ended up in chaos.

Similar to Odoevsky, Kireyevsky considered that Roman civilization, with its Rationalism that stimulated individualism at the expense of community, had brought into the modern world the elements which would ruin any organic collectivity: contempt for `internal solidarity`, the lack of a `common faith` and the absence of loyalty towards `shared customs and traditions`[26]. Furthermore, Rationalism bore with it a disintegrative spirit, which was most visible in Western feudalism. Rationalism infused the rulers of feudal estates with such a strong feeling of individualism[27], that they placed themselves above the law and disregarded the very notions of `state` or `nation`[28]. Hence, Kireyevsky saw in the Western feudal state of affairs the inability of conceiving the state and the nation as a Gemeinschaft, consequently, he aimed at proving that the emphasis on association in the detriment of community could be seen in straight line from Roman civilization up to modern world.

The Slavophile issue on the legacy of Peter the Great should be in fact regarded as a historiographical debate which comprised two notable chapters: first, the description of medieval Russia as a model of a peaceful organic community, and the accounts on the formation of Russian state; second, the role of Peter the Great in Russian history. Accordingly, Kireyevsky depicted a past idyllic Russian society, where the property of the land was based on meritocratic principles. In his view, there was a sole owner of the land, that was the Tsar[29] who was the representative of the nation, whereas the hereditary nobility could own land only as an exchange for their services to the state. By asserting these otherwise false historical facts, Kireyevsky intended to promote further discrepancy between the Western realities and the Russian ones: the private property, which was another sad effect of individualism in the West, was an alien institution to the Russian ancient community. This happened due to the fact the property was awarded to meritorious individuals, thus the latter were

[25] *Ibidem*, p. 78.

[26] *Ibidem*, p. 138.

[27] Kireyevsky labelled this sort of individualism as `honour`, which was different than justice in the sense that the latter was a feeling which evolved in the community, whereas the former was for the knight a means to defend his individualism [the author`s interpretation].

To Kireyevsky honour was an element responsible for fractures in society, a typical outcome of the atomizing modern age. Contrastingly, the Westernizers considered it the crucial contribution to the `autonomy of the individual` with its corollary, the consciousness of personal and political rights.

[28] Andrzej Walicki, *op. cit*., p. 138.

[29] *Ibidem*, p. 142.

not ascribed to property, like in the West, but the property was assigned to them[30], thanks to their fidelity towards the community. The political expression of this Elysian community was the *mir*, a democratic body whose mission was to regulate the contentious affairs according to immemorial customs.

Kireyevsky applied this blissful vision to the formation of Russian state. As one would expect, he found new contrasts in the nature of Russian and respectively Western statehoods. Russia was not the result of brutal vanquishment, but the outcome of continuous and harmonious evolution, the emergence of her statehood could be defined as a `voluntary invitation to rule`[31]. Obviously, this was incompatible with the example provided by the Western statehood, whose birth was consecrated by violence and contingency, be it in the form of internal clashes or advantageous (to be read unfair) political agreements.

The concept of `voluntary invitation to rule`, put forward by Pogodin, deserves additional attention, since it acquired a certain tradition in Russian historiography[32]. The historian considered that Russian state owed a great deal to the Normans, who did not conquer the territory and the population of ancient Russia, but rather gained control of the passive inhabitants due to their skillful organization. The illustration of their merits, Pogodin believed, was to be found in the Russian `state system`[33], which was a Norman creation.

The later Slavophiles, particularly Kireyevsky, modified substantially Pogodin`s conclusion in that that they kept the concept of the `voluntary invitation to rule`, however they emphasized the organic and congenial nature of the formation of Russian state (as the previous paragraph showed), instead of focusing on the submissiveness of the autochthonous element, as in Pogodin`s view. Moreover, the core Slavophile doctrine was keen to downplay the foreign contribution to the formation of Russian state, and to overestimate the native one. Thus, it argued that the ancient Russians (the Slavs) had local, self-governed[34] organizations which eventually got united under the leadership of a `Grand Prince`[35], and it was the wish of these communities to proclaim the heirs of Rurik as a new dynasty because an ancient Slavic tradition recommended the replacement of a native dynasty with a new one[36].

The second issue of debate, the legacy of Peter the Great to Russian history, was perceived by the Slavophiles as a peril for Russian political integrity. The key notion that one would retain from the Slavophile attitude towards Peter the Great`s legacy was that of the fraction the latter induced to

[30] *Ibidem*.
[31] *Ibidem*, p. 136.
[32] The concept should be seen in the context of the broader debate concerning the proportion of indigenous and foreign elements in the formation of the Slavic peoples. See a generic description of the Polish and Russian interpretations regarding this matter in *ibidem*, p. 54-60.
[33] *Ibidem*, p. 55.
[34] Via the institution of *mir*.
[35] Andrzej Walicki, *op. cit.,* p. 59.
[36] *Ibidem*.

Russian society. The position of Kireyevsky was particularly significant here, as he had to fuse the vision of the idyllic organization of Russia with its need for modern reforms, that were by excellence of foreign inspiration. Kireyevsky`s solution was rooted in his preference for religion-related matters, hence he explained the emergence of foreign elements imposed by Peter to traditional Russia by setting the blame on Orthodox clergy. There were the high echelons of the Church who promoted Western inspired reforms, anticipating in this way the acts of Peter.

All in all, Kireyevsky regarded Peter as the one who introduced the gap between the upper classes and the common people in Russian society, especially because the former was the only beneficiary of Peter`s reforms. The estrangement of these classes were, in Kireyevsky`s opinion, similar to the case of Poland[37] (the latter being the synonym of nobility alienated from the rest of society). That being the matter, Kireyevsky believed that an analogous Russian elite could bring, as in the Polish case, the dissolution of the state, thus, the envisaged panacea was strictly related to the preservation of Christianity in its Eastern-Orthodox form.

At the end of the short survey of this complex intellectual trend of nineteenth century Russia, that is Slavophilism, it is perhaps mandatory to clarify that Slavophilism was not an ideal type, on the contrary, it frequently designated realities that could be superimposed. As previously seen, the Slavophile perception of the world did not involve a total rejection of the Western patterns of development. Whether they liked it or not, the Slavophiles kept the West in their criticism as point of reference, exactly as Westernizers constructed their views as a response to Slavophilism…

Another aspect related to the intricate nature of `Slavophilism` could be located in a potential shortcoming of the Slavophile Weltanschauung. A. Walicki agreed with Nikolai Berdyaev[38] in saying that the Slavophiles (Kireyevsky was the targeted person) dealt in their critique with a fixed time frame. This meant that they, despite their attempt to envisage an *alternative* culture based on Orthodoxy and organicism, could not provide universalistic explanations of the culture praised by them, in other words, they did not elaborate on the `big issues` such as the ultimate fate of mankind or the significance of individual existence. Berdyaev thought of the situation as a failure of the Slavophiles to provide an `eschatological (…) examination of the entire `East and West` problem`[39]… One would infer that, for Berdyaev, the Slavophiles were not `Slavophile enough` since they did not believe that Christian faith could offer a comfortable solution for the salvation of the world as a whole.

Both Walicki and Berdyaev introduced the issue of messianism when referring to the Slavophiles. Walicki concluded that Kireyevsky actually described the anguish of the man oriented to tradition in front of the challenges

[37] *Ibidem*, p. 145, 146.
[38] *Ibidem*, p. 149, 150.
[39] See footnote of page 150 in *ibidem*.

imposed by modernity, which could be equated with human`s dilemmatic desire for heaven, following the original sin[40]. However, Walicki continued, this dilemmatic nature of human could be solved out through the symbol of a Messiah, yet Kireyevsky did not appeal to this escape…Berdyaev was more inflexible and advanced that it was `the intuition of the mystic or artist [which] can grasp the spirit of a nation and the nation`s religious vocation depends on prophecies`[41].

One notable aspect related to this discussion, the absence of an `eschatological` dimension in the Slavophile doctrine would imply that the phenomenon of Slavophilism did not represent a Weltanschauung per se. Although Walicki rightfully observed[42] that Slavophilism with its core theme, the reverence towards Gemeinschaft, was the critique of pre-capitalist world addressed to the new age based on economic utilitarianism, and it was adopted by various social groups, from aristocracy to petty bourgeoisie, for emphasising their own political agendas, in the end he took a Marxist stance in arguing that Slavophilism was the ideology of one `privileged group`, the `hereditary Russian nobility` who sought to provide an universalistic application to their `selfish interests`[43]. In other words, Walicki rendered to Slavophilism the status of an ideology[44], asserting that Slavophilism represented the interests of one social class.

Nevertheless, the idea that Slavophilism was nothing but an ideology that supported the class interests of Russian nobility represents a highly debatable issue. Slavophilism, even though it did not survive as a doctrine towards the end of the nineteenth century, it certainly succeeded in imposing its core themes to some ideologies that lived long enough after the extinction of Slavophilism as an official movement (and one could have in mind the twentieth century xenophobic, nationalistic ideologies that had the ambition of opposing their Christian view of the world to the `mechanized` world of industrialization… and the target was once more the West, more precisely its corollary, Liberalism).

Perhaps one would not be accused of facile generalizations if he/she were to argue that these `Christian` ideologies granted their own cultures[45] with the `mission` of representing an alternative vision to the dominant Western paradigm. In this respect, these ideologies imbued with Slavophile themes would make from Slavophilism an ideal type in itself. This would be a different

[40] *Ibidem*, p. 149.
[41] *Ibidem*, p. 150.
[42] *Ibidem*, p. 177, 178.
[43] *Ibidem*, p. 177.
[44] On the definitions of the notions of *Weltanschauung*, *Ideology*, as well as of the features that contrast them, see the methodological tools which Walicki uses in his analysis on Slavophilism (*ibidem*, p. 6-10). The author of the present research mentions that, in the remarks on Walicki`s inappropriate characterization of Slavophilism (see the pages 177, 178), she adopted the conventions set by Walicki himself in defining these terms.
[45] To be more precise, those parts of their national cultures which developed, they believed, accordingly to their visions: an example for the Romanian case would be the village and its symbols.

case than the one of Slavophilism as a doctrine which negotiated with Westernized vision.

All these having been said, it is still meaningful to add that the present paper does not primarily intend to perform an exhaustive investigation of Slavophilism as an ideology or Weltanschauung, and especially of its paradoxes, since there have been written many works in English, German and Russian that reflect on this phenomenon from all possible ideological angles and touch upon various features of it (be them personalities, trends, political context). Further, the author of the paper mentions this to signal that she is aware of the one-sidedness of the sources employed when it comes about the analysis of Slavophilism. Without considering the Polish historian A. Walicki`s book as the final contribution to the topic, it still is reasonable to consider it one of the most reliable guide on the complexities of Slavophilism, and also on the connections existing between Russian culture in general, Russian politics and Russian image of the West, and Slavophilism.

More precisely, the study of Walicki succeeds in underlying the philosophical implications of Slavophilism, defining all the contributors to nineteenth century Russian culture in terms of acceptance or rejection of this world view. On this account, the author of the paper believes that Slavophilism represented a source of inspiration for authors active before the official birth of this trend, and also located at the periphery of Russian culture.

Indeed, Al. Hâjdeu, the hero of our paper, cannot be associated to the core of Slavophilism if we refer to chronology and to the arguments issued at the heyday of Slavophilism in the debate between Slavophiles and Westernizers. In fact, he can be safely associated to the regime of Nicholas I in the sense that he tried by his work to answer to the political and social challenges existing during his mature years. Thus, one witnesses the drama of a person who exalts in his writings as teacher in Russian educational system the policies of `official nationality` implemented by the regime of Tsar Nicholas I, but in his private life he has to suffer the consequences of these policies (*i.e.* the abolition of the autonomy of Bessarabia).

The most notable works of Haşdeu were written in the 1830s and the 1840s whereas the pieces that made history for the Slavophile thinking were published around `60s of the nineteenth century or even later[46]. Also, the concepts cherished by Al. Hâjdeu were related rather to the mysticism of Berdyaev, and only alluded to the most popular Slavophile themes such were the corruption of the manners by the modern times, the condemnation of foreign culture as an alien plant inserted in the Russian soil, the gap existing between aristocracy and the peasantry in Russian society, known for its former democratic values, the mission of Russian culture and Russian religion to save the Western `corrupted` world. Yet, the fact that Al. Hâjdeu was active in

[46] See A. Walicki, the chapter on "Classical Slavophilism", p. 121-283, in *The Slavophile Controversy*.

Russian culture (his writings were conceived in Russian, and, apparently, contributed to Russian philosophy of history) made him aware of the circulation of the traditionalist ideas that would later become the symbols of Slavophile trend, ideas to whose spread the political regime of Nicholas I helped significantly. In addition, the existence of a common body of writings in Hâjdeu/Haşdeu family to which each generation brought its contribution finally meant that the traditionalist themes exploited by Al. Hâjdeu were later polished from a Slavophile and then Nationalist perspective by his son, B. P. Haşdeu, chronologically contemporary with these trends. We will further develop the topic in this paper.

Thus, in this second section of the paper, we have in mind that, although the simple recognition of Slavophile concepts in Al. Hâjdeu`s texts would be a fruitful intellectual exercise in itself, the challenge here would be provided by the consideration that the author borrowed and converted traditionalist concepts to meet the immediate requirements of his work. To be more specific, the Slavophile items that seem suited in his writings for the Russian context could be transferred and applied to Romanian context, as well, and these imported Slavophile ideas would ultimately have their own share in the configuration of the Romanian national canon.

Secondly, focusing on Al. Hâjdeu`s intellectual affiliation with Slavophilism, the paper would indirectly contribute, through family interdependence if not through intellectual affinities, to the profile of one of the most important figures of Romanian culture of the nineteenth century, Bogdan Petriceicu Haşdeu.

Al. Hâjdeu was born in 1811 in the village Myziuryńce[47] in the district Krements from Volhynia region (North-West of present day Ukraine) as the second son[48] of a lawyer known for his writings of Polish language. Hâjdeu `s father, Tadeusz Hâjdeu[49], was the first of an old boyar Bessarabian family to

[47] The name of the village in *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (The Geographic Dictionary of the Polish Kingdom and of the other Slavonic Countries), vol. IV, Warszawa, 1885, p. 513.

[48] Al. Hâjdeu had two brothers, Tadeusz, his step brother who became colonel in the Russian Army, and Boleslav, a passionate botanist and an assiduous traveller. Details in the biography of Iosif Vulcan as introduction to allegedly not Hâjdeu`s historical piece, *Domnia Arnăutului. Nuvelă istorică* (The Rule of the Albanian Mercenary. Historical Account), Bucharest, Tipografia Curții, 1872, p. Vii-Xij.

[49] Tadeusz Hâjdeu (1769-1835) was the descendant of a family whose notable member, a boyar named Ştefan Hâjdeu, became the brother in law of Ştefan Petriceicu who ruled Moldavia three times at the end of the seventeenth century. The latter fought on the side of the Poles in a Polish-Turkish war of 1673 and eventually had to go in exile in Poland. As a compensation for his efforts on their side, Polish Sejm awarded in 1676 to Petriceicu and to his family the right to reside in Poland, nobiliary rights including the entitlement of owning lands, which belonged to the Crown, in the region of Przemyśl. Ştefan Hâjdeu died in the Polish-Turkish war and his brother in law took into adoption Hâjdeu`s two sons, Nicolae and George. Tadeusz Hâjdeu was the grand-grand son of George. The third partition of Poland under Catherine the Great, at the end of the eighteenth century, had among its results a "purification" of Polish nobility and a reconsideration of their rights (those who could not prove by certificates their entitlement as nobles were considered as third estate). As a consequence, Petriceicu Hâjdeu family returned to Bessarabia.

nurture literature in a systematic manner. As he spent his years of intellectual formation in the recently partitioned Poland, Tadeusz Hâjdeu was foremost an intellectual of Polish sensitivity whose merits were recognized due to his translation from German and the adaptation to Polish customs of some theatrical productions of August von Kotzebue, thus he was included in the first history of Polish literature[50].

The saying that the humans were the typical offsprings of their century could be entirely applied to Hâjdeu/Haşdeu family[51]: whereas Alexandru and his son, Bogdan, infused their works with Romantic-mystical elements, Tadeusz was a representative figure of the Enlightenment in its purest form. Owning a law degree from the Jagellonian University and training his boys in the respect for encyclopedism, influenced in his own poetry by the great poet of Polish Enlightenment, Ignacy Krasicki[52], Tadeusz Hâjdeu professed a moderate attitude towards the temptations of life and tried to instil this philosophy to his sons in some aphorisms which all considered reason and knowledge to be the most precious elements in the life of a human. Among his original contributions one could count the satires which described the political habits and the manners of persons contemporary with him.

Due to his unconditional respect for knowledge as a means of acquiring social significance, Tadeusz Hâjdeu, though sometimes in a difficult financial condition, succeeded to provide to his son Alexandru the proper education[53]. Hence, Alexandru of six years old was studying at the college of nobility established by the Archbishopric of Kishinev[54]. Later he was enrolled at the

---

Tadeusz Hâjdeu was the one in the family who struggled for years to gather the documents that would prove the right of his family to nobiliary titles and to land possession, and also fought with his relatives who remained in Bessarabia to obtain recognition on the ownership of some properties from there. The name of Petriceicu Hâjdeu `s estate in Bessarabia was Cristineşti. The documents of Hâjdeu family came into the possession of Bogdan Haşdeu who partially donated them to the Romanian Academy; the genealogy of his family was donated to the National Library in Bucharest on September 1865 (in Mihai Drăgan, *B. P. Haşdeu*, Iaşi, Junimea, 1972, p. 273). At present, they are in the `Haşdeu Archive` at the Library of Romanian Academy in Bucharest.

The above information can be found in: Tadeusz Hâjdeu, *Scrieri alese* (Selected Writings), Bucharest, Minerva, 1985, p. VI, IX, XVII, 214; Vulcan`s introduction on the *Rule of the Albanian Mercenary*, p. Vii-Xij, and especially p. VIIIj.

[50] The work is called *Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych* (The History of Polish Literature presented as the list of published works) written by F. Bentkowski in 1814. In Tadeusz Hâjdeu, *op. cit.,* p. XXII.

[51] There were several spellings of the name, as indicated in the first part of this paper. This note is just to mention that starting with Alexandru`s son, Bogdan Petriceicu, the spelling remained Haşdeu. The spellings existing before the family`s return to Bessarabia were, naturally, influenced by Polish spelling.

[52] These biographical details to be found in Tadeusz Hâjdeu, *op. cit*., p. VI, VII, XXVI.

[53] He even wrote to Tsar Alexander I asking for a scholarship for his son, so as the latter could pursue his studies at the University of Kharkiv. The text of this letter as well as similar documents which showed the perseverance of Tadeusz Hâjdeu in attaining his objectives, in Tadeusz Hâjdeu, *op. cit.*

[54] Tadeusz Hâjdeu, *op. cit.*, p. XIV.

University of Kharkiv and he attended between 1829-1833 classes of the departments of Law, Theology and Mathematics[55].

Alexandru Hâjdeu`s studies pursued after the graduation of Kharkiv University could be determined with approximation as no official transcripts could be found to attest a possible doctorate or other degrees. Thus, apparently he undertook further studies at the University of Lviv[56] and, most of the authors who dealt with the biography of Al. Hâjdeu seem to agree that he got his doctorate in Philosophy[57] at the University of München, with a dissertation on an eighteenth century Ukrainian mystical philosopher[58]. Yet, neither Alexandru

[55] The year of his graduation, 1833, is not certain (N. Bagdazar in his (*Istoria filosofiei româneşti*) History of Romanian Philosophy, Bucharest, 1940 p. 319**,** mentions this date). It appears that young Alexandru Hâjdeu was a meritorious student in his years at Kharkiv, as he got prizes in the same time from two different departments, of Literature and of Mathematics. Also, he allegedly presented, in Latin, for the BA exam five papers for five different specializations: theology, law, `politics`, philosophy and history. Some of these activities, such as a paper on `Thirty Years War` or poems dedicated to Russian victories in the Russo-Turkish Wars of nineteenth century were presented by A. Hâjdeu `s father in his letters addressed to various officials as proof that his son was intellectually entitled to governmental scholarships. In Tr. Ionescu-Nişcov, *Scrierile filosofice ale lui Alexandru Haşdeu şi gânditorul ucrainean Grigorie Savici Skovoroda* (The Philosophical Writings of Alexandru Haşdeu and the Ukrainian Thinker Grigorie Savici Skovoroda), in Rsl (Romanian and Slavic Magazine), Bucharest, The Library of Romanian Academy, issue no. XII – Philology, 1965, p. 200.

[56] This statement is to be found in the introduction of I. Vulcan on the *Rule of the Albanian Mercenary*, however it must be regarded with suspicion as many things claimed by Vulcan, including the publication of a "complete" bibliography of Hâjdeu proved to be information whose authenticity was not verified.

[57] In the case of Al. Hâjdeu`s thesis of doctorate the contradictions grow. While Vulcan stated that Hâjdeu got his degree in 1832 at the University of München, Em. C. Grigoraş hinted in his foreword (p. 3) to an article of Hâjdeu that treated the case of the Ukrainian thinker Skovoroda (the title of this article published by Grigoraş in 1930 is: `A Mystical Philosopher` and it represents the so-called monograph of Hâjdeu on the above mentioned thinker), that Hâjdeu had his degree from University of Heidelberg. Yet, in the preface on the *Problema timpului nostru* (Question of Our Time) published in 1938, the same Grigoraş (p. I) affirmed that he found (in some papers which were in the possession of Hâjdeu `s son, Bogdan) the doctoral dissertation of Alexandru Hâjdeu which was submitted in 1832 to the University of München, and which was in fact the monograph that he published in 1930. The most plausible version is the one of Ionescu-Nişcov who considers (in *op. cit*. p. 200) that the monograph of Al. Hâjdeu on Skovoroda is a plan of a wider research that was never finished, and whose detailed title in German had led some to conclude that Hâjdeu completed his degree in Germany. Moreover, Nişcov states that an official document to prove Hâjdeu `s title of doctor does not exist. Nişcov himself, having a good manage of Russian, searched in Russian archives for documents on Al. Hâjdeu`s life and work; he identified some aphorisms under the name `On the Objectives of Philosophy`, written in 1835 (in Ionescu-Nişcov, *op. cit*. p. 198). Unfortunately, his otherwise praiseworthy endeavour of searching for written evidence on Hâjdeu `s life, his analysis on the connection between Hâjdeu`s Slavophilism and Skovoroda`s mysticism (*The Philosophical Writings of Alexandru Haşdeu and the Ukrainian Thinker Grigorie Savici Skovoroda*, 1965) suffers from a certain Marxist approach.

[58] Skovoroda (1722-1794) spread through mainly spoken teachings a philosophy imbued with mystical stances that defined Russianness by its religious and national specificity. One could consider him a proto-Slavophile in his own right, or perhaps was it Haşdeu who attributed to him Slavophile elements. Nevertheless, the possible Slavophile or even Narodnik (our interpretation, R.G.) themes in the thinking of this figure will be mentioned further in the text.

himself, nor his son mentioned this in their official or private papers. Admirers and respectful as they were of academic titles, it is hard to believe that a doctorate in Germany would have been overlooked by both writers.

Despite his academic aspirations, upon graduation, Al. Hâjdeu worked as clerk and lawyer in various offices of Bessarabian authorities, after initially being rejected from an official bureaucratic position in Moldavia. The years 1830s witnessed his slow advancement in both professional and private life; in 1836 he married with the very young daughter of a client of his, a Lithuanian noble related to Moldavian family Morţun[59]; in 1836 he was named in the administrative council of the schools of Hotin county. Up to 1843 when he resigned from the educational system, Al. Hâjdeu tought Mathematics, French at a Gymnasium in South-Western (present day) Ukraine, then, Statistics, History, Russian and Logics at Gymnasia in Podolia (Western-Central present day Ukraine) and Volhynia regions. In 1850 he was forced by authorities to return to Bessarabia where he would be a lawyer practitioner, as well as a part time intellectual.

The last twenty years of his life (Al. Hâjdeu died in 1872) he would spend mostly in Kishinev dividing his time between intellectual aspirations, encouragement of the academic activity of one of his two sons, B.P. Haşdeu, but also mystical crysis, disillusionment with public life.

In which concerns Al. Hâjdeu`s writings, apart from the works investigated at length in the present study, namely those belonging to a clear set of ideas and methodology, be it Traditional-Conservative-Slavophile and to philosophy of history, the corpus of published pieces is very thin, almost inexistent. Following the publication in the press of Romanian language of the lectures delivered by Al. Hâjdeu to the pupils in Ukrainian gymnasia (see below in the text), we can mention only some scattered additions such were the `Letter to Romanians` as of 1859 (Epistolă către români) or some notes on Romanian sources about Cantemir Vodă existing in Russian archives.

Many of the intellectual aspirations of Hâjdeu finished in a dead-end due to his inclination for hasty, wide scale projects doubled by a relentless struggle to prove his superiority irrespective of the domain (from natural sciences to literature). Although he represented to some extent the spirit of the mid nineteenth century, expressed through the blend between Positivism and Romanticism, Al. Hâjdeu opted for the latter not only by the preference he manifested in his theoretical elaborations, but also by the manner in which he conducted his professional activities. Consequently, as member of associations of agronomists and of ethnographers (1830s) active in his region[60] he lead an extensive correspondence

[59] In G. Drăgoi, *Un precursor: Alexandru Hîjdeu* (A Forerunner: Alexandru Hîjdeu), in "Anuar de lingvistică şi istorie literară" (Yearbook of Linguistics and Literary History), vol. XXVI, Iaşi, Universitatea "Al. I. Cuza", 1977-1978, p. 189.

[60] Though the most important membership he considered the invitation to join in 1866 the Literary Romanian Society (the body that pre-dated Romanian Academy). Russian authorities from Bessarabia refused to allow his official travel to Romania, fact that added to Hâjdeu`s bitterness and frustration towards the end of his life.

with personalities of his time, of whom historian M.P. Pogodin was but one. Here he revealed impressive but highly unrealistic plans of work, according to which works of botanics (presented in syncretic original methodology that borrowed from History and Philosophy) were amalgamated with social histories of Bessarabian peasantry, with general histories of Romanians from all over Romanian lands, with monographs of the contributions of Romanian ethnics to Russian cultural canon, with translations in Russian of late eighteenth and early nineteenth centuries Romanian writers like I. Văcărescu, C. Conachi, Gh. Asachi, with translations of the most influential historical works of nineteenth century such were the History of Roman Law of Savigny, Niebuhr`s History of Rome, the contributions of Vico on the methodology of history or even the `Comparative Grammar` of F. Bopp. From these monumental projects, he only succeeded to translate and adapt to Russian some Romanian popular poetry, which was published in `Vestnik Evropy`, `Teleskop`, `Molva`[61], and to finish a monograph on the life of Wacław Aleksander Maciejowski, Polish historian of culture and author of the History of Slavonic Legislation.

The Romantic tendencies were not limited to the selection of the topics of his writings or to the attraction for titanic work, they were visible also in deviations from reality manifested by Hâjdeu when promoting some of his works; the exaggerations went even in the direction of pretending that he discovered two Romanian chronicles[62]. Together with the tendency of writing as if under a higher command (many of his ideas do not present logical connection), to which we need to add a certain amount of inconsistency showed throughout his activity as public intellectual, by elaborating contradictory, even opposing theories on Romanian or Russian cultural superiority, it can be said that Al. Hâjdeu cultivated a `mystical` style whose features would be adopted later by his son.

Indeed, B.P. Haşdeu continued many of his father`s projects such were the general histories of Romania or Moldova, Slavonic studies, historical dictionaries, etc. It was this an opportunity for the raising star of B.P. Haşdeu not only because he was in the possession of his father`s manuscripts, but also because the intellectuals of Hâjdeu/Haşdeu family showed an amazing continuity at the level of ideas, as the widest possibly themes were jointly investigated by several generations. Moreover, both Alexandru and Bogdan Haşdeu proved to be less diligent when it came about the exploitation of sources, or even the paternity of some writings. It seemed that it was a family feature this `adoption` of themes or productions between the members of the family[63]. As a matter of fact, it was Tadeusz Hâjdeu who wrote poetry in the name of his sons. This case is rather rare among families of intelligentsia in Europe at the time, and certainly it is unique in Romania. This statement is perfectly illustrated by the

[61] G. Drăgoi, *A Forerunner: Alexandru Hîjdeu*, p. 190.
[62] *Ibidem*, p. 193.
[63] Tadeusz Hâjdeu, *Selected Writings*, p. XVI.

historical writing *The Rule of the Albanian Mercenary* (Domnia Arnăutului). The piece is made up of three parts, of which only the last (the one entitled *Duca*, which appeared in 1830 in `Vestnik Evropy`) was authored by Al. Hâjdeu; the other parts, *Dabija* and *Hâncul*, were allegedly written by Alexandru`s brother, Boleslav[64]. The content of the three stories corresponded to the folk-historical themes so cherished by Hâjdeu family, hence they were modified in turn by its members so as to receive the final version from Bogdan Petriceicu. The version of *The Rule of the Albanian Mercenary* published in 1871 presented a different style, and it included some neologisms which were absent in the original version[65]. The question would be: did Bogdan Haşdeu restrict himself to some stylistic effects, or did he operate changes in the content? Furthermore, in the case that the second option would be true, than to what extent did he modify the substance of the story, or better said, would be Bogdan Haşdeu responsible for the xenophobic insinuations inferred at the end of the story? After all, the possibility that Bogdan Haşdeu adapted the piece so as to take a virulent nationalistic turn would be reasonable.

Given these, there raises the question about the relation of Bogdan Haşdeu towards the productions of his father, particularly if the former was aware of the Slavophile themes developed by Al. Hâjdeu, and how he applied this legacy to his own works, since, in the case of the two writers, it is suitable to speak about a double influence: Bogdan Petriceicu was influenced by the ideas contained in the manuscripts of his father, and, in the same time, the son influenced the post-mortem reception of his father among Romanian audience through his attempts of modifying the latter`s works. Since Al. Hâjdeu`s most significant pieces (*The Question of Our Time* and the work on Skovoroda, as we shall see further in the text) were found as manuscripts in the papers of Bogdan Haşdeu[66], this would imply, firstly, that Bogdan chose at some point not to publish them[67], and, secondly, that he decided to keep them for further elaborations and adaptations. As his ancestors, Bogdan Haşdeu was an encyclopaedia-oriented personality, with a natural inquisitiveness for everything which had relations

[64] G. Drăgoi, *A Forerunner: Alexandru Hîjdeu*, p. 194.

[65] Ionescu-Nişcov in *The Stories of Alexandru Haşdeu* confronts *Duca, the Ruler* with the present version and notices a significant difference between the frugal style of the former and the modifications operated to the latter, especially to its final scene. See Ionescu-Nişcov, *op. cit.*, p. 107.

[66] Thus, Em. Grigoraş claims in the foreword to *A Mystical Philosopher* published by him in the 1930s that the manuscript of this work was found by him, after Bogdan Haşdeu`s death, among the latter`s papers, but he was not allowed to publish it (by whom?, by family? [our intervention]), so he publicized it from the journal in which the work appeared in 1835, Teleskop, and he gave details on each issue of the journal, etc. In A. Haşdeu, *Un filosof mistic* (A Mystical Philosopher), Bucharest, Socec, 1930, p. 3.

Since the author of present research did not have access to the respective Russian journal, she limited to an as objective as possible account of this author`s statements. However, the assertions of Em. Grigoraş have to be treated cautiously for reasons that were already exposed.

[67] The opposite example is provided by *The Rule of the Albanian Mercenary*, which was translated, adapted and published as paperback by Bogdan Haşdeu in the year of Al. Hâjdeu`s death.

with ideas[68], hence it would not be improbable that he was aware of the Slavophile debates from his father`s writings, and more than that, he became inoculated with Slavophilism. An argument in favour of this would be the piece he wrote as an adolescent, called *On the Ancient Wish of Moldavia of Being Under the Protection of Russia*[69]. Thus, an invitation for future investigation would be related to Bogdan Haşdeu`s Slavophilism, and especially to the ways he appropriated the doctrine to reconvert it to other ideologies like ethnic nationalism.

Roughly speaking, Al. Hâjdeu expressed in his main works inclination towards a blend of Positivism and idealism (latter in the shape of German Romanticism), partly as a result of the academic environment he frequented (as mentioned, University of Kharkiv), partly as an expression of the ideas circulating in Europe at the time. Indeed, the time of Hâjdeu as a developing young mind corresponded to the passage from Rationalism to Romanticism, when the supporters of the former attempted to accommodate to the then more popular systems promoting national specificity, religiousness in explaining physical and human reality. Consequently, one finds in Hâjdeu`s writings a plethora of sources such were the eighteenth century botanist Carl Linnaeus, the naturalist Lorenz Okien (1779-1851), as well as those writers and historians who applied the principles of natural philosophy in their studies on the nature of state, on the roots of law [*i.e.* J.J. Görres (1776-1848), B.G. Niebuhr (1776-1831), C.F. Savigny (1779-1861)].

In 1837 Alexandru Hâjdeu was teaching at a school from Vinița (in Bessarabia). The information was confirmed by the speech he addressed to pupils at the end of the academic year. This speech called `Address to Russian and Moldavian Students of the School of Hotin County`[70] was the most successful production of Hâjdeu in the epoch, and it was immediately translated in Romanian and published for several times during his life[71]. At a first level,

[68] This only describes a generic situation, as the interest of Bogdan Haşdeu for the intellectual productions of his family would trigger a discussion whose details go beyond the intentions of the present research.

[69] Bogdan Petriceicu Haşdeu, *Scrieri literare; Poezie. Duduca Mamuca. Predestinare* (Literary Writings; Poetry. Damsel Mamuca. Predestination), Bucharest, Biblioteca pentru Toți, 1960, p. V.

[70] In the foreword of Petre V. Haneş (p. I) on the *Vechea slavă a Moldovei* (Ancient Glory of Moldavia), which is one of the last publications of Hâjdeu`s speech (1919).

[71] The address was published for the first time in 1838 in "Foaie pentru minte, inimă şi literatură" (Sheet for the Mind, Heart and Literature), in the issue of 19 of November, and one year later in "Curierul Românesc" (Romanian Courier) no. 10-11. In Ionescu-Nişcov, *Alexandru Haşdeu. Contribuții la cunoaşterea familiei Haşdeu* (Contributions to the Study of Haşdeu Family), in RI (Historical Review), vol. XXVII, no. 1-12, Bucharest, 1941, p. 72.

Another discourse of A. Haşdeu, apparently made public in June 1840 (in Ionescu-Nişcov, *op. cit*., p. 72), was published by Mihail Kogălniceanu in "Dacia literară" (Literary Dacia) of 1840 under the title made up by the latter: *Suvenire de cele trecute, idee de cele de față şi arătare de cele viitoare a Moldovei* (Remembrance of the Past Events, Account on the Present Ones and Proclamation of the Future Ones of Moldavia). A notable fact, M. Kogălniceanu was the first to

the speech paid tribute in the name of Bessarabia to the glorification of the autocratic regime of tsar Nicholas I, hence the political programme of the tsar (orthodoxy, autocracy, nationality) was, the author believed, the basis of Moldavian community since immemorial times[72]. Further, providence made possible the historical existence of Moldavia, and as a culmination of its glorious past, it brought Moldavia under the virtuous and strong protection of Russia, and thanks to its present status, Bessarabia became the source (`metropolis`) from which the `politics` (*politicirea* in original) spread all over the ancient Dacia.

At a second level, the message was clear: Moldavia deserved to have such a holly protector as, in turn, it contributed to a great extent to the present civilization of Russia. Accordingly, Moldavia possessed in the past, Hâjdeu considered, an aristocracy of spirit which enabled it to bridge the gap between she and the `other Europe`, or even to go beyond the latter thanks to its communitarian simplicity and specificity. After he listed the intellectual endeavours of this aristocracy of spirit, namely, the first laic schools or the first theological institutions for ordinary people, the first printings in Moldavian language, Hâjdeu praised some cultural achievements that defined Moldavia as the forerunner of civilization in the region. As consequence, the school children to whom the speech was addressed found out that Moldavian priests printed in sixteenth century the Bible in Slavonic whereas their Russian counterparts did this after fifty years or so[73]; that Romanian as the language of religious service was introduced in Moldavia in the seventeenth century, far earlier than in Transylvania[74]; that Moldavian intellectuals occupied positions in the highest Russian hierarchy[75].

As a general framework, Hâjdeu holds in this text few basic Slavophile themes like the criticism of Rationalism ("înrâurirea întărâtatelor idei ale veacului nostru"[76]), the praise of native culture (*i.e.* the accomplishment of civilization could be made through specific forms and not through `workings borrowed from strangers`[77]), the importance ascribed to Russian Empire and to its geopolitical role, as first hand power in the region[78]. Moreover, he employed

publish information on Al. Hâjdeu, particularly a list of Russian papers (such as "Teleskop" or "Vestnik Evropy") in which some of Hâjdeu`s articles appeared first. In Ionescu-Nişcov, *op. cit*., p. 71.

[72] Still, the term nationality is replaced by Hâjdeu with the one of patriotism (in Al. Hâjdeu, *The Ancient Glory of Moldavia*, p. 10). However it would be exaggerated to claim that he discriminated between the two concepts in a conscious manner.

[73] Al. Hâjdeu, *op. cit*., p.14.

[74] *Ibidem*, p. 15.

[75] Thus, one would learn that Antiokh, the Enlightened son of the ruler of Moldavia, Dimitrie Cantemir (1673-1723), was the first poet of Russian people, that Mikhail Lomonosov was a pale copy when compared with D. Cantemir, and the latter was the counsellor of Peter the Great in issues of foreign politics (in *ibidem*, p. 20, 21).

[76] `The influence of the turbulent ideas of our century`, in *ibidem*, p. 6.

[77] In *ibidem*, p. 14.

[78] *Ibidem*, p. 18.

what would become later a pillar of Slavophile thinking, the issue of the role that Russian Empire had towards civilizing the other countries; Al. Hâjdeu transferred this stance to Moldavia, hence the latter represented the reservoir detaining the sources of political revival needed by all lands inhabited by Romanian natives[79]. Nevertheless, the text presents some themes that run astray of a core Slavophilism. Firstly, Al. Hâjdeu refers to Europe as `more developed` than Moldavia in civilizational terms, where he obviously counts as civilization all the milestones that ushered in the age of modernity (the invention of the printing, the birth of state and of state administration, the Christian wars). Apart from declaring Western Europe as point of reference, other important personal contribution of Hâjdeu consists in that that he defines patriotism in political terms, thus, in Nicholas I`s trinity of `religion, monarchy, and nationality`, he inserts this concept of patriotism according to which the inhabitants of an established territory owe conditioned fidelity to the authorities as defined by a network of duties and rights (in short, a social contract), so not unconditioned fidelity to the emperor. Lastly, in this lecture of his, Hâjdeu professes a democratic humanism according to which he sees the stages of history depending on the degree of democratization happening at the level of institutions. He mentions the concept "politicire" for defining `those facts that depend on the unique gesture of the ruler towards becoming the common good of all people`[80]; accordingly, the ruler has the responsibility of implementing this concept in the mind of the people by the help of laws and institutions, the latter had the role of aligning the psychological framework of the people to the political ideas of the time.

Since the speech developed the theme of the Moldavian intellectual accomplishments, one would not be surprised to find it, or information related to its author, in the pages of "Literary Dacia", whose agenda, set on the unification of Moldavia with Wallachia, did not doubt the historical accuracy of those implied by Hâjdeu in his address. Moreover, one should not neglect the message attributed in the 1930s to Hâjdeu`s statements of 1837.

Em. C. Grigoraş in the foreword to one of Hâjdeu`s works[81] considered the latter nothing less than the inventor of Slavophilism and the promoter of mystical (Orthodox based) philosophy. Correspondingly, Grigoraş turned Hâjdeu from a minor writer of Russian expression who adapted his works to a master narrative enriched by the autocratic regime of Nicholas I, into the first personality (sic) who put in nineteenth century Russia the emphasis on traditionalism and mysticism. Nevertheless, few lines further Grigoraş contradicted himself by declaring that, through Hâjdeu, the Romanians (to be read: the Moldavians) helped to the Europeanization of Russians, by providing Russia with the most gifted intellectuals, and as a consequence Russia was civilized as

[79] *Ibidem*.
[80] *Ibidem*, p. 13.
[81] Al. Hâjdeu, *A Mystical Philosopher*.

a detriment to Romanian civilization which, in this way, could not take advantage of the great Moldavian personalities that served the Russian establishment[82]. The purpose of these affirmations was made clear in the next paragraph where Grigoraş protested against the ingratitude of Russia which kept Bessarabia in a backward economic and intellectual condition, so the latter grew estranged from its native valuable personalities.

The message of Grigoraş was obvious in the context of the 1930s, when Romania had newly acquired Bessarabia: Bessarabia, which developed `an alien spirit due to the cosmopolitan atmosphere of a multi-language Empire`[83] returned finally to its mother soil and culture. Unquestionably this was a nationalistic meaning ascribed to this work of Hâjdeu and unquestionably the Slavophile precepts of Hâjdeu were used (even if reverted) to emphasize the `integral nationalism` of Greater Romania. As a matter of fact, the translation[84] of an author of Russian expression, (Hâjdeu conceived in Russian even the drafts of his works[85]) in a time when feelings of Russophobia among the Romanian nationalists amounted to significant levels, was a strong statement in the favour of the idea that his Slavophilism could be exploited for nationalistic purposes.

The historical short story *The Rule of the Albanian Mercenary* was published in paperback in 1872, the year of A. Hâjdeu `s death[86]. The purpose of the work was to contrast the corrupt and decayed condition of present Moldavia (the action is located in 1683[87]) with the glorious past represented by the rule of Stephen the Great; the central idea was that present Moldavia was ruled by foreigners, who were despotic leaders by definition. The plot of the story focused on the figure of an Albanian soldier who got rid of the former ruler, Istrate Dabija, through forgery and cruel actions and became prince of Moldavia, under the name of Ion Dumitru Duca. His abuses and persecutions

[82] All Grigoraş` statements in Al. Hâjdeu, *op. cit.*, p. 4.

[83] Al. Hâjdeu, *op. cit*., p. 5.

[84] During Al. Hâjdeu`s life only two works reportedly of his were translated: the speech on the *Ancient Glory of Moldavia* and the historical short story *The Rule of the Albanian Mercenary* [published in 1871 in "Columna lui Traian" (The Column of Traian), see Ionescu-Nişcov, *The Stories of Alexandru Haşdeu*, p. 103]. Also the text published by Kogălniceanu in "Literary Dacia" could be counted. In the interwar years *The Question of Our Time*, which was the most important contribution of the author, was translated, and also a plan of a future work on the mystical philosopher Skovoroda (under the title: *A Mystical Philosopher*) plus another publication of the speech of 1837. To tell the truth, a general confusion characterized the writings of Hâjdeu in the sense that the authors that dealt with his bibliography since Kogălniceanu onward were tempted to attribute to him pieces without verifying in Russian sources or elsewhere if they really existed (to count among these authors I. Vulcan, Th. Speranţia, P. Haneş, Lucian Predescu – see Ionescu-Nişcov, *Contributions to the Study of Haşdeu Family,* p. 72-75). They often took some drafts as evidence of already existing papers.

[85] In fact it is not certain if he knew Romanian. The opinions differ, Ionescu-Nişcov claims that Hâjdeu was trying to get a good manage of Moldavian dialect.

[86] In Ionescu-Nişcov, *op. cit.,* p. 73.

[87] *Ibidem*, p. 100.

could not be tolerated by the population, so the latter united with the boyars in the attempt to oust him from the throne. One of chief targets of Duca`s abuses was the Armenian community[88] on the ground of its allegedly non-Christian religion. Interestingly enough, the plot presented at this point the potential of introducing the theme of a religious conflict, but the accent was put on the solidarity between the Moldavian people and its nobles against the despotism, which was by excellence of non-native origin, as one character of the story asserted: `the whole world will see after a while that foreigners and tyrants are not allowed to rule here, where the Danube flows into the sea`[89]. The revenge against the persecutor was led by the former ruler of Moldavia (and the glorious ancestor of the author), Ştefan Petriceicu[90], who came from his Polish exile to liberate his oppressed country.

The message of the story discharged a suggestive xenophobic tone: though helped by Polish army in tacking back his throne, Ştefan Petriceicu instructed his adopted nephew to have allies among non-Romanians only in the event that the latter could assist him in fighting against other foreigners, and this for the benefit of Romanian people[91]. Moreover, the story ended with the nostalgic recollection of Stephen the Great`s rule when the `foreign scoundrels`[92] were punished for oppressing the Romanian people.

The story`s accent on the peaceful coexistence of humble people and nobles, and their solidarity in front of despotism could be equated with the theory of one noteworthy pro Slavophile author, Pogodin, who developed on the elements of Russian history that brought the latter to a different civilization than the one of Western Europe. One of these elements was related to the characteristics of the formation of Russian state, which, contrarily to the struggles and sudden breaks that constituted the bases of the formation of Western states, was the history of a peaceful evolution, of a `voluntary invitation to rule`[93] addressed by Russian people to the ancient conquerors. The theme of the formation of Russian state would be highly debated among the Slavophile, and it would become one of the main principles of the core Slavophile theory on the peculiarity of Russian civilization in front of the Western one. Correspondingly,

[88] The story presents it as a overwhelming non-Christian community.

[89] Al. Hâjdeu, *op. cit*., p. 21.

[90] In the story it is described the historical context of the third and last return to the throne of Ştefan Petriceicu (1683-1684). See Tadeusz Hâjdeu, *Selected Writings*, p. VI. The historical sources for the story are to be found in the Moldavian chronicles of seventeenth century, but also in the oral accounts of the epoch and the author`s emphasis on orality is obvious from the literary techniques used so as to create the impression of an old popular ballad. Besides, Ionescu-Nişcov claims that Al. Hâjdeu knew thoroughly Romanian history from the writings of Dimitrie Cantemir and from the early productions of Transylvanian School. See Ionescu-Nişcov, *Povestirile lui Alexandru Haşdeu* (The Stories of Alexandru Haşdeu), in Rsl (Romanian and Slavic Magazine), vol. I, 1, Prague, 1948, p. 102.

[91] A. Hâjdeu, *op. cit*., p. 28.

[92] *Ibidem*, p. 29.

[93] A. Walicki, *The Slavophile Controversy*, p. 48.

Al. Hâjdeu implied that the distinctiveness of Romanian people consisted in its solidarity against the foreign rulers, and its innate aversion to despotism.

Alexandru Hâjdeu was the author of some drafts, which detailed future research on some specific topics: this was the case of a study on religious poetry and, of a who`s who of Bessarabian figures. The plan of a future monograph on the profile of some Bessarabian personalities[94], named `The Bessarabian Writers`[95], discriminated between the intellectuals who pursued their studies either in Moldavia or Wallachia, therefore their language and thought had ethnic roots (sic)[96], and the ones who were educated abroad and who expressed the foreign thought (sic) in their native language, or they communicated an autochthonous thought through foreign words. One would imply that the last category was a self description of the author.

The outline on the characteristics of religious poetry was published in 1830[97]. Religious poetry was created and propagated, Hâjdeu believed, by chosen people to whom God ascribed the religious spirit, due to their holly and pure life[98]. One might add that this was Hâjdeu`s generic definition of the intellectual as creator, as we shall see further in his work on the mystical thinker Skovoroda.

Religious poetry was the word of God spread after the occurrence of the original sin. The original sin destroyed the volition and reason of humans. In Hâjdeu `s understanding, reason was associated with the purity that human had before the original sin, undeniably a different interpretation than the one of Slavophiles, who thought of reason as a typical outcome of capitalism, a disintegrative force of the values of patriarchal community. Reason was equated with tradition in the fight against revolution, as the latter was viewed as the outcome of irrational factors. Tradition `required conscious submission to specific social forms and conventions`[99]. Ultimately, the respect for tradition would lead to the existence of a Weltanschauung regulated by reason.

In his most encrypted work, the one on the mystical philosopher Skovoroda[100], Al. Hâjdeu defined reason as a symbolic myth, the expression of the soul[101] (where the body represents `the shape of the soul`), the projection of

[94] Among the personalities: Costache Stamati (the one who translated in Romanian Haşdeu`s speech on *the Ancient Glory of Moldavia*), he was a Romantic figure inspired by the works of Pushkin; Tadeusz Haşdeu, Alexandru Sturdza, Al. Donici, Ştefan Mărgeală, Anghel Balli, etc. In Ionescu-Nişcov, *op. cit*., p. 86-89.

[95] This outline was published in a famous Muscovite journal, "Teleskop", in 1835. In Ionescu-Nişcov, *Contributions to the Study of Haşdeu Family*, p. 80.

[96] In Ionescu-Nişcov, *op. cit*., p. 80.

[97] In "Vestnik Evropy", a Muscovite journal. In Ionescu-Nişcov, *op. cit.,* p. 77.

[98] In Ionescu-Nişcov, *op. cit*., p. 79.

[99] In A. Walicki, *op. cit.,* p. 93.

[100] The plan, published in 1833, of a future production, called `Skovoroda and the Contemporary Society` (and which is the text published by Grigoraş under the name `A Mystical Philosopher`). In Ionescu-Nişcov, *The Philosophical Writings of Alexandru Haşdeu and the Ukrainian Thinker Grigorie Savici Skovoroda*, p. 196.

[101] "Reason is the eye of the soul". In Ionescu-Nişcov, *op. cit*., p. 198.

`the first Ratio` that entity responsible for the creation of the world[102]; in other words, reason was a small piece of the divine reason (sic), the one that contributed to the creation of the world. In this work, Hâjdeu abandoned any attempt of explaining reality via empiricist methods, focusing instead on a spiritualistic view strikingly resembling the one of Rudolf Steiner or the already mentioned N. Berdyaev, according to which society is an utopian order regulated by the titanic effort of the individual towards self-knowledge and inner discovery; far from being identical, the first category addresses the constant preoccupation of individual for improvement, hence the feature of citizenship (relation of individual with society) is implied here; the second category addresses strictly the philosophical aspect of human quality (*i.e.* the paramount questions such are `who are we?`; `where are we coming from?`). If one were to follow Berdyaev`s reflection, then, Hâjdeu with the mysticism he had elaborated on went further than the Slavophiles, thus defining itself as a predecessor of the religious philosophy practiced by Berdyaev[103].

Apparently, G.V. Skovoroda was born in 1722 and he studied at the Theological Academy in Kiev; after an extensive journey throughout European countries, upon return, he gave up the worldly tasks and dignities, submitting to a life of pilgrimage, preaching a mystical approach to life. In short, Skovoroda was a sort of bard, who hardly published anything in his life time. Provided this, one aspect should be signalled from the beginning: the `multiple voices` Al. Hâjdeu – Skovoroda in the sense that the reader of the piece would find difficult to discern between the aphorisms of this Ukrainian thinker and the genuine contributions of Hâjdeu. First of all, the productions of the former circulated as manuscripts which were altered by various subsequent interventions in the text, then, despite Hâjdeu`s claim that to him historical proof had priority in front of historical belief[104], the authenticity of the sources used by Al. Hâjdeu was debatable as the author made references to a work of Skovoroda that was never found[105].

Returning to Hâjdeu`s text on Skovoroda, the concepts of interest here were: the dual essence of human beings; the determinism of space and time applied to the creator, as a category opposed to universalism; the organic vision of human development[106], and a fourth theme, the one of the pernicious effects that Western civilization have on the native one. The phenomenon is illustrated

[102] In Ionescu-Nişcov, *op. cit.*, p. 198.

[103] This statement has the status of a speculation, as the author of the present research did not study extensively on possible common features between Al. Hâjdeu and Berdyaev.

[104] In Al. Hâjdeu, *A Mystical Philosopher*, p. 12. Ironically, this also will be the claim of Bogdan Haşdeu, the author of the *Istoria critică a românilor* (1873-1874) (Critical History of Romanians) imbued with Romantic elements.

[105] That being the case, Hâjdeu considered Skovoroda one of the early exponents of Russian national idea, based on a work called `The Symphony on the People`, whose existence is not certain. In Hâjdeu`s acceptance, Skovoroda was the first to break with the Russian thinking of the past, which limited itself to the assimilation of Western ideas. In Ionescu-Nişcov, *op. cit*., p. 205, 206.

[106] See Al. Hâjdeu, *op. cit*., p. 21.

by the metaphor of the light, which can be produced, even through primitive procedures, at home, and not borrowed from the neighbours. The message is clear: civilization has to be developed through native methods, and not duplicated from foreign models.

In which concerns the first theme, Skovoroda or Hâjdeu developed on the binary status of the human, as the latter was situated on the edge of the divine world, with his double structure embodied in the spirit and in the matter[107]. Body was the place where the soul rested, and the senses were like a telescope, so, while the former transformed in nothingness, the later would become transcendental objects[108]. The basis of Skovoroda`s philosophy was, Hâjdeu claimed, the Socratic principle of `self knowledge`. This principle was divided in three parts, the self knowledge of the inner, the self knowledge of the ethnicity[109] and the self knowledge of divinity. The example of Socrates was used by Hâjdeu to emphasize the mystical nature of the Ukrainian thinker, as, along Socrates, Skovoroda understood the fundamental aim of philosophy and did not proceed to a material perception of the world, but he identified divinity in all manifestations of existence[110].

Similarly, the circle of *Lovers of Wisdom*[111] believed that nature was the exterior layer of soul, and it was the latter which had a supernatural symbolic significance[112]. Finally, the *Lovers of Wisdom* assumed that nature concealed in its living completeness `the struggle of opposites`[113], such as `the irrational intuition vs. rational consciousness`, `the subject vs. object`, `the creative reason vs. blind will`[114], categories which eventually corresponded to Hâjdeu`s dichotomy of spirit and matter.

The third theme, perhaps the most important, is related to Alexandru Hâjdeu`s definition of the determinism of space and time when referring to the creator as the bearer of an idea, idea which is his spiritual embodiment. This idea was conditioned by necessities related to the space, time and the very existence of creator. And these prerequisites ultimately shaped the characteristics and the

[107] This statement can be found in the study on the characteristics of religious poetry (in Ionescu-Nişcov, *Contributions to the Study of Haşdeu Family*, p. 79). So the chances that this would be Hâjdeu`s own conception rise.

[108] In Ionescu-Nişcov, *The Philosophical Writings of Alexandru Haşdeu and the Ukrainian Thinker Grigorie Savici Skovoroda*, p. 198.

[109] The second level of self knowledge supplies the human with the elements that help him define himself as a member of a national community: religious belief, law, custom, language, and especially the similitude which he shares with the other members of community. In Al. Hâjdeu, *op. cit*., p. 19.

[110] Ionescu-Nişcov, *op. cit.*, p. 199.

[111] The Society of Lovers of Wisdom was organized in 1823 (see A. Walicki, *op. cit.*, p. 64). Among other intellectual groups which had Conservative-Romantic approaches, this one was the closest in view with what would become later the Slavophile doctrine.

[112] In *ibidem*, p. 67.

[113] In *ibidem*, p. 67.

[114] In *ibidem*, p. 66.

particularities of creator[115]. Hence, it would follow that the intellectual was the specific outcome of a particular milieu, and this assertion could be extrapolated to the whole culture, as a distinct product of a certain environment. Yet, given the dualism of the human nature, the creator can escape the constrictions by exploiting his real nature, that inner-knowledge which would lead him to freedom. Only in this way, the creator would grasp the mysteries of life (in Blaga`s sense); his inner-knowledge would give the creator access to the invisible world, to the ultimate natural world, opposite to the changing world of the people[116].

The preference showed to freedom as a category inherent to human nature, which should be preserved in the interactions of the individual with society, by all means, indicates a resemblance of Skovoroda – Hâjdeu with the narodnicist ideologies. Based on intellectual affinity with the Ukrainian thinker, Hâjdeu emphasized the symmetry existing between the individual and the state, in the sense that the latter was not the expression of the political will of one person (allusion to the autocracy represented by the Tsar), but the translation of a human order in which the spiritual and physical features of a community, hence of its individuals became one; in the same vein with the individual, the state represented a whole that stayed unchanged throughout time under the continuous influence of the facts and ideas[117]. Albeit this statement could be interpreted in pure Slavophile fashion, that means as a mystical adherence to the idea of the state (*i.e.* its reasons of existence go beyond individuals, society, politics), it also may signal the personification of the state, its accommodation to the needs of the individual who virtually had no political aspiration, and this was a narodnicist attempt. Narodnicists debunked the state to proclaim the freedom of the individual, freedom from any social constraints. It is not a secret that narodnicism owes a great deal to Slavophilism in ideological terms. Accordingly, the narodniks, by negating the political institutions associated with popular representation, they equally rejected the capitalist institutions that had in the centre the free initiative of the individual. They wished to return the Russian Empire to an ideal Middle Age. In fact, the narodniks went further than the Slavophiles, who believed that economic development could be attained without political freedom. The narodniks imagined a scenario, according to which the Russian story could be told in a different way from the Western one, a story that regarded as irrelevant parameters like economic development or political freedom.

The narodniks crowned freedom as the basis of any human collectivity; its most faithful promoters were the intellectuals/the creators, namely those who felt an inner call to enlighten his brethren. This category was praised as it lived outside social conventions. Due to their purity of views, the intellectuals were prophets entitled to promote the real values of the community, those that

[115] Al. Hâjdeu, *A Mystical Philosopher*, p. 10.
[116] Ionescu-Nişcov, *op. cit.,* p. 193.
[117] *Problema timpului nostru* (The Question of Our Time), Bucharest, Institutul de Arte Grafice "Tiparul Universitar", 1938, p. 33.

naturally belonged to it. In this image we recognize the attributes of Skovoroda, as described by Hâjdeu. Indeed, in his main work, *The Question of Our Time*, Al. Hâjdeu defined the prophet as the one who awaken the people, as `the man of history` who understood his time and channeled the community towards its roots[118], in short the entity able to design the true national philosophy, hence not one imported from the West.

It follows that the prophet was the one in charge with justifying the concept of `specificity`. Hâjdeu himself acknowledged as evident the conclusion according to which `a history of the Russian writers had to be Russian`[119] and must meet the demands of Nicholas I`s programme, but, significantly, he replaced the term `autocracy` with `specificity`[120]. Therefore, culture was a specific product of a specific milieu. As a matter of fact, the specificity of culture, as postulated by Hâjdeu, was closely related to the concept of national literature and philosophy so dear to the later Slavophiles, and especially to Ivan Kireyevsky[121]. Ultimately, *The Question of Our Time* itself represents an elaboration on the concept of `specificity`, as each people/nation, which is an expression of the divine idea, is called to follow its own mission; that people/nation which will adopt the others` ways will vanish since each being or plant has its absolute significante towards itself, and relative significance towards the appearance of this world[122].

Without emphasizing here the numerous usages assigned by the Slavophiles to the concept of `specificity`, one notable had to be brought under spotlight, namely specificity as opposed to universalism. For the liberal thinking, universalism was an instrument against the `natural determinations`[123] of all sorts, and it was the expression of all-embracing human experience. Slavophiles, in turn, rejected universalism, or better said, accepted the universalism of Christian religion so as to emphasise their particularism. Henceforth, Slavophiles saw in Christianity those universal values whose fulfillment resided exclusively in the Russian civilization: the preachings of the Orthodox Church, and the status of medieval Russia, as a society regulated by kinship and honour.

The Question of Our Time succeeded to blend ideas of nationality (*i.e.* a natural entity not an artificial by-product[124]), ethnicity, divinity (*i.e.* nationality

[118] *Ibidem*, p. 4.

[119] Al. Hâjdeu, *op. cit*., p. 11.

[120] Hâjdeu considers that the beauty of a thing consists in its purity (in the sense that it is not a by-product, or it is not mixed), and in its specificity. In *ibidem*, p. 19.

[121] Kireyevsky, providing the example of Pushkin, firstly thought of a culture equally national and universal (Western), and only later became prone to specificity: `Our own philosophy should grow out of our own life, out of our current problems and dominant private and national concerns`. In A. Walicki, *op. cit.,* p. 124.

[122] Al. Hâjdeu, *The Question of Our Time*, p. 20-22.

[123] In A. Walicki, *op. cit*., p. 447.

[124] Al. Hâjdeu, *op. cit.*, p. 26.

means to fulfill the role ascribed by divinity[125]) in one organic unity. As a matter of fact, the classic principle of Conservatism, the organicism could be detected at both, Hâjdeu and the Slavophiles. To Hâjdeu, evolution (though somehow inappropriate this term) was a whole, sufficiently to itself, and inside its living and *indivisible* unity the cause and the effect were blended[126]. The *truth* of each manifestation of existence was strictly correlated to its condition as a wholeness[127]. This theory corresponded with the Slavophiles` attachment for historical continuity. In similar fashion, Slavophiles envisaged a continuous historical chain, without precipitate breaks, and which was governed by `inner norms`[128].

Al. Hâjdeu borrowed this harmonius unity to his vision of history, as diplayed in *The Question of Our Time*. Consequently, in his theory, Al. Hâjdeu`s definition on ethnicity included features of race and constrictions related to climate or territory, this view being made up of spiritualism, the theories on the natural selection and deism. Hence, human races, Hâjdeu believed, were located above the laws of nature and they had the power to change the natural conditions. Hâjdeu had an approach to history that was strongly imbued with mystical elements. Accordingly, reality was an important part of all life`s manifestations, but its status was inferior to that of providence because reality could be perceived by humans while providence was revealed, thus escaping the senses of perception of humble humans.

Although all these observations were meant for the Russian case, as the book under focus here is a typical expression of Panslavism (there are phrases that read like `the destiny of the universal culture cannot be fulfilled via Germany, England, France, but through the people of the future, the Slavs`[129]), the view exposed has the ambition to be more comprehensive than a simple political ideology. It is a historical and philosophical approach to reality intended for Bessarabian society. In other words, it aims to provide the intellectual tools needed for the defense of its political status within the Russian Empire.

Ironically, Slavophilism preached in favour of specificity, yet, many of its tenets were employed by other ideologies and currents of thought, helping thus to the creation of a common body of Conservative themes, just like Liberalism triggered a series of reflections that would eventually turn against it (*i.e.* the social-darwinism). In this respect, the Moldavian thinker Alexandru Hâjdeu helped to the dissemination of these Conservative themes in the Romanian cultural environment, by definition not very connected to what was happening on Russian cultural scene. As this text tried to show, the themes popularized by Hâjdeu, became later the basics of ethnic nationalism, populism.

[125] *Ibidem*, p. 24.
[126] *Ibidem*, p. 9.
[127] *Ibidem*, p. 13.
[128] In A. Walicki, *op. cit*., p. 448.
[129] In Al. Hâjdeu, *op. cit*., p. 35.

Teme ale gândirii slavofile în scrierile lui Alexandru Hâjdeu
(Rezumat)

Cuvinte-cheie: secolul al XIX-lea, conservatorism, modernitate, naţionalism, populism, Alexandru Hâjdeu, Bogdan Petriceicu Haşdeu, Tadeus Hâjdeu

Prezenta lucrare îşi propune să investigheze cazul intelectualului moldovean Alexandru Hâjdeu, o personalitate mai puţin cunoscută culturii române moderne. Educat în mediul intelectual rusesc din timpul ţarului Nicolae I, cunoscut pentru regimul său autocrat cu tendinţe conservator-slavofile, Alexandru Hâjdeu a reuşit să asimileze într-un mod original concepţiile tradiţionaliste ale timpului său.

Aceste teme vor influenţa mai târziu pe fiul său, Bogdan Petriceicu Haşdeu, istoric faimos şi figură reprezentativă a sferei publice româneşti din a doua jumătate a veacului al XIX-lea; B.P. Haşdeu va modifica în mod conştient multe din scrierile aparţinând tatălui său, conform propriei agende politice. Astfel, indirect, textul de faţă îşi doreşte să reflecteze asupra ambiguităţii paternităţii intelectuale aşa cum reiese din scrierile familiei Hâjdeu / Haşdeu; în acest mediu, o impresionantă varietate de subiecte, atingând domenii precum folclorul, filosofia idealistă germană, au fost prelucrate în comun, pe rând, de către membrii familiei, funcţie de curentul intelectual de la care se revendica fiecare din aceştia: Iluminismul a fost reprezentat de Tadeus Hâjdeu, Romantismul de Alexandru Hâjdeu, Naţionalismul de B.P. Haşdeu.

În cele din urmă, textul are ambiţia de a demonstra cum a utilizat Alexandru Hâjdeu anumite teme slavofile vehiculate în mediul conservator rusesc în acel moment, şi, mai mult, cum le-a îmbogăţit cu elemente ale filosofiei orale-populare aparţinând intelectualului mistic de origine ruteană, G.V. Skovoroda; idei ale acestuia pot fi regăsite ulterior în curentele române de tip populist şi narodnic. Datorită traducerilor şi adaptărilor în limba română aparţinând lui B.P. Haşdeu, cultura română modernă s-a îmbogăţit cu propria versiune a curentului slavofil, dar şi a celui narodnic, cu mult înainte de apariţia lui Constantin Stere, cunoscutul reprezentant al ideologiei populiste în spaţiul intelectual românesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Câteva considerații despre muzeistica românească din a doua jumătate a secolului XIX: concepții, reprezentanți, polemici

Andi MIHALACHE

Să ne înțelegem

Istoria culturală ne explică anumite fapte cu care suntem atât de obișnuiți încât le considerăm fie banale, fie de la sine înțelese, neîntrebându-ne din ce cauze s-au produs. Un astfel de exemplu îl constituie şi Muzeul Național de Antichități, înființat la 25 noiembrie 1864: ştim cum a apărut, cine i-au fost directorii şi cum era structurat[1]. Trebuie totuşi să vedem ce motivații stau la originile acestei instituții, ce gusturi şi ce episteme i-au decis evoluția. Muzeul modern se naşte la intersecția mai multor istorii şi serii cauzale, identificarea acestora permițându-ne să aflăm adevăratele impulsuri care determinau aprecierea unui obiect şi deprecierea altuia. Rândurile de față reprezintă doar o sumară introducere în problematică, investigații ulterioare urmând să îmbunătățească perspectiva.

Istoria Muzeului Național de Antichități a fost deja scrisă[2]. Pe noi ne interesează însă cu totul altceva: felul cum acest muzeu începea să pună trecutul în scenă, sugerând, în plan vizual, o concepție ori alta despre istorie. O mostră

[1] Regulamentul a fost publicat de Dionisie Pippidi, *Primul regulament al Muzeului Național de Antichități*, în SCIA, nr. 2/1982, p. 240-245. Deschiderea Muzeului Național de Antichități era planificată pentru 24 ianuarie 1865, ziua Unirii Principatelor, dar a avut realmente loc pe 29 august acelaşi an. Vezi Alexandru Păunescu, Irina Casan-Franga, Petre Diaconu, *Începuturile arheologiei româneşti. Istoricul Muzeului Național de Antichități*, în SCIA, tomul 35, nr. 1, ianuarie-martie 1984, p. 31. Se pare că această precizare are la origini un document din 27 august 1865, semnat de V. A. Urechia. Hârtia surprinde ceva din pregătirile pentru inaugurare, mai precis aducerea unor obiecte vechi (un jilț, cinci tuiuri domneşti, două steaguri, două uşi), mai mult de dragul atmosferei decât al reconstituirii muzeistice. Vezi Ion Ionaşcu, *O ştire documentară despre deschiderea Muzeului Național de Antichități din Bucureşti în 1865*, în RM, nr. 5/1967, p. 470-471.

[2] Despre inițiativele particulare, concretizările legislative şi măsurile organizatorice care au dus la crearea Muzeului Național de Antichități, vezi Ioana Cristache-Panait, Panait I. Panait, *Organizarea activității muzeistice la Bucureşti în anul 1864*, în RM, anul V, nr. 6/1968, p. 509-511; o altă abordare se conturează la Mirela-Daniela Tîrnă, *Demersuri identitare. Muzeul Național de Antichități şi construirea națiunii române*, în Ion Bulei, Alin Ciupală (editori), *Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat*, vol. V, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, 2008, p. 29-42.

anume putea spune ceva de una singură ori avea nevoie de complementaritatea celorlalte, descoperite mai târziu? Ne mai întrebăm: obiectele aduse în muzeu trebuiau doar *să ilustreze* un scenariu narativ deja consacrat ori poate că afluența lor *legitima* noi abordări ale istoriei noastre? Important este să vedem dacă puținătatea exponatelor determina o anume interpretare, schimbată apoi, ori măcar concurată, de achizițiile şi descoperirile ulterioare. Fiecare capitol din activitatea muzeală (inventarierea, clasificarea, restaurarea, achiziționarea) ne dă indicii cu privire la discursurile istorice dominante la un moment dat. Acestea pot fi reperate, cu un oarecare efort, în textele birocratice sau explicative care însoțeau artefactele aflate în discuție. Şi oricât de laconice sau repetitive ar fi, documentele de arhivă ne arată cum se schimbă ideea de *valoare*: prevalau obiectele din metal prețios, cu o cotă mare de piață; obiectele rar întâlnite, care contrariau nişte opinii consacrate; acelea foarte vechi, respectabile pur şi simplu; ori acelea cu un mare potențial informativ, deschise la corelări, contextualizări, tipologizări de ordin ştiințific? Care dintre ele avea astăzi prioritate şi care căpăta întâietate ceva mai târziu? De regulă, asociem muzeificarea cu ideea de *conservare*, mai mult într-un sens peiorativ: depozitare, fetişizare, scoatere în afara circuitului social şi a dezbaterilor academice. Noi credem însă că *reprezentările despre istorie au propria lor istoricitate*, *viața muzeului evidențiindu-le cu destulă fidelitate*. Obiectele nu vin la muzeu ca să moară, interesul sau chiar dezinteresul care le înconjoară indicându-ne ce epocă anume era la modă şi care trecut căzuse în dizgrație.

La începutul ultimei treimi a secolului XIX, interesul pentru muzee crescuse brusc, dar nu neapărat din nevoia de a şti mai multă istorie. Confuzia dintre muzeificare şi tezaurizare avea efecte mai puțin scontate, ducând fie la sustragerea unor exponate de valoare, fie la intensificarea comerțului ilegal cu obiecte vechi. Din păcate, acest context întrerupea cariera unuia din cei mai longevivi conservatori pe care îi avusese Muzeul Național de Antichități în secolul XIX: Alexandru Russo, director al acestui aşezământ între 1864 şi 1875. Despre el, istoriografia domeniului se mărgineşte să spună că s-ar fi retras la începutul anului 1876 din motive de sănătate[3]. Iar ipoteza respectivă are şi acoperire, de vreme ce Russo murea în scurt timp, la numai 44 de ani[4]. Adevărul este însă cu totul altul, şi documentele ni-l pun la dispoziție.

În primul rând, la 20 noiembrie 1875, domnitorului Carol I i se aducea la cunoştință dispariția unei părți din tezaurul de la Pietroasa:

> Pré Înălțate Dómne, în noaptea de 19 spre 20 curent, prin o spărtură făcută în Sala bibliotecei Senatului, care se află deasupra Museului de antichități, s-a sustras o

[3] Maria Ioniță, Elena Ionescu-Georgescu, *File din istoria Muzeului Național, 1864-1880*, în „Muzeul Național", XVII, Bucureşti, 2005, p. 189. O altă variantă a acestui caz este şi mai evazivă: „din motive pe care nu le cunoaştem, probabil de boală". Vezi Alexandru Păunescu, Irina Casan-Franga, Petre Diaconu, *op. cit*., p. 41.

[4] Alexandru Păunescu, *Din istoria arheologiei româneşti pe baza unor documente de arhivă*, Bucureşti, Editura Agir, 2003, p. 36.

> parte a Tesaurului de la Petroasa. Prin o neertată neglijență din partea dlui Russo, Conservatorul Museului, casa de fer construită anume pentru păstrarea acestor obiecte fiind lăsată deschisă, subscrisul Ve roagă respectuos să binevoiți a aproba destituirea dlui Russo din acest post şi înlocuirea sa provizoră prin D. N. Burghelea, Directorul Bibliotecei Naționale din Bucureşti, pentru care Ve şi alătur cuvenitul proect de Decret. Sunt cu cel mai profund respect Pre Înălțate Doamne, al Măriei Voastre pre plecat şi supus servitor, Ministrul Cultelor şi Instrucțiunei Publice, T. Maiorescu[5].

În al doilea rând, profitând de rapida succesiune de miniştri ai Instrucțiunii – acest portofoliu fiind deținut, în prima jumătate a anului 1876, de Titu Maiorescu, P.P. Carp, Alexandru Orăscu şi Gheorghe Chițu –, Alexandru Russo scria, la 5 mai 1876, că demiterea lui fusese o mare nedreptate, de vreme ce securitatea tezaurului de la Pietroasa nu preocupase pe nimeni în mod special. Piesele furate erau instalate într-o ladă cu încuietorile deja stricate, ea fiind utilizată la transportarea unor obiecte de la Expoziția Universală din 1867[6]. Iar reparația nu părea posibilă decât apelându-se la meşterii francezi care o confecționaseră. Mai mult, până ca obiectele să ajungă în acea ladă, ele fuseseră expuse cu lejeritate pe o simplă etajeră cu vitrină, fără ca cineva să se fi gândit la posibilitatea unei sustrageri[7]. De aceea, aşa-zisa lui neglijență apărea ca un simplu pretext, pentru a fi înlocuit cu un om agreat de Maiorescu.

În al treilea rând, lucrurile se lămureau repede, în decembrie acelaşi an, când prim-procurorul de pe lângă Tribunalul Ilfov îl înştiința pe Maiorescu: „[…] autorul furtului tesaurului de la Petroasa este numai Dimitrie Pantazescu Popescu şi nu are nici un complice, deşi din obiectele furate lipsesc un sfert din tavă şi uă brățară cu inscripțiunea gotică”[8]. Inculpatul, student la teologie, se mai evidenția şi prin faptul că pricinuise şi unele daune pieselor furate; mai precis, că le turtise pentru a le transporta cu uşurință[9]. Dincolo de latura anecdotică a episodului menționat, am putea spune câteva lucruri despre muzeistica acelui timp, dar mai ales despre cultura istorică şi gustul pentru trecut care o stimulau atunci. Iar în sprijinul nostru vin acele documente care mai degrabă confirmă decât informează. Pentru noi, important nu este ceea ce

[5] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 120/1875, f. 307 r.-v. Nicolae Burghele nu era propus chiar întâmplător, Maiorescu menționându-l adesea în însemnările sale, mai ales în acelea despre dineurile la care fuseseră împreună. Figurând între oamenii săi de încredere, ministrul se comporta cu el ca un diriginte; de aceea, îi supraveghea evoluția ca director al muzeului („lui Burghele îi merge mai bine”) şi îl caracteriza drept „un om cu totul nepractic, dar care are un foarte fin simț în cele estetice”. Vezi Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, *1855-1880*, Bucureşti, Editura Librăriei Socec, 1937, p. 131, 238, 263-264.

[6] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 133/1876, f. 85v. Precizările legate de condițiile în care fusese păstrat tezaurul fac parte din memoriul scris la 5 mai 1876. Pentru acelaşi caz, vezi şi *ibidem*, f. 191 r.-v.

[7] *Ibidem*, f. 85v. Russo preciza că nu neglijase totuşi eventualitatea unui furt, făcând obloane la ferestre şi instalând gărzi în toate locurile unde exista posibilitatea unei intrări prin efracție.

[8] *Ibidem*, dosar nr. 120/1875, f. 344.

[9] Tudor Vianu, *Alexandru Odobescu*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1960, p. 152.

ele ne oferă la o primă lectură – aşa-zisa informaţie pozitivă, concretă –, mult mai relevantă fiind capacitatea noastră de a valorifica detaliile din subsidiar. Altfel spus, sintagme uzate în limbajul curent ori în cel birocratic pot aduce cu ele nişte moşteniri culturale deosebit de însemnate. Menirea cercetătorului este aceea de a se „înstrăina" de ele, arătând că şi cuvintele au în spate o istorie îndelungată. De asemenea, el trebuie să semnaleze acele situaţii în care prezenţa insistentă a unor termeni de sorginte occidentală ne-ar putea induce în eroare, făcându-ne să credem că apariţia lor în vocabular avea şi acoperire în realitatea românească. Astfel, la 15/27 mai 1870, Mihail C. Sutzu se arăta de acord cu propunerea lui Dimitrie Sturdza, de a se achiziţiona „traianii" lui Bolliac[10]. V.A. Urechia nu se opunea nici el, spunând că printre medaliile lui Bolliac se aflau exemplare foarte preţioase şi rare, „[…] ba chiar unele inedite"[11]. Cuvântul „inedit" avea două accepţii: *necunoscut*, adică obiect poate familiar din punct de vedere formal, dar despre care nu existau informaţii esenţiale; *nemaivăzut*, în sensul că exponatul este o premieră deplină pentru privirea noastră. Este o diferenţă între ceea ce nu ai văzut vreodată şi ceea ce nu cunoşti suficient de bine. Apoi, în regulamentul semnat de domnitorul Carol la 4 aprilie 1874, cuvântul *antic* are o semantică mult mai amplă decât ar părea. Noile prevederi aveau în vedere „orice obiecte antice", dar „din antichitatea dacă, latină *sau românească*, care s-ar referi sau ar interesa istoria, artele, industria, mithologia, religiunea sau comerciul tuturor ţărilor Dunărei de Josu sau şi altor ţeri învecinate loru"[12]. Aceeaşi semantică, deja oficializată, o aflăm şi în raportul ministrului secretar de stat la „departamentul cultelor şi instrucţiunei publice", B. Boerescu. Pentru el, adunarea antichităţilor era echivalentă cu „a ne înavuţi cu atâtea sorginţi indispensabile istoriei nóstre politice, industriale, comerciale, religióse", „asemenea objecte" interesând „direct sau indirect istoria acestei ţări în tóte fasele sele"[13]. Termenul de „antichitate", care apărea adesea în documentele vremii, nu presupunea neapărat un lucru de provenienţă grecească sau romană. Desemna orice artefact cu o vârstă venerabilă, ieşit, în orice caz, din uzul curent. Deşi nu era citată explicit, se întrebuinţa încă definiţia tezaurului din *Digesta* lui Justinian: bani îngropaţi (ascunşi) de multă vreme încât nu se mai ştiuse nimic de ei şi nimeni nu putea dovedi că era proprietarul lor[14]. Noţiunea respectivă cuprindea, deci, obiecte create într-o perioadă cu care prezentul modern nu se mai învecina şi nu mai comunica. Spre finalul secolului XIX, această accepţie mai rămăsese încă în uzaj, după cum o dovedeşte o întâmpinare primită de Prefectura judeţului Iaşi la 18 noiembrie 1896: se anunţa

[10] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar nr. 140/1870, f. 145.

[11] *Ibidem*, f. 146.

[12] *Ibidem*, dosar nr. 139/1874, f. 96.

[13] Raportul lui Boerescu este datat „27 martie 1874". Vezi „Monitorul Oficial al României", No. 80, Mercuri 10(20) Apriliu 1874. De asemenea, vezi ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar nr. 139/1874, f. 98 r.-v.

[14] Ilie Ţabrea, *Descoperirea şi păstrarea tezaurelor arheologice în România*, în „Cronica Numismatică şi Arheologică", anul XIV, nr. 113-114, ianuarie-iunie 1939, p. 161.

că, în urmă cu şase zile, pe moşia Cârjoaia, nişte servitori găsiseră „o comoară cu *monezi antice otomane*”[15]. Ne interesa mai puțin *cronologia*, mult mai captivantă părându-ni-se *vechimea*. Discuțiile apărute în 1888, în jurul aşezării romane Romula, dădeau şi ele indicii despre cultura istorică a vremii. Bunăoară, viziunea arhetipală asupra trecutului nostru, axată mai mult pe origini decât pe istorie, reieşea dintr-o formulă cumva reflexă, puțin conştientizată, atunci când se vorbea de „pagube pentru *istoria noastră națională din epoca vechiă*”[16]. Deşi scăpată parcă de sub condei, ea este foarte grăitoare pentru concepția anistorică a clasicismului, care transforma povestea Greciei şi a Romei antice într-o istorie fără seamăn, singura care merita învățată[17]. Şi avem zeci de asemenea exemple. Chiar şi din listele de gipsuri aduse de Al. Odobescu din străinătate, pentru muzeul său de sculpturi de la Ateneu (1892), deducem preferința pentru statui celebre, care reprezentau o *tipologie*, dar nu puteau figura, prin ele însele, o *evoluție*[18]. Exista şi o contrapondere, tot de inspirație occidentală: dacă francezii puneau mult accent pe componenta galică a etnogenezei lor, românii recurgeau la dacism. Este bine cunoscută insistența cu care Cezar Bolliac prezenta aşezările neolitice, cum ar fi aceea de la Vădastra, drept realizări ale strămoşilor daci[19]. De altfel, introdusese şi sintagma „olăria dacă preistorică”[20]. Deşi această teză pare astăzi o aberație, merită totuşi să ne oprim asupra ei, pentru a vedea care îi erau motivațiile, ce lecturi sau gusturi o nutriseră. Este uşor să-l ironizăm, dar mai util ar fi să urmărim, prin intermediul erorilor sale, dificila geneză a unui domeniu al cunoaşterii. Romanticii aveau o teorie aparte despre evoluție, de inspirație neoplatoniciană: istoria modernă era, după ei, ecoul unor începuturi mitice, al unor tipare existențiale atemporale, care predeterminau desfăşurările ulterioare. Iar la sfârşit de secol XIX, viziunea primordialistă şi

[15] AN-Iaşi, fond Prefectură, dosar nr. 88/1896, f. 6 r.-v. Jandarmii nu mai recuperau decât 15 monezi, restul fiind luat de localnici.

[16] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 11/1888, f. 40.

[17] Pentru a nu crea confuzii, trebuie să evidențiem contradicția dintre estetica secolului XVIII, aceea neoclasicistă, şi epistema aceleaşi perioade, cea iluministă. Din punct de vedere estetic, oamenii acelei epoci nu puneau modelul antic în contextul apariției sale, văzând în el un reper absolut, transistoric. Din punct de vedere ştiințific, iluminiştii vedeau istoria prin lentila unor serii cauzale circulare şi închise cumva în ele însele, în aşa-numitele „vârste” ale pietrei, bronzului sau fierului. O civilizație se năştea, se dezvolta şi murea, fiind urmată de altele, apoi altele. Susțineau ideea de progres, dar sub influența imaginarului de factură biologică, acesta era văzut ca unul limitat, purtând cu sine şi germenii viitorului sfârşit.

[18] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 13/1891, f. 19, 42. Altminteri, Odobescu era un adversar al ultra-latiniştilor.

[19] Cezar Bolliac, *Excursiuni arheologice*, vol. II, antologie, prefață şi realii de N. Georgescu, studiu introductiv, note, comentarii şi glosar de Mariana Marcu, Bucureşti, Editura Floare Albastră, 2006, p. 62. Această editare a scrierilor lui Bolliac este lăudabilă ca intenție, dar lasă foarte mult de dorit la capitolul concretizare. A primit o recenzie severă, publicată de Dragoş Măndescu în SCIVA, tomul 58, nr. 3-4, Bucureşti, 2007, p. 409-415. Am mers aşadar la originalele „Trompetei Carpaților”, consultând această culegere de texte doar pentru notele şi comentariile realmente utile.

[20] Cezar Bolliac, *op. cit.*, p. 65.

determinismul geografic coabitau lejer cu acel plus de ştiinţificitate adus de „pozitivism". De exemplu, printre criticile adresate *Istoriei* lui A.D. Xenopol, Teohari Antonescu insera şi următorul pasaj: „Unitatea acestui teritoriu al Daciei, format din podişurile înalte ale Transilvaniei cu câmpiile de la noi şi din Ungaria, toate acestea nu le atinge"[21]. Spaţializată astfel, noţiunea de „origine" furniza o cauzalitate de durată foarte lungă – cu efect inegal, dar continuu – acoperind întreaga existenţă a fenomenului cauzat. În consecinţă, cuvântul „vechi" era încă sinonim cu „originar", semnalând ceva care ne caracterizează de la bun început şi pentru totdeauna, indiferent de ceea ce vom deveni pe parcurs. Iniţial privit ca exotic şi netraductibil în termenii propriei noastre culturi, artefactul dobândea, în gândirea lor, calitatea de relicvă totemică. Astfel, Pappasoglu spunea despre exponatele numai de el ştiute că „le descoperă timpul ca singure documente ale nobilii noastre origini […]"[22]. Este o filosofie care, în plan ideologic, stimula mitul precedenţei, cu alte cuvinte „meritul" unei etnii de a se fi născut ori de a fi ajuns prima într-un teritoriu anume. Dorind să-i impună pe daci drept iniţiatori absoluţi ai istoriei românilor, Bolliac îi „îmbătrânea", descoperindu-le urmele până şi în siturile epocii de piatră. Proceda astfel conştient fiindcă preistoria nu avea încă un public, preocupările pentru ea abia obţinând statutul de ştiinţă. Se convinsese de acest lucru văzând dezinteresul pentru expoziţia organizată la el acasă[23]. Pe moment, Antichitatea clasică rămânea trecutul preferat. În plus, spre deosebire de Evul Mediu, ale cărui vestigii erau la vedere, sub formă de biserici, cetăţi, obiecte de cult şi hrisoave, puţinele urme ale dacilor şi romanilor se lăsau căutate şi întreţineau fascinaţia pentru descoperiri fără precedent[24].

Cu toate că în verbiajul oamenilor de atunci[25] apărea distincţia dintre „suvenire" şi „documente", ori aceea dintre arheologie, numismatică şi istorie

[21] Însemnarea este din 1896. Vezi Teohari Antonescu, *Jurnal, 1893-1908*, ediţie îngrijită de Lucian Nastasă, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2005, p. 203.

[22] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar nr. 219/1863, f. 74.

[23] Cezar Bolliac, *Excursiuni arheologice*, vol. II, p. 22-23. Răspundea aşadar criticilor odobesciene cu privire la metoda stratigrafică: „D. Al. Odobescu – într-un elegant articol, ca tot ce iese din pana sa, ca tot ce este ilustraţiune a d-sa – mă critică că nu adâncesc destul lucrurile în cercetările mele preistorice. Nu văd, din câte vraje sunt tipărite, că ar fi cineva care ar fi adâncit acest studiu până la aflarea de adevăr. Această imensă ştiinţă nu are treizeci de ani de când a început să se pună pe picior de ştiinţă […]" (*ibidem*, vol. I, p. 169-170). Totuşi, este bine să precizăm că Odobescu îi recunoştea meritele, dar mai mult ca „pionier" şi predecesor, nu ca magistru sau ca autoritate în domeniu.

[24] Faptul că obiectele dintr-un trecut mai apropiat nu aprindeau febra colecţionistă, reiese din corespondenţa purtată de Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice cu Prefectura Iaşi. Din adresa emisă de minister la 2 iulie 1886, aflăm că se programa scoaterea la vânzare a unor „objecte vechi" din biserica Sf. Sava. Cum la prima licitaţie, din 5 august, nu se vânduse nimic, s-a organizat o alta, pe 25, cu participarea unui delegat al Ministerului de Finanţe. De această dată, vechiturile (canapele, scrin, ceas de perete, vase felurite etc.) şi-au găsit cumpărători, probabil pentru uzul domestic, nu pentru consumul cultural. Vezi AN-Iaşi, fond Prefectură, dosar nr. 47/1886, f. 1, 4, 5.

[25] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar nr. 219/1863, f. 72v. Pappasoglu vorbea în 1863 de „preţiósele *suvenire* al strămoşilor noştri, frumósele *documente* ale istoriei nóstre […]"; dar nu făcea nişte deosebiri de ordin conceptual între „suvenire" şi

naturală[26], ne putem întreba: ce acoperire în real aveau acele cuvinte? Opinia noastră este că respectivele noțiuni erau mai pline de trecut decât de prezent. Altfel spus, erau mai compatibile cu vechile accepții ale cuvintelor „colecție", „muzeu", „antichitate", „monument", vehiculându-se sensul lor modern mai mult ca o modalitate de racordare mimetică la niște exigențe instituționale şi academice pe care noi nu le îndeplineam încă. Nu avem, prin urmare, de ce să fim surprinşi dacă Nicolae Mavros[27], „părintele" Muzeului Național de Antichități, se plângea, la 10 martie 1863, că „pregătirea loca[lu]lui trebuincios pentru clasificarea sciintifică şi methodică a colecțiunilor lipsesce cu desăvârşire […]"[28]. Lucrurile nu se îmbunătățiseră nici după un deceniu şi mai bine, în parte din cauza deficiențelor de organizare, în parte din cauza contextului politic. Apropiindu-se războiul cu turcii, la 12 aprilie 1877, Ministerul supunea aprobării domneşti „un credit extraordinar de lei 2.000" „cu care să se poată lua măsuri de asigurare pentru obiectele mai de valoare din Muzeul de Antichități şi documentele cele mai importante din arhiva Statului"[29]. Acelaşi minister constata, la 16 aprilie 1877, „lipsa unui catalog descriptiv de tóte objectele aflate în Museul Național"[30]. Îl însărcina aşadar pe Grigore Tocilescu, atunci „bursier al Statului pentru studiul filologiei", să întocmească acea evidență în colaborare cu directorul Gr. Ştefănescu[31]. Ne aflam într-un moment dificil, când acumularea şi descoperirea exponatelor coincidea cu dorința legitimă de a le da şi o ordonare minimală. Oricum, documentele de arhivă persiflează interpretările clişeizate, care transformă măsurile modernizatoare în aşa-zise „pietre de hotar" şi în mari repere ale periodizărilor de manual. Scriind istoria unor instituții doar prin prisma decretelor de înființare şi a eventualelor măsuri organizatorice survenite pe parcurs, ignorăm distanța, uneori foarte mare, dintre emiterea unei legi şi concretizarea acesteia[32].

„documente", semantica discursului său menținându-se la nivelul diversificărilor retoric-decorative; abia spre sfârşit de secol XIX şi început de secol XX, şcoala pozitivistă opera o anume departajare între „monument" şi „document", dând celui din urmă o conotație mai mult *textuală* decât *materială*.

[26] *Ibidem*, f. 47.

[27] În 1830, țarul Nicolae I cerea să se înființeze câte o „comisie arheologhicească" pentru Moldova, Muntenia şi Oltenia. Fiecare urma să identifice (prin săpături sau prin achiziționări contra cost de la particulari), apoi să transporte la Bucureşti antichitățile găsite în acele zone. Şeful comisiei muntene era Nicolae Mavros, inspector general al carantinelor şi după retragerea ruşilor. Pentru detalii, vezi Mihail Galan, *Cercetări arheologice în Țările Române din anul 1830*, în „Arhiva. Revistă de istorie, filologie şi cultură românească din Iaşi", anul 40, nr. 1-2, ianuarie-aprilie 1933, p. 130-131. Multe studii preiau din corespondența lui Ion Ghica informația potrivit căreia Mavros făcea, o dată pe săptămână, lecții cu cei interesați de numismatică. Un exemplu ar fi Constantin Moisil, *Galeria numismaților români: Nicolae Mavros (1781-1868)*, în „Cronica numismatică şi arheologică", anul XII, nr. 105, ianuarie-martie 1936, p. 178-181.

[28] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 219/1863, f. 19v.

[29] *Ibidem*, dosar nr. 128/1877, f. 28.

[30] *Ibidem*, f. 88.

[31] *Ibidem*. Grigore Tocilescu urma să fie remunerat cu 400 de lei din buget.

[32] Referindu-se atât la *Regulamentul asupra explorărilor şi cumpărărilor de obiecte antice*, din aprilie 1874, cât şi la *Regulamentul asupra Comisiunii monumentelor publice*, din august acelaşi an,

Particularitatea fundamentală a muzeografiei româneşti din anii 70 ai secolului XIX constă în parcurgerea concomitentă dar inegală a unor etape pe care lumea occidentală le consumase, pe îndelete, începând cu secolul XVI[33]. De exemplu, localizarea geografică şi înregistrarea unor exponate de interes, îndeosebi prin desene şi fotografii, aminteau de entuziasmul „curioşilor" şi anticarilor de secol XVII, preocupaţi să „salveze" reminiscenţele trecutului prin cartografierea şi reproducerea lor pe cale grafică[34]. Referindu-se la acest aspect, Andrei Pippidi constată că „perioada anticarilor şi a diletanţilor nu se apropie de sfârşit odată cu veacul al XVIII-lea, ci dăinuie, la începutul celui următor, în noua fază în care intră clasicismul grec în contact cu spiritul occidental"[35]. În acest context, la 16 iunie 1875, Alexandru Russo ceruse lui Maiorescu fondurile necesare unei călătorii de o lună (1 iulie-1 august, când muzeul era în vacanţă) pe la mănăstirile din nordul Moldovei, cu scopul de „a studia şi descrie" obiectele de cult cu valoare istorică. Se miza mult pe achiziţionări aleatorii. Astfel, interesul pentru locul unde artefactul fusese găsit ori pentru împrejurările în care acesta îşi consumase utilitatea iniţială era, deocamdată, destul de firav. Despre datarea lui sau despre aflarea altor obiecte, cu care fusese contemporan şi poate complementar, nici nu putea fi vorba. Bunăoară, la 14 decembrie 1873, prefectura ieşeană semnala ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice faptul că nişte locuitori ai comunei Cucuteni găsiseră „cu ocasiunea lucrărilor de la drumul judeţian Iassy-Vaslui, la puntul Baba Necula, plasa Codru, acest judeţ, mai multe bucăţi antice în aur, care după opiniunea unor persóne competente precum şi dupe cât se vede din procesul verbal a[l] primarului de Cucuteni, ar fi de nainte de timpul Romanilor"[36]. Intervenţia prefecturii fusese motivată de „bucăţile de aur ce sunt în număr de trei, ce sunt fragmente ale unui lucru mai mare găsit tot cu această ocasiune şi care se crede a fi mistuit"[37]. Era încă vremea *colectării*, mai puţin a *contextualizării,* vestigiile fiind mai curând găsite din întâmplare decât căutate cu metodă[38]. Mai mult, arheologia era considerată o

Ilie Ţabrea preciza: „Nici unul din aceste două regulamente, întocmite cu cele mai bune intenţii, nu şi-a atins scopul urmărit, deoarece n-au fost aplicate în mod strict". Vezi Ilie Ţabrea, *op. cit*., p. 174.

[33] Pentru zona occidentală se impune o diferenţiere între cultura sau practicile colecţioniste, bine dezvoltate, pe de o parte, şi evoluţiile instituţionale care lăsau şi acolo de dorit, pe de alta. În Franţa, Muzeul de Antichităţi Naţionale fusese înfiinţat în martie 1862, fiind realmente deschis în 1867. Dar nici decretul din 4 martie 1874, relativ la organizarea muzeelor naţionale, nu prevedea ceva special în privinţa depozitării exponatelor. Vezi, pe larg, Hélène Chew, *Les échanges archéologiques internationaux au XIXe siècle. L'exemple d'Alexandre Bertrand et du musée des Antiquités nationales*, în *Les dépôts de l'État au XIXe siècle. Politiques patrimoniales et destins d'oeuvres*, Paris, Musée du Louvre, 2008, p. 75.

[34] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar nr. 132/1872, f. 31, 52-53.

[35] Andrei Pippidi, *Vechi epigrafişti şi anticari în Ţările Române*, în „Studii clasice", XI, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1969, p. 291.

[36] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar nr. 139/1874, f. 11.

[37] *Ibidem*.

[38] Verbul „a găsi" era pomenit de multe ori, mai ales în cazul obiectelor achiziţionate din întâmplare, cu ocazia unor călătorii. Vezi Alexandru Păunescu, Irina Casan-Franga, Petre Diaconu, *op. cit*., p. 35.

ramură a istoriei artei[39]. Iar știința plătea un tribut destul de mare așa-numitei *estetici a fragmentului*. Spre deosebire de epistema clasicistă, pentru care nimic nu era adevărat dacă nu era complet (sau întregit, ca în cazul sculpturilor restaurate), entuziasmele romantice susțineau că *partea* spunea totul despre *întreg*, refacerea lui, în plan empiric, fiind momentan un efort prea costisitor. Nu întâmplător, traficanții de rămășițe erau la mare căutare. Unii amatori de astfel de asemenea obiecte – fără proveniență clară și, practic, anonimizate – angajau chiar agenți care colindau satele, cumpărând de la țărani monezi, ceramică, fragmente arhitecturale.

Colecționar și donator

Ca să înțelegem în ce etapă anume se afla constituirea acestui muzeu, trebuie să facem deosebirea între curioși, anticari și colecționari: 1) curioșii, dornici să acumuleze obiecte cât mai diverse, făceau din *diferență* și varietate un mini-spectacol, transformând colecția în menajerie, carusel, circ; erau ahtiați după raritate și unicitate, căutând mai mult insolitul decât frumosul[40]; 2) anticarii se lăsau fascinați de vechimea unor monumente, ocupându-se de salvarea memoriei acestora în plan descriptiv și grafic; le datorăm primele cercetări pe teren și cele dintâi încercări de catalogare și tipologizare; 3) colecționarii preferau acumulări specializate, tematice, catalogările făcute de ei stând la originile unor concepții muzeale; pentru ei, achiziționarea unei întregi serii de obiecte, până la ultimul exemplar, era cumva o rațiune de a fi[41]. Spre deosebire de colecționarul excentric, *autodidactul* își cultivă iluzia că ar contribui la formarea sau la prezervarea patrimoniului istoric sau artistic al țării[42]. Se și mândrește cu acest lucru, deschizându-și un mic muzeu domiciliar pentru cei interesați de explorările sale[43].

În Franța, muzeele știau să creeze concurență între donatori, ispitindu-i cu onoruri speciale: plăci comemorative, busturi, portrete, săli speciale, posibilitatea de a-și asocia drept co-donator o rudă apropiată[44]. După cum remarca

[39] Eugen Zaharia, Bucur Mitrea, *Sur le développement de l'archéologie et de la numismatique en Roumanie*, în RRH, tome X, nr. 1, 1971, p. 102-103. Raporturile știință-artă nu au fost niciodată simple ori unilaterale. Luc Ferry comenta tratatul lui Dominique Bouhours, *Des manières de bien penser dans les ouvrages de l'esprit* (1687), pentru a conchide că, sub influența științelor experimentale, unii esteți ai începutului de epocă modernă înclinau să creadă că menirea artistului nu era aceea de *a inventa*, ci de *a descoperi* Frumosul. Vezi Luc Ferry, *Homo aestheticus*. *Inventarea gustului în epoca democratică*, traducere de Cristina și Costin Popescu, București, Editura Meridiane, 1997, p. 48.

[40] Maurice Rheims, *La vie étrange des objets. Histoire de la curiosité*, Paris, Librairie Plon, 1959, p. 5.

[41] *Ibidem*, p. 3-4.

[42] Dominique Pety, *Le personnage du collectionneur au XIXe siècle: de l'excentrique à l'amateur distingué*, în „Romantisme", volume 31, numéro 112, 2001, p. 80.

[43] *Ibidem*. La categoria „autodidacți" intră și cea mai mare parte a persoanelor la care ne referim în acest studiu.

[44] Véronique Long, *Les collectionneurs d'oeuvres d'art et la donation au musée à la fin du XIXe siècle: l'exemple du musée du Louvre,* în „Romantisme", volume 31, numéro 112, 2001, p. 52-53.

Véronique Long, muzeul putea deveni mausoleul unei familii, perpetuându-i oarecum amintirea[45]. Însăşi acceptarea donaţiei, în urma raportului făcut de specialişti în materie, conferea donatorului o cotă însemnată de notorietate, explicându-ne de ce numărul donaţiilor antume (cu puţine obiecte) le depăşeau pe acelea postume (mult mai însemnate din punct de vedere cantitativ)[46]. Istoricii domeniului arată că anul 1870 ar fi un reper însemnat în plan european: îndeosebi în Vest, *colecţionismul* se transforma dintr-un hobby elitist într-o vogă socială[47]. De altfel, Gustave Flaubert persifla acest gen de bovarism prin intermediul eroilor săi, Bouvard şi Pécuchet, pasionaţi, peste noapte, de arheologie celtică şi ferm convinşi că descoperiseră un vas druidic într-o tufă cu urzici[48].

Textul prin care un particular îşi propunea colecţia spre vânzare conţinea câteva argumente prin care se spera să sensibilizeze autorităţile: efortul personal de durată lungă; sporirea avuţiei naţionale; pericolul ca obiectele să fie risipite sau chiar să fie scoase din ţară; lipsurile şi dificultăţile vieţii sale cotidiene. Pledoariile de acest gen conţineau o cotă substanţială de autoelogiere. Mergeau pe identitatea dintre donator şi lucrurile donate, calităţile colecţiei transferându-se, simbolic, asupra colecţionarului[49]. Nu ne interesează cum anume primea *destinatarul* imediat (ministrul Cultelor) aceste vorbe. Contează felul cum *receptorul* – adică cercetătorul actual al acestor documente – înţelege să îşi „traducă" acele mici pledoarii; mai exact, să conştientizeze cum se crea confuzia între *probitatea* persoanei care dona, *autenticitatea* lucrului pus în vânzare şi *adevărul* reconstituirilor muzeistice la care acel obiect participa.

Totuşi, donaţiile nu presupuneau gratuitatea pe care o implică astăzi. Ele se negociau în două forme: uneori, ofertantul spunea că donează anumite obiecte din patriotism, scăzând de bună voie un preţ de care afirma că ar fi, oricum, mult mai mare dacă şi-ar vinde agoniseala unor străini; alteori, pledoaria sugera că acceptarea donaţiei de către minister ar fi fost un gest caritabil (recompensă) faţă de donatorul sărac: „[…] triste împrejurări personale mă silescu, cu inima sfâşâiată, a mă desface de această collecţiune", scria B.-P. Hasdeu la 30 martie 1872[50]. În discuţie era de fapt un „album iconograficu cu diferite planşe photographiate şi colorate, culese din diferite bibliotheci streine şi relative anume la domnia lui Ştefan cel Mare […]"[51]. Am citat dintr-o adresă către D. A. Sturdza, chemat la minister, împreună cu ceilalţi membri ai Comitetului Arheologic, pentru a evalua propunerea lui Hasdeu.

[45] *Ibidem*, p. 53.
[46] *Ibidem*, p. 52.
[47] Dominique Pety, *op. cit.*, p. 74-75.
[48] Gustave Flaubert, *Bouvard şi Pécuchet. Dicţionar de idei primite de-a gata*, traducere de Irina Mavrodin, Bucureşti, Editurile Allfa & Paideia, 1997, p. 108-109.
[49] Raporturile dinte donator şi donaţie sunt analizate de Ofelia Văduva, *Magia darului*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1997, p. 97.
[50] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar nr. 132/1872, f. 43v.
[51] *Ibidem*, f. 46.

Invitația era onorată, la 1 aprilie 1872, de Cezar Bolliac, Al. Odobescu şi de V.A. Urechia, care susțineau că albumul valora aproximativ 4.400 de lei noi, dar bugetul nu permitea să i se dea lui Hasdeu decât 2.200[52]. Ofertantul nu renunța însă prea uşor, scriind ministrului, la 3 aprilie 1872, că „[…] mai cu seamă în vederea strâmtorii mele personale, mă potu decide a reduce prețulu Albumului lui Ştefan cellu Mare la trei mii (3.000) lei noui, dară îmi este peste putință a lu scădé şi mai giosu, cu atâtu mai multu că însăşi Comisiunea Arheologic recunoasce că ellu valorează în realitate şi peste 5.000 l.n."[53]. După cum reiese dintr-un referat pentru contabilitate, Hasdeu obținea chiar a doua zi câştig de cauză, acordându-i-se cei 3.000 de lei noi, din totalul de 5.000 cât mai erau în buget[54].

În realitate, a dona însemna să scoți nişte obiecte la vânzare, cumpărarea lor de către stat părând, nu rareori, un gest caritabil din bani publici. Un asemenea caz este acela al lui I. Anastasiadi. El cedase o parte a colecției sale de „antichități Ellene şi Române" încă din timpul lui Alexandru Ghica, iar restul după venirea lui Carol de Hohenzollern[55]. După avizul ministrului Dimitrie Gusti, el primea în 1867, ca recompensă, o pensie viageră de 100 lei lunar (după moarte, aceasta trecând, timp de 10 ani, pe seama fiului său), 20 de lei din „fondul domnesc" şi alți 10 lei din Cutia Milelor, obținuți chiar la începutul anului 1875[56]. La 20 mai 1875, Anastasiadi îi scria însă domnitorului cu rugămintea ca, în contul aceloraşi două donații, „sau să mi se mărească pensiunea, sau să mi se dea o recompensă în bani, spre a putea veni în ajutorul familiei mele"[57]. În realitate, cele două „ofrande" formau o singură colecție, care trebuia să dea acoperire unei succesiuni de acte filantropice: „[…] această însă mică pensiune, Măria Ta, nu-mi poate procura decât o singură pâine goală pe dzi, fără altu nimicu cu care să viu în ajutorulu familiei mele bântuite de foamete. Fii măria ta salvatorulu familiei unu românu căzdzutu în miserie, care în locu de a se îmbogăți vândzându antichitățile ce poseda a preferat să împodobească Museu Naționalu a lu Patriei Sale"[58]. Una din obiecțiile oficialilor față de acest caz ne atrage în mod deosebit atenția. Ea ne spune ceva despre evoluția noțiunii de „bun patrimonial", aparținând, la modul simbolic, unei comunități

[52] *Ibidem*, f. 47.
[53] *Ibidem*, f. 50.
[54] *Ibidem*, f. 51. După reforma monetară din 1867, 1 leu nou însemna 2 lei vechi şi 28 de parale, iar un leu vechi echivala cu 37 de bani noi. Vezi *Lege pentru înființarea unui nou sistem monetar şi pentru fabricarea moneteloru naționale (decret. 14 Aprilie 1867, prom. 22 Aprilie 1867)*, în B. Boerescu, *Condicile române séu collecțiune de toate legile României*, Bucuresci, Typographia Laboratoriloru Români, 1873, p. 252. Or, Hasdeu primise 3.000 de lei noi. Şi dacă ne întrebăm ce putea cumpăra cu ei, putem consulta „Monitorul Oficial al României", Mercuri 12/24 Ianuariu 1872, p. 41; acolo vedem că licitația pentru un pogon şi jumătate de vie în județul Muscel începea de la 1.000 de lei vechi! Prin urmare, suma dată de Minister pe acel album era destul de mare.
[55] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 120/1875, f. 276r.
[56] *Ibidem*, f. 277r.
[57] *Ibidem*, f. 276v.
[58] *Ibidem*, f. 276r.-v.

întregi, nu şefului de stat: Anastasiadi nu putea dovedi cu nici un act că donaţia din vremea lui Ghica nu fusese *un dar personal pentru principele Ghica, ci unul făcut ţării*[59].

Faptul că pasiunea pentru colecţionare era o formă de a-ţi procura o posteritate reiese şi dintr-o scrisoare a lui Dimitrie Pappasoglu, din 27 septembrie 1875, perfect compatibilă cu aserţiunile noastre:

> În decursu de patru-dzeci şi cinci de ani, colecţionându tot felulu de antichităţi ce am putut găsi în districtele Romaniei, viu cu respect a Ve propune vândzarea loru pentru înavuţire[a] muzeului statului, iar despărţirile, felul şi numerul aceloru antichităţi, am onoare a-l nota în alăturatu catalog. Dacă dar Domnule Ministre veţi binevoi a decide cumpărătoarea loru, promitu a Ve cere preţurile celle mai moderate, fiindcă le dau pentru folosul ţerii melle natale, *rugându-Ve ca se ordonaţi atunci a se înscri[e] şi numele meu în condica muzeului*. Câtu pentru despărţirile vaselor dace, romane şi orice ceramice, propui de acum că me voi mulţumi a le da pe toate pentru suma de trei sute galbeni împărătesci. Colecţiune[a] mea de antichităţi fiind foarte numeroasă, se află expusă la vederea visitatorilor *într-o deosebită încăpere* la locuinţa mea, Calea Văcăresci N#151, unde şi Domni[i] experţi ai onor Ministeru voru putea veni a o vedea şi a o examina. Vândzarea acestei colecţiuni o voi putea face atâtu pe despărţirile ce o compun, cât şi pe bucăţile ce onor experţi[i] vor voi se aleagă[60].

Dacă acea colecţie era atât de importantă, de ce nu o vindea cu un preţ mai bun? Civismul oferea un discurs de acoperire, dat fiind că multe din obiectele strânse, deşi foarte vechi, nu aveau relevanţă estetică ci doar istorică, şi aceea doar pentru spaţiul românesc. Pappasoglu se situează undeva între colecţionarul specialist, colecţionarul de provincie şi colecţionarul de ocazie. Guy de Maupassant ironiza acest gen de oameni care strângeau orice întâlneau în cale („tot ce e vechi, tot ce e rar, tot ce e urât"), transformându-şi locuinţa în bazar sau depozit de ceramică[61]. Colecţiile de această factură nu legitimau ascensiunea socială a proprietarului, procurându-i însă o respectabilitate de o altă natură, ştiinţifică[62]. În tot cazul, el nu căuta frumosul ci vechiul, nu scria istorie ci doar îi comenta urmele materiale[63].

În mai 1888, Pappasoglu îi scria din nou lui Maiorescu, propunându-i spre vânzare o colecţie cu „8 despărţiri"[64]. Memoriul nu aduce nimic nou, fiind

[59] *Ibidem*, f. 277v.

[60] *Ibidem*, f. 218r.-v.

[61] Vezi Dominique Pety, *op. cit.*, p. 78. Pentru a-i ironiza pe strângătorii de vechituri, Guy de Maupassant publica la 22 martie 1883, în „Le Gaulois", articolul *Bibelots*.

[62] *Ibidem.*

[63] *Ibidem.*

[64] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar 11/1888, f. 35. Apostila lui Titu Maiorescu recomanda simpla arhivare a acestei cereri „nefiind fond prevăzut în buget". Cumpărarea colecţiei Pappasoglu a fost tergiversată multă vreme, Tocilescu rezolvând problema abia în 1906, după moartea proprietarului. Vezi Alexandra Ştefan, *Istoricul Muzeului Naţional de Antichităţi – Institutul de Arheologie*, II, *Progresele arheologiei şi muzeografiei în România în perioada 1881-1927*, în SCIVA, tom 35, nr. 2, aprilie-iunie 1984, p. 117.

cumva tipizat şi semănând cu ofertele sale dinainte. Sintetizând, desprindem din aceste texte câteva subterfugii prin care ofertantul îşi susținea interesele: 1) o aşa-zisă complexitate a colecției – „orice fel de antichități" cum spunea el – care ne îndeamnă să credem că aleatoriul jucase un rol de prim rang în constituirea ei; de fapt, „colecția" era mai mult un cabinet de curiozități, cu lucruri vag sau deloc ordonate; 2) raritățile lui ne apărau de duşmanii din afară, Pappasoglu profețind, în scrisoarea din 2 ianuarie 1867, că acele obiecte „vor lumina pe scriitorii inimici ai naționalității noastre care adese s-au văzut povestind lumii că suntem slavi"[65]; şi o dovadă că *aşa-zisul pericol al înstrăinării unor antichități era un bluf* – prin care colecționarul spera să primească de la statul român prețurile cerute – găsim în aceeaşi epistolă, unde Pappasoglu îl roagă pe Odobescu să îi vândă prin Paris 180 din exponatele sale: „[…] toate sunt de vânzare la orice amatori vi se va prezenta acolo", scria proprietarul[66]; 3) adunase acele exponate „cumpărându-le de pe la muncitorii pământului *ce ni le-au păstrat douădzeci de secole*"; este mitul unei ruralități progresiste, ce apără dintotdeauna însuşirile atemporale ale națiunii române; de parcă singura îndeletnicire a țăranului ar fi fost aceea de a conserva artefacte, pentru ca modernitatea să le confere ulterior un sens identitar; 4) asimilarea urmelor trecutului cu nişte „sacre monumente ale glorioşilor noştri strămoşi", dând micilor vestigii o valoare semi-culturală; 5) mitul salvaționist: prin munca lui, colecționarul patriot alunga agenții anticarilor străini, repunându-i pe ai săi în posesia unor relicve de care, altfel, puteau fi văduviți: „obiecte istorice pe care locuitori de ordinar obişnuiesc a le vinde pe la streini care le expatriază"; evită totuşi să-şi atace compatrioții care colaborau cu acei agenți din cauză că şi ei, „bărbații speciali ai Ministerului", amenințau că îşi vor vinde agoniseala peste hotare dacă statul nu le-o cumpăra în timp util; 6) ideea că achiziționarea unei colecții bine structurate ar implica economisirea unor sume cheltuite de obicei pe „excursiuni şi diurni pe la locurile pe unde le găsesc muncitori", aluzia la „concurență" fiind evidentă; 7) construcția meritului personal: a) crezuse în însemnătatea acelor obiecte încă de pe vremea când conştiința națională nu exista decât în mintea lui, contemporanii trezindu-se mult mai târziu; b) mereu vindea o colecție „de jumătate de secol", sugerând că se dedicase benevol unui mare ideal şi că avea dreptul la o posteritate civică şi culturală[67]; 8) îl critică pe fostul ministru al Instrucțiunii şi îl elogiază pe cel în exercițiu, arătând că destinul unei mari colecții depindea numai şi numai de patriotismul celui care deținea momentan portofoliul Cultelor; bunăoară, deşi Alexandru Odobescu

[65] Este o scrisoare a lui Pappasoglu către Alexandru Odobescu, din vremea când cel din urmă era însărcinat să organizeze participarea noastră la Expoziția Universală de la Paris. Vezi *A. Odobescu şi corespondenții săi*, ediție de Filofteia Mihai şi Rodica Bichis, Bucureşti, Editura Minerva, 1984, p. 262.

[66] *Ibidem*. Dorința de a vinde obiecte vechi în afara țării era exprimată încă de acum, din 1867, şi nu după decenii de insistențe, când nerăbdarea ar fi părut omeneşte justificată. Faimosul „agent străin", care cumpăra orice şi la orice preț, fusese de la bun început un truc discursiv.

[67] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 11/1888, f. 35.

abia fusese instalat ca ministru al Cultelor şi Instrucţiunii la 26 mai 1863 – şi nu avea să rămână în funcţie decât 5 luni –, Pappasoglu îl compara convenabil cu predecesorul nevrednic, Christian Tell; iată un fragment din „pledoarie”:

> Asemenea propunere făcând şi în timpul ministerului d-l gheneral Thell, nu am putut rămâne mândru d-a videa descărcându-se cu abundenţia în muzeul naţiunei din antichităţile mele găsite pe pământul României în decurs de 45 de ani, obiecte destul de preţioase şi istorice şi aceasta din cauză că d-sa nefiind prea dispus a cumpăra asemenea lucruri, au pierdut ţara cele mai istorice antichităţi ce fură vândute la streini (vedeţi raportu d-lui Cesar Boliac, preşedintele, în privinţa măştei d-aramă). Azi însă, pre când ţara este destul de satisfăcută cu numirea dv. în capul unor asemenea ştiinţifice lucrări şi pre când vercine este convins că dv. veţi şti a aprecia nu numai obiectele monumentale istorice, dar şi zelul infatigabil a acelor ce s-ocupă cu atâta ardoare naţională de ele, sunt convins, d-le ministru, că nu numai veţi numi din bărbaţii plini de toată stima ce compun comitetul pentru revizuirea monumentelor a veni la locuinţa-mi a însemna toată felurimea d-antichităţi, mai cu osebire şi despărţirea mulţimei manuscriptelor istorice ce posed în a mea bibliotecă strânsă din ţară în decurs de jumătate de secol, dar şi dv., ca român distins, o să mă onoraţi într-o zi cu venirea, a vedea o asemenea colecţiune a unui soldat bătrân […];

9) îşi anunţa în repetate rânduri intenţia de dona ceva, numai pentru a testa disponibilitatea autorităţilor; respingea însă oferta bănească a Ministerului cu gândul de a încerca mai târziu, fie după schimbarea ministrului, fie când nevoia de bani devenea efectiv presantă; atunci când vedea că nu are alte variante, accepta banii iniţial refuzaţi, sugerând că cedează de dragul scumpei ţărişoare.

Ne întrebăm: în ce măsură criteriile donatorului se perpetuau şi în structura Muzeului de antichităţi? Colecţiile cumpărate de la particulari decideau parţial şi organizarea muzeului naţional, obligat cumva să adopte principiile de coerenţă ale fostului proprietar? Francis Haskell spune că în secolul XIX tocmai micii colecţionari dădeau tonul marilor tendinţe[68]. Şi gândindu-ne la anticarii noştri, care voiau să vândă statului toate cele strânse de-a lungul unei vieţi, ne dăm seama că achiziţionarea unei asemenea colecţii implica cumpărarea altora, cumva înrudite. Era singura cale de a compatibiliza, din punct de vedere tematic sau măcar cronologic, piesele din inventar. Un exponat nou putea deschide un alt domeniu de interes, obligând muzeografii să caute obiecte asemănătoare, cu statut de precedente sau descendente ale prototipului. Altfel, colecţia iniţială rămânea izolată, expunerea ei nefiind justificată de nimic. Trecuse vremea când prezenţa unui obiect în muzeu se legitima tocmai prin calitatea lui de „raritate”.

Istorie la locul faptei

„Atragem seriósă atenţie a Dlui Ministru al Cultelor asupra acestei propuneri spre a chipsui şi a ne refera. Alexandru Ioan. 25 aprilie 1863”: este

[68] Francis Haskell, *La norme et le caprice. Redécouvertes en art*. *Aspectes du goût, de la mode et de la collection en France et en Angleterre, 1789-1914*, Paris, Flammarion, 1986 & 1993, p. 133.

rezoluția pe care domnitorul Cuza o punea pe marginea unui memoriu al lui Pappasoglu, în care petentul ruga să fie împuternicit cu strângerea tuturor obiectelor vechi risipite prin ruinele cetăților[69]. Anticarul considera că astfel se inventariau relicve „care se răpun de către muncitorii pământului ce le găsesc cu îmbielşugare, vândzându-le prin diferite târguri”[70]. Observăm însă cu uşurință că nici vandalii şi nici salvatorii nu se sinchiseau prea mult de identificările *in situ*. Prin urmare, deşi se vorbea frecvent de clasificarea vestigiilor, deceniile următoare aduceau îndeosebi creşteri cantitative, care transformau Muzeul Național de Antichități într-un „depozitariu”[71]. Neexistând o concepție muzeală clară, obiectele erau strânse, în primul rând, pentru a nu se pierde sau pentru a nu încăpea pe mâinile comercianților. Pentru exemplificare, citățm dintr-o adresă semnată de Cezar Bolliac, Al. Odobescu, D.A. Sturdza şi V.A. Urechia:

> Comitetu archéologicu în şedința sa de astădzi, 4 Decemvrie an 1870, ascultându relațiunea dlui Conservator alu Museului, că Onor Comitetu Permanent de Ilfovu, în urma insistenței Dlui Prefectu, a binevoit a efectua transportarea la Museu a mai multor piese mari antice de piatră, ce se aflau aruncate în Curtea localului acellui Conselui. Avendu în vedere că transportarea acestor piese s-a şi făcut prin îngrijirea şi cu spessele acellui Onor Comitetu, Comitetulu se crede dator a esprima Dlui Prefect, cât şi întregului Comitetu permanent, călduroasele selle mulțumiri pentru acestă lăudabilă faptă, precum şi pentru viulu interesu ce portă înavuțirei Museului nostru naționale[72].

Muzeistica secolului XIX are o lungă istorie, modernitatea nereținând decât *utilitatea* ştiinței, nu şi *semiotica* ei. „Excursiile arheologice” descrise de Bolliac ne amuză astăzi, dar ele sunt totuşi ecoul unui foarte vechi exercițiu cognitiv: oamenii considerau cândva că pot afla noutăți dacă descopereau analogii între texte şi obiecte, *corespondențe* în general[73]. De unde efortul multor „curioşi” de a repera la modul concret un loc menționat în documente, cronici, legende. În acest stadiu, periegezele stimulau mai curând empatia cu trecutul decât cunoaşterea lui. A-l scoate la lumină şi a-l face vizibil crea, în opinia lor, obligația de a-l recontextualiza, corelându-l neapărat cu prezentul[74]. Se căuta contactul direct cu epoci revolute, îndeosebi cu o *antiquité vivante*, pe care imaginația exploratorului să o resusciteze cu ajutorul mostrelor găsite prin propriile străduanii[75].

---

[69] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 219/1863, f. 73r.

[70] *Ibidem*.

[71] Dorin Popescu, *Centenarul Muzeului Național de Antichități*, în RM, anul I, nr. 4/1964, p. 347. Ca să fim mai exacți, „depozitoriul din Colegiul Sfântului Sava în Bucureşti” este menționat în citările fragmentare dintr-un articol mai vechi, aparținând lui P. Gh. Samarian, *Note despre începuturile Muzeului Național de Antichități din Bucureşti*, în „Cronica numismatică şi arheologică”, anul XVIII, nr. 131-132, iulie-decembrie 1944, p. 287.

[72] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 140/1870, f. 360.

[73] Françoise Choay, *Alegoria patrimoniului*, traducere de Kázmer Kovács, Bucureşti, Editura Simetria, 1998, p. 43.

[74] Alain Schnapp, *La conquête du passé. Aux origines de l'archéologie*, Paris, Éditions Carré, 1993, p. 233.

[75] *Ibidem*, p. 220-221.

Inițial, anticarii considerau că artefactele aveau doar menirea de a confirma sursele scrise, ulterior ajungând la concluzia că ele ofereau mai multe informații decât hrisoavele. Cele din urmă fiind susceptibile şi de falsificare, dădeau o motivare în plus căutării acelor vestigii care vorbeau de la sine, fără medierea vreunui text. Râvnind să obțină credibilitatea de care se bucurau fizica ori biologia, anticarii îşi găsiseră şi ei o metodă ce putea trece drept experimentală: mersul la fața locului, contactul direct cu obiectul cunoaşterii, desenarea artefactului în contextul descoperirii sale[76]. A desena era tot una cu a recompune acel lucru şi a-l defini. În descendența acestei tradiții, *connaisseurii* noştri plecau şi ei la drum însoțiți de pictori. Bunăoară, este foarte bine ştiută călătoria lui Alexandru Odobescu, împreună cu desenatorul elvețian H. Trenk, prin județele Argeş şi Vâlcea[77]. Dar cum nu avea să exceleze în asemenea preocupări, Odobescu le şi critica, mai mult pentru a face o aluzie la unul din concurenții săi de atunci, Cezar Bolliac. În prelegerea susținută la Ateneu, pe 17 decembrie 1872, el spunea: „Nu în preumblări de câteva ore, cu oameni adunați în pripă de vătăşelul satului, prin adimenirea bacşişului şi a cincizecei de rachiu, nu în zorul unei văratice călătorii de plăcere se studiază o movilă, astfel încât rezultatele dobândite să poată fi de folos ştiinței […]”[78]. Concepțiile muzeale erau identificate atunci cu opinia unui individ sau altul, nefiind încă asociate cu anumite instituții, cu reviste şi direcții de gândire, cu metodologii de largă notorietate. Ne-o arată darea de seamă despre tezaurul de la Pietroasa, pe care Alexandru Odobescu o prezentase Academiei cu doi în urmă, la 22 martie 1887. Admonestându-i pe anticari ca să aibă cu cine veni în antiteză, Odobescu glosa:

> Când aflămu la noi obiecte antice, asemănate cu altele multe ce s'au descoperitu aiurea şi ale căroru origină, destinațiune, epocă şi stilu ne sunt de mai nainte cunoscute, le place negreşitu celoru dintre noi ce au pornire spre asemenea studie, ale rândui printre obiectele analóge din alte părți ale lumii, şi a face astfelu locu țerei nóstre în cutare sau cutare cercu detreminatu de noțiuni archeologice. […] dar aci, în fața tezaurului de la Petróssa, posițiunea anticarului era cu totulu diferită, mai alesu de timpulu când am începutu investigațiunile mele asupra lui. […] n'au căutatu nici măcaru să-şi dea séma pe ce timpu, în ce locuri şi de ce ómeni ele au pututu fi fabricate[79].

Într-un plan ceva mai pragmatic, „excursiunea arheologică” era una din modalitățile prin care statul era cointeresat în repertorierea unor „antichități” a căror descoperire era totuşi ipotetică. Potrivit cutumei, se cerea un stipendiu mai mare, în speranța că ministrul va acorda finalmente o sumă cât de cât mulțumitoare.

[76] *Ibidem*, p. 291-292.

[77] Ea începea la 18 iunie 1860. Vezi Alexandru Odobescu*, Însemnări despre monumentele istorice din județele Argeş şi Vâlcea*, în *Opere*, vol. II, ediție îngrijită de Al. Dima, Marta Anineanu şi Virgil Cândea, Bucureşti, Editura Academiei, 1967, p. 361-408.

[78] Alexandru Odobescu, *Artele din România în periodul preistoric*, în *Opere*, vol. II, ediție îngrijită de Tudor Vianu, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1955, p. 93.

[79] AAR, seria II, tomul IX, 1886-1887, *Partea administrativă şi desbaterile*, Bucuresci, Tipografia Academiei Române, 1887, p. 414-415.

La 1 aprilie 1875, Maiorescu aproba lui Bolliac 1.500 lei, pentru, spunea cel din urmă, „[…] deschiderea unui coşciug de plumb la Celeiu, pe care îl ţiu acolo sub caraulă de aproape un an […]", dar şi pentru câteva „punturi" în zona Călăraşi-Zimnicea[80]. Bolliac ceruse însă 2.000 de lei, cu următoarea argumentație:

> Binevoiți a-mi spune ce sumă de bani poate să pue Ministerul la dispoziţiunea mea acum, pentru care sumă cred că am dat probe totdeauna că ştiu să le plătesc înzecit prin darurile ce fac Museului Național, din descoperirile şi lucrările mele. Cred, Domnule Ministru, că doue mii de lei, pentru aceste lucrări, îmi vor fi destul. Dacă însă credeți că nu se poate da atât, primesc oricât, căci este imperioasă necesitate să plec numai decât, până este timpul favorabil[81].

Totul se făcea pe riscul Ministerului: uneori, arheologii de ocazie salvau piese valoroase care provocau constituirea unor noi secţii ale muzeului; alteori, amatorismul lor ducea la distrugerea unor castre romane din Oltenia şi Muntenia[82]. Astăzi nu mai are rost să le criticăm eşecurile, mult mai folositor fiind să reconstituim împrejurările în care ei comiseseră unele erori.

Parcurgând rapoartele prefecturilor, vedem că atitudinea față de un obiect vechi, un vas dacic să spunem, are propria lui istorie. Mai întâi, țăranul care îl descoperă îl poate goli de pământ şi folosi, cu seninătate, în gospodărie. Gestul cu pricina caracterizează, după Ph. Ariès, epocile premoderne, dominate de indiferența față de timp sau de sentimentul continuității temporale cu perioadele foarte îndepărtate. Ca să identifice eventualele vestigii, angajații Ministerului apelau totuşi la localnici, obişnuiți să le trateze mai mult ca repere topografice, ca părți componente ale reliefului sau peisajului. Pentru ei, monumentele istorice nu aveau practic vârstă, figurând între aspectele existente acolo „de când lumea"[83]. Nu întâmplător, chestionarele şi toate intervențiile Bucureştiului provocau memoria colectivă, îndemnând sătenii să remarce trecuturile cu care conviețuiau[84]. Astfel, într-un raport al revizorului şcolar din județul Putna către ministrul Instrucțiunii din 7 decembrie 1873, se vorbeşte „de ruinele unei fortificațiuni de pământu"[85]. Revizorul preciza că „din tradiţiunile bătreniloru nu să pote constata positivu tempulu quandu s-ar fi edificatu aceste fortificațiuni […]. Este de remarcatu că în aqueste locuri s-au găsitu de către unii copii quarii păsceau oile, vreo quoteva piesse de aramă, însă aquestia necunoscându valoarea loru le-au perdutu"[86]. În acelaşi spirit al apelului la memoria colectivă, despre o movilă de pe raza comunei Mărăşeşti „să dzice de quatre batreni quă

[80] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 120/1875, f. 271r.

[81] *Ibidem*, f. 271r.-v. Există şi informații conexe: pe 21 martie 1874, Bolliac anunța că vrea să plece pentru prospecțiuni în luna martie din cauză că se topise zăpada şi nu crescuse încă vegetația. Vezi ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 139/1874, f. 79.

[82] Dorin Popescu, *op. cit*., p. 346.

[83] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 140/1870, f. 292.

[84] „Cestionarul" lui Alexandru Odobescu, formulat în 1870, pentru intelectualitatea sătească, este doar un exemplu.

[85] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 244/1874, f. 2r.

[86] *Ibidem*, f. 2v.

pe tempulu quandu era Dl Costinu Catargiu ca proprietaru alu aquestei moşii, unii locuitori nutrindu speranţia quă voru descoperi vreo comoară în sinulu aquestei movile s-au apucatu se o sape şi astfelu săpându-o pănă la midilocu, să vorbesce quă că s-a gassitu de quatre sapatori numai doue pistole, despre conservara quărora nu se amintesce nimicu"[87]. Pierderea familiarităţii faţă de aceste relicve constituia un prim simptom de modernizare: lucrurile găsite întâmplător erau privite, ceva mai târziu, drept „curiozităţi" (ceva ireductibil, greu de tradus în termeni autoreferenţiali) bune de vândut la iarmaroc din cauză că aveau căutare printre „boierii de la oraş". Această trecere de la reutilizarea casnică la valorificarea bănească era un alt semn al distanţării culturale faţă de evurile apuse, dar şi al fricii crescânde de autorităţi. Iar pentru eventualii clienţi, vechiturile treceau drept suveniruri, obiecte de colecţie, mai rar ca surse de informare. Căutătorii de comori sunt şi ei semnul unei epoci în care *vechiul* începe să se vândă bine din cauză că nu ne mai stă la îndemână. Deocamdată, rămăşiţele erau văzute ca obiecte stranii (ieşite din uzajul curent), şi nu ca „izvoare". Cu timpul însă, doar „curiozităţile" rămâneau complet stinghere şi neactualizabile.

Căutătorii de comori creaseră, fără să vrea, o nouă sensibilitate, antrenând autorităţile într-o competiţie de genul „cine găseşte primul". Un asemenea grup de întreprinzători scria ministrului Cultelor la 18 iunie 1870, plângându-se că în punctul Coliba Veche (jud. Prahova) fuseseră obligaţi să stopeze săpăturile: „[…] deodată ne-am pomenitu propriţi de Dl Ministru de Interne, dzicându că după o adresă a Domniei Voastre prin care cereţi a se pădzi şi a nu se strica acea boltă de dzidu fiindu că se presupune a fi antichităţi"[88]. Voiau ca lucrările lor să fie supravegheate de un om al guvernului „cu obligaţiune că n-avem a strica mai multe decâtu numa o mică gaură pe câtu aru putea unu omu să intre ca să constatăm ce metal pote fi înăuntru, iar la caz de n-o fi nimica, atunci noi suntem datori a face la locu acel dzidu după cum a fostu cu a noastră cheltuială"[89]. Existând teama că acei oameni aveau să dărâme monumentul fără a-l reface, doleanţa lor nu era satisfăcută. De altfel, într-unul din rapoartele sale către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, Cezar Bolliac vorbea despre grupul numeros de „comorari" care îl însoţise atunci când inspecta fortificaţiile dacice de la Slon, pe Teleajăn: „[…] cupiditatea căutătoriloru de comori îllu dărâmase rău, contra totoloru ordiniloru de la ministerulu de Interne, prefecturei de Prahova şi subprefecturei Teleajenului"[90]. Finalmente, căutătorii de comori ceruseră ministrului Cultelor să le dea un specialist care să fie de faţă atunci când săpau, spre a nu fi acuzaţi că periclitau ceea ce mai rămăsese din acel sit istoric. Pentru a le face pe plac şi a feri monumentul de alte agresiuni, Bolliac

[87] *Ibidem*, f. 18v.
[88] *Ibidem*, dosar nr. 140/1870, f. 220.
[89] *Ibidem*.
[90] Cezar Bolliac, *Comorarii şi archeologia*, în „Trompetta Carpaţiloru", Annulu allu nouelea, No. 928, Dumineca 18(30) Iuliu 1871, p. 1.

mergea acolo şi scotea pietre din temelie în aşa fel încât cele aproximativ 200 de persoane venite din Bucureşti, Ploieşti şi Vălenii de Munte „cu cărruțe, cu pastramă şi cu saci de mălaiu", să se convingă că ruinele nu ascundeau nici un tezaur[91]. Semnele schimbării de mentalitate apăreau cu greu, putând fi doar bănuite după anumite indicii: până în 1892, cei care solicitau permisiunea de a explora anumite zone erau puțini; abia după acest an, când apărea un nou regulament pentru săpături, numărul lor creştea simțitor[92].

În mod firesc, vânătorii vânătorilor de comori erau autorizați de stat să recupereze de la localnici, prin contra-oferte băneşti, viitoarele exponate de muzeu. Unul dintre ei era D. Pappasoglu care, într-un memoriu adresat Ministerului Cultelor, încă din august 1863, expunea situația: „[…] stăvilirea răului de a le mai înstreina vânzându-le pe la ajenți[i] amatorilor streini, cum şi a muzăurilor din alte state"[93]. Ținând cont că acest fenomen este invocat foarte des, putem presupune două lucruri: mai întâi, că avea o anumită extindere, iar mai apoi că legitimau reacțiile celor cu interese aparent contrare. Erau oare atât de periculoşi şi de mulți acei agenți? Sau erau folosiți doar ca sperietoare în strategiile discursive ale salvaționiştilor? Se pare că ei doreau să îşi adjudece suportul şi stipendiile statului exagerând mizele activității lor. Ceva mai târziu apar şi cei care îşi însuşesc discursul identitar al muzeologiei, restituind benevol obiectele găsite. La 21 decembrie 1872, A.T. Laurian propunea premierea unor țărani din Romanați cu 200 de lei noi, pentru că adunaseră monede antice şi le oferiseră statului[94]. Tot el mai cerea ca pe viitor să se anunțe în „Monitorul Oficial" că predarea unor astfel de vestigii urma să fie recompensată material, după verificarea lor de către specialişti[95]. Astfel, la 5 februarie 1874, Laurian era chemat la Ministerul Cultelor pentru a evalua nişte monede antice din argint, 45 la număr (plus o linguriță din acelaşi material), găsite „cu ocasiunea săpăturei unei comori […]", în zona comunei Baloteşti, plasa Snagov, județul Ilfov[96]. Descurajându-se căutările pe cont propriu, ce distrugeau contextul spațial şi temporal în care puteau fi identificate exponatele, autoritățile ofereau 40 de lei unor țărani din Horezu, județul Vâlcea, în schimbul a 200 de monede romane[97]. Era o stare de lucruri pe care Alexandru Odobescu o sublinia în aceeaşi conferință de la Ateneu, menționată mai sus:

[91] *Ibidem*.

[92] Observația aparține Alexandrei Ştefan, *op. cit*., p. 122. În completare, vezi *Legea pentru descoperirea monumentelor şi obiectelor antice*, aprobată de Carol I la 17 noiembrie 1892 şi apărută în MOf nr. 187, marți, 24 noiembrie (6 decembrie) 1892, p. 5490-5491. Este semnată şi de Take Ionescu, în calitate de ministru al Cultelor, însoțit de Alexandru Marghiloman, ca ministru al Justiției. Poate fi consultat şi în *Ministerul Instrucțiunii Publice şi Cultelor*, 1, *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor şi a diferitelor decisiuni şi dispoziții generale ale acestui departament de la 1864-1901*, adunată şi publicată sub îngrijirea d-lor C. Lascăr şi I. Bibiri, București, Imprimeria Statului, 1901, p. 49-51.

[93] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 219/1863, f. 72r.

[94] *Ibidem*, dosar nr. 132/1872, f. 202r.

[95] *Ibidem*, f. 202v.

[96] *Ibidem*, dosar nr. 139/1874, f. 21.

[97] *Ibidem*, f. 279.

> Este o țară, domnilor, unde cultul archeologiei a intrat în uzurile poporane. Acea țară e Danemarca. Acolo, oricând un țăran a răsturnat cu fierul plugului o oală veche, un ciocan de piatră sau o custură de bronz, el o duce cu mândrie la muzeul național din Copenhaga, unde descoperirea lui este așezată cu onoare în dulapuri, alături cu numele dăruitorului. […] Aș dori să putem și noi să deșteptăm un astfel de simțământ în poporul nostru[98].

Regulamentul din 1874 fusese, desigur, un pas înainte, reflectând, poate nu progrese relevante, dar cu siguranță niște preocupări mai consistente. Nu trebuie totuși să ne hrănim cu iluzia că o asemenea hotărâre modifica de îndată domeniul avut în vedere. Observând corespondența dintre centru și provincie, vom putea surprinde măsura în care o decizie cu intenție reformatoare era aplicată sau nu în plan real[99]. Vom vedea că, deseori, între promulgarea unei legi și punerea ei în practică trecea destulă vreme. Astfel, un raport al directorului Muzeului Național de Antichități din 23 mai 1888 aducea la cunoștința ministrului Cultelor că administrația locală a județului Romanați nu luase nici o măsură de protejare a ruinelor „care se văd în satele de astădzi Recica și Hotărani". La 14 iunie urma o adresă către autoritățile respectivului județ, cerându-se prefectului „a opri pe locuitori de a mai strica construcțiunile cele vechi, de a mai desgropa sarcofagele de piatră și de plumb sau de a face săpături în scopul de a descoperi obiecte antice spre a le vinde la neguțători ambulanți, cari, în acest scop, vizitează regulat cele două sate mai sus menționate"[100]. Se invocă „Regulamentul în ființă pentru săpături", cerându-se prefectului de Romanați: „[…] binevoiți a lua cele mai severe măsuri pentru oprirea locuitorilor de a mai face săpături în acele locuri în scopul traficului cu obiecte antice"[101]. Dorindu-se o reacție rapidă, în sens reparatoriu, directorului Grigore Tocilescu i se

[98] Alexandru Odobescu, *op. cit.*, p. 93.

[99] Chiar și la sfârșit de secol XIX, educația civică și patrimonială lăsa încă de dorit, în societatea românească persistând încă un imaginar al comorilor. În 1893, autoritățile ieșene se vedeau obligate să întreprindă o anchetă în satul Focuri, unde țăranii făcuseră săpături pentru a căuta un așa-zis tezaur. Dar oamenii legii constatau că singurele „descoperiri" erau un vas vechi de lut și niște bucăți de pământ ars. Totuși, la 3 august 1893, subprefectura Bahlui își justifica intervenția spunând că săpăturile fuseseră făcute „în fața mai multor locuitori din acel sat, având presupunerea că acolo s-ar afla bani, căci după spusele altora s-ar fi văzut izbucnind în acel loc o pară [flacără]" (DJAN Iași, fond Prefectură, dosar 39/1893, f. 30r.-v.). Nu era însă doar un viciu rural, mediul citadin exemplificând și el gustul pentru asemenea „investigații". Bunăoară, la 14 iulie 1900, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice trimitea o sesizare prefecturii ieșene, invocând plângerea unei pensionare din București care deținea un teren în orașul moldav: „[…] vecinii cu locul său au făcut pe furiș în proprietatea sa săpături, fără a avea nici permisiunea sa, nici acea a Ministerului, și au descoperit obiecte vechi și de valoare. Am onoarea a vă ruga să binevoiți a cerceta dacă într-adevăr s-au făcut săpături în scop d'a descoperi obiecte antice și de valoare, și în caz că se va fi descoperit, a proceda conform legei pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice" (AN-Iași, fond Prefectură, dosar nr. 48/1900, f. 1). Cercetările nu confirmau găsirea vreunei comori (*ibidem*, f. 2).

[100] ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar nr. 11/1888, f. 40r. Un răspuns cu idei similare fusese trimis și Muzeului Național de Antichități pe 8 iunie.

[101] *Ibidem*, f. 40r.-v.

aprobau 200 de lei pentru a răscumpăra, în contul Muzeului, câteva obiecte antice găsite de țărani (art. 8 al bugetului)[102].

La 11 ianuarie 1897, Grigore Tocilescu îi scria ministrului Instrucțiunii despre situația din județul Constanța, unde localnicii utilizau pietre cu inscripții pentru construirea unor poduri, nu înainte de a răzui scrisul şi a masca acea intervenție cu pământ, ca să șteargă orice urmă a delictului[103]. Şi continua cu alt memoriu, la 22 aprilie același an, vorbind de oameni care, la îndemnul preotului, distrugeau castrul roman din Enisala (jud. Tulcea) pentru a refolosi materialele la construcția unei biserici. Or, utilizarea vestigiilor pentru ridicarea unor edificii moderne, cum ar fi acel locaş de cult, arăta că pietrele acestora erau, în viziunea localnicilor, nişte componente ale cadrului natural şi nu „mesaje" din alte epoci. În mediul rural, ideea de comunitate se forja încă în jurul viitorului eshatologic şi nu al trecutului istoric. Țăranii nu simțeau că ar datora ceva ruinelor cu pricina; cu alte cuvinte, strămoşii lor nu contribuiseră cu nimic la acea istorie care lăsase urme în satul lor. Vechile zidiri nu le inspirau nici o formă de pietate pentru că, spre deosebire de „boierii de la oraş", nu aveau convingerea că fiecare generație duce mai departe nişte timpuri de excepție, trăite îndelung şi intens de alții doar pentru a ni le transmite nouă. Cum stăteau lucrurile în realitate vedem dintr-un raport de inspecție pe care Teohari Antonescu îl înainta aceluiaşi ministru, tot în 1897, arheologul reliefând imaginea pe care preistoria sau istoria antică o aveau în închipuirea locuitorilor din județul Gorj. Bunăoară, stând de vorbă cu cei din satul Schelea, aceştia îl asigurau că dolmenele – în interpretarea lui Antonescu nişte pietre funerare celtice – găsite în apropiere nu puteau fi decât din vremea unui „neam de oameni zis al Haraburenilor, cari, masacrați de către turci până la cel din urmă, au fost îngropați în aceste morminte stranii"[104]. Țăranii nu îşi puteau imagina ceea ce fusese înainte de ei, îmbrăcând orice descoperire bizară în aparențele unor timpuri mai familiare. Sau atribuiau obiectele găsite la sfârşit de secol XIX unor evuri greu delimitabile, care întruchipau cu aproximație întregul trecut, dar unul extraistoric. Tot ce ieşea din ideea lor de normalitate intra în sfera supraomenescului, orice denivelare de teren fiind „amprenta" unei legende. Şi ca să fim mai expliciți, reproducem încă un fragment din acea dare de seamă: „Trecând, în fine, în valea Gilortu, zisă Novaci, am putea de asemenea descoperi resturi de cetăți vechi şi de morminte, dacă luăm în considerare resturile de ziduri şi urme de şanțuri din părțile locului şi mai cu seamă spusele sătenilor, care povestesc

[102] *Ibidem*, f. 40v. Tocilescu era numit director al muzeului în 1881 şi reuşea să îşi depăşească predecesorii pe care Radu Vulpe îi descria astfel: „[…] directori necalificați, mai mult sinecurişti politici, efemeri şi lipsiți de înțelegere pentru o asemenea instituție". Vezi Radu Vulpe, *Grigorie G. Tocilescu cercetător al antichității şi director al Muzeului Național de Antichități*, în RM, nr. 1, 1965, p. 33.

[103] Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" Bucureşti / Arhiva Muzeului Național de Antichități, D11, 1897-1898, mapa 34, *Dosarul pe 1897*, f. 232, 262.

[104] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar 295/1904, f. 10v. Nu ştim de ce un raport din 1897 a fost îndosariat în anul 1904.

multe asupra dispoziţiunii misterioase a unei cetăţi mari locuită odinioară de uriaşi”[105].

Sunt însă şi cazuri care par să rezume şi să împace oarecum tendinţele epocii. La 1 noiembrie 1899, Societatea de Medici şi Naturalişti din Iaşi trimitea Prefecturii următoarea adresă:

> Societatea, în urma informaţiunilor relative la câteva monete vechi, istorice, ce s-au găsit în comuna Cucuteni, jud. Iaşi, vă roagă să binevoiţi a interveni pe lângă acea comună ca acele monete să fie donate Societăţii de Medici şi Naturalişti, care le va păstra ca amintire istorică, în muzeul istoric-natural, alăturea cu frumoasa colecţiune de monete vechi, ce posedă de la diferite persoane, ce în diferite timpuri au binevoit a le dona[106].

Din aceste rânduri cu valoare de anecdotă nu desprindem decât sintagma „amintire istorică”. În aparenţă oximoronică, ea permite coexistenţa exponatelor cu două funcţii distincte: pe de o parte, de simplu suvenir, evocând, când e cazul, persoana donatorului, iar pe de alta, de sursă „rece”, aşezată sub lupa cercetării de resort. Confirmă deci ambiguităţile şi ezitările momentului, oscilaţia între încântările anticarului şi scepticismele specialistului.

Exerciţii de micro-istorie

Exista însă o preferinţă clară pentru artefacte ce nu făceau parte din referenţialul comun, predominând „curiozităţile”. Pentru discursul istoric din epocă ele nu aveau caracter de „surse”, din cauză că trebuiau în prealabil analizate, datate, contextualizate. Muzeele din acea vreme puneau încă accentul pe latura spectaculară a activităţii lor, organizând expoziţii axate îndeosebi pe ştiinţele naturii. Este şi domeniul spre care se concentrau eforturile de conservare şi restaurare, exponatele de factură arheologică fiind deocamdată neglijate[107]. Iată un anunţ revelator pentru atmosfera epocii:

> *Museu zoologic. Mare optică în care se voru arreta în mărime naturalle*:
> I. Celle mai însemnate din animalele antedeluviene restaurate;
> II. Multe animale demne de vedzutu dintr’acelle ce vieţuiescu acum.
> În timpii primitivi, în epocelle celle mai depărtate de noi, vieţuia pre pământu unu mare numeru de animale, cari nu se mai află acum, şi a căroru schelte au fostu descoperite d’abia acum, în anii din urmă. Conduşi de sciinţa modernă naturaliştii au reeşitu [reuşitu] acum de currendu a determina forma exterióră a unor din

[105] *Ibidem*, f. 23 r.

[106] AN-Iaşi, fond Prefectură, dosar nr. 18/1899, f. 4. Lucrurile cerute de Societatea mai sus pomenită fuseseră găsite la Drăgoeşti, pe moşia lui P. Arghiropol, fiind scoase la lumină de pluguri („o ólă de aramă conţinând diverse obiecte antice”). Cum nici Ministerul de Interne şi nici Ministerul Cultelor nu interveniseră imediat, micile vestigii rămăseseră în custodia moşierului. Recuperarea lor cădea în seama subprefecturii locale, care trebuia să le dea mai departe, celor de la „Culte” (*ibidem*, f. 2-6).

[107] Ioana Cristache-Panait şi Panait Ion Panait, *Începuturile muzeografiei la Bucureşti*, în RM, anul III, nr. 1/1966, p. 43.

> aceste animale, *cari Dumnedzeu scie de cându au încetatu de a mai trăi*, şi cari erau fiinţe *gigantice, terribile şi de formă străină*. În grădina palatului de cristalu de la London se vedzu restaurate în mărimea loru naturale, multe din aceste *animale gigantice şi terribile*. Restaurarea loru a costatu summe însemnătóre, şi numai ca să offere visitatoriloru acestii mari opere englese unu *spectaculu mare şi interesantu*. Totu astfelu şi spectaculului ce offerimu şi noi aici publicului. *Reptile de uă mărime inspăimentătóre şi patrupede enorme*, ascunse în pământu *de mii de secole* le póte veddea cineva *ca cum ar fi viue*. Spectatori voru mai vedea aci animalele celle mai insemnate din mulţimea cari populéză Oceanii, şi multe demne de vedzutu dintr'acele ce se află în America, India şi Africa. Aceste animale mai tóte suntu copiate dintr'acele cari ornéză museele de Londra şi Paris. […] Representaţiunea se dă în tóte serile la ora 7 ½ în Sala Bassel, încependu de Juoi 8 Apriliu[108].

Din această înştiinţare, ni se pare că fraza cea mai demnă de luat în seamă este aceea care pomeneşte de un „uvragiu ce va fi publicatu periodicu subu titlu de «recreaţiuni şi curiosităţi alle naturii *demonstrându Creatorulu în opera creaţiunii*» (s.n., A.M.)"[109]. În cuprinsul acestui fragment, am subliniat aspectele care spun ceva despre concepţiile şi modele momentului, de la atracţia pentru tot ce era mirobolant (gigantic, teribil, străin), până la coexistenţa darwinismului cu creaţionismul. La un moment dat se spune că acele animale trăiseră cu „mii de secole" în urmă, ignorându-se reperul biblic 5508 şi „lungindu-se" mult istoria Pământului. Câteva rânduri mai jos, reconstituirea vietăţilor cu pricina, „ca şi cum ar fi vii", teatralizau începuturile lumii şi omagiau o divinitate surprinsă în „exerciţiul funcţiunii"[110].

„Curiozităţile" aveau însă un public al lor, excepţiile de la regulă şi obiectele insolite fiind încă puternic valorizate. Un lucru care ne uimeşte pare instructiv prin el însuşi, nemaifiind necesară includerea lui într-o succesiune temporală, într-o înlănţuire cauzală. Ulterior, înscrierea exponatului într-o tipologie devenea mai interesantă deoarece confirma o specie, o evoluţie, o epocă. Dosarele care formează fondul Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice cuprind referiri pasagere şi izolate la obiecte lipsite, în aparenţă, de o relevanţă oarecare. Se pierd, de regulă, în marea masă a documentelor privitoare la rămăşiţelor eroilor întemeietori, dacii şi romanii. Ar fi însă o mare greşeală să le considerăm lipsite de rost şi să nu ne întrebăm ce antecedente le făceau totuşi susceptibile de a fi muzeificate. Au fost observate şi de alţii, singura lor caracterizare bazându-se însă pe expedierea în categoria „exotisme". Ne gândim,

[108] „Trompetta Carpaţiloru", Annulu allu nouelea, No. 903, Juoi, 8(20) Aprilie 1871, p. 3.
[109] *Ibidem*.
[110] Aplicând straturilor arheologice metodele stratigrafice ale geologilor, Boucher de Perthes îşi finaliza cercetările din cariera Abbeville prin lucrarea *Antiquités celtiques et antédiluviennes*. În 1846, o trimitea Academiei, dar aceasta nu îşi însuşea concluziile autorului. Cartea apărea în anul viitor, fără girul înaltului for. Abia în 1859, fără vreo legătură cu apariţia *Originii speciilor* a lui Darwin (care îl citise pe Boucher de Perthes fără a fi de acord cu el), paleontologul Albert Gaudry apăra cu succes teoriile lui Perthes, impunând astfel ideea omului pre-adamic. Vezi Alain Schnapp, *op. cit*., p. 382-387.

bunăoară, la *o mumie, la un costum de beduin, la un glob pământesc*. Iar ordinea enumerării lor nu este deloc întâmplătoare, ele ascunzând nişte etape ignorate din preistoria muzeului modern.

La 2 martie 1870, N. Costinescu anunţa că are „unu capu de mumie" pe care voia să îl vândă dacă i se dădea un preţ convenabil[111]. Raportul întocmit două zile mai târziu recomanda însă necumpărarea mumiei din cauză că făcea parte dintre obiectele expuse de regulă pentru a exemplifica metode necunoscute de conservare a pielii[112]. Mumia cu pricina ne întoarce mult în timp, când „camerele cu minunăţii" susţineau o idee aparte de originalitate, bizuindu-se pe recurenţa insistentă a unor obiecte enigmatice şi neclasificabile[113]. Plecându-se de la premisa că lucrurile care ne miră trebuiesc ţinute minte, colecţiile de acest gen înrudeau *mirabilia* cu *memoria*[114]. Publicul gusta foarte mult incomparabilul, ieşitul din comun, nedefinibilul, uimitorul, ştiinţa trebuind să conţină aşadar o doză de spectacol, stupoare, mister[115]. Mai apoi, mumiile aveau să capete un alt rol, mai cuminte, datorită cabinetelor de curiozităţi. Într-o aparentă dezordine (animale împăiate, fosile, cochilii, minerale, monede, schelete, opere de artă), colecţiile de secol XVII-XVIII recapitulau lumea deja cunoscută, ilustrând cele patru elemente şi armonia Creaţiei[116]. Cu menţiunea că omul obţinea abia în secolul XIX o poveste numai a lui, până atunci urmele existenţei sale exemplificând doar istoria Pământului[117].

Criteriile de tipologizare nefiind prea clar conturate, se identificau tot felul de începuturi şi origini, neurmărindu-se prea multe diacronii ori etapizări. În sprijinul aserţiunilor noastre, invocăm un anunţ publicitar tipărit în limba franceză, din dosarul 139/1874. Aparţinea unei firme a cărei ofertă ilustra, încă din a doua jumătate a secolului XIX, vechiul entuziasm al curioşilor, călătorilor şi anticarilor din secolele XVII-XVIII: „En vente chez Eloffe & Cie. Naturalistes. Fournisseurs des Musées, des Lycées, des Séminaires, des Écoles spéciales, etc. en France et à l'Étranger. Dix médailles d'or et d'argent aux grandes expositions. *Spécialité de Collections classiques, de Roches, Minéraux, Fossiles, Coquilles, Plantes, etc.* (s.n., A.M.)"[118]. După cum rezulta şi din adresa

[111] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar nr. 140/1870, f. 63.
[112] *Ibidem*, f. 65.
[113] Patricia Falguières, *Les chambres des merveilles*, Paris, Bayard, 2003, p. 120-121.
[114] *Ibidem*, p. 8.
[115] Horst Bredekamp, *Nostalgia antichităţii şi cultul maşinilor. Istoria cabinetului de curiozităţi şi viitorul istoriei artei*, Cluj, Idea Design & Print, 2007, p. 48-49.
[116] Krzysztof Pomian, *Collection: une typologie historique*, în „Romantisme", volume 31, numéro 112, 2001, p. 14-15.
[117] Michel Foucault, *Cuvintele şi lucrurile. O arheologie a ştiinţelor umane*, traducere de Bogdan Ghiu şi Mircea Vasilescu, Bucureşti, Editura Univers, 1996, p. 386-387. Subiectul cu pricina preocupa de multă vreme marile minţi ale culturii europene. La 1 februarie 1827, Goethe mărturisea că „mineralogia m-a interesat numai din două puncte de vedere: întâi pentru marele ei folos practic şi, al doilea, pentru a putea găsi dovezi cu privire la formarea lumii preistorice […]" (vezi Johann Peter Eckermann, *Convorbiri cu Goethe*, traducere de Lazăr Iliescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1965, p. 234).
[118] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar nr. 139/1874, f. 356.

trimisă ministrului la 15 noiembrie 1874 de către Direcțiunea Muzeului de Istorie Naturală, firma cu pricina pusese în vânzare o „sferă terestră" realizată, la cererea lui Napoleon I, pentru instruirea regelui Romei. După cum am sugerat deja, în acele timpuri noile informații nu erau acceptate drept certitudini dacă nu erau prezentate sub formă de fapte memorabile. Textul reclamei preciza că sfera avea desenată pe ea „o mare cantitate de note istorice, statistice, geografice, detaliile expediției din Egipt, cu numele oamenilor celebri care au condus lucrările […]"[119]. „Acestu raru şi unicu objectu istoricu, sciinţificu şi artisticu" valora 50.000 de franci, dar francezii ar fi cedat-o şi pentru 15.000[120]. Maiorescu răspundea însă, pe 23 noiembrie, că nu existau fonduri pentru aşa ceva[121]. Nouă ne atrage totuşi atenția sintagma prin care acea sferă era caracterizată în acelaşi timp drept „istorică, ştiințifică şi artistică": „chef d'oeuvre d'art et de science" este formula anunțului publicitar[122]. În secolul XIX, nu era decât o vocabulă folosită parcă de la sine, ca un automatism de limbaj. Dar respectivele cuvinte veneau de foarte departe, pentru a ne arăta cât de complicată şi bătrână este povestea muzeului modern. Sfera, cu un diametru de aproape un metru, era prevăzută cu busolă, zodiac şi meridian. Pe ea fuseseră inscripționate informații geografice, istorice, statistice, militare[123]. Iar Horst Bredekamp ne spune că acest design nu era aleatoriu, din secolul XVII ştiința autodefinindu-se şi ca ideologie a puterii. El susține că Universul era prezentat principilor ca un mecanism de ceasornic, pus la punct în şase zile de Marele Meşter. Prin analogie, obiectele extrem de variate care se adunau în cabinetele regale erau patronate de mici orologii şi de globuri pământeşti. Mostrele colecționate semnificau şi omagiau, fiecare în felul său, toate registrele de existență pe care puterea politică le ordona, raționaliza, controla[124]. Aşa cum Dumnezeu domnea în lumea celestă, tot aşa monarhul trebuia să se impună în aceea terestră. Astfel, obiectele cu semnificație geografică aveau un caracter heraldic, propagandistic, revendicativ.

La capitolul „uimiri etnografice", aflăm şi dorința lui Scarlat Rosetti (26 ianuarie 1872) de a alcătui un manechin de arab pentru Muzeul Național de Antichități, utilizând costumul de beduin procurat prin forțe proprii[125]. Ideea respectivă se lega atât de egiptomania care definea, în secolul XIX[126], gustul

[119] *Ibidem*.
[120] *Ibidem*, f. 355.
[121] *Ibidem*
[122] *Ibidem*, f. 356.
[123] *Ibidem*, f. 356.
[124] Horst Bredekamp, *op. cit*., p. 27-29.
[125] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 132/1872, f. 17.
[126] Vezi pe www.persee.fr revista „Romantisme", nr. 120, volumul 33, 2003. Dacă ne gândim la *Călătorie în Africa*, scrisă de Alecsandri sub forma unei epistole către fratele său Iancu şi publicată fragmentar începând cu 1855, realizăm că nici societățile balcanice nu rămăseseră insensibile la această modă filo-magrebiană. Era omniprezentă în romane, în pictură, în costumele de bal mascat, o bună ilustrație în această direcție fiind Gérard-Georges Lemaire, *The Orient in Western Art*, Cambridge, H.F. Ullmann, 2008, p. 88-143. Ofertele trimise Muzeului Național de

francez şi apoi cel european, cât şi de noua pasiune pe care societatea industrializată o făcea pentru artizanatele de orice fel. Lămuriri găsim în jurnalul fraţilor Goncourt care scriau despre obiceiul lui Gustave Flaubert de a reîmbrăca, nostalgic, veşmintele găsite în călătoria lui nord-africană[127]. Hainele aduse în Europa din tărâmuri îndepărtate erau cea mai facilă formă de a arhiva alteritatea. O costumaţie exotică putea să îţi aducă succes la un carnaval, dar şi reputaţia de donator-patriot, dacă erai ulterior dispus să o laşi unui muzeu. Febra „orientalistă" ocupă cu autoritate cea de-a doua jumătate a secolului XIX, vestigiile colecţionabile atrăgând pasiuni de lungă durată, dar nu din pricina vreunui elan erudit, ci din cauza dozei de *pitoresc* pe care o conţinea orice obiect exotic, fie din punct de vedere temporal, fie din punct de vedere geografic. Astfel ne explicăm scrisoarea pe care prim-ministrul I.C. Brătianu o primea la 10 aprilie 1888, din Saffed, via Beyruth. Expeditorul ei, F. Strasser, îşi anunţa disponibilitatea de a dona Muzeului Naţional cele adunate de el în Siria: „[…] mulţimea de antichităţi, precum şi piese originale *industriei casnice* de aci"[128]. Amestecul de istorie şi etnografie, de vechime şi curiozitate reiese chiar din enumerarea lui Strasser. Este o alternanţă a lucrurilor care aminteau că istoria nu se repetă, dar comportamentele umane da: „Colecţiunea aceasta care vă rogu a o primi pentru museul naţional este compusă de oaleria antică, arme din timpul crucearilor, curasse, manuscripte assyriene şi arabe, broderie în aur, argint şi mătase, îmbrăcăminte şi încălţăminte naţionale, şi mai multe obiecte foarte interesante al beduinelor"[129]. Este un caz care dovedeşte decalajul dintre epistema pozitivistă care guverna cercetarea istorică la sfârşitul secolului XIX, pe de o parte, şi practicile colecţionării, subzistând încă din entuziasmul academic al secolului XVIII, pe de alta.

Scrisoarea pe care conservatorul Alexandru Russo o trimitea lui Titu Maiorescu la 1 septembrie 1875 semnala donaţia lui Emanuel Fogl din Viena, compusă din obiecte de cristal, bronz, marochin, chihlimbar, spumă de mare. Ele fuseseră cumpărate de la expoziţia din Viena pe motiv că „se disting prin forma şi lucrarea lor artistică […]"[130]. Russo sublinia că donaţia lui Fogl ar fi „o collecţiune destul de frumoasă, care împreună cu obiectele cumpărate de stat de la Expoziţiunea din Viena şi cu cele ce le posedă Muzeul nostru de mai nainte, poate servi foarte bine pentru *realizarea dorinţei Dvoastră de mai multe ori exprimată, de a se înfiinţa în una din secţiunile Muzeului, un Museu de*

Antichităţi nu proveneau din zona egiptologilor obsedaţi de hieroglife ci din aceea a călătorilor şi anticarilor de ocazie. O diferenţiere bine argumentată vedem la Eric Gady, *Les égyptologues français au XIXe siècle: quelques savants très influents*, în „Revue d'histoire du XIXe siècle", numéro 32 (2006), p. 42-43.

[127] Edmond şi Jules Goncourt, *Pagini de jurnal*, vol. I, traducere de Aurel Tita, Bucureşti, Editura Univers, 1970, p. 429. Este o însemnare din 1 noiembrie 1863.

[128] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar nr. 11/1888, f. 33r.

[129] *Ibidem*, f. 33v. Donatorul preciza însă că toate costurile expedierii acelei „ofrande" via Caiffa până la Galaţi trebuiau să fie suportate de Muzeul Naţional (*ibidem*).

[130] *Ibidem*, dosar nr. 120/1875, f. 298r.

industrie"[131]. În plus, Russo cerea pentru donator „un semn de naltă favoare din partea suveranului nostru"[132], Maiorescu răspunzând printr-o apostilă în care preciza: „S-a făcut raport verbal Măriei sale în acestă privință"[133]. Care era totuşi relevanța acestor obiecte, aparent insolite, într-o vreme când toate eforturile se concentrau spre recuperarea cât mai multor rămăşițe vechi, ale antichității şi evului mediu? Totul s-ar explica prin sintagma „industrie casnică", sinonimă astăzi cu „artizanatul". Astfel ne şi explicăm disputele care apăreau pentru exponate textile, pe care acum le-am considera lipsite de mize istorice sau simbolice. La 18 noiembrie 1870, Curtea de Apel Bucureşti dădea câştig de cauză lui Nacu Mincovici, în procesul pe care îl avusese cu Ministerul Cultelor „pentru obiectele ce au avut trimisse la Espoziția din Paris în annulu 1867 şi care consistă într'un Epitaf, doue scurteicuțe de catifea brodate, un chipiu de general şi nişte fireturi, prin decisiunea ce a luatu i'a acordatu o indamnisare de 150 lei, înapoindu-i-se şi obiectele […]"[134]. Este un incident care nu ne-ar spune mare lucru, dacă nu am şti gusturile şi dezbaterile vremii. Aceiaşi frați Goncourt lansaseră încă din 1857 un manifest în care susțineau studierea mentalităților şi moravurilor[135].

Poposind la Bar-sur-Seine, între 29 iunie şi 7 august 1859, cei doi notau în jurnalul lor: „O vreme din care nu s-a păstrat o rochie sau o listă de mâncăruri este o vreme moartă, o vreme cu neputință de reînviat. […] Posteritate nu o poate retrăi"[136]. Interesul pentru țesături de tot felul mai era corolarul industrializării accelerate din Occident şi al dispariției unor meserii şi tehnici tradiționale. Noua situație trezea preocuparea pentru muzeificarea artefactelor, valorizându-se nu atât haina veche, ci lucrul făcut de mână. Producția de serie consolida, prin ricoşeu, interesul pentru manufactură, pentru aşa-numita „industrie casnică". Văzut prin prismă rousseau-istă, satul românesc din secolul XIX putea să exemplifice foarte bine această nouă idee de originalitate: ceea ce din punct de vedere civilizațional trecea drept rudimentar sau înapoiat, din perspectivă culturală părea inocent, autentic, nepervertit. Dacă percepția vestică asupra lucrului de mână avea încă la origini mitul bunului sălbatic, lectura estică asupra aceluiaşi fenomen era mai puțin antropologică, general-umană, şi mai mult etnografică sau identitară. În consecință, la Muzeul Național de Antichități se găsea loc pentru „cusături ce represantă trei țerance jucându hore române"[137]. Şi nu putea lipsi nici colecția de arme şi haine bizantine a lui Ilie Cecarovici, prezentată mai întâi domnitorului Carol şi apoi lăsată la muzeu[138]. Sunt bunuri

[131] *Ibidem*, f. 298v.
[132] *Ibidem*.
[133] *Ibidem*, f. 298r.
[134] *Ibidem*, dosar nr. 140/1870, f. 356.
[135] Sanda Mihăescu-Boroianu atrăgea atenția asupra lucrării *Portraits intimes du XVIIIe siècle* (1857) prefațate de un manifest al fraților Goncourt despre „mica istorie": ei susțin că mica anecdotică şi istoria moravurilor erau mai captivante decât istoria politică şi militară.
[136] Edmond şi Jules Goncourt, *op. cit*., vol. I, p. 204.
[137] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 140/1870, f. 321.
[138] *Ibidem*, dosar nr. 132/1872, f. 35.

care semnificau fie ruralitatea nealterată de modernizare, fie ortodoxia, fie descendența noastră bizantin-imperială, autoritățile române considerându-le drept reprezentative pentru noi şi trimițându-le la expozițiile internaționale[139]. Existența lor legitima decizia din 10 ianuarie 1876, prin care Titu Maiorescu încuviința formarea unei secțiuni special hărăzite costumelor naționale[140].

Micile retrospective din acest subcapitol se subsumează unui cadru general-european. Sunt confirmate, chiar şi în ultima treime a secolului XIX, de impulsuri româneşti cvasi-anonime, dar cu atât mai grăitoare pentru viabilitatea unui anumit *trend* academic ori cultural. Ioan Hențescu, profesor de „ştiințe fizico-naturale" la seminarul din Buzău, reamintea ministrului secretar de stat la Departamentul Cultelor de propunerea sa de a dona „mai multe *bucăți antice* şi anume 37 monede romane de argentu, auru şi aramă, cum şi mai multe *fosile*"[141]. Intervenția modestului dascăl de provincie confirmă şi parcă sintetizează evoluția străvechiului tandem pe care mineralele şi inscripțiile latine îl formaseră, secole de-a rândul, în colecțiile de pe întregul continent. Cum identificau oare acei pasionați faptul colecționabil, astfel încât să li se pară normală alăturarea mostrelor geologice cu monedele antice şi a scrierilor asiriene cu veşmintele arabe? Esențială este persistența unui mod de a gândi colecția, eterogenitatea ei nefiind întâmplătoare, cum ar părea astăzi, ci reflectând un tip de curiozitate apărut în veacul Luminilor. Deşi nu renunțau defel la fascinația pentru spații exotice, curioşii secolului XVIII se reorientau, în preocupările lor zilnice, de la ceea ce părea excepțional, fără pereche şi greu de procurat, la ceea ce era comun, apropiat, la îndemână[142]. Cu alte cuvinte, autoritatea unei paradigme depindea de puterea ei de a deveni modă, de a da senzația că oricine putea fi un cunoscător, un învățat, un enciclopedist, un autodidact. Esențial era să cunoşti lumea întreagă prin fragmentele pe care aceasta ni le lăsa la îndemână.

Trecutul la preț redus

Dimitrie Pappasoglu îşi încercase norocul cu mai mulți miniştri ai Instrucțiunii, noi invocând argumentele lui în măsura în care sunt relevante pentru cercetarea de față. În această ordine de idei, la 19 ianuarie 1870, îi scria lui George Mârzescu despre intenția de a-şi dona colecția sa de antichități şi numismatică. În schimb, cerea un adaos la pensie (326 lei şi 67 de bani pe lună)[143]. Cu

[139] Ne referim la prezența românească în cadrul Expoziției Universale din 1889. Coordonat de prințul George Bibescu, pavilionul nostru a trezit polemici tocmai prin ideea de ruralitate pe care o exporta. Vezi Laurențiu Vlad, *Imagini ale identității naționale. România şi expozițiile universale de Paris, 1867-1937*, Bucureşti, Editura Meridiane, 2001, p. 52-74.

[140] Maria Ioniță, Elena Ionescu-Georgescu, *op. cit*., p. 188.

[141] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 11/1888, f. 36.

[142] Krzysztof Pomian, *op. cit*., p. 14-15. Astfel se năşteau colecțiile de plante, animale şi minerale culese din zona unde locuia savantul, preferându-se, în aceeaşi notă autohtonistă, antichitățile „etnice", nu acelea greco-romane (*ibidem*, p. 15).

[143] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 140/1870, f. 18r. El spune că fostul ministru al Cultelor, Alexandru Crețescu, îl sfătuise să îşi vândă colecția în schimbul unui spor la pensie.

acest gând, în octombrie 1869, Pappasoglu trimisese la minister catalogul colecției sale, fiind vizitat, în consecință, de Alexandru Odobescu şi de Cesar Bolliac, preşedintele comitetului arheologic[144]. Veniseră însă fără acel catalog, într-o vizită de curtoazie, dar promițând că se vor întoarce. Trecând însă două luni fără ca cei doi să se mai țină de cuvânt, vinovat a fost găsit Odobescu. Potrivit lui Pappasoglu, el s-ar fi împotrivit operațiunii „pentru particularități care nu s-ar avea loculu cându este vorba de țară, să nu se pérdă seu sé lase a se risipi o asemenea importantă colecțiune de antichități historice strânse de mine însumi din România în cursul de 40 de ani […]”[145]. Pappasoglu insista aşadar pe lângă ministru, pentru ca acesta să obțină de la Bolliac o evaluare a colecției, urmând ca ministrul să intervină ulterior pe lângă Camera legiuitoare. În plus, apelează la un mic dar eficient şantaj, acela că ar putea vinde exponatele unor „amatori streini care necontenitu vinu am cere se cumpăre din aceste monumente ale strebunilor noştri, collecționate numai din România […]”[146]. Nu ştim cât de reali sau imaginari erau aceşti rivali, dar cu siguranță că acest gen de culpabilizare era o formă de cointeresare a autorităților. Pe 3 februarie 1870, Bolliac promitea ca va merge din nou la Pappasoglu, ca să-i claseze, în sfârşit, colecția[147]. În tot cazul, Pappasoglu şi Bolliac erau în competiție, ei ofertând asiduu Ministerul cu exponate de pe care sperau să obțină bani. Una din aceste situații o găsim în scrisoarea pe care Pappasoglu o trimitea ministrului Cultelor, Titu Maiorescu, la 10 iulie 1874, oferind Muzeului vase dacice şi romane la prețul de 1.500 de franci, „mult mai avantajosu decât cele ce-am putut afla că au cerut Dl Cesar Bolliac pentru ceramica sa! Strânsă de Dsa cu toate înlesnirile ce i s-au făcut de către acel onor minister!”, se indigna Pappasoglu[148].

În iunie 1876, scriind, a câta oară, ministrului de resort – atunci Gheorghe Chițu –, Dimitrie Pappasoglu revenea la vechile obsesii: „[…] fondul destinat pentru operațiuni arheologice s-au vedzut totdeauna risipit în zadar cu Dnu Boliacu, iar muzeul nu s’a înavuțit cu nimicu”[149]. Cerea Ministerului ajutor financiar pentru a inventaria antichitățile din Dolj şi Romanați, dar cheltuia mai multă cerneală pentru a-l ataca pe contracandidatul său: „[…] nu este trebuință la început a fi o sumă mare, căci nu voescu ca Dnu Boliacu a se cheltui în zadar bani statului, până ce mai întâiu nu voi face căutări şi cercetări serióse şi sistematice pe la acele localități ce îmi sunt cunoscute”[150]. Perorând pe aceeaşi direcție în loc să pledeze în favoarea propriilor cercetări, Pappasoglu mai adăuga: „[…] sunt medalii îndestul care li vându [țăranii] pe la evrei şi alți colportori ce traversă satele, tóte aceste le perde muzeul țării, căci niminea cu dzelu nu s-au găsit a le cumpăra, şi dacă póte l-au găsit şi l-au însuşitu loruşi, ca onor D. Boliacu

[144] *Ibidem*, f. 18r.-v.
[145] *Ibidem*, f. 310r.-v.
[146] *Ibidem*, f. 18v.
[147] *Ibidem*, f. 29.
[148] *Ibidem*, dosar nr. 139/1874, f. 263r.-v.
[149] *Ibidem*, dosar nr. 133/1876, f. 78v.
[150] *Ibidem*.

după cum aţi vedzut că au declarat în numerul 106 din 15 Decemb. 1875 al dziarului «Curierul Bucurescilor» Dnu I. Porianu, ce au însoţit pe D. Boliacu în escursiunile făcute în mai multe districte resipind astfel bani statului ce i s-au încredinţat"[151]. Prea dedicat zelului său iconoclast, Pappasoglu îşi găsea mai degrabă noi adversari decât îşi câştiga noi aliaţi. Nu sesiza că acuzaţiile sale atingeau implicit şi Ministerul, atrăgându-şi o decizie nefavorabilă demersului său. Apostila ministrului Gh. Chiţu îl expedia aşadar *sine die*: „Din lipsă de fonduri neputându-se lua deocamdată asemenea măsuri, se va pune la dosar"[152].

Scenariul narativ axat pe ideea salvatorului Pappasoglu era deci antidotul la obişnuita strategie a textuală a lui Bolliac: nu conta neapărat ce preţ îi oferea Ministerul pentru colecţiile personale, oferta lui fiind oricum una „patriotică"; cu alte cuvinte, „indemnizarea ce propun este abia uă a 5-a sau a 6-a parte a valórei cu care s'ar putea plăti acésta collecţiune de unu amatoru sau de unu cabinetu de antiquităţi în străinătate", pretindea el, într-o adresă din 21 februarie 1862[153]. Faptul că la originile adunării acelor exponate se aflau totuşi diurnele plătite de Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii era trecut, evident, sub tăcere. Statului i se revindeau deci nişte obiecte pe care le plătise deja. De obicei, Bolliac mai degrabă blufa decât şantaja, căci eventualii amatori de antichităţi nu aveau nici un interes să le cumpere de la el cu un preţ ridicat, în condiţiile în care le puteau procura, aproape gratis, cutreierând satele. În fine, observăm că cei doi foloseau concurenţa străină drept „sperietoare", dar cu unele deosebiri: dacă Bolliac îl descria pe agentul evreu drept posibil client în condiţiile în care guvernul pretindea că nu are bani de achiziţii, Pappasoglu îl înfăţişa ca duşman comun, atât al statului, cât şi al anticarilor locali.

În noiembrie 1872, August Treboniu Laurian, cerea sprijin Ministerului de interne – condus atunci de Lascăr Catargi – pentru colectarea „monumentelor antice", cum numea el obiectele susceptibile să populeze Muzeul Naţional de Antichităţi. Dorea să întreprindă acest lucru pe gratis, cerând doar „a ordona Prefecţilor, Subprefecţilor şi Primarilor spre a-mi da adjutorul necessariu. Monumentele ce voiu descoperi le voiu deppune la Museu, remânându ca personelor ce-mi voiu veni într-ajutoru cu indicarea localităţilor şi cu cullegerea monumentelor se li se facă de către Guvern remunerăţiune *în conformitate cu valoarea lucrurilor descoperite*"[154]. Ministerul lua act de cererea lui Laurian, sesizând însă problemele de ordin financiar[155]. În mod cert, a pune preţ pe „capul" fiecărui obiect vechi era o probă de eficienţă şi pragmatism. Statul diminua astfel comerţul informal cu antichităţi, cu menţiunea că retribuirea „în funcţie de valoarea descoperirii" – cum se stipula în regulamentul din aprilie 1874 – creştea importanţa relaţiilor pe care descoperitorul le avea cu membrii Comitetului

[151] *Ibidem*, f. 79r.
[152] *Ibidem*, f. 78r.
[153] *Ibidem*, dosar nr. 835/1862, f. 6r.
[154] *Ibidem*, dosar nr. 132/1872, f. 183.
[155] *Ibidem*, f. 181r.-v.

arheologic. Într-adevăr, multe achiziții s-au făcut prin cumpărări privilegiate de la colaboratorii şi salariații Ministerului Cultelor. Aceştia încercau să valorifice diferite obiecte personale, unele de interes muzeistic, dar altele nu. Cel mai cunoscut caz este acela al lui Cezar Bolliac. La 14 ianuarie 1874, el încerca să vândă Muzeului Național de Antichități colecțiile complete din „Buciumul" şi „Trompeta Carpaților"[156]. La 7 februarie, ministrul respingea propunerea, motivând-o prin lipsa de fonduri[157]. Cu acelaşi prilej, Bolliac ceruse bani şi pentru „văsărie dacă, unică în lume", întoarsă atunci de la expoziția din Viena. Cu toate că se folosea cuvântul „donație", acesta nu implica gratuitatea pe care i-o atribuim astăzi. În accepția acelui timp, donația era pretextul unui stipendiu mascat sub cuvântul „despăgubire": „[…] *despăgubirea* ce va crede acea comisie că ar fi cuviincioasă pentru cheltuielile şi ostenelile aflării, desgropării şi alcătuirei acestei întinse colecțiuni […]"[158]. Sunt vorbele lui Cezar Bolliac, preşedinte al Comitetului arheologic: un organism care trebuia să garanteze calitatea obiectelor pe care statul le achiziționa[159]. În această calitate, el pretindea ministrului Cultelor să numească o comisie – formată chiar din membri ai respectivului comitet – care să-i legalizeze cererea. Şi este clar că sub cuvântul „osteneli" se ascundeau alte pretenții financiare, dar pentru obiecte găsite în decursul unor călătorii plătite tot de la buget! El pleca deseori în excursii de prospecțiune arheologică, toate deplasările şi diurnele fiind acoperite de Ministerul Cultelor. Şi cu toate că se făceau inventare, multe din obiectele descoperite se regăseau ulterior în acele colecții personale pe care le propunea muzeului spre vânzare. Bolliac era, în acelaşi timp, membru în Comitetul arheologic şi totodată client-solicitant în raport cu acesta. Nimic ilegal la urma urmei, ambiguitățile din „Regulamentul asupra explorărilor şi cumpărărilor de obiecte antice", din 1874, permițându-i acest lucru cu titlul de stimulent[160].

În principiu, obiectele aparțineau celui care plătise căutarea şi descoperirea lor. Atunci când exploratorul era stipendiat de Ministerul Cultelor (transport, săpături, diurnă), antichitățile reveneau Muzeului Național de Antichități[161]. Dacă temerarul îşi acoperea însă prin forțe proprii „excursiunile", vestigiile ieşite în cale îi rămâneau, conform articolului XII, în proprietate personală[162]. Din foarte multele donații personale pe care „bărbații speciali" le propuneau Muzeului, sub pretext că le adunaseră de-a lungul vieții, cu multe cheltuieli şi

[156] *Ibidem*, f. 23v.
[157] *Ibidem*, dosar 139/1874, f. 25.
[158] *Ibidem*, f. 23r.-v.
[159] Aceste tranzacții se operau fie după cataloage care indicau prețurile ultimelor vânzări din Paris, fie „prin bună învoială". Vezi George Potra, *Cesar Bolliac. Numismat şi arheolog*, în „Cronica numismatică şi arheologică", anul XVIII, nr. 130, aprilie-iunie 1944, p. 246.
[160] Regulamentul respectiv fusese discutat în şedința Consiliului de Miniştri din 3 aprilie 1874, în urma referatului Ministerului Cultelor şi Instrucțiunii Publice. Se spunea că avea să fie pus în aplicare după ce era aprobat şi de domnitor (ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar 139/1874, f. 99).
[161] *Ibidem*, f. 97.
[162] *Ibidem*, f. 97v.

sacrificii, deducem imposibilitatea de a opri transformarea persoanei oficiale într-una particulară. Mai ales că unele exponate erau cedate căutătorilor, chiar de către autorități: „[…] ca o suvenire şi ca unu semnu de mulțumire pentru serviciul seu […]”[163]. Prin urmare, dintr-un document de la 21 decembrie 1876 aflăm de un inventar făcut după însemnările conservatorului A. Russo: lipseau câteva obiecte culese şi însuşite de Bolliac în urma campaniei din 1869. Ministerului i se cerea deci să intervină pentru a se recupera: un vas, un bust, un Bachus cu satir şi cu „ambelus”[164]. Aceeaşi cerere de restituire era trimisă şi lui Bolliac însuşi[165]. Cu alt prilej, Bolliac propunea spre vânzare 208 vase dacice, dar nemulțumit de prețul fixat de comisie la 24 martie 1874[166], îşi retrăgea oferta[167]. Ca şi în alte ocazii, refuzul său era o metodă de a plusa şi negocia, de această dată fără succes. De aceea, în anul următor, se arăta totuşi dispus să renunțe la unele condiții[168]. Accepta suma oferită de Titu Maiorescu la 1 octombrie 1875. Apărea însă un alt impas, dar mai serios: Bolliac revenea cu mai multe obiecte (240 în loc de 208), dintre exponate lipsind însă piesele importante, înregistrate de comisie la evaluarea din 1874. Cu alte cuvinte, noua propunere era superioară cantitativ, dar evident inferioară din punct de vedere calitativ. Bolliac „adaptase” noua listă de obiecte la suma nemulțumitoare ce i se oferise. Titu Maiorescu îi cerea lui Alexandru Odobescu să verifice dacă vasele aduse acum coincideau cu cele de anul precedent[169]. În cazul în care nu apăreau diferențe, ministrul Cultelor oferea, la 1 octombrie 1875, 2.200 de franci în cel mai scurt timp, şi alți 1.600 de franci din bugetul anului următor[170]. Mica anchetă cerută de Maiorescu nu îl avantaja însă pe ofertant, Odobescu observând, la 6 octombrie 1875, că „în collecțiunea de anul trecut se aflau numerat de D. Director al Museului, sub ochii mei, 62 vase de o nălțime între 50-25 centimetre, din care mai nici unul nu era spart. În collecțiunea de astădzi abia ved vro 14 cam de această mărime şi mai toate mutilate […]”[171]. Pus într-o postură jenantă, Bolliac pretindea, la 7 octombrie 1875, că Odobescu nu mai ştia ce văzuse şi confunda mostrele puse în vânzare cu acelea văzute la el acasă, în colecția personală:

> Afirm, Domnule Ministru, că nici o măsurătoare nu s-a făcut acestor vase şi, prin urmare, indicarea de douăzeci şi cinci şi de cincizeci centimetre nu este bazată pe nimic şi nici că s-ar putea justifica această închipuire, chiar dacă s-ar face mesurare tutulor vaselor scoase până acum din pământul Daciei întregi. Vasul

[163] *Ibidem*.
[164] *Ibidem*, dosar 128/1877, f. 1.
[165] *Ibidem*, f. 2.
[166] Comisia îi oferea 3.600 de lei. Vezi *ibidem*, dosar nr. 139/1874, f. 113.
[167] *Ibidem*, dosar nr. 120/1875, f. 224r.
[168] *Ibidem*, f. 210r.-v.
[169] *Ibidem*, f. 224r.
[170] *Ibidem*. Dacă vom consulta *Calendarul pentru români pe anulu 1875*, Iassy, Institutul Albina Română, 1875, la pagina 35, aflăm că 1 franc francez era echivalentul unui leu nou. Cu alte cuvinte, Bolliac primea în total 3.800 de franci/lei, o sumă foarte mare.
[171] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 120/1875, f. 249r.

> meu cu şarpele dac, etc., nu este esact că a figurat între aceste vase acum un an. D. Odobescu se vede că l-a văzut acasă la mine. Iar despre celelalte, cât am văzut într-o hârtie ce mi s-a arătat de către Domnul Director al Muzeului, fiind toate un amalgam din care n-am putut înțelege nimic, n-am ce răspunde […][172].

Raportul directorului conservator A. Russo confirma însă acuzațiile, acesta trimițând la minister „declarațiunea Dlui A. Odobescu, membru al Comitetului Arheologic, prin care arată că deşi numărul obiectelor aduse acum covârşeşte pe cel al colecțiunii din anul trecut, totuşi, n-ar fi acelaşi, lipsind din numărul de 62 vase mari, mare parte şi mai ales cele principale. Această observațiune notificând-o îndată Dlui C. Bolliac, Dsa a declarat că espunerea făcută de D. A. Odobescu ar fi inesactă deorece Dsa nu posedă alte vase de mărimea arătată de D. A. Odobescu, şi prin urmare nu mai voeşte a le vinde, ci oferă ca dar muzeului un număr de 220 piese din această colecțiune, iar restul l-a luat deja napoi […]”[173]. Încercând o ieşire onorabilă din această afacere, Bolliac renunța la orice pretenții şi lăsa muzeului cele mai multe dintre lucruri: „[…] vă rog, Domnule Ministru, să dați ordin d-lui Director al Muzeului să primească în dar de la mine două sute douăzeci vase şi lampioane antice, mai mari şi mai mici, dace şi romane […]”[174]. Mai adăuga sarcastic: „[…] cred, Domnule Ministru, că asupra darurilor nu va fi nevoie nici de controluri binevoitoare nici răuvoitoare”[175]. Evident, lua înapoi vreo 20 din vasele mari[176]. Bucurându-se şi el că de maniera în care cele două părți evitaseră o dispută de lungă durată, Maiorescu lua doar act de cele întâmplate. La 8 octombrie 1875, îi dădea lui Bolliac o satisfacție simbolică, cuprinsă în următoarea apostilă: „Se primesc. Dl. Director Conservator va arăta Dlui Bolliac, în numele Muzeului, viile mulțumiri pentru această generoasă ofertă”[177]. Asemenea şiretlicuri erau frecvente, colecționarii păcălindu-se de multe ori unii pe alții. Bunăoară, chiar Bolliac fusese victima unei asemenea farse: făcând schimb de obiecte cu nimeni altul decât D.A. Sturdza, primea de la conul Mitiță nişte antichități cumpărate din Germania, dar pe care proprietarul le înfățişa ca fiind de pe teritoriul României[178]. Sturdza era celebru pentru aviditatea cu care aduna tot felul de antichități şi cărți rare, făcând absolut orice pentru procurarea lor. Lipsa lui de scrupule este invocată şi într-una din notele lui Maiorescu, mai precis aceea din 21 februarie 1872:

> B.P. Hajdeu, ca bibliotecar la Iaşi, rugase biblioteca din Odesa să compare o copie cu rara ei carte de acolo asupra Principelui nostru Movilă. Din politețe, bibliotecarul de acolo trimite lui Hajdeu, cu titlu de împrumut, însuşi originalul.

[172] *Ibidem*, f. 247r.-v.
[173] *Ibidem*, f. 248r.
[174] *Ibidem*, f. 247v.
[175] *Ibidem*, f. 247r.
[176] *Ibidem*.
[177] *Ibidem*.
[178] Dumitru Tudor, *Alexandru I. Odobescu arheolog*, prefață la Alexandru Odobescu, *Istoria archeologiei. Studiu introductiv la această ştiință*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1961, p. 23.

> După câtva timp (Hajdeu, în acest interval, se mutase la Bucureşti), Odesa întreabă pe actualul bibliotecar din Iaşi, Câmpeanu, despre carte. Nici o urmă de ea! Iată că Mitiţă Sturdza găseşte cartea de vânzare la Bucureşti la un Evreu (anticar) şi o cumpără cu 3½ # şi o are încă (şi acum), cu stampila de la Odesa. (Aceasta mi-a povestit-o Dimitrie Sturdza de la Scheia în tren, între Iaşi şi Târgul Frumos, la 21 Fevr. 1872.) De altminteri, lucrul e caracteristic şi faţă de Sturdza. El ar fi fost dator să trimeată însuşi cartea la Odesa, deoarece fără îndoială e un bun furat![179]

Interesului pentru istorie i se adăugau adesea şi mizele materiale, care jucau şi ele un rol important. Se observă aşadar o succesiune uşor conflictualizată a persoanelor care încercau să îşi adjudece un monopol, măcar temporar, asupra inventarierii şi achiziţionării viitoarelor exponate. Mai exact spus, noul veleitar invoca o pregătire profesională superioară, atacând astfel regimul preferenţial pe care rivalul îl avea în exploatarea vestigiilor istorice. Bunăoară, în timpul lui Al. I. Cuza, subiectul era oarecum dominat de Dimitrie Pappasoglu, care îşi justifica pretenţiile pe baza faptului că deplasările întreprinse ca militar îi favorizaseră cunoaşterea amănunţită a obiectivelor demne de luat în seamă. Se remarcă îndeosebi dorinţa lui de a obţine o oarecare întâietate în materie, pe motiv că era singurul care ştia topografia patrimonială. Va fi concurat de Cezar Bolliac, iar Bolliac va fi contestat, la rândul lui, de Odobescu[180]. Cel din urmă îşi făcuse mulţi duşmani din cauza cursului său de istoria arheologiei, susţinut la Universitatea din Bucureşti din 1874. Încercând o departajare între anticari şi arheologi, el le vorbea studenţilor de „fantazii ale anticarilo-exploratori, care n-au altă temelie decât o curiozitate copilărească, spoită cu o falsă erudiţiune, adunată şi aceea numai din răsfoirea vreunui dicţionar”[181]. Posteritatea a înregistrat mai mult ironiile lui Odobescu la adresa „lulelelor preistorice” (1873), ignorând articolul prin care Bolliac prelungea polemica. Iniţial, Odobescu obţinuse de la Bolliac permisiunea de a desena două din acele lulele pe baza promisiunii că avea să scrie despre ele. Dezamăgit însă de criticile la care nu se aştepta, bătrânul anticar îi riposta, ilustrând de fapt deosebirile de concepţie dintre el şi mai tânărul contestatar:

> D. Odobescu, în sufficienţa sa generósă, îşi ia aeru doctu şi îmi dă poveţe. Să-mi fie şi mie permisu, din modestia mea, să-i dau şi eu d-lui ceva poveţe: Va să fie arheologu? – să éssă la practică, căci mai multu face sciinţei uă singură cănăţuiă descoperită într’uă într-o localitate bine descrissă, nu numai în adûncime, – căci

[179] Titu Maiorescu, *op. cit*., vol. I, p. 223-224.

[180] Vezi, de pildă, replica pe care Odobescu o dă unui articol publicat de Bolliac în „Trompeta Carpaţilor” din 4 februarie 1873, *Uzul fumatului din timpii preistorici.* Odobescu îi riposta în „Columna lui Traian”, numărul din 15 februarie 1873, cu *Fumuri archeologice scornite din lulele preistorice de un om care nu fumează*. Vezi Al. Odobescu, *Opere*, vol. II, ediţie îngrijită de Tudor Vianu, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1955, p. 107-118.

[181] Alexandru Odobescu, *Istoria archeologiei*…, p. 143. Volumul propriu-zis apărea în 1877. Comparând anticarul cu arheologul, Odobescu spunea că diferenţa dintre ei este aceea dintre zidar şi artist (*ibidem*, p. 63).

adûncimea nu insemnéază nimicu în natura straturiloru; *mai multu face unu ciobu la locul seu cuviinciosu, adussu şi puss p'uă etagéră in museu cu descripția afflării lui de cătu unu volumu întregu de citațiuni latine şi hellene, hebraice şi pheniciene, din cari nu va affla nimeni nimicu*[182].

Ovidiu Papadima are meritul de a fi aşezat activitatea muzeală a lui Bolliac atât în contextul raporturilor dintre „tineri" şi „bătrânii" amatori de antichităţi, cât şi în acela al vieţii politice, de care protagoniştii nu erau străini[183]. Cartea lui Papadima se întemeiază însă pe abordări cumva extreme, folosind fie informaţii din gazeta lui Bolliac, „Trompeta Carpaţilor", fie din gazetele inamicilor săi, „Românul" şi „Ghimpele". O opinie oarecum neutră o aflăm în arhive, unde limbajul birocratic aşază întreaga poveste într-o lumină mai detaşată, mai puţin partizană. De asemenea, cartea la care ne referim are o punere în intrigă tributară epocii în care a fost redactat. Comportamentul lui Bolliac este explicat invocându-se cam des luptele dintre partidele burgheziei şi moşierimii. De precizat că Bolliac a fost mereu simpatizat de istoriografie din cauza susținerii entuziaste a lui Al. I. Cuza, ceea îl punea în antiteză cu membrii „monstruoasei coaliții" de la 11 februarie 1866. Se consideră că preferința lui îl făcea un adversar de cursă lungă al „roşilor" sau „februariştilor". Iar apropierea de liberalii „centrişti" şi, temporar, de conservatori, era scuzată prin nevoia de a-şi găsi totuşi nişte susținători. Ovidiu Papadima pune chiar criza financiară a „Trompetei" pe seama apropierii sale de guvernul Lascăr Catargi, care ar fi nemulțumit profund pe cititorii fideli[184]. Astăzi, nu-i mai putem situa pe liberali şi conservatori la capitolul „băieți răi" şi trebuie să acceptăm personajul Bolliac aşa cum a fost, cu toate inconsecvențele lui. Deşi pare să fi fost mereu o victimă, el provoca disensiuni din cauza unui temperament contradictoriu, care amesteca exaltarea cu mercantilismul. Iar din punct de vedere profesional era şi el un anticar, care îi critica mereu pe colecționarii-amatori doar pentru a disimula faptul că, în realitate, nu se deosebea foarte mult de aceştia.

Perioada apropierii sale de guvernul conservator sfârşindu-se relativ repede, propunerile de achiziționare venite din partea lui Bolliac nu mai erau întâmpinate cu aceeaşi amabilitate. Fricțiunile de natură politică nu erau, totuşi, decisive, contând mai mult înclinația vădită de a comercializa tot ceea ce avea prin casă. La 29 iulie 1874, Bolliac ceruse 1.000 de lei pentru 3.100 de monede vechi[185], dar Ministerul reacționa negativ la 20 august acelaşi an[186]. Răspunzând adresei ministeriale din 31 iulie, D. Sturdza arăta că din toate monedele puse în

[182] „Trompetta Carpațiloru", annulu allu XI-lea, No. 1045, Duminică 4(16) Fevruarie 1873, p. 1.

[183] Ovidiu Papadima, *Cezar Boliac*, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1966, p. 314-348.

[184] Ar trebui luate în calcul şi costurile ridicate ale „Trompetei", din cauza planşelor arheologice care apăreau acolo, pe hârtie de lux. Numerele special destinate arheologiei costau scump, Bolliac încercând să îşi acopere cheltuielile printr-o periodicitate mai largă a apariţiilor. Vezi Cezar Bolliac, *Excursiuni arheologice*…, vol. I, p. 189-190.

[185] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 139/1874, f. 264.

[186] *Ibidem*, f. 273r.

vânzare de Bolliac, numai 100 aveau legende vizibile, restul fiind „pièces de rebut”[187]. De asemenea, atrăgea atenția că muzeul posedă multe asemenea monede „ordinare şi de o conservațiune mediocră […]”, trebuind, pe viitor, să accepte numai acelea care aveau caracter de raritate[188]. La 3 septembrie, Bolliac primea refuzul Ministerului[189].

Nu încă

Într-un raport al conservatorului Alexandru Russo, din 22 iunie 1870, inventarul Muzeului Național de Antichități era împărțit în patru categorii: una antică, alta ecleziastică, cealaltă numismatică şi ultima de rarități şi curiozități[190]. De observat că nu era organizat cronologic şi nici tematic, ci după natura sau utilitatea pe care o avuseseră cândva exponatele. Dacă schițăm o tipologie a achizițiilor din a doua jumătate a secolului XIX, aşa cum reiese ea din documentele care le semnalau, desprindem următoarele: 1) obiecte găsite din întâmplare, îndeosebi cu prilejul lucrărilor la căile ferate; 2) cele datorate căutătorilor de comori; 3) achizițiile cauzate de excursiile arheologice; 4) donații particulare; 5) sesizări ale binevoitorilor către minister (obiecte fără stăpân); 6) propunerile unor membri ai Comitetului arheologic; 7) anticari şi „cunoscători” care îşi începuseră activitatea de multă vreme, pe cont propriu, fără sprijin de stat; 8) politica de investiții pentru completarea inventarului muzeal; 9) auto-sesizarea oficialităților care interveneau în vederea salvării unor obiective periclitate; 10) dorința unor oficiali de a ajuta, prin achiziționare din fonduri bugetare, un colecționar strâmtorat, un prieten, un client politic.

Deşi specialiştii frecventau un limbaj ştiințific adus la zi, practica lor dovedea că ei părăseau cu greu paradigma clasicistă. Istoricul secolului XIX se menține, încă multă vreme, pe urmele lui Homer: reconstituirile istorice amănunțite se lăsau aşteptate, crezându-se, în continuare, că demne de a fi evocate erau numai trecuturile apte să figureze într-o epopee. De aici şi neîncetatele referiri la daci şi romani, la panteonul medieval nu mai puțin. Discursurile care însoțeau geneza Muzeului Național de Antichități pun în lumină o fază de tranziție a culturii istorice moderne, când emulii subiectului oscilau între mai multe opțiuni: 1) fascinația pentru ideea de *precedență* ca sinonim al vechimii; ceva care a existat cu mult înainte de noi şi ne complexează cu acest lucru; 2) gustul pentru *evanescență*, cu accente moralizatoare, de condamnare a vanităților pe care timpul le persiflează neîncetat; 3) receptivitatea de factură etnografică arătată *diferenței*, descoperită din pasiunea iluministă pentru civilizații exotice, pentru moravurile, instituțiile şi felul lor de a gândi; 4) interesul de tip „heraldic” şi anistoric pentru origini, pentru epoci „arcadiene”, ignorându-se secole întregi de evoluție, pentru a ne fixa doar într-un moment, un simbol ori

[187] *Ibidem*, 273v.
[188] *Ibidem*.
[189] *Ibidem*, f. 274.
[190] *Ibidem*, dosar nr. 140/1870, f. 280.

un fapt anume; acesta funcționează ca un „totem", în sensul că din el decurge toată istoria celor ce se revendică de la dânsul; insistă pe evenimente instauratoare care nu cauzează direct ci „iradiază" nişte precedente la alegere, din care modernitatea preferă unul ori altul, impunându-l ca trecut-model, demn de a fi continuat; se concretizează în pasiunea de strânge obiecte-monument, cum ar fi medalii, monede sau portrete ale oamenilor de seamă; 5) afilieri de tip „genealogic", cu nişte evoluții „arborescente", dar nu telescopate până în ziua de azi; accent pe determinisme fragmentare, stabilite între epoci asociate din punct de vedere cauzal sub pretext că ar fi apropiate ideatic (de exemplu, Mihai Viteazul continua „programul" pan-românesc lui Ştefan cel Mare, paşoptiştii ducând mai departe „proiectul" lui Mihai Viteazul); nu se acceptă un singur fir narativ, dar tocmai prin ramificațiile specifice genealogiei tot mai multe personaje sunt incluse în marea poveste a neamului şi, îndeosebi, în panteonul acestuia; 6) „istoria prezentului", care se întoarce pe firului timpului din aproape în aproape, epoci diferite părând că ar „colabora" între ele cu „scopul" de a ajunge în actualitate; este o reacție de „apărare" față de realitatea că identitățile colective moderne nu sunt atemporale, având o istoricitate stringentă.

Anii la care ne-am referit nu aduc prea multe în domeniul sistematizării şi conceptualizării. Iar în *Regulamentul Legei pentru descoperirea monumentelor şi obiectelor antice* din 1893 prevederile de ordin juridic prevalează asupra celor de ordin ştiințific. Se fac simțite şi mai mult măsurile prohibitive şi chiar punitive, stipularea clară a unor pedepse arătându-ne, indirect, persistența acelei indiferențe față de normele patrimoniale şi civice pe care statul le promova[191]. Studiul nostru şi-a propus doar să sugereze că obiectele rătăcite aveau – tocmai prin decontextualizarea căreia îi cădeau deseori victime – o istorie a lor, una lungă şi relevantă culturalmente. Chiar şi „excursiunile" stipendiate de minister se nutreau din acel iz de „obiectivitate" pe care îl dădea hazardul[192]. De aceea, nişte cioburi găsite cu ocazia lucrărilor pentru o cale ferată erau luate ca simptom al unor descoperiri mai importante.

În şedința Academiei din 19 iunie 1887, D.A. Sturdza lua cuvântul în chestiuni de ordin numismatic: „D-lu Sturdza dzice că colecțiunea numismatică a Museului de anticități trebue să urmăréscă mai cu sémă doue scopuri: 1. De a avé o colecțiune cât mai completă de monede de la Traianu; 2. Precum şi

[191] Vezi *Regulamentul Legei pentru descoperirea monumentelor şi obiectelor antice*, publicat în MOf, nr. 239, Joi 28 ianuarie (9 februarie) 1893, p. 6854-6856. Poate fi consultat şi în C. Lascăr şi I. Bibiri, *op. cit*., p. 502-505. El introduce în politicile patrimoniale o doză mai mare de anticipație, oferind dinainte soluții pentru dificultățile care puteau să apară pe parcurs. Se ştie că Grigore Tocilescu insista în mod deosebit pentru pedepsirea contravenienților. Vezi Alexandra Ştefan, *op. cit*., p. 119, 123.

[192] Între falsurile secolului XIX se numără şi aşa-zisele „scrieri găsite", chipurile, din întâmplare. De fapt, era o metodă de a ascunde autorul mistificării şi de a da manuscrisului acea notă de obiectivitate pe care o conferă uneori hazardul, descoperirea involuntară a unui izvor istoric. Tot ce părea anonim trecea drept autentic. Vezi Mircea Anghelescu, *Falsuri, farse, apocrife, pastişe, pseudonime şi alte mistificații în literatură*, Bucureşti, Editura Compania, 2008, p. 74-84.

monedele de totu felulu din basenul Dunării de josu. Mijloacele de care dispunem sunt însă cu multu prea mici, ca să pótă procura tóte monedele de acestu felu, câte se găsescu"[193]. Sturdza dovedea că, la acea dată, în expunerea puținelor mostre avute la dispoziție, primă totuşi *ipostazierea* şi nu *istoricizarea*. Ultima nu lipsea din discuții, dar era pomenită mai mult ca proiect sau ca intenție. Astfel, la 30 mai 1890, Grigore Tocilescu cerea Ministerului Instrucțiunii să aprobe fondurile pentru o „colecțiune de plumburi", cumpărată de la anticarul Aristide Kava din Constanța; erau 38 de mărci vamale bizantine şi 16 greutăți pentru cântărire. Faptul ni s-ar fi părut nesemnificativ dacă memoriul lui Tocilescu nu cuprindea următoarea remarcă: „Ambele categorii de plumburi sunt interesante a se studia cu amănuntul; *ele vin să mărească mica colecțiune ce deja posedă Museul, şi numai prin adunarea unui mare număr de aceste obiecte se va putea trage conclusiuni interesante* asupra raporturilor metrologice dintre greutăți şi asupra provenienței plumburilor vamale"[194]. Creşterea cantității de exponate, deşi aducea cu ea multe dublete, era totuşi indispensabilă celor care urmăreau biografia unui tip anume de obiecte.

Recapitulând deci politica de achiziții a Muzeului Național de Antichități din anii 1870-1900, observăm pendularea între două tendințe contradictorii: prima ar fi redundanța obiectelor selectate, frecvența foarte mare cu care unele sunt pomenite; a doua, dimpotrivă, demonstrând interesul pentru singularitatea artefactului. Remarcăm, inițial, aspecte de ordin *repetitiv*, adică o anumită *tematizare* a cunoaşterii (determinată de similitudinea obiectelor luate în evidență şi de spontaneitatea recuperării lor). Mult mai târziu, cu trecerea anilor, se decantează şi elementele de ordin *evolutiv*, pe care unii le puneau, printr-un abuz semantic, în slujba ideii de *continuitate* istorică. Motivațiile identitare prevalând, unele „momente" deveneau rapid „monumente". Apoi, asiduitatea cu care unele descoperiri revin în discuție poate sugera mai multe lucruri: 1) *tipologizarea*, construirea retroactivă a unor „specii" de exponate; 2) *continuitatea* unei civilizații de odinioară, lunga ei persistență în timp; 3) *relevanța* mare pe care un obiect, regăsit iar şi iar, o avusese într-o perioadă îndepărtată. Apărea apoi deosebirea dintre *raritatea* unui obiect vechi şi *unicitatea* lui. Raritatea îl recomanda ca excepție de la regulă, ca un caz foarte particular, care stânjenea, temporar, definițiile academice: pe scurt, era fortuită şi atipică. Unicitatea venea însă din siguranța că un anume exponat nu avea seamăn în lume. Chiar şi aşa, el putea fi la originea unor lungi şiruri de imitații, rămânând modelul mai multor generații de obiecte înrudite[195].

[193] AAR, seria II, tomul X, 1887-1888, *Partea administrativă şi desbaterile*, Bucuresci, Tipografia Academiei Române, 1889, p. 11.

[194] ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar nr. 612/1890, f. 39v.

[195] În secolul XIX, catalogările erau dominate de criteriile colecționarilor de artă. Adică mergeau pe distincția dintre singularitatea artefactului ca *operă de artă* (provenită din maniera de tratare iconografică sau stilistică) şi unicitate*a obiectului* (dedusă din procedeele tehnice utilizate pentru realizarea lui). Vezi Bernard Vouilloux, *Le discours sur la collection*, în „Romantisme", nr. 112, 2001, p. 102.

Nemulțumit că Grigore Tocilescu nu îi pusese la dispoziție manuscrisele slavone din Muzeul Național de Antichități, Nicolae Iorga vorbea, la 1899, de „această magazie de vechituri, această oficină de astrolog”[196]. Reproşurile lui vizau stocarea multor obiecte care nu aveau ce căuta într-o instituție preocupată, la origini, de arheologia clasică. Iorga exagera însă, punând totul pe seama dorinței lui Tocilescu de a acapara şi monopoliza cât mai multe surse, pentru a-şi împiedica colegii şi rivalii să le folosească[197]. Mult mai realist este să observăm că respectiva indistincție se datora şi accepției largi pe care cuvântul „antichitate” continua să o aibă. În secolul XIX, românii inventariau orice găseau, fără a şti istoria susceptibilă să integreze acele artefacte. Era o atitudine tipică anticarilor întârziați. Cercetările lor nu ilustrau o metanarațiune deja formulată, ci adunau doar premisele acesteia. Treptat, se trecea de la simpla fascinație pentru faptele, personajele şi vestigiile din *illo tempore* la intenția de a reface istoria unui exponat, plecând de la prezentul lui şi mergând înapoi, pe firul poveştii sale. Inventarele trădează felul de a percepe istoria la un moment anume, de a repartiza anumite mostre într-o specie sau alta de izvoare. De exemplu, trecerea unui obiect din stadiul de „curiozitate” la acela de „sursă” – care să contribuie la reconstituirea unui trecut – presupune progrese în ştiințele adiacente şi apariția unor noi informații care permit o reală valorificare a unui obiect altminteri doar pitoresc. Tranziția nu era una facilă, obiectele aduse în muzeu figurând mai mult ca efigii ale unor lumi pierdute şi neoferind prea multe informații despre acestea. Inițial mult prea puține şi disparate, exponatele treceau cu greu din faza în care aminteau de o epocă oarecare, în aceea în care puteau participa efectiv la completarea unei biografii colective, a unui puzzle narativ. Una era *gustul* pentru trecut, altceva *curiozitatea* față de el şi cu totul altceva investigarea lui sistematică. Aidoma colecțiilor, cota muzeului creştea cu cât avea mai mulți vizitatori. Necesita aşadar o anumită teatralizare a discursurilor care îl legitimau. Şi cu cât se dădea în spectacol, cu atât obținea mai repede acea aură a „bunului de utilitate publică”. Astfel, furtul „cloştii cu pui” era mai degrabă un succes decât o pagubă. Aducea Muzeul Național de Antichități în atenția unui public larg, atrăgându-i pe oameni cu iluzia că adăpostea lucruri ieşite din comun.

[196] Nicolae Iorga, *Opinii sincere şi pernicioase ale unui rău patriot*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2008, p. 100. Iorga se înfuriase auzind că mult râvnitele manuscrise fuseseră totuşi puse la dispoziția unor vizitatori străini, unul dintre ei, un rus, furând câteva din ele.

[197] *Ibidem*, p. 99, 101-102. Deşi era primit în Academie pe locul rămas liber prin moartea lui Tocilescu, Nicolae Iorga nu s-a conformat uzanțelor, refuzând să îşi elogieze predecesorul. Ba dimpotrivă, în discursul său de recepție „scăpa” o remarcă acidă la adresa defunctului. Vezi Vasile Barbu, Cristian Schuster, *Grigore G. Tocilescu şi „cestiunea Adamclisi”. Pagini din istoria arheologie româneşti*, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun, 2005, p. 51.

A Few Considerations on Romanian Museology in the second half of the XIXth Century: Conceptions, Representations, Polemics
(Abstract)

Keywords: museology, cultural policies, historicity, collector, authenticity, identity

The present paper starts from the premise that the history of the National Museum of Antiquities had already been written, but the author has now totally different interests: the way in which this museum started to stage the past, suggesting, at a visual level, one conception about history or the other. Could a given sample say something by itself, or did it need the complementariness of the others, discovered later? The author wonders: did the objects brought in the museum have to *illustrate* only a narrative scenario that had already been established, or maybe their affluence used to *legitimate* new approaches of our history? He believes that the important thing is for us to see whether the rarity of the exhibits used to determine a given interpretation, changed, or at least competed, afterwards, by subsequent acquisitions and discoveries. Each chapter in the museum activity (inventorying, classification, restoration, acquisition) gives us indices on the dominant historical discourses at a given moment. These can be found, with certain efforts, in the bureaucratic or explicative texts that accompanied the artefacts in question. However laconic or repetitive they might have been, the archive documents show us how the idea of *value* changes: which objects prevailed: the objects made of precious metals, with a high quota on the market; the rare objects, which thwarted established opinions; the very old objects, the simply respectable ones; the objects with a big informational potential, open to correlations, contextualisation, typification of scientific nature? Which ones of them prevailed today and which gained the primacy later? We usually associate 'museification' with the idea of *conservation*, in a pejorative meaning: depositing, fetishisation, abandonment of the social circulation of the academic debates. We believe, however, that the *representations on history have their own historicity, which the life of museum underlines with fidelity.* Objects do not join the museum in order to die; the interest or lack of interest that surround them speak to us about what epoch was in fashion and which past was obsolete at a given time.

Instituționalizarea învățământului teologic în Eparhia Huşilor

Mihai ANTIPA

Pentru spațiul geografic delimitat de exercitarea autorității şi atribuțiilor Episcopului de Huşi, jumătatea secolului al XIX-lea a marcat înființarea primelor instituții de învățământ teologic, în atmosfera creată de activitatea primei şcoli teologice ortodoxe româneşti, organizată temeinic – Seminarul de la Socola, de lângă Iaşi. Evenimentul avusese loc la începutul secolului al XIX-lea, mulțumită străduaniilor mitropolitului Veniamin Costachi, cu concursul domnitorului Alexandru Moruzi[1].

Astfel, în anul 1846, s-au organizat aşa-numitele „şcoli catehetice ținutale" la Huşi şi Vaslui, cu un program de studii redus, „unde se pot forma buni dascăli pentru bisericile de țară"[2]. În discuție sunt ținuturile Fălciu, respectiv Vaslui, ultimul intrat sub jurisdicția Episcopiei Huşilor încă din anul 1812, de la Eparhia Romanului. Şcoala din Huşi era subordonată celei de la Socola, iar din punct de vedere spiritual-educativ episcopului eparhiei, care la acea dată era Sofronie Miclescu. În anul 1852, grație demersurilor episcopului Meletie Istrate, Episcopia Huşilor şi-a extins aria jurisdicțională, prin includerea ținuturilor Tutova şi Covurlui, ultimul trecut, în anul 1864, sub jurisdicția nou înființatei Episcopii a Dunării de Jos. În ținuturile Tutova şi Covurlui au fost organizate şcoli catehetice la Bârlad, respectiv Galați tot în anul 1846.

„Şcolile ținutale de catehizație" – cum mai erau denumite aceste şcoli bisericeşti – se subordonau episcopului şi erau conduse de „cateheți". Şcoala din Huşi funcționa în chiliile Episcopiei, avându-l catehet pe preotul Nicolai Roiu, iar cea din Vaslui era condusă de către iconom Constantin Focşa şi funcționa într-o casă din curtea Bisericii *Sf. Ioan*, şcoala din Galați îl avea în frunte pe iconom Gh. Teodorescu, în timp ce şcoala din Bârlad era condusă de iconom Nicolai Păun[3].

Anul 1851 a marcat, pentru învățământul religios din Moldova, instituirea unui cadru legislativ-organizatoric, cu un caracter reformator, având ca scop atât

[1] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 248.

[2] AN-Vaslui, fond Episcopia Huşilor, dosar nr. 12/1856, f. 23.

[3] Veniamin Pocitan Ploeşteanu, *Momente din viața şi activitatea lui Melchisedec între anii 1856-1861*, Bucureşti, 1936, p. 19.

creşterea numărului unităţilor de învăţământ cu specific teologic, cât şi ridicarea gradului de pregătire a viitorilor membri ai clerului.

În aceste condiţii, Adunarea obştească a ţării a votat, la 7 iulie 1851, *Legiuirea pentru organizarea învăţăturilor bisericeşti în Moldova*, întărită de către domnitorul Grigorie Alexandru Ghica. Prin această lege, nimeni nu „să va pute orândui nici hirotonisi, decât numai din acele feţi, care vor înfăţişa mai întâi atestat de deplinirea cursului învăţăturelor teologhiceşti”[4]. În acest scop, „cursul învăţăturelor teologhiceşti” urma să se organizeze în două secţii: prima pentru clerul „mai de josu în Eparhia Mitropoliei”, cu o durată de patru ani, şi cea de a doua pentru clerul „mai înalt din toată ţara”, tot pe o perioadă de patru ani[5]. Totodată s-a hotărât înfiinţarea a două noi seminarii cu patru clase (secţia primară) la Roman şi la Huşi. Cu statut de şcoli elementare erau menţinute şcolile bisericeşti ţinutale (catehetice), cu o durată de doi ani[6].

Conducerea „gheneralnică a aşezământurilor seminariceşti” era încredinţată unei epitropii, formată din mitropolitul ţării, „episcopii eparhioţi şi Ministrul Averilor Bisericeşti şi al Învăţăturelor Publice”[7]. La nivelul seminariilor eparhiale, epitropia era „alcătuită din episcopul eparhiot şi Ministrul Învăţăturelor Publice”, ea fiind cea „îndrituită a executarisi cu cea mai mare scumpătate şi fără cea mai mică abatire” prevederile legiuirii[8].

„Lăutrelnica administraţie” a seminariilor eparhiale era încredinţată unui „osăbit rector”, sub a cărui îndrumare se aflau „inspectorul, iconomul, săcritariul şi profesorii seminariei”, fiecare cu pregătire specifică şi alcătuind un comitet. Cu excepţia secretarului, care era mirean, ceilalţi trebuiau să fie clerici[9].

Din considerente practice şi pentru „deprinderea scolerilor la cele bisericeşti” se impunea ca fiecare seminar sau şcoală bisericească ţinutală să-şi desfăşoare activitatea pe lângă o biserică, disciplinele („ştiinţele”) urmând a se preda („paradosi”) în „limba românească”, după o programă întocmită de către comitetul seminarului. S-a stabilit ca elevii primiţi să aibă vârsta cuprinsă între 15 şi 25 de ani, urmând a frecventa ca interni 100 de elevi la Socola, 70 de elevi la seminarul din Roman şi 40 de elevi la seminarul din Huşi[10].

Această „pravilă”, având ca scop „reorganizaţiea învăţăturelor în Moldova”[11], a constituit, aşadar, suportul legislativ al înfiinţării seminarului din Huşi. Era cea mai importantă şcoală bisericească din localitate. Cel care a pus bazele acestei instituţii a fost episcopul Huşilor, Meletie Istrate, în toamna anului 1851, după ce, în vara aceluiaşi an, însuşi domnitorul Grigorie Alexandru Ghica vizitase

[4] AN-Vaslui, fond Episcopia Huşilor, dosar nr. 7/1851, f. 3.
[5] *Ibidem*.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*, f. 4.
[8] *Ibidem*, f. 5.
[9] *Ibidem*, f. 4.
[10] *Ibidem*, f. 5.
[11] *Ibidem*, f. 3.

oraşul, alegând casele pentru noua şcoală. Până la amenajarea acestora, seminarul şi-a început activitatea, în luna octombrie, în incinta episcopiei. Spațiile au fost cumpărate de către Departamentul Cultelor şi al Instrucțiunii de la Elena Panu, rudă a fostului episcop de Huşi, Sofronie Miclescu, devenit, în anul 1856, mitropolit[12].

Inițial, conducerea seminarului a revenit arhimandritului Veniamin Arhipescu, adus de la Mănăstirea Slatina de către Meletie Istrate, când fusese ales episcop de Huşi. La finele anului 1853, a fost numit ca profesor şi rector cel ce întemeiase şi fusese primul rector al Seminarului Central din Bucureşti, Nicolae Bălăşescu, care îmbrăcase haina monahală la Mănăstirea Cernica, luând numele de Nifon. Ardelean la origine, el fusese recomandat episcopului de Huşi de către profesorii, tot ardeleni, din Seminarul de la Socola[13]. A condus seminarul din Huşi timp de doi ani, punându-şi experiența şi priceperea în organizarea şi alcătuirea programelor pentru şcoală.

La începutul anului 1856, Episcopul Meletie l-a chemat la conducerea seminarului, oferindu-i postul de rector, pe arhimandritul Melchisedec Ştefănescu, o personalitate cu o vastă pregătire şi cultură teologică. Fusese ierodiacon la Biserica cu hramul *Schimbarea la Față* din Mănăstirea Socola, iar începând cu anul 1845 profesor şi inspector al seminarului din acelaşi loc. A fost trimis pentru studii la Academia Teologică din Kiev, de unde s-a întors, în toamna anului 1851, cu cea mai înaltă distincție acordată de către „acea academie spirituală" – „Magistru în teologie şi litere". S-a distins atât ca inspector cât şi ca profesor, redactând un manual de liturgică, în anul 1853, un manual de tipic, în anul 1854, iar un an mai târziu, lucrarea *Teologia Dogmatică a Bisericii Ortodoxe*. Apreciindu-i meritele şi contribuțiile, Mitropolitul Sofronie Miclescu l-a ridicat la rangul de arhimandrit, la 12 ianuarie 1856, iar două luni mai târziu, la 5 martie, a fost „întărit" ca rector al seminarului din Huşi[14].

În această calitate, Melchisedec Ştefănescu a desfăşurat o intensă activitate, care, prin rapoarte cuprinzând propuneri înaintate epitropiei, viza nu numai seminarul, ci şi şcolile bisericeşti ținutale (catehetice), cu o durată a studiilor de doi ani. Potrivit *Legiuirii pentru organizarea învățăturilor bisericeşti în Moldova*, aceste şcoli erau menținute „pentru a avea scoleri pregătiți din carii să se complectezi clasile seminariilor"[15]. În ceea ce priveşte corpul profesoral ce activa la aceste şcoli, amintitul document prevedea că profesorii „vor avea atărnarea lor de la siminaria acelei eparhii în care se află, după osăbite instrucții ce li să vor da potrivit însărcinărei lor"[16].

Referitor la primirea clericilor în şcolile catehetice, solicitarea venea din partea părinților viitorilor elevi printr-o cerere înaintată episcopului. Se exprima dorința părintelui (de obicei preot sau dascăl) de a-şi „aşăza fiul în şcoala

[12] Theodor Codreanu, *Istoria Huşilor*, Galați, Editura Porto Franco, 1995, p. 185.
[13] Veniamin Pocitan Ploeşteanu, *op. cit.*, p. 7.
[14] *Ibidem*, p. 8.
[15] AN-Vaslui, fond Episcopia Huşilor, dosar nr. 7/1851, f. 3.
[16] *Ibidem*, f. 4.

bisericească", „unde va rămăne nesmintit până la îndeplinirea cursului învățăturilor", angajându-se, totodată, „a-i purta de grijă cu toate celi trebuincioasă în timpul petrecirei sale în şcoală". Aprobarea cererii era consemnată printr-o rezoluție a episcopului, urmând ca solicitantul să fie primit în şcoala bisericească, „unde să va regularisi în clasu, potrivit ştiinței ce are"[17].

Conform unui raport, întocmit de către Comitetul seminarului din Huşi şi înaintat Epitropiei acestei instituții, în baza datelor primite de la cateheți, în anul 1855, totalul clericilor „ce studiază în scoalele bisericeşti din această eparhie" se ridica la numărul de 216, din care 18 la Huşi, 83 la Vaslui, 70 la Bârlad şi 45 la Galați[18].

Numărul clericilor tindea să crească de la an la an, aşa cum reiese dintr-o adresă a catehetului de Vaslui, Constantin Focşa, ajungând până la 100 de elevi, determinând „mari greutăți în predarea lecțiilor şi guvernarea a patru clasă deodată". Erau motivele pentru care se solicita o subvenție „măcar de vreo mie lei pe anu" pentru plata unui „suplent", care să „agiute la conducerea pe mai departe a acestei munci grele"[19].

Lunar, cateheții înaintau Comitetului Seminarului din Huşi un raport „de sârguința, purtările şi însuşirile fiecăruea dintre clirici", cuprins într-un „Catalog matricular şi clasificator pentru cliricii şi candidații ci urmează cu învățătura la şcoala bisericească"[20].

La sfârşitul fiecărui semestru – în lunile februarie, respectiv iulie – se organiza un examen cu „bileturi la toate obiectele", în urma căruia se „împărțeau premii" pentru cei ce au demonstrat „sârguinți". Examenul se desfăşura în prezența membrilor „Comitetului de Inspecțiea Scoalei Publice" din acel oraş, „întovărăşiți de mai mulți boeri vețuitori în târg", „persoane însemnate" ale oraşului. Rezultatele examenului se consemnau într-un „Catalog semestrial şi clasificatoriu pentru cliricii ce au făcut examenul la scoala publică bisericească"[21], prin calificative acordate la obiectele studiate: „catihisul, istoria Sfântă, tălcuirea rânduielilor bisericeşti, cele patru lucrări principale ale aritmeticii, cetirea şi scrierea"[22].

Cataloagele – atât cele semestriale, cât şi cele lunare – erau trimise Comitetului Seminarului din Huşi, unde urmau a se păstra în „arhiva acestui Seminariu"[23].

Pe baza rezultatelor de la examen, absolvenții şcolilor catehetice obțineau un atestat privind „ascultarea" la şcoala bisericească a „ştiințelor statornicite prin Aşezământu pentru candidați". Atestatele erau eliberate („slobozite") de către „Comitetul Scoalei Bisericeşti din Episcopia de Huşi", fiind „încredințate

[17] *Ibidem*, f. 7-28.
[18] *Ibidem*, dosar nr. 6/1855, f. 1.
[19] *Ibidem*, dosar nr. 27/1852, f. 174.
[20] *Ibidem*, f. 15-23.
[21] *Ibidem*, f. 27 şi 166.
[22] *Ibidem*, dosar nr. 7/1851, f. 33.
[23] *Ibidem*, dosar nr. 6/1855, f. 1.

şi de către Epitropia acestui institutu”[24]. Pentru avizare, atestatele erau trimise Departamentului Bisericesc, solicitându-se, totodată, înştiinţarea dacă cei cărora li se eliberau nu erau „supuşi la vreo dare a statului”[25].

Pe baza atestatelor primite şi a recomandării venite din partea cateheților, clericii cei mai bine pregătiți erau aleşi în vederea primirii în seminarul Eparhiei Huşilor[26].

Activitatea de pregătire a clericilor în seminar se desfăşura pe parcursul a patru ani, fiind hotărâtor influențată de eforturile, ca profesor şi rector al seminarului din Huşi, depuse de către arhimandritul Melchisedec Ştefănescu. Lui i se datorează întocmirea şi înaintarea către epitropie a programei şi listei de discipline pentru fiecare clasă, „dupre carea, conform cu legiuirea pentru organizarea învățăturilor bisericeşti, are a se urma predarea ştiințelor în această seminarie”[27].

Astfel, în prima clasă de seminar elevii învățau: „istoria biblică, aritmetica, limbile elină şi latină, gramatica română şi cântările bisericeşti”. Studiile erau continuate în clasa a II-a cu: „istoria bisericească, istoria patriei, limbile latină şi elină, geografia, tipicul şi cântările”. În clasa a III-a, programa de studiu includea: „teologia dogmatică, retorica, istoria universală, limbile latină şi elină şi cântările”, iar în ultima clasă de seminar erau înscrise ca discipline de studiu: „teologia dogmatică, teologia pastorală, liturgica, limbile elină şi latină, exercițiile oratorice”. În toate clasele se studia „muzica vocală”[28].

Corpul profesoral, avându-l în frunte pe arhimandritul Melchisedec, în calitate de rector şi profesor de teologie, îi includea pe Nicolae Roiu, Vasile Mandinescu, Constantin Nica, Petru Cârjă, dr. Teofil Madievschi şi Ioan Cojan – ca „suplent” pentru „gramatica română, cântări şi aritmetică”[29].

Anul şcolar era structurat pe două semestre, fiecare finalizându-se cu câte un examen. Atât pentru examene, cât şi pentru eliberarea atestatelor se instituia un comitet prezidat de rector[30].

Elevii erau apreciați cu „note” – „clasa a III-a, clasa a II-a, clasa I-a şi eminent”, date de profesorul titular şi de comitetul de examinare[31]. Evaluările, care vizau atât „sârguința”, cât şi „moralulu”, se consemnau în cataloage (liste), care, printr-un raport al comitetului seminarului, erau aduse la cunoştința epitropiei[32]. Aceasta, la rândul ei, le comunica şefului Departamentului Cultelor[33].

În anul 1856, cursurile seminarului din Huşi au fost frecventate de 60 de clerici, din care: 20 în clasa I-a, 25 în clasa a II-a, 8 în clasa a III-a şi 7 în clasa a IV-a. Mai mult de jumătate dintre aceştia erau „externi”, ceea ce sporea

[24] *Ibidem*, dosar nr. 1/1847.
[25] *Ibidem*, dosar nr. 7/1851, f. 36.
[26] *Ibidem*, dosar nr. 12/1856, f. 22.
[27] Veniamin Pocitan Ploeşteanu, *op. cit.*, p. 12.
[28] AN-Vaslui, fond Episcopia Huşilor, dosar nr. 12/1856, f. 27.
[29] Veniamin Pocitan Ploeşteanu, *op. cit.*, p. 15.
[30] AN-Vaslui, fond Episcopia Huşilor, dosar nr. 7/1851, f. 4.
[31] *Ibidem*, dosar nr. 6/1855, f. 3.
[32] *Ibidem*, f. 1.
[33] *Ibidem*, dosar nr. 12/1856, f. 25.

dificultăţile Comitetului. Aceştia, neavând „înlesnirile necesarii”, nu puteau urma regulat cursurile, fiind nevoiţi „prin urmare a petrece mai mulţi ani într-unu clasu”. Din acest motiv, „notele cliricilor ecsterni erau în genere mai slabe”, iar „moralitatea lor greu de clasificat cu ecsactitate, fiindu necunoscută petrecerea lor estrenă”[34]. În astfel de condiţii, se urmărea reducerea numărului clericilor externi, lucru care s-a şi întâmplat – dacă în anul 1855, din acelaşi total de elevi, 40 erau „externi”, în anul următor numărul lor s-a redus la 32[35].

Acest obiectiv a constituit, de altfel, una dintre constantele activităţii arhimandritului Melchisedec, ca rector al seminarului din Huşi. În împrejurarea în care „atât depărtarea lor, cât şi sărăcia” afectau foarte mult situaţia clericilor externi, văzându-se „nevoiţi a părăsi învăţătura şi cariera clericală”, printr-o adresă către episcop rectorul solicita „sporirea bugetului spre a se putea ţinea un mai mare număr de interni”[36]. Altminteri exista riscul „ţinerii preoţimii în neştiinţă de chiemarea ei”, pe de o parte, iar pe de altă parte, se putea „paraliza mersul seminariei, răpind de la elevi toată emulaţia”.

Solicitarea a ajuns, prin intermediul episcopului, şi la minister, motivată fiind de faptul că numărul de 20 de clerici interni, stabiliţi prin bugetul seminarului, în anul 1852, nu putea „îndestula lipsa preoţilor în eparhie”, mai multe zeci de biserici fiind lipsite de serviciile acestora. În scopul „ţinerii disciplinii scolastice şi a educaţiei morale în duhul Sf. Evanghelii”, în vederea frecventării regulate a cursurilor, a evitării „lipsei de la clasă un mai îndelungat timp” şi „pentru a nu se mai hirotoni preoţi fără învăţătură” se impunea sporirea numărului clericilor interni la cel puţin 60[37].

Apelul făcut nu a rămas fără ecou, începând cu anul 1857 alocându-se resurse pentru mărirea numărului de elevi şi mai buna remunerare a profesorilor[38], ale căror salarii, conform cu obligaţiile lor şi cu cheltuielile zilnice, erau prea mici[39].

Creşterea numărului de clerici pregătiţi la seminar a scos imperativ în evidenţă problema spaţiilor unde se desfăşurau cursurile, în condiţiile în care şi casele cumpărate de la Elena Panu, în anul 1852, erau insuficiente. Situaţia a fost sesizată de către arhimandritul Melchisedec încă de la numirea sa ca rector al seminarului, în luna martie 1856, când a propus epitropiei să se întocmească un înscris („condeiu”) în scopul închirierii spaţiilor „trebuitoare, pentru internarea numărului trebuitor de clerici”, deoarece „încăperile ce acum posedă seminarul de Huşi nu sunt de ajuns”[40].

[34] *Ibidem*.
[35] *Ibidem*, dosar nr. 6/1855, f.1.
[36] *Ibidem*, dosar nr. 12/1856, f. 22.
[37] *Ibidem*, f. 23.
[38] Veniamin Pocitan Ploeşteanu, *op. cit.*, p. 24.
[39] Conform bugetului alocat seminarului, în anul 1856, arhimandritul Melchisedec, în calitate de rector şi profesor, avea un salariu anual de 6.000 lei, faţă de 7.200 lei pe an cât reprezenta salariul său ca inspector „în Seminaria Centrală” (AN-Vaslui, fond Episcopia Huşilor, dosar nr. 12/1856, f. 33).
[40] Veniamin Pocitan Ploeşteanu, *op. cit.*, p. 9.

În consecință, în anul 1858, locotenentul episcop Ghenadie Tripoleos, succesorul lui Meletie Istrate la conducerea eparhiei, a cedat câteva chilii şi o parte din însăşi clădirea episcopiei pentru localul seminarului. În acelaşi an a început construirea clădirii seminarului eparhial din Huşi, printr-un contract încheiat cu spătarul Niță Hasnaş, proprietarul moşiei Stănileşti[41]. Din păcate, lucrările de construcție erau anevoioase, cauza constituind-o „capitalu cuprinsu prin devizu, care nu era îndestulătoriu", pe de o parte, iar pe de altă parte, „crizei financiare ce domneşte în țară, care l-aru lipsi cu totulu" pe antreprenor „de mijloacele pentru a da unu grabnicu sfârşitu antreprizei"[42]. În atare situație, în toamna anului 1861 a fost terminată doar o parte a clădirii, întreaga construcție fiind finalizată abia la începutul anului 1868, conform adeveririi arhitectului Bergheru (potrivit grafiei din epocă)[43].

De altminteri, resursele bugetare limitate, în contextul crizei financiare, au necesitat eforturi susținute, dublate de bunăvoința conducerii episcopiei, pentru a „pune o bază puternică seminariei clirosului nostru şi a pregăti nişte bărbați vrednici pentru a intra în tagma bisericească"[44].

De remarcat atenția şi preocuparea autorităților ecleziastice ale vremii pentru reformarea şi aşezarea pe baze temeinice a învățământului teologic. Şi cum orice activitate reformatoare nu se poate desfăşura decât având la bază un fundament legislativ, nici acest caz nu putea face excepție. Astfel că, elaborarea, în anul 1851, a *Legiuirii pentru organizarea învățăturilor bisericeşti în Moldova*, având ca scop reglementarea activităților din domeniu, a constituit o veritabilă „Constituție" pentru învățământul teologic.

În mod firesc, aplicarea actului normativ, în litera şi spiritul său, trebuia să ducă, într-adevăr, la ridicarea gradului de pregătire a membrilor clerului. Nu atât grija de a „îndestula lipsa preoților în eparhie", cât mai ales calitatea şi pregătirea acestora au constituit obiectivul fundamental al conducerii episcopiei, pentru „a nu se mai hirotoni preoți fără învățătură". Cert este faptul că absolvirea Seminarului din Huşi devenise o condiție esențială pentru „a intra în tagma bisericească". Dovadă stau, în acest sens, „mărturiile" şi „rapoartele" întocmite şi înaintate episcopului, cu prilejul hirotonisirii preoților, unde referirile privind candidații la preoție cuprindeau mențiuni de genul: „care săvârşindu cursul Seminariei de Huşi, precum dovedeşte atestatul ce-l păstrează"[45].

Pentru Eparhia Huşilor, extinsă, din anul 1852, cu două noi ținuturi (Tutova şi Covurlui), „momentul 1851" a avut o semnificație „specială" – înființarea Seminarului Teologic, în oraşul de reşedință a episcopiei. E de menționat, fără îndoială, meritul arhimandritului Melchisedec, ce şi-a îndeplinit „îndatoririle de

[41] AN-Vaslui, fond Episcopia Huşilor, dosar nr. 14/1859, f. 1-2.
[42] *Ibidem*, f. 3.
[43] *Ibidem*, f. 11.
[44] *Ibidem*, dosar nr. 12/1856, f. 22.
[45] *Ibidem*, dosar nr. 29/1859.

privighere generală" şi pe cele de „profesoru pentru mai multe studii", marcând pregnant primul deceniu de existenţă şi activitate a seminarului. Sunt motive ce ne determină să afirmăm că perioada în care s-a aflat la conducerea seminarului din Huşi a constituit adevărata „epocă de înflorire a acestei şcoli bisericeşti".

The Institutionalization of the Theological Education in the Diocese of Huşi
(Abstract)

Keywords: theological education, county catechism school, Theological Seminary of Huşi, the Diocese of Huşi, Nifon Bălăşescu, Melchisedec Ştefănescu, clerics

The paper refers to the middle of the 19-century, a period when the reformation of the theological education became a priority, a necessity and an imperative for the ecclesiastical authorities of that time in Moldavia. The elaboration of the *Law for the ecclesiastical education' organization in Moldavia* in 1851 was a direct consequence of this concern. On its basis was established the Theological Seminary of Husi. This was not established on a "void soil"; the documents mention the existence of "county catechism schools" organized five years prior to the Seminary.

Some fundamental provisions of the law are presented in synthesis; they refer to the regulation of the activity in the specific field and, later, are emphasized the aspects considered relevant for the first decade of Seminary's activity. These are information regarding the management, administration and the positions hierarchy within the Seminary, the courses' organization, the recruitment procedure and the students' admission conditions, the composition of the professorial staff, the structure of the school year, the study subjects, the manner of evaluation, the organization of the graduating exams and granting of diplomas.

The paper contains also references to the status and the activity of the "county catechism schools" preserved by the respective law and becoming real "nursery" for recruiting students for the Seminary. These references pertain to: the procedure of admission, the professors' instruction, the study subjects, the manner of reporting, the organization of the exams, the evaluation and the certification of the students.

The content of the paper is completed with several considerations regarding the personality and the activity of Melchisedec Ştefănescu, as Seminary's rector and also some aspects regarding the institution's building, namely the spaces where the courses were held and the efforts made by the management of the Seminary and of the Diocese in order to ensure proper conditions.

Activitatea Companiei de Pompieri din Iaşi reflectată în surse arhivistice (1918-1939)

Radu FILIPESCU

Istoricul pompierilor ieşeni a atras atenţia, în trecut, diferiţilor cercetători[1]. În acest articol dorim prezentarea unor aspecte din perioada interbelică, pe care le considerăm mai puţin cunoscute. În prima jumătate a secolului XX, în oraşul Iaşi existau trei secţii ale Companiei de Pompieri, grupate în tot atâtea cazărmi: Secţia I Toma Cozma (Postul Central), Secţia a II-a Bucşinescu şi Secţia a III-a Nicolina[2]. Cel puţin din anul 1926, fiecare secţie a avut sectorul propriu de acţiune în oraş[3]. Astăzi Iaşul are o singură cazarmă de Pompieri în cartierul Copou; doar străzile pe care se aflau Secţiile I-a şi a II-a mai amintesc de fostele locaţii[4]. Strada Pojărniciei, care păstrează numele istoric al primei forme de organizare a pompierilor din Moldova[5], a fost în pericol de a-şi schimba numele în 1928[6]. O tentativă anterioară a fost, de asemenea, sortită eşecului[7].

---

[1] Vezi Gheorghe Ungureanu, *Contribuţie la istoria pompierilor (Înfiinţarea şi organizarea lor în Moldova)*, în RA, nr. 2/1958, p. 51-69; Ecaterina Negruţi, *Organizarea serviciului de pază contra incendiilor în Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Pagini din istoria pompierilor*, Bucureşti, Serviciul Editorial, 1978, p. 44-57 (în continuare, *Pagini…*).

[2] Încă din primii ani de existenţă au existat propuneri de împărţire a Roatei de Pojarnici în cele patru cvartale ale oraşului (*Istoricul pompierilor militari. 1835-1935*, Bucureşti, Atelierele Cartea Românească, 1935, p. 61; în continuare, *Istoricul pompierilor…*).

[3] Compania cerea Primăriei planul oraşului Iaşi pentru a fi împărţit în sectoare de acţiune. Planul era cerut în trei exemplare, pentru fiecare secţie (AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 173/ 1926, f. 82).

[4] Străzile Pojărniciei şi Pompieri.

[5] La 3 ianuarie 1833 se puneau bazele „Roatei de Pojarnici", prima unitate de pompieri din Principatul Moldovei. Termenul „pojarnic", de origine rusă, era specific doar Moldovei. În Muntenia era folosită denumirea de „pompieri", care s-a impus la nivelul întregii ţări după 1859 (*Istoricul pompierilor…*, p. 49).

[6] Comandantul Companiei de Pompieri, căpitanul I. Angelescu, a cerut Primăriei, în zilele de 8 mai şi 16 noiembrie 1928, schimbarea numelui străzii Pojărniciei în „Mihai Bravul" sau „altul", pentru ca „să nu mai poarte un nume rusesc [sic]" (AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 173/ 1929, f. 32). Cererea poate fi explicată în condiţiile tensiunilor diplomatice româno-sovietice. În orice caz, ea nu a fost aprobată de edilii oraşului.

[7] În anul 1912, edilii au încercat schimbarea numelor mai multor străzi. Strada Pojărniciei urma să se numească „Subl[ocotenent] Ţintilă [poliţist din cartierul Păcurari, erou al Războiului

Terenul şi clădirile secţiilor de pompieri aparţineau Primăriei. Reparaţiile periodice nu au putut suplini lipsa unei cazărmi corespunzătoare, cum existau deja în alte oraşe[8]. O adresă a Inspectoratului Pompierilor, din 12 august 1921, aducea la cunoştinţa Primăriei că localurile secţiilor sunt deteriorate, grajdurile şi remizele „primitive”[9]. Doi ani mai târziu, situaţia era neschimbată[10]. În ziua de 13 august 1926, Inspectoratul Pompierilor Militari constata că localurile sunt curate, dar neconfortabile şi insalubre, în pericol de dărâmare[11]. Un alt raport, din 1 noiembrie 1928, menţiona în continuare curăţenia cazărmilor, dar şi lipsa lor de confort[12]. Acest lucru era recunoscut şi de Primărie care considera, în 1932, că localurile respective erau „deteriorate şi neîncăpătoare”[13]. Rapoarte ale Companiei, din 7 iulie 1934[14] şi 29 iulie 1937[15], constatau prezenţa igrasiei şi cuprindeau sintagma „plouă peste tot”.

Cea mai bună soluţie ar fi fost construcţia unei noi cazărmi. În anul 1926, Primăria Iaşului cerea instituţiei similare din Brăila planurile cazărmii de pompieri din acest oraş, realizată treptat în anii 1920-1923 şi 1925[16]. Se spera obţinerea unui împrumut de 5 milioane de lei pentru construirea a trei cazărmi

din 1877-1878, unde a participat ca voluntar – n.n.]”. Populaţia s-a opus şi vechile nume au fost păstrate. Vezi N.A. Bogdan, *Oraşul Iaşi*, Iaşi, Editura Tehnopress, 1997, p. 92-94.

[8] De exemplu, în oraşul Piatra Neamţ exista, din anul 1911, o cazarmă de pompieri nouă, construită pe locul celei vechi (Adolf Minuţ, *Aspecte privind organizarea activităţii pompierilor din judeţul Neamţ în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea*, în *Pagini…*, p. 64).

[9] Lumina electrică fusese înlocuită în ultimul timp cu vechile lămpi de gaz. Se amintea că alte primării repară cazărmile şi grajdurile, oferă scutiri la apă şi curent (AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 173/1921, f. 32). Primăria răspunde că localurile sunt puse la dispoziţia pompierilor şi că ea nu le poate repara (*ibidem*).

[10] Compania sublinia că în cele trei secţii „plouă peste tot, în dormitoarele trupei, în grajduri, în sălile de mese, în infirmerie şi în remize unde stau trăsurile”. O parte din personal se afla în spital datorită răcelii, înregistrându-se şi un deces din această cauză (*ibidem*, dosar nr. 173/1923, f. 39). În mai 1923, Compania constata caustic că „Primăria Iaşi nu a pus nici cel puţin un cui la vreuna din cazărmi sau să repare ceva”. Edilii oraşului erau acuzaţi de „nepăsare” (*ibidem*, f. 40).

[11] „Nu exagerăm când afirmăm că, din toată ţara, oraşul Iaşi are clădirile cele mai primitive şi insalubre pentru pompieri, fapt care are o înrâurire asupra educaţiei oamenilor, cât şi asupra sănătăţii lor” (*ibidem*, dosar nr. 173/1926, f. 349).

[12] *Ibidem*, dosar nr. 173/1929, f. 149.

[13] Primăria cerea Ministerului să aprobe un împrumut din fondurile Casei de Asigurări contra incendiului (*ibidem*, dosar nr. 173/1932, f. 119).

[14] Primăria era înştiinţată că plafoanele, pereţii şi duşumelele celor trei secţii de pompieri sunt stricate şi nu mai pot fi locuite de trupă. „Tabla acoperişelor fiind găurită, plouă peste tot” (*ibidem*, dosar nr. 173/1934, f. 338).

[15] Era menţionată prezenţa igrasiei, faptul că „plouă peste tot, din care cauză plafoanele în parte sunt căzute, iar parte sprijinite cu proptele, periclitând sănătatea ostaşilor” (*ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 161).

[16] Erau cerute şi „preţurile corespunzătoare după situaţiile definitive încheiate”. Documentele cerute erau primite în ziua de 16 februarie 1926 (*ibidem*, dosar nr. 173/1926, f. 358). Serviciul Arhitecturii ataşa documentaţia „la dosar până la deschiderea creditului pentru construirea cazărmii de pompieri”. Noul local urma să fie construit în locul vechii cazărmi din strada Toma Cozma (*ibidem*, f. 358-359).

în locul celor trei existente. În 1933 erau întocmite devize[17]. Totul a rămas însă la stadiul de proiect. Comisiile de control ale Ministerului de Interne şi Comandamentul Companiei Pompierilor Militari constatau, în 1937, că localurile secţiilor sunt „nelocuibile", dar subliniau că lipsa de fonduri permitea doar întreţinerea lor[18]. Un aspect delicat privitor la cazărmi îl constituia faptul că ofiţerii erau obligaţi, conform legii, să locuiască împreună cu trupa, pentru a fi apţi de intervenţie[19]. Pe parcursul anului 1938, rapoartele prezentau o situaţie la fel de sumbră[20]. De altfel, starea avea să se perpetueze şi în anii următori[21].

Calul rămânea un element de bază al Companiei de Pompieri Iaşi, atât pentru tracţiunea furgonetelor de aprovizionare[22], cât şi pentru transportul materialului de incendiu, pompele *Knaust*[23]. Pe timpul iernii, deplasarea „la foc" se făcea exclusiv cu tracţiune animală, motiv pentru care Compania a cerut în repetate rânduri suplimentarea alocaţiei de furaje[24]. Străzile din cartierele periferice ale Iaşului erau inaccesibile maşinilor şi rolul cailor era, în asemenea situaţii, „indispensabil"[25]. În 1933, caii Companiei erau „bătrâni şi cu diverse defecte"[26]. În aceste condiţii, Secţia Toma Cozma anunţa că nu mai poate scoate „la foc" scara mecanică *Magirus*, hidroforul, carul de unelte şi omnibusul[27]. Intervenţiile aveau loc doar cu autopompa şi motopompa, tractate mecanic[28].

[17] La 20 septembrie 1933, Consiliul Municipal a aprobat împrumutul Primăriei către Ministerul de Interne (*ibidem*, dosar 173/1934, f. 13). Direcţia Serviciului Tehnic al Primăriei Iaşi a întocmit devize pentru construcţia cazărmilor. Pentru Secţia Toma Cozma devizul era de 1.380.000 lei, pentru Secţia Bucşinescu 2.550.000 lei, pentru Secţia Nicolina 2.550.000 lei (*ibidem*, dosar nr. 173/1934, f. 28-40).

[18] *Ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 161.

[19] Legea de organizare a Pompierilor Militari, publicată în MOf nr. 80, p. I, din 4 aprilie 1936, specifica la articolul 28 că primăriile sunt obligate să pună la dispoziţia pompierilor militari localuri pentru unităţi şi personal (*ibidem*, dosar nr. 173/1938, f. 13).

[20] În ziua de 28 ianuarie 1938, Comandamentul Pompierilor Militari constata că unele camere sunt inconfortabile, unele amenajate „din grajduri şi magazii" (*ibidem*, f. 13). Un memoriu al Companiei din ziua de 28 octombrie 1938 menţiona că localurile secţiilor au duşumele şi acoperişuri putrede (*ibidem*, f. 256).

[21] Radu Filipescu, *Prezenţa armatei sovietice în judeţul Iaşi. Informaţii arhivistice privitoare la anul 1946*, în AIIX, tom XXXVIII, 2001, p. 172.

[22] Unităţile de Pompieri foloseau caii la transportul căruţelor cu alimente, gunoi, etc. şi în anii 1960-1961. Informaţie obţinută de la d-l Ioan Bălan, militar în termen în acea perioadă la Unitatea de Pompieri Galaţi.

[23] Firma vieneză Knaust avea o reprezentanţă la Bucureşti; produsele ei au fost utilizate de diverse Companii din ţară, la recomandarea Ministerului de Război (Adolf Minuţ, *op. cit.*, p. 63).

[24] La 6 septembrie 1929, Compania de Pompieri Iaşi cerea Primăriei să achiziţioneze 4 vagoane cu fân pentru hrana cailor. Se amintea că aceştia erau supuşi la eforturi „mai ales în timpul ernei [sic] când incendiile sunt foarte numeroase". Caii erau bătrâni, unii reformaţi de Regimentul de Artilerie anterior anului 1914. Alocaţia de 33 lei/zi pentru un cal era insuficientă. Primăria anunţa că nu sunt fonduri şi promitea o mărire în bugetul anului următor (AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 173/1929, f. 179).

[25] Un raport al Companiei în ziua de 28 octombrie 1932 (*ibidem*, dosar nr. 173/1932, f. 379).

[26] *Ibidem*, dosar nr. 173/1933, f. 4.

[27] În luna martie 1933, Pompierii cereau trei cai „de tracţiune grea" necesari pentru transportul scării mecanice Magirus la incendii (*ibidem*).

[28] *Ibidem*, f. 65.

Pentru a remedia problema, la 10 august 1933, Primăria achiziționa opt cai de la Oborul Abator, „perfect sănătoşi, apți pentru serviciul de incendiu”[29]. În preajma celui de-al Doilea Război Mondial se amintea în continuare de importanța „materialul[ui] de incendiu hipomobil”[30].

Iernile grele din prima jumătate a secolului al XX-lea provocau întreruperea circulației motorizate. În aceste condiții, în repetate rânduri, Compania a cerut Primăriei sănii pentru a transporta materialul de incendiu la foc când zăpada era mare „astfel ca mişcarea pompierilor să poată fi posibilă în orice moment”[31]. La 1 decembrie 1931, însuşi Comandamentul Pompierilor ordona utilizarea săniilor care să transporte materialul de incendiu când căderile de zăpadă vor bloca circulația[32]. Şi în anul 1937 se sublinia faptul că, iarna, piesele maşinilor se deteriorează din cauza „sforțării”[33].

Încă din iulie 1918 au existat demersuri de motorizare a Companiei, eşuate inițial datorită divergențelor dintre Ministerul de Război şi Primărie[34]. În mai 1922 era prezentată oferta firmei *Magirus Feuerwehrgeraete* din Ulm, cea mai mare în branşă[35]. Primăria reamintea lipsa fondurilor pentru asemenea achiziții[36]. Motivația oficială, şi oarecum stângace, era păstrarea unui parc auto uniform din punct de vedere al mărcilor de maşină[37]. Totuşi, în perioada interbelică, maşinile aflate în serviciul Companiei au fost variate. În anul 1925, Primăria a achiziționat trei autocisterne *De Dion Bouton* pentru stropitul şi spălatul străzilor, singurele maşini de care dispunea în acest scop. Una dintre acestea a fost împrumutată Companiei şi noaptea era garată la Secția

[29] Din comisia de achiziție făceau parte Traian Jelea, ajutor de primar, dr. veterinar Ionescu şi comandantul Companiei, Angelescu (*ibidem*, f. 137).

[30] *Ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 161.

[31] În ziua de 4 decembrie 1924, Inspectoratul Pompierilor Militari recomanda Companiei din Iaşi să îşi procure sănii pe care să îşi instaleze pompele şi sacalele (*ibidem*, dosar nr. 173/1925, f. 1). Şi în noiembrie 1927, pompierii cer cu împrumut şase sănii pentru a transporta trăsurile de incendiu. Primăria nu dispunea de sănii (*ibidem*, dosar nr. 173/1927, f. 165).

[32] În aceste condiții, Pompierii au cerut Primăriei 12 sănii de incendiu cu tălpi late pentru a monta pe ele „pompele, sacalele, scările” (*ibidem*, dosar nr. 173/1932, f. 141). În condițiile în care Primăria nu dispunea de material, a recomandat inițial Companiei să achiziționeze săniile din pădurea Tansa, unde costau 250 lei bucata. Ulterior s-a apelat la Marcu Leibovici, „negustor de rotărie”, din strada Palat nr. 24, care în februarie 1932 oferea 12 sănii la 350 lei bucata. Primăria aproba achiziționarea a şase sănii (*ibidem*, f. 140-141).

[33] *Ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 161.

[34] Ministerul aproba în iulie 1918 acordarea a 10 autocamioane care să înlocuiască caii Companiei, cu condiția ca benzina şi salariile şoferilor să fie asigurate de comună. Două luni mai târziu, Primăria răspundea că plăteşte subvenția cerută de stat pentru serviciul Pompierilor şi considera statul „dator a avea grijă de toate cele necesare corpului Pompierilor” (*ibidem*, dosar nr. 173/1918, f. 21-24).

[35] Se ofereau pompe, motopompe, scări mecanice şi simple etc. Inspectoratul Pompierilor din Bucureşti achiziționase în trecut astfel de produse. Reprezentanța din capitală era Firma Bruno Keppich & co. (*ibidem*, dosar nr. 173/1922, f. 20).

[36] *Ibidem*, f. 30.

[37] Serviciul Tehnic era de părere să nu fie achiziționate maşini noi „pentru a nu avea maşini prea variate ca alcătuire şi conducere” (*ibidem*, dosar nr. 173/1925, f. 78).

Bucşinescu[38]. La 4 septembrie 1927, Compania cerea toate cele trei maşini de stropit ale Primăriei, care urmau să fie garate seara în cazărmi[39].

Primăria a avertizat, în repetate rânduri, Compania să aibă grijă de aceste maşini. În fond, scopul lor iniţial era stropitul şi spălatul străzilor. În februarie 1928, radiatorul de la o autocisternă *De Dion Bouton* s-a defectat din cauza gerului şi a fost înlocuit cu al altei cisterne. Primăria cerea evitarea, pe viitor, a incidentelor de acest fel şi avertiza că, în caz contrar, autocisternele vor fi folosite doar pentru „spălatul şi stropitul străzilor”[40]. Un an mai târziu, una din autocisterne s-a deplasat la Bacău, pentru a ajuta la stingerea unui incendiu. Serviciul Electricităţii şi Tracţiunii cerea Companiei ca, pe viitor, nici o maşină a Primăriei să nu mai părăsească Iaşul. Se reamintea că acestea vor fi retrase şi folosite doar în momentul în care pompierii ieşeni vor dispune de maşinile potrivite[41].

Compania de Pompieri Iaşi a achiziţionat o motopompă *Magirus* cu un debit de 600 litri pe minut[42]. În septembrie 1928 era cumpărată o autocamionetă *Chevrolet*, cu accesorii necesare stingerii incendiilor, care remorca motopompa respectivă şi transporta un pichet de incendiu format din 12 persoane[43]. În 1934 era achiziţionat şi un *Fiat 510*, cu o capacitate maximă de 10 locuri[44]. Între anii 1926 şi 1931, comandamentul Companiei s-a deplasat la incendii cu diferite autoturisme, puse la dispoziţie de Primărie: un *Ford* model 1925[45], *Ford Phaeton 930*[46]. În 1931, pompierii recomandau Primăriei achiziţionarea unui turism tip *Chevrolet*, aceeaşi marcă precum camioneta trupei[47]. O maşină era absolut necesară comandantului Companiei, deoarece acesta se deplasa la incendii, controla starea materialului de incendiu la „instituţiile de stat, judeţ, comună şi private” din oraş[48]. Primăria a continuat să pună la dispoziţia Coman-

[38] Doi şoferi asigurau serviciul non-stop, cu schimbul (*ibidem*, dosar nr. 173/1929, f. 97).
[39] *Ibidem*, f. 96.
[40] *Ibidem*, dosar nr. 173/1928, f. 14.
[41] *Ibidem*, dosar nr. 173/1929, f. 97.
[42] *Ibidem*, f. 177.
[43] Pe părţile laterale din exterior urmau să fie fixate câte două cârlige pentru scări, iar în interior două bănci mobile pentru pichetul de incendiu. Greutatea era de o tonă şi jumătate, maşina era acoperită. Camioneta a fost cumpărată de la Societatea Leonida & Co S.A.R. Bucureşti. Compania cerea Primăriei să achite costul acesteia (*ibidem*, dosar nr. 173/1928, f. 132).
[44] Cumpărată de la Th. Gheorghiu, din strada Muzelor nr. 52. Se specifica marca claxonului, Bosch (*ibidem*, dosar nr. 173/1934, f. 263-267). În noiembrie 1937, autoturismul respectiv a fost vândut de Companie, fiind „în stare de reformă”. În aceeaşi lună, Primăria aproba scăderea ei din inventar (*ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 136).
[45] Maşina era deteriorată în 1931 şi garată în Garajul Comunal Socola (*ibidem*, dosar nr. 173/1931, f. 60, 265).
[46] Primăria achiziţiona maşina şi pentru o lună o oferea Companiei. Ulterior o cerea înapoi. (*ibidem*, dosar nr. 173/1931, f. 103-104, 151). Primăria dorea să ofere în loc un Nasch uzat, valorând 40.000 lei în condiţiile în care Fordul fusese cumpărat cu 144.000 lei (*ibidem*, f. 147, 269).
[47] Maşina urma să fie achiziţionată de Primărie din fondul alocat Companiei în acel an (*ibidem*, f. 60).
[48] *Ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 160.

damentului un autoturism *Ford*. În 1937, în această maşină, comandantul a întocmit Planul de Apărare Pasivă al municipiului, care impunea deplasări în diferite puncte[49]. În acelaşi timp, Compania a cerut Primăriei permise gratuite – pe toate liniile de tramvai – pentru personalul care se deplasa zilnic în interes de serviciu şi era lipsit de mijloace de transport[50].

Marea provocare o reprezenta achiziționarea unei autocisterne moderne, specială pentru stingerea incendiilor. În anii 1926-1929 au existat oferte ale mai multor firme de profil[51]. Dintre toate, cea agreată de Inspectoratul Pompierilor era *Magirus*[52]. Se arăta că aparatele achiziționate de la această firmă funcționau „de mai mulți ani" în Bucureşti şi în alte oraşe din țară[53].

La 29 septembrie 1928, Consiliul Municipal prevedea, în proiectul de buget al Comunei pe anul următor, achiziționarea unei „autopompe cisterne" *Magirus*[54]. Pompierii cereau şi achitarea accesoriilor autopompei. Primăria aproba aceasta, în trei rate[55]. Maşina ar fi trebuit să fie livrată Companiei în anul 1929[56]. Modelul era unul modern, fapt care aducea majorări ale prețului[57]. Totuşi, la 1 iunie 1929, Primăria Iaşi comunica Ministerului de Finanțe că suma achiziționării maşinii a fost suprimată din buget, datorită reducerilor necesare reechilibrării balanței şi a noilor sarcini impuse de guvern[58]. O soluție originală, propusă de edilii ieşeni, a fost ca materialele furnizate de firma germană să fie livrate în contul reparațiilor de război conform planului Dawes[59]. La 5 iulie 1929,

[49] Motiv pentru ca, în iulie 1937, pompierii să ceară Primăriei două cauciucuri noi (*ibidem*).

[50] Erau cerute permise gratuite pentru trei ofițeri şi doi reangajați (*ibidem*, dosar nr. 173/1935, f. 233).

[51] Automobilwerke H. Büssing din Braunschweig, reprezentată de Leo Brill & co din Bucureşti, strada Smârdan nr. 21-23 (*ibidem*, dosar nr. 173/1926, f. 382). A. Laffly din Billancourt (Seine), prin reprezentanța Mecano S.A. din Bucureşti (*ibidem*, f. 389-390). Inginerul Virgiliu Popescu din Bucureşti oferea un prospect al firmei Hrcek & Neugebauer din Brno (*ibidem*, dosar nr. 173/1928, f. 11-12).

[52] La 5 mai 1927, Inspectoratul recomanda în mod expres Companiei ieşene achiziționarea de aparatură Magirus (*ibidem*, f. 141).

[53] Bucureştiul achiziționase astfel de autopompe (*ibidem*, f. 142). Între 1923 şi 1931, Primăria Bucureştiului a achiziționat 12 autocisterne *Magirus* (*Istoricul pompierilor*..., p. 191-237). Vezi fotografia Parcului de Maşini de incendiu din capitală (*ibidem*, p. 236). Din anul 1923 şi Galațiul dispunea de asemenea autopompe (*ibidem*, p. 191).

[54] Autocisterna urma să fie procurată prin intermediul firmei Waldemar Fehlmayer din Bucureşti, reprezentanța firmei Magirus. Primăria urma să achite suma de 960.000 în trei rate. Consiliul Municipal aproba acesta pe data de 14 noiembrie 1928. Pompierii urmau să primească maşina în termen de trei luni (AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 173/1928, f. 124).

[55] Accesoriile valorau 331.000 lei (*ibidem*, f. 125).

[56] Termenul de furnizare era la trei luni de la data comenzii, „eventual mai curând". 500.000 de lei trebuiau plătiți la predare şi 460.000 în cursul lunii martie 1929 (*ibidem*, f. 137).

[57] La 11 decembrie 1928 a existat o creştere cu 10% a prețurilor față de oferta din 3 noiembrie 1928. Motivația era dată de perfecționări: pompa centrifugală mult mai puternică, bara de siguranță în față. Prețul inițial era ridicat la 155.000 lei. În urma intervenției reprezentanței către firma furnizoare, se obținea reducerea majorării la doar 95.000 lei (*ibidem*, f. 140).

[58] *Ibidem*, dosar nr. 173/1929, f. 41.

[59] *Ibidem*, f. 45. Primăria Iaşi amintea, la 1 iunie 1929, Ministerului de Finanțe că statul român trebuie să plătească municipiului suma de 29 milioane lei din fondul despăgubirilor

Ministerul anunța epuizarea „cotei reparațiunilor pe anul în curs". Compania cerea prevederea achitării în anul următor[60]. Amânările repetate au părut benefice la un moment dat. La 26 august 1929, Primăria era anunțată de Companie că se are în vedere achiziționarea unui model mai modern de autopompă[61]. Singurul dezavantaj era că tancul de apă avea capacitatea de 2.200 litri, în loc de 3.500. Noul model era recomandat oraşelor precum Iaşul, care „au multe pante repezi"[62]. Recepția modelului urma să aibă loc în ziua de 30 ianuarie 1930, la sediul Companiei din Strada Pojărniciei[63].

Primăria Iaşului şi-a exprimat, în particular, dezamăgirea, în condițiile în care modelul achiziționat nu a fost cel modern, ci unul mai vechi[64]. Ea ar fi dorit păstrarea autopompei până la rezolvarea litigiului, dar Compania a folosit-o, forțând achiziționarea ei de către edili[65]. Autocisterna a fost prezentată publicului în fața Palatului Administrativ (Palatul Culturii de astăzi) duminică, 19 ianuarie 1930[66]. Acest eveniment a fost relatat sumar în presa locală[67], care a observat, totuşi, avantajele noii achiziții[68]. La rândul ei, Compania de Pompieri anunța Primăria că autopompa furnizată a urcat, „în perfecte condițiuni, pantele cele mai ridicate ale oraşului", cu ocazia incendiilor din diverse cartiere[69]. În condițiile în care modelul era unul mai vechi, Compania prezenta avantajele achiziționării acestuia. Capacitatea rezervorului de 3.500 litri era considerată un avantaj deoarece în Iaşi Serviciul oferea apă doar „câteva ore pe zi"[70]. Roțile din cauciuc masiv erau până la urmă benefice în condițiile unor străzi pavate

(*ibidem*, f. 41). Anterior, Germania livrase României medicamente şi material sanitar, în contul reparațiilor de război (Emilian Bold, *De la Versailles la Lausanne (1919-1932)*, Iaşi, Editura Junimea, 1976, p. 81).

[60] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 173/1929, f. 90. La 10 noiembrie 1928 se încheiase o convenție româno-germană care stipula obligația Berlinului de a achita României suma de 75 milioane de mărci, în patru rate anuale (Emilian Bold, *op. cit.*, p. 86).

[61] Motor de 70 cp, cu 6 cilindri în loc de 4, frână pe 4 roți în loc de 2, roți pneumatice, nu din „bandaje pline de cauciuc", simple în față, duble în spate. Pompa centrifugală avea un debit de 1.150 litri pe minut. Viteza maxima a autocisternei era de 50 km pe oră. Prețul noului model ar fi fost identic (AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 173/1929, f. 386-387).

[62] Greutatea autopompei, complet echipată, era de 8 tone în loc de 10 (*ibidem*, f. 395).

[63] Comisia era formată din inginerul C. Zarifopol, inginerul V. Serghie şi un „şofeur mecanic" (*ibidem*, dosar nr. 173/1930, f. 9).

[64] Comisia însărcinată cu recepția autopompei a constatat dezavantajele autopompei achiziționate față de alte modele, mai moderne (*ibidem*, f. 28). Se sublinia că autocisterna în cauză ar fi fost refuzată de Primăria Tecuci din aceleaşi motive (*ibidem*, f. 29).

[65] *Ibidem*. În luna aprilie 1930, era deja plătită suma de 400.000 lei, urmând să fie achitat şi restul în cursul anului respectiv (*ibidem*).

[66] „Opinia", Iaşi, an XXVI, nr. 6810, miercuri, 22 ianuarie 1930, f. 2.

[67] Nu era menționat niciun detaliu referitor la autocisternă, doar că e sosită din Germania (*ibidem*).

[68] Se amintea că autopompa a făcut față exercițiului localizării unui foc „la cea mai mare clădire din oraş" (*ibidem*).

[69] Un raport din 8 februarie 1930. Erau menționate cartiere situate pe diverse dealuri ale oraşului, Sărăriei, Tătăraşi şi Păcurari (AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 173/1930, f. 26).

[70] *Ibidem*.

necorespunzător[71]. Primăriei i se amintea că modelul se afla de şapte ani în serviciul altor oraşe din ţară[72]. Mai mult, în octombrie 1931, Comandamentul Pompierilor Militari constata insuficienţa unei singure „autopompe cisterne" la Iaşi şi recomanda Primăriei să mai achiziţioneze „cel puţin" încă două. Insuficienţa fondurilor a împiedicat acest lucru[73]. La rândul ei, Compania amintea Primăriei că oraşe mai mici decât Iaşul dispuneau de 2-3 autopompe şi motopompe[74]. În lipsa acestora, două din maşinile de stropit *De Dion Bouton* ale Primăriei au continuat să deservească Secţiile de Pompieri Bucşinescu şi Nicolina[75]. Mai mult, în 1938, în condiţiile reparaţiilor autopompei *Magirus*, Compania obţinea detaşarea unei autocisterne „stropitoare" la Secţia I Toma Cozma, pentru a suplini această lipsă[76].

Diferitele defecţiuni ale autopompei au fost remediate în oraş[77], dar uneori a fost nevoie de achiziţionarea pieselor de schimb din capitală[78]. În general, accidentele au fost cauzate de obişnuitele intervenţii la incendii[79]. Uneori, aceste accidente erau prilejuri pentru Compania de Pompieri pentru a critica starea străzilor din oraş[80] şi lipsa unei reglementări a circulaţiei rutiere[81]. Se pare că, în

[71] *Ibidem*.

[72] Erau amintite oraşele Bucureşti, Constanţa, Ploieşti, Buzău, Brăila, Galaţi, Bacău (*ibidem*).

[73] *Ibidem*, dosar nr. 173/1931, f. 193. La 18 ianuarie 1932, pompierii constatau din nou că o autopompă cisternă e insuficientă stingerii unui incendiu de proporţii. Ar fi fost necesare trei autopompe cisterne, două motopompe şi furtunul adiacent (*ibidem*, dosar nr. 173/1938, f. 15).

[74] Se oferea informaţia că Primăria Chişinău îşi propunea achiziţia a două autocisterne, un şasiu cu caroserie pentru personal şi remorcarea motopompei, alt şasiu pentru scara mecanică (*ibidem*, dosar nr. 173/1931, f. 272).

[75] *Ibidem*, dosar nr. 173/1935, f. 6.

[76] Jantele autocisternei fuseseră demontate şi expediate la Bucureşti pentru a li se pune noi cauciucuri (*ibidem*, dosar nr. 173/1938, f. 18).

[77] La 6 iulie 1932, cu ocazia stingerii incendiului din strada Nicolina, s-a rupt pinionul de viteză şi s-a uzat cuplajul de pânză de la crucea axei ambreiajului. Compania cerea Primăriei ca maistrul mecanic al companiei, M. Surugiu, să se deplaseze la reprezentanţa Casei *Magirus* de la Bucureşti pentru a procura aceste componente, „având în vedere că în acest oraş nu se poate [sic] găsi asemenea piese" (*ibidem*, dosar nr. 173/1932, f. 251). Totuşi, piesele respective, cuplajul de pânză cauciucată şi pinion viteza 1, au fost achiziţionate de la „Magazinul de fererie şi articole technice" Fraţii Goldenberg, din strada I. C. Brătianu nr. 122 (*ibidem*, f. 276). Ulterior, acumulatorul autopompei a fost reparat la Garajul de automobile Gh. Fotescu, din str. Lozonschi nr. 12 (*ibidem*, f. 349).

[78] La Iaşi, în zilele de 29-30 iunie 1938, a avut loc un incendiu la Rafinăria „Oleia". Defecţiunile autocisternei *Magirus* nu puteau fi rezolvate în Iaşi, întrucât aici nu erau piesele cerute (2 pinioane de la axul fix al vitezei I, 10 panglici de ambreiaj interioare, 10 panglici de ambreiaj exterioare). Compania recomanda firma „Ferrominiera" S.A.R.S., din strada Episcopiei, nr. 5, Bucureşti, reprezentantă a firmei Magirus din Germania (*ibidem*, dosar nr. 173/1938, f. 119). Piesele cerute soseau din capitală în toamna acelui an (*ibidem*, f. 127).

[79] În ianuarie 1937, cu ocazia deplasării la incendiul din strada I.G. Duca nr. 23, „la panta din dreptul Liceului Internat" s-a rupt axa planetară de la autopompa cisternă *Magirus* (*ibidem*, dosar nr. 173/1936, f. 191).

[80] În ziua de 29 iulie 1937, Compania anunţa Primăria că „din cauza sdruncinăturilor se deteriorează complet piesele interioare" ale maşinilor ei (*ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 160).

[81] Deşi la data de 10 ianuarie 1931 era publicat „Regulamentul pentru aplicarea legii circulaţiei pe drumurile publice" (http://www.politiaromana.ro).

1931, ideea de prioritate a maşinilor de intervenţie nu era bine definită din moment ce Compania cerea Primăriei un regulament în acest sens[82]. Au existat şi cazuri distincte. Pompierii au intervenit, în urma cererii autorităţilor locale, în seara zilei de 23 martie 1932, pentru a împrăştia cu jeturi de apă o manifestaţie violentă. În timpul evenimentelor a fost tăiat un furtun de 12 mm şi cu ocazia unei manevre s-a spart racordul pompei de la autocisternă[83]. Aceasta a fost prima şi ultima intervenţie de acest gen a autopompei.

În anul 1920, guvernul a dorit separarea completă a Armatei de serviciul Pompierilor[84]. Primăria Iaşului şi-a exprimat dezacordul, în condiţiile în care un corp militarizat era considerat a fi mult mai disciplinat decât un serviciu civil[85]. Guvernul revenea asupra deciziei şi Compania de Pompieri continua să fie parte a Corpului IV Armată[86] şi în acelaşi timp la dispoziţia Primăriei. Aceasta a solicitat Compania pentru efectuarea diferitor servicii publice. Unul dintre cele mai importante a fost scoaterea apei din subsolurile clădirilor publice şi particulare din oraş. Majoritatea cererilor de intervenţie ale Primăriei subliniau cauza inundării subsolurilor, în general fisurarea unor conducte de apă[87], canalizarea defectuoasă sau inexistentă[88], respectiv izvoare subterane[89]. Cel puţin primele două cazuri implicau responsabilitatea edililor oraşului, în condiţiile în care Serviciul Apelor şi Canalelor era unul dintre departamentele Primăriei.

Au fost momente în care pompierii refuzau să mai execute acest serviciu. În ziua de 23 aprilie 1918, Compania a anunţat Primăria că nu mai poate folosi

[82] Primăria cerea Chesturii să trimită o circulară în acest sens gardienilor publici. Era prezentat un caz recent de pe strada C. Negri, când o căruţă a pus în pericol autopompa (AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 173/1931, f. 58). Această realitate era semnalată şi în presă. În 1932, doi funcţionari ai Poliţiei din Paris au examinat la Iaşi soluţii pentru creşterea securităţii circulaţiei rutiere din oraş („Opinia", an XXVIII, nr. 7486, din 10 aprilie 1932, p. 3).

[83] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 173/1932, f. 177.

[84] Primăria Iaşi era înştiinţată, în noiembrie 1920, că are la dispoziţie cinci luni pentru a-şi forma un corp propriu de pompieri. Corpul existent urma să fie încorporat în alte unităţi militare (*ibidem*, dosar nr. 173/1920, f. 38).

[85] Primăria avea cuvinte de laudă faţă de corpul pompierilor ieşeni, format din „oameni tineri, sdraveni şi meniţi pentru asemenea servicii" (*ibidem*, f. 40).

[86] Mai precis, din Divizia a 8-a, Brigada a 8-a Artilerie, cu sediul în oraş. Separarea de artilerie s-a produs la 2 august 1929, prin înfiinţarea Comandamentului Pompierilor, care făcea parte din structurile armatei române, iar sub aspect administrativ depindea de Ministerul de Interne (vezi http://www.isutimis.ro).

[87] Cazul unei locuinţe din strada Sărăriei nr. 113 (AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 173/1921, f. 55).

[88] În iunie 1922, pompierii scoteau apa din subsolul caselor Epitropiei din B-dul Ferdinand nr. 6, inundat datorită lipsei canalizării Şoselei Arcu (*ibidem*, dosar nr. 173/1922, f. 26). La data de 18 mai 1937, pompierii erau rugaţi să scoată apa de sub Clinica Dermatologică a Epitropiei Spitalelor „Sfântul Spiridon". Cauza putea fi apa pluvială din zona străzii I.G. Duca (*ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 21).

[89] Serviciul Pieţei Halei cerea o intervenţie la „gheţarul [frigoriferul – n.n.] de sub sol", plin cu apă (*ibidem*, dosar nr. 173/1923, f. 1). Şi în ziua de 28 ianuarie 1938, Compania a fost rugată să scoată apa din subsolul Halei Centrale, provenită din infiltraţii care „pericliteză atât soliditatea pivniţei, cât şi marfa negustorilor" (*ibidem*, dosar nr. 173/1938, f. 2).

sau împrumuta pompe pentru scos apa din tranşee sau din „pivnițele [sic]" locuitorilor[90]. Serviciile Companiei au continuat să fie solicitate de către Primărie. În 1920 se cerea scoaterea apei din pivnițele Palatului Comunal „ce sunt aproape pline, făcând imposibilă orice intrare şi orice reparațiuni"[91]. În acelaşi an, Pompierii cereau repararea pompei cu care interveniseră la Abator[92].

În ziua de 22 aprilie 1921, Pompierii aminteau Primăriei că pompele trebuie utilizate numai în caz de incendiu şi refuzau o nouă cerere de a scoate apa din subsolul unei clădiri a Abatorului Comunal[93]. Era citat un ordin al M.S.M. care specifica aceasta[94]. Astfel de adrese s-au repetat periodic. La data de 1 mai 1938, Compania reamintea Primăriei că nu poate oferi personal şi materiale – cu excepția stingerii incendiilor – decât cu aprobarea Inspectoratului de la Bucureşti[95]. Primăria avea alt punct de vedere. În condițiile subvenționării Companiei de Pompieri, aceasta ar fi trebuit să fie la dispoziția oraşului nu numai la stingerea incendiilor, ci şi în caz de inundații sau demolări[96]. Se considera că serviciile pompierilor „nu pot fi condiționate [sic]"[97]. Aceasta în condițiile în care cererile locuitorilor Iaşului de a li se scoate apa din subsoluri au fost frecvente pe întreaga perioadă la care ne referim[98].

În afară de abuzul de autoritate, Compania avea şi alte nemulțumiri referitoare la pomparea apei din subsoluri. Pompele ei tip *Knaust* se defectau frecvent datorită numărului mare de solicitări[99]. Compania sublinia că fiecare pompă este necesară secției respective de pompieri pentru stingerea incendiilor[100] şi cerea păgubiților să îşi scoată apa cu mijloace proprii[101]. Se constata, ironic, că majoritatea

[90] Ea indica existența a patru pompe la Depozitul de unelte din Vaslui (*ibidem*, dosar nr. 173/1918, f. 8). În ziua de 24 mai 1918, Primăria anunța că nu a găsit pompele indicate (*ibidem*, f. 10).

[91] În aceeaşi situație erau casa de administrație a Abatorului Comunal şi Berăria Zimbru din Piața Unirii (*ibidem*, dosar nr. 173/1920, f. 16-18). Berăria Zimbru cerea acelaşi lucru şi în mai 1923 (*ibidem*, dosar nr. 173/1923, f. 12).

[92] *Ibidem*, dosar nr. 173/1920, f. 39.

[93] *Ibidem*, dosar nr. 173/1921, f. 18.

[94] Ordinul Marelui Stat Major nr. 1429/12 mai 1921 interzicea „în mod absolut întrebuințarea pompierilor pentru alte servicii decât cele pentru care sunt destinați". În aceste condiții, Primăria era înştiințată de Corpul IV Armată, în ziua de 24 mai 1921, că nu mai pune la dispoziția ei oameni sau animale şi îi cerea să îşi rezolve problemele cu oamenii din subordine (*ibidem*, f. 20). Primăria ruga Ministerul să revină asupra deciziei şi sublinia că subvenționează „serviciul" de Pompieri (*ibidem*, f. 19).

[95] *Ibidem*, dosar nr. 173/1938, f. 17.

[96] *Ibidem*, dosar nr. 173/1921, f. 57.

[97] *Ibidem*, f. 36.

[98] La 5 august 1933, pompierii anunțau Primăria că sunt contactați zilnic de cetățeni care le cer să le scoată apa din subsoluri inundate de ploi sau de conductele deteriorate (*ibidem*, dosar nr. 173/1933, f. 296).

[99] În august 1921, pompa împrumutată Primăriei era stricată, iar aceasta anunța că nu are prevăzută în buget nicio sumă pentru reparații. În cele din urmă pompa a fost reparată la Atelierele lui Josef Marek din strada Socola nr. 153-155 (*ibidem*, dosar nr. 173/1921, f. 37).

[100] *Ibidem*, f. 57.

[101] *Ibidem*, dosar nr. 173/1922, f. 18. În octombrie 1921, Compania refuza să scoată apa din subsolul „Otel Modern", aflat pe strada Uzinei, şi indicau pomparea „la plată" (*ibidem*, dosar nr. 173/1921, f. 45).

cazurilor rezolvate au fost „diferitele pivnițe ale negustorilor din oraş”[102]. În general, Compania a onorat cererile de pompare a apei din subsoluri. Un exemplu a fost pomparea apei din subsolul caselor „Braunştein” din Piața Unirii, în urma ploilor torențiale din luna iulie a anului 1926[103]. Periodic, Compania a cerut Primăriei achiziționarea unei „motopompe mecanice”[104] destinată acestor activități, mai ales că era vorba uneori de spații înguste[105].

În Iaşul interbelic, sobele reprezentau principala sursă de încălzire. În acelaşi timp, coşurile prost curățate constituiau una dintre principalele surse de incendii, mai ales iarna[106]. Primăria dorea realizarea unor echipe de hornari formate din pompieri, „cei de meserie făcând dificultăți”[107]. Cel puțin în 1937, încă nu exista un astfel de „serviciu regulat de hornari”. Compania de Pompieri se pronunța în favoarea unui corp civil, organizat de Primărie şi aflat doar sub controlul Companiei[108]. În acelaşi timp, diverse instituții cereau asistența pompierilor pentru arderea smoalei depusă pe coşuri. Abatorul Iaşi[109], imobile ale Primăriei[110], Şcoala nr. 11, „Gheorghe Mârzescu” – ultima în repetate rânduri – au apelat la aceasta[111].

---

[102] *Ibidem*, f. 36.

[103] Pompierii au lucrat o noapte întreagă şi în ziua următoare Primăria constata că lucrătorii sunt „istoviți” şi cerea Companiei încă „20 de oameni trupă pentru a putea continua cu pomparea apei” (*ibidem*, dosar nr. 173/1926, f. 93).

[104] „Cât de eftină pentru a putea satisface nevoile cetățenilor” (*ibidem*, dosar nr. 173/1933, f. 296).

[105] În ziua de 8 octombrie 1928, Compania raporta că nu poate scoate apa din subsolul Cofetăriei Ştreit, întrucât locul este foarte îngust şi nu permite instalarea pompei. Sorburile nu puteau atinge zona inundată (*ibidem*, dosar nr. 173/1928, f. 199). În august 1930, pompierii constatau că nu pot scoate apa din fântâna cunoscutului antreprenor Ioan Rameder, strada Ştefan cel Mare nr. 21, deoarece adâncimea era de 13 m, iar ei nu dispuneau de sorburi şi pompe pentru această operație (*ibidem*, dosar nr. 173/1930, f. 850). În februarie 1939, avea loc o intervenție similară la pivnița lui David Mantes, strada Anastasie Panu nr. 59. Pompele nu aveau puterea de a absoarbe apa aflată la 10 m adâncime; în plus, spațiul strâmt nu permitea manevrarea optimă a pompei (*ibidem*, dosar nr. 173/1939, f. 19).

[106] În zilele de 3-5 februarie 1932 a fost un viscol puternic, care a cauzat 42 de incendii „de coş”, localizate de pompieri (*ibidem*, dosar nr. 173/1932, f. 172). Din cele 26 de incendii, localizate în decembrie 1933, 20 au fost incendii „de coşuri”. Datele erau furnizate de Serviciul Statistic şi Electoral. Ca fapt divers, între păgubiți se afla şi Anton Paluga, primarul comunist al Iaşului în 1947. O parte din acoperişul casei sale, din strada Crucii nr. 55, a fost ars (*ibidem*, dosar nr. 173/1934, f. 2).

[107] Un anume Borcea îl ruga pe deputatul național-liberal Osvald Racoviță, care la scurtă vreme a fost ales primar al Iaşului, să intervină în acest sens pe lângă colonelul Pohrib, Inspectorul Pompierilor (*ibidem*, dosar nr. 173/1927, f. 171).

[108] La 1 octombrie 1937, Compania cerea o ordonanță în acest sens (*ibidem*, dosar nr. 173/1937, f. 209-210).

[109] În ziua de 7 august 1923, Primăria a cerut trimiterea unei echipe care să curețe sobele şi să ardă smoala produsă pe pereții interiori ai coşurilor Abatorului Comunei Iaşi (*ibidem*, dosar nr. 173/1923, f. 22).

[110] Imobilul din strada Conta nr. 1 (*ibidem*, dosar nr. 173/1933, f. 153) şi cel din strada I.G. Duca nr. 48 (*ibidem*, dosar nr. 173/1936, f. 205).

[111] Şcoala de Fete nr. 11, din Strada Socola 90, anunța Primăria că trebuie arsă smoala depusă pe coşuri „şi pe dinăuntrul stâlpilor la sobe cari nici într-un caz nu mai pot funcționa din

Un alt aspect a fost cel al salubrității. În 1921, spălatul străzilor era asigurat de pompieri, cu ajutorul unui furtun pus la dispoziție de Primărie[112]. Ulterior, străzile au fost stropite cu patru autocisterne *De Dion Bouton* ale Primăriei. În acelaşi timp, Compania era solicitată să spele Hala Centrală. Conducerea acestui centru comercial constata, în 1926, că Hala trebuie curățată zilnic, „numai cu oameni pricepuți". Pompierii se încadrau în această categorie, deoarece dispuneau de personal şi de „instrumente de spălat"[113]. Un an mai târziu, Primăria cerea Pompierilor să continue spălarea Halei şi a porților ei laterale, până la organizarea unui serviciu de profil al acesteia[114]. În acelaşi timp, Compania a fost solicitată să stingă incendiile izbucnite la vărsătorile de gunoi[115].

Compania a fost solicitată şi la demolarea unor imobile, ruinate sau construite ilegal. Pompierii dispuneau de unelte şi în acelaşi timp de scări. În 1920[116], 1927[117], 1928[118], 1929[119], 1932[120], 1938[121], echipele Companiei au

cauza smoalei". Se cereau hornari şi asistența pompierilor cu „sacalele cu apă" (*ibidem*, dosar nr. 173/1926, f. 117-119). În decembrie 1931, Şcoala de Băieți nr. 11 „Gheorghe Mârzescu" cerea Primăriei să trimită o echipă de Pompieri care să supravegheze arderea unui coş ce nu poate fi curățat de zgură (*ibidem*, dosar nr. 173/1931, f. 195).

[112] *Ibidem*, dosar nr. 173/1921, f. 21.

[113] *Ibidem*, dosar nr. 173/1926, f. 88. Primăria accepta şi cerea Pompierilor să spele interiorul Halei zilnic după ora 12 (*ibidem*, f. 89).

[114] Această acțiune avea loc în zilele de miercuri şi sâmbătă după-amiaza (*ibidem*, dosar nr. 173/1927, f. 149).

[115] La 2 iulie 1931, ca urmare a arderii gunoaielor la vărsătoarea Țicăul de Sus, focul s-a întins spre casele din preajmă. Serviciul Salubrității intervenea pe lângă Pompieri, considerând că doar aceştia mai pot stinge incendiul. Patru zile mai târziu, Primăria solicita aceasta Companiei, fapt realizat în ziua de 7 iulie. Compania recomanda paza permanentă a vărsătorii sau strângerea gunoaielor din acel loc (*ibidem*, dosar nr. 173/1931, f. 66-68).

[116] În 1920, Primăria cerea Companiei să trimită o echipă de şase oameni cu uneltele necesare în B-dul Ferdinand (strada Gării de astăzi), pentru a dărâma „toate gheretele aflătoare acolo" (*ibidem*, dosar nr. 173/1920, f. 2).

[117] 17 octombrie 1927 – pompierii au demolat imobilele din strada Săulescu nr. 13 şi 17 şi zidul proprietății Fischer (*ibidem*, dosar nr. 173/1927, f. 156); 22 noiembrie 1927 – pompierii sunt solicitați de Serviciul Tehnic al Primăriei să îi pună la dispoziție şase oameni „necesari la dărâmarea unor construcții făcute împotriva regulamentului în şoseaua Sărăriei" (*ibidem*, f. 164); 12 decembrie 1927 – şeful Serviciului Arhitecturii cere 10 pompieri, „cu toate sculele necesare", în vederea unor demolări (*ibidem*, f. 170).

[118] 31 martie 1928 – Primăria cerea Secției I Pompieri Toma Cozma să demoleze ruinele din fața Palatului de Justiție două apartamente cuprinse între Casa de Economii şi un magazin de pielărie, precum şi closetele din fața Circumscripției a III-a de Poliție şi a împrejmuirii (*ibidem*, dosar nr. 173/1928, f. 25).

[119] 23 februarie 1929 – Serviciul Arhitecturii solicita patru oameni cu unelte necesare pentru dărâmarea unei case de zid din strada Labirint (*ibidem*, dosar nr. 173/1929, f. 23).

[120] Iunie 1932 – Serviciul Arhitecturii cerea un număr de pompieri cu echipamentul necesar pentru demolarea clădirii din curtea Bisericii Sfântul Lazăr aflată în ruină, la stradă (*ibidem*, dosar nr. 173/1932, f. 213).

[121] 11 aprilie 1938 – Primăria decidea demolarea unor clădiri, achiziționate în prealabil, pentru lărgirea pieței Nicolina şi pe 2 mai pompierii acționează, cu târnăcoape şi lopeți (*ibidem*, dosar nr. 173/1938, f. 20-21).

răspuns solicitărilor în acest sens. Lucrările presupuneau o anumită experienţă. La 6 mai 1926, Primăria cerea trimiterea unei echipe care să demoleze un imobil de pe strada Eternitate nr. 27; acesta era dificil de demolat datorită înălţimii sale[122]. Un an mai târziu, în ziua de 27 octombrie 1927, Pompierii au fost solicitaţi de Primărie să doboare copaci, în strada Săulescu. Lucrarea trebuia executată „cu îngrijire, pentru a nu strica firele telefonice ce trec prin apropiere”[123]. În 1939, în ziua de 21 aprilie, Serviciul Salubrităţii anunţa Primăria că la Hotelul Traian există cuiburi de ciori care nu pot fi distruse, fiind prea înalte. Se cerea intervenţia soldaţilor pompieri şi a scării mecanice a Companiei[124].

Au existat şi alte solicitări. În ziua de 18 martie 1932, Primăria cerea o echipă de 2-3 pompieri care să degajeze sloiurile de gheaţă prinse în barajul „dinaintea podului de piatră de peste Bahlui”, pentru a se evita inundarea mai multor cartiere[125]. Patru luni mai târziu, în timpul gravelor inundaţii care au afectat Iaşul, locatarii imobilelor din „strada Crucei” (Crucii de azi) nr. 87 şi 89 cereau ajutorul Secţiei a II-a Nicolina[126]. În acelaşi an, Compania a intervenit, în urma cererii autorităţilor locale, pentru a dispersa cel puţin manifestaţia studenţească din data de 24 martie 1932, cu jeturi de apă[127]. Acţiunea nu a avut succes, fiind nevoie de intervenţia masivă a jandarmilor[128]. Ulterior, Primăria Iaşi a primit, prin intermediul Ministerului de Interne, o „autopompă blindată”, concepută special „în vederea reprimării desordinelor de stradă”[129]. La 26 iulie 1937, autopompa era predată reprezentanţilor Primăriei Iaşi. Aceasta era prevăzută cu toate accesoriile, o mitralieră, „bombe lacrimogene şi aruncătoare de apă”[130].

Unele intervenţii „la foc” ale Companiei aveau loc fără a se respecta normele elementare de protecţie. Astfel, în noiembrie 1931, pompierii aminteau că au intervenit fără măşti de gaze la ultimul incendiu, fapt care a dus la un deces şi şase răniri[131]. Ulterior, în 1935 şi 1939[132], Primăriei i s-a cerut

[122] „Nu găsim oameni care să se priceapă să facă această lucrare”, justifica Primăria solicitarea către Compania de Pompieri (*ibidem*, dosar nr. 173/1926, f. 81).

[123] *Ibidem*, dosar nr. 173/1927, f. 158.

[124] *Ibidem*, dosar nr. 173/1939, f. 41.

[125] Era vorba despre cartierele Nicolina, CFR şi RMS – zona Ţigarete-Alexandru cel Bun de astăzi (*ibidem*, dosar nr. 173/1932, f. 208).

[126] C. Gavrilescu şi Sevastiţa Damaschin constatau că imobilele lor sunt înconjurate de ape pluviale, fapt agravat de lipsa canalizării (*ibidem*, f. 215-216). Compania raporta că personalul ei a salvat în noaptea de 26 spre 27 iunie 1932 pe cei „surprinşi în somn de valurile apei” (*ibidem*, f. 250).

[127] *Ibidem*, f. 177. Este vorba despre manifestaţia violentă a studenţimii legionare din seara de 23 martie 1932.

[128] Vezi „Opinia”, an XXVIII, nr. 7472, din 25 martie 1932, p. 3.

[129] A fost comandată în Cehoslovacia pe baza jurnalului Consiliului de Miniştri 2784/936 şi deservea Poliţia ieşeană. Mai era numită tanc „autocisternă stropitoare”. Echipajul era format din şofer, ajutor şi mitralior (AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 173/1937, f. 61, 269).

[130] *Ibidem*, f. 71.

[131] Era vorba de intervenţia de la restaurantul Gheltzer (*ibidem*, dosar nr. 173/1931, f. 271).

[132] *Ibidem*, dosar nr. 173/1939, f. 161.

achiziționarea de „aparate izolante”[133], care ofereau protecție împotriva fumului și gazelor toxice[134]. Cererile subliniau că aceste aparate oferă protecție atât în vreme de pace, cât și de război[135]. În decembrie 1934, Primăria era anunțată că au avut loc decese în rândul Pompierilor, din cauza lipsei materialelor necesare pentru întreruperea curentului electric și „izolarea lui de clădirea incendiată”[136]. La 15 octombrie 1925, Compania constata, într-un raport, că orașul Iași „a progresat”, că au apărut tot mai multe imobile cu 3-4 etaje, în cazul cărora pompele și scările din dotarea Companiei nu puteau fi „întrebuințate cu folos”[137]. Pompierii ieșeni cereau o scară de 26 m, model folosit deja de colegii din capitală[138]. Scara achiziționată a fost un model *Magirus* de 18 m, cu adaos de 2 m, cu tracțiune animală[139].

Prima jumătate a secolului al XX-lea surprinde tranziția spre modernizare a Companiei de Pompieri din Iași: rezolvarea unor probleme și perpetuarea altora. Principalele aspecte negative au fost lipsa unei secții moderne, precum și a materialului modern necesar. Merită reținut faptul că orașe mai mici decât Iașul beneficiau de cazărmi noi, de autocisterne achiziționate cu mult înaintea fostei capitale a Moldovei. Calul era încă un element de tracțiune vital, mai ales iarna, când străzile deveneau impracticabile pentru automobile. Pompierii aveau și alte sarcini: pomparea apei din subsoluri, demolări de imobile, curățatul coșurilor, spălarea străzilor, degajarea sloiurilor de gheață de pe Bahlui, evacuarea sinistraților în caz de inundații, reprimarea demonstrațiilor. Ca un element al modernizării mai sus-amintite, unele dintre aceste atribuții au fost preluate treptat de instituții specializate. Sfârșitul perioadei interbelice dezvăluie aceleași probleme ale Companiei și speranța de rezolvare a acestora într-un viitor apropiat.

[133] Aparatul era compus dintr-o mască cu tub de legătură, supapă pentru inspirat/expirat și o butelie de oxigen (*ibidem*, dosar nr. 173/1935, f. 268).

[134] În 1933 apăruse Regulamentul Apărării Pasive contra atacurilor aeriene, care stabilea atribuții precise ale pompierilor în caz de război (*Istoricul pompierilor…*, p. 241).

[135] În timp de pace, fiecare unitate de pompieri ar fi trebuit să dispună de două aparate. În timp de război, aparatele respective intrau în dotarea echipelor de intervenție în caz de bombardament aero-chimic (AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1935, f. 268). În 1939, Compania amintea expres că Regulamentul de Apărare Pasivă impune pompierilor apărarea populației contra gazelor de luptă și cerea, între altele, achiziționarea a patru aparate izolante (*ibidem*, dosar nr. 173/1939, f. 161-164).

[136] Pompierii cereau o pereche de cizme de cauciuc, o pereche de mănuși din același material și un clește izolant. Primăria constata că fondul bugetar destinat întreținerii pompierilor era epuizat în acel moment (*ibidem*, dosar nr. 173/1934, f. 343).

[137] Se amintea că scările din dotare puteau fi totuși utilizate la o clădire de maximum 9 metri, dar erau destul de uzate (*ibidem*, dosar nr. 173/1925, f. 102).

[138] *Ibidem*, f. 105. Ulterior, Compania de Pompieri din București achiziționa o scară automobilă de 45 m. Autocisterna *Magirus* echipată cu această scară, se putea mândri a fi „cea mai modernă mașină de incendiu existentă astăzi” [în 1934] (*Istoricul pompierilor…*, p. 249).

[139] La 13 iunie 1928, Pompierii cereau Primăriei să achite costul scării, livrată din octombrie 1927. În acel moment, scara nu putea fi utilizată în lipsa recepției, care depindea de achitarea completă a contravalorii (AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 173/1928, f. 52-53). La 14 februarie 1929, Primăria încheia o înțelegere cu reprezentanța din București a firmei Magirus ca restul de plată pentru scara Magirus furnizată, 144.500 lei, să fie acordat în obligațiuni comunale și județene (*ibidem*, dosar nr. 173/1929, f. 48).

The Activity of the Company Fire Brigade of Iaşi Reflected in Archival Sources (1918-1939)
(Abstract)

Keywords: Fire Company, Cityhall, horses, barraks, Knaust, Magirus, De Dion Bouton, Ford, Chevrolet

In the period between the First and the Second World Wars, the Iaşi Fire Company suffered some changes but also keep old problems unsolved. The lack of new barraks and of fire material was more severe, as Romanian towns smaller then Iaşi had resolved these problems years before. Horses were still a vital traction element, especially in winter, when the streets of Iaşi became impracticable for cars. The Fire Company also had attributions that would have been more appropriate for Cityhall special services: water pumping from basements, buildings demolitions, chimney cleaning, streets cleaning, ice floes release from Bahlui, the main river in Iaşi. The firemen have had to evacuate the town's homeless, especially during the 1932 great floods. Also, the firetank was used to stop a student riot, although the equipment was not suitable for such actions. At the end of the interwar period, the town was still facing the same major problems and their resolution was to hopefully occur in the near future.

Evacuările din Bucovina, Basarabia, Moldova şi Transnistria în documente de arhivă arădene (1944)

Mircea TIMBUS

Al Doilea Război Mondial, cu ale sale multiple implicații pe toate planurile, a revărsat asupra oamenilor, nu o dată, şi năpasta refugiului din fața primejdiei. Au trăit-o din plin, de mai multe ori, şi românii, nevoiți să-şi lase de izbelişte gospodăriile pentru a-şi căuta aiurea adăpostul. În cele ce urmează se încearcă dezvăluirea, cu ajutorul documentelor de arhivă, a unui episod din seria întâmplărilor de acest fel, anume fuga românilor din Moldova, Bucovina, Basarabia şi Transnistria din calea „marelui pericol" de la Răsărit, care, în primăvara anului 1944, amenința hotarele României[1]. În acel timp, pe frontul de est se contura înfrângerea armatelor germane şi române, fiind tot mai evident faptul că ofensiva sovietică, începută încă din 24 decembrie 1943, era de nestăvilit şi că Germania nu mai putea câştiga războiul. În intervalul ianuarie-aprilie 1944, după încheierea operațiunilor pe fronturile din Ucraina, trupele sovietice, în urmărirea armatelor germano-române, au ajuns la Prut. În seara zilei de 2 aprilie 1944, Comisarul pentru Afacerile Externe al URSS, Molotov, declara, în numele guvernului sovietic, la postul de radio Moscova, că trupele Armatei Roşii, victorioase, au atins Prutul, considerat frontiera dintre Uniunea Sovietică şi România, şi că „nu va trece mult până când întreaga frontieră cu România va fi restabilită". Potrivit ordinului Comandamentului Suprem al Armatei Roşii, trupele sovietice aveau misiunea să urmărească inamicul până la completa nimicire sau capitulare[2]. Înaintarea Armatei Roşii pe teritoriul românesc devenise iminentă[3]. Perspectiva ocupației militare sovietice a declanşat alerta autorităților şi a populației din perimetrul operațiilor militare, care de teama agresiunii au început să-şi părăsească bunurile în căutarea unui adăpost. Aradul, situat la mare depărtare de front, în vestul țării, dar şi alte localități din vestul şi sudul țării, considerate drept locuri mai sigure, deveniseră

[1] Keith Hitchins, *România 1866-1947*, ediția a II-a, Bucureşti, Humanitas, 1998, p. 481.

[2] Arhivele Statului din România, *România marele sacrificat al celui de al doilea război mondial. Documente*, vol. I, coordonator Marin Radu Mocanu, Bucureşti, 1994, documentul nr. 68, p. 180.

[3] *Marea conflagrație a secolului XX, al doilea război mondial*, ediția a II-a, Bucureşti, Editura Politică, 1974, p. 349-351.

ţinta multor băjenari. O confirmă rapoartele şi situaţiile zilnice întocmite de Prefectura Judeţului Arad cu privire la numărul şi locurile de proveniență ale refugiaţilor sosiţi, în grupuri succesive, pe teritoriul arădean. Documentele amintite surprind amploarea fenomenului, chiar dacă registrele de evidență nominală a celor evacuaţi nu se mai păstrează. Acestea au pierit mistuite de foc în bombardamentul aerian anglo-american din 3 iulie 1944, care a lovit din plin sediul Biroului de Evacuaţi şi Refugiaţi din Arad, distrugându-l până la temelii[4].

Folosind izvoarele existente, atâtea câte s-au păstrat, aflăm că, încă în ianuarie-februarie 1944, au ajuns la Arad 47 persoane refugiate din Basarabia şi Bucovina[5], iar Pretura plasei Radna, judeţul Arad, a reuşit cartiruirea în localitatea Miniş a unui număr de 15 familii de funcţionari proveniţi de la şcolile viticole din Odobeşti-Putna şi Huşi, evacuate la rândul lor[6]. Dacă avem în vedere faptul că, potrivit instrucţiunilor emise de Comisariatul General al Refugiaţilor şi Evacuaţilor, era considerată evacuată „orice persoană care înainte de 20 martie 1944 îşi avea domiciliul stabil la est de Nistru, în Basarabia, Bucovina sau Moldova”[7], putem vorbi despre un prim lot de evacuaţi ajunşi la Arad, la data de 25 martie 1944. Cele 306 persoane venite atunci însoţeau Şcoala Normală Eparhială de Fete din Chişinău şi Centrul de Ocrotire a Copiilor din Cernăuţi[8]. În continuare, în lunile următoare, trenurile din direcţia Moldova aveau invariabil ataşate vagoane cu documente de arhivă şi bunuri de inventar ale unităţilor dislocate, precum şi vagoane cu refugiaţii care-şi urmau instituţiile, funcţionari, personal didactic, personal sanitar, alte categorii de salariaţi, împreună cu familiile acestora. Concomitent, lungi convoaie de atelaje cu refugiaţi se deplasau pe drumurile spre interiorul ţării. Lista instituţiilor evacuate în luna aprilie 1944 şi stabilite în spaţiul arădean, înregistra: Şcoala Normală de Băieţi Chişinău, Liceul Teoretic de Băieţi, Liceul Teoretic de Fete, Liceul comercial de Băieţi, Liceul Comercial de Fete şi Liceul Profesional, toate din Botoşani, Liceul de Băieţi şi Liceul de Fete din Tecuci, Şcoala de Ofiţeri de Rezervă nr. 2 Bacău, Subinspectoratul Şcolar al Judeţului Suceava, Prefectura Judeţului Suceava, Primăria Oraşului Suceava, preturile şi primăriile comunale din judeţul Suceava, Căminul de Ucenici Suceava, Subinspectoratul P.P. Orhei, Institutul Surorilor de Ocrotire Iaşi, Laboratorul de Igienă Cernăuţi, Spitalul din Chilia, Policlinica Municipiului Cernăuţi, Şcoala de Oficianţi Sanitari Cernăuţi, Subinspectoratul P.P. Tighina, Căminul de Ucenici Hotin[9], Seminarul de Băieţi, Liceul Comercial, Liceul de Băieţi, Gimnaziul de Băieţi, toate din Galaţi, iar din Covurlui, Camera de Agricultură, Serviciul Sanitar-Veterinar şi Serviciul Silvic[10].

[4] AN-Arad, fond Prefectura Judeţului Arad, Acte administrative, dosar nr. 167/1944, f. 1.
[5] *Ibidem*, f. 5.
[6] *Ibidem*, f. 4.
[7] *Ibidem*, dosar nr. 224/1944, f. 4.
[8] *Ibidem,* dosar nr. 167/1944, f. 8.
[9] *Ibidem*, f. 13.
[10] *Ibidem*, f. 16.

Potrivit rapoartelor Secţiei MONT (Mobilizarea şi Organizarea Naţională a Teritoriului) din cadrul Prefecturii Judeţului Arad, numărul total al evacuaţilor până la finele lunii aprilie 1944 a fost de 7.513, din care 4.389 stabiliţi în oraş şi 3.124 în judeţ[11]. Aceştia proveneau, în ordinea numărului de persoane, din judeţele Cernăuţi (1.541), Orhei (1.181), Lăpuşna (903), Baia (545), Suceava (527), Iaşi (427) etc.[12]. Valurile de evacuări odată pornite, nu s-au oprit prea curând. Războiul fiind încă în toi, iar operaţiile militare desfăşurându-se în partea de nord-est a ţării, exodul populaţiei a continuat şi în lunile următoare. La sfârşitul lunii mai erau înscrise în evidenţe 17.071 persoane evacuate, din care 5.333 s-au oprit în Arad şi 11.738 în comunele judeţului[13]. După încă o lună s-a ajuns la un total de 20.180 refugiaţi (5.919 în oraş şi 14.261 în judeţ)[14], ca apogeul să fie atins la data de 22 iulie 1944, când situaţia recapitulativă a zilei indica 6.429 refugiaţi în municipiu dintr-un total de 20.847 existenţi în judeţ[15]. Refugiaţii erau originari din judeţele Cernăuţi (2.419 persoane), Suceava (1.728 persoane), Orhei (1.196 persoane), Baia (1.060 persoane), Lăpuşna (1.024 persoane), Iaşi (871 persoane), Neamţ (647 persoane) etc.[16].

Cum s-a putut observa, documentele utilizate nu abundă, din păcate, în informaţii. Ele indică doar numărul persoanelor refugiate şi denumirile unităţilor evacuate. Beneficiază de o prezentare ceva mai detaliată doar instituţiile venite din judeţul Suceava. O datorăm unui tabel centralizat emis de Prefectura Judeţului Suceava, după instalarea acestei autorităţi administrative în reşedinţa provizorie de lângă Arad. Înscrisul[17], datat 6 iunie 1944, menţionează nu doar denumirile unităţilor evacuate, ci şi localităţile din judeţul Arad şi din alte judeţe unde acestea, împreună cu personalul care le însoţea, şi-au găsit adăpost. Astfel, la Mândruloc s-au oprit Prefectura Judeţului şi Primăria oraşului Suceava, la Chişineu-Criş au ajuns Pretura Cetatea Sucevii şi primăriile subordonate: Adâncata, Bosanci, Burdujeni, Călineşti, Costâna, Danila, Dărmăneşti, Ipoteşti, Iţcani, Lipoveni, Liteni, Măriţei, Mihoveni, Mitocul-Dragomirnei, Plăvălar, Pătrăuţi, Romăneşti, Ruşii-Mănăstioara, Serbăuţi, Scheia, Sfântu Ilie, Stroeşti, Todireşti, Tişăuţi şi Udeşti; comuna Pecica a adăpostit Preturii Solca, cu primăriile aparţinătoare: Arbore, Bălăceana, Baiaşeşti, Berchiseşti, Botoşana, Comăneşti, Cacica, Cajvana, Drăgoeşti, Ilişeşti, Iaslovăţ, Măzăneşti, Pârteşti de Jos, Pârteşti de Sus, Poeni şi Solca. Tot în judeţul Arad s-au stabilit Judecătoria Suceava (în comuna Buteni), Judecătoria Ilişeşti (în comuna Hălmagiu) şi Inspectoratul Şcolar Judeţean Suceava (în comuna Comlăuş). Tabelul la care ne-am referit mai aminteşte faptul că un număr de 1.707 persoane evacuate din judeţul Suceava au fost preluate de judeţul Mehedinţi şi că unele instituţii sucevene au

[11] *Ibidem*, f. 13, 16-17 şi dosar nr. 217/1944, f. 4-21.
[12] *Ibidem*, dosar nr. 217/1944, f. 220.
[13] *Ibidem*, f. 95.
[14] *Ibidem*, f. 124.
[15] *Ibidem*, f. 50-69; dosar nr. 167/1944, f. 3.
[16] *Ibidem*, dosar nr. 217/1944, f. 185.
[17] *Ibidem*, dosar nr. 8/1944, f. 3

fost repartizate altor județe. Astfel, Administrația Financiară Suceava s-a oprit la Lugoj, Poliția şi Legiunea de Jandarmi la Râmnicu-Vâlcea, Cercul Teritorial la Colibaşi, Tribunalul la Brad, Serviciul Sanitar şi Sanitar-Veterinar la Teiuş, Camera de Agricultură la Târgovişte, iar liceele la Slatina.

Evacuările de instituții din Bucovina, Basarabia şi Moldova au pus în mişcare, cum s-a arătat, grupuri însemnate de oameni, fără ca localitățile părăsite de refugiați să rămână pustii. O confirmă, în parte, o adresă din 11 iunie 1944 a prefectului de Suceava, în care demnitarul afirma că majoritatea populației civile, formată îndeosebi din țărani, nu a cerut să fie evacuată, întrucât „n-a putut să se despartă de brazda strămoşească”[18]. Țăranii au fost ultimii care şi-au părăsit gospodăriile şi au făcut-o numai spre sfârşitul lunii august 1944, când Armata Roşie, aflată în plină ofensivă, a ocupat Chişinăul şi întregul ținut dintre Nistru şi Prut[19]. Chiar şi atunci locuitorii satelor sucevene au ales ca loc de băjenie județul vecin Câmpulung, pentru a nu se îndepărta prea mult de avutul lor. Dispersarea în masă a oamenilor în mai multe județe a făcut deosebit de anevoioasă menținerea legăturii cu organele administrative proprii, ale căror reşedințe de după evacuare le rămâneau adesea necunoscute. În atare situație, problemele curente ale cetățenilor, ținând de relația cu primăria de care aparțineau, nu-şi găseau rezolvarea. De aceea, preturile de plasă şi primăriile din județul Arad, care aveau refugiați în aria lor de competențe, şi-au asumat rolul de a se îngriji de soarta acestora. Faptul rezultă din procesele-verbale de inspecție din acea vreme, încheiate de însuşi prefectul județului[20], în care se arată că preturile şi primăriile au rezolvat cartiruirea evacuaților, le-au acordat alimente gratuite la instalare şi alte ajutoare materiale pe parcurs. Celor valizi le-au fost găsite locuri de muncă, iar bătrânii, bolnavii şi copiii beneficiau de protecție specială. În majoritatea comunelor funcționau cantine obşteşti, sprijinite de Comitetele locale de patronaj, care ofereau celor interesați hrană caldă. Dintr-un raport al Preturii Plasei Şiria adresat Prefecturii Județului Arad aflăm, bunăoară, că în intervalul aprilie-iunie 1944, Cantina obştească din Şiria a servit refugiaților un număr de 3.489 de mese, în valoare de 53.043 lei, iar pentru ajutorarea lor, plasei Şiria i-a fost alocat un fond de 120.000 lei[21]. Localnicii i-au primit cu înțelegere pe refugiați, i-au găzduit în casele lor, facilitându-le adaptarea şi integrarea în comunitate.

O parte însemnată a noilor veniți o constituia funcționărimea care însoțea instituțiile dislocate. În iulie 1944, figurau în evidențe peste 6.000 de funcționari[22]. Prevăzuți cu drepturi salariale, ei ar fi putut, în condiții normale, să-şi acopere costurile de întreținere. Este confirmat faptul că salariile personalului

[18] *Ibidem*, f. 1-2.

[19] Ion Şişcanu, Ion Pavelescu, *Rusificarea Basarabiei sub emblema sovietică (1944-1952),* studiu publicat în *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, ediția a III-a, coordonator Ioan Scurtu, Bucureşti, Editura Institutului Cultural Român, 2003, p. 396.

[20] AN-Arad, fond Prefectura Județului Arad, Acte administrative, dosar nr. 219/1944, f. 11-34.

[21] *Ibidem*, dosar nr. 9/1944, f. 1.

[22] *Ibidem*, dosar nr. 167/1944, f. 18.

administrativ aparţinând Prefecturii Judeţului Suceava şi Guvernămintelor Basarabiei şi Bucovinei se cereau achitate din bugetele respectivelor autorităţi. Pentru retribuirea funcţionarilor proveniţi din Transnistria s-a deschis un fond special la Ministerul Afacerilor Interne din Bucureşti[23]. În realitate însă, retribuţiile întârziau să fie achitate, altminteri n-ar fi fost necesare repetatele intervenţii ale prefectului de Arad, generalul Banciu, pe lângă Ministerul Afacerilor Interne, ultima datând din 13 septembrie 1944, prin care se cerea acordarea de ajutoare „din orice fond disponibil", pentru curmarea „stării insuportabile" în care trăia funcţionărimea, „neprimind de cinci luni salarii"[24]. Numai 22 de funcţionari administrativi suceveni îşi primeau la timp salariile, aceştia având şansa de a fi încadraţi în posturi vacante la Prefectura şi preturile de plasă din judeţul Arad[25]. Cunoscând problemele evacuaţilor, confruntaţi în general cu lipsa mijloacelor materiale, Ministerul Finanţelor şi-a dat avizul privind folosirea fondurilor bugetare pe exerciţiul financiar 1944/1945, inclusiv pentru acordarea de ajutoare în bani şi natură pe seama acestora[26].

În municipiul Arad au continuat să sosească refugiaţi şi în luna august 1944, cum o indică rapoartele zilnice[27], dar numărul lor era în scădere. Ultimul val a provenit din judeţele Cernăuţi, Chişinău, Suceava, Ismail, Iaşi, Câmpulung, Storojineţ, Tighina, Baia, Rădăuţi, Odesa, Dorohoi, din Transnistria, dar şi din Bucureşti. În conjunctura creată de evenimentele de la 23 august 1944, aduse la cunoştinţa publică prin proclamaţia regelui Mihai I, care anunţa ieşirea României din alianţa cu puterile Axei şi încetarea războiului cu Naţiunile Unite (Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii)[28], exodul populaţiei din zona frontului, aflată sub controlul Armatei Roşii, s-a oprit. Vestea ieşirii României din războiul cu Uniunea Sovietică şi trecerea ei în tabăra Aliaţilor[29] a produs reacţii diferite în masa refugiaţilor. Cei veniţi din Moldova şi sudul Bucovinei se bucurau la gândul reîntoarcerii la locurile de origine, în timp ce dislocaţii din Basarabia, nordul Bucovinei şi Transnistria aşteptau tensionaţi derularea în continuare a evenimentelor, în speranţa că soarta nu le va fi potrivnică. Curând însă lucrurile s-au lămurit, dar în alt mod decât şi-o doreau aceştia.

După 23 august 1944, Basarabia a fost reanexată de Uniunea Sovietică, înainte chiar de semnarea Convenţiei de armistiţiu cu Naţiunile Unite, iar România însăşi a intrat sub ocupaţie sovietică, pe teritoriul ei staţionând un milion de militari ruşi, care au făcut posibilă impunerea politicii de stalinizare[30]. Convenţia de armistiţiu din 12 septembrie 1944, încheiată între Guvernul român

[23] *Ibidem*, dosar nr. 169/1944, f. 7; dosar nr. 269/1944, f. 1-2.
[24] *Ibidem*, dosar nr. 27/1944, f. 1.
[25] *Ibidem*, dosar nr. 242/1944, f. 1; dosar nr. 292/1944, f. 24-25.
[26] *Ibidem*, dosar nr. 169/1944, f. 4.
[27] *Ibidem*, dosar nr. 217/1944, f. 22-32.
[28] Arhivele Statului din România, *România – marele sacrificat*…, documentul nr. 129, p. 249.
[29] Keith Hitchins, *op. cit.,* p. 492-493.
[30] Ion Şişcanu, Ion Pavelescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 396-397.

şi Guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit şi Statelor Unite ale Americii, restabilea frontiera de stat între URSS şi România, cea din urma ultimatumului sovietic din 28 iunie 1940. Comisia Aliată de Control, organism înfiinţat prin Convenţie, acţionând sub conducerea Înaltului Comandament Aliat (Sovietic)[31], a desfăşurat o amplă acţiune de identificare a românilor basarabeni refugiaţi în România, în scopul „repatrierii" lor[32]. Persoanele din Basarabia, nordul Bucovinei şi Transnistria, stabilite în România, aflând de comunicatul Ministerului Afacerilor Interne, din 20 septembrie 1944, difuzat prin radio şi presă[33], au putut înţelege că erau supuse unui tratament special, întrucât li se cerea să nu-şi părăsească domiciliile de la acea dată. După numai două săptămâni, la 6 octombrie 1944, Ministerul Afacerilor Interne anunţa, printr-un ordin[34], demararea recensământului refugiaţilor şi altor categorii de persoane venite din spaţiul sovietic, acţiune vizând „repatrierea" cetăţenilor URSS, cerută de prevederile Convenţiei de armistiţiu.

Tot de competenţa Ministerului Afacerilor Interne a fost şi pregătirea întoarcerii la locurile de origine a unităţilor administrative evacuate din Moldova şi Bucovina de sud, precum şi a personalului acestora. Ordinul telegrafic din 11 octombrie 1944[35], adresat prefecturilor de judeţe şi primăriilor reşedinţe de judeţ din ţară, care aveau asemenea instituţii dislocate pe teritoriul lor, a fost consacrat întregii acţiuni. Documentul indica „permanenţele", adică localităţile stabilite pentru adunarea şi îmbarcarea evacuaţilor din zonă, în vederea înapoierii lor. Cu primul eşalon au pornit la drum în acele zile funcţionarii prefecturilor, primăriilor, preturilor de plasă, exploatărilor comunale, arhivele şi bunurile de inventar ale unităţilor. Familiile i-au urmat cu eşalonul secund, în funcţie de disponibilul de vagoane. Ordinul amintit, numind instituţiile chemate la „permanenţe" în vederea îmbarcării, probează implicit faptul că administraţia din Moldova şi Bucovina de sud şi-a găsit, la vreme de restrişte, refugiul în interiorul ţării. Aflăm, prin intermediul lui, că localităţile de unde s-a pornit la drumul de înapoiere au fost Piteşti pentru instituţiile administrative din judeţele Botoşani şi Fălciu, Curtea de Argeş pentru Primăria Huşi, Târgovişte pentru unităţile administrative din judeţul Iaşi, Slatina pentru cele din judeţul Bacău, Găeşti-Dâmboviţa pentru cele din judeţul Dorohoi, Giurgiu pentru administraţia judeţului Neamţ, Alexandria pentru cea a judeţului Roman, Turnu Măgurele pentru unităţile din judeţul Tecuci, Roşiorii de Vede pentru cele din judeţul Vaslui, Câmpulung Muscel pentru cele din judeţul Fălticeni, Lugoj pentru administraţia judeţului Rădăuţi, Timişoara-Fratelia pentru cea din judeţul Câmpulung (Moldovenesc) şi Arad pentru cea din judeţul Suceava. Ordinul de înapoiere în Moldova şi Bucovina de sud nu era aplicabil la acea

[31] Arhivele Statului din România, *România – marele sacrificat…*, documentul nr. 182, p. 310-314.

[32] Ion Şişcanu, Ion Pavelescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 398.

[33] AN-Arad, fond Chestura Poliţiei Municipiului Arad, dosar nr. 164/1943-1944, f. 261-262, 273.

[34] *Ibidem*, dosar nr. 7/1944, f. 1-2.

[35] Idem, fond Prefectura Judeţului Arad, Acte administrative, dosar nr. 32/1944, f. 1-2.

dată şi funcţionarilor administrativi aflaţi în Ardealul de Nord, acestora cerându-li-se să rămână la locurile de evacuare până la noi dispoziţii.

Reîntoarcerea la vatră a restului populaţiei refugiate s-a produs în mod diferenţiat, în funcţie de posibilităţi. Cei care dispuneau de atelaje, s-au organizat, cu sprijinul legiunilor de jandarmi, în convoaie cu până la 50 căruţe, care parcurgeau trasee prestabilite. Au fost şi persoane care şi-au permis să facă deplasarea pe cont propriu, apelând la serviciile căilor ferate. Aceştia trebuiau să posede autorizaţie de călătorie emisă de organele poliţieneşti[36]. Refugiaţii lipsiţi de mijloace, care, până la venirea iernii, nu puteau porni la drum, intrau sub ocrotirea prefecturilor de judeţe, datoare să le asigure prelungirea găzduirii în spaţiile private, aprovizionarea cu lemne şi să se îngrijească de buna funcţionare a cantinelor şi economatelor care-i deserveau[37]. Întrucât nu toţi evacuaţii s-au întors la timpul scontat la locurile de obârşie, Ministerul Afacerilor Interne, prin ordinul telegrafic din 8 februarie 1945[38], i-a somat să o facă până la data de 17 februarie. Prefecturile de judeţe pe teritoriul cărora se mai găseau asemenea întârziaţi (funcţionari, persoane particulare şi membri de familie) erau chemate să le acorde bilete de călătorie, foi de bagaje şi de strămutare. S-a dispus totodată încetarea detaşărilor şi încadrărilor temporare a persoanelor în cauză. Ca urmare a măsurilor luate, Prefectura Judeţului Arad a putut raporta, la 19 mai 1945, că toate autorităţile administrative şi întreprinderile comunale din Moldova, Bucovina de sud şi Ardealul de Nord, aflate vremelnic pe teritoriul judeţului Arad, s-au înapoiat la sediile de bază[39].

Cu privire la persoanele din Transnistria, Basarabia şi Bucovina de nord refugiate în primăvara şi vara lui 1944, acestea s-au lăsat mai greu antrenate în acţiunea de „repatriere" declanşată odată cu recensământul. Într-o situaţie întocmită de autorităţile arădene, la data de 19 octombrie 1944, sunt nominalizate 74 asemenea persoane, din care doar 21 au optat pentru întoarcerea în Uniunea Sovietică[40]. De altminteri, pentru liniştirea spiritelor, Ministerul Afacerilor Interne a lăsat, la început (în octombrie-decembrie 1944), alegerea domiciliului refugiaţilor la aprecierea acestora. În mod oficial s-a făcut cunoscut că „repatrierea" n-ar fi obligatorie pentru cei care nu optau în mod expres pentru întoarcerea în URSS[41].

Pe poziţii opuse se situa însă Comisia Aliată de Control, dominată de ruşi care, încă la 21 noiembrie 1944, solicita Guvernului României, condus de Sănătescu, să dispună întoarcerea la locurile de baştină a persoanelor plecate din Basarabia, Bucovina de nord şi Transnistria, a căror cetăţenie era sovietică[42].

[36] Idem, fond Chestura Poliţiei Municipiului Arad, dosar nr. 7/1944, f. 11.
[37] *Ibidem*, dosar nr. 164/1943-1944, f. 301.
[38] Idem, fond Prefectura Judeţului Arad, Acte administrative, dosar nr. 73/1945, f. 2.
[39] *Ibidem*, dosar nr. 161/1945, f. 15.
[40] Idem, fond Chestura Poliţiei Municipiului Arad, dosar nr. 164/1943-1944, f. 283-287.
[41] *Ibidem*, f. 290; dosar nr. 7/1944, f. 12, 137.
[42] Iulian Fruntaşu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei, 1812-2002*, Chişinău, Editura Cartier, 2002, p. 167.

Intuind ameninţarea, mulţi oameni n-au mai dorit să părăsească România pentru a-şi recăpăta „vechea" cetăţenie (sovietică). Crezând că se vor putea eschiva, au ales să-şi facă pierdută urma, dispărând din localităţile unde au fost luaţi în evidenţă. Se păstrează liste nominale cu cei care s-au sustras de la „repatriere" şi au dispărut de la domiciliile avute. Pe o asemenea listă, difuzată autorităţilor poliţieneşti arădene în vederea identificării, prinderii şi arestării, figurau, în aprilie 1945, un număr de 665 de asemenea persoane[43].

Arhivele arădene nu conţin izvoare care să facă posibilă urmărirea în continuare a situaţiei refugiaţilor din teritoriile sovietice. Lipsesc datele referitoare la rezultatul recensământului acestora, la organizarea şi desfăşurarea acţiunii propriu-zise de „repatriere". Aflăm însă din surse bibliografice[44] că, potrivit cu informaţiile Comisiei Române de Aplicare a Armistiţiului, s-au reîntors în URSS, până la 30 septembrie 1946, un număr de 38.325 de basarabeni, 8.198 de bucovineni şi 9.900 de români de la est de Nistru şi că acest proces a cunoscut un ritm mai susţinut după instalarea la cârma statului român a guvernului Petru Groza. Se mai ştie că majoritatea celor întorşi la casele lor au fost trimişi în gulagurile sovietice, îndeosebi în Siberia, iar unii au sfârşit executaţi ca prezumtivi colaboratori ai autorităţilor „româno-fasciste". În România nu s-a mai putut vorbi şi scrie multă vreme despre Basarabia, istoriografiei româneşti impunându-i-se punctul de vedere sovietic, potrivit căruia această provincie (populată preponderent de români) ar fi teritoriu rusesc. Iată de ce acum, când barierele cenzurii au rămas doar o amintire, este nevoie să ne aplecăm asupra izvoarelor scrise, atâtea câte se mai găsesc, să le scoatem din anonimat, pentru ca prin forţa lor probatorie să adăugăm o infuzie de adevăr la cunoaşterea istoriei româneşti.

[43] AN-Arad, fond Chestura Poliţiei Municipiului Arad, dosar nr. 7/1944, f. 369-375.
[44] Iulian Fruntaşu, *op. cit.*, p. 167; Ion Şişcanu, Ion Pavelescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 398.

Les évacuations de Bucovine, Bessarabie, Moldavie et Transnistrie dans les documents des archives de la ville d'Arad (1944)
(Résumé)

Mots-clés: La Seconde Guerre Mondiale, évacuer, refuge, Bucovine, Bessarabie, Moldavie, Transnistrie, Arad

L'Etude utilise quelques ressources documentaires conservés dans les Archives Nationales – à savoir – Le Service départemental d'Arad – par lequel il se propose à dévoiler et vise à prouver un fragment très peu connu de l'histoire récente, notamment celui relatif au refuge de la population et des autorités dans le périmètre des opérations militaires du front de l'est, contrôlé par l'Armée Rouge, durant le printemps et l'été de 1944.

La ville d'Arad, située à grande distance du front, à l'ouest du pays et, aussi, d'autres localités du sud et de l'ouest du pays, considérées des endroits plus sûrs, avaient offert un abri aux milliés de réfugiés. Le développement des événements de ce genre peut être suivi jusqu'au mois d'Aôut 1944, lorsque la Roumanie eût quitté l'alliance des pouvoirs de l'Axe et surtout à la fin de la guerre avec les Nations Unies (l'Union Soviétique, la Grande Bretagne et les Etats Unis de l'Amérique), l'exode de la population de la zone du front, a pris fin.

L'Etude évoque, également, les événements qui ont eu lieu après la signature de la Convention de l'Armistice du 12 septembre 1944, conclue entre le gouvernement roumain et les gouvernements de l'Union Soviétique, la Grande Bretagne et les Etats Unis de l'Amérique. Les documents relèvent l'ample action, assumée par les autorités roumains, sous la pression de la Commission Alliée de Contrôle, organisme créé par la Convention et conduit par le Grand Commandement Allié (Soviétique), concernant l'identification des personnes réfugiées de Bessarabie, du nord de Bucovine et de Transnistrie, considérées comme ayant la citoyenneté soviétique, dans le but de les « rapatrier ».

Conformément aux renseignements de la Commission Roumaine de l'application de l'Armistice, jusqu'au 30 septembre 1946, ont été « rapatriés » en Union Soviétique au nombre de 38.325 bessarabiens, 8.198 bucoviniens et 9.900 des roumains de l'est de la rivière Nistru.

Les informations tirées des sources bibliographiques nous ont précisées que la majorité de ceux qui se sont retournés à leurs maisons, ont été envoyés dans les goulags soviétiques, principalement en Sibérie, et que beaucoup d'entre eux ont fini par être exécutés comme présomptifs collaborateurs des autorités « roumano-fascistes ».

Procese social-politice şi economice pe teritoriul fostei Bucovine (partea de sud), 1944-1947*

Marian OLARU

Până în anul 1989, istoriografia românească din țară nu a abordat subiectul mai sus-menționat şi au fost puține referi la teritoriile reocupate de sovietici în anul 1944, ca urmare a aplicării ultimatumului sovietic din iunie 1940. Unele aspecte tangențiale ale temei analizate se puteau întâlni în câteva lucrări scoase „cu voie de la partid" (Ilie Ceauşescu, Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu), precum şi în unele analize mai pertinente, atâtea câte puteau fi decelate în condițiile unui regim cu mare presiune ideologică asupra cuvântului scris, în lucrări ca acelea ale Elizei Campus[1], Ioan Scurtu[2], Valeriu Florin Dobrinescu[3] ş.a. În studiile şi articolele ce au apărut în provincie, departe de ochiul vigilent al cenzurii comuniste, un astfel de subiect nu a fost abordat pentru că intra în contradicție cu regulile unei istoriografii subordonate politicii partidului comunist şi o parte dintre documentele necesare erau inaccesibile cercetării.

După 1989, treptat, împreună cu dezvoltarea unei adevărate literaturi a rezistenței anticomuniste şi pătrunderea în țară a scrierilor exilului românesc, subiectele adiacente acestei teme au fost abordate cu consecvența necesară, dar numai după ce o serie de documente de la Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității şi Arhivele Militare au fost accesibile cercetării.

---

* În conferința ştiințifică internațională *Culturi şi religii în Bucovina istorică. Retrospectivă şi perspectivele dezvoltării*, organizată de Fundația „Friedrich Ebert", România; Facultatea de Istorie şi Geografie a Universității Naționale „Yurii Fedkovici", din Cernăuți, Ucraina, Facultatea de Istorie, Politologie şi Relații Internaționale a Universității „Ştefan cel Mare" din Suceava; Centrul de Cercetări Bucovinene al Universității „Yurii Fedkovici" din Cernăuți, Ucraina, Institutul „Bucovina" al Academiei Române, Centrul Regional Cernăuți de Reconversie şi Perfecționare a Calificării Funcționarilor Organelor de Stat, de Autoadministrare Locală, al Întreprinderilor, Instituțiilor şi Organizațiilor de Stat; Academia Evanghelică Sibiu; Biserica Evanghelică Braunschweig, Germania, 4-6 octombrie 2010, Cernăuți – Suceava, a fost susținută o variantă a acestui material cu titlul: *Despre sfârşitul unui model de cultură şi civilizație: Bucovina (partea de sud), 1944-1947*.

[1] Eliza Campus, *Din politica externă a României, 1913-1947*, Bucureşti, Editura Politică, 1980.

[2] Ioan Scurtu, *Din viața politică a României (1926-1947). Studiu critic privind istoria Partidului Național Țărănesc*, Bucureşti Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1983; idem, *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formelor de guvernământ în istoria modernă şi contemporană*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1988.

[3] Valeriu Florin Dobrinescu, *România şi organizarea postbelică a lumii (1945-1947)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1988.

Situaţia Bucovinei la sfârşitul celui de al Doilea Război Mondial

La sfârşitul celui de al Doilea Război Mondial, teritoriul Bucovinei istorice era împărţit în două. O parte era cuprinsă în Regiunea Cernăuţi, alături de alte teritorii româneşti ocupate în iunie 1940 şi se afla pe teritoriul URSS (învingătoare alături de aliaţii din tabăra Naţiunilor Unite), iar cealaltă se afla în judeţele Suceava, Câmpulung şi o parte din fostul judeţul Rădăuţi, de pe teritoriul Regatului Român. Acţiunea de retrasare a graniţei dintre Regatul Român – considerat „stat satelit" Germaniei şi înfrânt, deşi participase de la 23 august 1944 ca a patra forţă în lupta antihitleristă – a fost la îndemână sovieticilor, care nu au mai respectat nici măcar linia de frontieră trasată în urma ultimatumurilor sovietice din iunie 1940.

Drama desfăşurării operaţiunilor militare şi consecinţele acestora pe teritoriul Bucovinei au fost în mică măsură analizate de istoriografiile română şi străină. Acest lucru a fost dificil, dacă nu chiar imposibil de analizat în anii regimurilor de sorginte stalinistă din Europa de Est. Căderea sistemului sovietic a făcut posibilă cercetarea arhivelor, altădată prohibite, publicarea a numeroase volume de memorii ale celor care au trăit aceste evenimente şi a numeroase volume de documente referitoare la sfârşitul războiului şi instituirea dominaţiei sovietice în această parte de Europă. În acelaşi timp, numeroase sunt analizele care s-au dezvoltat ca părţi augmentative ale bogatei literaturi a rezistenţei antisovietice şi anticomuniste.

Dramatice şi nu de puţine ori tragice au fost procesele sociale, economice, politice şi demografice din perioada 1944-1947, de pe teritoriul fostei Bucovine, care sunt subsidiare proceselor din estul şi nord-estul României, pentru partea românească a acestei regiuni istorice şi celor din sud-vestul Uniunii Sovietice (Republica Sovietică Socialistă Ucraineană), pentru teritoriile ocupate de sovietici în anii 1940-1941 şi 1944-1946 din provincia amintită.

Privit în ansamblul său, fostul Ducat al Bucovinei a suferit, în timpul celei de-a doua conflagraţii mondiale şi după aceasta, transformări fundamentale care au contribuit în mod esenţial la destructurarea imaginii de teritoriu al convieţuirii paşnice, plurietnic, multicultural şi multiconfesional.

Odată cu pătrunderea trupelor sovietice pe teritoriul est-european şi al Regatului Român – în cazul nostru pe teritoriul Bucovinei –, acestea au aplicat represiunea faţă de popoarele care s-au aflat sub ocupaţie germană sau au făcut parte din sistemul de alianţă al celui de-al III-lea Reich. Prin aceasta, Stalin pedepsea colaborarea cu Germania lui Hitler şi a făcut-o sub forma deportării şi a anihilării semnelor lor naţionale, prin folosirea forţei brute pentru impunerea ordinii sovietice, sprijinită pe mitul solidarităţii colective slave[4] din interiorul frontierelor sovietice şi din imediata vecinătate a acestora.

În ciuda participării la războiul antihitlerist, Uniunea Sovietică şi Stalin nu au renunţat „nici un moment la imensele beneficii obţinute de pe urma

[4] Hélène Carrère D'Encausse, *Imperiul Eurasiei. O istorie a Imperiului Rus, de la 1552 până astăzi*, Bucureşti, Editura Orizonturi, 2008, p. 212-214.

colaborării cu Hitler”[5]. Ca urmare, Stalin a obținut din partea aliaților recunoaşterea frontierelor din anul 1941. Marea Britanie recunoscuse prin vocea lui Anthony Eden, la conferința din 18-30 octombrie 1943, de la Moscova, dreptul URSS de a decide singură în chestiunile privitoare la țările din estul Europei, printre care şi România. Ca urmare, soarta provinciilor româneşti era pecetluită. În tratativele cu aliații occidentali, sovieticii au avut la îndemână un plan maximal de pretenții, care prevedea includerea întregii Moldove sub ocupația lor, şi unul minimal, care prevedea reluarea în stăpânire a teritoriilor Basarabiei, Bucovinei şi a gurilor Dunării[6].

În urma operațiunilor militare din martie şi aprilie 1944, armatele sovietice (Frontul 1 Ucrainean) ocupă pe rând teritoriile din nordul Bucovinei, împreună cu oraşul Cernăuți, ajungând până pe aliniamentul Iaşi, Târgu Neamț, Fălticeni, Gura Humorului, Vicovu de Sus, Vijinița[7]. În acest context este de amintit şi situația în care o parte a Bucovinei, de la Câmpulung Moldovenesc, Vatra Dornei în sus, se afla sub administrație românească şi cealaltă parte se afla sub ocupație sovietică[8]. Pătrunderea trupelor sovietice pe teritoriul Bucovinei a fost anticipată de autoritățile române care, începând din ianuarie 1944, iau măsuri privitoare la pregătirea instituțiilor, a populației şi a teritoriului țării în vederea evacuării. Măsurile au fost cuprinse în operațiunea U 1111 şi înaintată autorităților locale pentru cunoaşterea acesteia, mobilizarea resurselor materiale, financiare şi umane, în vederea aplicării[9]. Astfel, în oraşul Rădăuți autoritățile s-au evacuat începând cu 15 martie, lăsând în urma lor o parte a populației care nu a reuşit sau nu a vrut să se evacueze. În adresa nr. 728 din 25 aprilie 1944, către

[5] Mihai-Aurelian Căruntu, *Bucovina în al Doilea Război Mondial*, Iaşi, Editura Junimea, 2004, p. 386.

[6] *Ibidem*, p. 387.

[7] *Ibidem*.

[8] Unii dintre funcționarii români au căutat să-şi exercite atribuțiile în aceste condiții deosebit de grele. Funcționarii bucovineni trimişi de administrația românească în evacuare, în județe din Oltenia sau Banat, au fost, ulterior, dezavuați de unii dintre cei care s-au instalat în funcții administrative aflate sub oblăduire sovietică, până la 23 august 1944, fiind acuzați că au aparținut aparatului administrativ antonescian sau că erau fasciști. În felul acesta au putut fi „epurați” conform legilor promulgate la inițiativa lui Lucrețiu Pătrăşcanu şi cu susținerea PCR (AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 15/1944, f. 9).

[9] În adresa nr. 21 din 18 iunie 1944 către prefectura din Severin, lt. col. Gh. Benția, prefectul județului Rădăuți, solicitând achitarea salariilor (pe lunile aprilie, mai şi iunie) funcționarilor evacuați în acel județ, scria: „Am onoarea a vă raporta că executarea operațiunii 1111 s-a executat în condiții cu totul vitrege, deoarece toate planurile şi toate ipotezele studiate înainte n-au putut să fie puse în aplicare din cauza precipitării evenimentelor. Cu toate acestea, [am] executat evacuarea în condiții foarte bune, dar cu greutăți cu totul excepționale. Pentru a ilustra greutățile şi pentru a arăta munca şi inițiativa ce s-au depus de unele elemente ale administrației, țin să raportez că operațiunea 1111 s-a efectuat [în condiții] totale de inițiativă, de pricepere, de abnegație, de patriotism. Nu s-a putut pune în aplicare nici ipoteze CFR, nici ipoteze hipo, dinainte stabilite, fiindcă nu am primit nici un vagon pentru transporturi şi fiindcă nu am putut avea nici căruțele prevăzute în planul de operațiuni 1111, deoarece pe departe chiar în prima zi de evacuare rechizițiile pentru oştire au fost excesive (AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 8/1944, f. 12).

Prefectura Severin, Prefectura Județului Rădăuți menționa că au fost evacuate arhivele județului, ale preturilor, cele ale comunelor şi ale altor autorități „cu greutăți excepționale" în 300 de căruțe[10] care au ajuns la destinație, dar evacuarea nu a decurs conform planului din varii motive şi, ca urmare, multe dintre bunurile comunităților locale şi ale instituțiilor nu au putut fi evacuate. Între acestea şi inventarul şi exponatele muzeului, înființat de Samuil şi Eugenia Ioneț, care au rămas pe peronul Gării Mari din Rădăuți. Această situație a fost exploatată ulterior de reprezentanții armatei de ocupație, dar şi de oportuniştii autohtoni[11]. În același timp, propaganda sovietică se străduia prin emisiuni radio, manifeste, publicații adresate românilor şi în special soldaților de pe front să schimbe imaginea românilor despre URSS, percepută de aceştia ca principalul dușman al României. De aceea, sovieticii se străduiau să-i convingă pe români că le vor fi respectate administrația, legislația, libertățile civile şi religioase. Cu toate acestea, „rusofobia" şi neîncrederea față de comunism au rămas adânc ancorate în mentalul colectiv[12].

La 2 aprilie 1944, V.M. Molotov într-o conferință de presă afirma drepturile sovietice asupra Basarabiei şi Bucovinei[13] şi, totodată, anunța că: „Guvernul Sovietic nu are scop acapararea vreunei părți a teritoriului românesc sau schimbarea stării sociale a României şi că intrarea Armatelor Sovietice pe teritoriul românesc este dictată exclusiv de interesele de război şi de prelungirea rezistenței inamicului"[14]. La 18 martie 1944, Armata Roşie ajungea la Nistru. „România intrase în criză de timp."[15] Apropierea trupelor sovietice de teritoriul

[10] *Ibidem*, f. 7-10.

[11] *Ibidem*, f. 1-2. Gheorghe Palamariu, cel de-al doilea prefect al Rădăuților din vremea ocupației sovietice a ținutului, scria la 19 septembrie 1944 că: „Începând cu ziua de 15 martie 1944, autoritățile românești au început evacuarea lăsând populația județului Rădăuți la voia întâmplării şi pradă trupelor germane în retragere. Nemții au început a prăda cu furie pe locuitori, amenințând cu armele, fără ca oamenii să se poată feri sau apăra. Au dat foc centrelor Siret şi Rădăuți, iar în ziua de 27 martie 1944, nemții au dat foc gării mari [din] Rădăuți, de asemenea au prădat toate prăvăliile ce au mai rămas. În timpul când orașul Rădăuți era în flăcări, nemții au deschis penitenciarul şi au lăsat orașul pe mâna criminalilor ieşiți din închisoare. Nemții, deținuții eliberați din penitenciar, cât şi populația rurală care s-a răsculat şi veneau de pradă în oraş, s-au unit pentru a devasta şi jefui magazinele, cât şi locuințele celor plecați. Această stare de haos a domnit din ziua de 15 martie şi până în ziua de 8 aprilie 1944, când Armatele Ruseşti eliberatoare au intrat victorioase în orașul Rădăuți. Din acea zi a început să se facă ordine în oraş şi în județ". Sigur, acest document nu spune o vorbă de samavolniciile sovieticilor şi nici despre aşa-zisa „ordine" instaurată de aceştia (fapt care l-a determinat pe antecesorul său în funcție, Ion Larionescu, să părăsească zona de ocupație sovietică pentru a se aşeza undeva în Banat). Ceea ce dovedeşte o rapidă „adaptare" a semnatarului la realitățile momentului.

[12] „Noi, ruşii, suntem pe deplin conştienți de faptul că suntem temuți de fiecare şi nu găsim simpatii nicăieri. Diferența dintre primirea trupelor ruse, care au venit să ajute şi să-i elibereze pe români, şi cea a piloților americani, care au ucis 10.000 de oameni prin bombardamentele lor şi au distrus atât de multe case, ne-a fost suficient". *Apud* Mioara Anton, *Propagandă şi război, 1941-1944*, București, Editura Tritonic, 2007, p. 338.

[13] Mihai-Aurelian Căruntu, *op. cit.*, p. 387.

[14] AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 15/1944, f. 17.

[15] Henri Prost, *Destinul României (1918-1954)*, traducere de Valer Moga şi Valeria Piros, ediție îngrijită, notă asupra ediției, note şi indice de Valer Moga, București, Editura Compania, 2006, p. 234.

Bucovinei a determinat panică în rândul populaţiei civile şi a administraţiei[16], care rememorau evenimentele tragice din iunie 1940.

La 27 martie 1944, trupele Frontului 1 Ucrainean, conduse de mareşalul Jukov, intră în Cernăuţi şi ating Carpaţii, pe un front de 120 de km[17], în cadrul operaţiunii „Proskurov – Cernăuţi". Din datele statistice, evident incomplete, ale Cabinetului Militar al Conducătorului Statului, până la 24 mai se retrăseseră în interiorul ţării 32.096 de bucovineni[18], alţi 100.000-120.000 de bucovineni fuseseră dislocaţi de forţele de ocupaţie din zona Rădăuţilor, în localităţi înapoia liniei Siret-Suceava, „adică pe o adâncime de 50 km de linia frontului" (evacuarea a început la 10 mai). Deplasarea acestui număr impresionant de oameni, „cu tot inventarul viu şi mort", cu bătrâni, copii şi bolnavi, s-a făcut în patru zile şi patru nopţi. Unii dintre evacuaţi au fost nevoiţi să parcurgă peste 100 de km, în localităţi din judeţele Dorohoi şi Botoşani. În acest context, prefectura judeţului Rădăuţi şi-a mutat sediul la Siret şi primăria oraşului Rădăuţi a fost mutată la Mihăileni.

În evacuare au fost organizate Serviciul de Alimentare a Populaţiei Evacuate, Serviciul Schimbului de Populaţie şi Serviciul Circulaţiei Populaţiei[19]. Până la începutul lui septembrie 1944, când autorităţile militare sovietice au aprobat reîntoarcerea celor evacuaţi în localităţile de baştină, bunurile lăsate în urmă la evacuare au fost prădate, distruse, în bună parte de sovietici care, chipurile, asiguraseră paza acestora în zona evacuată. Tot din raţiuni militare, în luna mai 1944, sovieticii au evacuat întreaga populaţie, din localităţile cuprinse între Cacica şi apa Sucevei, dincolo de Burdujeni[20].

Grupări antisovietice şi anticomuniste din Bucovina

Unii dintre locuitori, pentru a-şi apăra avutul, au preferat să se ascundă în pădurile din obcinele Bucovinei. Dintre aceştia, unii au preferat să sprijine acţiunile Batalionului Fix Regional „Bucovina"[21], contribuind la începutul mişcării de rezistenţă antisovietică[22]. În tot acest timp, ocupanţii sovietici au

[16] AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuţi, dosar nr. 8/1944, f. 78-79. La 12 mai 1944, lt. col. Gh. Benţia, prefectul judeţului Rădăuţi, aflat în evacuare la Lugoj, raporta Guvernământului Bucovinei faptul că, în după-amiaza zilei de 26 martie şi în noaptea de 26 spre 27 martie 1944, frânturi ale armatei germane „s-au dedat la furturi, jafuri, stricăciuni şi acte abuzive de o extremă şi neobişnuită gravitate".

[17] Adrian Brişcă, Radu Ciuceanu (editori), *Rezistenţa armată din Bucovina, 1948-1950*, vol. I, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studierea Totalitarismului, 1998, p. 49.

[18] Mihai-Aurelian Căruntu, *op. cit.*, p. 388.

[19] Marian Olaru, *Documente rădăuţene* [I], în „Analele Bucovinei", XIV, nr. 1, 2007, p. 316.

[20] Mihai-Aurelian Căruntu, *op. cit.*, p. 388.

[21] Cf. Adrian Brişcă, Radu Ciuceanu (editori), *op. cit.*, p. 50, Batalionul Fix Regional „Bucovina" era format din voluntari de diferite profesii şi vârste şi a fost angrenat în operaţiunile militare din zona Bucovinei, fiind subordonat Detaşamentului „Colonel Constantinescu Aurel" din Armata a 4-a Română. La 1 aprilie 1944, Detaşamentul a trecut sub ordinele Corpului 78 Armată German şi, din 8 iunie, în subordinea Diviziei 3 Munte Germană, la rândul ei subordonată Corpului 17 Armată German.

[22] Acesta era constituit din localnici şi cuprindea 1.378 de luptători, grupaţi în trei companii. La 23 august 1944, o parte a batalionului a fost capturată de către trupele germane şi o altă parte de către NKVD, sovieticii considerându-i „criminali de război".

confiscat, prădat sau distrus tot ce le-a stat în cale, incendiind case, biserici, şcoli, devalizând depozitele de alimente, rechiziționând animale şi atelaje, împuşcând pe toți aceia care li s-au opus. Ca urmare, rezistența antisovietică a devenit una firească şi s-a soldat uneori cu victorii de partea partizanilor, unii foarte cunoscuți şi mai târziu ca luptători anticomuniști. Această situație este explicabilă şi prin faptul că mulți dintre locuitorii provinciei „erau conştienți că intrarea Armatei Roşii pe teritoriul României nu era o simplă acțiune militară, că trupele sovietice aduceau cu ele ideologia comunistă”[23].

Fără să detaliem acest subiect arătăm doar că, până acum, cercetarea istorică de după 1989 a scos în evidență faptul că, până la 23 august 1944, pe teritoriul Bucovinei (cu referire mai ales la partea ei sudică) au acționat împotriva trupelor sovietice grupări de partizani, precum cele conduse de: Vladimir Macoveiciuc (cu un număr de 41 de membri, cu țărani din Voitinel, Gălăneşti, Hurjuieni, Vicovu de Sus şi de Jos, Horodnicul de Sus şi de Jos, din județul Rădăuți[24]), Ion Vatamaniuc (cu un efectiv de 16 oameni din Sucevița, Voievodeasa, Marginea şi Solca, din județul Rădăuți), Ion Tironeac din Voitinel (desprins din grupul lui Macoveiciuc, grupa 15-20 de oameni din Voitinel, Costişa, Vicov şi Frătăuți, județul Rădăuți), Constantin Cenuşă (comanda grupului a fost preluată de la Vladimir Tironeac în iulie 1944, a grupat 30-40 de oameni) şi Petru Maruseac (a grupat 35-40 de cetățeni români de etnie ucraineană, din Ulma şi Brodina, ale căror aspirații au fost legate de armata naționalistă ucraineană a lui Stepan Bandera; a acționat atât împotriva URSS, a României, a Poloniei, cât şi a evreilor[25]).

Cea de-a doua fază a existenței grupurilor de partizani este cea a luptei anticomuniste. În această perioadă, determinată mai ales de impunerea guvernului prosovietic condus de Petru Groza, au existat numeroase grupuri de partizani, care au făcut din Bucovina, prin sacrificiul lor, una dintre cele mai însemnate regiuni în mişcarea de rezistență din România. În această perioadă a mişcării de rezistență anticomunistă au acționat grupurile conduse de: Vladimir Macoveiciuc, Ovidiu Găină[26] (alcătuit din 21 luptători, unii dintre ei legionari,

[23] Adrian Brişcă, Radu Ciuceanu (editori), *op. cit.*, p. 55.

[24] Marian Olaru, *Bucovineni împotriva comunismului: frații Vasile şi George Motrescu*, Suceava, Editura Universității, 2006, p. 171-174. La 20 iunie 1944, în Poiana Haciungul Mare, între Horodnic şi Voitinel, gruparea condusă de Macoveiciuc a reuşit să anihileze nouă ofițeri de stat major ai diviziei sovietice şi escorta lor, care se cantonase în zonă, la Putna.

[25] Adrian Brişcă, Radu Ciuceanu (editori), *op. cit.*, p. 396.

[26] Aşa cum se menționa în *Referatul* Corpului Detectivilor, din 10 octombrie 1945, în anul 1945 a avut loc o confruntare între Centrul de Rezistență Legionar, care îşi avea sediul în masivul Argestru-Tisa, la şapte kilometri de Vatra Dornei, condus de comandantul legionar Ovidiu Găină şi jandarmi, militari români şi NKVD-iştii care s-au deplasat cu două camioane de la Câmpulung Moldovenesc. Membrii Centrului de Rezistență Legionar, în număr de 25-26, au reuşit să facă față, cu pierderi minime, atacului trupelor regimului comunist. În aceeaşi vară, pe 11 august 1945, între Ovidiu Găină şi Vladimir Macoveiciuc a avut loc o întâlnire ce trebuia să ducă la fuziunea dintre Centrul de Rezistență Legionar şi gruparea de partizani condusă de Vladimir Macoveiciuc. Aşa cum avea să aprecieze Filon Lauric, mai târziu (1992), unul dintre conducătorii legionarilor, în mod direct implicat în aceste evenimente, fuziunea nu a mai avut loc, datorită precipitării

grupul a acţionat în zona Câmpulung, pe muntele Giumalău, în perioada martie-august 1945), Petre Maruseac (în această perioadă grupul a acţionat ca o grupare anticomunistă) şi Constantin Cenuşă (după 1948 s-a asociat cu Cozma Pătrăucean şi Vasile Motrescu). Grupurile conduse de Ghimici, Gheorghe Munteanu, Silvestru Harsmei, Vasile Cămăruţă şi Grigore Sandu au acţionat în partea de sud a Bucovinei între anii 1948-1950. Ultima grupare de partizani a fost cea a lui Vasile Motrescu şi Gavril Vatamaniuc (fraţii Gheorghe şi Ion Chiraş şi Vasile Marciuc din Sucevița au fost şi ei membri ai acestei grupări[27]), între anii 1949 şi 1955. Procesele „loturilor" de partizani şi a susţinătorilor lor s-au prelungit până târziu, spre anii '60 ai secolului trecut, în funcţie de „comandamentele" politice ale vremii şi de acţiunile Securităţii. Aceasta a creat în rândurile celor afectaţi o stare de presiune psihică, de nesiguranţă, sau de vulnerabilitate socială. În această situaţie s-au aflat partizanii, familiile şi susţinătorii lor. În partea de sud a fostei Bucovine, ca şi în nordul acestei provincii, o vreme, raportarea identitară sau a sentimentului de apartenenţă la comunităţi, fenomene şi procese ce aveau legătură cu perioada interbelică şi/sau al Doilea Război Mondial, putea atrage consecinţe dintre cele mai nedorite.

Actul de la 23 august şi semnarea Convenţiei de Armistiţiu, la 12 septembrie 1944, în condiţiile prezenţei trupelor sovietice pe teritoriul românesc, au creat premisele comunizării României. Acest lucru a fost posibil în condiţiile în care occidentali erau hotărâţi să lase sovieticilor mână liberă în partea de răsărit a Europei, aşa cum se înţeleseseră la Teheran, Ialta şi Potsdam. Comisia Aliată de Control în care anglo-americanii au fost „simpli figuranţi"[28] a fost principalul instrument[29] prin care România devenea o veritabilă colonie sovietică. De altfel, previzionând mersul evenimentelor, Stalin îi declara lui Tito, în anul 1944, că „acest război nu este ca cele din trecut: cine ocupă un teritoriu îşi impune şi propriul său sistem social"[30].

La 13 septembrie 1944 a fost preluată administraţia Transilvaniei de nord-vest, de către sovietici, pentru a avea posibilitatea folosirii chestiunii transilvane ca instrument de şantaj asupra românilor şi a regelui Mihai[31]. Prezenţa comuniştilor în guvernele Sănătescu şi Rădescu a folosit acestora, pentru ca prin ministerele pe care le deţineau, sau le controlau prin Gheorghiu Dej, Lucreţiu Pătrăşcanu şi Teohari Georgescu, să transforme Partidul Comunist din România

evenimentelor din ţară şi a înţelegerii dintre Ana Pauker, Teohari Georgescu şi Nicolae Pătraşcu. Cf. Adrian Brişcă, Radu Ciuceanu (editori), *op. cit.*, p. 168-172 şi 175-177; Ovidiu Găină (Stan M. Popescu), *Lupta împotriva sovietelor în Munţii Bucovinei*, Buenos Aires, Editura Euthymia, 2002, p. 79-89.

[27] Adrian Brişcă, Radu Ciuceanu (editori), *op. cit.*, p. 58-59.

[28] Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, ediţia a III-a, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992, p. 242.

[29] „Întrucât Uniunea Sovietică deţinea monopolul interpretării ei, Convenţia de Armistiţiu a devenit un mecanism de acaparare a României", este de părere Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 2006, p. 54.

[30] Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 242.

[31] *Ibidem*, p. 248.

dintr-un grupuscul în partid masificat[32], cu sprijin sovietic, beneficiind de experienţa NKVD-ului. Pentru sovietici singura ordine acceptabilă era cea pe care trebuia să o impună PCR. Stabilirea ordinii de tip sovietic în România însemna „neutralizarea mijloacelor de menţinere a ordinii sociale, adică armata, sistemul judiciar şi poliţia", era necesară legitimarea PCR prin „sprijinul de masă de care era lipsit"[33]. Ca urmare, la 2 octombrie 1944, Comandamentul Sovietic a cerut Guvernului Român să reducă forţele poliţiei de la 18.000 de angajaţi la 12.000, să dezarmeze unităţile militare române neangajate pe frontul de vest, să reducă efectivele armatei române de interior de la 13 divizii la 3 divizii, cu un efectiv de 10.000 de persoane şi să reducă efectivele trupelor de grăniceri şi de jandarmi de la 74.086 la 58.018 militari[34].

La data la care se înfiinţa lagărul de la Caracal, destinat la început legionarilor[35], respectiv pe 7 septembrie 1944, prin circulara 43.926, Inspectoratul General al Jandarmeriei anunţa unităţilor subordonate din teritoriu că erau scoşi de sub urmărire toţi aceia care erau adepţi ai socialismului şi comunismului şi se dezincriminau faptele Acţiunii Iredentei Ucrainene. Ca urmare, naţionaliştii ucraineni din Galiţia şi nordul Bucovinei au început să folosească intens zonele montane din judeţele Rădăuţi şi Câmpulung. Alături de „banderişti", jandarmeria sesiza în rapoartele sale existenţa unor nuclee „melnichiste", fidele alianţei cu Germania, care luptau împotriva sovieticilor şi a autorităţilor româneşti[36]. După ce trupele sovietice au înaintat spre vest, iar obiectivele Acţiunii Iredentei Ucrainene s-au schimbat, această mişcare a lansat un manifest către români pentru a li se alătura în lupta antisovietică[37]. Acest manifest era unul de conjunctură, pentru că, sub impulsul evenimentelor din Maramureş, în special, mişcarea iredentistă ucraineană a răspândit zvonul creării unui stat ucrainean independent în care ar fi trebuit să intre şi partea de sud a Bucovinei, alături de Maramureş.

---

[32] *Politica de cadre a Partidului Muncitoresc Român, 1948-1955*, ediţie de documente elaborată de Alina Tudor-Pavelescu, Bucureşti, Arhivele Naţionale ale României, 2006, p. 91. În urma acţiunii de verificare a membrilor de partid, în 13 aprilie 1950, se constata că erau 626 de membri de partid din ilegalitate. Dintre cei verificaţi până la acea dată – adică 913.027 de membri – 98,24 % s-au înscris în PMR după 6 martie 1945.

[33] Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 55.

[34] *Ibidem*, p. 57. Ulterior, Teohari Georgescu a solicitat sovieticilor să fie de acord cu creşterea efectivelor Jandarmeriei şi Poliţiei, din raţiuni ce ţineau de menţinerea liniştii sociale. Astfel, fidelii comuniştilor şi unii dintre adepţii lor din diviziile „Horia, Cloşca şi Crişan" şi „Tudor Vladimirescu" au fost angajaţi în locul celor disponibilizaţi în 1944-1945.

[35] La 14 noiembrie 1944, în lagărul de la Rădăuţi se găseau 16 legionari, iar la 18 decembrie 1944 erau 77 (AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuţi, dosar nr. 1/1946, Jandarmi, f. 6). Activitatea de identificare şi de triere a legionarilor a fost direct supravegheată de prefecţii judeţelor şi executată de Jandarmerie. Altfel, prefectul Gh. Palamariu raporta la ordinul telegrafic nr. 21.945, din 26 noiembrie 1944, că în judeţul Rădăuţi, după fişe au fost identificaţi 413 legionari, au fost triaţi 22, arestaţi 99, puşi în libertate au fost 6 şi dispăruţi 197.

[36] Dumitru Şandru, *Mişcări de populaţie în România (1940-1948)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 225.

[37] *Ibidem*.

La 26 iulie 1945, o coloană sovietică, aflată în trecere prin Maramureş a luat, de pe Muntele Brătila, 540 de oi, şapte arme ZB, ciobanii şi aparatura unei echipe de deminare care se afla în zonă. În urma demersurilor autorităţilor române, şeful de post din Borşa, împreună cu o delegaţie a Comandamentului Militar Sovietic, urmărindu-i pe răufăcători i-au descoperit la Dornești, județul Rădăuți şi au reuşit să recupereze doar 40 de oi şi cinci arme[38]. În aceste vremuri de incertitudine, organele de ordine publică semnalau activitatea intensă a „banderiştilor", în localităţi ca Brodioara, judeţul Câmpulung, care jefuiau populaţia locală, de asemenea la Lupcina, Măgura şi Costileva din judeţul Rădăuţi. Organele de ordine din zonă sesizau autorităţile centrale că „banderiştii" îşi aveau baza în teritoriul ocupat al Bucovinei şi acţionau de o parte şi de alta a frontierei restabilite în 1944. Este de amintit că, uneori, „banderiştii" şi-au corelat acţiunile cu grupurile de partizani români, care acţionau în zonă. Desfiinţarea unităţilor de vânători de munte ale Armatei Române, la 1 iunie 1945, care au pricinuit mari pierderi sovieticilor în al Doilea Război Mondial, a favorizat acţiunea „banderiştilor" la graniţa comună româno-sovietică. Profesorul Dumitru Şandru, în lucrarea *Mişcări de populaţie în România (1940-1948)*, arată că aceste unităţi militare ar fi putut fi utile „în curăţirea munţilor de banderişti"[39]. În aceeaşi perioadă, în zona Coşna – Valea Bancului şi între Căliman şi Cârlibaba acţionau „Haiducii lui Avram Iancu. Divizia Sumanelor Negre" – organizaţie condusă de Gavril Olteanu (din judeţul Mureş) şi N. Moldoveanu (Dumitru Oprea-Şteanţă). La 21 august 1945, în Sucevița a fost împuşcat Ion Olaru, membru al organizaţiei „banderiştilor" şi, ulterior, a fost prins la Rădăuţi, Serghei Olaru, membru al aceleiaşi organizaţii.

În „Buletinele informative" ale Direcţiei Generale a Poliţiei, nr. 290, 301 şi 307 din 1945 sunt prezentate diverse date despre intensificarea activităţii „banderiştilor" în judeţele Rădăuţi şi Câmpulung, mai ales după ce Curtea Marţială de la Iaşi a eliberat un număr de membri ai acestei organizaţii, care şi-au reluat activitatea imediat. La 8 noiembrie 1945, „Buletinul informativ" nr. 307 vorbea despre „activitatea ostilă regimului" pe care o avea minoritatea ucraineană din judeţele amintite[40]. În raportul din ianuarie 1946, şeful Legiunii de Jandarmi din Rădăuţi raporta că în urma raziilor din 8, 9 şi 10 ianuarie 1946, efectuate „pentru curăţirea teritoriului de răufăcători", au fost reţinuţi: 9 urmăriţi, 10 infractori, dintre care 5 erau din restul bandei lui Maruseac[41]. Pe teritoriul României, organizaţia „banderiştilor" a fost lichidată abia în februarie 1947, la Moldova Sulița, județul Câmpulung.

Direcţia Poliţiei de Siguranţă din Direcţia Generală a Poliţiei primea dintr-o sinteză informaţia că, între 15 şi 20 octombrie 1945, protoiereul Constantin Vasilovici şi funcţionarul Ioan Severin din oraşul Siret, judeţul Rădăuţi, au

[38] *Ibidem*, p. 230
[39] *Ibidem*, p. 231.
[40] *Ibidem*, p. 235.
[41] AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuţi, dosar nr. 3/1946, f. 14-15. În documentul citat, şeful grupării este trecut cu numele de Maruţeac.

susţinut propaganda iredentistă ucraineană pe tema creării statului ucrainean independent[42]. Aceeaşi informaţie a fost cuprinsă şi în ordinul nr. 23, dat Legiunilor de Jandarmi din Câmpulung şi Rădăuţi, care arăta că în zona muntoasă a Ucrainei, pe teritoriul URSS, se desfăşura o intensă activitate pentru constituirea unui stat ucrainean independent, care trebuia să anexeze şi partea de sud a Bucovinei[43]. Ca urmare a acestor evenimente, Teohari Georgescu cerea şi obţinea din partea Comisiei Aliate (Sovietice) de Control sporirea efectivelor cu 2.940 de jandarmi, din care 1.000 de subofiţeri (unii „rechemaţi din concediu"). Datorită evenimentelor petrecute în munţii Bucovinei, 20 de plutoane de jandarmi au fost înfiinţate în judeţele Câmpulung şi Rădăuţi, pentru a fi folosite în localităţi cu importanţă poliţienească[44]. Până la desfiinţarea organizaţiei „banderiste" din Ucraina, rapoartele Jandarmeriei sau ale Poliţiei arată că această organizaţie avea importante legături în zonele locuite de ruteni, pe Valea Ceremuşului, în judeţele Câmpulung, Rădăuţi şi în Maramureş. Evenimentele susţinute de iredentiştii ucraineni, „patronate de Ivan Odoviciuc", pentru desprinderea Maramureşului de România au intensificat şi activitatea „banderiştilor" din zona Bucovinei, dar nu au avut amploarea acelora din Maramureş[45].

Situaţia unora dintre grupurile etnice din Bucovina

Comportamentul abuziv sau în dispreţul oricărei prevederi legale, al ocupanţilor sovietici, a fost ilustrat şi de evacuarea locuitorilor de origine etnică germană de pe teritoriile controlate de aceştia. Conform teoriei staliniste, locuitorii de origine etnică maghiară şi germană se făceau vinovaţi de a fi susţinut politica lui Horthy şi Hitler. De aceea, ei trebuiau să „plătească" pentru această vină. Încă din septembrie 1944 aveau să fie întreprinse primele măsuri împotriva etnicilor maghiari şi germani, ca expresie a voinţei Comisiei Aliate (Sovietice) de Control din România. Atunci, funcţionarii de această origine etnică au fost scoşi din aparatul administrativ.

În decembrie 1944 au fost create premisele ca unii dintre etnicii germani din România să fie evacuaţi. Conform ordinului sovieticilor, până la 3 ianuarie 1945 urmau a fi ridicaţi etnicii germani din România. Conform *Instrucţiunilor nr. 51.093*, din 3 ianuarie 1945 trebuiau ridicate următoarele categorii de etnici germani: toţi bărbaţii, indiferent de profesie, cu vârste cuprinse între 17 şi 45 de ani; toate femeile, indiferent de profesie, cu vârste cuprinse între 18 şi 30 de ani şi cu copii mai mari de un an. Ordinul avea să fie pus în practică prin intermediul legiunilor de jandarmi, care trebuiau să alcătuiască tabele cu persoanele vizate, apoi să le adune în centrele de adunare, ce trebuiau înfiinţate în apropierea căii ferate. În localităţile fixate a fi centre de adunare, urma să fie evacuată toată populaţia minoritară. Conform ordinului, operaţiunea de ridicare a etnicilor

[42] Dumitru Şandru, *op. cit.*, p. 228 şi 231.
[43] *Ibidem*, p. 235.
[44] *Ibidem*, p. 232.
[45] *Ibidem*, p. 236.

germani trebuia să se desfăşoare simultan pe întreg teritoriul unei legiuni. Cei ridicaţi erau obligaţi să îşi aducă hrană suficientă pentru 15 zile, dacă acest lucru nu era posibil, sarcina de a-i hrăni pe cei evacuaţi revenea primăriei. Cei evacuaţi puteau lua cu ei bagaje de până la 200 de kg, care trebuiau să cuprindă haine şi alimente[46]. La 6 ianuarie 1945, *Instrucţiunile nr. 51.093* erau completate cu precizări privind populaţia cu „regim special". În această categorie intrau: femeile germane căsătorite cu români, copiii din căsătoriile mixte, infirmii şi incapabilii de muncă şi netransportabilii. Operaţiunea de evacuare a celor ce se aflau sub incidenţa ordinului sovietic de ridicare a început în noaptea de 10 spre 11 ianuarie 1945 şi ar fi trebuit să dureze două zile[47]. Însă, în mod oficial, operaţiunea s-a încheiat la 20 ianuarie 1945, dar s-a întins până la 1 februarie 1945.

Dincolo de consideraţiile morale, politice care se impun faţă de o astfel de procedură neobişnuită, deportarea etnicilor germani din România şi, deci, din Bucovina s-a făcut cu multe abuzuri, care privesc aplicarea instrucţiunilor ordinului sovietic de evacuare. Au fost ridicaţi alături de etnicii germani din România şi cetăţeni de origine etnică română (la Bucureşti, Turda, Reşiţa, Tulcea, Blaj, Târnăveni şi Suceava). De asemenea, alţi cetăţeni de origine etnică slovenă, cehă, sârbească şi evreiască au fost ridicaţi în cursul aceleiaşi acţiuni. Este semnalat şi un caz în care sovieticii au ridicat şi militari români pentru a fi trimişi în Uniunea Sovietică[48].

Nerespectând prevederile ordinului sovietic de evacuare a etnicilor germani şi *Instrucţiunile nr. 51.093*, la Câmpulung Moldovenesc, delegatul sovietic a cerut ca să fie ridicate şi femeile germane căsătorite cu români, precum şi cele care aveau vârsta de peste 30 de ani, precum şi bărbaţii care aveau peste 45 de ani. Evacuarea unora dintre etnicii germani şi maghiari din România s-a realizat cu scopul trimiterii acestora la muncă în URSS, în locuri dintre cele mai periculoase sau inospitaliere, în mine (Donbas), în Siberia şi în Extremul Orient etc.

În condiţiile dificile ale sfârşitului celui de-al Doilea Război Mondial, diferitele forme de solidaritate umană au făcut ca măsurile punitive ale noii ordini sovietice din România să nu fie aplicate în întregime. Mulţi etnici germani au reuşit să se sustragă de la evacuare, fiind ascunşi de către români, fiind toleraţi de autorităţi, de organele de ordine publică sau reuşind să fugă de la domiciliu pentru a nu fi ridicaţi. De aceea, din aprilie 1945 autorităţile au început acţiunea de descoperire a celor care s-au sustras deportării.

Începând din octombrie 1945 au revenit din URSS primele loturi de germani, în general dintre cei care erau inapţi de eforturi fizice mari sau sufereau de diferite boli[49]. Astfel, Inspectoratul Regional Iaşi raporta reîntoarcerea a 64 de

[46] *Ibidem*, p. 238.
[47] *Ibidem*, p. 239-240.
[48] *Ibidem*, p. 245.
[49] *Ibidem*, p. 258.

etnici germani la Suceava, 31 la Rădăuți, 22 la Câmpulung Moldovenesc, 21 la Botoşani, 16 la Dorohoi şi 8 la Fălticeni, dintr-un lot de 400 de germani[50]. Cei mai mulți dintre germanii deportați din România au revenit masiv, din URSS, în primele luni ale anului 1948, iar unii la mulți ani după moartea lui Stalin. Această operațiune a fost continuată în anul 1946 de ridicarea tuturor etnicilor germani originari din nordul Bucovinei şi din Basarabia, aflați la acea dată pe teritoriul României[51]. La 13 decembrie 1945 a emis ordinul 33.414 S, care îi privea pe germanii din Basarabia şi nordul Bucovinei şi, la 12 ianuarie 1946, Direcția Generală a Poliției a venit cu noi precizări privind organizarea pentru aceştia a lagărului de la Oradea. La 26 ianuarie 1946, în gara Rădăuți a sosit un tren cu 20 de vagoane în compunere pentru ridicarea celor 500 de etnici germani ce urmau a fi trimişi în lagărul de la Oradea. Între cei ce urmau a fi trimişi la Oradea se aflau şi mulți bătrâni şi copii, reveniți din Germania pe teritoriul României. Pentru că în acea perioadă era foarte frig, Inspectoratul Suceava a intervenit la forurile superioare pentru amânarea plecării acestora spre Oradea, pentru a nu le periclita viața[52].

O bună perioadă de timp, autoritățile române s-au preocupat de verificarea situației juridice a locuitorilor, mai ales a celor din Ardealul de Nord, dar şi din Bucovina. Numeroase sunt actele cu caracter normativ cu referire la această speță. O situație deosebită au avut-o etnicii germani care au suferit şi de pe urma aplicării *Instrucțiunilor speciale nr. 66.000*, care operau modificări importante în structura etnică a armatei. Conform acestor instrucțiuni erau demobilizați din structurile Armatei şi ale Jandarmeriei toți basarabenii şi bucovinenii din partea ocupată a Bucovinei, precum şi etnicii ucraineni. De asemenea, maghiarii trebuiau scoşi din formațiunile combatante şi încadrați la partea sedentară a unităților, ca forță de lucru. Etnicii germani şi bulgari puteau rămâne în unitățile militare[53] în proporție de 7%.

În acelaşi fel au fost tratați românii bucovineni şi basarabeni, din partea ocupată de URSS care, în iunie 1941, îi primiseră bine pe soldații români şi germani, ca pe nişte eliberatori. În aceeaşi perioadă, 1944-1947, multe mii de familii de români din nordul Bucovinei şi din Basarabia, alături de estonieni, letonieni, lituanieni, finlandezi şi polonezi au împărtăşit aceeaşi soartă cu etnicii germani ridicați din România. Acest tablou al părții româneşti a Bucovinei trebuie împlinit şi cu operațiunea de arestare a supuşilor statelor inamice. La începutul războiului mondial, unii cetățeni români din provinciile cu minorități maghiară şi germană importante au apelat la subterfugiul de a se declara maghiari sau germani, pentru a se bucura de unele privilegii oferite de acest statut. Cum la sfârşitul războiului situația aceasta a devenit supărătoare, unii dintre ei au început să îşi repudieze statusul pe care-l aveau şi şi-au schimbat

[50] *Ibidem*.
[51] AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 3/1946, f. 14-15.
[52] Dumitru Şandru, *op. cit.*, p. 327.
[53] *Ibidem*, p. 247-248.

numele (românizându-l) şi religia, declarându-se ortodocşi (de exemplu, Weber Francisc a devenit Voinescu Francisc)[54].

Unii locuitorii de origine etnică germană din Banat, Transilvania şi Bucovina, după 23 august 1944, au urmat în retragere trupele Wehrmachtului. Unii dintre ei de bună voie, alţii obligaţi. La o verificare efectuată în teritoriu de autorităţile române[55], la 25 noiembrie 1944, în România se găseau 322.734 etnici germani, faţă de 370.460, câţi erau la 6 aprilie 1941. Prin *Ordinul nr. 23.904*, din 21 decembrie 1944, cetăţenii români care părăsiseră ţara din varii motive se puteau reîntoarce la domiciliile lor, cu obligaţia de a se prezenta la organele de ordine internă, pentru a fi luaţi în evidenţă. Poliţia sau Jandarmeria, în funcţie de rezidenţa celui în cauză, trebuiau să-i interogheze, personal, pe fiecare etnic german revenit în ţară. În funcţie de situaţia lor, unii urmau să fie deferiţi Curţii Marţiale, dacă făcuseră acte de competenţa acesteia. Cum pentru cei care nu se încadrau la această categorie, de „ostili" regimului, nu se preciza nicio măsură, unele prefecturi au luat măsura internării lor în lagăre.

O situaţie aparte au avut etnicii germani care părăsiseră România în anul 1940, în cadrul operaţiunii „Heim ins Reich!". Unii dintre ei au ajuns, datorită cursului războiului, în zona de ocupaţie sovietică. Aceştia au fost triaţi de către sovietici şi trimişi în locurile de baştină, în România sau în URSS. Dintre cei transportaţi de sovietici către URSS, unii au reuşit să se sustragă şi să rămână în România, revenind ulterior în partea de sud a Bucovinei. Dintre ei, cei care s-au aflat în zonele engleză şi americană de pe teritoriul fostului Reich, unii, din proprie iniţiativă, au ales să se întoarcă în locurile pe care le părăsiseră în 1940. Situaţia juridică a etnicilor germani din România şi, deci şi din Bucovina, era următoarea: 1) cei care renunţaseră la cetăţenia română ca urmare a înţelegerii germano-sovietice din 5 septembrie 1940 şi în urma acordului româno-german, din 22 octombrie 1940; 2) etnicii germani care au ales să servească în Wehrmacht şi în trupele SS, care obţinuseră dublă cetăţenie în baza convenţiei din 12 mai 1943 şi 3) persoanele care fuseseră ridicate cu forţa de trupele germane în retragere, care aveau la acea dată cetăţenia română[56]. Dintre toţi etnicii germani, cei din Bucovina, care plecaseră în 1940 în Reich şi reveniseră în ţară, au avut situaţia ce mai dificilă. Aceasta deoarece distrugerile provocate de război au fost, în această provincie, dintre cele mai mari şi pentru că, în înaintarea lor, trupele sovietice au produs unele dintre cele mai mari jafuri, care au lovit şi localităţile în care etnicii germani reprezentau o pondere importantă din populaţie. Sub presiunea sovieticilor şi din excesul de zel al unor funcţionari români, fideli sovieticilor, au fost întocmite planuri de ridicare a întregii populaţii de origine germană din România (cca 400.000 de oameni). Dar opoziţia Aliaţilor a împiedicat aplicarea acestui plan. În schimb, au fost luate alte măsuri severe cu etnicii germani precum trimiterea în Siberia, încadrarea în

[54] *Ibidem*, p. 305.
[55] *Ibidem*, p. 318.
[56] *Ibidem*, p. 322-323.

detaşamentele de muncă forţată, confiscarea averilor sub diferite pretexte, a pământurilor lor prin reforma agrară din 1945 etc.

La 5 noiembrie 1945 sosea la Bucureşti un lot de 1.539 de etnici germani recuperaţi de sovietici din teritoriile pe care le controlau în vest, cu cetăţenie română. Dintre aceştia, 84 au declarat că doreau să se stabilească în URSS şi 609 în partea de sud a Bucovinei. Ceilalţi urmau a fi trimişi în Moldova, Muntenia, Dobrogea, Oltenia şi 525 în Ardeal. Pe la punctele de frontieră de la Borş, Episcopia Bihorului, Valea lui Mihai, Halmeu şi Câmpulung pe Tisa au fost repatriaţi 4.156 de germani – până la data de 15 noiembrie 1945 – cu cetăţenie română, din care 191 erau din Bucovina românească (40 de bărbaţi, 72 de femei şi 79 de copii). Dintre cei menţionaţi anterior, un număr de 1.106 etnici germani au fost trimişi în detaşamentele de muncă, din care 10 erau din partea de nord a Bucovinei[57]. În satele aflate în raza Inspectoratului de Jandarmi Suceava, până în mai 1946, reveniseră 2.361 de etnici germani care plecaseră din România în 1940. Dintre aceştia, 1.582 erau din judeţul Câmpulung, 415 din judeţul Rădăuţi, 308 din judeţul Suceava, 41 din judeţul Baia şi 15 din Botoşani[58].

Pentru că situaţia etnicilor germani reveniţi în România era foarte dificilă, unii dintre ei au ales să se refugieze în munţi pentru a părăsi ţara şi, apoi, au încercat să se refugieze în zonele controlate de americani şi de englezi. Până în anul 1948 s-au mai înregistrat unele cazuri de revenire „ilegală" a etnicilor germani în România. Dar, pe măsură ce ne apropiem de acest an, numărul lor este tot mai mic. În schimb, au fost numeroase cazurile de fugă peste graniţă (în vest şi sud-vest) a etnicilor germani originari din Banat, Transilvania „şi mai puţin din Bucovina"[59]. Elocvent pentru schimbările demografice survenite şi în partea de sud a Bucovinei istorice o constituie faptul că, la 3 februarie 1949, Prefectura Rădăuţi primea din partea Direcţiei Generale a Securităţii Poporului o adresă prin care un număr de 612 persoane din Rădăuţi, prin aplicarea legii 125/1948, îşi pierdeau bunurile pentru că „au părăsit ţara în mod fraudulos"[60]. Din *Situaţia caselor germane rămase pe teritoriul oraşului Rădăuţi* (după procese verbale de predare), aflăm că 181 de case au intrat în posesia autorităţilor locale în urma acestor evenimente istorice.

Începând cu 1945, pe teritoriul României au fost repatriaţi cetăţenii români surprinşi de evenimentele militare pe teritoriul URSS. Au revenit în ţară evreii şi ţiganii deportaţi în Transnistria, românii din Basarabia şi teritoriul ocupat al Bucovinei, germanii deportaţi la Rostov, Krivoi Rog şi Dnepopetrovsk ş.a. Punctele de repatriere au fost: Reni, Ungheni (judeţul Iaşi), Pomârla (judeţul Dorohoi), Sighet (judeţul Maramureş), Tereblecea (judeţul Rădăuţi), Valea Vişeului (judeţul Maramureş), Episcopia Bihorului (judeţul Bihor). Între cei repatriaţi, peste 15.000 de evrei au revenit în România pe la punctul de trecere

[57] *Ibidem*, p. 325.
[58] *Ibidem*, p. 326.
[59] *Ibidem*, p. 335.
[60] AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuţi, dosar nr. 35/1949, f. 28-68.

Tereblecea-Siret[61]. Repatrierea acestora a fost anunţată de prefectul judeţului Rădăuţi, Artur Apati, printr-un comunicat dat la 16 martie 1946. În documentul amintit se arăta că repatrierea se făcea în baza acordului survenit între URSS şi România şi a ordinului Ministerului de Interne. Conform comunicatului, locuitorii judeţului Rădăuţi nu aveau voie „a primi sub nicio formă pe nimeni, din[tre] aceşti repatriaţi[,] fie chiar rude apropiate sau cunoscuţi". Cei ce nu ar fi respectat prevederile acestui comunicat erau ameninţaţi cu aspre sancţiuni, precum aceea „de a fi expulzaţi din oraşul şi din judeţul Rădăuţi"[62]. Cetăţenii repatriaţi erau dirijaţi spre interiorul ţării, în conformitate cu repartizarea pe care o primeau de la organele poliţieneşti. De altfel, interdicţia de stabilire în zona de frontieră pentru cetăţenii români repatriaţi, precum şi a celor care fuseseră condamnaţi sau au avut domiciliu obligatoriu din motive politice, a funcţionat o bună perioadă din vremea regimului stalinist din România. Delegatul Comisiei Aliate (Sovietice) de Control era maiorul Molodeţchi.

Printre cei repatriaţi găsim, la 23 martie 1946, şi 217 de evrei (145 de bărbaţi, 50 de femei şi 22 de copii) care „nu erau doritori a se repatria"[63]. Ceea ce ne duce la ideea că unii evrei au fost repatriaţi cu forţa. Întreaga operaţiune s-a desfăşurat între 9 martie şi 22 aprilie 1946. Fiecare repatriat primea 1.000 de lei alocaţie zilnică de hrană. Autorităţile s-au confruntat cu diverse greutăţi privitoare la hrănirea şi transportul repatriaţilor. Greutăţile evidenţiate în documente privesc lipsa banilor necesari pentru hrana şi transportul lor de la Siret la Dornești (judeţul Rădăuţi) şi Dorohoi[64]. Cetăţenii români de origine evreiască repatriaţi reveneau în ţară după experienţa tragică a lagărelor din Transnistria, unde se apreciază că ar fi murit 15-20% dintre deportaţi[65].

Aspecte ale aplicării Convenţiei de Armistiţiu în Bucovina (partea de sud)

Din septembrie 1944, presante sunt preocupările pentru aplicarea Convenţiei de Armistiţiu şi, în acest sens, sunt trimişi în judeţe reprezentanţi sovietici pentru a supraveghea aplicarea acestui document, până la dezvoltarea structurii Comisiei Aliate (Sovietice) de Control a Aplicării Armistiţiului şi recuperarea armelor aflate în posesia civililor. Tot acum, pe întregul teritoriu al României şi în partea de sud a Bucovinei sunt identificate, inventariate bunurile şi materialele ridicate de armata română de pe teritoriul sovietic, care trebuiau predate la circumscripţiile de poliţie sau la posturile de jandarmi şi în bună stare[66]. În cazul când bunurile respective fuseseră în posesia particularilor, reparaţia respectivelor bunuri trebuia suportată de aceştia. Această decizie, dată

[61] *Ibidem*, dosar nr. 48/1946, f. 41-258.
[62] *Ibidem*, f. 41.
[63] *Ibidem*, f. 42.
[64] *Ibidem*, f. 198-200.
[65] Dumitru Şandru, *op. cit.*, p. 268.
[66] AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuţi, dosar nr. 97/1944, f. 54.

la 10 noiembrie 1944, în practică a fost aplicată în mod abuziv. Nu puține sunt cazurile când bunuri care nu au aparținut sovieticilor au fost ridicate de aceştia din localitățile bucovinene; între acestea găsim: gatere, motoare pentru producerea energiei electrice, mori săteşti, diverse instalații etc.

Probleme diverse s-au iscat şi în Bucovina în legătură cu bunurile care au aparținut nemților sau maghiarilor care au părăsit această provincie în anii 1940-1941. Preluate de către Statul Român şi administrate pe perioada războiului în forme diferite, acestea erau dorite de către mai marii zilei şi de către vecinii din localitățile alăturate. Ca o confirmare a acestei situații reținem aprecierea lui Sabin Manuilă, directorul Institutului Național de Statistică: „Aceste proprietăți au fost cele mai frumoase din aceste regiuni şi au fost complet distruse. […] Imediat se reped cei din satele din împrejurimi şi devastează nu numai averea mobilă, dar chiar şi averea imobilă, scot uşile, ferestrele şi tot ce poate fi demontat. Aceasta constituie nu numai o pagubă, dar face o impresie detestabilă şi aruncă o umbră foarte rea asupra capacității de administrare a organelor statului român”[67]. Relevantă pentru procesul indicat de Sabin Manuilă este devastarea conacului baronului Kapri de către populația din comuna Calafindeşti, județul Rădăuți şi de către locuitorii aşezării Şerbăuți, din județul Suceava. Acest fapt este raportat de pretorul plăşii Siret care concluziona, la 25 noiembrie 1945, că vinovați pentru aceste fapte se făceau şi primarii celor două localități, precum şi şeful postului de jandarmi din Grăniceşti, care nu a raportat la timp celor în drept şi nu a luat măsurile necesare[68] prevenirii unor astfel de fapte.

În aceeaşi perioadă, Prefectura Județului Rădăuți era înştiințată prin telegramele nr. 23.430 şi 46.269 din 1946 că bunurile rămase de la cetățeni de etnie maghiară, din comunele Dorneşti, Măneuți şi Țibeni, care au plecat în Ungaria în anii 1940-1941, nu cădeau sub incidența art. 8 al Convenției de Armistițiu[69] şi, deci, nu făceau obiectul administrării de către Casa de Administrare şi Supraveghere a Bunurilor Inamice (CASBI). Dar, cea mai mare preocupare a sovieticilor şi a comuniştilor români era identificarea bunurilor aşa-zis străine de pe teritoriul României. Este vorba de proprietățile mobile şi imobile ale cetățenilor străini/sau ale statelor cu care sovieticii se aflaseră în război, care se constituiau în pradă de război sovietică, la care se adăugau inclusiv trofeele de război ale armatei române. Dorind să aplice prevederile Convenției de Armistițiu şi să satisfacă cererile sovieticilor, autoritățile române au creat Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului (CRPAA), la 24 octombrie 1944, şi Casa de Administrare şi Supraveghere a Bunurilor Inamice (CASBI)[70],

[67] *Apud* Florian Banu, *Asalt asupra economiei României: de la Solagra la Sovrom (1936-1956)*, Bucureşti, Editura Nemira, 2004, p. 74.

[68] AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuți, dosar nr. 81/1946, f. 46.

[69] Florian Banu, *op. cit.*, p. 105.

[70] *Ibidem*, p. 109. Funcționarea acestor organisme a fost foarte dificilă, datorită sovieticilor care doreau să folosească aceste instituții doar pentru satisfacerea propriilor doleanțe. Într-un memoriu trimis reprezentanților Națiunilor Unite, opoziția română de la Paris aprecia că fuseseră transferate către URSS, ca „bunuri germane”, 35% din marile întreprinderi din România, 397 de

la 10 februarie 1945. Înalţii responsabili sovietici erau preocupaţi de gestionarea „bunurilor inamice" şi de instaurarea concomitentă a ordinii economice de tip sovietic în spaţiul est-european. În acest scop, Molotov declara că: „Uniunea Sovietelor consideră că aceste state trebuie să compenseze în oarecare limite răul făcut altora" şi, în acelaşi timp, era hotărâtă „să se opună la orice imixtiune în viaţa lor economică [a fostelor state satelite ale Germaniei hitleriste – n.n.] şi la orice presiune care ar fi incompatibilă cu suveranitatea lor de stat şi cu demnitatea lor naţională"[71]. În acelaşi timp, A. I. Vîşinski dezvolta o adevărată retorică, care inversa ordinea reală a lucrurilor, declarând că Uniunea Sovietică a „acordat României o serie de privilegii"[72]. În acord cu stăpânii săi de la Moscova, Gheorghe Gheorghiu-Dej afirma şi el, în raportul prezentat la conferinţa naţională a PCR, din octombrie 1945, că sovromurile reprezintă „un preţios sprijin în dezvoltarea economică a României"[73]. În acelaşi timp generalul Schuyler, reprezentantul SUA în Comisia Aliată de Control, aprecia sovromurile drept o modalitate de impunere a controlului sovietic asupra producţiei de petrol, produse agricole şi asupra oportunităţilor de navigaţie. Într-un memoriu adresat lui Petru Groza, istoricul Onisifor Ghibu aprecia că: „sub acest nume benign (sovrom – n.n) se duc în Rusia cele mai de seamă bogăţii de tot felul ale ţării noastre, pe preţuri derizorii, în timp ce pe pieţele noastre lipsesc cele mai necesare articole sau suntem nevoiţi să le plătim înzecit"[74]. Politica sovietelor faţă de România, de altfel caracteristică pentru tot Estul ocupat de acestea, era apreciată de Mark Ethridge – reprezentantul preşedintelui Truman în România – astfel: „România este în situaţia unui animal intrat pe trei sferturi în gura unui piton. Tot ce mai putem întreprinde acum, în lipsa unui tratat general, ar fi să-i ţinem strâns picioarele din spate"[75].

Sovromurile, ca întreprinderi mixte sovieto-române, s-au înfiinţat treptat după încheierea tratatului comercial şi de colaborare economică, din 8 mai 1945, în domeniile în care sovieticii au avut interese deosebite: petrol, minerit (extragerea uraniului), transport fluvial şi maritim şi aerian, industria lemnului etc. În Bucovina românească a funcţionat Sovromlemn cu rezultate vizibile şi azi, ca urmare a tăierilor masive din fondul forestier. Semnul activităţii acestor întreprinderi a fost linia ferată cu ecartament mare ce străbătea Moldova de la nord la sud, care s-a păstrat până în anii '80 ai secolului trecut. Această societate a fost înfiinţată la 20 martie 1946, în urma semnării *Convenţiei pentru exploatarea, industrializarea şi valorificarea materialelor lemnoase*. Prin articolul 5 al legii 320/1946, cu privire la Sovromlemn, se arăta că guvernul român se obliga să determine Regia Pădurilor Statului (CRAPS) şi să recomande celorlalţi

întreprinderi industriale şi comerciale, 33 de firme petroliere şi miniere şi 97 de bănci şi firme de asigurare cu un capital total de 31 de milioane dolari, valută 1.938 şi cu un activ de 200 de milioane de dolari.

[71] *Ibidem*, p. 110.
[72] *Ibidem*.
[73] *Ibidem*, p. 123.
[74] *Ibidem*, p. 125.
[75] *Ibidem*, p. 136.

proprietari încheierea unor contracte pe 10-30 de ani. Intrarea Fondului Religionar Ortodox în această afacere s-a făcut prin „derogare de la legile organice, regulamente, acte constitutive, statute sau orice alte dispoziţiuni intrate în vigoare". În acelaşi timp, vânzările de lemn prevăzute în actul de înfiinţare se făceau prin „derogare de la legea contabilităţii publice şi orice legi organice". Ceea ce înseamnă că Sovromlemn s-a bucurat de un statut privilegiat, iar România cunoştea o „exploatare de tip colonial"[76]. Ca o confirmare a realităţilor economice generate de funcţionarea sovromurilor, Henri Prost, un bun cunoscător al realităţilor româneşti, scria: „Întreaga industrie românească muncea pentru Rusia. Tot petrolul disponibil lua calea Rusiei, consumul local fiind redus la minimum. Splendidul fond forestier al Bucovinei şi Banatului era tăiat fără milă pentru ca ruşii să aibă lemn de construcţii"[77].

La 12 septembrie 1944, printr-o telegramă adresată tuturor prefecţilor de judeţe, primarilor şi inspectorilor administrativi, generalul Aurel Aldea, ministrul Afacerilor Interne la acea dată, cerea imperios „înlăturarea tuturor funcţionarilor de origine etnică germană sau maghiară pentru a face economii bugetare"[78]. Executarea ordinului şi raportarea pentru îndeplinirea lui trebuia să se facă în 24 ore şi telegrafic.

În acest timp, în Bucovina evenimentele politice de la centru aveau ample reverberaţii. Au fost începute primele măsuri de „epurare" a aparatului administrativ de „elementele fasciste" şi „antonesciene", care au vizat mai întâi pe legionari, apoi pe funcţionarii indezirabili, pe cei de etnie germană şi maghiară sau pe aceia care se întorceau din refugiu la vetrele lor. Pentru a fi siguri de succesul politicii lor, comuniştii au înfiinţat tribunalele poporului şi consiliile politice locale şi judeţene, la iniţiativa lui Teohari Georgescu şi gărzile patriotice[79]. În acelaşi timp, au fost luate cu asalt prefecturile şi primăriile pentru aşa-zisa democratizare a lor, în fapt au fost impuşi membri ai PCR sau unii dintre simpatizanţii lor şi, din februarie 1945, Petru Groza îndemna ţărănimea să înfăptuiască în avans reforma agrară. Pentru ca lucrurile să aibă mersul cerut de sovietici, Vîşinski îi ordonă lui Lucreţiu Pătrăşcanu să demită 1.000 de magistraţi şi în locul lor să fie aduşi „fanatici maleabili". Ca urmare, la 23 mai 1945, Petru Groza se lăuda lui Archie Gibon că în două luni de când devenise prim-ministru fuseseră arestaţi 90.000 de români[80].

În fapt, guvernele de la Londra şi Washington lăsaseră România la bunul plac al sovieticilor. Aceştia puteau interpreta aşa cum voiau clauzele armistiţiului, prilej pentru sovietici de a se amesteca în treburile interne ale României. De asemenea, la ordinul consilierilor sovietici, o organizaţie politică românească sau o publicaţie puteau fi interzise pentru „propagandă duşmănoasă".

[76] *Ibidem*, p. 140.
[77] Henri Prost, *op. cit.*, p. 285.
[78] AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuţi, dosar nr. 97/1944, f. 4.
[79] Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 61: „Gărzile patriotice practicau banditismul organizat în sprijinul comitetelor FND". Acestea erau sub directa coordonare a lui Emil Bodnăraş.
[80] *Ibidem*. p. 70.

Despre această situaţie periculoasă pentru ţară, „românii şi-au dat seama imediat”[81], dar opţiunile lor erau foarte limitate. De aceea, unii au ales să lupte cu arma în mâini împotriva sovietelor, iar alţii au ales calea exilului.

Cercetătorii sunt unanimi în a recunoaşte două perioade în evoluţia României către regimul totalitar. O primă perioadă este cuprinsă între 23 august 1944 şi 6 martie 1945, când controlul asupra aparatului de stat a fost „cvasi-inexistent”, rolul predominant l-au avut unităţile Armatei Roşii din România şi Comisia Aliată (Sovietică) de Control. O a doua perioadă este cuprinsă între 6 martie 1945 şi 30 decembrie 1947, caracterizată de acapararea ministerelor şi a aparatului de stat de către comunişti şi aliaţii lor, urmărind instaurarea republicii populare[82].

Despre impunerea ordinii politice de tip sovietic în Bucovina

Teoretic, constituţia din anul 1923 a fost repusă în vigoare, dar cu multe derogări, printre care şi aceea a renunţării la camera superioară a Parlamentului României, adică la Senat. Ţara se afla sub ocupaţia trupelor sovietice şi a Comisiei Aliate (Sovietice) de Control, părţi importante din teritoriul naţional erau greu controlate de centru datorită legăturilor de transport proaste şi a dominaţiei sovietice. Moldova era direct controlată de armata sovietică, care impusese funcţionari şi prefecţi comunişti. Cenzura afecta grav libertatea de expresie[83] şi „controlul muncitoresc” în fabrici şi uzine descuraja orice iniţiativă democratică. Demonstraţia din 8 noiembrie 1945 şi greva regală au fost ultimele încercări de oprire a sovietizării României, la care occidentalii nu au avut reacţia adecvată. Încercând să-i prevină pe occidentali, referindu-se la alegerile din 19 noiembrie 1946, regele Mihai afirma: „Dacă nu veţi supraveghea întreaga operaţie prin observatori răspândiţi în întreaga ţară, listele şi votul vor fi falsificate, iar guvernul va obţine o mare majoritate falsă care va întări puterea comuniştilor”[84].

Prin controlul direct pe care îl aveau asupra Ministerului de Interne, şi cel al Justiţiei, comuniştii au urmărit pas cu pas întărirea prezenţei lor în ţară prin intermediul aparatului administrativ. Chiar şi în condiţiile în care, din februarie 1946, în guvern fuseseră acceptaţi doi reprezentanţi ai partidelor istorice – PNL şi PNŢ –, prezenţa lor era una formală[85]. Guvernul era controlat de PCR, ca şi

[81] Henri Prost, *op. cit.*, p. 240-241.

[82] Florian Banu, *Aparatul de stat şi campania electorală din 1946. Modalităţi de susţinere a partidului comunist,* în *Alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946. De la memoria colectivă la cercetarea istorică*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 2007, p. 243.

[83] Henri Prost, *op. cit.*, p. 244, afirmă că: „zone întinse – întreaga Moldova, de pildă – erau rupte de capitală şi scăpau controlului puterii centrale. Pe ici, pe acolo se instalaseră organe administrative locale care pretindeau că depind de autorităţile sovietice”. Acelaşi lucru este semnalat şi de Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 247.

[84] *Apud* Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 249.

[85] Referindu-se la această situaţie, Henri Prost, *op. cit*., p. 248, scria următoarele: „Ruşii nu i-au permis lui Groza să recurgă la serviciile lui Maniu sau ale lui Brătianu, dar au ţinut totuşi să vadă în Cabinet fugari din cele două mari formaţiuni, cele mai cunoscute în străinătate”.

structurile politice de stânga, înființate sau dominate de aceştia[86]. În fapt, România se confrunta cu o criză de autoritate şi una de legitimitate a structurilor impuse de ordinea sovietică. Analizând situația din țară la acel moment, Henri Prost scria că prim-ministrul nu avea nici o autoritate, nici un ministru comunist nu îndrăznea să-şi asume vreo răspundere, „oricât de neînsemnată", şi toate problemele erau aduse în fața Comitetului Central al PCR şi, „cu siguranță, raportate Moscovei. Prin urmare, în România nimeni nu avea căderea să mai decidă în vreo chestiune. Vrând să facă pe placul sovietelor, fiecare ministru făcea exces de zel, propunând soluții care depăşeau intențiile Kremlinului"[87].

Înfăptuirea reformei agrare în anul 1945 a fost un subiect pentru propaganda comunistă. Dându-şi seama de scopurile adevărate ale acestei reforme, locuitorii satelor din zona Câmpulung Moldovenesc, la sugestia partidelor istorice, colportau zvonuri cum că, după alegeri, impozitele aveau să crească şi de cinci ori, pentru ca țăranii să îşi piardă pământurile[88], pentru a putea impune modelul sovietic de organizare a agriculturii. Chiar dacă în campania electorală mijloacele pe care le-au folosit comuniştii au fost foarte diverse şi aveau în subordine cele mai importante structuri ale statului, rapoartele ulterioare dovedeau că pentru partidele istorice, în special PNȚ (Maniu), au votat până şi şefii de post de jandarmi. Aşa s-a întâmplat la Salcea (județul Suceava), Sasca (județul Baia). În județul Baia, 70-80% dintre învățătorii sociali-democrați, care erau implicați în campania electorală, au votat pentru partidele istorice. La fel în județele Baia, Dorohoi şi Suceava, majoritatea președinților secțiilor de votare au „lucrat pentru opoziție". Nu puține au fost şi cazurile în care membrii comisiilor județene şi de plasă, recrutați de Frontul Plugarilor, fie au stat deoparte, fie „au trecut în tabăra duşmană", precum la: Gemenea, Slătioara, Vatra Moldoviței, Dorna Candreni (județul Câmpulung) şi Berchişeşti (județul Suceava)[89].

Ministerul de Interne, condus de Teohari Georgescu, a acordat o atenție deosebită campaniei din 1946. Pentru aceasta a fost „mobilizat" întregul aparat

[86] În februarie 1946, formațiunea Uniunea Patrioților a fost transformată în Partidul Național Popular (PNP). Conducerea acesteia a fost asigurată de Mitiță Constantinescu, fost guvernator al Băncii Naționale a României, şi de Andrei Oțetea, George Călinescu, Mihai Dragomirescu, Petre Constantinescu-Iaşi, Gheorghe Vlădescu Răcoasa, Constantin Balmuş, Dimitrie Bagdasar ş.a. Această formațiune a fost cooptată la nivel local în consiliile politice, organisme foarte importante pentru noii stăpâni ai țării în acțiunea lor de comunizare a țării. Aceste consilii aveau misiunea ca, sub coordonarea comuniştilor, să controleze „democratizarea" țării, subordonarea administrației locale, controlul resurselor de orice fel (prin intermediul sovromurilor) şi aplicarea prevederilor armistițiului. Președintele acestui partid a fost Mitiță Constantinescu. Acesta a fost susținător al tezelor neoliberale, pe care le-a abandonat pentru a colabora cu comuniştii. Prin aceasta, comuniştii urmăreau câştigarea unor noi „tovarăşi de drum" şi divizarea forțelor democratice ale țării. La alegerile din noiembrie 1946 a avut 21 de deputați, din 22 de candidați. În 1949, PNP a fost desființat.

[87] H. Prost, *op. cit.*, p. 276.

[88] D. Şandru, *Comuniştii în campania electorală din 1946*, în *Alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946. De la memoria colectivă la cercetarea istorică*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2007, p. 209-210.

[89] *Ibidem*, p. 217-218.

de stat, precum şi funcţionarii, poliţiştii, jandarmii, cadrele didactice, muncitorii din întreprinderile de stat şi preoţii, care au fost supuşi unor presiuni nemaiîntâlnite[90]. Sub ameninţarea unor drastice sancţiuni, T. Georgescu şi-a trimis periodic în teritoriu inspectorii superiori pentru a controla la faţa locului modul în care poliţia şi jandarmeria supravegheau activitatea politică a forţelor politice adverse, modul în care administraţiile locale şi consiliile politice judeţene şi locale erau implicate în această situaţie. Să nu uităm că anul 1946 a fost unul dificil şi pentru că asupra ţării se abătuse foametea. Prin ordinul 39.370/1946, din seara zilei de 19 noiembrie 1946, urma să se raporteze asupra ilegalităţilor pe care le-ar fi făcut forţele „reacţionare", fără însă a avea în vedere ilegalităţile făcute de forţele politice înscrise în Blocul Partidelor Democratice (BPD). La patru zile de la alegeri, ministrul de interne revenea cu ordinul nr. 39.961 S, prin care cerea dări de seamă amănunţite privitoare la „tulburarea liniştii publice" de către partidele istorice[91]. La 10 decembrie 1946, Direcţia Generală a Poliţiei, prin ordinul secret nr. 42.500, cerea comandamentelor unice să i se trimită dări de seamă, pe judeţe, asupra cauzelor care au făcut ca o parte a populaţiei să voteze cu PNŢ (Maniu) şi PNL (Brătianu). Acestea trebuiau să fie trimise până la 20 decembrie 1946, ora 12, şi trebuiau să cuprindă şi informaţii despre: „propaganda reacţionară", lansarea de ştiri false în legătură cu rezultatele alegerilor şi situaţia economică din ţară. Se cerea în mod expres supravegherea „discretă" a reprezentanţilor partidelor istorice şi se afirma că aceia care lansau „ştiri false" aveau să fie trataţi conform articolului 239 din *Codul Penal*, iar persoanele care părăseau localitatea trebuiau controlate pentru a vedea dacă nu transportă manifeste interzise[92].

Supuse „celor trei cenzuri", cum numea H. Prost, în lucrarea citată, măsurile punitive ale comuniştilor români, partidele istorice au avut de înfruntat cele mai mari dificultăţi pentru activitatea lor din campania electorală din 1946. Astfel, activitatea PNŢ (Maniu) pentru alegerile amintite a fost obstrucţionată pe orice cale. Din raportul trimis Direcţiei Generale Poliţiei, Direcţia a III-a, aflăm despre mitingurile organizate de PNŢ (Maniu), în ziua de 15 martie 1946, în principalele localităţi din partea de sud a Bucovinei istorice şi din afara ei – Rădăuţi, Câmpulung, Suceava şi Fălticeni – la care a participat, între fruntaşii acestui partid, Ion Mihalache. La Rădăuţi, în 15 martie 1946, s-a desfăşurat „congresul" PNŢ. Din raport aflăm că respectiva adunare a avut loc în atelierul de tâmplărie al locuitorului Vasile Drolta, din str. Turcească nr. 3, şi că la ea au participat 400 de persoane. Cu această ocazie a fost aleasă conducerea judeţeană a PNŢ (Maniu), din care făceau parte: Pantelimon Chirilă (avocat) – preşedinte („omul de încredere al lui Ion Mihalache"), Ştefan Bertic (pensionar) – preşedinte de onoare, Ilie Vişan (directorul Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi") – vicepreşedinte, Atanase Boghiaş – vicepreşedinte, Vasile Butnaru (avocat) –

[90] Florian Banu, *op. cit.*, p. 245.
[91] D. Şandru, *op. cit.*, p. 221.
[92] *Ibidem*, p. 222.

secretar şi Victor Ţibu (profesor) – casier[93]. Între raportori aflăm pe inspectorul de poliţie E. Botnăraş, care insistă asupra faptului ca la adunare a fost şi un „reprezentant al Americii", ziaristul Marthon, şi că adunarea s-a desfăşurat „în linişte". Din acelaşi document constatăm că, în aceeaşi zi, la „Casa Populară" din localitate avusese loc manifestarea organizată de Apărarea Patriotică, la care au participat 1.300 de oameni (unde or fi încăput atâţia participanţi când, azi, Casa de Cultură poate găzdui maximum 500 de spectatori?). Aceasta a fost dedicată sprijinirii invalizilor de război, prilej cu care cei prezenţi au asistat la împărţirea de ajutoare pentru invalizi şi au fost îndemnaţi să sprijine activitatea guvernului Petru Groza. În acelaşi dosar, de urmărire operativă, aflăm că manifestarea proiectată de liderii PNŢ (Maniu) şi PNL (Brătianu), pentru 4 octombrie 1946, la Rădăuţi, nu a mai avut loc deoarece Pantelimon Chirilă şi liderii locali ai opoziţiei democratice s-au temut că vor avea de suferit consecinţele faptului că desfăşuraseră o manifestare neautorizată de autorităţi[94] în 22 septembrie 1946. Fapt pentru care cei amintiţi s-au ascuns în diferite locuri din Rădăuţi. Pentru atitudinea sa curajoasă, Chirilă a fost urmărit şi bătut de elemente declasate, plătite de adversarii săi politici, fapt pentru care a fost nevoit să stea în sanatoriu, la Bucureşti, în anul 1947. Mai târziu, aceste fapte ale lui Pintea Chirilă, din anii 1945-1947, au atârnat greu în constituirea unui dosar de urmărire penală împreună cu un lot de alte opt persoane, fiind acuzat şi condamnat pentru deţinere de armament şi muniţii militare, la 8 iunie 1951, de către Tribunalul Câmpulung Muscel, la doi ani de închisoare corecţională[95].

Încercările regelui Mihai şi ale opoziţiei democratice condusă de Iuliu Maniu de a determina reacţia puterilor occidentale faţă de grosolana falsificare a rezultatelor alegerilor, din 19 noiembrie 1946, s-au lovit de indiferenţa acestora. La 1 decembrie 1946 se constituia noul guvern comunist în frunte cu Petru Groza. De la această dată, măsurile represive la adresa adversarilor ordinii sovietice din România au atins paroxismul prin arestarea conducerilor partidelor politice democratice, în urma înscenării de la Tămădău şi abdicarea forţată a regelui Mihai I. În aceeaşi logică a evenimentelor a urmat proclamarea Republicii Populare, în aceeaşi zi în care fusese proclamată URSS – 30 decembrie. Fidelitatea comuniştilor români faţă de URSS era una evidentă prin evenimentul de la 30 decembrie 1947.

Instaurarea ordinii de tip sovietic a fost favorizată şi de izbucnirea foametei, care a cuprins şi partea meridională a Bucovinei istorice. Numeroase sunt rapoartele, informările, alte documente produse de prefecturile din Rădăuţi,

[93] ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 256.593, f. 1-2.

[94] *Ibidem*, f. 21-22. Din *Fişa personală* dedicată lui Pintea Chirilă, a Serviciului Judeţean Rădăuţi de Securitate, aflăm că acesta „se bucură de mare încredere şi stimă, fiind considerat un bun organizator şi un luptător energic pentru cauza partidului". „Pintea Chirilă organizează un mare miting PNŢ-ist în oraşul Siret, unde, fără aprobarea cuvenită pentru ca acest miting să fie ţinut sub cerul liber, adună un număr însemnat de provocatori şi instigatori din comunele învecinate şi trec la provocarea de dezordini în plin centrul oraşului […]. În chip demonstrativ, Pintea Chirilă este purtat pe braţe şi slăvit de către partizanii săi".

[95] Idem, fond Penal, dosar nr. 012621, f. 189.

Câmpulung şi Suceava care arată dificultăţile cu care s-au confruntat autorităţile vremii. Situaţia dramatică a populaţiei, revenită din evacuare, din prizonierat, din Siberia sau din munţii Bucovinei, nu era deloc satisfăcătoare. Mulţi locuitori şi-au pierdut locuinţele, fiind distruse de război sau jefuite de trupele germane şi sovietice în deplasare. Cea mai mare parte a recoltelor agricole nu au mai fost ridicate în vara şi toamna anului 1944, iar puţinele recolte ridicate de ţărani au fost rechiziţionate de Armata Roşie sau de autorităţile române în favoarea acesteia. Lupta politică şi înfăptuirea reformei agrare de către comunişti, în 1945, pe lângă incertitudinile şi inexactităţile pe care le-a determinat a avut darul să împuţineze suprafeţele cultivate şi recoltele obţinute în anul 1945. Peste acestea s-a adăugat seceta, în 1946, care a cuprins întreaga Moldovă. De atunci se păstrează în mentalul locuitorilor sintagma de „trenuri ale foamei", care îi duceau pe locuitorii Moldovei spre Transilvania şi spre celelalte provincii vestice ale României. Din documentele de arhivă aflăm că prefecturile făceau cu greu faţă nevoilor de aprovizionare ale localnicilor, De aceea a fost raţionalizat consumul de zahăr, de chibrituri, de petrol lampant şi de tutun. De asemenea, porumbul şi grâul promise de către guvern ajungeau cu greu la Rădăuţi, Suceava sau Câmpulung.

Dificultăţile au fost sporite şi de „lipsa mijloacelor de transport"[96] (unele rechiziţionate de sovietici, în contul datoriei de război: autocamioane, vagoane, locomotive, material circulant etc.). Ca urmare, numărul îmbolnăvirilor de tifos exantematic, febră tifoidă şi difterie, boli ale sărăciei, creşte în anii 1945-1947. Astfel, în judeţul Rădăuţi se înregistrau, la 3 mai 1946, îmbolnăviri de tifos exantematic: două cazuri la Rădăuţi, cinci cazuri la Vicovu de Jos, un caz la Vicovu de Sus şi un caz la Volovăţ. De febră tifoidă erau raportate la aceeaşi dată: un caz la Rădăuţi, un caz la Sucevița şi două cazuri la Volovăţ. De difterie era raportat un caz la Marginea[97]. În luna noiembrie 1946, Serviciul Sanitar Judeţean Rădăuţi raporta următoarele date: şase cazuri de febră tifoidă (două la Frătăuţii Noi, câte unul la Sucevița, Dorneşti, Volovăţ, şi Bădeuţi), un caz de tifos exantematic (la Sucevița), trei cazuri de febră recurentă la Horodnic de Sus, patru cazuri de scarlatină (un caz la Muşeniţa şi trei la Baineţ), un caz de tetanos la Rădăuţi şi un caz de îmbolnăvire cu erizipel, tot la Rădăuţi[98].

Frontiera româno-sovietică şi identitatea de bucovinean

În acest climat social, deosebit de tensionat, numeroase sunt cazurile în care autorităţile înregistrează plângeri ale locuitorilor din apropierea graniţei cu URSS, care sesizau fapte de încălcare gravă a legislaţiei române de către soldaţii grăniceri sovietici (comuna Bilca şi comuna Mihăileni din judeţul Rădăuţi). Uneori, aceştia treceau frontiera în România pentru a ridica cetăţeni români care erau duşi la Cernăuţi, pentru a fi interogaţi pentru fapte care i-ar fi

[96] AN-Suceava, fond Prefectura Rădăuţi, dosar nr. 2/1946, f. 7, 8.
[97] *Ibidem*, f. 22.
[98] *Ibidem*, f. 93.

calificat drept „duşmani ai Uniunii Sovietice". În cele mai multe dintre cazurile semnalate prefecturii Rădăuți, aceşti cetățeni nu au mai fost eliberați, ci trimişi în Siberia. Acest tip de practici era consecvent celor de urmărire şi ridicare a cetățenilor români care, până la data de 23 august 1944, se aflau pe teritoriul ocupat de Uniunea Sovietică, în Basarabia şi Bucovina.

În februarie 1946, probabil în pregătirea tratatului de pace cu România, sovieticii au modificat linia de frontieră de pe teritoriul județului Rădăuți, în dezavantajul Statului Român, încălcând frontiera impusă în anul 1940. Au fost afectate de această măsură abuzivă locuitorii din Siret, Muşeniţa, Climăuți, Frătăuții Noi, Bilca, Straja, Vicovu de Sus, Laura, Brodina, Nisipitu şi Ulma. În oraşul Siret, noua linie de frontieră din 1946 avansa cu până la 500 de metri pe teritoriul României, intrând în zona de demarcație locuințele şi proprietățile unor locuitori din zona Prisaca (Facasciuc, Onofrei, Nimigean, Gogu şi Pesclevei), iar fântâna de captare a apei pentru oraş a rămas dincolo de noua linie de demarcație, pe teritoriul ocupat. În acelaşi context amintim şi distrugerea căii ferate care lega oraşul Siret de Cernăuți, de către sovietici, încât Siretul, până în anii '80 ai secolului trecut, a avut gară fără a avea cale ferată[99]. Situația se repeta în localitatea Muşeniţa. În planul de situație alcătuit de primăria din localitate se arată cum linia de demarcație a tăiat satul în două şi un număr de 50 de case şi terenurile aferente se situau exact în interiorul liniei de demarcație de 500 de metri[100]. Comuna Bilca pierdea, prin impunerea de către sovietici a noii frontiere, aproximativ 25% din suprafața localității, în care includem şi pădurea comunală. În apropierea liniei de frontieră se aflau şi opt case care au fost demolate. Ca urmare a trasării noii frontiere, în comuna Vicovu de Sus aveau să fie demolate 45 de gospodării aflate lângă graniță. Pe teritoriul localităților Straja şi Brodina, noua frontieră intra pe teritoriul României pe o adâncime cuprinsă între 2,5 şi 4 km[101]. În localitatea Brodina, pentru a trasa noua frontieră trebuiau defrişați copacii pe o lungime de 16.630 m şi o adâncime de 100 m[102]. În unele părți ale Brodinei, noua frontieră intra pe teritoriul românesc pe o adâncime de până la 2,5-3 km, iar la Ulma planul de situație arată că pe aproximativ 7 km de pădure trebuiau realizate defrişări pentru noua linie de demarcație[103].

Pentru că armatele române au „întors armele" la ordinul regelui, la 23 august 1944, trecând de partea Națiunilor Unite, între care se afla şi Uniunea Sovietică, războiul purtat în Răsărit devenea unul ilegitim şi speranțele bucovinenilor (şi nu numai ale lor) privitoare la dreptatea istoriei s-au năruit. Rostul sacrificării a zeci şi sute de mii de vieți în lupta pentru repararea nedreptății istorice din 1940

[99] *Ibidem*, dosar nr. 129/1946, f. 6-8.
[100] *Ibidem*, f. 1.
[101] *Ibidem*, f. 10.
[102] *Ibidem*, f. 4. În nota care însoțeşte harta localității Brodina cu noua frontieră, cei ce au alcătuit documentul specificau: „Nu s-a defrişat încă nimic, deoarece populația a fost ocupată cu munca voluntară la drumuri".
[103] *Ibidem*, f. 9.

s-a spulberat şi toţi aceia care l-au susţinut aveau să sufere, mai mult sau mai puţin pentru aceasta. În ţară, cei ce se născuseră pe teritoriul fostei Bucovine erau urmăriţi şi ridicaţi pentru a fi trimişi în Uniunea Sovietică sau în lagărele de muncă forţată. Iar celor ce au rămas pe teritoriul României postbelice şi erau născuţi pe teritoriul răpit al Bucovinei şi Basarabiei în iunie 1940, li s-a aplicat pe actele de identitate eticheta „născut în URSS", deşi la data naşterii sovieticii nu stăpâneau acel teritoriu.

Elitele politice şi culturale ale ţării – între care şi numeroşi bucovineni legaţi mai ales de Universitatea de la Cernăuţi – dacă nu fuseseră anihilate urmau să plătească acest preţ. Cei ce fuseseră ridicaţi de sovietici în 1941, atâţia câţi mai trăiau, erau deportaţi în Siberia şi în lagărele de pe întinsul teritoriu al URSS. În acelaşi timp, identitatea regională de bucovinean a fost şi ea puternic ameninţată şi această ameninţare creşte pe măsură ce regimul comunist se consolida. Având numeroşi deportaţi, cu oameni persecutaţi în ţară sau aflaţi în închisorile regimului, cu numeroşi exilaţi până în cele mai îndepărtate colţuri ale lumii (SUA, Canada, Brazilia, Australia etc.), supusă unui asiduu proces de comunizare, Bucovina încetează să mai fie Edenul multicultural şi religios de dinainte de război.

În perioada 1945-1947 era evident pentru mai toţi locuitorii provinciei că ţara se îndreaptă pe un drum pe care, cei mai mulţi, nu îl doreau. Dar, marea majoritate a românilor sperau că acesta este doar un parcurs vremelnic şi sperau ca vremurile de dinainte de război să revină, după ce noile autorităţi ar fi dovedit că sunt incapabile să gestioneze treburile ţării. De aceea, cei mai mulţi locuitori ai provinciei evitau să colaboreze cu autorităţile comuniste. „Cu fiecare an, ecartul faţă de vechea societate era mai profund. Încetul cu încetul, toţi referenţii importanţi ai vechiului regim dispăreau"[104]. Vechile practici ale societăţii româneşti, din perioada interbelică, nu mai erau considerate „legitime". O parte a populaţiei începe să înţeleagă că drumul pe care o apucase provincia şi ţara era ireversibil. Această situaţie a avut grave repercusiuni asupra fiecărui individ în parte şi a comunităţilor locale, regională şi naţională. Pentru a supravieţui, fiecare dintre actorii sociali a trebuit să se adapteze acestei noi situaţii.

Măsurile administrative, politice şi economice luate de comunişti în numele internaţionalismului proletar aveau scopul topirii particularităţilor identităţii regionale de bucovinean într-un soi de nouă naţiune, nediferenţiată identitar, pentru a putea „construi" noul ideal identitar de tip „Homo Sovieticus". Pentru crearea unei noi identităţi au fost eliminate vechile modele identitare, singurele informaţii şi modele culturale la care aveau acces locuitorii provinciei erau cele controlate de PCR prin aparatul său de propagandă. Acum, partea de sud a Bucovinei s-a topit în nou creata regiune Suceava şi în Republica Populară / ulterior Socialistă / România. În locul identităţii de bucovinean, în discursul public românesc a fost tot mai frecvent folosită denumirea de

[104] Adrian Neculau, *Manipularea contextului şi controlul reprezentărilor sociale*, în *Viaţa cotidiană în comunism*, volum coordonat de Adrian Neculau, Iaşi, Editura Polirom, 2004, p. 44.

moldovean sau de locuitor al nordului Moldovei. Abia după 1968, denumirea de Bucovina revine timid în scrierile cu caracter literar şi istoric. În acelaşi timp, sovieticii foloseau cu noi conotaţii, fireşte, denumirile de Bucovina şi de bucovinean, în timp ce alăturau părţii ocupate a acestui teritoriu Herţa şi Hotinul. Asistăm, de fapt, la o remodelare a conţinuturilor noţiunilor de Bucovina şi bucovinean, în care autohtonia nu mai are însemnătate.

Particularismul degajat de identitatea de Bucovina şi de bucovinean avea să revină în forţă după 1989, când multiculturalitatea şi toleranţa fundamental implicate în modelul cultural al acestei provincii au fost des invocate – în Germania, Austria, Polonia, Ucraina şi România – ca exemplu pentru o nouă ordine continentală, după căderea zidului Berlinului. De sub zgura istoriei, aşezată de comunism, renăştea speranţa reconstrucţiei unui model care îşi arătase valenţele, cel puţin la nivelul imaginarului colectiv.

Sozial-politsiche und wirtschaftliche Prozesse
auf dem Gebiet der einstigen Bukovina (südlicher Teil), 1944-1947
(Zusammenfassung)

Schlüsselwörter: Bukowina, militärische Operationen, militärischer Widerstand, sowjetische Besetzung, Partisanenbewegung, Sowjetisierung der rumänischen Gesellschaft, Konzentrazionslager, Deportation, Wahlen 1946, politische Parteien, (Sowjetischer) Alliierter Kontrollrat, SOVROM, Hungernot usw.

In der Studie *Sozialpolitische und ökonomische Prozesse in der ehemaligen Bukowina (Südteil), 1944-1947* werden die Hauptgeschehnisse präsentiert, die im südlichen Teil der Bukowina von März 1944 bis Dezember 1947 vorgekommen sind. Folgende Ereignisse werden analysiert: das Einrücken der sowjetischen Truppen auf dem Gebiet Rumäniens; die Bildung der antisowjetischen, später antikommunistisch gewordenen Partisanenbewegung in der Bukowina; die unglaublichen Schwierigkeiten, die dieser Landteil während der sowjetischen Besetzung erleben musste; die ungeheuren materiellen Zerstörungen während des Krieges auf dem Gebiet der ehemaligen Bukowina; die Evakuierung von mehr als 100.000 Bewohner aus dem Radautzer Distrikt und anderer Zehntausende aus Gurahumora, Solka und der Umgebung infolge des Krieges; das schwierige Funktionieren der staatlichen Institutionen und deren „Säuberung“ unter der Leitung der sowjetischen und rumänischen Kommunisten; der Rückkehr der zur Zeit der Regierung Antonescus deportierten Juden aus der Sowjetunion; die Deportation in die UdSSR vieler Bewohner deutscher und magyarischer Herkunft, sowie der Bewohner, die in den rumänischen, von der sowjetischen Armee im Juni 1944 besetzten Gebieten geboren wurden. Eine besondere Aufmerksamkeit wird dem Prozess und den Mechanismen der Kommunisierung dieses Teils der ehemaligen Bukowina geschenkt. Die Anwesenheit der sowjetischen Truppen und des (Sowjetischen) Alliierten Kontrollrates, die Agrarreform von 1945 und der Hungernot zwischen 1946 und 1947 wurden von den Kommunisten als Mittel verwendet, um den politischen Macht zu ergreifen und ein totalitäres Regime durchzusetzen. Diese Phänomene ermöglichten die radikale Veränderung der ethnischen Komponente der ehemaligen Bukowina und den Verlust der wohlbekannten Multikulturalität, Völkervielfalt und Toleranz, die diese Provinz bis zum Anfang des zweiten Weltkrieges berühmt gemacht haben.

Oficiul pentru Reconstrucţia Moldovei (1945-1949)

Cristian ANIŢA

Acest studiu îşi propune să prezinte *Oficiul pentru Reconstrucţia Moldovei*, una dintre instituţiile create de puterea comunistă pentru a reface satele distruse de război în regiunea de nord-est a României. Pentru început redăm conţinutul fondului arhivistic constituit de această instituţie, continuând apoi cu analizarea înfiinţării şi activităţii sale în anii 1945-1949.

Fondul arhivistic

Fondul arhivistic *Ministerul Afacerilor Interne. Oficiul de Reconstrucţie a Locuinţelor din Moldova* (denumirea folosită frecvent în documente este *Oficiul pentru Reconstrucţia Moldovei* – ORM, sub acest nume intrând şi în circuitul ştiinţific) se păstrează la Arhivele Naţionale Istorice Centrale, cu limitele cronologice 1945-1949 şi un volum de 8 metri liniari, cu 489 unităţi arhivistice, cuprinse în inventarul nr. 1508, multe din dosare fiind nelegate. În cadrul fondului găsim următoarele tipuri de documente: decizii şi procese-verbale privind constituirea comitetelor săteşti şi comunale pentru reconstrucţia gospodăriilor săteşti distruse de război; procese-verbale ale comitetelor judeţene de reconstrucţie privind aprobarea lucrărilor de reconstrucţie a caselor din Moldova, hotărârile comitetelor în legătură cu executarea lucrărilor, aprobarea cheltuielilor, cumpărarea de materiale etc.; decizii, memorii, cereri şi certificate privind angajarea de personal (ingineri, subingineri, funcţionari, muncitori etc.), statele de salarii ale angajaţilor Oficiului, precum şi fişe individuale ale sinistraţilor de război. Ordonarea unităţilor arhivistice s-a realizat cronologic, iar fişele de sinistraţi au fost ordonate în conformitate cu împărţirea administrativ-teritorială din 1945: pe judeţe, iar în cadrul judeţelor, pe comune şi sate.

Întrucât în foile de folosire ale dosarelor nu au fost consemnate cercetări, presupunem că aceasta este prima încercare de valorificare a informaţiilor din acest fond.

Menţionăm că, în urma verificărilor făcute la Serviciile Judeţene ale Arhivelor Naţionale din regiunea Moldovei, la Serviciul Judeţean Neamţ a fost identificat un fond conţinând documente create de o structură judeţeană a oficiului: ORM – Neamţ (nr. fond 580; nr. inv. 1491); anii extremi: 1945-1950;

3,90 m liniari, 752 u.a. Documentele fondului conţin informaţii referitoare la: activitatea Oficiului în vederea procurării de materiale pentru reconstruirea locuinţelor distruse de război (adrese, procese-verbale, decizii şi acte justificative); dosare personale cuprinzând cererea, actele şi convenţia pentru vânzări de materiale pentru construirea caselor persoanelor sinistrate; dosare conţinând carnete de ataşament (procese verbale, măsurători privind lucrările efectuate) pentru sinistraţi; dosare cu acte referitoare la predarea materialelor necesare reconstruirii caselor locuitorilor sinistraţi. Toate dosarele personale sunt ordonate alfabetic, în dreptul fiecărei persoane fiind menţionată şi denumirea localităţii în care se afla imobilul[1].

Contextul în care a apărut instituția

Pierderile suferite de economia românească în anii 1940-1943 se amplifică la începutul anului 1944 ca urmare a evoluției frontului, dar şi a presiunilor autorităților germane care, în baza tratatelor militare şi economice anterior încheiate, sporeau tot mai mult cererile față de autoritățile româneşti. La acestea se adaugă pagubele provocate de bombardamentele masive şi tot mai frecvente ale aviației Aliaților, cu deosebire în zonele Valea Prahovei şi Bucureşti, soldate cu mari pierderi materiale şi cu serioase diminuări ale producției. Totodată, pătrunderea frontului sovieto-german pe teritoriul României determină autoritățile să procedeze la dispersarea a numeroase întreprinderi industriale, cu deosebire din Moldova[2].

Pe lângă aceasta, administrația şi o parte a populației s-au refugiat, regiunea de nord-est a României rămânând la discreția armatei roşii până în luna octombrie a anului 1944, iar autoritățile române nu aveau nici cea mai mică idee despre starea de lucruri din jumătatea de nord a Moldovei, cu atât mai mult cu cât sovieticii nu permiteau accesul nici măcar reprezentanților oficiali ai guvernului român[3].

S-a ajuns până la a se discuta despre posibilitatea ca guvernul să-i amenințe pe sovietici cu retragerea trupelor din Ungaria, dacă se mai opun reîntoarcerii administrației româneşti în Moldova şi Bucovina, dar generalul Vladislav Vinogradov, care dorea schimbarea guvernului militar, a refuzat categoric[4].

[1] Datele despre acest fond le-am primit prin bunăvoința colegului Daniel Pavăl, de la Serviciul Județean Neamț al Arhivelor Naționale, căruia îi mulțumesc pe această cale.

[2] Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final*, ediție revăzută şi îmbunătățită, volum editat de Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile, Bucureşti, Editura Humanitas, 2007, p. 213 (în continuare, *Raport final*).

[3] Ioan Hudiță, *Jurnal politic (25 august 1944 – 3 noiembrie 1944)*, studiu introductiv, note şi indici de Dan Berindei, Piteşti, Editura Paralela 45, 2006, p. 29. Situația este prezentată foarte plastic de autor, care consemnează: „Halal situație, în care prim-ministrul țării nu obține permisiunea de a-şi trimite un om de încredere în capitala Moldovei".

[4] *Ibidem*, p. 30.

Astfel, la sfârşitul lunii octombrie 1944, în Moldova doar 10% din suprafețele agricole erau însămânțate, iar mărturiile celor ce veneau din județele nord-estice vorbesc de „o mizerie şi o sărăcie de nedescris. Tot ce mai păstrau ca rezerve marii proprietari, totul a fost confiscat de trupele ruseşti. Sate întregi nu mai au o vită, o oaie; populația e muritoare de foame”[5].

Din cauza dificultăților întâmpinate de industria petrolieră şi de transporturi, activitatea productivă în numeroase întreprinderi din cele mai diferite domenii a cunoscut întreruperi, stagnări şi/sau chiar încetarea lucrului, cu efecte directe asupra populației, întrucât aprovizionarea frontului era prioritară. La acestea se adaugă distrugerile de depozite de cereale, provocate de operațiunile militare, însemnate cantități de cereale luate cu titlu de captură ş.a.[6].

Legile adoptate în timpul războiului cu privire la accelerarea creşterii producției industriale, controlul prețurilor produselor industriale, agricole şi ale celor din import, limitarea dreptului la beneficii al întreprinzătorilor sau înghețarea salariilor nu au putut opri degradarea nivelului de trai al populației, fenomen care s-a agravat cu deosebire în a doua jumătate a anului 1944[7].

După actul de la 23 august 1944, România era o țară ruinată. Industria dezorganizată se confrunta cu mari greutăți, numeroase întreprinderi lucrau cu capacitate redusă, duceau lipsă de materii prime, iar în agricultură nu se puteau executa lucrările din lipsă de utilaje şi animale de muncă. În anul 1944, producția industrială reprezenta doar 40-45%, față de anul 1938, capacitatea de prelucrare a rafinăriilor se redusese cu 80% față de nivelul antebelic, capacitatea de transport a căilor ferate era doar de 30% față de 1938, iar producția de cereale era redusă la jumătate față de anul 1939. Cu toate acestea, în intervalul 23 august 1944 – 9 mai 1945, economia românească a pus la dispoziția frontului însemnate cantități de armament, muniții, alimente, carburanți ş.a.[8].

Intrarea României în rândul Puterilor Aliate împotriva Germaniei fasciste s-a concretizat în semnarea Convenției de armistițiu între Guvernul de la Bucureşti şi Guvernele Națiunilor Unite, parafată la 12 septembrie 1944 la Moscova. Această convenție a constituit temelia statutului juridic al României până la încheierea păcii şi a influențat fundamental evoluția economiei ei o lungă perioadă de timp, chiar şi după semnarea tratatului de pace. Convenția de armistițiu consacră României statutul – şi implicit tratamentul – de țară învinsă, aşa cum reiese, de altfel, din preambulul ei: „Guvernul şi Înaltul comandament al României, recunoscând faptul înfrângerii României în războiul împotriva Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, Regatului Unit şi Statelor Unite ale Americii şi a celorlalte Națiuni Unite, acceptă condițiunile armistițiului prezentate de către Guvernele sus-menționatelor trei Puteri aliate, acționând în interesul Națiunilor Unite”[9].

[5] *Ibidem*, p. 214.
[6] *Raport final*, p. 214.
[7] *Ibidem*.
[8] *Ibidem*.
[9] *Ibidem*.

România era obligată, prin articolul 11 din Convenţia de armistiţiu, la plata, în produse, a unor grele despăgubiri, eşalonate pe şase ani, cu precizarea că, în caz de neîncadrare în termen, potrivit graficului stabilit de Comisia Aliată de Control, să dea suplimentar, pentru fiecare lună întârziere, 5% din produsul nelivrat la termen, potrivit indicaţiei autorităţilor de resort sovietice. Partea română era obligată să remedieze eventualele defecţiuni ale maşinilor şi utilajelor. Cuantumul despăgubirilor se ridică la 300 milioane dolari SUA, la paritatea de 35 de dolari o uncie de aur, iar preţurile mărfurilor româneşti ce urmau a fi livrate erau cele mondiale din 1938, cu o majorare de 15% pentru material rulant şi de 10% pentru celelalte, deşi, în realitate, pe piaţa mondială aceste preţuri crescuseră faţă de cele din 1938 cu 33%. Cele 300 milioane de dolari reprezentau, după calculele făcute în acei ani, peste 55% din venitul naţional al României, înregistrat în 1945[10].

Şi din punct de vedere financiar-bancar tabloul general al epocii era sumbru. Bugetul de stat se găsea într-o situaţie deosebit de grea, importantele deficite trebuind să fie acoperite prin emisiunea monetară a Băncii Naţionale a României, din care cauză moneda se deprecia şi îşi făcea loc, tot mai accentuat, inflaţia. Împrumuturile acordate statului de către Banca Naţională au crescut de la 180,5 miliarde lei, la 30 septembrie 1944, până la 396,8 miliarde lei, în martie 1945. Moneda divizionară, emisă de Ministerul Finanţelor, a crescut de la 16,8 miliarde lei, la 31 decembrie 1944, până la 18,2 miliarde lei, la sfârşitul lui martie 1945, iar valoarea bonurilor de tezaur, aflate în circulaţie în martie 1945, depăşea 106 miliarde lei.

Încercarea Băncii Naţionale a României de a remedia situaţia, prin punerea în circulaţie a unei însemnate cantităţi de aur, sub formă de medalii, care erau vândute pentru „împrumutul refacerii naţionale", nu a avut succesul scontat, dar a contribuit la accentuarea inflaţiei şi urcarea generală a preţurilor.

În a doua jumătate a anului 1944, din cauza stării deosebite în care se găsea economia, Banca Naţională a României a fost obligată să utilizeze resursele proprii – emisiunea, disponibilităţile băneşti ale populaţiei, ale bugetului de stat – pentru creditarea unor acţiuni impuse de situaţie ca: înzestrarea armatei, acţiunile cu armata sovietică, îndeplinirea obligaţiilor rezultate din convenţia de armistiţiu, refacerea distrugerilor pricinuite de război, susţinerea industriei, agricultura şi aprovizionarea populaţiei. Ca urmare, la sfârşitul anului 1944, creditele puse la dispoziţia economiei naţionale însumau 65,2 miliarde lei, din care 58,4% reveneau înzestrării armatei şi industriei, 23,4% agriculturii, 16,3% comerţului, 1,32% meseriaşilor şi 0,48% la diverşi.

Starea inflaţionistă s-a accentuat: din septembrie 1944 şi până în februarie 1945 preţurile de detaliu au sporit cu 245%. Veniturile bugetului acopereau numai a treia parte din cheltuieli, restul de 2/3 fiind acoperite din împrumuturi ale Băncii Naţionale a României, prin emisiuni de monedă hârtie.

[10] Bogdan Murgescu, *România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iaşi, Editura Polirom, 2010, p. 333.

Imperativele momentului s-au reflectat în evoluția principalelor operațiuni ale Băncii Naționale a României. Creditele acordate direct şi indirect statului român au generat creşterea considerabilă a valorii nominale a bancnotelor aflate în circulație. Deşi în perioada 1940-1944 s-au înregistrat importante sporuri ale stocului de aur, acoperirea angajamentelor BNR cu metal prețios a scăzut de la 35,1% la 31 decembrie 1939 până la 1,25% la 31 decembrie 1946. Condițiile generate de evenimentele militare şi schimbările de frontiere au obligat Banca Națională a României să înlocuiască cu propriile bancnote însemnele monetare străine (ruble, pengő, lei sovietici), puse în circulație de autoritățile sovietice şi maghiare, precum şi de Armata sovietică în Basarabia şi nordul Bucovinei (1941), în România (1944) şi în nord-vestul Transilvaniei (1945).

În perioada 1945-1947, pe fondul dificultăților economice provocate de distrugerile războiului, de secetă şi de plata reparațiilor către URSS, a apărut o inflație nemaiîntâlnită până atunci în istoria României. Drept urmare, au fost tipărite succesiv, într-un interval de numai doi ani, bancnote de 10.000, 100.000 (în anul 1945), 1.000.000 şi 5.000.000 lei (în anul 1947), la care s-au adăugat monede de 10.000, 25.000 şi 100.000 de lei (1946-1947). Emisă la 25 iunie 1947, bancnota de 5.000.000 lei are cea mai mare valoare nominală din istoria monedei naționale. Ca urmare, indicele costului vieții a crescut constant de la 100 în 1939, la 944 în august 1944 şi apoi la 440.869 în aprilie 1947, pentru a ajunge la 525.688 în iulie 1947[11], iar nivelul prețurilor cu amănuntul a crescut, față de anul 1938, de peste 8.365 ori.

Forme de organizare anterioare înființării Oficiului pentru Reconstrucția Moldovei

În acest context dificil, autoritățile încearcă să facă estimări ale situației Moldovei şi caută modalități de rezolvare a gravelor probleme cu care se confruntă populația.

Primele date guvernul le primeşte la data de 8 noiembrie 1944, de la Biroul Contrainformații din cadrul Secției a II-a a Marelui Stat Major, care, la rândul său, prelucrase informațiile primite de la formațiunile teritoriale abia reinstalate în Moldova (în județul Baia), şi în care se arată că, din punctul de vedere al resurselor agricole, acest județ este intens exploatat de autoritățile militare sovietice care au ridicat întreaga cantitate de cereale, animalele de muncă şi întregul inventar agricol, neînsămânțându-se nimic, iar populația este amenințată de foamete şi de epidemia de tifos exantematic[12].

[11] Keith Hitchins, *România (1866-1947)*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1996, p. 535.

[12] ANIC, fond Preşedinția Consiliului de Miniştri. Cabinet Militar Sănătescu-Rădescu, dosar nr. 1420/1944-1945, f. 1-4. Tot privitor la această situație, raportul nr. 47.366 din 5.XI.1944 al Inspectoratului General al Jandarmeriei, unde se relata că lipsa obiectelor de primă necesitate luase forme alarmante, situație care fusese cauzată de rechizițiile masive făcute de organele sovietice care „au ridicat aproape totul şi trecut peste Prut, cât şi a lipsei mijloacelor de transport", iar rapoartele din satele lovite de bombardamente şi din cele unde se purtaseră lupte vorbesc de răspândirea cu repeziciune a tifosului datorită lipsei de locuințe (*ibidem*, f. 9-10).

Una dintre primele măsuri luate a fost înființarea unei *Comisii interministeriale în Moldova* la sfârşitul anului 1944, ale cărei concluzii şi propuneri sunt prezentate, în luna ianuarie 1945, Delegației Economice a Guvernului de către preşedintele Consiliului de Miniştri, generalul Nicolae Rădescu, care asigura şi portofoliul de ministru al afacerilor interne. Din cele prezentate de comisie rezultă că în majoritatea județelor moldovene lipseau sau erau insuficiente cantitățile de cereale şi alte produse de primă necesitate pentru hrana populației, lipseau articolele vestimentare şi medicamentele, precum şi materialele necesare pentru reconstrucția imobilelor avariate. Această stare de fapt era pusă în primul rând pe seama dezorganizării transporturilor care nu puteau răspunde decât nevoilor câtorva centre, iar viața locuitorilor din unele regiuni era agravată, pe lângă lipsa aprovizionării cu articole de primă necesitate, de distrugerea completă a locuințelor şi dependințelor, ceea ce i-a determinat să se refugieze în alte sate sau, mai grav, să utilizeze drept cămin fostele tranşee[13].

Măsurile imediate propuse Delegației Economice a Guvernului au fost următoarele: asigurarea unui serviciu de transporturi combinat cale ferată şi autobuze, prin concursul Ministerului Comunicațiilor şi al ministrului de Război; înființarea de centre pentru aprovizionarea populației cu cele necesare în fiecare oraş-reşedință de județ; acordarea gratuită a materialului lemnos pentru refacerea gospodăriilor, precum şi pentru încălzirea populației[14].

Prezentări ale situației şi propuneri de remediere a acesteia făceau şi autoritățile militare, aşa cum rezultă din informarea realizată de generalul de divizie Aurel Nicolaescu, comandantul Corpului IV Teritorial Iaşi, la 19 ianuarie 1945[15].

Aspectele reliefate converg spre o stare generală gravă, mai ales de-a lungul fostului front unde aproape totul era distrus, iar pentru îndreptarea acesteia prioritară era refacerea rețelei de transporturi în vederea întoarcerii instituțiilor administrative, a întreprinderilor, a spitalelor, a populației evacuate şi a materialelor. De asemenea, tifosul exantematic era o prezență curentă, cuptoarele de deparazitare şi petrolul lampant fiind ineficiente atâta timp cât locuitorii nu aveau haine de schimb şi locuiau în bordeie sau colibe alături de bolnavi[16].

Soluția urgentă văzută de responsabilii militari era construirea unor bordeie de către unitățile de geniu ale armatei, de-a lungul fostei linii a frontului şi organizarea câtorva centre de aprovizionare la Rădăuți, Fălticeni, Paşcani, Târgu Frumos şi Iaşi.

---

[13] Idem, fond Ministerul de Interne. Direcția Administrației de Stat, dosar nr. 64/1945, f. 36.

[14] *Ibidem*, f. 37.

[15] Idem, fond Preşedinția Consiliului de Miniştri. Cabinetul Militar Sănătescu-Rădescu, dosar nr. 1420/1944-1945, f. 21-24.

[16] De exemplu, memoriul primăriei comunei Răuceşti, județul Neamț, în care se arată că „în comună bântuie epidemia de tifos exantematic din cauză că într-o singură locuință stau câte 3-4 familii, care în total fac câte 15-20 suflete" (idem, fond Ministerul de Interne. Direcția Contabilității, dosar nr. 17/1945, f. 82).

Căutările pentru forma instituțională pe care o va lua entitatea ce urma să se ocupe în mod special de acest teritoriu românesc grav afectat de trecerea frontului au continuat în iarna anului 1945, din documente rezultând că exista în structurile guvernamentale un „împuternicit pentru refacerea Moldovei", în persoana generalului Rozin[17].

După 6 martie 1945, comuniştii trag toate sforile în privința tuturor structurilor guvernamentale şi a persoanelor dezirabile să ocupe aceste posturi, iar împuternicitul pentru refacerea Moldovei nu putea să facă excepție. Prin urmare, Ministerul Comunicațiilor (condus de Gheorghe Gheorghiu-Dej) transmite o solicitare privind situația acestui împuternicit, iar Secretarul General al Preşedinției Consiliului de Miniştri (Emil Bodnăraş) cere trimiterea solicitării către Ministerul Afacerilor Interne „pentru a lămuri chestiunea"[18], unde ministrul (Teohari Georgescu), la data de 26 aprilie 1945, propune desființarea acestui serviciu care funcționa pe lângă Preşedinția Consiliului de Miniştri, toate atribuțiile sale urmând a fi preluate de Comisariatul General al Refugiaților.

Oficiul pentru Reconstrucția Moldovei (ORM)

La o lună după desființarea acestui serviciu se hotărăşte constituirea unei alte instituții, cu atribuții mult mai extinse, care să coordoneze activitatea de refacere a teritoriului afectat de război, iar prin decizia ministrului nr. 9747A din 2 iunie 1945 se înființează pe lângă Ministerul Afacerilor Interne „Oficiul pentru reconstrucția locuințelor țărăneşti distruse prin războiul hitlerist în Moldova"[19].

Cu mare întârziere, explicabilă dacă avem în vedere relațiile cu guvernul Groza, Regele promulgă Decretul-Lege nr. 643 din 14 august 1945, prin care se consfințeşte înființarea Oficiului pentru Reconstrucția Moldovei (ORM)[20], cu scopul de a reconstrui casele țărăneşti din Moldova distruse de război[21]. În fapt, instituția funcționa la data adoptării decretului, întrucât deja se contractaseră împrumuturi[22] şi Consiliul Central luase primele hotărâri.

Conducerea ORM era asigurată de un consiliu central compus din 7 membri numiți de Ministerul de Interne. Consiliul Central era ajutat de comitetele

[17] Idem, fond Ministerul de Interne. Direcția Administrației de Stat, dosar nr. 64/1945, f. 135. Probabil este vorba de generalul Gheorghe Rozin (n. 27 iulie 1888, Fălticeni, județul Suceava – d. 16 ianuarie 1961, în închisoarea Văcăreşti, Bucureşti).

[18] *Ibidem.*

[19] *Ibidem*, f. 142.

[20] Pe lângă aceste denumiri s-a mai folosit în corespondență şi cea de *Oficiul pentru Reconstrucția Locuințelor Țărăneşti din Moldova – Iaşi.*

[21] ANIC, fond Ministerul de Interne. Oficiul pentru Reconstrucția Moldovei (în continuare, ORM), dosar nr. 2/1945, f. 2.

[22] Prima „convenție" este încheiată în 11 iulie 1945, când Ministerul Afacerilor Interne împrumută de la Casa Națională de Economii şi Cecuri Poştale (CEC), pe o perioadă de 5 ani, cu o dobândă de 6%, două miliarde de lei pentru reconstruirea locuințelor țărăneşti distruse în cursul luptelor din Moldova. Vezi *ibidem*, dosar nr. 137/1945, f. 112-114.

județene, de plasă, comunale şi săteşti, compuse din câte nouă membri. Consiliul Central şi comitetele județene, de plasă, comunale şi săteşti erau conduse de câte un preşedinte.

Pentru soluționarea lucrărilor curente, Consiliul Central delega o parte din atribuțiile sale unui comitet de direcție compus din preşedinte şi doi membri din consiliu, numiți de către Ministerul Afacerilor Interne. Atribuțiile Consiliului Central erau următoarele: a) propunea Ministerului Afacerilor Interne măsurile pentru organizarea şi funcționarea Oficiului; b) lua măsuri pentru procurarea materialelor de construcție necesare; c) acorda locuitorilor sinistrați împrumuturi în bani şi le vindea materiale de orice fel; d) întocmea planuri de case-tip, potrivit regiunilor şi materialelor existente şi proceda la alinierea şi sistematizarea satelor; e) închiria, subvenționa sau înființa fabrici de cărămizi, țiglă, cherestea etc. şi ateliere de lemnărie, tâmplărie, fierărie şi orice alte fabrici şi ateliere necesare acțiunii de reconstrucție; f) organiza, acolo unde era necesar, şantiere pentru reconstrucția, direct prin Oficiu, a locuințelor distruse; g) organiza un serviciu propriu de transporturi de materiale; h) organiza un serviciu special de propagandă prin radio, presă, cinema, fotografii şi orice alt mijloc, în legătură cu acțiunea de reconstrucție; i) executa orice alte însărcinări primite din partea ministerului, în legătură cu reconstrucția locuințelor din Moldova şi din alte regiuni ale țării[23].

În aceeaşi zi, Teohari Georgescu semnează decizia nr. 9749 prin care Dumitru Stegărescu, prefect la dispoziția Ministerului Afacerilor Interne[24], este numit preşedinte al ORM. Acesta, împreună cu Alexandru Suvietov şi cu Vasile Alexiuc[25] formează comitetul de direcție, iar Consiliul Central era format, pe lângă cei trei, din dr. Bonciu Schwartz şi prefecții județelor Iaşi, Baia şi Roman[26].

Prima şedință a Consiliului Central a avut loc la 25 iunie 1945, când se hotărăşte demararea căutărilor pentru închirierea şi amenajarea unui local corespunzător în vederea instalării serviciului şi se aprobă cumpărarea unor autoturisme, motociclete şi camioane pentru transportul personalului şi materialelor. Tot atunci se aprobă primele angajări şi, cel mai important, se acceptă comandarea materialelor de construcție pentru primul lot de 5.000 de case[27].

În subordinea Oficiului se constituie comitete pe unitățile administrativ-teritoriale după cum urmează: comitete săteşti compuse din 8 membri, aleşi prin aclamațiile adunării generale a sinistraților din sat, notarul sau secretarul comunei îndeplinind funcția de secretar al comitetului; comitete comunale compuse din 6 membri, aleşi prin aclamațiile adunării generale a membrilor comitetelor săteşti, şi 3 membri de drept – primarul comunei, învățătorul-director şi preotul paroh (primarul îndeplinea funcția de preşedinte al comitetului, iar

[23] *Ibidem*, dosar nr. 2/1945, f. 3-4.

[24] Probabil este vorba despre fostul prefect al județului Bălți.

[25] Din luna august 1945 e înlocuit cu Beniamin Finkelstein.

[26] ANIC, fond Ministerul de Interne. Direcția Administrației de Stat, dosar nr. 64/1945, f. 147.

[27] Idem, fond ORM, dosar nr. 19/1945, f. 10.

notarul pe cea de secretar); comitete de plasă compuse din 9 membri, numiți de Oficiu la propunerea pretorului (care îndeplinea de drept funcția de preşedinte) după cum urmează: şeful ocolului silvic, şeful ocolului agricol, un tehnician, un primar din plasă (de regulă din una din comunele cu cei mai mulți sinistrați), un locuitor sinistrat – delegat al comitetelor comunale, un delegat al Frontului Plugarilor, un delegat al Apărării Patriotice şi medicul de plasă, iar secretarul plasei îndeplinea funcția de secretar al comitetului; comitete județene compuse din 9 membri, numiți de Oficiu la propunerea prefectului (care îndeplinea de drept funcția de preşedinte) după cum urmează: un inginer silvic, şeful serviciului financiar, un tehnician, un pretor, doi primari (de regulă din comunele cu cei mai mulți sinistrați), doi delegați ai Apărării Patriotice, iar şeful serviciului administrativ îndeplinea funcția de secretar al comitetului[28].

Pentru desfăşurarea activității, comitetelor li s-au stabilit atribuții în conformitate cu nivelul acestora. Astfel, *comitetele săteşti* identifică şi recenzează sinistrații; informează Oficiul despre resursele existente şi modalitatea de procurare din regiune a materialelor necesare; organizează colaborarea între locuitorii satului pentru efectuarea transporturilor şi a altor lucrări de manoperă necesare; primesc, repartizează şi păzesc materialele primite; distribuie materialele din depozite conform dispozițiilor tehnicienilor şi ale conducerii lucrărilor; supraveghează stadiul lucrărilor, informează asupra neajunsurilor şi propune măsuri de îmbunătățire; propun înființarea de cărămidării şi vărării şi asigură funcționarea lor în condiții bune; se îngrijesc de cartiruirea şi hrana la prețuri convenabile a personalului şantierelor, înființându-se cantine, dormitoare comune etc.; certifică pe propria răspundere toate datele trecute în fişa de sinistrat şi avizează împrumuturile în bani, materiale şi manoperă pentru sinistrați; verifică şi certifică actele de plata materialelor şi lucrărilor şantierului local; îndeplinesc orice alte însărcinări primite de la Oficiu.

Comitetele comunale aveau, în general, aceleaşi atribuții ca şi cele săteşti, în plus coordonând activitatea acestora şi, prin intermediul preşedintelui şi secretarului, executau plățile materialului şi manoperei locale, în conformitate cu actele întocmite de organele tehnice şi verificate de comitetul sătesc, din fondul ce era pus la dispoziție de Oficiu prin intermediul Prefecturii.

Comitetele de plasă cercetează posibilitățile locale şi propun punerea lor în valoare; coordonează muncile şi transporturile din plasă; controlează şi îndrumă activitatea comitetelor comunale şi săteşti, propunând Oficiului orice este în interesul reconstrucției; țin evidențele ce se cer în legătură cu reconstrucția; repartizează, în raport cu posibilitățile şi necesitățile locale, munca pe şantiere; se îngrijesc de starea sanitară a muncitorilor; iau măsuri pentru aprovizionarea la prețuri convenabile a cantinelor muncitoreşti; pretorul reprezintă Oficiul şi este coordonatorul acțiunii de reconstrucție din plasa respectivă; îndeplinesc orice alte însărcinări date de Oficiu.

[28] *Ibidem*, f. 11.

Comitetele județene sunt mandatarele Oficiului în tot ceea ce priveşte reconstrucția în județ; coordonează munca şi transporturile în județ; controlează starea sanitară a muncitorilor şi iau măsuri prin serviciile sanitare județene; iau măsuri pentru reactivarea industriilor care au legătură cu materialele necesare la reconstrucție şi propun Oficiului înființarea unor noi întreprinderi; primesc de la Oficiu şi distribuie sumele necesare pentru achitarea plăților ce trebuie făcute în interesul construcțiilor; contribuie, prin oficiul economic județean, la aprovizionarea cantinelor de pe şantiere; controlează şantierele, prin toate serviciile județene, propunând măsuri de îmbunătățire a activității; îndeplinesc orice alte însărcinări date de Oficiu[29].

Un alt pas în organizare a fost înființarea în cadrul ORM a *Comisiei pentru planurile de sistematizare, înfrumusețare şi dezvoltare a satelor distruse de război* formată din: şeful serviciului tehnic din cadrul ORM; un profesor desemnat de Politehnica „Gh. Asachi" din Iaşi; arhitectul Primăriei municipiului Iaşi; şeful serviciului tehnic de la Prefectura județului Iaşi; un profesor igienist desemnat de Facultatea de Medicină din Iaşi; şeful serviciului topografic de la ORM. Atribuțiile principale ale acestei comisii erau de a stabili normele privitoare la modul de întocmire a planurilor de aliniere, sistematizare, înfrumusețare şi dezvoltare a satelor, de a da directive asupra activității edilitare şi de a propune sistemul cel mai potrivit pentru aşezarea şi dezvoltarea satului, a tipului de construcții[30].

Culegerea datelor pentru desfăşurarea activității acestei comisii s-a făcut pe teren, dar şi prin distribuirea unor „chestionare pentru documentarea sistematizării rurale", care ar fi trebuit să ducă la strângerea unor date referitoare la comunitatea respectivă, mergând de la date geografice, climatice şi geologice până la date istorice, demografice, etnografice, caracteristici constructive, căi de comunicație, de ordin social etc.[31].

Nu credem că scopul acestui chestionar a fost atins, întrucât datele completate de către autoritățile locale variau foarte mult de la un sat la altul, chiar dacă se aflau în aceeaşi zonă. De exemplu, pentru un sat temperatura medie anuală era de 24°C, pentru alt sat 15°C, iar pentru al treilea 12°C; pentru un sat procentajul persoanelor care lucrau față de cei întreținuți era de 90%, iar pentru altul era de 20%; densitatea populației era pentru unii de 1 locuitor/ha, iar pentru alții de 40 de locuitori/ha[32].

După finalizarea aspectelor organizatorice s-a trecut la recenzarea sinistraților, trimițându-se la începutul lunii iulie 1945 formularele fişelor individuale şi o circulară prin care se dădeau indicații privind completarea acestora. Fişele trebuiau completate pe teren de către învățătorul sau preotul satului, asistați de primar sau notar şi ajutați de membrii comitetului sătesc. S-a stabilit

[29] *Ibidem*, f. 12.

[30] Idem, fond Ministerul de Interne. Direcția Administrației de Stat, dosar nr. 28/1944-1945, f. 110; vezi şi idem, fond ORM, dosar nr. 45/1945, f. 1-16.

[31] Idem, fond ORM, dosar nr. 45/1945, f. 18-19.

[32] Pentru chestionarele completate, vezi *ibidem*, dosar nr. 25/1945.

ca recensământul să aibă loc în perioada 15-17 iulie, fişele urmând a fi centralizate pe 18 iulie la sediul preturilor şi, după verificare, să fie transmise până pe data de 22 iulie către ORM[33].

În şedința Consiliului Central din 25 august 1945 s-a aprobat bugetul ORM pe exercițiul 1945/1946. Acesta era constituit în cea mai parte pe baza împrumuturilor contractate sau din alte fonduri primite de la Ministerul Afacerilor Interne, ridicându-se la puțin peste 4 miliarde de lei. Sumele urmau a fi cheltuite, în principal, pentru: manoperă lucrări de reconstrucție – 1.200.000.000 lei; procurare (sau confecționare) de materiale şi unelte (pentru tâmplărie, fierărie etc.) – 1.776.000.000 lei; acorduri de împrumuturi, în materiale şi numerar, pentru reconstrucții de case – 500.000.000 lei; procurare şi întreținere de maşini, autocamioane, turisme etc. – 200.000.000 lei; fabrici de cărămidă, țiglă, tâmplărie, fierărie, gatere etc. – 150.000.000 lei; salarii personal, indemnizații, prime etc. – 66.000.000; chiria şi întreținerea localului Oficiului, reparații, mobilier etc. – 31.000.000 lei; cheltuieli de cancelarie (furnituri, imprimante, recensământ, corespondență, material de propagandă, abonamente) – 30.000.000 lei; ridicarea în plan a satelor şi sistematizare – 20.000.000 lei[34].

După stabilirea bugetului s-a trecut la acordarea de împrumuturi locuitorilor sinistrați. Acestea se acordau prin încheierea unei convenții între preşedintele ORM (cu aprobarea Comitetului de direcție) şi locuitor, pentru lucrările de reconstrucție ce urmau a se executa. Convențiile erau de patru tipuri: de reconstrucție; de împrumuturi în bani; de vânzare de materiale pentru construcții; împrumuturi în bani şi materiale cu deschidere de cont curent. Sumele împrumutate în bani şi materiale de construcție trebuiau utilizate exclusiv pentru reconstrucția locuințelor debitorilor, pe locul fixat în planul de sistematizare şi aliniere a satului, întocmit de ORM. Banii împrumutați trebuiau achitați în termen de 5 ani de la semnarea Convenției, la sumele din debitul contului nepercepându-se nicio dobândă, dar în cazul neachitării la termen a unei rate, de drept, fără somație, se percepea o dobândă de 6% pe an[35].

Distribuirea sumelor şi a materialelor necesare reconstrucției a creat destule animozități între autoritățile locale, un exemplu concludent fiind creditul de 100.000.000 lei deschis de Ministerul Afacerilor Interne pentru ajutorarea cu material lemnos de construcție, care s-a repartizat județelor: Turda (50.000.000 lei – adică jumătate din sumă!), Baia (21.000.000 lei), Botoşani (10.000.000 lei), Fălciu (7.155.000 lei), Tutova (6.500.000 lei), Tulcea (4.200.000 lei) şi la diverse persoane (1.145.000 lei)[36].

Ca urmare a acestei situații, prefectura Iaşi se considera profund nedreptățită, întrucât era neglijat județul care a avut cel mai mult de suferit de pe urma războiului, fiind rase de pe fața pământului 30 de sate, 15 sate distruse în

[33] *Ibidem*, dosar nr. 5/1945, f. 25.
[34] *Ibidem*, dosar nr. 19/1945, f. 29-30.
[35] *Ibidem*, dosar nr. 44/1945, f. 5-7.
[36] Idem, fond Ministerul de Interne. Direcția Contabilității, dosar nr. 17/1945, f. 24.

proporție de 80%, 18 sate în proporție de 50%, iar orașul Iași în proporție de 50%, așa după cum rezultă dintr-un memoriu adresat ministrului de interne în septembrie 1945[37]. Comparațiile cu vecinii sunt inevitabile și, în același memoriu, prefectul de Iași relatează: „Cunoscând foarte bine situația județului Botoșani, unde știm că n-au fost distruse decât câteva sate, ne surprinde faptul că pentru județul Botoșani s-au repartizat 10.000.000 lei, căci în raport cu distrugerile cauzate de războiu în județul Iași, ar fi trebuit să se repartizeze acestui din urmă județ cel puțin de zece ori această sumă. Este o constatare dureroasă pe care o facem și din această cauză ne-am permis a face acest raport și de a semnala Domniei-Voastre situația, în nădejdea că veți binevoi a găsi soluția pentru ajutorarea efectivă a județului nostru, pentru că, trebue s-o mărturisim, ne găsim în situația de a nu putea justifica valoarea materialului livrat până în prezent, care însumează aproximativ 15.000.000 lei”[38].

Chiar dacă existau necorelări între sumele virate pentru refacerea zonelor afectate de război, unele dintre acestea acordându-se direct de la Ministerul Afacerilor Interne, fără intermedierea ORM (după cum s-a putut observa în exemplul de mai sus), în darea de seamă privind activitatea Oficiului în cele aproape patru luni de funcționare din anul 1945, sunt prezentate realizările pe teren, printre județele beneficiare fiind și Iașiul.

Între primele preocupări au fost identificarea unui imobil în care proaspăt înființata instituție să-și instaleze birourile, reușindu-se închirierea unei case în Iași, strada Carol nr. 25. Totodată s-a închiriat un imobil cu 17 camere în strada Lățescu nr. 1, în care s-a instalat Căminul funcționarilor ORM, pe lângă acesta înființându-se o cantină și un economat pentru uzul funcționarilor[39].

În afara acestor realizări administrative s-a trecut și la partea de investiții și producție prin achiziționarea a 79.000 mc masă lemnoasă atât din păduri particulare, cât și din păduri aparținând Casei Autonome a Pădurilor Statului (CAPS), 2.000 mc cherestea și 7.700.000 bucăți draniță de la Cooperativa „Înfrățirea” din Fălticeni. De asemenea, s-au comandat la diverse întreprinderi din țară tablă, cuie, geamuri, elemente de tâmplărie și fierărie[40].

O altă realizare evidențiată în darea de seamă privind activitatea pe anul 1945 este luarea în proprietate, în coproprietate sau doar în exploatare a unor utilități pentru producerea bunurilor necesare reconstrucției: s-a reparat și s-a pus în funcțiune de către ORM o fabrică de cherestea din Târgu Neamț unde urma să se producă cherestea de dimensiunile solicitate în proiectele de case; s-a înființat în comuna Cârjoaia, județul Iași, o fabrică transportabilă de prelucrat buștenii de stejar, aceasta urmând a fi folosită la pădurile unde erau bușteni groși; la fabricile de cărămidă din Podu-Iloaiei și din Humulești s-au executat cărămizi cu 20 lei bucata, prețul pieței fiind de 45-60 lei bucata, iar la

[37] *Ibidem*, f. 28.
[38] *Ibidem*, f. 28 v.
[39] Idem, fond ORM, dosar nr. 21/1945, f. 10.
[40] *Ibidem*, f. 12.

Ruginoasa s-au făcut 50.000 bucăți de chirpici; s-au dat în exploatare două vărării la Băiceni şi la Cepleniţa, unde s-au produs 16.000 kg de var[41].

S-a pornit şi lucrul efectiv pentru construirea locuințelor, începându-se 202 case, dintre care 70 în 5 sate din județul Roman, 65 în 3 sate din județul Iaşi, 40 în 2 sate din județul Neamț şi 27 într-un sat din județul Baia, pentru alte 13 sate realizându-se ridicările topografice în plan în vederea sistematizării[42].

Construcția caselor se realiza în funcție de specificul regiunii, cu schelet din material lemnos pe fundații de piatră, piloți de stejar sau furci de stejar îngropate în pământ; pereții umpluți cu bârnuială în regiunea de munte şi cu pământ între nuieloaie sau chirpici între stâlpii scheletului în regiunea de câmpie; şarpantă de lemn ecarisat sau lemn rotund, cu învelitoare din draniță sau țiglă. S-au construit trei tipuri de case, care erau constituite din două camere de 4 x 4 m, înalte de 2,65 m, o tindă de 2,70 x 4 m şi un chiler de 1,30 x 4 m. Fațada casei avea un cerdac cu lățimi între 1,10 şi 1,30 m şi lungimi de la 6,70 la 12 m. Fiecare casă avea ferestre duble, încăperile erau prevăzute cu duşumea din scândură de brad, două sobe din zid format teracotă şi o sobă de gătit cu plită şi cuptor de tablă[43].

Întrucât de programul de reconstrucție beneficiau doar satele din județele Iaşi, Baia, Roman, Neamț, Bacău şi Covurlui, la începutul anului 1946 s-a hotărât extinderea acestuia şi pentru județele Suceava, Dorohoi, Putna, Rădăuți, Fălciu, Botoşani, Tecuci, Tutova, Vaslui şi Câmpulung, urmând să fie incluse şi acestea în lotul de 5.000 de case programate să se construiască în anul financiar 1946/1947[44].

Astfel, pe lângă cele peste 16.000 de case din cele şase județe care trebuiau reconstruite total sau parțial (vezi anexa 2), se mai adaugă aproximativ 4.000-5.000 din celelalte județe ale Moldovei, rezultând un total de peste 20.000 de locuințe afectate într-o proporție mai mare sau mai mică de război[45].

La jumătatea anului 1946, ORM îşi revizuia prognozele privind construcția de case pentru perioada 1946-1947 la maxim 2.000 de locuințe, în condițiile în care față de cele 202 case raportate ca realizate la începutul anului se mai adăugau încă 50[46].

Pentru eficientizarea activității se încerca la fabrica de cherestea din Târgu Neamț, aflată în proprietatea ORM, fabricarea tuturor componentelor pentru o locuință, realizându-se câte trei aşa-numite „case prefabricate" pe zi, montajul urmând a fi realizat de muncitori calificați în 48-72 de ore[47].

Dar ritmul reconstrucției nu era dictat doar de îndemânarea muncitorilor, ci într-o proporție mult mai mare de finanțare, în primul an de activitate fiind

[41] *Ibidem.*
[42] *Ibidem.*
[43] *Ibidem*, dosar nr. 28/1945, f. 6; dosar nr. 30/1945, f. 180.
[44] *Ibidem*, dosar nr. 44/1945, f. 8.
[45] *Ibidem*, dosar nr. 30/1945, f. 25.
[46] *Ibidem,* f. 26.
[47] *Ibidem*, f. 28.

avansată suma de 6 miliarde de lei împrumutați prin CEC şi 8 miliarde de lei aprobați de Ministerul Finanțelor la intervenția Ministerului de Interne, pentru alți două miliarde şi jumătate de lei Ministerul Finanțelor nedându-şi acordul[48].

Menționăm că datele şi cifrele avansate în materialele întocmite de către ORM trebuie privite cu precauție, în funcție de destinatarul corespondenței, nu de puține ori existând inadvertențe. De exemplu, în corespondența cu Ministerul Informațiilor – Direcția Relațiilor Culturale cu Străinătatea se face referire la „sprijinul necondiționat al guvernului prin domnul Ministru de Interne, Teohari Georgescu", şi la sumele precizate mai sus, iar în corespondența cu Cabinetul Ministerului Afacerilor Interne de la sfârşitul anului 1946 se începe cu „lipsa de fonduri suficiente" şi apoi se continuă cu „lipsa de conlucrare din partea instituțiilor publice".

Documentul ne arată că, în condițiile unei inflații galopante, s-au primit din cei 10 miliarde de lei promişi în 1945 doar 8 miliarde şi aceştia în tranşe, din ce în ce mai devalorizați, iar în septembrie-octombrie 1946 s-au mai primit 3 miliarde de lei în condițiile în care solicitările crescuseră la 15 miliarde de lei. Această situație a dus la blocaje în relația cu furnizorii şi nemulțumiri ale salariaților care nu îşi primeau la timp salariile[49], în timp ce în materialul transmis Ministerului Informațiilor situația era prezentată triumfalist, în noul limbaj ce va deveni regulă în anii comunismului: „Banii acordați de guvernul Dr. Groza au însemnat o adevărată transfuzie în vinele vlăguitoare [sic!] ale provinciei noastre"[50].

În privința cooperării cu celelalte instituții de stat, situația este prezentată în culori sumbre, în ciuda faptului că, în conformitate cu art. 16 din Legea nr. 643/1945 privind înființarea ORM, toate instituțiile civile şi militare erau obligate să conlucreze la opera de reconstrucție. Direcția Generală a CAPS nu livra materialul lemnos necesar, tratând ORM ca pe orice altă întreprindere particulară, Ministerul Industriei şi Comerțului nu oferea ritmic cote de cuie, fier şi tablă, Direcția Generală CFR nu acorda cu prioritate vagoanele necesare, iar Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării nu a asigurat decât cantități insuficiente de porumb şi deloc alte alimente şi articole de îmbrăcăminte pentru muncitori[51]. În acelaşi timp, în materialul de propagandă transmis Ministerului Informațiilor se raporta că, în afară de sume de bani, guvernul a acordat ORM circa 40 de vagoane de porumb sovietic destinat plății muncitorilor din păduri şi de pe şantiere[52].

Pe lângă acestea, prin Legea nr. 71 din 16 februarie 1946, se anulează toate scutirile de taxe şi impozite şi, implicit, cele ce priveau activitatea ORM, întrucât prin art. 7 din Legea ORM au fost scutite de orice impozite şi taxe

[48] Idem, fond Ministerul de Interne. Direcția Contabilității, dosar nr. 17/1945, f. 54 v.
[49] ANIC, fond ORM, dosar nr. 30/1945, f. 53 v.
[50] *Ibidem*, f. 28.
[51] *Ibidem*, f. 53 v.-54.
[52] *Ibidem*, f. 26

convențiile de construcție, precum şi toate cumpărăturile şi orice acte sau fapte impozabile, ceea ce a dus atât la o creştere a prețurilor materialelor, cât şi la impozitarea beneficiarilor sinistrați cu până la 35% din valoarea împrumuturilor[53].

În aceste condiții, la sfârşitul anului 1946, ORM reuşea cu greu să facă față datoriilor şi inflației, după cum rezultă şi din corespondența cu Casa de Depuneri şi Consemnațiuni, Serviciul Plasamentelor, care informa că la 1 decembrie 1946 fusese scadența ratei a doua din împrumutul de un miliard şi jumătate de lei, dar nu se achitase nici rata de 75 de milioane de lei şi nici dobânzile aferente datorate la 1 septembrie, respectiv 1 decembrie[54].

Cu toate acestea, anul 1947 începe cu o investiție, hotărându-se în şedința Consiliului Central al ORM achiziționarea şi punerea în funcțiune a fabricii de cărămidă şi țiglă din comuna Bucium, județul Iaşi, proprietatea S.A. „Locuințe Eftine şi Construcțiuni" din Iaşi, aflată în lichidare, întrucât nevoile de țiglă nu puteau fi acoperite decât în mică măsură de comenzile făcute la fabricile de țiglă din Banat şi, prin aceasta, s-ar fi acoperit necesarul atât pentru oraşul Iaşi, cât şi pentru întreaga regiune[55].

În ciuda eforturilor angajaților instituției de a realiza măcar o mică parte din vastul program al celor 5.000 de case, autoritățile comuniste, tot mai sigure pe cucerirea puterii, mai ales după alegerile din noiembrie 1946, sunt din ce în ce mai puțin interesate de lipsa de locuințe a locuitorilor din Moldova atâta timp cât nu mai era de interes ca această temă să fie exploatată propagandistic.

La sfârşitul anului 1947, chiar dacă existau 59 de şantiere în opt județe din Moldova, în care erau angajați 2.600 de muncitori manuali şi 1.250 de cărăuşi, se terminaseră doar 473 de case; 370 erau montate şi acoperite, fiind necesare completări la cerdacuri, de montat tâmplărie, duşumele şi sobe; 423 aveau scheletul şi şarpanta acoperişului montată, fiind necesară confecționarea învelitorii; 520 erau numai cu scheletul montat, fără şarpanta acoperişului şi 43 la care s-a făcut doar aprovizionarea cu materiale[56]. Rezulta un număr de 1.829 de case din cele 5.000 inițial prevăzute, ajustate apoi la 3.000 planificate a se realiza.

Problemele din ce în ce mai mari în desfăşurarea activității sunt sintetizate de conducerea ORM într-un *Memoriu cuprinzând activitatea de la înființare până la 20 Decembrie 1947 şi propuneri pentru activitatea de viitor:* „Datorită situației critice în care se găseşte Oficiul de Reconstrucție, cu materiale lemnoase în păduri, cari putrezesc, deoarece nu pot fi scoase din lipsă de fonduri, cu materiale prin gări expuse deteriorării şi furturilor, deoarece nu le putem asigura o pază bună din aceleaşi motive (lipsa fondurilor), cu lucrători neplătiți cu lunile şi care ne asaltează sub toate formele, cu case începute şi neterminate, toate acestea contribuind la crearea unei stări de spirit desavantajoase,

[53] *Ibidem,* f. 54 v.
[54] *Ibidem*, dosar nr. 37/1945, f. 107.
[55] *Ibidem*, dosar nr. 30/1945, f. 98.
[56] *Ibidem*, f. 180.

propunem patru soluții, fiecare aducând o rezolvare a situației”[57]. Aceste soluții mergeau de la crearea unei administrații de construcții şi lucrări rurale care să cuprindă refacerea satelor din toată țara, până la lichidarea ORM începând cu februarie 1948.

Treptat, devine evident că statul va desființa această instituție. În martie 1948, conducerea ORM propunea ca soluții pentru rezolvarea blocajului în care se ajunsese doar lichidarea Oficiului după terminarea caselor începute sau lichidarea într-un termen scurt, cu predarea caselor în stadiul în care se găsesc.

Primul pas a fost făcut prin promulgarea Decretului Prezidiului Marii Adunări Naționale nr. 11 din 28 aprilie 1948, prin care se stabileşte înlocuirea Consiliului Central şi a Comitetului de Direcție al Oficiului pentru Reconstrucția Moldovei cu un administrator unic, desemnat de Ministerul Afacerilor Interne, care va avea toate puterile şi atribuțiile Consiliului Central. Tot prin acest decret se stabileşte că exploatările forestiere aparținând ORM trec „de îndată” în patrimoniul CAPS, iar fabrica de țiglă din comuna Bucium, județul Iaşi intră în patrimoniul municipiului Iaşi[58].

La data de 31 iulie 1948, administratorul unic dă decizia nr. 27 prin care se formează „comisia pentru întocmirea planului de ansamblu în vederea lichidării definitive a Oficiului de reconstrucție, prin predarea activului, a bunurilor şi pieselor de inventar către Prefecturile județene, unde activează reconstrucția”[59]. Aceasta reprezenta practic „actul de deces” al ORM, cu toate că în corespondența ulterioară se precizează că şi-a încetat activitatea la 6 august 1948, fiind în curs de lichidare, iar cele care pot să răspundă solicitărilor sunt prefecturile județelor în care a activat Oficiul[60].

Concluzii

ORM a fost o instituție care trebuia să asigure reconstruirea sau repararea într-un timp cât mai scurt a 22.256 de case (dintre care aproximativ 17.000 se aflau în județele Iaşi, Baia şi Roman), precum şi a 476 de şcoli, 143 de primării, 169 de biserici şi 176 de dispensare, băi şi cămine culturale[61]. Din această sarcină uriaşă, ORM a început 1.829 de case, dintre care a finalizat 473, adică ceva mai mult de 2%, ceea ce arată cât de mult a însemnat propagandă şi cât de puțin realizări concrete.

Această instituție ar fi trebuit să fie principalul sprijin pentru miile de familii care locuiau în bordeie improvizate sau în simple gropi săpate în pământ decimate de tifos şi foamete.

Comuniştii îşi apropriază toate meritele încă de la început, pentru că văzând „situația înspăimântătoare în care se găsea populația” şi faptul că

[57] *Ibidem*, f. 188.
[58] *Ibidem*, dosar nr. 37/1948, f. 39.
[59] *Ibidem*, dosar nr. 30/1945, f. 292.
[60] *Ibidem*, f. 366.
[61] *Ibidem*, f. 236.

guvernele de până la 6 martie 1945 nu au întreprins nimic, au inițiat „acțiunea pentru scoaterea țăranilor din bordeie", iar Teohari Georgescu „și-a însușit propunerile Comitetului Central al P.C.R. şi a păşit în luna iunie 1945 la înfăptuirea unui vast plan de refacerea gospodăriilor țărăneşti din Moldova distruse de răsboi"[62].

Raportările inițiale ale conducerii ORM debordau de optimism: „înființarea șantierelor pe întreg cuprinsul Moldovei constituie pentru țărănime o dovadă concretă a interesului pe care îl poartă acestei țărănimi şi a contribuit într-o largă măsură la combaterea şi demascarea agitatorilor de tot felul", iar campania construirii de case pentru țărani „a constituit o foarte fericită complectare a reformei agrare şi ea a contribuit într-o largă măsură la câştigarea încrederii şi a dragostei țărănimii pentru partidul clasei muncitoare şi pentru guvernul Dr. Groza"[63].

În anul 1948 conducerea ORM îşi pierduse entuziasmul, consemnând că „problema refacerii şi a distrugerii gospodăriilor țărăneşti cade în mod fatal pe locul al doilea, urmând a fi desvoltat într-o altă etapă a planului general de redresare a țării". Esențială devenise pentru comuniști, după modelul sovietic, industrializarea țării şi dezvoltarea la maximum a industriei grele, „aşa cum a arătat în mod răspicat Dl. Gh. Gheorghiu-Dej, ministrul Industriei şi Comerțului, în raportul d-sale ținut la Congresul PMR"[64].

Credem că din materialul prezentat rezultă cu destulă claritate că instituția a fost creată de comuniști pentru imagine, întrucât niciodată nu a fost sprijinită să-şi ducă mandatul până la capăt, lucru dovedit şi de faptul că, după instaurarea puterii populare, aceasta a fost desființată. Altfel spus, ea a parcurs un drum previzibil de la idee generoasă la un instrument de propagandă lipsit de conținut. Ca şi alte instituții ale perioadei, şi aceasta şi-a propus țeluri înalte, dar realizările au fost modeste, însă prezentate într-o lumină favorabilă pentru a putea fi folosite în consolidarea puterii partidului unic.

Documentele din acest fond completează informațiile despre situația economică şi socială a Moldovei după război şi modul în care Partidul Comunist a ştiut să manipuleze instituțiile statului şi rezultatele acestora pentru a obține maximul de beneficii.

[62] *Ibidem*, f. 237. N.B. Teohari Georgescu a vizitat satele unde au fost case construite de către ORM până în anul 1948 (vezi idem, fond Ministerul de Interne. Diverse, dosar nr. 8/1947, f. 41).

[63] *Ibidem*, f. 240.

[64] *Ibidem*.

The Agency for the Reconstruction of Moldavia (1945-1949)
(Abstract)

Keywords: Moldova, destructions of war, reconstruction of the region, communist propaganda

This article intends to present one of the organizations created by the communist leadership for the reconstruction of the villages destroyed by the war, which traverses a predictable passage from a generous idea to a tool of propaganda deprived of content.

Much like other organizations of that time, The Agency for the Reconstruction of Moldavia (*Oficiul pentru Reconstrucția Moldovei* – ORM) has high goals and poor achievements but presented in a favourable manner in order to be used for the strengthen of the only party.

ORM was an organization meant to accomplish the reconstruction or the restoring in a short time of 22.256 houses (17.000 among these were located in Iaşi, Baia and Roman), also 476 schools, 143 city halls, 169 churches and 176 clinics, public baths and cultural centres. From this huge task the construction of 1.829 house has been initiated and only 473 of these, representing 2%, were finalized. This shows how mach is propaganda and how much are the real accomplishments. This organization should have been the main support for thousands of families living in improvised shelters or in simple pit in soil, decimated by typhus and starvation.

The communist assumed all the credit even from the beginning accusing the governs prior to 6th of March 1945 that they did nothing, initiating the "action for extracting the peasants from pit houses". Teohari Georgesu "according to the suggestions of the Central Comity of Romanian Communist Party, in June 1945 begun a vast plan of reconstruction of the households of the Moldavian peasants destroyed by the war".

The initial reports of the ORM leadership were very optimistic, considering the establishment of construction yards all over Moldavia a real prove for the peasants of the interest manifested by the party towards their needs and the campaign of building houses for the peasants was considered a completion of the agrarian reform and of the peasants love for the working class party and for the Groza govern.

In 1948 the leadership of ARM had lost the enthusiasm and noted that the problem of reconstructing the peasant's households was no longer a priority and it will be resumed in a different stage of the general plan of recovering of the country.

We believe that this paper shows pretty clear that the organization was created by the communists only for image because it was not sustained in finishing its mandate and this was proved also by the fact that after the establishment of the "people" power it was abolished. Finally, we appreciate that the documents within this fund complete the information on the economic and social situation of Moldavia after war and the manner how the communist party knew how to manipulate the state' institutions and their accomplishments in order to obtain the maximum of benefits.

ANEXA 1

OFICIUL PENTRU RECONSTRUCȚIA MOLDOVEI
IAȘI

SITUAȚIA
distrugerilor edificiilor publice din județele Moldovei cu evaluările aproximative a costului refacerilor

Nr. crt.	Județul	Proc. distr. %	Biserici	Școli	Primării	Alte edificii	Total pe %	VALOAREA unitară - lei -	VALOAREA TOTALĂ a construcțiilor - lei -	TOTAL pe județe
1.	BACĂU	100	1	1	-	1	3	700.000.000	2.100.000.000	5.075.000.000
		75	-	-	-	-	-	-	-	
		50	-	1	1	-	2	350.000.000	700.000.000	
		25	-	9	-	4	13	175.000.000	2.275.000.000	
2.	BAIA	100	19	10	2	3	34	700.000.000	23.800.000.000	60.725.000.000
		75	-	22	2	2	26	525.000.000	13.650.000.000	
		50	14	25	8	2	49	350.000.000	17.150.000.000	
		25	18	14	3	-	35	175.000.000	6.125.000.000	
3.	BOTOȘANI	100	1	2	1	1	5	700.000.000	3.500.000.000	30.975.000.000
		75	-	7	2	-	9	525.000.000	4.725.000.000	
		50	4	15	7	19	45	350.000.000	15.750.000.000	
		25	11	22	6	1	40	175.000.000	7.000.000.000	
4.	COVURLUI	100	-	-	-	-	-	700.000.000	-	2.275.000.000
		75	-	1	-	-	1	525.000.000	1.050.000.000	
		50	1	-	-	-	1	350.000.000	350.000.000	
		25	-	2	1	2	5	175.000.000	875.000.000	
5.	CÂMPULUNG	100	1	9	4	7	21	700.000.000	14.700.000.000	36.225.000.000
		75	1	3	-	4	8	525.000.000	4.200.000.000	
		50	-	11	-	4	15	350.000.000	5.250.000.000	
		25	13	23	9	24	69	175.000.000	12.075.000.000	
6.	DOROHOI	100	1	3	-	1	5	700.000.000	3.500.000.000	11.375.000.000
		75	2	9	-	1	12	525.000.000	6.300.000.000	
		50	-	1	-	1	2	350.000.000	700.000.000	
		25	3	1	-	1	5	175.000.000	875.000.000	

Nr. crt.	Județul	Proc. distr. %	Biserici	Școli	Primării	Alte edificii	Total pe %	VALOAREA unitară - lei -	VALOAREA TOTALĂ a construcțiilor - lei -	TOTAL pe județe
7.	FĂLCIU	100	5	6	1	-	12	700.000.000	8.400.000.000	16.450.000.000
		75	3	2	-	-	5	525.000.000	2.635.000.000	
		50	4	1	-	1	6	350.000.000	2.100.000.000	
		25	13	5	-	1	19	175.000.000	3.325.000.000	
8.	IAȘI	100	20	37	12	35	104	700.000.000	72.800.000.000	150.325.000.00
		75	11	26	4	12	53	525.000.000	27.825.000.000	0
		50	33	41	10	9	93	350.000.000	32.550.000.000	
		25	42	45	8	3	98	175.000.000	17.150.000.000	
9.	NEAMȚ	100	-	2	-	2	4	700.000.000	2.800.000.000	6.650.000.000
		75	-	2	-	-	2	525.000.000	1.050.000.000	
		50	-	-	-	-	-	350.000.000	350.000.000	
		25	5	4	1	4	14	175.000.000	2.450.000.000	
10.	ROMAN	100	-	7	2	-	9	700.000.000	6.300.000.000	14.875.000.000
		75	-	1	1	-	2	525.000.000	1.050.000.000	
		50	2	6	-	5	13	350.000.000	4.550.000.000	
		25	1	9	2	5	17	175.000.000	2.975.000.000	
11.	RĂDĂUȚI	100	-	2	3	1	6	700.000.000	4.200.000.000	16.100.000.000
		75	-	2	-	1	3	525.000.000	1.575.000.000	
		50	1	6	1	1	9	350.000.000	3.150.000.000	
		25	7	14	10	10	41	175.000.000	7.175.000.000	
12.	SUCEAVA	100	1	6	4	-	11	700.000.000	7.700.000.000	36.575.000.000
		75	2	4	6	-	12	525.000.000	6.300.000.000	
		50	9	22	11	-	42	350.000.000	14.700.000.000	
		25	13	18	14	-	45	175.000.000	7.875.000.000	
13.	VASLUI	100	-	5	1	-	6	700.000.000	4.200.000.000	9.450.000.000
		75	-	2	-	-	2	525.000.000	1.050.000.000	
		50	1	4	4	-	9	350.000.000	3.150.000.000	
		25	1	1	2	2	6	175.000.000	1.050.000.000	
							TOTAL LEI		**397.075.000.000**	**397.075.000.000**

(ANIC, fond ORM, dosar nr. 30/1945, f. 137.)

ANEXA 2

OFICIUL PENTRU RECONSTRUCȚIA MOLDOVEI
IAŞI

Tabel de locuințele țărăneşti distruse de război în Moldova[65]

Nr. crt.	Județul	Case total distruse	Case distruse 50%	Case distruse 25%	TOTAL
1.	BACĂU	466	21	10	497
2.	NEAMȚ	341	521	34	896
3.	IAŞI	4330	1979	1370	7679
4.	BAIA	3311	2235	-	5546
5.	ROMAN	1275	-	-	1275
6.	COVURLUI	526	80	45	651
TOTAL GENERAL		**10249**	**4836**	**1459**	**16544**

(ANIC, fond ORM, dosar nr. 30/1945, f. 25.)

[65] Este vorba doar de primele județe care au beneficiat de programul de reconstrucție.

ANEXA 3

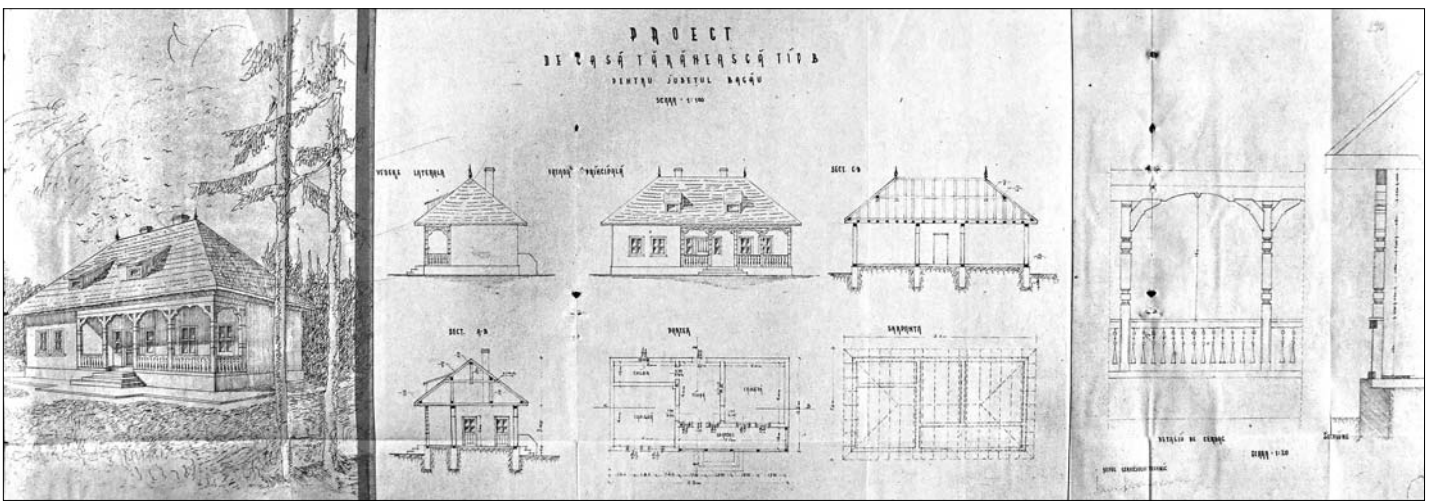

Proiect de casă țărănească tip B pentru județul Bacau
(ANIC, fond ORM, dosar nr. 30/1945, f. 290)

Primul document original descoperit din arhiva Mitropoliei Țării Moldovei înstrăinată la 1686

Valentin CONSTANTINOV

Arhivele poloneze păstrează un material documentar bogat privitor la istoria Țărilor Române. Deşi o bună parte a actelor interne au fost deja publicate în diferite ediții, noile investigații documentare mai oferă surprize plăcute. Este şi cazul a două documente inedite privitoare la istoria bisericii ortodoxe din Țara Moldovei, depistate în timpul unor cercetări în arhivele din Varşovia în vara anului 2010[1]. Primul act este un mic catastif înnoit Mitropoliei Moldovei de către Radu Mihnea la 30 aprilie 1625[2], care se păstrează în Arhiva Centrală a Actelor Vechi din Varşovia (Archiwum Główne Akt Dawnych – AGAD). Importanța acestui act este mare. Este unul dintre actele care au făcut parte, probabil, din marea arhivă a Mitropoliei Moldovei dusă în Polonia de către mitropolitul Dosoftei împreună cu alte odoare ale mitropoliei, în urma campaniei din Moldova a lui Jan III Sobiecki, în anul 1686. Cronicarul Ion Neculce mărturisea despre acest moment următoarele: „Atunce au luat craiul şi pe Dos<o>fteiu mitropolitul din Iaşii cu toate hainele de odoarăle Mitropolii<i>. Ş-au luatu şi moşteile lui Sfetei Ion Novei de la Sucevi, care le-u fostu adus acestea moştii din Țar<a> Turce<a>scă Alexandru vodă cel Bun. Şi le-u dus acele moştii înpreun<ă> cu Dosoftei mitropolitul în Țara Leşască, la un târgu a craiului Sobeţichii, anume Jolfa, de stau acolo pîn-în dzuoa de astădzii. Şi Dosoftei încă acolo au murit […]. Dup(ă) ce l-au adus la Jolfa, îl punea craiul Sobeţchie de s-înbrăca cu hainele cele scumpe şi odo<a>răle Mitropolii<i> țării noastre, de face leturghii la dzile mari şi iordan la Bobote<a>dză, dup<ă> obiceiul țării no<a>stre, de s<ă> mira craiul şi toți domnii leşeştii şi lăuda de frumo<a>s<ă> țărămoni<a> ce are beserica țării no<a>stre”[3].

[1] Depistarea acestor acte a fost posibilă datorită bursei oferite de Comisia Poloneză UNESCO pentru care aducem cele mai sincere mulțumiri d-nei Krystyna Urbańska de la Comisia Poloneză UNESCO şi d-lui Dariusz Kołodziejczyk de la Institutul de Istorie al Universității din Varşovia. Cel de-al doilea document este un pergament frumos din 1758 pentru mănăstirea Putna.

[2] În Indexul Żółkiewiensis, editat de Gh. Popovici, în „Candela”, III (1884), p. 700, nr. 71, se află o scurtă mențiune care face trimitere la un act identic cu cel din timpul domniei lui Eustratie Dabija, din 9 aprilie 1664. Vezi şi *DRH*, A. Moldova, vol. XVIII (1623-1625), editat de Ioan Caproşu şi Valentin Constantinov, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006, p. 393, nr. 320.

[3] Ion Neculce, *Opere. Letopiseţul Țării Moldovei şi O samă de cuvinte*, ediție critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Minerva, 1982, p. 312-313.

La 3 ianuarie 1783, la Żółkiew (pe teritoriul actual al Ucrainei), Johan Anastasius Manovarda elabora un indice al arhivei Mitropoliei Moldovei[4]. Interesant este faptul că în acelaşi an, la 13 septembrie, după eforturile depuse de episcopul de Rădăuți, Dositei, moaştele Sfântului Ioan au fost readuse şi depuse în fosta catedrală mitropolitană Sfântul Gheorghe din Suceava. Nu ştim însă ce s-a întâmplat cu celelalte bunuri ale Mitropoliei Moldovei, inclusiv cu actele mitropoliei. Împărțirea Poloniei de la sfârşitul secolului al XVIII-lea a fost cauza principală a pierderii urmelor acestei arhive extrem de importante pentru istoria Țării Moldovei, iar numeroşi specialişti care s-au ocupat de Evul Mediu românesc începând cu secolul al XIX-lea au căutat acest important fond de documente fără să-i dea însă de urme. În momentul elaborării Indexului Żółkiewiensis[5], actul pe care îl prezentăm aici se afla cu întreaga arhivă a mitropoliei la Żółkiew. Mai târziu însă a ajuns în imensa arhivă Radziwill[6] de la Nieśwież, de pe teritoriul actual al Bielorusiei. După cel de-al Doilea Război Mondial şi retrasarea granițelor, partea poloneză a cerut şi o parte din fondurile arhivistice privitoare la istoria acestei țări aflate între altele şi în marea arhivă a Radziwillilor de la Nieswież. De acolo, actul prezentat de noi a ajuns în Polonia şi a fost depozitat în Arhiva Centrală a Actelor Vechi din Varşovia[7]. Să fi rămas celelalte acte din arhiva Mitropoliei Moldovei la Nieswież în cadrul părții bieloruse a arhivei Radziwillilor şi mai apoi transferată în arhivele centrale ale Bielorusiei? Oricum este o supoziție care ar trebui verificată.

Prezentăm în continuare textul acestui document care ridică atâtea probleme importante cu privire la istoria bisericii Țării Moldovei, în special, dar şi a istoriei Țării Moldovei în general.

1. ***1625 (7133) aprilie 30.*** *Radu Mihnea voievod înnoieşte Mitropoliei Țării Moldovei mai multe bunuri.*

† В(ъ) л(ѣ)то х҃зрлг м(ѣ)с(ѧ)ца ап(рилїє) л҃.

Катастив что поновили Иħ Рад8л воєвода и дал(ъ) бист за празник м(о)л(є)би свħи 8 митрополїє ħт С8чав(а) идеж(є) єст(ъ) храм(ъ) С(вѧ)т(о)го и славнаго великħм(8)ченика и П(о)б(ѣ)доносца Х(ристо)ва Гиħргиа.

[4] Publicat de Gh. Popovici, *Index Żółkiewiensis*, în „Candela”, III (1884) şi IV (1885).

[5] O copie de la sfârşitul secolului al XVIII-lea sau începutul celui de-al XIX-lea se află la Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, XIII/5.

[6] Inventarul documentelor pe pergament al Arhivei Radziwill, nr. 985. O parte însemnată din această arhivă a fost adusă din Nieśwież, astăzi în Bielorusia, şi depozitată în Varşovia la Arhiva Centrală a Actelor Vechi (AGAD).

[7] La această arhivă a fost format Fondul Colecția documentelor pe pergament (Zbiór Dokumentów Pergaminowych), în care a fost inclus şi actul în cauză; după renumerotare, el a primit un număr nou – Nr. 8155.

χ҃а̃ кол(ѣ)д житаа.
χ҃а̃ кол(ѣ)д слад.
χ҃в̃ боч(ки) вин(а).
χ҃в̃ пол мєд присніи.
χ҃к̃ златї за потрѫбаχ.
Иѣ Рад8 воєвода <m.p.>.

† În anul 7133 <1625> luna aprilie 30.

Catastiful pe care l-a înnoit Io Radu voievod şi a dat pentru praznicul rugii sale la mitropolia Sucevei unde este Hramul Sfântului şi slăvitului mare mucenic şi Purtător de biruinţă al lui Hristos Ghiorghie.

1.000 de căldări de grâu.
1.000 de căldări de malţ.
2.000 de butoiaşe de vin.
2.000 şi jumătate de miere.
20.000 de zloți pentru trebuinţă.
Io Radu voievod <m.p.>.

Arhiva Centrală a Actelor Vechi din Varşovia – Polonia (Archiwum Główne Akt Dawnych – AGAD), Colecţia documentelor pe pergament (Zbiór Dokumentów Pergaminowych), Nr. 8155. Orig., perg., cerneală cafenie. Pecete domnească inelară octogonală, cu o copie rusă din secolul XIX.

EDIŢII: *Index Żółkiewiensis*, editat de Gh. Popovici, în „Candela", III (1884), p. 700, nr. 71 (rez. germ. şi trad. rom. din Inventarul doc. Mitropoliei Moldovei alcătuit în 1783 ian. 3 la Żółkiew, de Johan Anastasius Manovarda); *DRH*, A. *Moldova*, vol. XVIII (1623-1625), editat de Ioan Caproşu şi Valentin Constantinov, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006, p. 393, nr. 320 (acelaşi rezumat).

The First Original Document Discovered in the Archive of the Moldavian Metropolitan Church transferred in 1686

(Abstract)

Keywords: Moldavian Metropolitan Church, Metropolitan Archive, Dosoftei, Jan III Sobiecki, Polish Archives

The archive of the Moldavian Metropolitan Church was transferred in Poland in 1686 after the military campaign of the Polish King Jan III Sobiecki. Many Romanian historians searched for this archive, but they did not obtained any result. The Zolkiewensis index, published at the end of 19th century, contains the inventory of the Metropolitan archive. The author of the article discovered the first original from this archive during a research study in Poland, Warsaw, at Archiwum Glowne Akt Dawnych. The document was transferred there together with other documents from the Radziwill archive from today territory of Belarus.

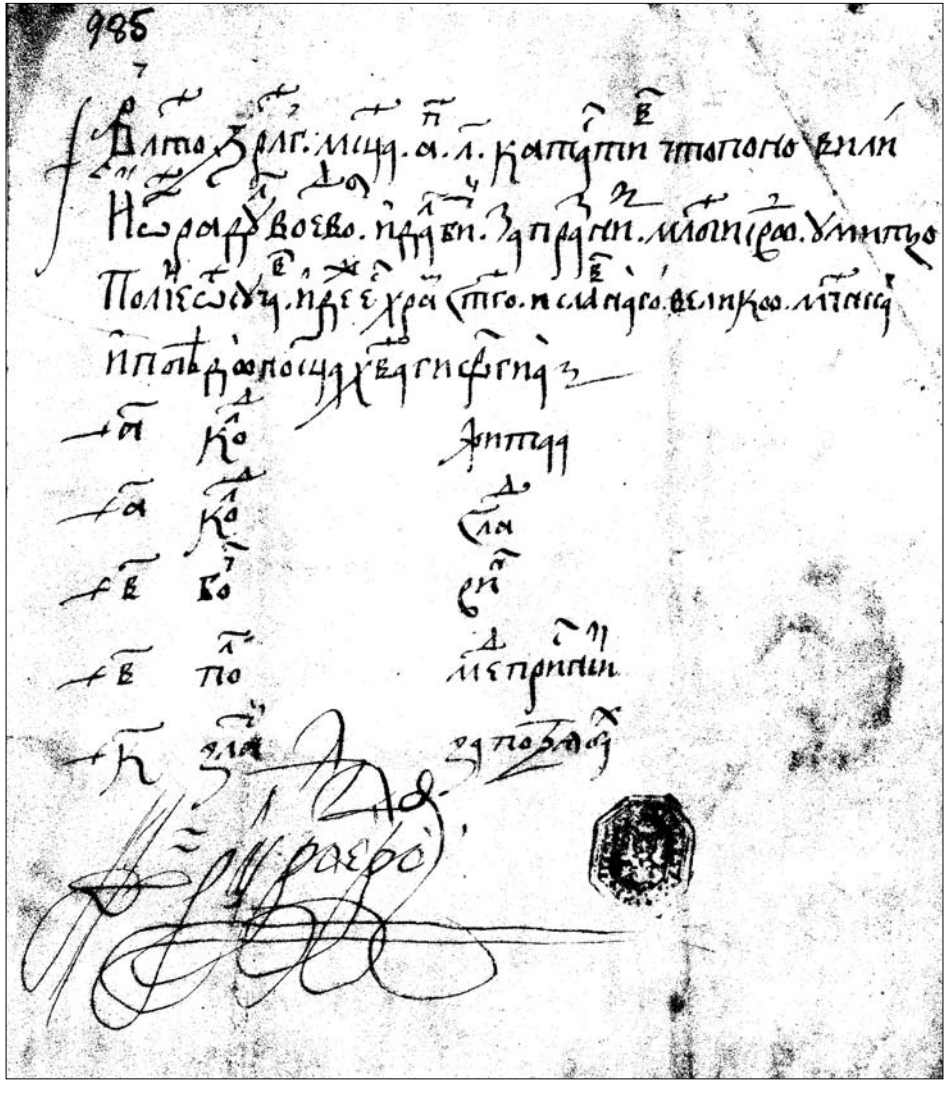

Date statistice referitoare la Principatul Moldovei din anii 1808-1812

Dinu POŞTARENCU

Textele în limba română, prezente în dosarul de arhivă[1] din care am extras informaţiile expuse în continuare, au fost publicate de T.G. Bulat în 1929[2]. Dosarul respectiv conţine însă un material mult mai bogat comparativ cu cel publicat de către editorul amintit, pe care ne-am propus să îl introducem în circuitul ştiinţific.

Actele incluse în acest dosar au fost acumulate ca urmare a dispoziţiei din 26 aprilie 1812, dată din Bucureşti senatorului V.I. Krasno-Milaşevici, preşedinte al Divanurilor Moldovei şi Ţării Româneşti, de către generalul I.V. Sabaneev, în care se menţionează: „[…] încredinţându-mi-se atribuţiile de şef al statului-major principal şi intendent general al Armatei de la Dunăre, am nevoie să-mi furnizaţi următoarele informaţii: 1. Despre numărul ţinuturilor. 2. Despre populaţia acestora. 3. Despre perceperea impozitelor, în ce ordine şi cât se încasează. 4. Cu excepţia dărilor percepute da la locuitori, ce venituri mai are Principatul Moldovei. 5. Ce contribuţie (pâine, bani şi altele) dă pentru întreţinerea armatei. 6. Despre veniturile provenite de la diferite concesiuni. Aceste informaţii rog să mi le prezentaţi fără întârziere”[3].

Prin ordinul din 9 mai 1812, Krasno-Milaşevici i-a poruncit marelui vistiernic Iordache Ruset-Roznovanu să execute misiunea în cauză[4]. Ca atare, la 14 mai 1812, marele vistiernic al Moldovei i-a comunicat „prea milostivului stăpân, Vasile Ivanovici”, că relativ la numărul ţinuturilor, târgurilor, satelor „şi a lăcuitorilor birnici, jădovi, hrisovoliţi şi slujitori ce să află în fieştecare ţânut, să alăturieză un cuprinzătoriu extract alcătuit după catagrafie ce iaste făcută de toată Ţara Moldaviei şi a Basarabiei, cu trei ani mai înainte”, fiindcă „catagrafie ce nouă, în care se face acum”, nu a fost definitivată, „ce peste puţin va veni şi cea de la ţânuturi, cu mai multă lămurire de prefacire ce s-au făcut în locuitorii satelor, care urmează a fi mai cu sporire, în suma piste tot a lăcuitorilor şi

[1] ANRM, fond 1, inventar 1, dosar nr. 3639, 116 file.
[2] T.G. Bulat, *O statistică a Moldovei din 1809*, în AB, 1929, nr. 1, p. 64-67.
[3] ANRM, fond 1, inventar 1, dosar nr. 3639, f. 1.
[4] *Ibidem*, f. 2.

negreşit să poate socoti sporiu, la zece unul, mai mult piste numărul acesta a lăcuitorilor". Prefaceri erau, îl mai înştiinţa Iordache Ruset-Roznovanu, întrucât oamenii „de la un loc s-au mutat la altul", dându-i asigurări că „sporul iaste neapărat". Totodată, el îl atenţiona pe demnitarul rus că în „extract" nu sunt „trecuţi sârbii sau bulgarii veniţi de peste Dunăre", care, stabiliţi în Basarabia, erau subordonaţi lui A. Koronelli[5], tutorele principal al coloniştilor transdanubieni din Ţara Românească, Moldova şi Basarabia.

Aşadar, este vorba despre o statistică alcătuită cu trei ani în urmă şi remisă fostului preşedinte al Divanurilor, senatorul S.S. Kuşnikov. Scăzând din 1812 trei ani, stabilim că datele statistice din extrasul anexat de I. Ruset-Roznovanu urmează să le atribuim anului 1809, operaţie matematică pe care, desigur, a efectuat-o şi T.G. Bulat. În realitate, datele respective sunt din 1808, an care figurează în titlul extrasului prezentat lui Krasno-Milaşevici în limba rusă. Este evident că S.S. Kuşnikov avusese nevoie de ele chiar din momentul înscăunării sale (februarie 1808).

Marele vistiernic a alăturat la comunicarea sa „şi însuşi catagrafie ce veche, ce s-a făcut mai înainte cu trei ani, […] adică de fieşticare ţinut, numire fieştecărue sat şi câţi locuitori să află într-însele, fiind arătat şi sfertul birului ce da fieştecare sat mai înainte pe trei luni, dintru care sfert se cunoaşte stare putinţii şi a neputinţii fieştecărue sat, asemene precum s-au dat atunce"[6].

Reproducem din această catagrafie doar cifrele totale referitoare la ocoale şi ţinuturi[7], omiţându-le pe cele indicate pentru fiecare sat în parte.

Ţinutul Suceava

Ocoale	**Oameni**	**Banii unui sfert** (lei)
Berhometile	1.608	5.542
Siretul de Sus	2.015	6.418
Siretul de Jos	2.084	6.550
Moldova	1.592	5.156
Şomuzul	1.427	4.819
Muntele	639	2.462
În total	8.365	29.947

Bani care, calculaţi la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 60 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 14 lei.

Alte categorii sociale care plătesc dările conform unui hrisov special şi al unor registre nominale, trimise de Vistierie:

[5] T.G. Bulat, *op. cit*., p. 65.
[6] *Ibidem*.
[7] ANRM, fond 1, inventar 1, dosar nr. 3639, f. 5-58.

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
15	34	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
40	86	ruptaşii	
246	1.260	evreii care posedă hrisoave	
21	220	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
322	1.600		

Total general:

Oameni	Lei	
8.365	29.947	– plătiți de birnici
322	1.600	– plătiți de celelalte stări sociale
8.687	31.547	

Ținutul Neamț

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Muntele	864	3.318
Ocolul de Sus	1.842	7.723
Piatra	1.382	4.454
Mijlocului	1.125	4.372
Bistrița	960	2.950
Siretul	982	4.353
În total	7.155	27.170

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 94 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 15 lei 16 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
130	2.613	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
188	429	ruptaşii	
70	360	evreii care posedă hrisoave	
70	586	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
458	1.636		

Total general:

Oameni	Lei
7.155	27.170 – plătiți de birnici
458	1.636 – plătiți de celelalte stări sociale
7.613	28.806

Ținutul Roman

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Ocolul de Sus	1.609	5.089
Ocolul de Jos	898	2.310
Mijlocului	1.825	8.544
Birnicii din târgul Roman	114	473
În total	4.446	16.416

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 83 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 14 lei 92 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
93	182	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
225	483	ruptaşii	
45	210	evreii care posedă hrisoave	
22	209	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
104	555	armenii	
489	1.639		

Total general:

Oameni	Lei
4.446	16.416 – plătiți de birnici
489	1.639 – plătiți de celelalte stări sociale
4.935	18.055

Ținutul Bacău

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Bistrița de Jos	1.884	9.904
Bistrița de Sus	661	3.478
Tazlăul de Sus	623	2.915
Tazlăul Sărat	909	5.190
Tazlăul de Jos	1.062	4.117
Trotuș	1.306	5.887
În total	6.445	31.491

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 4 lei 106 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 19 lei 64 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
48	110	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
100	247	ruptașii	
42	195	evreii care posedă hrisoave	
92	1.032	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
282	1.584		

Total general:

Oameni	Lei
6.445	31.491 – plătiți de birnici
282	1.584 – plătiți de celelalte stări sociale
6.727	33.075

Ținutul Putna

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Răcăciuni	1.593	7.065
Luncii	1.156	5.566
Zarbăuțul	1.055	5.750
Suşiții	815	3.575
Gârlelor	1.000	4.561
Milcovul de Sus	1.035	3.619
Milcovul de Jos	469[8]	2.138
Ghilieştilor	1.190	3.784
Vrancea	1.660	4.125
Orașul Focșani	290	1.472
În total	10.262	41.655

[8] În tabelul cu cifre totale pe ocoale este indicat 468.

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 4 lei 7 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 16 lei 28 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
33	77	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
22	55	ruptaşii	
25	240	negustorii care posedă hrisoave	O dată într-un sfert de 6 luni
97	241	ruptele vistieriei	
177	1.313		

Total general:

Oameni	Lei
10.262	41.655 – plătiți de birnici
177	1.313 – plătiți de celelalte stări sociale
10.439	42.968

Ținutul Tecuci

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Polocinul	1.197[9]	4.204
Berheciul	1.054	3.891
Zăletinul	1.108	3.998
Nicoreşti	896	3.102
Bârlad	1.062	4.470
Târgului	888	3.611
Târgul Tecuci	158	561
În total	6.359	23.837

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 90 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 15 lei.

[9] În tabelul cu cifre totale pe ocoale este indicat 1.196.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
190	370	Mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
307	586	Ruptaşii	
24	282	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
20	150	Sârbii	

Total general:

Oameni	Lei
6.359	23.837 – plătiți de birnici
541	1.388 – plătiți de celelalte stări sociale
6.900	25.225

Ținutul Covurlui

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Siretului	618	2.255
Mijlocului	1.092	5.709
Horincii	811	2.912
Prut	1.130	3.234
Târgul Galați	342	316
În total	3.993	14.426

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 73 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 14 lei 53 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
130	276	Mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
318	755	Ruptaşii	
42	417	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
490	1.448		

Total general:

Oameni	Lei
3.993	14.426 – plătiți de birnici
490	1.448 – plătiți de celelalte stări sociale
4.483	15.874

Ținutul Tutova

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Corodul	902	4.530
Pereschivul	1.142	5.943
Tutova	504	2.326
Similii	646	3.196
Târgul Bârlad	341	1.799
În total	3.535	17.794

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 5 lei 4 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 20 lei 16 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
393	735	Mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
358	712	Ruptaşii	
45	549	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
59	340	negustorii care posedă hrisoave	
755	2.336		

Total general:

Oameni	Lei
3.535	17.794 – plătiți de birnici
755	2.336 – plătiți de celelalte stări sociale
4.290	20.130

Ținutul Vaslui

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Crasna	716	2.626
Mijlocului	428	1.941
Fundului de Jos	609	2.062
Fundului de Sus	202	705
Stemnicului	396	1.643
În total	2.351	8.977

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 98 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 15 lei 32 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
121	544	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
246	589	ruptaşii	
8	76	negustorii care posedă hrisoave	O dată într-un sfert de 6 luni
39	352	ruptele vistieriei	
414	1.561		

Total general:

Oameni	Lei	
2.351	8.977	– plătiți de birnici
414	1.561	– plătiți de celelalte stări sociale
2.765	10.538	

Ținutul Fălciu

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Podoleni	1.667	6.922
Crasna	988	3.509
Mijlocului	560	1.908
Roşieci	887	3.877
Prut	842	3.307
În total	4.944	19.523

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 114 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 15 lei 96 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
359	691	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
205	482	ruptaşii	
38	180	evreii care posedă hrisoave	
86	695	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
118	955	sârbii	
54	875	negustorii privilegiați	

Total general:

Oameni	Lei
4.944	19.523 – plătiți de birnici
860	3.878 – plătiți de celelalte stări sociale
5.804	23.401

Ținutul Greceni

Oameni	Banii unui sfert (lei)
662	2.585 – achitați de satele birnice
319	– (satele din fosta fâşie a „celor 2 ceasuri”)
981	2.585

Bani care, calculați doar la 662 de oameni, se cuvin câte 3 lei 108 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 15 lei 72 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
7	17	ruptaşii	O dată într-un sfert de 3 luni
2	22	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni

Total general:

Oameni	Lei
981	2.585 – plătiți de birnici
9	39 – plătiți de celelalte stări sociale
990	2.624

Ținutul Codru

Oameni	**Banii unui sfert** (lei)
635	2.907
363	– (satele din fosta fâşie a „celor 2 ceasuri”)

Bani care, calculaţi la 635 de oameni, se cuvin câte 4 lei 18 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 18 lei 36 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	**Lei**	**Categoria socială**	**Perioada de achitare a dărilor**
23	44	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
2	22	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
41	276	sârbii	
66	342		

Total general:

Oameni	**Lei**	
998	2.907	– plătiţi de birnici
66	342	– plătiţi de celelalte stări sociale
1.064	3.249	

Ținutul Hotărniceni

Oameni	**Banii unui sfert** (lei)
2.771	4.487

Bani care, calculaţi la acest număr de oameni, se cuvin câte 1 leu 74 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 6 lei 58 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	**Lei**	**Categoria socială**	**Perioada de achitare a dărilor**
2	6	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
4	13	ruptaşii	
35	250	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
41	269		

Total general:

Oameni	Lei	
2.771	4.487	– plătiți de birnici
41	269	– plătiți de celelalte stări sociale
2.812	4.756	

Ținutul Orhei

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Cogâlnic	1.364	7.083
Botna	1.181[10]	4.961
Bâcovăț	888	4.245
Fața Bâcului	1.080	5.987
Ichel	778	3.454
Răutul de Jos	885	4.653
Cula	500	2.738
Răutul de Sus	602	2.522
Măetenilor	725	3.166
Câmpului	1.072	5.461
Nistrul de Sus	1.562	6.744
Nistrul de Jos	1.028	3.164

Târgul Chişinău	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Birnicii moldoveni	57	171
Armenii	50	150
În total	107	321

Totalul sumelor:

Oameni	Lei
11.732	54.499

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 4 lei 77 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 18 lei 68 aspri.

[10] În tabelul cu cifre totale pe ocoale este indicat 1.141.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
818	2.350	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
308	854	ruptaşii	
423	1.940	evreii privilegiaţi	
256	2.559	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
620	4.424	sârbii	

Total general:

Oameni	Lei	
11.732	54.499	– plătiţi de birnici
2.425	12.127	– plătiţi de celelalte stări sociale
14.157	66.626	

Ţinutul Soroca

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Mijlocului	740	3.617
Nistrul de Jos	994	4.544
Câmpul de Jos	1.037	4.651
Răut	842	4.036
Peste Răut	1.338	5.163
Câmpul de Sus	1.044	5.628
Nistrul de Sus	685	3.199
În total	6.680	30.838

Bani care, calculaţi la acest număr de oameni, se cuvin câte 4 lei 74 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 18 lei 56 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
134	348	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
68	161	ruptaşii	
568	2.638	evreii privilegiaţi	
186	1.761	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
956	4.907		

Total general:

Oameni	Lei	
6.680	30.838	– plătiți de birnici
956	4.907	– plătiți de celelalte stări sociale
7.636	35.745	

Ținutul Herța

Oameni	Banii unui sfert (lei)
1.746	5.314

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 8 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 12 lei 3 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
1	3	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
10	16	ruptaşii	
240	915	evreii privilegiați	
4	36	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni

Total general:

Oameni	Lei	
1.746	5.314	– plătiți de birnici
255	970	– plătiți de celelalte stări sociale
2.001	6.284	

Ținutul Dorohoi

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Târgului	1.491	5.757
Ocolul de Sus	1.193	4.131
Başeul	869	3.389
Cotul	1.354	4.803
În total	4.907	18.080

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 59 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 13 lei 96 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
12	24	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
7	16	ruptaşii	
72	320	evreii privilegiați	
4	27	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
95	397		

Total general:

Oameni	Lei	
4.907	18.080	– plătiți de birnici
95	397	– plătiți de celelalte stări sociale
5.002	18.477	

Ținutul Botoşani

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Târgului	1.260	4.690
Câmpului	1.172	5.271
Siret	1.313	4.862
Târgul Botoşani	209	1.194
În total	3.954	16.017

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 4 lei 6 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 16 lei 24 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
5	13	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
5	10	ruptaşii	
284	1.350	evreii privilegiați	
22	200	negustorii	O dată într-un sfert de 6 luni
102	835	ruptele vistieriei	
80	1.000	armenii	
498	3.408		

Total general:

Oameni	Lei	
3.954	16.017	– plătiți de birnici
498	3.408	– plătiți de celelalte stări sociale
4.452	19.425	

Ținutul Hârlău

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Bahlui	1.115	3.990
Miletinului	980	2.743
Jijiei	867	3.617
Prut	850	3.551
Coşulei	499	1.535
Târgul Hârlău	200	476
În total	4.511	15.912

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 63,5 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 14 lei 26 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
17	26	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
15	35	ruptaşii	
84	390	evreii privilegiați	
14	121	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
130	569		

Total general:

Oameni	Lei	
4.511	15.912	– plătiți de birnici
130	569	– plătiți de celelalte stări sociale
4.641	16.481	

Ținutul Cârligătura

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Ocolul de Sus	960	2.212
Ocolul de Jos	745	2.499
Evreii din ținut	18	98
În total	1.723	4.809

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 2 lei 94,5 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 11 lei 16 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
4	7	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
3	4	ruptaşii	
53	243	evreii privilegiați	
5	39	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
65	293		

Total general: oameni – 1 788; banii impozitați – 5 102 lei.

Ținutul Hotin

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Mijlocului	1.566	2.892
Nistrul de Sus	1.600	2.747
Prutul de Jos	1.015	2.096
Ciuhur	1.566	3.075
Prutul de Sus	1.685	3.480
Ghilavăț	1.516	2.847
Raşcov	1.958	3.820
Nistrul de Jos	1.682	3.420
Evreii din satele ținutului	488	2.440
În total	13.076	26.817

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 2 lei 7 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 8 lei 28 aspri.

Ținutul Iaşi

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Ciuhurul de Sus	1.274	4.720
Ciuhurul de Jos	1.912	7.025
Peste Prut	1.418	5.133
Turii	1.396	3.613
Braniştii	1.404	5.223
Copou	1.134	3.187
Codru	507	1.249
În total	9.045	30.150

Bani care, calculați la acest număr de oameni, se cuvin câte 3 lei 40 aspri de la fiecare persoană într-un sfert de 3 luni, iar anual – câte 13 lei 40 aspri.

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
374	813	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
123	269	ruptaşii	
38	172	evreii privilegiați	
78	566	ruptele vistieriei	O dată într-un sfert de 6 luni
613	1.820		

Total general: oameni – 9 658; banii impozitați – 31 970 lei.

Oraşul Iaşi	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Hazevi	13	56
Podul Vechi	6	26
Carvasira	5	22
Bărboi	13	52
Piața de Jos	13	50
Medjile	4	17
Ulița Mare	3	11
Broşteni	54	204
Muntenile	21	76
Fărădău	8	32
Cacheşna	9	36
Rufeni	11	40
Tătăreşti	17	68
Ciurca	8	27
Brutarii	95	484
Plăcintarii	81	481
În total	361	1.682

Alte categorii sociale:

Oameni	Lei	Categoria socială	Perioada de achitare a dărilor
16	35	mazilii	O dată într-un sfert de 3 luni
3	8	ruptaşii	
456	2.100	evreii privilegiați	
142	773	negustorii privilegiați	O dată într-un sfert de 6 luni
59	535	ruptele vistieriei	

Total general:

Oameni	Lei
361	1.682 – plătiți de birnici
676	3.451 – plătiți de celelalte stări sociale
1.037	3.133

Basarabia

Basarabia	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Ocolul Bender	886	-
Oraşul Bender	220	-
Ocolul Căuşeni	799	-
Târgul Căuşeni	101	-
Ocolul Akkerman	329	-
Oraşul Akkerman	115	-
Ocolul Chilia	235	-
Târgul Chilia	104	-
În total	2.789	-

Ţinutul Tomarova

Ocoale	Oameni	Banii unui sfert (lei)
Cahul	337	-
Prut	179	-
În total	516	-

Ţinutul Ismail: târgul Ismail şi 5 sate – 120 de oameni, care nu sunt supuşi birului.

Totalul general al locuitorilor (familii) din Principatul Moldovei şi al dărilor percepute de la ei într-un sfert se înfăţişează astfel[11]:

Oameni	Lei (într-un sfert)
134.382	492.308

De menţionat că numărul locuitorilor Principatului Moldovei, evidenţiat de statistica din 1808 (circa 672.000, înmulţind la multiplicatorul demografic 5), este mai mic comparativ cu cel calculat în baza Condicii liuzilor din 1803 (Pavel Dimitriev dă numărul total de 700.345 de suflete[12], iar Ecaterina Negruţi – 700.625[13]). Probabil că nu este întâmplător. Bănuim că, fiind o evidenţă fiscală cerută de administraţia militară rusă de ocupaţie, Divanul Moldovei a diminuat intenţionat numărul populaţiei, pentru a ascunde întru câtva realitatea sau, foarte posibil, în condiţiile de război o liudă cuprindea mai mulţi contribuabili.

Urmează în dosar trei tabele cu cifre identice: unul cu text în română, publicat de T.G. Bulat[14], altul în ruseşte[15], similar cu primul, şi al treilea, tot în ruseşte, dar cu o explicaţie la rubrica *Note*[16], care lipseşte în primele două tabele. Considerăm necesar să oferim cititorului cel de-al treilea tabel.

[11] ANRM, fond 1, inventar 1, dosar nr. 3639, f. 58v.

[12] П.Г. Дмитриев, *Народонаселение Молдавии*, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1973, p. 85.

[13] E. Negruţi, *Situaţia demografică a Moldovei în secolul al XIX-lea,* în RdI, tom 34 (1981), nr. 2, p. 244.

[14] T. G. Bulat, *op. cit*., p. 66-67. Titlul tabelului în română: „Extract de numere ţănuturilor Moldovii şi a Basarabiei, de târgurile ce sănt prin acele ţănuturi, şi de satele toate, şi de numărul înpreunat a lăcuitorilor birnici, a mazălilor, a ruptaşilor, a jădovilor ce plătesc dajdie, şi a negustorilor hrisovoliţi şi slujitori, afară de boieri, streini şi preoţi care nu se cuprind".

[15] ANRM, fond 1, inventar 1, dosar nr. 3639, f. 61.

[16] *Ibidem*, f. 66v-67. Publicat în D. Poştarencu, *Istoria satului Sadâc*, Chişinău, Editura Cartdidact, 2001, p. 184-185.

Tabel alcătuit în baza tabloului general, întocmit în 1808, privind numărul şi denumirea ţinuturilor din Principatul Moldovei şi provincia Basarabia, numărul oraşelor, târgurilor şi satelor din fiece ţinut şi numărul locuitorilor din acestea, şi anume: al birnicilor, mazililor, ruptaşilor, ruptelor vistieriei, evreilor, negustorilor, hrisovuliților, ţiganilor şi al diferitor slujitori, cu excepţia boierilor, străinilor şi clerului, precum şi al bulgarilor, sârbilor şi al altor colonişti aflaţi sub administraţia unor pristavi speciali şi cea principală a consilierului de stat activ[17] Koronelli.

Ţinuturile	Numărul oraşelor şi al târgurilor	Numărul satelor	Numărul familiilor din oraşe, târguri şi sate	Note
Moldova				
Suceava	3	128	8.687	
Neamţ	2	126	7.613	
Roman	1	84	4.935	
Bacău	9	98	6.727	
Putna	4	134	10.439	
Tecuci	2	104	6.900	
Covurlui	1	68	4.483	Deşi se arată la total că locuitorii, cu excepţia boierilor, străinilor, clerului şi coloniştilor, sunt în număr de 134.382 de familii, adică atâţi câţi au fost cu trei ani în urmă şi câţi sunt indicaţi în tabloul general, întocmit atunci, totuşi se poate considera că acei locuitori sunt domiciliaţi acum mai mult în oraşe şi târguri şi că după trei ani numărul lor a sporit câte unul la zace familii.
Tutova	1	91	4.290	
Vaslui	1	88	2.765	
Fălciu	2	94	5.804	
Greceni	-	14	990	
Codru	1	13	1.064	
Hotărniceni	-	17	2.812	
Orhei	3	238	14.157	
Soroca	4	138	7.636	
Herţa	1	26	2.001	
Dorohoi	1	65	5.002	
Botoşani	1	72	4.452	
Hârlău	2	80	4.641	
Cârligătura	1	46	1.788	
Hotin	3	169	13.076	
Iaşi	2	184	10.695	
Basarabia				
Bender, Akkerman, Căuşeni şi Chilia	4	70	2.789	
Tomarova	1	19	516	
Ismail	1	5	120	
În total	44	2.171	134.382	

[17] Funcţionar de clasa a IV-a, conform Tabelei despre ranguri din Rusia.

În primele două tabele, în cadrul rubricii *Note* sunt date următoarele două explicaţii: 1. (notată în dreptul cifrelor referitoare la ţinutul Iaşi) Împreună cu oraşul (târgul, în varianta română) Iaşi. 2. În aceste trei isprăvnicii ale Basarabiei (1. Bender, Căuşeni, Akkerman şi Chilia, 2. Tomarova, 3. Ismail) se mai află colonişti (băjenari) sârbi veniţi de peste Dunăre, care nu ţin de resortul Divanului şi care, după datele existente, sunt în număr de peste 4.000.

Dosarul mai conţine câteva tabele privitoare la veniturile şi cheltuielile Principatului Moldovei, pe care le reproducem în continuare.

Veniturile casei răsurilor, acumulate anual pentru plata dregătorilor[18]

Categoriile supuse răsurii	Lei
Mazilii, ruptaşii, cârciumarii şi târgurile Moldovei, care achită câte 15 parale dintr-un leu, suma încasată din 138.591 lei fiind de	51.971
Concesionarii goştinii, desetinei şi vădrăritului, care plătesc câte 10 parale dintr-un leu, inclusiv câte un aspru pentru aşezămintele de caritate	130.000
Vornicii satelor, de la care se încasează anual câte 15 parale dintr-un leu	459.496
În total	641.467

Venitul perceput pe întreg teritoriul Principatului Moldovei şi al Basarabiei atât de la locuitorii birnici, cât şi de la celelalte stări sociale, precum şi a celui provenit de la concesiuni, după indicii din ultimul an, acest venit constituind banii vistieriei, cu excepţia banilor răsurii, vărsaţi în casa răsurilor şi trecuţi într-o condică aparte[19]

Categoriile impozabile	Lei
Se percepe anual de la oraşele Moldovei, numai de la birnicii târgurilor, la fel şi de la evreii care locuiesc prin sate, avându-se în vedere că birul, în sumă de 1.813.118 lei, încasat de Vistierie de la toţi birnicii de confesiune creştină din Moldova, este scos şi Vistieria încasează din această sumă doar banii arătaţi aici, în afară de 15 parale de la fiecare leu – cota răsurii, indicată într-o condică separată	42.029
Darea mazililor şi ruptaşilor din toată Moldova, care plătesc Vistieriei în patru termene, fiecare fiind de 3 luni. Mazilii şi ruptaşii au privilegii, în care se arată cât anume trebuie să achite Vistieriei fiecare. Plătind darea, ei sunt scutiţi de obligaţia de a da căruţe. Darea pe care o plătesc ei anual Vistieriei, cu excepţia răsurii (câte 15 parale de la un leu), este de	49.967

[18] ANRM, fond 1, inventar 1, dosar nr. 3639, f. 59v.
[19] *Ibidem*, f. 62-62v.

Birul pentru prăvăliile şi cârciumile din târgurile Moldovei, care se plăteşte o dată pe an, adică în decembrie, ianuarie şi februarie, în funcţie de starea fiecărei prăvălii sau cârciumi, acesta constituind, cu excepţia răsurii,	46.595
Impozitul plătit de ruptele vistieriei, sârbii din străinătate şi negustorii care dispun de hrisoave cu privilegii. Aceştia achită birul, stabilit pentru fiecare aparte, pe nume, de două ori pe an, în cote egale, – la 23 aprilie şi 26 octombrie. Banii răsurii din această sumă nu sunt vărsaţi în casa răsurilor, ci sunt acordaţi vistiernicului şi slujitorilor din cancelaria Vistieriei. Suma anuală plătită de ruptele vistieriei este de	44.168
Venitul acumulat de la evreii hrisovuliţi din toate oraşele Moldovei, în ale căror hrisoave este indicată cota anuală a birului plătit de ei, care este diminuat atunci când, din cauza unor circumstanţe temporare, suportă sărăcie. Ei plătesc birul de 4 ori, adică peste fiecare 3 luni, calculând ei înde ei (evreii care locuiesc prin sate sunt trecuţi în condica birului), în afară de răsură, bani de care, fiind percepuţi, se folosesc, ca şi în cazul ruptelor vistieriei, vistiernicul şi slujitorii cancelariei lui. Birul anual achitat de evreii hrisovuliţi se ridică la	45.010
Impozitul perceput de 4 ori pe an de la ţiganii domneşti	104.304
Banii încasaţi pentru raţia de carne de la locuitorii birnici din toată Moldova, cu excepţia Basarabiei, în 4 termene, a câte 3 luni fiecare	351.740
Taxa percepută de 2 ori pe an (la 23 aprilie şi 26 octombrie) de la populaţia suburbiilor cetăţilor din Basarabia: Bender, Akkerman şi Chilia	8.548
Taxa încasată tot de 2 ori pe an (la 23 aprilie şi 26 octombrie) de la trăitorii suburbiei cetăţii Hotin. Deoarece locuitorii din Hotin plătesc răsura împreună cu birnicii din Moldova, taxa achitată de suburbie este de	4.630
Venitul provenit de la cele câteva moşii din ţinutul Hotin, care, până la intrarea lor în posesia proprietarilor, erau considerate domenii ale statului	14.443
Banii percepuţi anual pentru pâinea de contribuţie, prevăzută spre alimentarea armatelor, şi anume: 342.442 lei – de la locuitorii birnici, 50 000 lei – de la mănăstiri, 140.758 lei – sporul introdus, câte o para de la fiecare vadră de vin, 175.590 lei – la fel de la locuitorii birnici, încasaţi împreună cu banii pentru hrană, 80.000 lei – prevăzuţi pentru cumpărarea orzului, pus la dispoziţia staţiilor de poştă, bani pe care locuitorii îi datorau, dar au fost reţinuţi în suma contribuţiei, iar 211.274 lei au fost încasaţi de la evreii hrisovuliţi din toate târgurile, mazili, ruptaşi, ruptele vistieriei, negustorii hrisovuliţi, sârbi, postelnicei, supuşii străini şi alte categorii, iar în anul curent au dat şi boierii, în ajutor birnicilor. Suma totală, în 1811, a constituit	990.064

Venitul acumulat de la concesionarea goştinii, câte 4 parale şi un aspru de oaie, bani pe care îi plătesc toţi, în lunile aprilie şi mai, cu excepţia boierilor	177.000
Taxa încasată la fel de la concesiunea goştinii, adăugându-se câte 3 parale şi 2 aspri, numiţi bani pentru poştă	212.396
Suma anuală obţinută de la concesiunea desetinei asupra stupilor de albine şi a porcilor, impozit la care nu sunt supuşi doar boierii. Birnicii plătesc câte 8 parale de stup şi de porc, iar mazilii şi alţii, nesupuşi la bir, achită de la 10 stupi şi porci câte 44 de parale, la fel şi ruptaşii au privilegiul de a plăti câte 44 de parale pentru un număr de până la 50 de stupi şi porci, de la 10 până la 30 de bucăţi plătesc preoţii, iar pentru depăşirea numărului plătesc şi aceştia ca şi locuitorii birnici. Concesiunea respectivă este dată pentru suma de	156.000
Impozitul anual perceput de la concesionarea vădrăritului, în timpul recoltării strugurilor (lunile septembrie şi octombrie), câte 3 parale şi 1 aspru de la fiecare vadră de vin de la cei care plătesc, în afară de boieri şi în afară de paraua de contribuţie. Concesiunea este dată pentru suma de	305.000
Impozitul pus asupra ocnelor, constituind o sumă anuală de	120.000
Vama din toată Moldova, plătită pentru mărfurile şi vitele care sunt trecute peste hotare, în sumă de	336.050
Venitul provenit de la taxarea holercii adusă de peste Nistru, câte 60 de parale pentru fiecare vadră	220.000
Venitul Basarabiei, adică darea în concesiune a moşiilor şi a stepei, fără ca populaţia acestei provincii să dea bani pentru raţia de carne şi răsura. Acest venit, care decurge din suma la care s-a dat în concesiune, se ridică la	310.000
Suma totală ce se percepe în bani, cu excepţia celor daţi în natură	3.537.944
Banii răsurii	641.467
Total general	4.179.411

Cât alocă Divanul din această sumă anuală, timp de un an, pentru Vistierie şi alte necesităţi militare şi cât rămâne pentru cheltuielile ţării şi cele extraordinare

Necesităţile militare	**Lei**
Se acordă anual Comisionariatului de pe lângă comisariat[20], adică lunar câte 41.023 lei 52 aspri pentru spitale	852.281
La fel se acordă Comisionariatului, câte 29.520 lei 84 aspri lunar, pentru raţia de carne a militarilor, suma anuală fiind de	354.248

[20] În rusește: Комиссариатское комиссионерство.

Se alocă pentru cumpărarea pâinii de contribuție, pe care Moldova, potrivit deciziei, o dă anual câte 51.600 sferturi[21], dintre care 2.500 sferturi de făină, 3.000 sferturi de crupe şi 23.600 sferturi de orz, măsura fiind de 8 sferturi. Când este roadă în Moldova, ținuturile dau o parte din această pâine în natură. În 1811, nefiind roadă, s-au încasat bani pentru contribuție şi toată pâinea a fost cumpărată peste tot unde a existat posibilitatea, suma plătită pentru 51.600 de sferturi constituind	990.064
Pentru reparația spitalelor din Moldova şi Basarabia, cheltuieli pe care le suportă vistieria țării, uneori o sumă mai mare, alteori mai mică, în funcție de necesități. În 1811 s-au repartizat pentru aceste reparații	62.883
Pentru leafa şi proviziile acordate expeditorilor şi pisarilor de la stațiile de poştă din Moldova, suma anuală fiind de	9.158
Chiria pentru casele în care se află spitale militare şi echipament militar, suma respectivă constituind în 1811	4.700
Pentru cumpărarea lumânărilor folosite în corpurile de gardă şi cancelariile comandanților, suma anuală fiind de	2.865
Pentru întreținerea stațiilor de poştă din toată Moldova şi Basarabia, aceşti bani fiind eliberați de Vistierie căpitanilor de poştă, în afară de fân şi surugii	265.000
La fel şi plata, din vistieria țării, a taxei pentru caii de poştă. Suma anuală, folosită pentru deplasarea în interes de serviciu a funcționarilor şi slujitorilor, precum şi pentru necesitățile financiare ale expediției poştale militare, a constituit în 1811	142.088
Pentru cumpărarea locului de păşunat pe moşia Copou, în lunile de vară, pentru caii militarilor aflați în Iaşi	1.500
Plata pentru transportarea fânului în Valahia. Conform ordinului dat de comandantul-şef, transportul este efectuat de Moldova, banii fiind plătiți de Vistierie	50.000
Suma rămasă din tot venitul anual, în afară de cheltuielile şi plățile făcute pentru necesitățile militare, precum s-a explicat mai sus, şi din care, ulterior, se cheltuieşte pentru țară, cum sunt cele făcute în cazul detaşării de către isprăvnicii, vistierie şi divan a funcționarilor, lipcanilor şi slujitorilor cu diferite porunci, cumpărării lumânărilor şi ale altor rechizite atribuite anual cancelariilor din ținuturi şi alte cheltuieli obişnuite, inclusiv cele extraordinare. Suma obținută după scăderea acestor cheltuieli destinate țării este adusă la cunoştință ministerului Finanțelor al Rusiei pentru a dispune în ce scop să fie folosită. Banii rămaşi pentru cheltuielile țării şi plățile extraordinare însumează	803.157
În total	3.537.944

[21] 1 sfert (ruseşte *четверть*) = 24 puduri (1 pud = 16,38 kg).

La sfârşitul acestui tabel se precizează că această sumă extraordinară, care este folosită pentru cheltuielile țării, rămâne doar atunci când veniturile sunt într-o stare bună, iar când se produc diminuări din cauza stipulațiilor din contractele de concesiune şi ale altor cauze, atunci ea cu greu acoperă cheltuielile țării.

La 19 mai 1812, V.I. Krasno-Milaşevici i-a expediat lui I.V. Sabaneev datele pe care le solicitase[22]. În tabloul cu privire la impozitele vistieriei este indicată la total suma de 696.991 lei[23]. În alt tablou, intitulat „Despre veniturile încasate de Vistieria Moldovei, în afară de impozitele Vistieriei, colectate de la locuitori", figurează la total suma de 2.492.356 lei[24]. Iar în al treilea tablou, privind contribuția plătită de Principatul Moldovei, indicele de la total este de 4.788.600 lei[25].

Pregătindu-se să anexeze teritoriul Moldovei dintre Prut şi Nistru, în conformitate cu prevederile Tratatului de pace ruso-turc de la Bucureşti din 16/28 mai 1812, autoritățile militare ruse de ocupație au dispus să le fie prezentat un tablou relativ la impozitele pe care le plăteau ținuturile situate în stânga Prutului. Expunem în continuare tabloul respectiv[26].

Ținuturile: Iaşi, Hotin, Soroca, Orhei, Hotărniceni, Codru, Greceni, satul Petrimăneşti din ținutul Fălciu, Tomarova, Ismail şi ocoalele Basarabiei.

Răsura pe 3 luni – 49.636 lei 90 aspri, banii pe 3 luni pentru rația de carne – 36.634; darea plătită, în termen de 3 luni, de mazili şi ruptaşi – 4.357 lei 45 aspri; rupta vistieriei, pentru 6 luni, – 5.348 lei 90 aspri; sârbii, care plătesc ca şi ruptele vistieriei, – 7.761 lei 30 aspri; darea plătită de evreii hrisovuliți timp de trei luni – 4.342 lei; impozitul plătit vistieriei, în termen de 3 luni, de oraşe şi evreii arendaşi – 4.807 lei; taxa, pe un an, pentru prăvălii şi cârciumi – 4.790 lei; impozitul, pe 6 luni, achitat de suburbiile cetăților – 6.507 lei; goştina pe un an – 58.880 lei; desetina – 53.320 lei; vădrăritul – 12.100 lei; taxa achitată de negustorii moldoveni – 31 lei; taxa percepută de la negustorii străini – 90 lei.

[22] ANRM, fond 1, inv. 1, dosar nr. 3639, f. 64-65.
[23] *Ibidem*, f. 68-69.
[24] *Ibidem*, f. 70-71.
[25] *Ibidem*, f. 72-75
[26] *Ibidem,* f. 105-106.

Ținuturile	Locuitorii birnici	Preoți şi diaconi	Dascăli şi târcovnici	Mazili şi ruptaşi	Ruptele vistieriei şi sârbi	Evrei	Slujitori
Iaşi	4.872	211	96	291	33	–	361
Hotin	13.344	255	312	2	12	1.068	356
Soroca	6.680	–	–	202	186	568	–
Orhei	11.617	–	–	810	708	163	849
Hotărniceni	3.068	103	–	39	27	–	–
Codru	965	–	–	23	43	–	–
Greceni	987	–	–	7	60	–	–
Satul Petrimăneşti	106	2	2	1	–	–	–
Tomarova	516	–	–	–	3	–	–
Ismail	80	2	3	–	–	–	72
Ocoalele Basarabiei	1.796	–	–	–	–	–	–
În total	44.031	573	413	1.375	1.072	1.799	1.791

De la aceste categorii sociale din stânga Prutului se percepe anual în total:

Impozitul	Lei	Aspri
Răsura	198.547	-
Pentru rația de carne	146.536	-
De la mazili şi ruptaşi	17.429	60
Rupta vistieriei	10.697	60
De la sârbi	15.522	60
De la evrei hrisovoliți	17.368	-
De la oraşe şi evrei	19.228	-
Pentru prăvălii şi cârciumi	4.790	-
De la suburbiile cetăților	13.014	-
Goştina	58.880	-
Desetina	53.320	-
Vădrăritul	12.100	-
În total	567.432	60

Având în vedere aceste cifre, este cazul să citățm un fragment din anafora Obşteştii Adunări din 2 octombrie 1812[27] adresată domnului Moldovei Scarlat Callimachi: „[…] în ținuturile aceste deslipite [din stânga Prutului – n.n., D.P.]

[27] Nicolae Iorga în *Basarabia noastră* (Chişinău, Editura Universitas, 1993, p. 132) şi Ion Nistor în *Istoria Basarabiei* (Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1991, p. 175) au datat greşit anafora la 26 octombrie 1812.

au fost şi parte îndestulă de scutiţi şi slugi a cinului boieresc, care după pronomiile vechi, de la strămoşi îi au pentru slujba caselor lor, după rânduirea treptei boierilor. Acum deslipindu-să acele ţinuturi, iar boierii după râvna rămâind în supunerea preaputernicii împărăţii, urmează după rânduială a nu pierde pronomiile din învechime, nefiind chip a veţii fără de scutiţi, şi a li se da din birnicii locuitorii satelor rămase; apoi de toţi scutiţii fiind a neamului boieresc până la 18 mii oameni, şi analoghia ţinuturilor peste Prut, după suma locuitorilor fiind a tria parte 6 000, se însărcinează în partea aceasta, unde sânt credincioşi şi supuşi; şi întru acest chip, locuitorii Moldovei când era toată ţara împreunată, socotindu-se în număr de 120 mii birnici cu scutiţi – apoi scoţindu-se în ţinuturile deslipite până în Prut, rămâne în partea aceasta mai puţin de 80 mii”[28].

Referindu-se la acest citat din anaforă, Nicolae Iorga afirma că: „[…] din birnici s-au pierdut 80.000 de oameni, cu mulţimea slujitorilor ce păzeau marginea Nistrului”[29]. Preluând, bănuim, această idee de la N. Iorga, Ion Nistor socotea că „membrii Obşteştii Adunări de la 1812 constată că prin înstrăinarea Basarabiei Moldova pierde între altele 80.000 de birnici”[30]. În anaforă însă, după cum avem posibilitatea să ne convingem, se spune despre cei „mai puţin de 80 de mii” de birnici că, din contra, au rămas în Moldova din dreapta Prutului. Pentru confirmare serveşte informaţia dintr-o notă documentară din 1812, potrivit căreia populaţia Moldovei era evaluată la 81.000 de familii[31]. Prin urmare, conform statisticii deţinute de boieri, numărul birnicilor trecuţi împotriva voinţei lor sub sceptrul împăratului rus era mai mare de 40.000. Drept dovadă serveşte şi cifra indicată în tabelul reprodus de noi mai sus – 44.031 de birnici.

Totodată, din dosarul de arhivă extragem şi un alt tablou întocmit cu ocazia comiterii raptului teritorial. În acest tablou, pe care îl redăm în continuare, sunt arătate sumele de bani (în lei) acumulate din dările pe care le plăteau locuitorii Moldovei din stânga Prutului, precum şi cele provenite din concesiuni, cu excepţia celor încasate pentru pâinea de contribuţie şi alte perceperi extraordinare[32].

[28] T. Codrescu, *Uricarul*, Iaşi, 1857, vol. IV, p. 349.
[29] N. Iorga, *op. cit*., p. 133.
[30] I. Nistor, *Populaţia Basarabiei. 1812-1918*, în AŞRS, 1919, nr. 1, p. 89.
[31] Şt. Ştefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, Timişoara, Editura Facla, 1974, p. 25.
[32] ANRM, fond 1, inventar 1, dosar nr. 3639, f. 114v-115.

Ținuturile	Răsura încasată de la birnici	Banii pentru rația de carne a militarilor, acumulați de la birnici	Darea plătită de mazili și ruptași	Impozitul achitat de ruptele vistieriei	Darea plătită de evreii privilegiați, numiți hrisovuliți
Principatul Moldovei					
1. Iași	22.696	20.812	2.479	559	688
2. Hotin	38.109	33.632	24	228	-
3. Soroca	44.324	31.772	1.936	3.559	8.920
4. Orhei	81.952	49.240	12.643	5.561	7.760
5. Hotărniceni	4.708	4.064	114	499	-
6. Codru	3.588	3.556	167	33	-
7. Greceni	2.183	2.780	66	204	-
8. Un sat din ținutul Fălciu	987	680	-	-	-
Regiunea Basarabia					
9. Tomarova	-	-	-	60	-
10. Ismail	-	-	-	-	-
11. Bender	-	-	-	-	-
12. Akkerman	-	-	-	-	-
13. Chilia	-	-	-	-	-

Continuarea tabelului

	Impozitul perceput de la orașe și evreii arendași	**Darea dată de sârbi**	**Taxa pentru prăvălii și cârciumi**	**Impozitul achitat de locuitorii cetăților Hotin și din Basarabia (Bender, Ismail, Chilia, Akkerman)**	**Goștina**	**Desetina**	**Vădrăritul**	**În total**
1	2.692	-	-	-	8.500	6.700	800	65.919
2	9.760	-	-	4.630	13.500	14.000	-	113.883
3	2.148	-	769	-	9.300	8.000	-	110.728
4	4.320	14.204	4.021	-	23.000	20.550	10.000	232.251
5	140	-	-	-	-	-	-	9.525
6	168	552	-	-	}4.500	}4.000	}1.300	}23.863
7	-	766	-	-				
8	-	-	-	-	80	70	-	1.817
9	-	-	-	-	-	-	-	60
10	-	-	-	}8.384	-	-	-	}8.384
11	-	-	-		-	-	-	
12	-	-	-		-	-	-	
13	-	-	-		-	-	-	
								567.430

În nota ce însoţeşte tabelul se dă următoarea explicaţie: În 1812, toate veniturile regiunii Basarabia, cu excepţia cetăţilor, au fost date în concesiune pentru suma contractuală de 310 mii lei anual. Deşi este necesar de a socoti acest contract printre celelalte surse de venit ale părţii din stânga Prutului, el însă nu este inclus, deoarece concesionarii veniturilor din Basarabia pretind că au pierderi de 120 mii de lei, suportate, chipurile, din cauza nerespectării condiţiilor contractului de către coloniştii transdanubieni aflaţi în Basarabia şi ale altor cauze, în privinţa cărora încă se fac cercetări. În cazul în care li se va da dreptate, pretenţiile concesionarilor vor fi satisfăcute din suma totală a concesiunii.

Astfel datele statistice expuse oferă posibilitatea de a contura mai bine peisajul evoluţiei demografice a Principatului Moldovei de la începutul secolului al XIX-lea şi de a cunoaşte, sub aspect financiar, situaţia economică a acestuia în condiţiile dificile create de războiul ruso-otoman din 1806-1812.

Statistical Data Concerning the Principality of Moldova during 1808-1812
(Abstract)

Keywords: Principality of Moldova, county, income, revenue, purse, treasury, tax bearer.

In this article a series of statistical data concerning the Principality of Moldova in 1808-1812 are displayed. These data were accumulated as a result of the order from May, 9, 1812, issued by Senator V.I. Krasno-Milaşevici, the chair of the *Divan* (Boyar Council) of Moldova and the Romanian Country, addressed to the main treasurer Iordache Ruset-Roznovanu. The statistical data show the number of inhabitants in every *ocol* (district), the sums of money paid for taxes, according to the social level, the incomes and expenses of the Principality of Moldova, the taxes that were paid by the counties from the left side of Prut, the sums of money gathered from the taxes that were paid by the inhabitants of Moldova from the left side of Prut, as well as those proceeded from concessions.

Rebeliunea legionară în viziunea Consulatului german din Iaşi, 19-25 ianuarie 1941

Ottmar TRAŞCĂ

Evenimentele din 21-24 ianuarie 1941 au suscitat de-a lungul timpului un interes deosebit în rândul istoricilor români şi străini, interes ce s-a materializat prin publicarea unui mare număr de lucrări, studii, volume de documente, memorii etc., ce au dezbătut pe larg conflictul de putere dintre generalul Ion Antonescu şi Mişcarea Legionară în perioada guvernării „naţional-legionare" (septembrie 1940 – ianuarie 1941), conflict ce a culminat în a doua jumătate a lunii ianuarie 1941 cu încercarea nereuşită a Legiunii de a prelua prin forţă puterea totală în stat[1]. În pofida existenţei în aparenţă a unei literaturi de specialitate dense şi

[1] Din bogata literatură consacrată guvernării naţional-legionare şi conflictului pentru putere dintre generalul Ion Antonescu şi Mişcarea Legionară, enumerăm îndeosebi Mihail Sturdza, *România şi sfârşitul Europei. Amintiri din ţara pierdută*, Rio de Janeiro-Madrid, Editura Dacia, 1966, p. 181 ş.u.; Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976; Horia Sima, *Era libertăţii. Statul naţional-legionar*, volumul II, Madrid, Editura Mişcării Legionare, 1986; Nistor Chioreanu, *Morminte vii*, Iaşi, Institutul European, 1992, p. 71 ş.u.; Francesco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier 1919-1941. Mistica Ultranaţionalismului*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993, p. 279 ş.u.; Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu. Relaţiile germano-române (1938-1944)*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1994, p. 153 ş.u.; Klaus Schönherr, *Der deutsche Lehrverband R I und der Legionärputsch in Rumänien, Januar 1941*, in „Militärgeschichtliche Mitteilungen", Freiburg im Breisgau, 1994, 53, Heft 2, p. 421-447; *Evenimentele din ianuarie 1941 în arhivele germane şi române*, volumul I, studiu introductiv de Gheorghe Buzatu, documente selectate de Vitalie Văratec, Gheorghe Buzatu, Cezar Ardeleanu, Dana Beldiman şi Radu-Dan Vlad, traducere de Bogdan Basarab, ediţie îngrijită şi note de Radu-Dan Vlad, Bucureşti, Editura Majadahonda, 1998; *Evenimentele din ianuarie 1941 în arhivele germane şi române*, studiu introductiv de Gheorghe Buzatu, documente selectate de Cezar Ardeleanu şi Dana Beldiman, Cornel Beldiman, Iulian Pelică, Gheorghe Neacşu şi Radu-Dan Vlad, ediţie îngrijită şi note de Radu-Dan Vlad, vol. 2, Bucureşti, Editura Majadahonda, 1999; Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail". Mişcare socială şi organizaţie politică. O contribuţie la problema fascismului internaţional*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1999, p. 398 ş.u.; *Diplomaţi germani la Bucureşti 1937-1944. Din memoriile dr. Rolf Pusch, ataşat de legaţie şi dr. Gerhard Stelzer, consilier de legaţie*, traducere de Ileana Sturdza şi Cristian Scarlat, ediţie îngrijită, note, indice şi selecţia materialului ilustrativ de Cristian Scarlat, Bucureşti, Editura All Educational, 2001, p. 138 ş.u.; Ottmar Trașcă, Ana-Maria Stan (editori), *Rebeliunea legionară în documente străine (germane, maghiare, franceze)*, Bucureşti, Editura Albatros, 2002; Dana Beldiman, *Armata şi Mişcarea Legionară 1927-1947*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2002, p. 82 ş.u.; Puiu Dumitru Bordeiu, *Mişcarea Legionară în Dobrogea între 1933-1941*, Constanţa, Editura Ex Ponto, 2003, p. 229 ş.u.

variate, cercetarea istorică este departe de a-şi fi spus ultimul cuvânt în privinţa acestui eveniment controversat din istoria contemporană a României. În sprijinul acestei aserţiuni vom invoca faptul că, spre deosebire de Bucureşti, unde desfăşurarea ostilităţilor a fost pe larg descrisă de literatura de specialitate, maniera în care s-au derulat evenimentele în teritoriu este în stadiul actual al cercetării – cu puţine excepţii notabile[2] – cvasinecunoscută.

Documentul pe care îl publicăm în cele ce urmează vine să întregească tabloul rebeliunii legionare în teritoriu, prin prezentarea evenimentelor desfăşurate în ianuarie 1941 în Iaşi. Documentul – un raport inedit şi detaliat, întocmit de către Consulatul german din Iaşi – se păstrează în arhiva politică a Ministerului de Externe german din Berlin, fondul Consulatului german din Cernăuţi/Iaşi. Raportul, întocmit de consulul german la Iaşi – Fritz Gebhard Schellhorn –, relevă detaliat, pe zile, evoluţia situaţiei în capitala Moldovei în perioada 19-25 ianuarie 1941. Printre protagoniştii de prim rang evocaţi în raport îi întâlnim pe generalul Dumitru Coroamă, la data respectivă comandant al Corpului 4 Armată staţionat în Iaşi, respectiv pe prinţul Ilie-Vlad Sturdza, fiul diplomatului şi ministrului de Externe în guvernul „naţional-legionar", Mihail Sturdza, care la acea dată îndeplinea funcţia de şef al organizaţiei Mişcării Legionare din judeţul Iaşi. Raportul consulului german – datat 2 februarie 1941 – relevă faptul că în Iaşi, spre deosebire de alte oraşe din ţară şi mai ales Bucureşti, a fost posibilă evitarea incidentelor dintre Armată şi Mişcarea Legionară. Graţie îndeosebi eforturilor depuse de generalul Dumitru Coroamă, dar şi de liderii locali ai Mişcării Legionare, au putut fi preîntâmpinate vărsările de sânge, ordinea şi liniştea în oraş fiind asigurate de patrule mixte formate din militari şi cămăşi verzi. Înţelegerea survenită în Iaşi între Armată şi Mişcarea Legionară în vederea menţinerii ordinii şi liniştii în oraş poate fi explicată inclusiv prin apropierea de frontiera cu URSS, încercându-se astfel prevenirea dezordinilor ce ar fi putut fi eventual exploatate de către Kremlin. Prudenţa manifestată de autorităţile din Iaşi era pe deplin întemeiată, întrucât în perioada 21-24 ianuarie 1941 la frontiera româno-sovietică s-au semnalat intense mişcări de trupe ale Armatei Roşii[3], fapt menţionat inclusiv de generalul Dumitru Coroamă în convorbirile sale cu consulul german Schellhorn şi consemnat ca atare de acesta din urmă în raportul său. Ulterior, după ce balanţa în disputa dintre Legiune şi generalul Ion Antonescu a înclinat definitiv în favoarea acestuia din urmă – inclusiv datorită poziţiei adoptate de conducerea celui de-al III-lea Reich în acest conflict –, legionarii au predat armele şi au evacuat fără incidente clădirile publice din Iaşi ocupate anterior. Dincolo de relatarea evenimentelor

[2] Vezi în acest sens studiile consacrate rebeliunii legionare în Dobrogea şi judeţul Alba Iulia: Puiu Dumitru Bordeiu, *op. cit*., p. 284 ş.u.; Mihail Dăescu, *Aspecte referitoare la sfârşitul regimului naţional-legionar în judeţul Alba şi urmărirea participanţilor la rebeliunea legionară*, in „Apulum", 2007, 44, nr. 1, p. 569-588.

[3] Vezi în acest sens Cristian Troncotă, *Uniunea Sovietică şi Rebeliunea legionară. Documente din arhivele SSI*, în AT, 1994, nr. 1-2, p. 187-194, Raport SSI privind mişcările de trupe sovietice în Basarabia şi Bucovina în perioada ianuarie-martie 1941.

desfăşurate la Iaşi în perioada 19-25 ianuarie 1941, raportul consulului german confirmă versiunea oferită în memoriile sale de prinţul Ilie-Vlad Sturdza[4], precum şi simpatiile prolegionare ale generalului Dumitru Coroamă. Totodată, documentul relevă faptul că în conflictul dintre Mişcarea Legionară şi generalul Ion Antonescu armata nu a fost în totalitate de partea Conducătorului statului, Legiunea beneficiind din acest punct de vedere de simpatii nu numai printre ofiţerii tineri şi militarii de rând, ci şi în cadrul corpului de comandă al Armatei române.

ANEXĂ

***1941 februarie 2, Iaşi**. Raport al Consulatului german din Iaşi adresat Legaţiei germane din Bucureşti, cu privire la evenimentele desfăşurate în oraşul Iaşi în perioada 19-25 ianuarie 1941, semnat Fritz Gebhard Schellhorn.*

G. J. Nr. 10

Jassy, den 2. Februar 1941

Geheim

Betrifft: Ereignisse in Jassy
vom 19.1. bis 25.1.1941

19. Januar 1941.

Vormittags fand in Jassy der Vortrag des Dr. H. Cosmovici über National-sozialismus, Fascismus und die Erneuerung Europas statt. Der Vortrag war überaus stark besucht; es nahmen an ihm unter anderen der kommandierende General Coroamă und der Metropolit von Jassy, beide mit ihrem Gefolge, sowie die Spitzen der Behörden teil. Auch die Mitglieder des Konsulats waren fast vollzählig erschienen. Der Vortrag wurde mit stürmischem Beifall aufgenommen; am Ende wurde von allen Zuhörern das Kampflied der Legion gesungen.

20. Januar 1941.

Das Bekanntwerden der Ermordung des Majors Doering in den Nachmittags-stunden löste in der Stadt grosse Aufregung aus. Die Legion veranstaltete gegen 12 Uhr nachts eine riesige Kundgebung gegen das Verbrechen, auf der der Organisationsleiter der Legion in Jassy, Sturdza und der neue Präfekt Dobre Ansprachen hielten. Nach der Kundgebung zogen die Teilnehmer zum Konsulat.

21. Januar 1941.

Gegen 2 Uhr traf der Zug hier ein und über 500 Legionäre nahmen im Hof des Konsulats Aufstellung. Ihr Führer Sturdza sprach mir den Abscheu der

[4] Vezi în acest sens Ilie-Vlad Sturdza, *Pribeag printr-un secol nebun. De la Legiunea Arhanghelul Mihail la Legiunea străină*, Bucureşti, Editura Vremea, 2002, p. 51 şi următoarele.

Legionäre gegen das fluchwürdige Verbrechen und sein tiefstes Beileid aus. Er gab hiebei der Überzeugung Ausdruck, dass die Urheber der Tat ausserhalb Rumäniens zu suchen seien. Jedenfalls werden die Legionäre, was auch kommen möge, jederzeit und unverbrüchlich auf Seiten Deutschlands und der Achse stehen. Kurz vor den Legionären war auch Reichswehrhauptmann Fischer auf dem Konsulat erschienen, der mit mir den Vorbeimarsch der Legionäre abnahm, die dann noch zum italienischen Konsulat zogen und sich sodann in vollkommener Ruhe und Ordnung zerstreuten. Im Laufe des Tages herrschte zwar noch starke Erregung, doch kam es nirgends zu Zwischenfällen. Abends gegen 19 Uhr übernahmen die Legionäre indes den bewaffneten Schutz der Stadt und besetzten die Behörden. Als Grund wurde die Notwendigkeit angegeben, Ruhe und Ordnung unter allen Umständen aufrecht zu erhalten. Man habe keinerlei Verbindung mit der Aussenwelt und befürchte nach der Ermordung des deutschen Majors den Legionären feindliche Massnahmen der Regierung, die wie bekannt geworden sei, die Präfekten und Polizeiquästoren im ganzen Lande abgesetzt hatte. Bald darauf stellte auch das Militär an den wichtigsten Stellen der Stadt bewaffnete Posten auf und löste die Legionäre ab. Etwa gleichzeitig stellte sich ein neuer Präfekt und ein neuer Polizeiquästor vor, doch kam es in der Folge zu keinen Konflikten, da sich die Parteien friedlich gegenüber standen. Die Präfektur und die Polizeiquästur waren von den Legionären nicht geräumt worden.

22. Januar 1941.

Tagsüber herrschte Ruhe. Am Abend kam der Führer der Legionäre Crijanco zu Konsulatssekretär Springer und teilte ihm mit, dass der kommandierende General Coroamă eine Unterredung mit mir haben, den Besuch bei ihm oder im Konsulat jedoch vermeiden möchte. Die Unterredung wurde für den 22. Jan. vormittags 9.30 Uhr in der Wohnung des Herrn Springer vereinbart. Schon in den früheren Stunden des 22. Jan. war Crijanco zu Coroamă gerufen worden, der ihm mitteilte, den Befehl erhalten zu haben, die von den Gardisten besetzten Gebäude, wenn nötig, mit Gewalt zu besetzen. Er wolle dies aber auf jeden Fall vermeiden, umsomehr als er die Nachricht von starken russischen Truppenbewegungen an der Grenze erhalten habe. Gleichzeitig bat er um Mitteilung, ob die Gardisten in der Lage seien, die Ruhe und Ordnung in der Stadt aufrecht zu erhalten, falls er mit seinem Corps an die Grenze marschieren müsse. Dies wurde von Crijanco zugesagt. Coroamă verfügte hierauf, dass jeder Zwischenfall zwischen Legionären und Militär zu vermeiden sei.

23. Januar 1941.

An der Besprechung mit General Coroamă nahmen auch Herr Crijenco und Herr Springer, als Dolmetscher, teil. Coroamă teilte mir mit, von General Antonescu unterrichtet worden zu sein, dass General Hansen den Wunsch ausgesprochen habe, die Legionäre möchten die besetzten Behörden räumen; darauf würde ihnen freier Abzug zugesichert. Die Legionäre in Jassy konnten hieran nicht glauben und bäten mich festzustellen, ob die Nachricht des

Generals Antonescu zutreffend sei. Falls die Nachricht stimme, würde auf der noch heute stattfindenden Sitzung der Führung der Legionäre beschlossen werden, die besetzten Gebäude zu räumen. Wenn nicht seien die Legionäre zu bewaffneten Widerstand entschlossen. Coroamă bat mich, die erforderlichen Feststellungen bis spätestens in den Abendstunden zu treffen, da er die Weisung erhalten habe, die Gebäude im Laufe des 23. Jan. zu besetzen. Er wolle indes, wenn irgend möglich, die Anwendung von Gewalt vermeiden. Zugleich bat er mich, die Tatsache, dass diese Anregung von ihm aus ausgegangen sei, durchaus vertraulich zu behandeln.

Nachmittags wurde ich von Coroamă angerufen, wo er mir mitteilte, dass der Vermittlungsoffizier der deutschen Wehrmacht, Leutnant Strömer eingetroffen sei und sich mit den Führern der Legion Dragomir und Sturdza bei ihm befänden. Er bat mich sehr an der Sitzung teilzunehmen. Auf dieser legte Leutnant Strömer den Standpunkt der deutschen Wehrmacht dar und die Legionäre sagten hierauf Erfüllung aller an sie gerichteten Forderungen zu. Hiebei betonte er ausdrücklich, dass die Waffenabgabe der Legionäre nichts Entehrendes an sich habe. Gleichzeitig übergab ich den Legionären den telefonisch durchgegebenen Aufruf Horia Simas von sie keine Kenntnis hatten und der in den Abendstunden verteilt wurde. Die Räumung der Gebäude erfolgte ohne jeden Zwischenfall.

24. Januar 1941.

In der Stadt herrscht Ruhe. Indes gaben die Legionäre der Befürchtung Ausdruck, dass die Regierung trotz der gemachten Versicherungen zu Verhaftungen schreiten werde. Ich habe sie beruhigt und erklärt, ich hielte dies für unmöglich, da ja das Wort der deutschen Wehrmacht gegeben worden sei. In den Abendstunden suchten mich Herr Dragomir und Herr Sturdza auf und teilten mir mit, sie wüssten durch ihre Freunde auf der Präfektur, dass verschiedene Haftbefehle darunter ein solcher für Sturdza vorläge. Sie wollten mir nähere Mitteilung am folgenden Tage machen.

25. Januar 1941.

Gegen 1 Uhr erschienen die beiden Herren bei mir und bestätigten mir ihre tags zuvor gemachten Mitteilungen. Es bestehe unzweifelhaft die Absicht, zu Hassenverhaftungen zu schreiten und die Garde zu vernichten. Sie unterrichteten mich auch über die Vorgänge in Bukarest, die durch Gewährsleute mitlerweile zu ihnen gelangt waren und von denen ich auch nur das wusste, was die Zeitungen und der Rundfunk gebracht hatten. Da bei der Erregung der Legionäre, die sich durch das Vorgehen der Regierung verraten fühlten, die Gefahr ernster Zwischenfälle unmittelbar bevorstand, erbat ich von dem Herrn Gesandten die Ermächtigung, zu sofortiger Berichterstattung nach Bukarest fahren zu können.

gez. Schellhorn

An die Deutsche Gesandtschaft

Bukarest

Traducere

G. J. Nr. 10

Iaşi, 2 Februarie 1941

Secret

Referitor: Evenimentele din Iaşi
de la 19.1 până la 25.1.1941

19 Ianuarie 1941.

Dimineaţa a avut loc la Iaşi conferinţa dr. H. Cosmovici[5] despre naţional-socialism, fascism şi reînnoirea Europei[6]. Conferinţa s-a bucurat de participarea unui public extrem de numeros; la ea au luat parte – printre alţii – comandantul militar, generalul Coroamă[7], şi mitropolitul de Iaşi[8], ambii cu suitele lor, precum şi reprezentanţii de frunte ai autorităţilor locale. La conferinţă au asistat – aproape în totalitate – inclusiv membrii Consulatului. Conferinţa a fost primită cu ovaţii furtunoase; la sfârşit, auditoriul a intonat cântecul de luptă al Legiunii.

[5] Horia C. Cosmovici (1909-1998), avocat, pictor şi preot român, membru marcant al Mişcării Legionare. Licenţiat în Drept şi doctorat în Drept la Universitatea din Bucureşti. În 1938 a făcut parte dintre avocaţii apărării în cadrul procesului intentat de autorităţi lui Corneliu Zelea Codreanu. Subsecretar de Stat la Preşedinţia Consiliului de Miniştri pentru probleme doctrinare în guvernarea naţional-legionară (05.10-20.11.1940). După război a intrat în vizorul autorităţilor comuniste, fiind arestat şi condamnat iniţial în 1945 la un an închisoare. Rearestat în 1948, a fost condamnat în 1956 la 10 ani muncă silnică pentru crime de război, sub învinuirea că „fiind membru în guvernul legionar a permis intrarea în ţară a trupelor germane". Eliberat din închisoare la 09.05.1964.

[6] Expunerea prezentată de dr. Horia Cosmovici făcea parte din ciclul de conferinţe iniţiat de Mişcarea Legionară la nivel naţional în data de 19.01.1941 intitulat: „Lupta Germaniei naţional-socialiste şi a Italiei fasciste pentru instaurarea unei noi ordini europene". Oficial, aceste conferinţe aveau menirea de a prezenta ataşamentul Legiunii faţă de Puterile Axei şi de a obţine astfel sprijinul acestora, neoficial ele urmăreau stabilirea gradului de pregătire al autorităţilor locale legionare în vederea proiectatei rebeliuni împotriva Conducătorului statului. Vezi în acest sens Aurică Simion, *op. cit.*, p. 245-246.

[7] Dumitru Coroamă (1885-?), militar de carieră român. Absolvent al Şcolii militare de ofiţeri de infanterie şi cavalerie (1905-1907) şi al Şcolii Superioare de Război. Intră în armată cu gradul de sublocotenent (1907), participă la Primul Război Mondial. Comandant al Diviziei de Gardă (01.11.1937-07.09.1940); comandant al Corpului 4 Armată (07.09.1940-01.02.1941). Simpatizant legionar. Demisionat din armată şi trecut în rezervă la 01.02.1941 în urma neînţelegerilor avute cu generalul Ion Antonescu. Arestat de autorităţile comuniste la 15.05.1948, a fost încadrat în coloniile de muncă pentru opt ani. Grav bolnav, a fost eliberat la 19.06.1954. Colonel (din 01.10.1927); general de brigadă (din 16.10.1935); general de divizie (din 08.06.1940).

[8] Irineu Mihălcescu (1874-1948), teolog, profesor de teologie şi ierarh ortodox român. Studii de Teologie la Facultatea de Teologie din Bucureşti (1895-1899); specializări la Facultăţile de Teologie şi Filosofie din Berlin şi Leipzig (1901-1904); doctorat în Filosofie la Leipzig (1903). Preot (din 1923); profesor la catedra de Teologie Dogmatică şi Simbolică a Facultăţii de Teologie din Bucureşti (1904-1939); mitropolit al Moldovei (17.11.1939-16.08.1947). Din cauza disensiunilor avute cu regimul comunist, a fost nevoit să se retragă din scaunul de mitropolit, petrecându-şi ultimele luni de viaţă la mănăstirea Agapia. A publicat numeroase studii de dogmatică, apologetică şi istoria religiilor, fiind considerat unul dintre cei mai valoroşi teologi români.

20 Ianuarie 1941.

Asasinarea maiorului Doering[9] – ce a devenit cunoscută în orele după-amiezii – a provocat o mare agitație în oraş. În jurul orei 12 noaptea, Legiunea a organizat o demonstrație de proporții împotriva asasinatului, în cadrul căreia au luat cuvântul liderul organizației legionare din Iaşi, Sturdza[10], şi noul prefect Dobre[11]. Ulterior, participanții la demonstrație s-au îndreptat spre Consulat.

21 Ianuarie 1941.

În jurul orei 2 coloana a sosit aici şi peste 500 de legionari s-au aliniat în curtea Consulatului. Conducătorul lor Sturdza a exprimat disprețul legionarilor față de asasinatul reprobabil şi mi-a prezentat cele mai sincere condoleanțe. Cu acest prilej, el şi-a exprimat convingerea că autorii atentatului trebuie căutați în afara granițelor României. În orice caz, indiferent de ce va urma, legionarii se vor situa întotdeauna şi neclintit de partea Germaniei şi a Axei. Cu puțin timp înainte de sosirea legionarilor şi-a făcut apariția la Consulat inclusiv căpitanul Fischer[12] din Reichswehr[13], care a primit împreună cu mine defilarea legionarilor, aceştia îndreptându-se apoi spre Consulatul italian şi împrăştiindu-se ulterior în deplină linişte şi ordine. În cursul zilei a predominat într-adevăr o puternică stare de agitație, dar totuşi nu s-a ajuns nicăieri la incidente. Cu toate acestea, seara, în jurul orei 19, legionarii au preluat paza armată a oraşului şi au ocupat clădirile oficiale. Ca motiv a fost invocat necesitatea menținerii cu orice preț a liniştii şi ordinii. Nu erau niciun fel de legături cu exteriorul şi după asasinarea maiorului german existau temeri privitoare la măsuri ostile împotriva legionarilor

[9] Helmut Doering (1903-1941), militar de carieră german. Potrivit organigramei de funcționare a Misiunii Militare germane în România, maiorul Doering ocupa funcția de „Chef der Transportabteilung der Deutschen Heeresmission und Bevollmächtigter für Transport in Südosteuropa – Şef al departamentului transporturi din cadrul Misiunii Militare germane şi împuternicit pentru transporturi în sud-estul Europei". Pentru împrejurările şi motivațiile asasinatului, vezi pe larg Ottmar Traşcă, Ana-Maria Stan (editori), *op. cit.*, documentul nr. 19, p. 211-212; documentul nr. 20, p. 212-213; documentul nr. 21, p. 213-215; documentul nr. 22, p. 215-216; documentul nr. 27, p. 229-232; Elisabeth Barker, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, London-New York, 1976, p. 41.

[10] Ilie-Vlad Sturdza (1916-2009), militar şi om politic român. Fiul ministrului de Externe Mihail Sturdza; membru marcant al Mişcării Legionare, comandant al Mişcării Legionare în județul Iaşi (1940-1941). Arestat după rebeliune în momentul în care se pregătea să părăsească țara, a fost condamnat la doi ani închisoare pentru încercare de trecere frauduloasă a frontierei. În 1942 a fost eliberat şi i s-a permis să plece pe frontul de est în cadrul unităților speciale de „reabilitare pe front", formate din foşti deținuți legionari. Ulterior a servit ca interpret şi ofițer de ordonanță al generalului Gheorghe Avramescu (1943-1944). În 02.11.1944 a trecut linia frontului în Ungaria, alăturându-se guvernului în exil de la Viena condus de Horia Sima. După război se înrolează în Legiunea Străină (1945-1951), ulterior stabilindu-se în Spania şi desfăşurându-şi activitatea de contabil în diferite societăți comerciale până la pensionarea survenită în 1975. A fost căsătorit cu Felicia, fiica generalului Gheorghe Avramescu.

[11] Se referă la Ion Dobre (1906-1942), profesor şi om politic român. Membru al Mişcării Legionare; comandant legionar; prefect legionar de Iaşi în ianuarie 1941.

[12] Nu a putut fi identificat.

[13] Eroare. Consulul german se referă la Wehrmacht, titulatura oficială la data respectivă a forțelor armate ale celui de-al III-lea Reich.

din partea guvernului care, după cum s-a aflat, destituise în toată ţară prefecţii şi chestorii de poliţie. La scurt timp, inclusiv militarii au postat santinele înarmate în cele mai importante locuri din oraş, înlocuindu-i pe legionari. Cam în acelaşi timp s-au prezentat noul prefect şi noul chestor de poliţie, totuşi în urma acestui fapt nu s-a înregistrat niciun conflict, întrucât cele două părţi au adoptat o atitudine paşnică una faţă de cealaltă. Prefectura şi Chestura poliţiei nu au fost evacuate de legionari.

22 Ianuarie 1941.

În cursul zilei a domnit liniştea. Conducătorul legionarilor Crijanco[14] a venit seara la secretarul consular Springer[15] şi l-a informat că generalul Coroamă doreşte să discute cu mine, dar totodată vrea să evite o vizită la el sau la Consulat. Convorbirea a fost stabilită pentru data de 22 ianuarie, ora 9.30, în locuinţa domnului Springer. Chiar în primele ore ale zilei de 22 ianuarie, Crijanco a fost convocat la generalul Coroamă, care i-a comunicat faptul că primise ordinul de a prelua – chiar cu forţa dacă va fi necesar – controlul clădirilor ocupate de legionari. În orice caz el dorea să prevină cu orice preţ utilizarea forţei, mai ales că primise informaţii cu privire la intense mişcări de trupe ruseşti la frontieră. Totodată, el a rugat să i se comunice dacă gardiştii erau în măsură să menţină ordinea şi liniştea în oraş, în cazul în care era nevoit să mărşăluiască la frontieră cu corpul său de armată. Crijanco şi-a luat angajamentul în acest sens. Ca urmare, Coroamă a dispus evitarea oricărui conflict între legionari şi militari.

23 Ianuarie 1941.

La convorbirea cu generalul Coroamă au luat parte – în calitate de translatori – inclusiv domnii Crijanco şi Springer. Coroamă mi-a comunicat că fusese informat de generalul Antonescu[16] cu privire la dorinţa exprimată de generalul Hansen[17] ca

[14] Fritz Gebhard Schellhorn se referă la Gheorghe D. Grijincu (1911-?), avocat şi om politic român. Membru al Mişcării Legionare. Licenţiat în Drept. Autorizat a organiza Poliţia Legionară din oraşul şi judeţul Iaşi; asistă poliţia şi organele de stat la percheziţiile efectuate de Parchet; şeful Serviciului de Ordine Legionar (septembrie 1940 – ianuarie 1941). Arestat după rebeliunea legionară din ianuarie 1941, a fost trimis în judecata Curţii Marţiale a Corpului 4 Armată pentru „crima de nepredare a armei". Recunoscându-şi faptele, a fost achitat prin sentinţa nr. 2870 din 05.08.1942 de „orice penalitate".

[15] Friedrich Springer (1889-?), diplomat de carieră german. Secretar consular în cadrul Consulatului german din Cernăuţi şi Iaşi (1934-1944).

[16] Ion Antonescu (1882-1946), militar de carieră şi om politic român. Absolvent al Şcolii militare de ofiţeri de infanterie şi cavalerie (1902-1904) şi al Şcolii Superioare de Război (1909-1911). Intră în Armată în 1904, participă la Primul Război Mondial. Şef al Marelui Stat Major (1933-1934); ministru al Apărării Naţionale (1938); preşedinte al Consiliului de Miniştri şi Conducător al Statului român (06.09.1940-23.08.1944); comandant al Grupului de Armate „General Antonescu" (22.06-17.07.1941). Arestat la 23 august 1944 pentru refuzul de a încheia armistiţiul cu Naţiunile Unite, este predat autorităţilor sovietice la începutul lunii septembrie. Deţinut şi anchetat în URSS (septembrie 1944 – aprilie 1946), este readus în ţară, judecat şi condamnat la moarte de Tribunalul Poporului. Executat la Jilava în data de 01.06.1946. General de corp de armată (din 16.09.1940); general de armată (din 05.02.1941); mareşal (din 21.08.1941).

[17] Erik Hansen (1889-1967), militar de carieră german. Intră în armata imperială cu gradul de sublocotenent (1907), participă la Primul Război Mondial. După încheierea Primului Război

legionarii să evacueze clădirile ocupate, caz în care li s-ar asigura retragerea liberă. Legionarii din Iaşi erau neîncrezători în această privinţă şi m-ar ruga pe mine să constat dacă informaţia este reală. În cazul în care informaţia corespunde realităţii, chiar în cadrul şedinţei de azi a conducerii Legiunii ar urma să fie adoptată decizia evacuării clădirilor ocupate. În caz contrar, legionarii erau decişi să opună rezistenţă armată. Coroamă m-a rugat să efectuez constatările necesare până cel târziu în seara zilei respective, întrucât el a primit dispoziţia de a ocupa clădirile în cursul zilei de 23 ianuarie. Ca urmare dorea, pe cât posibil, să evite folosirea forţei. Totodată m-a rugat să tratez absolut confidenţial faptul că această propunere a fost formulată de el.

După-masă am fost sunat de generalul Coroamă, care m-a informat că a sosit locotenentul Strömer[18], ofiţerul intermediar al Wehrmachtului, şi că acesta s-ar afla la el împreună cu conducătorii legionari Sturdza şi Dragomir[19]. El m-a rugat insistent să iau parte la consfătuire. Locotenentul Strömer a expus punctul de vedere al Wehrmachtului, legionarii promiţând îndeplinirea tuturor solicitărilor primite din partea germană. El [locotenentul Strömer – n.n.] a subliniat în mod expres că depunerea armelor de către legionari nu are în sine nimic dezonorant. Concomitent am predat legionarilor apelul lui Horia Sima[20] – primit telefonic – despre care ei nu avuseseră cunoştinţă şi care a fost difuzat în cursul serii. Evacuarea clădirilor s-a desfăşurat fără incidente.

24 Ianuarie 1941.

În oraş domneşte liniştea. Totuşi legionarii şi-au exprimat temerea că, în pofida asigurărilor oferite, guvernul va opera arestări. I-am liniştit şi am declarat că în opinia mea acest fapt este imposibil, întrucât Wehrmachtul şi-a dat cuvântul. În cursul serii, domnii Dragomir şi Sturdza mi-au făcut o vizită, comunicându-mi că, prin intermediul prietenilor lor din Prefectură, ar fi aflat de existenţa unor mandate de arestare, dintre care unul ar fi emis pe numele lui Sturdza. Ei doreau să-mi prezinte în ziua următoare o informare mai detaliată cu privire la acest aspect.

Mondial a fost preluat în cadrul Reichswehr. Ofiţer în cadrul Statului Major al Diviziei 1 Cavalerie (1920-1924); comandant de escadron în Regimentul 15 Cavalerie (1924-1929); profesor la Şcoala de Cavalerie din Hannover (1929-1931); ofiţer în Statul Major al Diviziei 1 Cavalerie (1931-1933); şef de Stat Major al Diviziei 3 Cavalerie (1933-1934); comandant al Regimentului 39 Infanterie (1934-1936); şef al secţiei operaţii din Statul Major al Armatei de Uscat (06.10.1936-10.11.1938); comandant al Diviziei 4 Infanterie (10.11.1938-15.08.1940); comandant al Misiunii Wehrmachtului în România (25.09.1940-31.05.1941); comandant al Corpului LIV Armată (01.06.1941-20.01.1943); comandant al Misiunii Wehrmachtului în România (20.01.1943-23.08.1944). Luat prizonier în urma evenimentelor din România, a fost predat trupelor sovietice la începutul lunii septembrie 1944. Reîntors din captivitatea sovietică în 10.10.1955. General-maior (din 01.08.1937), general-locotenent (din 01.08.1939); general de cavalerie (din 31.10.1940).

[18] Nu a putut fi identificat.

[19] Eugen Dragomir (1907-?), avocat şi om politic român. Licenţiat în Drept. Membru al Mişcării Legionare; comandant ajutor; şef al Regiunii a VII-a Iaşi şi al Regionalei Moldova (septembrie 1940 – ianuarie 1941). Arestat de autorităţi în repetate rânduri pentru activitate legionară.

[20] Vezi textul apelului în Aurică Simion, *op. cit.*, p. 268, nota nr. 65.

25 Ianuarie 1941.

În jurul orei 1, ambii domni s-au prezentat la mine şi mi-au confirmat informaţiile transmise în ziua precedentă. Exista neîndoielnic intenţia de a opera arestări mânate de ură şi de a distruge Legiunea. Ei m-au informat inclusiv în privinţa evenimentelor derulate în Bucureşti, ce au ajuns la cunoştinţa lor prin intermediul unor oameni de încredere, şi despre care eu nu ştiam decât ceea ce se comunicase prin ziare şi radio. Întrucât în urma iritării legionarilor – ce se simţeau trădaţi de maniera în care acţionase guvernul – exista pericolul iminent al unor incidente serioase, am solicitat domnului ministru plenipotenţiar[21] permisiunea de a călători imediat la Bucureşti pentru a putea raporta.

ss. Schellhorn[22]

Legaţiei germane

Bucureşti

Politischea Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin, Deutsches Konsulat Czernowitz, Legionäre (Eiserne Garde) 1941-1943, nenumerotat.

[21] Wilhelm Fabricius (1882-1964), diplomat de carieră german. Studii de drept la universităţile din Freiburg im Breisgau, Berlin şi Giessen, doctor în drept (1908). Intră în serviciul diplomatic în aprilie 1910. Viceconsul la Cairo (1912-1914); viceconsul la Constantinopol (1914-1918); viceconsul la Zürich (1918-1920); revine la Berlin activând în cadrul departamentului de personal şi administraţie din Ministerul de Externe (1920-1921); consul la Salonic (1921-1925); consul la Constantinopol (1925-1931); consilier de legaţie (1931), respectiv consilier de ambasadă în cadrul Ambasadei germane din Ankara (1932-1936); ministru plenipotenţiar la Bucureşti (aprilie 1936 – ianuarie 1941). După rechemarea sa de la post a fost pus la dispoziţia Ministerului de Externe, fără a mai primi până la sfârşitul războiului însărcinări oficiale importante.

[22] Fritz Gebhard Schellhorn (1888-1982), diplomat de carieră german. Studii de medicină la Tübingen, Londra şi Lausanne, participant la Primul Război Mondial în calitate de cadru militar medical de rezervă. Intră în serviciul diplomatic în 1920 în calitate de ataşat de legaţie. Ataşat de legaţie (din 1923 secretar de legaţie) în cadrul Legaţiei din Bruxelles (1921-1925); activitate în cadrul centralei Ministerului de Externe (1926-1928); secretar de legaţie în cadrul Legaţiei din Copenhaga, fiind însărcinat cu conducerea temporară a Consulatului din Reykjavik (1928-1929); secretar de legaţie (din 1929 consilier de legaţie) în cadrul Legaţiei din Viena (1929-1931); consilier de legaţie în cadrul Ambasadei din Paris (1931-1933); activitate în cadrul centralei Ministerului de Externe (1933-1934); consul la Cernăuţi (1934-1940); consul la Iaşi (1940-1941); consul la Cernăuţi (1941-1944); în urma desfiinţării Consulatului din Cernăuţi în martie 1944, este mutat la Legaţia din Bucureşti. După evenimentele din 23.08.1944 este internat şi ulterior predat autorităţilor sovietice şi rămâne în prizonierat sovietic până în 1956.

Die legionäre Rebellion
in der Sicht des deutschen Konsulats von Jassy, 19.-25. Januar 1941
(Zusammenfassung)

Schlüsselwörter: Putsch; Eiserne Garde; Deutsches Konsulat; Jassy; 1941

Die Auseinandersetzungen zwischen General Ion Antonescu und der Legionärsbewegung, die kurz nach der Bildung der „national-legionären" Regierung in September 1940 aufkamen, traten aufgrund der diametral gegensätzlichen Auffassungen auf, was die Innenpolitik, die wirtschaftlichen Strukturen, die in der rumänischen Gesellschaft durchzuführenden Reformen und den Rhythmus betrifft, in dem diese umgesetzt werden sollten. Die Beziehungen zwischen den beiden Regierungsgruppierungen verschlechterten sich angesichts der legionären Übergriffe und der besorgniserregenden Akzentuierung des Radikalismus der Eisernen Garde im Laufe der Monate November und Dezember 1940 endgültig. Anfang 1941 hatten sich die Beziehungen zwischen den beiden Gruppierungen innerhalb der „national-legionären" Regierung so sehr verschlechtert, dass ein Bruch unausweichlich schien. Die Eiserne Garde versuchte durch den Putsch vom 21-24 Januar 1941 die totale Macht im Staat zu übernehmen, aber General Ion Antonescu schlug – mit deutscher Hilfe – den Putsch nieder. Damit war das Schicksal der Eiserne Garde besiegelt und die meisten Legionäre wurden entweder verhaftet oder zur Flucht nach Deutschland gezwungen. Das Dokument, den wir veröffentlichen, wird im Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin aufbewahrt. Es handelt sich dabei um einen Bericht des deutschen Konsulats aus Jassy, gezeichnet von der deutscher Konsul Fritz Gebhard Schellhorn, der die Ereignisse in Jassy zwischen 19-25 Januar 1941 darstellt.

Clerul din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Registrul oficial din 1945-1948 (II)[*]

Teodor CANDU, Octavian MOŞIN

Lista slujitorilor bisericii din RSSM înregistrați în anul 1946

Nr. o.	Nr. de înre-gistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Observații
1.	440/1	Sterpu Feodor Ivan	Cântăreț	s. Duruitoarea, r-nul Bratuşani, jud. Bălți	-
2.	441/2	Benea Gheorghe Ivan	preot	s. Duruitoarea, r-nul Bratuşani, jud. Bălți	-
3.	442/3	Luchia Petru Ieremia	Cântăreț	s. Selişte, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău	-
4.	443/4	Plămădeală Alexei Mitrofan	Protopop	jud. Cahul, RSSM	-
5.	444/5	Calmâc Isachie Leontie	Ieromonah	s. Hârbovăț, r-nul Bălți, jud. Bălți	Scos de la evidenţă 18.05.1946
6.	445/6	Mordvinov Zaharia Iacov	Preot	s. Ciobruciu, r-nul Slobozia, RSSM	-
7.	446/7	Timuş Alexandru Constantin	Preot	s. Sireț, r-nul Străşeni, jud. Chişinău[1]; s. Ialoveni, r-nul şi jud. Chişinău	-
8.	447/8	Braga Nicolae Nazarie	Preot	s. Ermoclia, r-nul Căuşani, jud. Bender; transferat în or. Chişinău la bis. Buna Vestire	-
9.	448/9	Braga Nazar Ivan	Diacon	s. Ermoclia, r-nul Căuşani, jud. Bender;	-
10.	449/10	Roguta(?) Luchian Ivan	Cântăreț	s. Țâbuleuca, r-nul Dubăsari	-
11.	450/11	Caraman Zaharie Ivan	Ieromonah	Or. Chişinău, RSSM, Catedrala Chişinău.	-
12.	451/12	Usatâi Petru Nicolae	Cântăreț	s. Căinari, jud. Bender	-

[*] Prima parte a apărut în „Archiva Moldaviae", vol. I, 2009, p. 244-282.

13.	452/13	Zaporojan Nicolae Stepan	Cântăreț; Diacon din 30 decembrie 1947	s. Tverdița(?), r-nul Ciadâr-Lunga, jud. Cahul	Scos de la evidență; hirotonit preot și înregistrat la 20.05.1948
14.	453/14	Catâchin Stepan Grigorie	Protopop	or. Bender, RSSM	Scos; scos de la evidență[1]
15.	454/15	Neaga Eugen Ivan	Preot	s. Dânceni, r-nul şi jud. Chişinău	-
16.	455/16	Dimitriu Efrim Ilie	Cântăreț	s. Cobaeşti, r-nul Călăraşi, jud. Chişinău	-
17.	456/17	Vacarciuc Ivan Ananie	Cântăreț	s. Slobozia Hogineşti, r-nul Bravicea, jud. Orhei	-
18.	457/18	Pavlov Victor Grigorie	Preot	tg. Edineți, jud. Bălți	-
19.	458/19	Cozac Porfirie Mihail	Cântăreț	tg. Edineți, jud. Bălți	-
20.	459/20	Donțu Agapie (Arsenie) Toma	Ieromonah	m-rea Chițcani, r-nul şi jud. Bender	Scos de la evidență la 29.08.1946
21.	460/21	Cebotari Timofei Filip	Cântăreț	s. Budeşti, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chişinău	Scis de la evidență 01.10.1947
22.	461/22	Cobasnian Visarion Nicolae	Cântăreț; Preot 28.11.1946	or. Chişinău, bis. Sf. Gheorghe[1]; s. Rădeni, r-nul Străşeni, jud. Chişinău.	-
23.	462/23	Madanu Ivan Vasile[1]	Protopop	r-nul Cotovski, jud. Chişinău; r-nul Cimişlia, jud. Bender[1]	-
24.	463/24	Caftan Neonil (Nicita) Ilie	Ieromonah	m-rea Noul Neamț	-
25.	464/25	Laşco Luca (Leonid) Pavel	Protosinghel	m-rea Noul Neamț	-
26.	465/26	Gross Ivachii Ioanichii Afanasie	Ieromonah	m-rea Noul Neamț	-
27.	466/27	Bodareu Iacov Semeon	Protopop	r-nul Bujor, jud. Chişinău	-
28.	467/28	Leventii (Nectarii) Nicolai Andrei	Ieromonah	s. Manoileşti, r-nul Cotovski, jud. Chişinău	Scos de la evidență pe motiv că a trecut la m-re, 10.09.1948
29.	468/29	Gaina Vasilii Pavel	Preot	s. Albineț, r-nul Făleşti, jud. Bălți	-
30.	469/30	Graties Feofilact (Feodor) Ivan	Ieromonah	s. Găleşti, r-nul Străşeni, jud. Chişinău	Scos de la evidență 24.02.1948

[1] Scris cu creion roşu.

31.	470/31	Fialcovski Feodor Ivan	Preot	s. Zgardeşti, r-nul Chişcăreni, jud. Bălţi	-
32.	471/32	Donţu Gheorghe Vasilii	Cântăreţ	s. Albineţ, r-nul Făleşti, jud. Bălţi	Scos de la evidenţă 28.11.1946
33.	472/33	Grâu Feodor Nicolae[1]	Cântăreţ[1]	s. Cojba, r-nul Glodeni, jud. Bălţi[1]	-
34.	473/34	Lozinski Leonid	Preot	s. Călineşti, r-nul Balotin, jud. Bălţi	-
35.	474/35	Lazarenco (Ioachim) Ilarion Ivan	Ieromonah	s. Cojba, r-nul Glodeni, jud. Bălţi	-
36.	475/36	Cornici Vasile Vonifatie	Preot paroh	or. Bălţi, str. Lenin	(vezi nr. 275/1945 – n.n.)
37.	476/37	Bârgonov Semeon Ilarion	Preot	s. Ţipleşti, r-nul şi jud. Bălţi	-
38.	477/38	Vornician Leonid ladimir	Preot	s. Costeşti, r-nul Cotovski, jud. Chişinău	-
39.	478/39	Moldovan Ignatie Ivan	Preot	s. Hârbova, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
40.	479/40	Russu Andrei Lavrentie	Cântăreţ	s. Plop, r-nul Târnova, jud. Soroca	-
41.	480/41	Camerzan Ivan Cozma	Preot	s. Târnova[1]; s. Plop, r-nul Târnova, jud. Soroca.	-
42.	481/42	Ţurca Feodor Leontie	Cântăreţ	s. Gârle, r-nul Cotovski, jud. Chişinău	Scos de la evidenţă 08.06.1948
43.	482/43	Volontir (Petru) Pahomie Feodor	Ieromonah	s. Fundurul Vechi, r-nul Glodeni, jud. Bălţi	Scos de la evidenţă 22.08.1946
44.	483/44	Dogot Pavel Vasile	Preot	s. s. Rezeni, r-nul şi jud. Chişinău	(Vezi nr. 154/1945 – n.n.)
45.	484/45	Muntean Anton (Anthim) Timofei	Ieromonah	s. Răspopeni, r-nul Răspopeni, jud. Orhei[1]; s. Stolniceni, r-nul Bratuşani, jud. Bălţi	Scos de la evidenţă 29.08.1946
46.	485/46	Rogut Ivan Mihail	Preot	s. Vovuleuca(?) r-nul Dubăsari[1]; transferat la 27.01.1948 în s. Joara de Jos, r-nul Susleni, jud. Orhei	-
47.	486/47	Ghetrman Feodor Gheorghe[1]	Cântăreţ	s. Ţaul, r-nul Târnova, jud. Soroca	Hirotonit preot şi înregistrat mai sus.
48.	487/48	Chihai Dimitrie Vasile	Preot	or. Soroca, RSSM	-
49.	488/49	Delinski Andrei Elisei	Cântăreţ	s. Cubolta, r-nul şi jud. Bălţi	-

50.	489/50	Eftodi Leonid Stepan	Cântăreț[1]; Preot din 10.10.1946	s. Drăsliceni, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chişinău; s. Răspopeni, r-nul Răspopeni, jud. Orhei[1]; s. Ignăței, r-nul Răspopeni, jud. Orhei din 31.03.1948	-
51.	490/51	Melnic Ivan Ivan	Cântăreț	s. Şipca, r-nul Rezina, r-nul Orhei	De asemenea
52.	491/52	Nazarciuc Eugen Andrei	Preot	s. Danul, r-nul Glodeni, jud. Bălți	-
53.	492/53	Duşin Constantin Andrei	Cțntăreț	or. Leova, RSSM	-
54.	493/54	Chițelovski Gheorghe Isaia	Cântăreț	s. Horodişte, r-nul Bratuşani, jud. Bălți	Scos de la evidență, 06.09.1946
55.	494/55	Harbura Feodor Gheorghe	Preot	s. Marcauți, r-nul Briceni, jud. Bălți	-
56.	495/56	Garabaghino Daild Andrei	Cântăreț; Preot	s. Halagari, r-nul Briceni, jud. Bălți; transferat în s. Balcauți 04.05.1947	Reînregistrat ca preot
57.	496/57	Marin Ivan Constantin[1]	Preot	s. Şitag, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca	Înregistrat cu nr. 32
58.	497/58	Toişan (?) Ivan Zinovie[1]	Cântăreț	s. Şitag, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca	Vezi nr. 201/1948
59.	498/59	Gongarenco Nicolai Vasile	Preot	s. Marinici, r-nul Bujor, jud. Chişinău	-
60.	499/60	Poleacov Vladimir Gheorghe[1]	Preot	or. Chişinău, bis. Cimitirului, Şoseaua Costiujeni Nr. 45	Scos de la evidență 28.03.1947
61.	500/61	Glasu Semeon Iacov	Diacon-cântăreț	or. Chişinău, r-nul Stalin, Ivanovskaia r. 8	Scos de la evidență şi înregistrat ca preot; (vezi nr. 289/1945 – n.n.)
62.	501/62	Meş…[2] Constan(tin)[3] Mihai(l)	Preot	s. Zârneşti, r-nul şi jud. Cahul[1]; transferat în s. Tiraspol, r-nul Ciadâr-Lunga, jud. Cahul	-
63.	502/63	Dubianski Victor Aristarh	Preot	or. Chişinău, bis. Buna Vestire; transferat la bis. Sf. Gheorghe din or. Chişinău, 09.12.1946[1]; transferat s. Lipcani, jud. Bălți.	Scos de la evidență
64.	503/64	Camerzan Alexandru Theofil	Preot	s. Trinca, r-nul Edineț, jud. Bălți	-

[2] Rupt.
[3] Întregirea noastră.

65.	504/65	Grib Gheorghe Parfentie	Cântăreț	s. Trinca, r-nul Edineț, jud. Bălți	-
66.	505/66	Scricnic Ignatie Ignatie	Cântăreț	s. Caracaş, r-nul Slobozia, jud. Tiraspol	-
67.	506/67	Buhoci Gavriil Stepan	Egumen	s. Slobozia-Chişcăreni, r-nul Chişcăreni, jud. Bălți; s. Gheciul Vechi, r-nul şi jud. Bălți	-
68.	507/68	Fialcovski Antonin Iannuarie	Preot	or. Tiraspol, RSSM	-
69.	508/69	Voiținski Andrei Mamont	Ieromonah	s. Ciorna, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
70.	509/70	Țurcan Terentie Simion	Cântăreț	s. Ciorna, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
71.	510/71	Popovici Zaharia Filip	Preot	s. Cernoleuca, jud. Soroca, RSSM	-
72.	511/72	Josan Mihail Ivan	Cântăreț; Preot	s. Dănceni, r-nul şi jud. Chişinău	Numit preot şi reînregistrat
73.	512/73	Didenco Sebastian Simion	Cântăreț	s. Jora de Jos, r-nul Susleni, jud. Orhei	-
74.	513/74	Rotari Iosif Ivan	Cântăreț	s. Răduleni, r-nul Floreşti, jud. Soroca, 21.02.1946	Scos de la evidență şi reînregistrat preot la 26.06.1948; în dosar nu este anchetă urmează să fie completată
75.	514/75	Nacladî Mihail Ivan	Cântăreț	s. Făleşti, r-nul Făleşti, jud. Bălți	Scos de la evidență, vezi nr. 267 din 20.07.1948
76.	515/76	Cuznețov Ivan Pantelimon	Preot	s. Făleşti, r-nul Făleşti, jud. Bălți; or Bender, r-nul Bender 22.03.1948	-
77.	516/77	Barbaroş Vasilie Vasile	Cântăreț: numit preot	s. Cobâlnea, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca; numit preot în s. Vâsoca, r-nul Zgurița, jud. Soroca, 26.06.1946	-
78.	517/78	Lihota Ivan Ivan	Preot	s. Coşnița, r-nul Dubăsari, RSSM	-
79.	518/79	Cebotari Andrei Filip	Cântăreț	tg. Târnova, jud. Soroca	-
80.	519/80	Spinei Feodosii Carp	Preot	s. Oxentea, r-nul Susleni, jud. Orhei	Scos de la evidență 05.04.1948
81.	520/81	Caisân Serghei Macarie	Preot	s. Zâmbreni, r-nul Cotovski, jud. Chişinău	-

82.	521/82	Bocan Gheorghe Ivan	Cântăreț	s. Horăşti, r-nul Cotovski, jud. Chişinău	-
83.	522/83	Gherghelaş Dimitrie Anton	Cântăreț	s. Drochia, r-nul Târnova, jud. Soroca; s. Ghizdita, r-nul Drochia, jud. Soroca	Scos de la evidență 29.08.1946, restabilit 09.10.1946
84.	523/84	Zemcic Ilie Stepan	Cântăreț	s. Coteleni, r-nul Lipcani, jud. Bălți	-
85.	524/85	Zoița Toma Ivan	Preot	s. Răciula, r-nul Călăraşi, jud. Chişinău[1]; transferat în s. Hrova r-nul Teleneşti 05.03.1948	Scos de la evidență 26.08.1946
86.	525/86	Haria Ivan Vasile	Cântăreț; Prot din 01.10.1946	s. Răciula, r-nul Călăraşi, jud. Chişinău	-
87.	526/87	Ivaniţki Serafim Simion	Preot	s. Slobozia Veche, r-nul şi jud. Bălți	-
88.	527/88	Palii Tit Petru (Timofei)	Ieromonah	s. Măgura, r-nul Corneşti, jud. Bălți	-
89.	528/89	Samsonov Boris Ivan	Cântăreț	s. Danul, r-nul Glodeni, jud. Bălți	-
90.	529/90	Edeniuc Gheorghe Vasile	Cântăreț	s. Beliavința, r-nul Lipcani, jud. Bălți	-
91.	530/91	Beglii Ivan Vasile	Cântăreț	s. Hileuți, r-nul Râşcani, jud. Bălți	-
92.	531/92	Şcaliniuc Ivan Foca	Cântăreț	s. Berlinți, r-nul Lipcani, jud. Bălți	-
93.	532/93	Bazic Petru Petru[1]	Cântăreț	s. Popeştii de Jos, r-nul Zgurița, jud. Soroca	-
94.	533/94	Strişca Trifan Feodor	Cântăreț	s. Cimişlia, r-nul Bender	Scos de la evidență 31.05.1947
95.	534/95	Traghenco Ivan Haralampie (Ieron)	Ieromonah	s. Hârtop, r-nul Cimişlia, jud. Bender	-
96.	535/96	Druța Mihail Constantin[1]	Cântăreț	s. Vâsoca, r-nul Zgurița, jud. Soroca	Scos de la evidență
97.	536/97	Harghel Pavel Petru	Cântăreț	s. Meşeni, r-nul Răspopeni, jud. Orhe	-
98.	537/98	Gorea Pavel Vavel	Cântăreț	s. Ursoaia, r-nul Căuşani, jud. Bender	-
99.	538/99	Banov Vasile Ivan	Preot	s. Bulboaca, r-nul Bulboaca, jud. Bender; s. Hârbovăț, r-nul şi jud. Bender, 08.08.1946 cu dreptul de a sluji în s. Bulboaca; s. Volontir, r-nul Volontir, jud. Bender	-
100.	539/100	Portărescu Lupu Leontie	Cântăreț	s. Oxentea, r-nul Susleni, jud. Orhei	-

101.	540/101	Chişitiuc (Vladimir) Vichentie Pantelimon	Ieromonah	s. Taşlâc, r-nul Grigoriopol	-
102.	541/102	Caban Maxim Ivan	Cântăreț	s. Curuleni, r-nul Chiperceni, jud. Chişinău	-
103.	542/103	Malai Trofim Stepan	Cântăreț	s. Teleşova, r-nul şi jud. Orhei	Scos de la evidență, 20.03.1946
104.	543/104	Vieru Constantin Andrei	Cântăreț	s. Fundurul Vechi, r-nul Glodeni, jud. Bălți	-
105.	544/105	Şerban Nicolai Ivan	Preot	s. Covurului, r-nul Leova, jud. Chişinău	-
106.	545/106	Morari Afanasie Spiridon	Cântăreț	s. Bulboaca, r-nul Bulboaca, jud. Bender; s. Hârbovăţ, r-nul şi jud. Bender	-
107.	546/107	Coțaga Casian Ilie	Cântăreț	s. Arioneşti, r-nul Otaci, jud. Soroca	Scos de la evidență la 29.08.1946
108.	547/108	Clacicov Ignatie Feodor	Cântăreț	s. Oleşcanii de Sus, r-nul Răspopeni, jud. Orhei	Scos de la evidență la 20.09.1946
109.	548/109	Constantinovici Alexei Mihail	Preot	s. Caplani, jud. Bender, r-nul Olăneşti	-
110.	549/110	Musteaţa Mihail Pavel[1]	Cântăreț	s. Hăsnăşănii Mari, r-nul şi jud. Bălți	-
111.	550/111	Stratan (Victorii) Vasile Ivan	Ieromonah	s. Hăsnăşănii Mari, r-nul şi jud. Bălți	-
112.	551/112	Cociorva Vasile Gheorghe	Cântăreț	s. Jabca, r-nul Vertiujeni, jud. Soroca	-
113.	552/113	Gavrila Ivan Simion	Preot	s. Hănăsenii Noi, r-nul Leova, jud. Chişinău	-
114.	553/114	Pruteanu Ilie Constantin	Cântăreț	s. Hănăsenii Noi, r-nul Leova, jud. Chişinău	-
115.	554/115	Rozmainski Feodor Andrei	Preot	s. Bălăureşti, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău; transferat în s. Nisporeni, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău	-
116.	555/116	Fediuh David Andrei	Preot	s. Catranic, r-nul Faleşti, jud. Bălți; transferat în s. Glinjeni, r-nul Chişcăreni, jud. Bălți, 18.07.1946	-
117.	556/117	Basiulu David Sofronie	Cântăreț	s. Cocieri, r-nul Dubăsari, RSSM	-
118.	557/118	Russu Agapie Iacov[1]	Cântăreț	s. Pocembouți, r-nul Bratuşani, jud. Bălți	-
119.	558/119	Ivanov Gheorghe Ivan	Preot	s. Stolniceni, r-nul Bratuşani, jud. Bălți	Scos de la evidență 10.04.1946

120.	559/120	Stadler Stepan Ivan	Cântăreț	s. Corbul, r-nul Târnova, jud. Soroca	Scos de la evidență 18.11.1947
121.	560/121	Dimitriu Vladimir Ivan	Preot	or. Bălți, RSSM	-
122.	561/122	Varzari Ivan Iachinorovici	Preot	s. Moriceni(?), r-nul Briceni, jud. Bălți; s. Ulmu, r-nul Cotovski, jud. Chişinău; transferat în s. Pelinia, jud. Bălți	-
123.	562/123	Doina Serghei Vartolomeu	Preot	s. Sineşti, r-nul Corneşti, jud. Bălți	-
124.	563/124	Puşcaş Anatolie Ivan	Cântăreț	or. Chişinău, biserica Buna Vestire	Scos de la evidență la 22.08.1946
125.	564/125	Patereu Vasile Feodor	Cântăreț	s. Panelia(?), r-nul şi jud. Bălți	-
126.	565/126	Mihai Gheorghe Ivan	Cântăreț	s. Petruşani, r-nul Bolotinului, jud. Bălți	Scos de la evidență 29.08.1946
127.	566/127	Pelin Efimie Simion	Cântăreț	s. Văratic, r-nul Brătuşani, jud. Bălți	Scos de la evidență 29.08.1946
128.	567/128	Ciofu Alexei Ivan	Cântăreț	s. Şaptebani, r-nul Bolotinului, jud. Bălți	Scos de la evidență la 29.08.1946
129.	568/129	Lupaşco Ivan Ivan	Cântăreț	s. Mălăeşti, r-nul Bolotinului, jud. Bălți	Scos de la evidență la 29.08.1946
130.	569/130	Vatavu Ivan Haralampie[1]	Cântăreț	s. Galaşeni, r-nul Bolotin, jud. Bălți	-
131.	570/131	Galos Constantin Leontie[1]	Cântăreț	s. Costeşti, r-nul Bolotin, jud. Bălți	Scos de la evidență la 29.08.1946
132.	571/132	Marjina Simion Demitrie[1]	Cântăreț	s. Gaicani, r-nul Bratuşani, jud. Bălți	Scos de la evidență 29.08.1946
133.	572/133	Pascal Vasile Gheorghe	Cântăreț	s. Pociumbeni, r-nul Bratuşani, jud. Bălți	Scos de la evidență la 29.08.1946
134.	573/134	Pairele Emilian Ilie	Cântăreț	s. Strugovca, r-nul Glodeni, jud. Bălți	Reînregistrat la 01.09.1946
135.	574/135	Ghețiul Alexandru Petru	Preot	s. Strâmba, r-nul şi jud. Bălți[1]; s. Codreni, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
136.	575/136	Alexandri Anatolie Leonid	Preot	/-/	-
137.	576/137[1]	Volc Filip Iacov	Cântăreț	s. Codreni, r-nul Otaci, jud. Soroca	Scos de la evidență la 29.08.1946

138.	576/137	Braguța Nicolai Mihail	Cântăreț	s. Sudarca, r-nul Otaci, jud. Soroca	Scos de la evidență din funcția de cântăreț și înregistrat în calitate de preot cu nr. 176 din 24.02.1948
139.	577/138	Basarab Ivan Gheorghe[1]	Cântăreț	s. Sadâc, r-nul Baimaclia, jud. Cahul	-
140.	578/139	Cebotari Haralampie Vasile	Cântăreț	s. Cuhureştii de Sus, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca	-
141.	579/140	Ciubarî Andrei Stepan	Cântăreț	s. Arioneşti, r-nul Otaci, jud. Soroca; transferat în s. Gârbova, r-nul Otaci, jud. Soroca, 01.01.1947	Scos de la evidență la 27.08.1946[1]
142.	580/141	Vancan Feodor Ivan	Preot	s. Pepeni, r-nul Sângerei, jud. Bălți	Scos de la evidență 29.08.1946
143.	581/142	Tipa Nicole Feodor	Cântăreț; Preot	s. Braicova, r-nul Otaci, jud. Soroca; s. Briceni	Hirotonit preot la 01.12.1947
144.	582/143	Potorac Mihail Loghin	Preot	s. Calaraşeuca, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
145.	583/144	Cialov Ipolit Doroftei	Cântăreț	s. Cucueții Vechi, r-nul Râşcani, jud. Bălți	-
146.	584/145	Zarea Isai Gherghe	Cântăreț[1]; Preot	s. Şura, r-nul Drochia, jud. Soroca[1]; s. Prajilo, r-nul Floreşti, jud. Soroca	reînregistrat ca preot la 11.10.1946
147.	585/196[4]	Florea Mihail Nicolae	Cântăreț	s. Cernoleuca, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
148.	586/197	Hâncu Grigorie Ivan	Cântăreț	s. Crişcăuți, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
149.	587/198	Ruban Ivan Vasile	Preot	s. Grinăuți (temporar s. Mihăileşti, Dănjeni) r-nul Ocnița, jud. Soroca[1]; transferat în s. Dănjeni, r-nul Ocnița, jud. Soroca,cu dreptul de a sluji la biserica din s. Ocnița	-
150.	588/199	Mastițki Pavel Petru	Preot	stația Octnița, (temporar s. Ocnița, Lipnic, Paustova) r-nul Ocnița, jud. Soroca	-

[4] Aşa în original.

151.	589/200	Moroz Gavriil Conon	Preot	s. Opaci, r-nul Căuşani, jud. Bender[1]; bis. Sf. Petru şi Pavel, or. Chişinău	-
152.	590/201	Sandu Vasile Mihail	Cântăreț	s. Pepeni, r-nul Sângera, jud. Bălți;	Scos de la evidență, 29.08.1946
153.	591/202	Șpac Grigorii Gherasim	Cântăreț	s. Cioc Maidan, r-nul Romanovca, jud. Bender	Scos de la evidență la 29.08.1946
154.	592/203	Țărușa Gheorghe Vasile	Cântăreț	s. Țareuca, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
155.	593/204	Iordan Vasile Simion	Cântăreț	s. Căușănii Noi, r-nul Căușăni, jud. Bender	-
156.	594/205	Barajin Gavriil Vasile	Cântăreț	s. Vertiujeni, r-nul Vertiujeni, jud. Soroca	Scos de la evidență 29.08.1946
157.	595/206	Bejenari Filimon Ivan	Preot	s. Burlăneşti, r-nul Edineț, jud. Bălți şi temporar în s. Gordineşti	-
158.	596/207	Bonarescu Pavel Ivan	Cântăreț	s. Scăeni, r-nul Târnova, jud. Soroca	-
159.	597/208	Cebotari Avtonom Vasile	Cântăreț	s. Cărbuna, r-nul Căinari, jud. Bender	-
160.	598/209	Uspenski Pavel Ivan	Preot	s. Troiţcoe, r-nul Romanovca, jud. Bender; or. Bender, catedrala Schimbarea la Față	-
161.	599/210	Cațera Ivan Ieron Petru	Ieromonah	s. Țarigrad, r-nul Drochia, jud. Soroca; s. Ochiul Alb, r-nul Râşcani, jud. Bălți	-
162.	600/211	Jucov Onisim Vasile	Cântăreț	s. Cubani, r-nul Balotinului, jud. Bălți	-
163.	601/212	Marian Ivan Iacov[1]	Cântăreț	s. Jora de Mijloc, r-nul Susleni, jud. Orhei	Scos de la evidență la 29.08.1946
164.	602/213	Jiera Spiridon Silvestru	Cântăreț[1]; Preot	s. Țepordei, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca[1]; preot în s. Cuciureştii de Sus, r-nul Cotiujeni din 15.04.1946[1]; s. Vărăncău, r-nul Vertiujani, din 07.06.1948	Scos de la evidență 29.08.1946
165.	603/214	Popuşoi Chiril Sergei	Cântăreț	s. Susleni, r-nul Susleni, jud. Orhei	-
166.	604/215	Vorona Ivan Alexei	Cântăreț	s. Copciac, r-nul Volontir, jud. Bender	-
167.	605/216	Cenuşa Ştefan Gheorghe	Preot	s. Slobozia, r-nul Chişcăreni, jud. Bălți	-
168.	606/217	Demitru Vladimir Ivan[1]	Preot	or. Bălți, RSSM	-

169.	607/218	Mihail Vasile Ivan[1]	Preot	s. Berlineț, r-nul Lipcani, jud. Bălți	Scos de la evidenț la 09.08.1947
170.	608/219	Vasilachi (Gherontie) Gheorghe Gavriil	Egumen m-rii Rudi	s. Rudi, m-rea Rudi, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
171.	609/220	Petrov Serghei Petru	Preot	s. Corbul, r-nul Târnova, jud. Soroca[1]; or. Chișinău, bis. Ciuflea	-
172.	610/221	Guşa Ilie Vasile	Cântăreț	s. Pelenia, jud. Bălți	Scos de la evidență la 29.08.1946
173.	611/222	Elaş Petru Alexandru	Cântăreț	s. Hodărăuți, r-nul Ocnița, jud. Soroca	-
174.	612/223	Başcov Pantelimon Feodor	Cântăreț	s. Sângera, r-nul şi jud. Chişinău	-
175.	613/224a	Marcov Trofim Petru	Preot	s. Brânzoaia, r-nul Volontir, jud.Bender	-
176.	614/224b	Mariciuc Feodor Procopie	Cântăreț	Tg. Briceni, r-nul Briceni, Jud. Bălți	-
177.	615/225	Fortuna Vasile Ivan	Cântăreț	s. Bărboi, r-nul Brătuşani, jud. Bălți	Scos de la evidență la 29.08.1946
178.	616/226	Guma Ivan Anton	Cântăreț	s. Rogojani, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca	Scos de la evidență la 29.08.1946
179.	617/227	Jaloba Vasile Isidor	Preot	s. Briceni, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
180.	618/228	Bosâi Nichifor Procopie	Cântăreț	s. Briceni, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
181.	619/229	Chioresco Filip Mihail	Preot	s. Coşcodeni, r-nul Chişcăreni, jud. Bălți	-
182.	620/230	Cozacu Pavel Feodor	Cântăreț	s. Coşcodeni, r-nul Chişcăreni, jud. Bălți	Scos de la evidență la 29.08.1947
183.	621/231	Maliuta Filip Vasile	Cântăreț	s. Maramonovca, r-nul Târnova, jud. Soroca	-
184.	622/232	Coştei Valentin Vasile	Cântăreț	s. Năduşita, r-nul Drochia, jud. Soroca, s. Țarigrad, r-nul Drochia, jud. Soroca din 03.03.1948	-
185.	622/233	Filipp Leon Constantin	Cântăreț	s. Nişcani, r-nul Călăraşi, jud. Chişinău[1]; s. Țâpala, r-nul şi jud. Chişinău	Scos de la evidență la 29.12.1947
186.	623/234	Botnar Carp Feropont	Cântăreț	s. Prajila, r-nul Floreşti, jud. Soroca	-
187.	624/235	Ghertiaga Feodor Artemie	Cântăreț	s. Bogrăneşti, jud. Soroca, r-nul Floreşti	Scos de la evidență la 22.08.1946

188.	625/236	Smolevici Ivan Amvrosie	Preot	s. Prăjila, r-nul Floreşti, jud. Soroca, deservind temporar şi s. Bagrineşti[1]; transferat în s. Poiana, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca	-
189.	626/237	Sadovici Feodor Feodor	Cântăreţ	s. Râşcani, r-nul Râşcani, jud. Bălţi	-
190.	627/238	Zaşinski Filaret Feodor	Preot	s. Cotova, r-nul Zgurişţa, jud. Soroca[1]; s. Cernoleuca, r-nul Otaci, jud. Soroca.	-
191.	628/239	Timuş Ivan Ivan	Preot	s. Temeleuţi, r-nul Călăraţi, jud. Chişinău	-
192.	629/240	Paraschiv Ivan Semion	Cântăreţ	s. Cinişăuţi, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
193.	630/241	Harcenco Vasile Tihon	Preot	or. Bălţi, RSSM, deserveşte şi s. Sturzăuca, jud. Bălţi	-
194.	631/242.	Şiuca Andrei Semion	Cântăreţ	s. Slobozia, r-nul Chişcăreni, r-nul Bălţi	-
195.	632/243	Durnea Nichita Nicolae	Cântăreţ	s. Chişcăreni, r-nul Chişcăreni, jud. Bălţi	-
196.	633/244	Arşaş Feodor Dimitrei	Preot	s. Duşuluşani, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca	-
197.	634/245	Vetrigan Ivan Ilie	Cântăreţ	s. Duşuluşani, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca	-
198.	635/246	Popistaş Mihail Pavel	Cântăreţ	s. Caşunca, r-nul Floreşti, jud. Soroca	-
199.	636/247	Galos Anton Leontie	Cântăreţ	s. Brăneşti, r-nul Bolotinului, jud. Bălţi	-
200.	637/248	Zbanc Vasile Feodor[1]	Cântăreţ	s. Ochiul Alb, r-nul Râşcani, jud. Bălţi	-
201.	638/249	Paşinski Nicolae Pavel	Preot	s. Botuşani, r-nul Râbniţa	-
202.	639/250	Serghii Zaharia Mihail	Cântăreţ	s. Susleni, r-nul Susleni, jud. Orhei	-
203.	640/251	Mordari Nicolae (Natahaiil) Zinovie	Ieromonah	s. Meleneştii Vechi, r-nul Teleneşti, jud. Orhei[1]; s. Cucuruzeni, r-nul Chiperceni, jud. Orhei, 20.05.1948	-
204.	641/252	Turchin Mihail Filimon	Cântăreţ	s. Burlăneşti, r-nul Edineţi, jud. Bălţi	-
205.	642/253	Cuşniţki Vasile Ivan[1]	Cântăreţ	s. Viişor, r-nul Edineţ, jud. Bălţi	Scos de la evidenţă la 29.08.1946
206.	643/254[1]	Caimacan Vasile Nicolae[1]	Cântăreţ	or. Cahul, catedrala; bis. Sf. Gheorghe din or. Chişinău	Vezi nr. 165, din 28.01.1948
207.	644/255	Turganinov Nichifor Iacov	Cântăreţ	s. Nezavetailovca, r-nul Slobozia, peste Nistru	-

208.	645/256	Hodorogea Procopie Feodor	Cântăreț	S. Cuizovca, r-nul Chiperceni, jud. Orhei[1]; s. Camencia, r-nul şi jud. Orhei	A fi considerat înregistrat din 18.05.1947
209.	646/257	Saramaniuc Haralampii Ivan	Cântăreț	s. Cotova, jud. SOroca, r-nul Zgurița	-
210.	647/258	Roşca Vasile Iacov	Preot	s. Cioreşti, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău	-
211.	648/259	Turcin Alexandru Seghei	Preot	s. Giduleni, r-nul Chiperceni, jud. Orhei; transferat în s. Brăviceni, r-nul şi jud Orhei, cu deservirea bisericii din Gorianov la 15.08.1946	-
212.	649/260	Vidraşco Timofei Nicolae	Preot	s. Brânzeni, r-nul Răspopeni, jud. Orhei	-
213.	650/261	Chihai Mihail Gheorghe	Cântăreț	s. Cenuşa, r-nul Floreşti, jud. Soroca	-
214.	651/262	Pretiatcov Vladimir Mihail	Cântăreț	s. Strâmba, r-nul şi jud. Bălți	-
215.	652/263	Bunduchi Zotic Ilie[1]	Cântăreț	s. Ternovca, r-nul Tiraspol, de peste Nistru	Scos de la evidență la 27.08.1946
216.	653/264	Popovici Pavel Vasile	Preot	or. Chişinău, bis. Înălțarea Domnului, r-nul Stalin	-
217.	654/265	Jelahovski Timofei Gavriil	Preot	s. …[5], r-nul Romanovca, jud. Bender[1]; s. Carabetovca, r-nul Romanovca, jud. Bender	-
218.	655/266	Pastuhov Vasile Ivan	Cântăreț	s. Dânjeni, r-nul Ocnița, jud. Dânjeni	-
219.	656/267	Ostapov Pavel Ivan	Preot	s. Dânjeni, r-nul Ocnița, jud. Soroca,	-
220.	657/268	Conovodov Feodor Ilie	Diacon	s. Horodişte, r-nul Călăraşi, jud. Chişinău.	-
221.	658/269	Roşca Vasile Iacov	Preot	bis. Sf. Mihail, s. Ciorăşti, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău[1]; s. Pelinia, r-nul şi juud. Bălți[1]; transferat în s. Ulmu, r-nul Cotovski, jud. Chişinău, 10.11.1947	-
222.	659/270	Vrabii Mihail Filip	Preot	s. Sireț, r-nul Străşeni, jud. Chişinău; deserveşte şi s. Micăuți	Scos de lamevidență 03.01.1946; restabilit în funcție

[5] Ilizibil.

223.	660/271	Petrachi Sofronie Ivan	Cântăreț	s. Cerlina, r-nul Vertiujani, jud. Soroca	Scos de la evidență şi hirotonit preot nr. 110 din 1947
224.	661/272	Uscatu Serghei Petru	Cântăreț	s. Fundurii Vechi, r-nul Glodeni, jud. Bălți	-
225.	662/273	Râbalcenco Pantelimon Feodor	Protopop	or. Chişinău, str. Înălțării, Nr. 58	-
226.	663/274	Achimov Nicolae Terentie	Protopop	s. Parcani, r-nul Tiraspol	-
227.	664/275	Macinski Iacov Terentie	Cântăreț	s. Calaraşeuca, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
228.	665/276	Popovici Gavriil Feodor	Cântăreț	s. Mereşeuca, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
229.	666/277	Sarcovici Mihail Matei[1]	Preot	s. Petruşăni, r-nul Balotinului, jud. Bălți	Scos de la evidență la 18.03.1947
230.	667/278	Vâlcov(?) Varahie Gheorghe	Preot	s. Cimişlia, r-nul CImişlia, jud. Bender	-
231.	668/279	Daghi Bartolomeu Matei	Cântăreț	or. Bălți, Catedrala Nouă	-
232.	669/280	Bolduşa Boris Ivan	Cântăreț	s. Bleşeneuți, r-nul Edineț, jud. Bălți	-
233.	670/281	Usatâi Pavel Constantin	Cântăreț	s. Zâmbreni, r-nul Cotovski, jud. Chişinău	Înregistrat în anul 1947 ca preot
234.	671/282	Stratan Arcadie Feodor	Ieromonah	s. Frumoasa, r-nul Bravicea, jud. Orhei	-
235.	672/283	Caşcareki Dimitrie Dimitrie	Preot	s. Prodăneşti, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca[1]; s. Vadul Raşcov, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca	-
236.	673/284	Roşcovan Sinesie Anton	Ieromonah	s. Recea, r-nul Străşăni, jud. Chişinău; s. Oneşti, r-nul Bravicea, jud. Orhei, din 26.02.1948	-
237.	674/285	Pâslăraş Grigorie Dimitrie	Cântăreț	s. Drăgoneşti, r-nul Sângerei, jud. Bălți	Trecut ca preot şi înregisrat în 1947
238.	675/286	Bâsovski Nicolae Ivan	Protoiereu	s. Toițcani, r-nul Lipcani, jud. Bălți	-
239.	676/287	Macrinici Apolinarie Petru	Ieromonah	s. Pituşca, r-nul Călăraşi, jud. Chişinău	Scos de la evidență la 02.10.1946
240.	677/288	Huzun Alexandru Petru	Cântăreț	s. Călineşti, r-nul Balotin, jud. Bălți	-
241.	678/289	Pranițki Ivan Feodor	Cântreț	s. Derneu, r-nul Brăvicea, jud. Orhei	-

242.	679/290	Gonța Semeon Gheorghe	Cântăreț	s. Truşeni, r-nul şi jud. Chişinău	Scos de la evidență la 20.09.1946
243.	680/291	Groza Ştefan Serghei	Cântăreț	s. Podoimița, r-nul Camenca	-
244.	681/292	Hâncu Victor Grigorie	Cântăreț	s. Arioneşti, r-nul Otavci, jud. Soroca	Scos de la evidență la 29.08.1946
245.	682/293	Lungu Mihail Ivan	Cântăreț	s. Găleşti, r-nul Străşeni, jud. Chişinău	-
246.	682/293[6]	Svetlov Vucol Iacov	Preot	s. Cuşnirca, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca[1]; s. Cobâlnea, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca din 03.03.1948	-
247.	683/294	Sşucovski Dimitrie Ivan	Cântăreț	s. Glinjeni, r-nul Chişcăreni, jud. Bălți	-
248.	684/295	Catrinici Ioachim Ivan	Cântăreț	s. Cuşnirovca, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca	-
249.	685/296	Ploşniță Ivan Leon	Cântăreț	s. Pecişte, r-nul Răspopeni, jud. Orhei	-
250.	686/297	Musteața Nicolai Zaharia	Cântăreâ	s. Pecişte, r-nul Răspopeni, jud. Orhei	-
251.	687/298	Săcară Iacov Darie[1]	Preot	s. Copciac, r-nul Volontir, jud. Bender	Scos de la evidență la 26.01.1948
252.	688/299	Partolac Iulian Condratie	Preot	s. Ciuciulo, r-nul Balotin, jud. Bălți, cu dreptul de a desevi Viişoara şi Biserican	-
253.	689/300	Andreevici Chiril Gheorghe	Preot	s. Pepeni, r-nul Sângerei, jud. Bălți, cu dreptul de a deservi şi s. Prepelița	-
254.	690/301	Lozovan Damian Gheorghe,	Ieromonah	m-rea Vărzăreşti, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău	(Vezi nr. 40/1945)
255.	691/302	Tipa Gheorghe Feodor	Preot	s. Hirişăni, r-nul Teleneşti, jud. Orhei	Scos de la evidență la 28.01.1947
256.	692/303	Popovici Ivan Feodor	Preot	bis. Adormirii Maicii Domnului, s. Pogorna, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca	-
257.	693/304	Marcenco Alexei Erothei	Cântăreț	or. Orhei, RSSM	-
258.	694/305	Axentii Gheorghe Ivan	Cântăreț	s. Cioreşti, r-nul Nisporeni	-
259.	695/306	Bragnebun Trofim Iacov	Cântăreț	s. Ternovca, r-nul Tiraspol	-

[6] Aşa în original.

260.	696/307[1]	Leahu Ştefan Dimitrie	Cântăreţ	s. Iurceni, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău	Scos de la evidenţă la 14.02.1948, L. Savi…[7] <m.p.>
261.	697/308	Buniţki Constantin Fast… (?)	Preot	bis. Adormirii Maicii Domnului, tg. Camenca, RSSM	-
262.	698/309	Papuc Feodor Gheorghe	Cântăreţ; Preot	bis. Sf. Nicolae, s. Năpodeni, r-nul Cornești, jud. Bălți[1]; s. Ghercești, r-nul Cornești, jud. Bălți	-
263.	699/310	Pulbere Grigore Gheorghe	Cântăreţ	s. Cioc-Maidan, r-nul Romanovca, jud. Bender	-
264.	700/311	Creciun Filip Mefodie	Cântăreţ	s. Cechir-Menjir, r-nul Bulboaca, jud. Bender	-
265.	701/312	Poiarcov Pavel Ştefan[1]	Cântăreţ	bis. Buna Vestire, or. Chişinău	Scos de la evidenţă şi reînregistrat ca preot (cca 1947)
266.	702/313	Macicovski Antonie Anastasie	Cântăreţ	staţia Ocniţa, r-nul Ocniţa, jud. Soroca	-
267.	703/314	Chelar Feodor Ivan	Preot	s. Marandeni, r-nul şi jud. Bălţi	
268.	704/315	Curski Vasile Vasile	Preot	bis. Adormirii Maicii Domnului, s. Vporoncova, r-nul Râbniţa. RSSM	-
269.	705/316	Pavlovski Inochentie Vasile	Egumen de m-re[1]; ieromonah din 11.02.1947	m-rea Curchi, r-nul Orhei, jud. Orhei[1]; s. Rezina, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
270.	706/317	Răilean Ivan Iacov	Cântăreţ	s. Negureni, r-nul Răspopeni, jud. Orhei[1]; s. Rezina, r-nul Rezina, jud. Orhei; transferat la 30.12.1947 în s. Pecişte, r-nul Răspopeni, jud. Orhei	-
271.	707/318	Botezat Stepan Serghei	Cântăreţ	s. Râşcani, or. Chişinău; transferat la bis. Înălţarea Domnului, or. Chişinău, la 28.11.1946	-

[7] Ilizibil.

272.	708/319	Cuciubinski Mil Mihail	Preot	bis. Adormirii Maicii Domnului, s. Ciopleni, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chişinău[1]; s. Ruseştii Noi, r-nul Cotovski, jud. Chişinău; transferat în s. Lunga, r-nul Dubăsari	-
273.	709/320	Griza Sosifei[8] Mihail	Ieromonah	bis. Sf. Nicolae, s. Isacovo, r-nul şi jud. Orhei,	Scos de la evidenţă 08.06.1947
274.	710/321	Briciag Pimen Petru	Ieromonah	bis. Vovedenia, s. Ulmu, r-nul Cotovski, jud. Chişinău	-
275.	711/322	Şevalev Porfirie Pavel	Cântăreț	s. Isacov, r-nul şi jud. Orhei	Scos de la evidenţă ca cântăreţ, vezi nr. 212/1948
276.	712/323	Adam Iacov Vasile	Cântăreț	s. Mileştii Mici, r-nul şi jud. Chişinău	-
277.	713/324	Sugac Eugen Vladimir	Preot	s. Parcova, r-nul Bratuşani, jud. Bălți	-
278.	714/325	Evtodienco Ivan Andrei	Cântăreț	s. Tocmazei, r-nul şi jud. Tiraspol	-
279.	715/326	Petrovici Leon Pantelimon	Cântăreț	s. Teleneşti, r-nul Teleneşti, jud. Orhei	-
280.	716/327	Rotari Vasile Ivan	Cântăreț	s. Pepeni, r-nul Sângerei; jud. Bălți	-
281.	717/328	Draganciul Iosif Emanuil	Preot	s. Popovca, r-nul Căuşani, jud. Bendere	-
282.	718/329	Madan Constantin Zaharia	Cântăreț	s. Truşeni, r-nul şi jud. Chişinău	Scos de la evidenţă 05.04.1948
283.	719/330	Martâniuc Mihail Macarie	Cântăreț	s. Horodişte, r-nul Chiperceni, jud. Orhei	-
284.	720/331	Ignat Dimitrie Petru	Cântăreț	s. Marinici, r-nul Bujor, jud. Chişinău	-
285.	721/332	Chițan Gheorghe Ivan	Cântăreț	s. Minjir, r-nul Bujor, jud. Chişinău	-
286.	722/333	Pîrlog Ivan Demianovici	Cântăreț	s. Minjir, r-nul Bujor, jud. Chişinău	-
287.	723/334	Vrabie Ivan Vasile	Cântăreț	s. Recea, r-nul Străşeni, jud. Chişinău	Înregistrat sub nr. 80
288.	724/335	Dobrovolski Victor Iacov	Preot	s. Blijnii Hutor, r-nul Tiraspol, peste Nistru	Scos de la evidenţă
289.	725/336	Pianchin Gheorghe Daniil	Preot	s. Ungheni-Dănuţeni, r-nul Ungheni, jud. Bălți	-
290.	726/337	Linic Stepan Vasile	Cântăreț	s. Măgura, r-nul Făleşti, jud. Bălți	-

[8] Întregit după nr. 141/1947.

291.	727/338	Hariton Gheorghe Simion	Cântăreț	s. Caragaşii Vechi, r-nul şi jud. Cahul	-
292.	728/339	Țurcan Ivan Ivan	Cântăreț	s. Brânzenii Vechi, r-nul Răspopeni, jud. Orhei	-
293.	729/340	Vilchin Grigore Condratie	Preot	s. Chirganii Vechi, r-nul şi jud. Cahul	-
294.	730/341	Goian Matei Pavel	Protopop	Jud. Cahul	(Vezi nr. 436/1945 – n.n.)
295.	731/342	Ursache Nicolai Constantin	Preot	Bis. Sf. Nicolae, s. Şolcani, r-nul Zgurişţa, jud. Soroca	-
296.	732/343	Dorif Luca Alexei	Cântăreț	s. Abaclia, r-nul Romanovca, jud. Bender	-
297.	733/344	Cotuni Nectarie Ivan	Ieromonah	s. Abaclia, r-nul Romanovca, jud. Bender; catedrala or. Chişinău	-
298.	734/345	Moscalenco Valentin Ivan	Cântăreț	or. Ungheni, r-nul Ungheni, jud. Bălți	-
299.	735/346	Placinta Vasile Gheorghe	Cântăreț	s. Grinouți, r-nul Ocnița, jud. Soroca	-
300.	736/347	Vieru Alexandru Luca	Cântăreț	s. Chetrosu, r-nul Drochia, jud. Soroca	-
301.	737/348	Dascal Parascovia Chiril	Egumenă	m-rea Japca, r-nul Vertiujani, jud. Soroca	-
302.	738/349	Sârbu Ivan Leontie	Cântăreț	s. Chiperceni, r-nul Chiperceni, jud. Orhei	Scos de la evidență la 29.03.1948
303.	739/350	Popa Ivan Stepan	Cântăreț	s. Mihăileni, r-nul Râşcani, jud. Bălți[1]; bis. Sf. Nicolae, or. Bălți	-
304.	740/351	Arşenii (?) Grigorie Feodor	Preot	s. Bujor, r-nul Bujor, jud. Chişinău, temporar în s. Şişcani	-
305.	741/352	Strugaru Andrei Grigore	Cântăreț	s. Rotunda, r-nul Brânzeni, jud. Bălți	-
306.	742/353	Polianski Petru Andrei	Preot	s. Naslavcia, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
307.	743/354	Simion Sebastian Isaia	Ieromonah	s. Dolna, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău	-
308.	744/355	Sireţan Grigore Constantin	Cântăreț	s. Dolna, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău	-
309.	745/356	Delimarski Dimitrie Ioanchie	Preot	s. Molovata, r-nul Susleni, jud. Orhei	-
310.	746/357	Popa Gheorghe Mihail	Cântăreț	s. Echimăuți, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
311.	747/358	Roibu Ieraclie Filip	Ieromonah	s. Meşeni, r-nul Răspopeni, jud. Orhei	Scos de la evidență

312.	748/359	Panico Petru Ivan	Preot	s. Buciuşca, r-nul Rezina, jud. Orhei, temporar deserveşte şi s. Gorod … (?), r-nul Chiperceni şi Saharna, din 15.06.1948	-
313.	749/360	Spatari Maxim Vasile	Cântăreț	s. Buciuşca, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
314.	750/361	Bogatâi Ivan Pavel	Diacon	or. Tiraspol, bis. Sf. Nicolae	-
315.	751/362	Ursachi Gheorghe Alexei	Cântăreț	s. Slpobozia-Bălți, r-nul şi jud. Bălți	-
316.	752/363	Potârna Feodor Grigore	Cântăreț	s. Vorniceni, r-nul Străşeni, jud. Chişinău	-
317.	753/364	Zagnat Nicolae asile	Cântăreț	s. Marandeni, r-nul şi jud. Bălți	-
318.	754/365	Murea Constantin Vasile	Preot	s. Pituşca, r-nul Călăraşi, jud. Chişinău	-

Lista slujitorilor bisericii din RSSM înregistrați în anul 1947

Nr. o.	**Nr. de înre-gistrare**	**Prenumele numele patronimicul**	**Funcția**	**Locul numirii**	**Observații**
319.	755/366	Caraman Vasile Andrei	Cântăreț 03.01.1947	s. Slobozia Hodorogea, r-nul Chiperceni, jud. Orhei	-
320.	756/367	Florescu Isac Gavriil	Cântăreț 04.01.1947	s. Hârtopul Mare, r-nul Criuleni, jud. Orhei	-
321.	757/368	Matei Feodor Gavriil	Cântăreț 04.01.1947	s. Hârtopul Mare, r-nul Criuleni, jud. Orhei	Scos de la evidență la 14.05.1948
322.	758/369	Frațman Mitrofan Petru	Preot 10.01.1947	s. Măcăreşti şi s. Costuleni, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău	-
323.	759/370	Verdâş Vitalie Gheorghe	Preot 10.01.1947	s. Mălăeşti, r-nul Tiraspol, RSSM; transferat în s. Dubăsarii Vechi, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chişinău	Hirotonit, a fost reînregistrat cu nr. 132
324.	760/371	Lupan Inochentie Vasile	Ieromonah 15.01.1947	s. Puhoi, r-nul Vadul lui Vodă[9], jud. Chişinău	-
325.	761/372	Strâmbei Chiriac Grigorie	Cântăreț 15.01.1947	s. Puhoi, r-nul şi jud. Chişinău	-
326.	762/373	Guşa Vichentie Grigore	Protoiereu 15.01.1947	s. Costuleni, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău	-

[9] Aşa în original; a se citi r-nul Chişinău.

327.	763/374	Cuceriavâi Leonid (Loctanțiu) Feodor	Ierodiacon	Conducerea Eparhială, or. Chişinău, RSSM	Scos de la evidență
328.	764/375 şi sub Nr. 765/376	Statov Pavel Constantin[1]	Protoiereu	Catedrala Schimbarea la Față, or. Bender; protopop a jud. Bender	Înregistrat în 1947
329.	766/377	Nicolaenco Gherasim Carp	Cântăreț	s. Nezavetailovca, r-nul Slobozia	-
330.	767/378	Vutian Anton Tit	Protopop	al r-nelor Râşcani, Bratuşani, Edineț, Lipcani şi Briceni	-
331.	768/379	Zotic Mihail Andrei	Cântăreț	s. Cimişeni, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chişinău	-
332.	769/380	Lâcov Macar Moisei) Gavriil	Ieromonah	s. Cimişeni, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chişinău	Scos de la evidență la 20.05.1948
333.	770/381	Brâciag Vladimir (Varnava) Alexandru	Ieromonah	s. Scoreni, r-nul Străşeni, jud. Chişinău[1]; s. Nimoreni, r-nul şi jud. Chişinău	Scos de la evidență 06.12.1947
334.	771/381	Delinski Alexandru Aftenie[1]	Preot	s. Peresecina, r-nul Criuleni, jud. Orhei	-
335.	772/382	Molodcenco Vasile Alexandru	Preot	s. Isacova, r-nul Orhei	-
336.	773/383	Tipa Nicolai Fedor	Preot	s. Corbul, r-nul Târnova	Hirotonit preot din cântăreț în noiembrie 1947
337.	774/384	Şpac Grigore Gherasim	Preot	s. Peresecina, r-nul Criuleni, RSSM	Hirotonit preot din cântăreț în decembrie 1947
338.	775/385	Mațco Ignatie Sidor	Preot	s. Raşcova, r-nul Camenca, RSSM	-
339.	776/386	Nița Ivan Vasile	Cântăreț	s. Peresecina, r-nul Criuleni, RSSM	-
340.	777	Arnaut Fadei Mihail[1]	Preot	s. Costeşti, r-nul Cotovski, jud. Chişinău	hirotonit din diacon în martie 1948 al doilea preot la bis. Sf. Nicolae; a se vedea nr. 190
341.	778	Buşila Eugen Constantin[1]	Cântăreț	s. Văsieni, r-nul Cotovski, jud. Chişinău	A se vedea nr. 28 (1947)

Nr. o.	Nr. de înregi-strare	Prenumele numele patronimicul	Funcţia	Locul numirii	Observaţii
342.	1. şi 2.	Statov Pavel Constantin[1]	Protoiereu	Catedrala Schimbarea la Faţă, or. Bender; protopop a jud. Bender	-
343.	3.	Barbos Ananie (Varnava) Feodor	Ieromonah	s. Suruceni, r-nul şi jud. Chişinău	-
344.	4.	Niaga Alexei Ivan	Cântăreţ	s. Suruceni, r-nul şi jud. Chişinău	-
345.	5.	Şpac Grigorie Gherasim	Cântăreţ	s. Târşiţei[1]; s. Ignăţei, r-nul Răspopeni, jud. Orhei	-
346.	6.	Grusu Vasile Vasile	Cântăreţ	s. Măcăreşti, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău	-
347.	7.	Avramov Ivan Andrei	Cântăreţ	s. Micleuşeni, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău	-
348.	8.	Bocan Ivan Gheorghe	Protoiereu	s. Micleuşeni, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău	-
349.	9.	Pâslăraş Grigorii Dimitrie	Preot hirotonit la 1.01.1947	s. Scumpia, r-nul Sculeni, jud. Bălţi	-
350.	10.	Buga Iacov Pavel	Cântăreţ	s. Scumpia, r-nul Sculeni, jud. Bălţi	-
351.	11.	Spalache Iacov Vasile	Cântăreţ	s. Hârtopul Mic, r-nul Criuleni, jud. Orhei; s. Peresecina, rnul Criuleni, jud. Orhei[1]; s. Pogăneşti, r-nul Bujor, jud. Chişinău	-
352.	12.	Iurco Petru Efim	Cântăreţ(?) 17.03.1947	s. Ciuciulea, r-nul Bolotin, jud. Bălţi	Scos de la evidenţă 08.10.1947
353.	13.	Sprincean Constantin Grigorie	Preot 27.03.1947	s. Ialoveni, r-nul şi jud. Chişinău	-
354.	14.	Buliga Ivan (Ioanichie) Dimitrie	Ieromonah	s. Străşeni, r-nul Străşeni, jud. Chişinău	-
355.	15.	Volentir Petru Feodor	Ieromonah	s. Sângerei, r-nul Sângerei, jud. Bălţi[1]; transferat s. Petreni, r-nul Drochia, jud. Soroca	-
356.	16.	Caliman Semeon Antonie	Cântăreţ 26.03.1947	Buiucani, or. Chişinău	-
357.	17.	Pascariuc Semeon Ilie	Preot hirotonit la 25.03.1947	s. Hristeşti, r-nul şi jud. Soroca	-
358.	18.	Guzun Feodosie Feodor	Cântăreţ 27.03.1947	s. Dubăsarii Vechi, r-nul Vadul lui Vodă, jud. Chişinău	-

359.	19.	Barbecaru Artem Nicolae	Cântăreț 27.03.1947	s. Filipeni, r-nul Leova, jud. Chişinău	-
360.	20.	Condrea Semeon Nicolae[1]	Ieromonah din altă eparhie	s. Ghiduleni, r-nul Chiperceni, jud. Orhei	Scos de la evidență la 24.02.1948, s-a retras la mănăstire
361.	21.	Daşcheev Alexandru Zinovie	Preot din altă eparhie	s. Gura Căinarului, r-nul Floreşti, jud. Soroca	-
362.	22.	Macoleț Petru Ivan	Diacon-cântăreț 28.03.1947	s. Vărzăreşti, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău	Scos de la evidență la 01.06.1947
363.	23.	Gârbu Ivan Feodor	Cântăreț 29.03.1947	s. Năpădeni, r-nul Cornești, jud. Bălți	-
364.	24.	Sandu Petru Ivan	Cântăreț 02.04.1947	s. Molovata, r-nul Susleni, jud. Orhei	-
365.	25.	Iglis Dimitrie Petru	Cântăreț 02.04.1947	s. Ciocmaidan, r-nul Romanovca, jud. Bender	-
366.	26.	Rabei Trifon Gheorghe	Cântăreț	s. Drăgăneşti, r-nul Sângerei, jud. Bălți	-
367.	27.	Enăchescu Iustin Gheorghe	Protoiereu	Catedrala Bender, or. Bender, sf. Taine acasă s. Copanca	-
368.	28.	Buşila Eugen Constantin	Cântăreț	s. Selişte, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău[1]; s. Văsieni, r-nul Cotovski, jud. Chişinău	-
369.	29[1].	Bogatâi Ivan Pavel	Diacon	or. Tiraspol	(Vezi nr. 750/361/1947 – n.n.)
370.	29.	Climovici Nicolae Anton	Preot	s. Corbul, r-nul Târnova, jud. Soroca; s. Strâmba, r-nul şi jud. Bălți şi temporar s. Sângureni 23.07.1947	-
371.	30.	Grâu Feodor Nicolai	Preot hirotonit 31.12.1946	s. Bolotino, r-nul Bolotina, jud. Bălți	-
372.	31.	Scoliţki (Scoliski) Nicolaie TRoman	Preot hirotonit 27.04.1947	Râşcani, or. Chişinău	-
373.	32.	Carasucenco Gheorghe Mihail	Cântăreț 05.05.1947	s. Scoreni, r-nul şi jud. Chişinău	-
374.	33.	Mihaleţki Feodor Daniil	Preot 08.05.1947	s. Molovata, r-nul Susleni, jud. Orhei; s. Popenca, r-nul Râbnița; s. Țâbulevca, r-nul Dubăsari, 10.02.1948	-

375.	34.	Tihonski Mihail Vasile	Preot 12.05.1947	or. Râbnița, r-nul Râbnița, RSSM	-
376.	35.	Rebeja Sofronie Ivan	Cântăreț 15.05.1947	s. Tocmazia, r-nul Tiraspol, RSSM	-
377.	36.	Lozinski Nicolae Afanasie	Preot 17.05.1947	s. Trifăuți, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
378.	37.	Sănduță Serafim Ilarion	Cântăreț 17.05.1947	s. Morozeni și Dașcova, r-nul Orhei, jud. Orhei	-
379.	38.	Tutunaru Gheorghe Feodor	Cântăreț 17.05.1947	s. Bahmut, r-nul Călărași, jud. Chișinău	-
380.	39.	Malai Alexandru Dimitrie	Preot hirotonit mai 1947	s. Străşeni, r-nul Străşeni	(Vezi nr. 406/1945 – n.n.)
381.	40.	Izman Semion Ivan	Preot hirotonit 02.06.1947 din cântăreț	s. Măşcăuți, r-nul Susleni, jud. Orhei	(Vezi nr. 367/1945)
382.	41.	Lozovan Pavel Vasile	Preot hirotonit la 02.06.1947 din cântăreț	s. Buțeni, r-nul Cotovski, jud. Chişinău	(Vezi nr. 395/1945)
383.	42.	Medvedev Grigorie Anton	Cântăreț	s. Bolcauți, r-nul Briceni, jud. Bălți	-
384.	43.	Seitaci Arcadie Calinic	Protoiereu 11.06.1947	Bis. Sf. Gheorghe, or. Chişinău	Sosit din eparhia Cernăuțului
385.	44.	Scobioala Nichita Vasile	Cântăreț 11.06.1947	s. Bubueci, r-nul Vadul lui Vodă	-
386.	45.	Furman Andrei Grigorie	Cântăreț 12.06.1947	s. Tătărăuca Veche, r-nul Zgurița, jud. Soroca, cu dreptul de a deservi satele Slobozia Nouă, Iarova acelaşi r-n şi jud.; s. Prodăneşti, r-nul Cotiujeni, jud. Soroca	-
387.	46.	Frunză Nicolai Vasile	Preot hirotonit iunie 1947	s. Gura Galbenă, r-nul Cimişlia, jud. Bălți	-
388.	47.	Bârca Nicolae Vasile	Ieromonah stareț	m-rea Sârbeşti	Scos de la evidență
389.	48.	Dascal Parascovia	Egumenă	Stareța Japca	(Vezi nr. 737/348/1946 – n.n.)
390.	49.	Gherman Feodor Gheorghe	Preot 03.06.1947, hirotonit din cântăreț	s. Sudarca, r-nul Otaci, jud. Soroca	-
391.	50.	Economov Semeon Anton	Preot	s. Cenac, r-nul Cimişlia, jud. Bender	-
392.	51.	Moisei Gavriil Pavel	Ieromonah	s. Drăguşenii Noi, r-nul Străşeni, jud. Chişinău	(Vezi nr. 160/1945 – n.n.)

393.	52.	Poiarcov Pavel Stepan	Preot 18.06.1947, hirotonit din cântăreț	s. Macarovca, r-nul Zgurița, jud. Soroca[1]; s. Poiana r-nul Cotiujeni, jud. Soroca	(Vezi nr. 701/312/1946 – n.n.)
394.	53.	Leca Ivan Pavel	Cântăreț	s. Cobilca, r-nul Bravicea, jud. Orhei	-
395.	54.	Jiurjiu Hariton Gheorghe	Cântăreț	s. Caracui, r-nul Cotovski, jud. Chişinău	-
396.	55.	Şurov Serghei Simeon	Preot 08.07.1947	s. Cetireni, r-nul Ungheni, jud. Bălți	(Vezi nr. 77/1945 – n.n.)
397.	56.	Naghița Alexandru Petru	Preot 16.07.1947	s. Băcioi, r-nul şi jud. Chişinău	-
398.	57.	Chicu Nicodim	Ieromonah-duhovnic	m-rea de maice Coşeleuca	-
399.	58.	Şcolnic Feodor Gheorghe	Cântăreț	s. Sireți, r-nul Străşeni, jud. Chişinău	-
400.	59.	Macrinici (Apolinarie) Alexandru Petru	Ieromonah 22.07.1947	s. Voinova, r-nul Bravicea, jud. Orhei	Scos de la evidență 17.01.1948 (Vezi nr. 676/287/1946 – n.n.)
401.	60.	Muduc Vasile Mihail	Preot 08.07.1947; hirotonit din cântăreț	s. Floriţoaia, r-nul Ungheni, jud. Bălți	(Vezi nr. 402/1945 – n.n.)
402.	61.	Ursu Alexandru (Antonin) Ivan	Duhovnic	m-rea Răciula	(Vezi nr. 76/1945 – n.n.)
403.	62.	Mihalachi Ivan (Iachim) Nicolae	Ieromonah-duhovnic	m-rea Hirova	-
404.	63.	Crâjanovski Ivan Stepan	Protoiereu şi protopop	or. Bălți, Catedral	-
405.	64.	Iurco Feodor Filip	Preot	s. Tocuz, r-nul Căinari, jud. Bender	Nu a intrat în darea de seamă pe 1947
406.	65.	Druța Mihail Constantin	Preot 20.07.1947, hirotonit din cântăreț	s. Horodişte, r-nul Otaci, jud. Soroca[1]; s. Tătărăuca Veche, r-nul Zgurița, jud. Soroca	(Vezi nr. 535/96/1946 – n.n.)
407.	66.	Usatâi Pavel Constantin	Preot 07.07.1947; hirotonit din cântăreț	s. Mileştii Mici, r-nul şi jud. Chişinău	(Vezi nr. 670/281/1946 – n.n.)
408.	67.	Agrici Evdochim Chiril	Cântăreț	s. Mileştii Mici, r-nul şi jud. Chişinău	-
409.	68.	Anton Stepan Gheorghe	Cântăreț	Bis. Sf. Parascovia, or. Bălți	-

410.	69.	Chirtoca Gheorghe Constantin	Cântăreț	s. Zubreşti, r-nul Străşăni, jud. Chişinău	-
411.	70.	Orghian Mihail Grigorie	Preot 02.08.1947; hirotonit din cântăreț	s. Țira, r-nul Floreşti, jud. Soroca	(Vezi nr. 74/1945 – n.n.)
412.	71.	Gherman Ivan Mihail	Preot hirotonit 01.08.1947	s. Racovăț, r-nul şi jud. Soroca	-
413.	72.	Bubucea Gheorghe Ivan	Cântăreț	s. Drăguşănii Noi, r-nul Străşeni, jud. Chişinău	-
414.	73.	Cuşnerev Grigore Ivan	Protoiereu	s. Vărzăreştii Noi, r-nul Călăraşi, jud. Chişinău	-
415.	74.	Friptuliac Ivan Gheorghe	Preot hirotonit 28.07.1947 din cântăreț	s. Goleşti, r-nul Străşeni, jud. Chişinău; s. Zubreşti, r-nul Străşeni, jud. Chişiinăur-nul	-
416.	75.	Porubin Nicolae Ivan	Preot hirotonit 01.08.1947	s. Miciuleni, r-nul Rezina, jud. Orhei	-
417.	76.	Josan Ivan (Ilarion) Moisei	Ieromonah	s. Lohăneşti, r-nul Cotovski, jud. Chişinău; transferat în s. Malcoci, jud. Chişinău	-
418.	77.	Luşnicov Eugen Dimitrie	Preot	s. Tiraspol, r-nul Ciadâr-Lunga, cu drept de a deservi temporar s. Valea Perjii	-
419.	78.	Mocrinici Afanasie Petru	Preot hirotonit din cântăreț	s. Recea, r-nul Străşeni, jud. Chişinău	-
420.	79.	Iliesco Ioan Condratie	Preot	s. Leuşeni, r-nul Teleneşti, cu dreptul de a deservi temporar s. Ineşti, jud. Orhei	-
421.	80.	Idjilov Petru Damian	Cântăreț	s. Tiraspol, r-nul Ciadâr-Lunga, jud. Cahul	(Vezi nr. 390/1945 – n.n.)
422.	81.	Grişenco Chiril Mihai	Preot hirotonit în iulie 1947 din cântăreț	s. Ceorăşti, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău	-
423.	82.	Draguța Hristofor Vasile	Cântăreț	s. Țâpala, r-nul şi jud. Chişinău	-
424.	83.	Cornici Vasilie Vonifatie[1]	Preot	Catedrala Nouă, din or. Bălți şi biserica Sf. Mihail şi Gavriil din or. Bălți, protopop al Protopopiei II de Bălți.	Scos de la evidență iulie 1947 (Vezi nr. 275/1945 şi nr. 475/36/1946 – n.n.)

425.	84.	Buburuz Ivan Ivan	Cântăreț	s. Durleşti, r-nul şi jud. Chişinău	-
426.	85.	Varzari Manuil Ivan	Preot	or. Bălți, str. Roza Luxemburg	-
427.	86.	Butnari Ivan Andrei	Cântăreț	s. Râşcani, r-nul Râşcani, jud. Bălți	-
428.	87.	Puşcaş Anatolie Ivan	Preot hirotonit la 14.08.1947 din cântăreț	s. Scoreni, r-nul Străşeni, jud. Chişinău	(Vezi şi nr. 563/124/1946 – n.n.)
429.	88.	Jitniuc Feodor Ivan	Preot hirotonit la 12.09.1947 din cântăreț	s. Dârcăuți[1]; s. Toporu(?) Vechi, r-nul Zgurița, jud. Soroca	-
430.	89.	Gonciaruc Alexandr	Preot	s. Javtur, r-nul Cimişlia, jud. Bender	-
431.	90.	Hleb Ivan Ivan	Cântăreț	s. Floriţoaia, r-nul Ungheni, jud. Bălți	-
432.	91.	Romanesco Dimitrie Zaharia	Cântăreț	s. Leuşeni, r-nul Teleneşti, jud. Orhei	-
433.	92.	Şatinov Ivan Constantin	Cântăreț	or. Cahul. Jud. Cahul	-
434.	93.	Săcară Savva Grigorie	Cântăreț 21.06.1947	s. Olăneşti, r-nul Olăneşti, jud. Bender	-
435.	94.	Zaporojan Serghei Feodor	Cântăreț; hirotonit preot la 10 martie 1948	Râşcani. or. Chişinău	Scos de la evidență ca cântăreț în martie 1948, a se vedea nr. 197 din 10.03.1948
436.	95.	Crivoichin Gheorghe Nichifor	Preot	s. Fârlădeni, r-nul şi jud. Bender	Sosit din eparhia Izmailului
437.	96.	Barajin Gavriil Vasilie	Preot hirotonit la 05.07.1947 din cântăreț	s. Temeleuți, r-nul Vertiujani, jud. Soroca	(Vezi nr. 594/205/1946 – n.n.)
438.	97.	Leuca Isac (Efrosin) Ivan	Ieromonah	s. Albineț, r-nul Făleşti, jud. Bălți[1]; transferat s. Fundurul Vechi, r-nul Glodeni, jud. Bălți	(Vezi nr. 237/1945, cu numele de călugărie Ielisei – n.n.)
439.	98.	Scalaţki Alexei Vasile	Cântăreț	s. Albineț, r-nul Făleşti, jud. Bălți[1]; transferat s. Fundurul Vechi, r-nul Glodeni, jud. Bălți	-
440.	99.	Redchin Mihail Boris	Preot	s. Gruşca, r-nul Camenca, RSSM	-

441.	100.	Dogot Mihail Pavel	Preot hirotonit 06.09.1947	s. Cuizăuca, r-nul Chiperceni, jud. Orhei[1]; s. Hulboaca, r-nul Orhei, jud. Orhei, 10.03.1948	-
442.	101.	Surminski Nicolae Alexandru	Preot	s. Nezavertailovca, r-nul Slobozia, RSSM	-
443.	102.	Margina Andrei Dimitrie	Preot hirotonit din cântăreț în septembrie 1947	s. Zagaicani, r-nul Criuleni, jud. Orhei	-
444.	103.	Cebotari Timofei Filip	Preot hirotonit din cântăreț în septembrie 1947	s. Cruzeşti, s. Vadul lui Vodă, jud. Chişinău	(Vezi nr. 460/21/1946 – n.n.)
445.	104.	Russu Petru August	Preot hirotonit octombrie 1947 din cântăreț	s. Verpova[1]; s. Vertiujani, r-nul Vertiujani, jud. Soroca, la 10.05.1948	-
446.	105.	Iurco Petru Efim	Preot hirotonit în septembrie 1947 din cântăreț	s. Ţânţăreni, r-nul Bulboaca, jud. Bender	(Vezi nr. 12/1947 – n.n.)
447.	106.	Moroz Mihail Pavel	Cântăreț 15.10.1947	s. Fârlădani, r-nul şi jud. Bender	-
448.	107.	Paşa Porfirie Anton	Cântăreț 15.10.1947	s. Bursuceni, r-nul Chişcăreni, jud. Bălți	-
449.	108.	Cucerean Dimitrie Alexandru	Cântăreț	s. Mileşti, r-nul Nisporeni, jud. Chişinău	-
450.	109.	Bodrug Vasile Ivan	Preot hirotonit în octombrie 1947 din cântăreț	s. Năpădeni, r-nul Corneşti, RSSM.	-
451.	110.	Petrachi Sofronie Ivan	Preot hirotonit în octombrie 1947 din cântăreț	s. Catranac, r-nul Făleşti, RSSM	(Vezi nr. 660/271/1946 – n.n.)
452.	111.	Delinski Alexandru Aftenie	Preot	s. Peresecina, r-nul Criuleni, jud. Orhei	(Vezi nr. 771/381/1946 – n.n.)
453.	112.	Arsene Petru Ivan	Cântăreț 17.12.1947	s. Suruceni, r-nul Cotovski, jud. Chişinău	-
454.	113.	Josanu Gheorghe Mihail	Preot hirotonit octombrie 1947 din cântăreț	s. Grozeşti, r-nul Nisporeni, RSSM	(Vezi nr. 304/1945 – n.n.)

455.	114.	Lefter Anatolie Afanasie	Diacon 13.10.1947	Bis. Cimitirului, or. Chişinău	-
456.	115.	Isman Vasile Andrei	Preot hirotonit în octombrie 1947 din diacon	s. Obreja Veche, r-nul Glodeni, RSSM[1]; s. Opaci, r-nul Căuşani	(Vezi nr. 177/1945 – n.n.)
457.	116.	Marjina Vasile Ilie	Cântăreţ 27.11.1947	s. Cobâlnea, r-nul Cotiujeni, RSSM	-
458.	117.	Calmâc Anton Loghin	Preot, 18.10.1947, hirotonit din elev	s. Bulboaca, r-nul Bulboaca, RSSM	-
459.	118.	Gonţa Semeon Gheorghe	Preot hirotonit din cântăreţ în octombrie 1947	s. Stolniceni, r-nul Cotovski, RSSM	(Vezi nr. 679/290/1946 – n.n.)
460.	119.	Potorac Dimitrie Mihai	Cântăreţ 29.11.1947	s. Corbul, r-nul Târnova, RSSM	-
461.	120.	Godiucico Mihail Nicolai	Cântăreţ 29.11.1947	Bis. Sf. Treime, or. Chişinău, RSSM	-
462.	121.	Ignatov Nicolai Maxim	Cântăreţ 30.11.1947	s. Cuizovca, r-nul Chiperceni	-
463.	122.	Ursu Petru Gheorghe	Cântăreţ 30.11.1947	S, Dănceni, r-nul Chişinău	-
464.	123.	Tomşa Nicolae Ivan	Cântăreţ	s. Voinesco, r-nul Bujor	-
465.	124.	Lichii Ivan Ion	Preot hirotonit din cântăreţ în noiembrie 1947	s. Ţarigrad, r-nul Drochia, RSSM	(Vezi nr. 93/1945 – n.n.)
466.	125.	Tânco Macrie David	Duhovnic	m-rea Saharna	-
467.	126.	Cornici Nicolae Arsenie	Preot	s. Briceni, r-nul Briceni[1]; s. Lincăuţi, r-nul Lipcani, 20.08.1948	-
468.	127.	Iovița Feodor (Theofil) Vasile	Ieromonah 17.11.1947	s. Echimăuţi, r-nul Rezina, RSSM	(Vezi nr. 168/1945 – n.n.)
469.	128.	Ţurcan Ivan Gherasim	Cântăreţ	s. Teciul Vechi, r-nul Bălţi	-
470.	129.	Feodorov Grigorie Alexei	Preot	s. Teciul Vechi, r-nul Bălţi, RSSM	-
471.	130.	Iosip Mihail Ivan	Preot hirotonit din cântăreţ, în noiembrie 1947	s. Manoileşti, r-nul Cotovski, RSSM	(Vezi nr. 244/1945 – n.n.)

472.	131.	Cârlan Nicolae Feodor	Preot hirotonit din cântăreț în decembrie 1947	s. Pojorâni, r-nul Cotovski, RSSM	(Vezi nr. 92/1945 – n.n.)
473.	132.	Haraz Dionis Cozma	Ieromonah	s. Susleni, r-nul Susleni, RSSM[1]; transferat s. Hârtopul Mare, r-nul Criuleni, RSSM	-
474.	133.	Ursul Doroftei Axenie	Preot hirotonit în decembrie 1947 din cântăreț	s. Valea Perjii, r-nul Ciadâr-Lunga	-
475.	134.	Zamfir Vasile Andrei	Cântăreț 10.12.1947	s. Ghirceşti, r-nul Corneşti, RSSM	-
476.	135.	Josan Mihail Ivan	Preot hirotonit în decembrie 1947 din cântăreț	s. Pogăneşti, r-nul Bujor, RSSM	(Vezi nr. 511/72/1946 – n.n.)
477.	136.	Bahu Daniil Cozma	cântăreț 11.12.1947	s. Chiperceni, r-nul Chiperceni, RSSM	-
478.	137.	Coşiug Leontie Grigorie	Preot 11 12 1947	s. Rădulenii Vechi, r-nul Floreşti	Venit din Eparhia Cernăuți
479.	138.	Dascal Iacov Iustin	Preot	s. Ciobruciu, r-nul Slobozia	(Vezi nr. 225/1945 – n.n.)
480.	139.	Chicu Macarie Mon.	Cântăreț 12.12.1947	s. Cociulia, r-nul Baimaclia	-
481.	140.	Capaţina Nichita Ivan	Cântăreț	s. Pojorâni, r-nul Cotovski, RSSM	-
482.	141.	Griza Sosfei Mihail	Ieromonah	s. Petreni[1]; s. Petreşti, r-nul Ungheni, RSSM	(Vezi nr. 709/320 – n.n.)
483.	142.	Alexandrov Afanasie Iacov	Cântăreț 12.12.1947	s. Bieşti, r-nul Chiperceni, RSSM	-
484.	143.	Sajin Ivan Vasile	Preot hirotonit în decembrie 1947 din cântăreț	s. Lohăneşti, r-nul Cotovski, RSSM	(Vezi nr. 281/1945 – n.n.)
485.	144.	Barajin Vasile Procopie	Preot hirotonit octombrie 1947	s. Sârcova, r-nul Rezina	-
486.	145.	Onu Nicolae (Nicodim) Stepan	Ieromonah	s. Selemet, r-nul Cimişlia, RSSM	-
487.	146.	Glasu Semeon Iacov	Preot	s. Ruseştii Noi, r-nul Cotovski[1]; transferat s. Făleşti, r-nul Făleşti	(Vezi nr. 289/1945 şi Nr. 500/61/1946 – n.n.)

488.	147.	Rotar Feodor Ifim	Preot hirotonit decembrie 1947 din cântăreț	s. Piatra, r-nul Orhei	-
489.	148.	Moroşan Gheorghe Iosif	Preot hirotonit în decembrie 1947 din cântăreț	s. Hodorouți, r-nul Ocnița	-
490.	149.	Citov Mihail Dimitrie	Cântăreț	s. Ciripcău, r-nul Vertiujani	-
491.	150.	Barajin Vasile Procopie	Preot hirotonit în decembrie 1947 din cântăreț	s. Cremenciug, r-nul Zgurița, RSSM[1]; s. Dubno, r-nul Vertiujani, RSSM	Nu a intrat în darea de seamă pe anul 1947; să nu fie numărat (Vezi şi nr. 144/1947 – n.n.)
492.	151.	Suman Gheorghe Iosip	Cântăreț	s. Corobetovca, r-nul Romanovca	-

Lista slujitorilor bisericii din RSSM înregistrați în anul 1948

Nr. o.	Nr. de înre-gistrare	Prenumele numele patronimicul	Funcția	Locul numirii	Observații
493.	152.	Cornici Vasilie Vonifatie	Protoiereu 03.01.1948	s. Râşcani, r-nul Râşcani, RSSM	A intrat în darea de seama pe 1947; (Vezi nr. 275/1945, nr. 475/36/ 1946 şi nr. 83/1947 – n.n.)
494.	153.	Murafa Gheorghe Nicolae	Preot hirotonit în decembrie 1947 din învățător, 03.01.1948	s. Plop, r-nul Târnova, RSSM	-
495.	154.	Triboi Nicolae Gheorghe	Preot hirotonit decembrie 1947 din cântăreț	s. Boldureşti, r-nul Nisporeni	-
496.	155.	Ruban Vasile Iosif	Preot	s. Hlinaia, r-nul Slobozia, RSSM	-

497.	156.	Comanețki Mihail Stepan	Preot hirotonit 01.01.1948 din cântăreț	s. Bârlădeni, r-nul Ocnița, RSSM	-
498.	157.	Calmâc Ivan Loghin	Cântăreț 16.01.1948	s. Bulboaca, r-nul Bulboaca	-
499.	158.	Luțcan Eugen Dionis	Preot hirotonit ianuarie 1948 din țăran	s. Sângerei, r-nul Sângerei, RSSM[1]; s. Hiliceni, r-nul Chişcăreni 13.05.1948	-
500.	159.	Ivanenco Stefan Anton	Diacon	s. Isacova, r-nul Orhei	-
501.	160.	Cebanu Zaharia Stepan	Preot hirotonit ianuarie 1948 din cântăreț	s. Moleştii Mari, r-nul Nisporeni	-
502.	161.	Balan Nicolae (Anton) Alexei	Ieromonah	s. Selemet, r-nul Cimişlia	-
503.	162.	Vedraşco Andrei (Antonin) Toma	Ieromonah 27.01.1948	s. Văşcăuți, r-nul Susleni, RSSM	-
504.	163.	Lupaşco Grigorie Daniil	Preot hirotonit în 27.01.1948	s. Musteață, r-nul Făleşti	-
505.	164.	Miron Ivan Grigorie	Cântăreț 27.01.1948	s. Nimoreni, r-nul Chişinău	-
506.	165.	Caimacan Vasile Nicolae	Preot hirotonit în 28.01.1948	s. Căinari, r-nul Căinari	(Vezi nr. 643/254/1946 – n.n.)
507.	166.	Lefter Afanasie Vasile	Preot 07.02.1948	s. Costuleni, r-nul Nisporeni	-
508.	167.	Goian Vasile Vasile	Preot hirotonit în din cântăreț, 12.02.1948	s. Mândreşti, r-nul Chişcăreni	(Vezi Nr. 52/1945 – n.n.)
509.	168.	Hionadachii Constantin Stepan	Cântăreț 12.02.1948	s. Geamăna, r-nul Bulboaca	-
510.	169.	Terpeț Simeon Grigorie	Cântăreț 13.02.1948	s. Munceşti, r-nul Chişinău	-
511.	170.	Istrati Chiril Ivan	Cântăreț 13.02.1948	s. Recea, r-nul Străşeni	-
512.	171.	Coțofan Nestor Efimie	Cântăreț 13.02.1948	s. Lohăneşti, r-nul Cotovski	-
513.	172.	Tupcienco Alexei Savici	Preot 17.02.1948	s. Tudorova, r-nul Olăneşti	Venit din eparhia Izmailului
514.	173.	Cornici Vasile Vonifatie	Protopop 17.02.1948	r-nele Râşcani, Bratuşani, Edineți, Lipcani şi Briceni	(Vezi nr. 275/1945, nr. 475/36/ 1946 şi nr. 3/1947, nr. 152/1948 – n.n.)

515.	174.	Bucorciuc Gheorghe Andrei	Cântăreț 17.02.1948	s. Lipnic, r-nul Ocnița, RSSM	-
516.	175.	Postelnic Feodor Gheorghe	Cântăreț 22.02.1948	s. Ignăței, r-nul Răspopeni	Scos de la evidență ca cântăreț și luat la evidență preot la 05.05.1948
517.	176.	Vezi Nicolae Mihail	Preot hirotonit din cântăreț 24.02.1948	s. Braicov, r-nul Otaci	(Vezi nr. 576/137/ 1946 – n.n.)
518.	177.	Cogut Vasile (Valerie) Nicolae	Ieromonah 26.02.1948	s. Petreşti, r-nul Ungheni	-
519.	178.	Gorduza Mihail Nicolae	Hirotonit preot din actor(?) 26.02.1948	s. Sipoteni, r-nul Călăraşi	-
520.	179.	Teodorovici Hristofor Ivan	Cântăreț 26.02.1948	Bis. Înălțarea Domnului din or. Chişinău	-
521.	180.	Păduraru Gherasim Nichita	Preot hirotonit din țăran la 26.02.1948	s. Malcoci, r-nul Chişinău[1]; transferat la 20.05.1948 în s. Caplan, r-nul Olăneşti	-
522.	181.	Oglindă Andrei (Avechie) Mihail	Ieromonah 26.02.1948	s. Voinova, r-nul Bravicea	Scos de la evidență pe motiv că s-a retras la m-rea Țâgăneşti 10.09.1948
523.	182.	Țurcanu Nicolai (Isai) Ivan	Ieromonah 26.02.1948	s. Chiştelnița, r-nul Chiperceni	-
524.	183.	Bârca Nicanor Vasile	Ieromonah 27.02.1948	s. Cerepcău, r-nul Vertiujeni	-
525.	184.	Crudu Iosif Alexei	Cântăreț 27.02.1948	s. Paşcani, r-nul Criuleni	-
526.	185.	Dorogan Boris Ivan	Cântăreț 27.02.1948	s. Gura Camencii, r-nul Floreşti	-
527.	186.	Donos Petru Zinovie	Cântăreț 28.02.1948	s. Cerepcău, r-nul Vertijeni	-
528.	187.	Avramov Ivan (Vichentie) Emanuil	Ieromonah 03.02.1948	s. Bolțun, r-nul Nisporeni	-
529.	188.	Grama Stepan Onofrei	Cântăreț 06.03.1948	s. Danul, r-nul Glodeni	-
530.	189.	Iațco Mercurie Condratie	Ieromonah 06.03.1948	s. Marcăuți, r-nul Susleni	(Vezi nr. 3/1945 – n.n.)
531.	190.	Arnaut Fadei Mihail	Preot hirotonit din diacon în martie 1948	s. Costeşti, r-nul Cotovski	(Vezi nr 394/1945 şi nr. 777/1947 – n.n.)

532.	191.	Arhipov Feodor (Teoctist) Macarie	Ieromonah	s. Micăuți, r-nul Vadul lui Vodă	(Vezi nr. 24/1945 – n.n.)
533.	192.	Artimonovici Petru Pancratie	Cântăreț	s. Costești, r-nul Cotovski	-
534.	193.	Coțofanu Alexei Constantin	Preot hirotonit din cântăreț în martie 1948	s. Gura Camencii, r-nul Florești	(Vezi nr. 152/1945 – n.n.)
535.	194.	Chiorescu Vasile Vladimir	Preot hirotonit din cântăreț în februarie 1948	s. Bursuceni, r-nul Chișcăreni	-
536.	195.	Dorban Vasile Ivan	Cântăreț	s. Sinești, r-nul Cornești	-
537.	196.	Chicu Nicodim	Ieromonah 10.03.1948	s. Novaci, r-nul Călărași	(Vezi nr. 57/1947 – n.n.)
538.	197.	Zaporojanu Serghei Feodor	Preot hirotonit în 10.03.1948	s. Işnovăț, r-nul Criuleni	(Vezi nr. 94/1947 – n.n.)
539.	198.	Zaharia Iacov Trofim	Preot hirotonit în 10.03.1948	or. Orhei, r-nul Orhei	(Vezi şi nr. 437/1945 – n.n.)
540.	199.	Sudic Marc Ivan	Cântăreț 11.03.1948	s. Maşcăuți, r-nul Susleni	-
541.	200.	Cebotari Emelian Ivan	Cântăreț 11.03.1948	s. Mândreşti, r-nul Chișcăreni	-
542.	201.	Tomşa Ivan Zinovie	Cântăreț 17.03.1948	s. Mihuleni, r-nul Rezina	-
543.	202.	Fasolea Pavel Leontie	Cântăreț 17.03.1948	s. Vâsoca, r-nul Zgurița	-
544.	203.	Pascal Timofei Grigorie	Cântăreț 18.03.1948	s. Slobozia Horodişte, r-nul Chiperceni	-
545.	204.	Crucovici Nicolae Ivan	Cântăreț	s. Parcani, r-nul Rezina	-
546.	205.	Zaporojan Nicolae Stepan	Preot hirotonit în martie 1948 din diacon	s. Taraclia, r-nul Taraclia	(Vezi nr. 452/13/1946 – n.n.)
547.	206.	Druța Vasile Grigore	Cântăreț	s. Ineşti, r-nul Teleneşti	-
548.	207.	Stratan Vasile (Victorii) Ivan	Ieromonah	s. Ineşti, r-nul Teleneşti	(Vezi nr. 550/111/ 1946 – n.n.)
549.	208.	Ciumaş Nicolae Dimitrie	Diacon cântăreț 26.04.1948	s. Cetireni, r-nul Ungheni	-
550.	209.	Dimitriuc Serghei Alexei	Cântăreț	s. Truşeni, r-nul Chişinău	-
551.	210.	Sârbu Ivan Leon	Diacon 27.03.1948	Râşcani, or. Chişinău	(Vezi şi nr. 738/349/1946 – n.n.)

552.	211.	Zubcu Gheorghe Ilie	Cântăreț 27.03.1948	s. Băcioi, r-nul Chişinău	-
553.	212.	Icvalie (?) Porfirie Pavel	Preot hirotonit în martie 1948	s. Chiperceni, r-nul Chiperceni	-
554.	213.	Capaţina Galaction Andrei	Ieromonah 29.03.1948	s. Lipcani, r-nul Lipcani	-
555.	214.	Spinei Mihail Teofil	Preot hirotonit din cântăreț în 31.03.1948	s. Bălăureşti, r-nul Străşeni[10]	-
556.	215.	Antoni Theofilact Nicolae	Cântăreț 31.03.1948	s. Mihăileni, r-nul Râşcani	-
557.	216.	Delinski Ivan Vasile	Preot hirotonit din cântăreț 31.03.1948	s. Bocancia, r-nul Chişcăreni	-
558.	217.	Scaleţki Ieraclie Daniil	Ieromonah 01.04.1948	s. Medveja, r-nul Lipcani	-
559.	218.	Svecla Tit Nicolae	Ieromonah 01.04.1948	Starețul m-rii Sârbeşti	-
560.	219.	Botezat Stepan Serghei	Preot hirotonit din cântăreț 02.04.1948	s. Cepleni, r-nul Vadul lui Vodă	(Vezi nr. 707/318/ 1946 – n.n.)
561.	220.	Ţap Grigorie Sofronie	Cântăreț 03.04.1948	s. Slobozia, r-nul Slobozia	-
562.	221.	Coroli Alexandru Afanasie	Preot 05.04.1948	s. Blijnii Hutor, r-nul Tiraspol	-
563.	222.	Babenco Vonifatie Vasile	Ieromonah 08.04.1948	s. Negrea, r-nul Cărpineni	-
564.	223.	Crestnicov Ivan Alexei	Diacon 09.04.1948	or. Tiraspol	-
565.	224.	Baliuc Filip Feodor	Preot 09.04.1948	s. Nemirăuca, r-nul Vertiujeni	-
566.	225.	Luchian Gheorghe Feodor	Cântăreț 14.04.1948	s. Işnovăţ, r-nul Criuleni	-
567.	226.	BuiniţkiConstantin Faust	Protopop	A r-nelor Camenca şi Râbniţa	-
568.	227.	Botea Visarion Haralampie	Ieromonah 15.04.1948	s. Zagoreni, r-nul Chiperceni	-
569.	228.	Chelari Petru Arghirie	Cântăreț 15.04.1948	s. Stolniceni, r-nul Cotovski	-
570.	229.	Caşuliski Alexei Ivan	Preot 15.04.1948	s. Opaci, r-nul Căuşani	-
571.	230.	Negara Anastasie Alexandru	Ieromonah	s. Văsieni, r-nul Teleneşti	-
572.	230(a).	Safonţev Gheorghe Ivan	Cântăreț 18.04.1948	s. Lipcani, r-nul Lipcani	-

[10] Credem că r-nul este greşit indicat; este mai degrabă vorba de Bălăureşti, r-nul Nisporeni.

573.	231.	Dragan Gheorghe Chiril	Cântăreț 18.04.1948	s. Novaci, r-nul Călărași	-
574.	232.	Plevaciuc Vasile Stepan	Cântăreț 22.04.1948	s. Sucleia, r-nul Tiraspol	-
575.	233.	Coleancovski Ivan Zota	Cântăreț 22.04.1948	s. Rașcov, r-nul Camenca	-
576.	234.	Chișineov Marc Martin	Preot 23.04.1948	s. Țaul, r-nul Târnova	-
577.	235.	Brânzean Ivan Vasile	Preot, hirotonit în 26.04.1948	s. Tartaul de Salce, r-nul Congaz[1]; s. Chiselia Mică, r-nul Baimaclia	-
578.	236.	Crețu Trifon Petru	Cântăreț	s. Berezlogi, r-nul Susleni	Vezi nr. 311/1945 – n.n.
579.	236.(a)	Postelnic Feodor Gheorghe	Preot hirotonit din cântăreț 05.05.1948	s. Șibca, r-nul Rezina	(Vezi nr. 175/1948 – n.n.)
580.	237.	Mocan Petru Constantin	Preot hirotonit din țăran în 05.05.1948	s. Baurci, r-nul Congaz	-
581.	238.	Strajesco Ivan Iacov	Preot hirotonit din țărani în mai 1948	s. Tigheci, r-nul, Leova; transferat la 29.06.1948; s. Dezglija, r-nul Comrat	-
582.	239.	Mihailov Alexei Gheorghe	Protopop	r-nul Teleneşti şi Braviceni; s. Verejeni	-
583.	240.	Ghelase Anton Stepan	Cântăreț	s. Hârtopul Mic, r-nul Criuleni	-
584.	241.	Gonciar Feodor Feodor	Ieromonah 18.05.1948	or. Călăcaş, r-nul Călărași	-
585.	242.	Brad Constantin Dimitrie	Cântăreț 09.05.1948	or. Călărași, r-nul Călărași	-
586.	243.	Patiuc Nicolae Pavel	Cătăreț	s. Marcăuți, r-nul Susleni	-
587.	244.	Spinei Nicolae Vasile	Protopop 20.05.1948	r-nelor Romanovca, Căuşani şi Cimişlia; or. Comrat	(Vezi nr. 278/1945 – n.n.)
588.	245.	Ceban Gudiil (Gheorghe) Feodor	Ieromonah 20.05.1948	s. Cobusca Nouă, r-nul Bulboaca	-
589.	246.	Orlov Macarie Pavel	Protoiereu 25.05.1948	s. Erjova, r-nul Râbnița, RSSM	-
590.	247.	Rotar Iosif Ivan	Preot hirotonit din cântăreț, 27.05.1948	s. Nicolaevca, r-nul Drochia	La dosar lipseşte ancheta, este necesar de a fi completată (Vezi nr. 513/74/1946 – n.n.)

591.	248.	Patiurca Nicolae Pavel	Cântăreț	s. Voroteț, r-nul Chiperceni	-
592.	249.	Caţaga Casian Ilie	Preot hirotonit din cântăreț la 27.05.1948	s. Donduşeni, r-nul Târnova	-
593.	250.	Dinga Filaret Manuil	Ieromonah 27.05.1948	s. Şapte Bani, r-nul Balotinului	-
594.	251.	Budanţeov Ioan Gheorghe	Preot 28.05.1948	s. Sofia, r-nul Bălți	-
595.	252.	Guma Ivan Anton	Cântăreț 04.06.1948	s. Pogorna, r-nul Cotiujeni	(Vezi nr. 616/226/ 1946 – n.n.)
596.	253.	Stadler Ştefan Ivan	Cântăreț 10.06.1948	s. Corbul, r-nul Târnova	(Vezi nr. 559/120/ 1946 – n.n.)
597.	254.	Chiriac Georghe Feodor	Cântăreț 15.06.1948	s. Zagaicani, r-nul Criuleni	-
598.	255.	Godoroja Melinte Vasile	Ieromonah 20.06.1948	s. Voroteț, r-nul Chiperceni	-
599.	256.	Postica Alexandru Gheorghe	Cântăreț 26.06.1948	s. Peresecina, r-nul Criuleni	-
600.	257.	Mironov Ivan (Iuvenalie) Constantin	Ieromonah	s. Răciula, r-nul Călăraşi	(Vezi nr. 199/1945 – n.n.)
601.	258.	Pugaceov Macsim Serghei	Preot 23.06.1948	s. Chirutnia, r-nul Congaz	-
602.	259.	Bronovițki Nicolae Mihailpreot	Protoiereu 23.06.1948	s. Briceni, r-nul Briceni	-
603.	260.	Gontea Nicolae Petru	Preot 01.07.1948	s. Caragasani, r-nul Olăneşti	-
604.	261.	Rozvanț Vasile Semeon	Cântăreț	s. Bălăureşti, r-nul Nisporeni	-
605.	262.	Chirillov Serghei Petru	Cântăreț 05.07.1948	s. Ciopleni, r-nul Vadul lui Vodă	-
606.	263.	Malenichii Nichifor Leontir	Cântăreț 05.07.1948	s. Nişcani, r-nul Cărpineni	-
607.	264.	Razvanț Simeon Vasile	Cântăreț, 05.07.1948	s. Grozeşti, r-nul Nisporeni	-
608.	265.	Gavriil Nicolae Vasile	Cântăreț 06.07.1948	s. Cățeleni, r-nul Chiperceni	-
609.	266.	Malai Vasile Trofim	Cântăreț	s. Limtenii Vechi, r-nul Glodeni	-
610.	267.	Nacladî Mihail Ivan	Hirotonit preot 20.07.1948	s. Ciuciulea, r-nul Bolotin	(Vezi nr. 514/75/1946 – n.n.)
611.	268.	Efodiev Vladimir Mihail	Cântăreț 11.08.1948	s. Ignăței, r-nul Răspopeni	-
612.	269.	Frija Viaceslav Ivan	Preot 13.08.1948	s. Goian, r-nul Vadul lui Vodă	-
613.	270.	Pânzari Cozma Ivan	Cântăreț 13.08.1948	s. Hulboaca, r-nul Orhei	-

The Clergy from Moldavian Soviet Socialist Republic.
The Official Register of 1945-1948
(Abstract)

Keywords: clergy, annexation, Bassarabia, USSR, administration, Moldavian

After the annexation of Bassarabia at the USSR (Union of Soviet Socialist Republics), the Bassarabian society confronted with major problems of religious, economical, political and social order, which results continue to be felt and till the present days. One among the social classes which suffered the most persecutions was the clergy. They were baited (persecuted) not only in the period after the annexation but and during the soviet administration.

From this reason, in the present material we try to publish the nominal lists of the priests and of the church servers from Bassarabia from the end of 40 years, of the last century, registered by the Soviet authorities.

Chestiunea revizuirii hotarelor RSS Moldoveneşti: de la proiectul „Moldova Mare" la proiectul „Basarabia Mare" şi cauzele eşecului acestora (decembrie 1943 – iunie 1946)

Igor CAŞU, Virgil PÂSLARIUC

În arhiva fostului Institut al Istoriei Partidului de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist din Moldova, păstrată în actuala Arhivă a Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (AOSPRM), există un dosar la care accesul a fost interzis comunității ştiinţifice şi publicului larg aproape jumătate de secol. Acesta poartă inscripția: „A nu se pune la dispoziția cercetătorilor"[1] şi se intitulează „Scrisoare pe numele tov. Stalin I.V. despre

[1] Primele patru pagini din acest dosar au fost publicate în volumul *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele sale pentru Basarabia. Documente*, editori Ion Şişcanu şi Vitalie Văratec, cu o introducere de Valeriu Matei, Chişinău, Editura Universitas, 1991, p. 113-116, fără a se indica sursa; ulterior, anumite părți din acest dosar au fost publicate de către istoricul Anton Moraru în revista „Cugetul", nr. 5-6, 1993, p. 62-68. Este vorba de fascicolele 1-4 (partea 1); 7-11 (partea 2), fără tabele, f. 12-13; 14-18 (partea 3); 2 pagini din cele 7 ale scrisorii lui Brovco (partea 5); nu a fost publicată partea 4 – despre hotarele statului moldovenesc – şi partea a 6-a, cele mai consistente din punct de vedere al volumului, al argumentelor invocate şi al surselor utilizate. Pe lângă faptul că redă doar aproape jumătate din dosarul respectiv, materialul publicat de Anton Moraru în 1993 are mai multe lacune: este vorba de faptul că editorul nu a efectuat o prelucrare arheografică a documentelor, nu a precizat dacă un document sau altul este semnat sau nu şi nu conține note explicative. În plus, Anton Moraru face referire la o şedință a Biroului CC al PC (b) din Moldova din 1946 la care s-ar fi discutat demersul către Moscova în privința revizuirii hotarelor dintre RSSM şi RSS Ucraineană, dar nu precizează când a avut loc acesta. Cu alte cuvinte, este vorba de o presupunere care nu s-a adeverit, întrucât până la momentul de față nu am depistat o asemenea şedință şi suntem convinşi că nici nu a existat. O altă eroare comisă de editorul din 1993 este afirmația că scrisoarea din 29 iunie 1946 către Stalin ar fi fost semnată de Nichita Salogor şi Nicolae Coval, ceea ce nu este corect, întrucât numai primul a făcut-o. Anton Moraru consideră că acest dosar – şi aici suntem de acord – a apărut în contextul situației de după conferința de la Teheran (28 noiembrie – 2 decembrie 1943), ca parte a unei strategii de a extinde teritoriul sovietic în detrimentul statului român, în condițiile în care România revenea *avant la lettre* în sfera de influență sovietică. Acelaşi lucru ni l-a confirmat Anton Moraru într-o discuție, adăugând că – după părerea sa – acest plan era parte a convorbirilor sovieto-române, între emisarii lui Stalin şi Ion Antonescu. Părți din acest dosar au fost comentate ulterior de mai mulți istorici, printre care Igor Caşu, în *„Politica națională" în Moldova sovietică, 1944-1989*, Chişinău, Cartdidact, 2000, p. 51-52; Ion Țurcanu, *Istoria contemporană ilustrată a românilor*, Brăila, Editura Istros, 2010, p. 378-381.

includerea în componența RSS Moldovenești a județelor basarabene Hotin, Ismail şi Cetatea Albă şi anexele la scrisoare", datat 29 iunie 1946 şi conține 47 de file[2].

Dosarul este constituit din şase scrisori, note şi rapoarte. Motivul pentru care publicăm dosarul complet este acela că numai luat în totalitatea sa, cu toate părțile sale componente, elaborate într-o perioadă de câțiva ani, putem înțelege mai bine contextul în care a fost ridicată problema hotarelor RSSM, actorii care au stat în spatele acestui dosar, comportamentul lor pe parcurs şi în momentul decisiv, când s-a trimis dosarul la Moscova, la 29 iunie 1946, dar şi formulările selectate în cele patru pagini – care alcătuiesc scrisoarea lui Salogor către Stalin – dintr-o multitudine de elemente constitutive ale dosarului de aproape 50 de pagini.

Pentru facilitarea înțelegerii dosarului 64, vom face o prezentare succintă a întregului material, cu detalii de prelucrare arheografică. După care vom oferi o descriere succintă a celor şase părți componente şi, în partea finală a studiului introductiv, vom încerca să stabilim consecutivitatea elaborării acestor părți, întrucât numai două sunt datate (9 decembrie 1943 şi 29 iunie 1946) şi, cel mai important, vom încerca să determinăm contextul, scopul şi motivația persoanelor – dacă acestea există – implicate în originea, gestiunea şi deznodământul acestei chestiuni de revizuire a hotarelor RSSM. Descrierea conținutului celor şase părți componente ale dosarului este necesară din perspectiva faptului că argumentele expuse – sau obiectivul care se întrevede din fiecare parte – diferă.

Prima parte a dosarului este o scrisoare adresată Comitetului Central al Partidului Comunist (bolşevic) din Uniunea Sovietică şi personal lui Stalin, semnată de către prim-secretarul interimar al Comitetului Central al Partidului Comunist (bolşevic) din Moldova, Nichita Salogor[3], datată 29 iunie 1946, având 4 pagini, urmată de un proiect de hotărâre al CC al PC(b) pan-Unional despre noua frontieră propusă dintre RSSM şi RSSU, de o pagină; partea a doua reprezintă un raport despre „componența etnografică" a populației Basarabiei, de 7 pagini; partea a treia – un raport despre economia Basarabiei, de 5 pagini; partea a patra – un raport despre hotarele statului moldovenesc, începând cu secolul al XIV-lea şi până în secolul al XIX-lea, de 10 pagini; partea a cincea reprezintă un memoriu adresat Biroului CC al PC(b) din Moldova de către Fiodor Brovco, preşedintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, de 7 pagini; partea a şasea este reprezentată de un raport despre „hotarele poporului şi limbii moldovenești", de 12 pagini, datat 9 decembrie 1943, alcătuit de Institutul de Etnografie al Academiei de Ştiințe din URSS.

Partea 1-a – scrisoarea lui Nichita Salogor[4] către Stalin – reprezintă o evocare a unor argumente de ordin etnic, istoric, lingvistic potrivit cărora majo-

[2] AOSPRM, fond 51 (documente emise de Comitetul Central al Partidului Comunist din Moldova, 1940-1941, 1944-1991), inventar 4, dosar nr. 64, f. 1-47, însoțită de o hartă color a RSSM şi a teritoriilor din sudul şi nordul Basarabiei cedate Ucrainei.

[3] Un document din 1944 îl menționează pe post de al doilea secretar al CC al PC (b) M, în timp ce funcția de prim-secretar era vacantă. Vezi AOSPRM, fond 51, inventar 2, dosar nr. 97, f. 1.

[4] Nichita Leontievici Salogor, conducător de partid şi de stat din RSS Moldovenească, moldovean (etnic român) născut în 1901 în satul Konstantinovka, raionul Arbuzinovka, regiunea

ritatea populaţiei din regiunile disputate o constituiau moldovenii (erau avuţi în vedere etnicii români), precum şi unele consideraţii de ordin social-economic care tindeau să demonstreze unitatea teritorială a Basarabiei ca entitate geografică[5]. Scrisoarea este semnată doar de Salogor, Nicolae Coval[6], preşedintele Consiliului de Miniştri al RSSM, al cărui nume figurează alături de cel al lui Salogor, nu semnează. Textul scrisorii este urmat de un proiect de hotărâre al CC al PC(b) pan-Unional despre noua frontieră propusă dintre RSS Moldovenească şi RSS Ucraineană, de o pagină. Imediat urmează pe o pagină numerotată cu numărul 6 şi un proiect de hotărâre al CC al PC(b) pan-Unional intitulat „Despre includerea în componenţa RSS Moldovenească a judeţelor basarabene Hotin, Ismail şi Akkerman", în care se preciza şi noua linie de demarcaţie a hotarelor dintre RSSM şi RSS Ucraineană. Textul proiectului aparţine fără îndoială lui Salogor, unica persoană din conducerea RSSM care semnează scrisoarea către Stalin. Asemenea practici erau uzitate în epocă, conducerea de la Moscova intervenind în conţinutul textului dacă era nevoie. Aşa s-a procedat, de exemplu, în anii 1946-1947, când conducerea RSSM (ca şi a altor republici sau regiuni) cerea Biroului Politic al CC al PC (b) pan-Unional sau Consiliului de Miniştri (denumire nouă a guvernului sovietic din 15 martie 1946) ajutoare în formă de produse alimentare pe fondul declanşării foametei în masă. Proiectul deciziei nu a fost acceptat de Biroul Politic de la Moscova (sau de Stalin personal, nu ştim dacă textul a ajuns direct pe biroul său ori doar i s-a raportat de altcineva), ceea ce se poate constata din linia de creion trasă din colţul drept de sus al foii spre colţul stâng din partea de jos (ceea ce însemna „anulare", „respingere"). Se observă de asemenea că lipseşte o pagină din acest prim set de documente, întrucât scrisoarea lui Salogor către Stalin din 29 iunie 1946 se încheie cu pagina 4, următoarea fiind numerotată cu cifra 6. Nu putem şti exact ce era pe pagina 5, dar probabil putea să conţină rezoluţia pusă de persoana căreia i-a parvenit scrisoarea lui Salogor de la Chişinău şi care, din anumite motive, a fost retrasă ulterior din dosar, paginile următoare fiind renumerotate. Putem presupune că foaia respectivă conţinea numele lui

Nikolaev, Ucraina, decedat în 1981 la Chişinău. Înainte de 1940 a fost şef al secţiei raionale pentru agricultură în raioanele Râbniţa şi Ocna Roşie, RASSM (1933-1935), student la Academia „Stalin" de la Moscova (1935-1937), preşedinte al sovietului raional de deputaţi Slobozia (1939-1940), preşedinte al comitetului executiv judeţean Orhei (iulie-august 1940), ulterior – al doilea secretar al CC al PC (b) din Moldova; din 7 septembrie 1942 până la 18 iulie 1946 – prim-secretar interimar al CC al PC (b) din Moldova. Până la pensionarea sa din 1959 a fost funcţionar la diferite ministere din guvernul RSSM.

[5] AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar nr. 64, f. 1-4.

[6] Nicolae Grigorievici Coval, născut în 1904 în Camenca, moldovean (etnic român), decedat în 1970, absolvent al Institutului agricol din Odessa (1929), agronom în raionul Kotovsk al RASSM (1929-1940), comisar al poporului pentru Agricultură al RSSM (1940-1945), preşedinte al Consiliului de Miniştri al RSSM (1945-1946), prim-secretar al CC al PC(b) din Moldova, funcţionar în diferite organizaţii şi ministere (1951-1960), preşedinte al Comitetului de Stat pentru Planificare din RSSM (1960-1965), vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri al RSSM (1965-1967), după care se pensionează.

Hruşciov, pe atunci prim-secretar al CC al PC (b) din Ucraina, căruia i s-a adus la cunoştinţă fără îndoială solicitarea venită de la Chişinău, dată fiind ponderea organizaţiei de partid ucrainene în URSS şi faptul că Hruşciov făcea parte din confidenţii cei mai apropiaţi ai lui Stalin. Eliminarea acestei pagini s-ar fi făcut fie în 1946 sau mai târziu, probabil tot la iniţiativa lui Hruşciov, care a vrut astfel să elimine probe în implicarea sa în acest dosar. Presupunerea respectivă este întărită de o altă dispută privind trasarea hotarelor Ucrainei, de data aceasta cu Bielorusia, în toamna anului 1939, în care a fost implicat acelaşi Hruşciov şi despre care nu s-a păstrat nici un document oficial, dar despre care ştim din amintirile fostului prim-secretar al CC al PC (b) din Bielorusia P.C. Ponomariov[7]. De altfel, între 1923 şi 1932 Ucraina a avut pretenţii teritoriale şi faţă de Rusia, autorităţile de la Harkov (capitala RSSU până în 1934) obţinând o serie de teritorii incluse iniţial în Federaţia Rusă, aceste tentative fiind curmate în ultimă instanţă de Stalin în 1932, când se renunţă semioficial la procesul de *ucrainizare* în RSSU şi la *indigenizarea* cadrelor ca o prioritate politică în republicile non-ruse în ansamblu[8].

Partea a 2-a reprezintă o informaţie despre componenţa etnografică a Basarabiei, semnată de V. M. Senkevici, directorul Institutului de Cercetări Ştiinţifice al RSS Moldoveneşti şi confirmat prin „just" (*верно*, în rusă, în original) de către N. Şlicari, şeful Aparatului Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldoveneşti, fără semnături, nedatat[9]. Autorul a trecut în revistă câteva surse ţariste despre componenţa etnică a Basarabiei, constatând că populaţia moldovenească (adică românească) a Basarabiei era mai numeroasă decât cea indicată de recensământul imperial din 1897, întrucât de multe ori moldovenii erau incluşi la categoria „ucraineni"[10]. El citează de asemenea cercetători ruşi, precum Leon Berg, care evidenţiau că în satele mixte moldovenii îi asimilează pe ucraineni[11]. În egală măsură, Senkevici pune la îndoială datele recensământului imperial din 1897 din Rusia cu privire la ponderea moldovenilor în Basarabia, menţionând totodată că alte estimări, precum cea a unui alt cercetător rus V. N. Butovici (1907), sunt foarte aproximative întrucât au fost efectuate prin intermediul unor calcule deductive. În orice caz, consideră Senkevici, în judeţul Ismail cel puţin, populaţia moldovenească avea o majoritate relativă în raport cu ucrainenii şi, mai mult, populaţia moldovenească era răspândită pe întreg teritoriul judeţului şi acordarea acestuia Ucrainei era incorectă. Pe de altă

[7] В. Ю. Васильев, Р. Ю. Подкур, Х. Куромия, Ю. И. Шаповал, А. Вейнер (eds.), *Политическое руководство Украины, 1938-1989*, Москва, РОССПЭН, 2006, p. 65-66.

[8] Terry Martin, *The Affirmative Action Empire. Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939*, Ithaca, Cornell University Press, 2001, p. 278-302.

[9] Senkevici Vasili Markovici, istoric sovietic (origine etnică necunoscută), născut în 1905 în satul Erjovo, raionul Râbniţa, decedat în 1954. Membru al PC (b) din URSS din 1926, absolvent al Institutului Pedagogic din Tiraspol în 1938, director al Institutului de Cercetări Ştiinţifice din RSS Moldovenească (1940-1947). Din 1947 lector, apoi docent şi decan al Facultăţii de Istorie şi Filologie a Universităţii de Stat din Chişinău.

[10] AOSPRM, fond 51, inventar 1, dosar nr. 64, f. 8.

[11] *Ibidem*, f. 9.

parte, populaţia judeţelor Ismail şi Hotin se amestecase într-atât de mult cu cea moldovenească – afirmă Senkevici – încât după modul de viaţă şi de multe ori după limba folosită se deosebeşte foarte puţin. În acelaşi timp, la momentul respectiv limba de comunicare a populaţiei multinaţionale a Basarabiei, inclusiv în judeţele Hotin, Ismail şi Akkerman, era limba „moldovenească". Senkevici precizează de asemenea că politica naţională leninist-stalinistă presupune mai mult decât ponderea unui grup etnic într-un judeţ sau altul, existând şi alţi factori precum comunitatea istorică de veacuri a acestei populaţii, markerii identitari dintre grupurile etnice fiind estompaţi. Ceea ce i-a apropiat pe locuitori a fost activitatea economică comună, lupta împotriva cuceritorilor străini pe baza cărora s-a creat o comunitate de limbă, cultură şi tradiţii specifice, continuă argumentarea sa Senkevici, ceea ce aminteşte de definiţia stalinistă a naţiunii. Informaţia prezentată este urmată de anexe, iar una din concluziile trase de autor era faptul că „nu există argumente de ordin etnografic care ar susţine trecerea judeţelor Hotin, Ismail şi Akkerman către RSS Ucraineană"[12].

Partea a 3-a este elaborată de asemenea de Senkevici care încearcă să argumenteze de data aceasta faptul că regiunea dintre Prut şi Nistru prezenta o entitate politico-administrativă şi economică constituită de secole, iar perpetuarea dezmembrării sale ar aduce prejudicii grave şanselor de dezvoltare economică a RSS Moldoveneşti. Astfel, se invocau date statistice din anii premergători Revoluţiei din Octombrie 1917, când în Basarabia existau 110 mii ha de vie, recolta totală de vin fiind de 3 milioane de hectolitri. Ponderea judeţelor Ismail şi Akkerman era destul de importantă, constituind 30% din terenuri şi producţia totală. Mai mult, cele mai calitative vinuri proveneau anume din cele două judeţe, iar amestecate cu soiuri mai puţin calitative din nord ele dădeau celebrul vin basarabean. La fel de important era aportul celor două judeţe din sudul Basarabiei la recolta de cereale. Mai exact, judeţele Ismail şi Akkerman deţineau 30% din totalul terenurilor basarabene însămânţate şi dădeau 40% din totalul recoltei din provincie. În plus, industria pescuitului din sudul Basarabiei este foarte importată pentru aprovizionarea populaţiei din centrul şi nordul regiunii cu peşte, în timp ce acestea din urmă ofereau tradiţional sudului ulei pentru conservarea peştelui de care judeţele respective duceau lipsă. Cu alte cuvinte, Senkevici afirmă că exista o specializare stabilită istoric între judeţele basarabene din nord, centru şi sud, iar desprinderea mai ales a judeţelor Ismail şi Akkerman făcea complicată dezvoltarea economică a RSS Moldoveneşti[13]. Se invoca, printre altele, importanţa pentru economia republicii a porturilor de la Marea Neagră, Limanul Nistrului şi Dunăre (Bugaz, Akkerman, Chilia, Ismail, Vîlcov şi Reni), „în timp ce pentru RSS Ucraineană porturile menţionate nu prezintă o importanţă economică deosebită". Porturile erau importante pentru transportarea produselor basarabene pe pieţele URSS şi în străinătate[14]. În

[12] *Ibidem*, f. 9-11.
[13] *Ibidem*, f. 14-15.
[14] *Ibidem*, f. 17.

concluzie, autorul studiului afirma că „dezmembrarea politico-administrativă a Basarabiei nu poate aduce rezultate economice dorite nici judeţelor din sud, nici altor judeţe sau raioane. Unele bogăţii naturale, o parte a mijloacelor de producţie ar fi complet sau parţial neutilizabile. Din contră, Basarabia ca entitate politico-administrativă integră în cadrul RSS Moldoveneşti, dat fiind complementaritatea vieţii economice a sudului, centrului şi nordului, are şansele unei dezvoltări fructuoase pe viitor”[15].

Partea a 4-a este alcătuită dintr-un memoriu despre hotarele statului moldovenesc de la întemeierea acestuia până la mijlocul secolului al XIX-lea. Mai amplă decât cea precedentă, partea a 4-a a dosarului este semnată de colaboratori ai Secţiei istorice a Institutului de Cercetări Ştiinţifice al RSS Moldoveneşti, fără a se specifica numele acestora, documentul fiind fără dată[16]. Probabil unul dintre autorii studiului este acelaşi Senkevici, dar şi Nikolai Berezneakov[17], menţionat într-un document emis de CC al PC (b) din Moldova, datat 1942, ca responsabil împreună cu Senkevici de editarea în anii 1942-1943 a trei cărţi despre istoria „poporului moldovenesc”[18]. Studiul se referă la stăpânirea de către Ţara Moldovei (până în 1859/1862), apoi a Principatelor Unite (din 1859/1862), a regiunii dunărene (până la Congresul de la Berlin, 1878) şi este destul de bine documentat, fiind folosite sursele de bază cunoscute în epocă, mai ales cele româneşti. Autorii fac trimiteri atât la diverse izvoare istorice (de exemplu colecţiile de documente interne ale lui Ioan Bogdan, Mihai Costăchescu, *Letopiseţul Ţării Moldovei* al lui Grigore Ureche în ultima ediţie a timpului, cea a lui C.C. Giurescu, la opera lui Dimitrie Cantemir etc.), cât şi la surse istoriografice (referinţe la *Istoria românilor din Dacia Traiană* a lui A.D. Xenopol, la studiul lui Leon Berg, la sinteza lui Ernest Lavisse şi Alfred Rambaud etc.) – toate acestea regăsindu-se în notele documentului –, astfel încât la nivel factologic studiul reflectă stadiul cunoştinţelor despre subiect la nivelul anilor 1930, inclusiv erorile (vezi documentul demonstrat ca fals din timpul domniei lui Yurg Koriatovici, din 5 iunie 1374)[19].

[15] *Ibidem*, f. 18.

[16] *Ibidem*, f. 19-28.

[17] Nikolai Vasilievici Berezneakov, istoric sovietic, ucrainean, născut în anul 1910 la Odessa, absolvent al Universităţii de Stat din Leningrad (1937), din 1940 cercetător la Institutul de Cercetări Ştiinţifice din RSSM. Este unul dintre autorii unei lucrări colective de referinţă despre pretenţiile sovietice asupra Basarabiei (*Lupta oamenilor muncii din Basarabia pentru eliberarea şi reunirea ei cu patria sovietică, 1918-1940*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1973, 690 p.). Berezneakov este şi unul dintre autorii primului tratat „academic” despre istoria Moldovei, apărut în 1949 cu titlul de manuscris, fiind responsabil al capitolului 13, cu tema „intensificarea jugului turco-fanariot în Moldova”, şi al capitolului 14, despre „rolul progresist al Rusiei pentru Moldova în secolul al XVIII-lea”. Senkevici, la rândul său, a semnat paragrafele 1 şi 2 din capitolul 3 (despre „volohii de la est de Carpaţi” şi „relaţiile social-economice şi regimul politic la volohi”), capitolul 4 despre „teritoriile dunărene şi nistrene în componenţa statului Rusia Kieveană şi a cnezatului Galiţia-Volînia”, precum şi capitolul 5 despre „crearea statului moldovenesc şi a poporului moldovenesc”. Vezi *Курс Истории Молдавии*, часть I, Кишинев, Шкоала Советикэ, 1949.

[18] AOSPRM, fond 51, inventar 1, dosar nr. 95, f. 38.

[19] *DRH*, seria A. *Moldova*, editori Constantin Cihodaru, Ioan Caproşu, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1975, p. 416-417, nr. I, documente false.

Dincolo însă de partea factologică, care în general e corectă, este interesantă instrumentalizarea acestor informaţii de către sovietici pentru a impune o anumită revizuire a hotarelor „Moldovei sovietice" după război. Altfel, avem aici formulată tranşant – se pare pentru prima dată – ideea că Republica Sovietică Socialistă Moldovenească ar fi moştenitoare de drept a statului medieval moldovenesc. Prin urmare, în componenţa RSSM era „necesar" să fie incluse judeţele din Moldova din dreapta Prutului, cu o populaţie de 2,5 milioane de oameni, „toată Bucovina" şi judeţele Maramureş şi Năsăud din Transilvania, toate aceste teritorii având o populaţie de peste 1 milion, făcându-se referire la faptul că din cele două regiuni istorice româneşti de peste Carpaţi au descălecat Dragoş şi Bogdan, de aceea fiind considerate „leagăn al poporului moldovenesc" şi „teritorii autentic moldoveneşti" (*истинно молдавские территории* – în rusă).

O altă temă în partea a 4-a a dosarului 64 este cea a adversităţii moldo-muntene, care avea să joace un rol important în discursul sovietic cu privire la existenţa unui popor moldovenesc, considerat a fi deosebit de cel românesc. „Cotropitorii români" sunt criticaţi pentru faptul că au alipit cu de-a sila Moldova la Valahia în 1859, făcându-se referinţă la mişcarea antiunionistă de la Iaşi de la 1866, că au „ocupat cu forţa" Basarabia la 1918, deţinută „ilegal" până la „eliberarea" din 1940. Iar restabilirea „dreptăţii" – considerau autorii raportului – ar fi fost posibilă abia odată cu crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti în stânga Nistrului, eveniment petrecut la 12 octombrie 1924, în jurul căreia era preconizată construcţia noii entităţi statale, sovietice socialiste moldoveneşti (după principiul Piemontului, ar adăuga Terry Martin[20]).

Partea a 5-a a dosarului reprezintă pledoaria lui Fiodor Brovco, preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldoveneşti, în vederea „reunificării întregului popor moldovenesc într-un singur stat unitar sovietic moldovenesc", cu referire directă la nevoia alipirii întregii Moldove istorice la RSSM, precum şi a judeţelor Maramureş şi Năsăud, pe acelaşi motiv menţionat în partea a 6-a a dosarul 64 (a se vedea mai jos), la care Brovco face referire directă[21]. Documentul nu are dată, dar este semnat de Brovco. Scrisoarea este adresată Biroului CC al PC (b) din Moldova, argumentul invocat în favoarea reunificării poporului moldovenesc fiind acela al înlăturării „pe viitor a tentativelor de cucerire a Basarabiei şi ale altor teritorii ale RSS Moldovenească din partea ocupanţilor români şi pentru restabilirea adevărului istoric"[22]. În acest document sunt reiterate câteva idei ce vor sta ulterior la baza istoriografiei din RSS Moldovenească, cu accente recurente până în ziua de azi în discursul identitar „moldovenist"[23]. În primul rând este vorba despre ideea legăturii

[20] Terry Martin, *op. cit.*, p. 274-282.
[21] AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar nr. 64, f. 34.
[22] *Ibidem*, f. 33.
[23] A se vedea, de exemplu, Vasile Stati, *Istoria Moldovei*, Chişinău, Tipografia Centrală, 2002.

seculare dintre Moldova şi Rusia, accentuându-se relaţiile de „prietenie" dintre domnii moldoveni (Ştefan cel Mare, Petru Rareş, Gheorghe Ştefan, Dimitrie Cantemir) şi ţarii ruşi. Toată istoria statului moldovean era interpretată teleologic ca un drum lung care urma să fie încununat de alipirea la Rusia[24]. O altă idee elaborată de savanţii sovietici, moştenită de discursul „moldovenist" contemporan, alimentând totodată şi diverse stereotipuri este confundarea deliberată a noţiunilor „Valahia" şi „România". În încheiere, F. Brovco propunea ca Biroul CC al PC(b) din Moldova să „însărcineze Comisariatul pentru Afacerile Externe al RSS Moldoveneşti şi Institutul de Cercetări Ştiinţifice din RSSM să pregătească materialele necesare de ordin istoric, economic, etnografic şi geografic", pentru a convinge autorităţile unionale să accepte reunificarea „întregului popor moldovenesc şi a pământurilor sale într-un stat moldovenesc unic"[25]. Cu alte cuvinte, el propunea – probabil – ca studiile anexate la dosarul din 29 iunie 1946 care urma să fie trimis la Moscova să fie elaborate într-o manieră mai coerentă decât se făcuse la momentul respectiv şi să fie adăugate alte argumente care să susţină demersul RSSM în revizuirea hotarelor sale atât cu Ucraina, cât şi cu România. Astfel, poziţia lui Brovco este cea mai radicală, dar şi cea mai „coerentă": „Moldova Mare" trebuia, după părerea sa, să includă atât teritoriile din stânga Prutului, până la Carpaţi şi puţin chiar dincolo de munţi, dar şi teritoriile basarabene din nord şi din sud revenite Ucrainei la 1940, precum şi Bucovina de Nord[26]. Prin urmare, scrisoarea lui Brovco reia argumentele din toate cele patru rapoarte din dosarul 64, existând şi elemente de noutate prin citarea *Istoriei românilor din Dacia Traiană* a lui Xenopol, cu referire la mişcarea antiunionistă din Moldova din 1866[27]. Din punctul de vedere al datării, scrisoarea lui Brovco se situează cu siguranţă după cele patru rapoarte (partea a 2-a, a 3-a, a 4-a şi a 6-a) întrucât preia argumente din toate acestea şi reprezintă de fapt o sinteză a lor, atât în ce priveşte chestiunea hotarelor Moldovei istorice, a limbii, cât şi a argumentelor de ordin economic şi etnic în privinţa sudului şi nordului Basarabiei, dar şi a Bucovinei de Nord. Cu alte cuvinte, textul lui Brovco poate fi datat mai degrabă cu anul 1944 sau 1945.

Partea a 6-a a dosarului 64 constituie un document elaborat de un colectiv de savanţi de la Institutul de Etnografie al Academiei de Ştiinţe din URSS, datat 9 decembrie 1943, la sfârşitul căruia sunt menţionate trei nume: cel al directorului

[24] AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar nr. 64, f. 29, 30, 32.

[25] *Ibidem*, f. 35.

[26] Despre modul în care au fost trasate hotarele RSSM în 1940, a se vedea: Anton Moraru, *Istoria Românilor. Basarabia şi Transnistria, 1812-1993*, Chişinău, Editura Universul, 1993, p. 326-329; Ion Şişcanu, *Basarabia în contextul relaţiilor sovieto-române, 1940*, Chişinău, Editura Civitas, 2007, p. 241-251.

[27] AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar 64, f. 31-32. Este vorba de câteva citate din A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. III, îngrijită de I. Vlădescu, 1929, vol. 14, p. 200-201, dedicat mişcării separatiste de la Iaşi, dar care sunt foarte aproximative şi pe alocuri inexacte.

instituției, profesorul S. P. Tolstov[28], al profesorului M.V. Serghievski[29] care este menționat ca redactor al textului, şi M. Ia. Salmanovici[30], evidențiat în calitate de autor al raportului. Se remarcă faptul că acest raport nu este original (menționându-se că în original ar fi fost semnat de Serghievski), fiind o copie trimisă lui Nichita Salogor (numele său e indicat cu creion simplu pe prima pagină a raportului, în partea dreaptă sus)[31]. Serghievski, cel care semnează originalul[32], publicase anterior o carte despre istoria Moldovei în care încerca să acrediteze ideea că moldovenii sunt deosebiți de români, un rol special în diferențierea lor de munteni şi ardeleni avându-l factorul slavon[33]. Principalele sale idei privind caracterul etnic diferit al moldovenilor şi „limbii moldoveneşti" au fost regăsite şi în memoriul de față. Autorul considera că „limba moldovenească" este distinctă de idiomul vorbit în Muntenia, pornind de la o idee a lui Alexandru Philippide despre cele două grupuri dialectologice care se constituiseră către secolul al XVI-lea, rezultat al unor valuri distincte de migrații ale populației romanice din Balcani, una venind prin Panonia şi nord-vest, alta prin Banat, în regiunea Carpaților meridionali. Philippide observa că „Moldova şi Muntenia nu aveau o legătură genetică"[34], ceea ce a fost considerat un punct de plecare pentru teoria sovietică a existenței a două entități est-romanice distincte. Din punctul său de vedere, aceste două ramuri nu au avut contacte în măsură să uniformizeze limba. Astfel, numind anacronic idiomul transilvănean drept „limbă moldovenească", se creează bazele pentru lansarea proiectului identitar moldovenesc, distinct de cel românesc. Trasarea hotarelor lingvistice a constituit primul argument principal al stabilirii hotarelor etnice ale moldovenilor. Se făcea trimitere la „vatra" poporului moldovenesc din Maramureş, la întreaga Moldovă de peste Prut (cu câteva excepții în regiunea Bacăului) şi la întreaga Basarabie. Această teorie, care reprezintă o îmbinare a unor fapte care corespund realității cu date falsificate sau eronate, a constituit temeiul sovietic pentru formularea proiectului înființării unui stat unitar moldovenesc în

[28] Serghei Pavlovici Tolstov (1907-1976), istoric, etnograf şi arheolog sovietic rus, director al Institutului de Etnografie, în acelaşi timp director al Institutului de Studii Orientale şi secretar ştiințific al Prezidiului Academiei de Ştiințe a URSS, şef al catedrei de etnografie (1939-1951) şi decan al Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moscova (1943-1945), specialist în istoria şi cultura poporului karakalpak, descoperitor al civilizației antice a Horezmului.

[29] Maxim Vladimirovici Serghievski, născut în 1892 la Moscova, rus, filolog romanist sovietic, absolvent al Universității din Moscova (1916), profesor la aceiaşi instituție (1925-1946). Moare la 20 iunie 1946, cu nouă zile înainte ca Salogor să-i trimită scrisoarea lui Stalin, la care era anexat şi studiul său despre „hotarele limbii şi poporului moldovenesc".

[30] M. Ia. Salmanovici, etnograf sovietic, specialist în istoria şi etnografia românească, autor de lucrări despre tradițiile populare din RSSM şi România.

[31] AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar nr. 64, f. 36-48.

[32] Istoricul Anton Moraru ne-a comunicat că a consultat originalul care se păstrează la fostul Institut de Etnografie al Academiei de Ştiințe al URSS, astăzi în cadrul Academiei de Ştiințe a Rusiei.

[33] М. В. Сергиевский, *Молдавские этюды*, серия "Труды Московского института истории, философии и литературы", том 5, Москва, 1939.

[34] Alexandru Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iaşi, 1928, p. 389-392.

componenţa URSS. Este de remarcat în legătură cu paternitatea părţii a 6-a, prima din componentele „analitice" ale dosarului 64, că aceasta aparţine unui institut de cercetare academică de la Moscova, dar care cu siguranţă a fost elaborat la cererea Biroului Politic al CC al PC (b) pan-Unional şi poate chiar personal a lui Stalin. Cu alte cuvinte, originea dosarului 64 este la Moscova, nu la Chişinău. Unele persoane din conducerea RSSM au îmbrăţişat cu entuziasm ideile exprimate în raportul Institutului de Etnografie al Academiei de Ştiinţe al URSS din 9 decembrie 1943, dar ele nu au înţeles că solicitarea revizuirii hotarelor – la sfârşitul anului 1943 – prima jumătate a anului 1944 – era o strategie mai degrabă de şantaj asupra României, decât unul îndreptat împotriva pretenţiilor ucrainene asupra Basarabiei de sud şi de nord, cu atât mai mult a Bucovinei de Nord.

Aşa cum precizam de la bun început, părţile componente ale dosarului nu pot fi înţelese decât ca un tot unic. Există însă dificultăţi în datarea fiecărui document în parte. Acest lucru este esenţial pentru a înţelege evoluţia chestiunii hotarelor RSS Moldovenească cu RSS Ucraineană. Este datată doar prima parte a dosarului, scrisoarea lui Salogor către Stalin – 29 iunie 1946, precum şi ultima – raportul etnografilor de la Moscova despre hotarele Moldovei, datată 9 decembrie 1943. Suntem tentaţi să considerăm ultima dată începutul elaborării dosarului despre viitoarele hotare ale RSSM, iar cu prima dată – aici nu există dubii – încheierea acestuia sau, mai degrabă, data când s-a decis ridicarea problemei hotarelor dintre RSS Moldovenească şi RSS Ucraineană în mod tranşant în faţa autorităţilor de la Moscova. Prin urmare, rămân semne de întrebare în ceea ce priveşte datarea celorlalte patru părţi ale dosarului, dar credem că acestea se situează între decembrie 1943 şi iunie 1946. În ordine cronologică, al doilea după memoriul etnografilor de la Moscova de la sfârşitul anului 1943 este probabil cel despre hotarele statului moldovenesc (partea a 4-a) întrucât acesta completează, de data asta cu note de subsol punctuale, concluziile la care au ajuns cei de la Institutul de Etnografie de la Moscova. Autorii acestuia sunt – după cum am amintit mai sus – Senkevici şi Berezneakov, probabil şi Narţov[35], ultimul fiind menţionat în planul de

[35] Naum Arianovici Narţov, istoric sovietic, evreu, născut în anul 1894 în satul Berezovka, raionul Balta (fosta RASSM), regiunea Odessa, Ucraina, decedat în 1978 la Chişinău. Din 1930 predă la Institutul Pedagogic din Tiraspol, iar între 1941-1945 este colaborator ştiinţific la Institutul de Istorie al URSS din cadrul Academiei de Ştiinţe a URSS, unde îşi susţine în 1945 titlul de doctor în istorie. Ulterior, din 1946, este profesor la Institutul Pedagogic din Chişinău şi şef al secţiei de istorie a Institutului de Istorie, economie, limbă şi literatură a Bazei academice a RSSM de pe lângă Academia de Ştiinţe a URSS. Este autorul primului curs de istoria Moldovei destinat studenţilor şi publicului larg. Acest curs a fost recomandat pozitiv de academicieni ruşi precum N.S. Derjavin, dar din anumite motive nu a mai ajuns să fie publicat, fiind retras de la tipografie. A se vedea mai mult în Artiom Lazarev, *Cum s-a scris istoria Moldovei*, în „Nistru", nr. 2, 1989, p. 126-132; unul din motivele căderii ulterioare a lui Narţov în dizgraţie ar fi că susţinea o versiune radicală a mitului *prieteniei popoarelor*, nefiind adept al naţiunii moldoveneşti în sens etnic, ci accentuând înrudirea moldovenilor cu slavii, în special cu ruşii. Vezi Wim P. van Meurs, *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*, Chişinău, Editura ARC, 1996, p. 198-199.

activitate al institutului condus de primul, dar al cărui membru nu era[36]. Au urmat, după câte putem deduce, părţile a 2-a şi a 3-a, care se referă la chestiunea teritoriilor basarabene cedate Ucrainei în 1940, prima informaţie accentuând argumentele de ordin etnic, iar cea de-a doua pe cele economice în ce priveşte justificarea alipirii sudului şi nordului Basarabiei la RSSM. Penultimul text din punct de vedere cronologic pare a fi scrisoarea lui Brovco adresată Biroului CC al PC (b) din Moldova; în orice caz este cu siguranţă posterior elaborării părţilor 2, 3, 4 şi 6, întrucât face referire la argumente din acestea (la anexa 3, pe care am identificat-o a fi partea a 4-a, dar şi la partea a 6-a). O legătură directă între scrisoarea lui Brovco şi partea a 2-a (despre componenţa etnică a populaţiei Basarabiei) poate fi stabilită prin faptul că şeful Aparatului Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM (deci subalternul lui Brovco) – Nichita Antonovici Şlicari – este cel care avizează acest raport cu menţiunea „just" („верно"). Cu alte cuvinte, putem presupune că, într-o primă fază, pe lângă Nichita Salogor, Brovco şi oamenii lui din conducerea Sovietului Suprem exista un al doilea grup important de susţinători ai ideii revizuirii hotarelor RSSM.

Se observă că ideile exprimate în ce priveşte România şi concepţia Moldovei Mari sau a etno-moldovenismului nu sunt absolut noi. Ele au fost formulate mai mult sau mai puţin insistent de către autorităţile ţariste în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Cu toate acestea, unul dintre cei mai fervenţi susţinători ai moldovenismului şi al şovinismului velicorus în Basarabia, Pavel Kruşevan, îi numea alternativ pe moldovenii din Basarabia – români şi limba care o vorbeau – română[37]. În perioada interbelică, autorităţile sovietice, la rândul lor, nu au avut o poziţie coerentă faţă de identitatea moldovenilor, încurajând uneori românizarea acestora, iar alteori îndepărtarea idiomului local de cel de peste Prut, de versiunea bucureşteană[38].

Ceea ce e nou acum, în 1943, este tentativa sovieticilor de a traduce într-un proiect geopolitic aceste idei. Ţinta era extinderea „Moldovei sovietice" ca parte componentă a URSS, creată iniţial în stânga Nistrului în 1924 şi apoi extinsă în 1940 la teritoriul dintre Prut şi Nistru, admiţându-se în următoarea etapă, după război, împingerea spre vest a hotarelor „Moldovei sovietice" în aşa fel încât să includă întreaga Moldovă istorică până la Carpaţi, plus judeţele Maramureş şi Năsăud, întrucât acolo era „leagănul poporului moldovenesc" şi dat fiind că din acele regiuni descălecase Dragoş şi Bogdan. O altă întrebare importantă, chiar *esenţială*, care se ridică în legătură cu dosarul 64 este următoarea: era oare proiectul ce prevedea extinderea „Moldovei sovietice" până la Carpaţi un proiect dezirabil pentru Moscova sau era doar o strategie de şantaj asupra

[36] AOSPRM, fond 51, inventar 1, dosar 95, f. 40.

[37] Павел Крушеван (под редакции), *Бессарабия. Географическій, историческій, статистическій, экономическй, этнографическій, литературный и справочный сборникъ*, Москва, 1903.

[38] Charles King, *Moldovenii. Politica culturală între România şi Rusia*, Chişinău, Editura ARC, 2002, p. 62-90; Igor Caşu, *op. cit.*, p. 38-43.

României în cadrul tratativelor diplomatice sovieto-române de la sfârşitul anului 1943 – începutul anului 1944?

Aşa cum a presupus şi Anton Moraru[39], data apariţiei acestui raport cu privire la hotarele statului moldovenesc nu este întâmplătoare, probabil fiind legată de desfăşurarea Conferinţei de la Teheran (30 noiembrie – 1 decembrie 1943), care s-a consumat cu câteva zile înainte. Atunci s-a decis că URSS va avea un cuvânt greu de spus în ţările din Estul Europei, iar „strategia balcanică" a lui Churchill fusese respinsă. Acest fapt i-a încurajat, probabil, pe sovietici să lucreze la justificarea „ştiinţifică" a unei eventuale rectificări de hotare în zona lor de influenţă, iar guvernul RSSM, evacuat în interiorul URSS după 22 iunie 1941, era încurajat să pregătească dosarul justificativ al înglobării a încă unei părţi a României în componenţa Uniunii Sovietice, pe lângă Basarabia, Bucovina de Nord şi ţinutul Herţa, ocupate în 1940 şi pentru reanexarea cărora sovieticii aveau deja acordul anglo-americanilor, aceştia recunoscând hotarele sovietice de la 22 iunie 1941. În cadrul acestor investigaţii s-a decis să se pregătească *argumente detaliate* şi pentru reunificarea teritoriilor din sudul şi nordul Basarabiei la RSS Moldovenească, pierdute în favoarea Ucrainei la 2 august 1940. Observăm însă că studiile speciale despre componenţa etnică, limba de comunicare principală şi economia teritoriilor din sudul şi nordul Basarabiei –părţile a 2-a şi a 3-a – au fost elaborate de către Institutul de Cercetări Ştiinţifice al RSSM. Prin urmare, la iniţiativa liderilor locali, Salogor şi Brovco în primul rând. Cu alte cuvinte, nu la iniţiativa Moscovei, care ţintea mai mult spre teritoriile din stânga Prutului, cel puţin acesta este sensul documentului din 9 decembrie 1943, iar problema sudului şi nordului Basarabiei era oarecum o chestiune în subsidiar, ca parte a acestui proiect al „Moldovei Mari", dar nu constituia nicidecum *principalul element* al proiectului extinderii teritoriale a RSSM, aşa cum au înţeles anumiţi lideri ai republicii.

Într-adevăr, punerea pe tapet de către sovietici a planului unei „Moldove Mari" ca parte componentă a Uniunii Sovietice se regăseşte în documente diplomatice româneşti. Astfel, încă în septembrie 1943, emisari sovietici din Elveţia au avut grijă să răspândească ideea că URSS are un plan minim de pretenţii teritoriale faţă de România – Basarabia şi Bucovina de Nord, dar şi unul maxim, care viza „unitatea Moldovei", adică „Moldova Mare" de la Nistru la Carpaţi, în limitele Moldovei istorice. Aceste informaţii erau răspândite de către diplomaţia sovietică pentru a presa atât conducerea de atunci a României, în frunte cu Ion Antonescu, dar şi opoziţia, pentru a determina ieşirea ţării din război. Ideea, preluată în epocă de presa engleză în octombrie 1943, în ajunul conferinţei inter-aliate din capitala sovietică, foarte probabil că nu era întâmplătoare şi fusese luată chiar la iniţiativa Moscovei: dacă România ar decide în timp record ieşirea din război, ar pierde doar Basarabia şi Bucovina de Nord, iar dacă va tergiversa, ar risca să piardă întreaga Moldovă istorică şi, mai mult, ar pune în pericol recuperarea Ardealului de Nord, dar ar pierde şi întreaga Dobroge către

[39] Anton Moraru, *Documentele mărturisesc*, în „Cugetul", nr. 5-6, 1993, p. 61.

Bulgaria[40]. Pe de altă parte, este cunoscut faptul că într-adevăr Ion Antonescu lua în calcul în toamna anului 1943 nu numai organizarea unei rezistenţe până la capăt, indiferent de preţul uman, atât în Basarabia şi Bucovina de Nord, dar şi – sau mai ales – în Moldova din stânga Prutului[41].

O altă interogaţie care se impune cu privire la dosarul 64 se referă la alegerea perioadei în care chestiunea revizuirii hotarelor RSSM este ridicată la Moscova. De ce atunci, la sfârşitul lui iunie 1946, şi nu mai devreme sau mai târziu? O explicaţie invocată ar fi contextul internaţional de atunci. Anume, acest lucru se întâmplă cu o lună înainte de deschiderea Conferinţei de Pace de la Paris care avea să stabilească hotarele postbelice ale Europei şi să fie semnate tratatele de pace între învingători şi învinşi. Cu alte cuvinte – a presupus Ion Ţurcanu[42] – demersul lui Salogor ar fi confirmat că „în iunie 1946, în ajunul deschiderii Conferinţei de Pace de la Paris, Stalin urmărea să arate că sovieticii încă nu luaseră hotărârea definitivă relativ la configuraţia teritorială a României". E adevărat, Ţurcanu afirmă acest lucru cu referire la scrisoarea lui Brovco care conţine pretenţii teritoriale faţă de România, repetând argumentele din partea a 4-a a dosarului. Problema este că şi Ţurcanu, dar şi alţi istorici (printre care şi primul din cei doi editori ai acestui material, într-un studiu anterior[43]) au făcut greşeala de a analiza *in corpore* argumentele expuse în dosarul 64, scăpând din vedere faptul că sunt texte elaborate de-a lungul a cel puţin trei ani şi fiecare dintre acestea aveau o anumită ţintă şi erau produse ale unui anumit context. Cu alte cuvinte, dacă e să comparăm conţinutul primului text din punct de vedere cronologic – cel din 9 decembrie 1943 –, observăm că ideea centrală este axată pe „Moldova Mare", adică formulează mai mult sau mai puţin voalat pretenţii teritoriale asupra României. În timp ce, prin comparaţie, în al doilea text datat, cel din 29 iunie 1946, care e şi ultimul din punct de vedere cronologic din setul de şase documente incluse în dosarul 64, constatăm că ideea centrală este cea a unei „Basarabii Mari", adică pretenţiile teritoriale sunt formulate de Chişinău la adresa Ucrainei, deci se referă la o problemă pe care cel puţin Salogor o considera una administrativă, nu explicit politică şi internaţională, cum era problema revizuirii hotarelor cu România. Mai mult, Salogor nu face referire în cele 4 pagini ale scrisorii trimise lui Stalin la faptul că crearea „Basarabiei Mari" ar fi primul pas spre realizarea „Moldovei Mari", deşi cochetează cu ideea, întrucât anexează la scrisoarea sa cele 5 rapoarte, dintre care 3 insistă asupra „Moldovei Mari". Drept urmare, dosarul 64 trebuie analizat document cu document, dar adresa către Moscova din 29 iunie 1946 şi

[40] Marin Radu Mocanu (editor coordonator), Simona Ceauşu, Nicolae Dinu, Maria Ignat, Veronica Iliescu, Gheorghe Neacşu, Ioan Suciu (editori), *România – marele sacrificat al celui de-al Doilea Război Mondial*, Bucureşti, Arhivele Statului din România, 1994, p. 90, 96-98.

[41] Marcel-Dumitru Ciucă, Maria Ignat (editori), *Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. IX, februarie-decembrie 1943, Bucureşti, Arhivele Naţionale ale României, 2006, p. 439, 447, 553.

[42] Ion Ţurcanu, *op. cit.*, p. 380.

[43] Igor Caşu, *op. cit.*, p. 51-52.

argumentele expuse în aceasta – „Basarabia Mare" – trebuie luate la baza înțelegerii demersului către Stalin. Aşa cum sugeram mai sus, chiar dacă Salogor nu ridică *explicit* pretenții teritoriale față de România – ideea „Moldovei Mari" –, includerea în dosarul trimis lui Stalin a raportului Institutului de Etnografie al URSS din 9 decembrie 1943 este menită a aminti liderului sovietic că el însuşi sau oameni din imediata sa apropiere şi cu ştiința lui au comandat raportul respectiv şi, prin urmare, au avut în vedere „reunirea întregului popor moldovenesc într-un stat unic sovietic" până la Carpați, inclusiv părți din Transilvania, dar şi Basarabia de sud şi Hotinul, precum şi Bucovina întreagă. Adică, aprecia probabil Salogor, el, ca lider al comuniştilor de la Chişinău – aprobat doar în funcția de al doilea secretar şi îndeplinind-o doar *ad interim* pe cea de prim-secretar din septembrie 1942 –, cere aprobarea unui plan minim: doar teritoriile basarabene, fără Bucovina de Nord, să revină RSSM-ului. Salogor probabil foloseşte acest moment ştiind că se pregăteşte schimbarea sa din funcție, în orice caz ştia că nu e agreat la Moscova în măsura în care de patru ani de zile nu era întărit ca prim-secretar. Se prea poate ca liderul interimar al PC (b) din Moldova să fi sugerat că, în contextul foametei care se făcea din ce în ce mai simțită acum în iunie 1946 şi a planului exorbitant al livrărilor de cereale către stat – 265 mii de tone –, era tocmai momentul să comunice Moscovei despre impactul dezastruos din punct de vedere economic al pierderii Basarabiei de sud mai ales. Or, Salogor nu întâmplător face referire la ponderea celor două județe din sud, Ismail şi Cetatea Albă, în economia Basarabiei, amintind că acestea dădeau peste 40% din recolta de grâne şi livrau peşte şi alte produse strict necesare centrului şi nordului republicii[44]. Cu alte cuvinte, ceea ce dorim să sugerăm este că dacă începutul dosarului – inițiat de Moscova – este legat de contextul internațional şi trasarea hotarelor de după încheierea războiului, punerea acestuia pe tapet de către Salogor la 29 iunie 1946 este legat mai degrabă de contextul intern din RSSM, precum şi de implicații personale şi competiție între diverşi membri ai conducerii RSS Moldoveneşti.

Deşi nu ştim exact dacă scrisoarea a ajuns la Stalin, cunoaştem însă cu siguranță că acest demers nu l-a ajutat pe Salogor să-şi consolideze autoritatea sa la Moscova, ci din contră, i-a năruit-o definitiv. Or, la mai puțin de o lună de la trimiterea scrisorii, însoțită de celelalte cinci părți componente ale dosarului 64, Salogor era demis. Acest lucru s-a întâmplat la 18 iulie 1946. Întâmplător sau nu, dar succesorul său, Nicolae Coval, fost preşedinte al Consiliului de Miniştri al RSSM până la 18 iulie 1946, nu semnase scrisoarea din 29 iunie 1946 către Stalin, deşi numele său figurează la sfârşitul documentului, lângă cel al lui Salogor. Prin urmare, Salogor este singura persoană din conducerea RSSM care semnează scrisoarea către Stalin prin care se cere explicit *retrocedarea teritoriilor anexate de Ucraina* în 1940 şi este sancționat imediat. Un alt semn de întrebare este de ce Brovco, preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldoveneşti – formal şeful de stat, dar care avea prerogative mai mult

[44] AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar nr. 64, f. 2-3, 14-15.

simbolice –, nu a semnat alături de Salogor, deşi observăm din alt document din dosarul 64 că el susținea acest demers cu vârf şi îndesat, text în care se face referire clară la nevoia retrocedării nu numai a județelor din sud şi nord ale Basarabiei către RSSM, dar şi la extinderea hotarelor RSSM în detrimentul României, în aşa fel încât să coincidă cu hotarele Principatului medieval al Moldovei şi chiar să-l depăşească (prin includerea județelor Maramureş şi Năsăud, făcând trimitere la studiul efectuat de Institutul de Cercetări Ştiințifice al RSSM despre hotarele statului moldovenesc, partea a 3-a din dosar). Acest lucru poate fi explicat prin faptul că, la un moment dat, Brovco într-adevăr s-ar fi răzgândit, aşa cum am menționat mai sus, sau el rămânea fidel liniilor trasate de Moscova prin raportul elaborat de Institutul de Etnografie al Academiei de Ştiințe al URSS din decembrie 1943. Mai exact, ar fi înțeles că e una să soliciți extinderea hotarelor RSSM în limitele Moldovei istorice, accentul fiind mai mult pe extinderea în detrimentul României şi cu totul altceva să formulezi pretenții exclusiv de la Ucraina. În orice caz, el a fost mai prudent şi va rămâne în funcție până în 1951, fiind retrogradat mai târziu deci, activând în funcții neimportante din diferite ministere ale RSSM. Se pensionează în 1958, cu doi ani înainte de a deceda, în 1960. Salogor însă este retrogradat *imediat* şi va activa ulterior până la pensionarea sa în 1959, ca şi Brovco după 1951, în funcții neimportante din guvernul de la Chişinău. Abia în 1971 şi 1976 Salogor va fi ales membru al CC al PCM. Şi asta mai mult datorită lui Bodiul şi altor persoane care îl cunoşteau şi îl apreciau. Fiind grav bolnav, cererea sa din 1971 de a i se majora pensia, la nivelul pensiei unionale care se acorda foştilor membri ai nomenclaturii CC al PCUS, al cărui membru a fost între 1942 şi 1946, primeşte răspuns negativ. Mai exact, este avizată pozitiv la Chişinău, dar CC al PCUS, căruia îi revenea competența de a decide în asemenea chestiuni, nu o aprobă[45]. Ipoteza care se articulează este următoarea: lobby-ul ucrainean de la Kremlin, în primul rând Hruşciov, a fost informat de scrisoarea lui Salogor şi a insistat pe lângă Stalin ca acesta să fie demis imediat, aşa cum s-a şi întâmplat. Mai mult, este de presupus că în dosarul său personal din 1946 de la Moscova a fost introdusă această solicitare care nu a plăcut conducerii ucrainene mai ales, dar poate chiar şi lui Stalin personal. Prin urmare, demiterea lui Salogor poate fi explicată prin faptul că demersul său a fost înțeles ca o deviere de la „politica națională" a Moscovei care punea accent pe consolidarea republicilor slave şi nu era cointeresată în extinderea teritorială a unei republici unionale de la frontiera sa vestică în detrimentul Ucrainei şi care constituia o potențială iredentă a statului vecin, România, aşa şi cum s-a întâmplat începând cu anii 1960. Şi acest lucru nu i s-a iertat lui Salogor, cel puțin el nu a mai putut să promoveze după aceasta, cum au reuşit mulți după el, deşi avea o vârstă nu prea înaintată, 45 de ani (era născut în 1901).

Teza competiției dintre Salogor şi Coval este susținută de faptul că după demiterea sa în iulie 1946, Salogor a avut o audiență la A.A. Kuznețov, secretar

[45] Idem, inventar 32, dosar nr. 73, f. 15.

la cadre al CC al PC (b) pan-Unional, la care l-a criticat pe Nicolae Coval pe motiv că şi-a ascuns originea socială, menţionând în ancheta de partid că părinţii săi au fost argaţi, pe când în realitate ar fi provenit dintr-o familie de comercianţi „speculanţi". Alte informaţii compromiţătoare la adresa lui Coval invocate de Salogor erau că tatăl său, Grigore Ivanovici Coval, în perioada anilor 1941-1944 a rămas pe teritoriul ocupat, fiind secretar la primăria din Camenca, şi ar fi predat partizani sovietici administraţiei germano-române. Acelaşi lucru l-ar fi făcut şi fratele lui N. Coval, Vasile. În plus, N. Coval era căsătorit cu fiica unui fost mare proprietar evreu, originar din oraşul Trostineţ, regiunea Vinniţa (Ucraina). Din scrisoarea trimisă de Salogor lui Kuznețov, în ianuarie 1947, reiese de asemenea că fostul lider al comuniştilor de la Chişinău între septembrie 1942 şi iunie 1946 dă vina şi pe F. Butov, preşedintele Biroului CC al PC (b) pan-Unional pentru Moldova, sugerând că acesta are un stil de lucru inadecvat şi l-ar fi protejat pe Coval. Printre altele, Salogor se resemnează cu demiterea, dar solicită înlăturarea lui N. Coval şi numirea în funcţia de prim-secretar al CC al PC (b) M a lui Simion Ia. Afteniuc, în acel moment secretar la cadre[46]. Ceea ce este interesant în această istorie este faptul că şi Salogor fusese învinuit anterior de alţi membri ai CC al PC (b) din Moldova de faptul că are origini sociale „nesănătoase", mama sa fiind „deschiaburită" în 1930. La o şedinţă a Biroului CC al PC (b) din Moldova din 2 martie 1942, Salogor a explicat că rupsese relaţiile cu mama sa încă din 1918, ceea ce a fost considerat credibil din moment ce la 7 septembrie 1942 prelua funcţia de prim-secretar interimar al organizaţiei comuniste a RSSM[47]. Nu ştim însă dacă şi Moscova a considerat explicaţia credibilă şi suficientă pentru a elimina suspiciunile în privinţa originii sociale „nesănătoase" a lui Salogor. În orice caz, dacă informaţiile despre N. Coval corespund realităţii, constatăm că originea socială nu era neapărat un handicap insurmontabil în calea accederii pe scară ierarhică. Prin urmare, pare improbabil ca elementul de clasă să fi stat la baza neîncrederii Moscovei faţă de Salogor, ci altceva.

În iunie-iulie 1946 apăreau primele semne clare ale faptului că foametea ia amploare. Încă din lunile aprilie-mai 1946 se înregistrează atacuri ale unor mulţimi disperate, de zeci şi sute de persoane, asupra depozitelor de cereale[48]. La 31 iulie este înregistrat şi primul caz de canibalism, în satul Mileşti, raionul Nisporeni, iar următorul la mijlocul lui decembrie 1946 în satul Cazaclia, raionul Taraclia, judeţul Cahul[49]. Cu alte cuvinte, pare puţin posibil ca Salogor

[46] Idem, inventar 5, dosar nr. 61, f. 85-86.

[47] Idem, inventar 1, dosar nr. 100, f. 7-8.

[48] А. Царан, И. Шишкану *et al.* (под редакции), *Голод в Молдове, 1946-1947. Сборник документов*, Кишинев, Штиинца, 1993, p. 187; AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar nr. 49, f. 46. Alte date descoperite recent în arhiva Ministerului de Interne de la Chişinău: AMAIRM (Arhiva Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova), fond 16, inventar 1, dosar nr. 27, f. 13; fond 16, inventar 3, dosar nr. 26, f. 28; fond 16, inventar 3, dosar nr. 40, f. 5-5 f.v., 46; inventar 1, dosar 42, f. 6.

[49] А. Царан, И. Шишкану *et al.* (под редакции.), *op. cit.*, p. 225, 321; Mihai Gribincea, *Basarabia în primii ani de ocupaţie sovietică, 1944-1950,* Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 74; AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar nr. 28, f. 23; AMAIRM, fond 16, inventar 3, dosar nr. 40, f. 97.

să fi fost demis în legătură cu fenomenul foametei, care abia lua amploare în RSSM şi va cunoaşte apogeul din decembrie până în iulie-august 1947. Nu este exclus ca începutul foametei şi mai ales anunţul conducerii RSSM că recolta este compromisă pentru anul 1946 să fi cântărit în egală măsură în decizia Moscovei de a-l demite pe Salogor. Este vorba de o telegramă din 20 iunie 1946 semnată de Nichita Salogor şi Nicolae Coval, preşedintele Consiliului de Miniştri al RSSM, trimisă lui Anastas Mikoian, ministrul comerţului din URSS, în care îl informează pe acesta despre impactul dezastruos al secetei din anul 1945 asupra agriculturii din republică, precum şi continuarea efectului dezastruos al acesteia în anul 1946. Salogor şi Coval afirmau că în urma secetei fusese compromisă total recolta pe 38 de mii ha aparţinând colhozurilor şi sovhozurilor (majoritatea absolută aflate în partea stângă a Nistrului), alte 162 de mii ha fiind deţinute încă de ţăranii individuali din partea basarabeană a RSSM. La rândul său, recolta era distrusă parţial pe alte 349 de mii ha. În ansamblu, la data de 15 iunie 1946, în 41 din cele 60 de raioane, ceea ce alcătuia 65% din terenurile însămânţate, recolta la cerealele de toamnă şi primăvară urma să fie de doar 1-3 chintale la hectar. Liderii de la Chişinău cer de aceea Moscovei reducerea planului iniţial de livrări de cereale de la 265 mii tone la 160,9 mii tone[50]. Planul a fost redus la cantitatea solicitată, iar după rezultatele strângerii recoltei la sfârşitul lunii august 1946 a mai fost redusă încă o dată, la 72 mii tone, ceea ce însă nu a putut evita adâncirea foametei în lunile următoare, dar acest aspect nu ne interesează în mod predilect aici. Prin urmare, dacă problema foametei era una centrală în decizia de demitere a lui Salogor, aceiaşi soartă ar fi trebuit să o aibă şi Coval, preşedinte al guvernului RSSM din 1945, mai ales că acesta fusese anterior şi comisar al poporului din RSSM pentru agricultură. Ceea ce însă nu s-a întâmplat şi ceea ce sugerează că Salogor a fost demis din cu totul altă cauză, legată de dosarul trimis la Moscova pe 29 iunie 1946 cu privire la pretenţiile teritoriale ale RSSM faţă de Ucraina.

Ipoteza noastră este că alegerea succesorului lui Salogor în persoana lui N. Coval nu a fost întâmplătoare şi a fost decisă cu participarea lobby-ului ucrainean de la Moscova, în special a lui Hruşciov. De ce? În primul rând pentru că N. Coval nu era un lider nicidecum mai competent decât Salogor, din contră, a fost mai slab din mai multe puncte de vedere[51]. În al doilea rând, sub conducerea sa RSSM a pierdut definitiv accesul direct la Marea Neagră, cedând o serie de teritorii Ucrainei. Acest lucru a fost demonstrat de istoricul Ion Varta pe baza unor documente descoperite recent în arhivele din Chişinău. Potrivit acestora, în 1947 RSS Moldovenească avea să piardă încă cca 460 ha de teren arabil şi stufării în favoarea Ucrainei, din contul moşiei satului Palanca, actualul raion Ştefan Vodă, inclusiv 5 kilometri de ieşire la Marea Neagră[52]. Mai mult,

[50] А. Царан, И. Шишкану *et al.* (под редакции.), *op. cit.*, p. 205.

[51] AOSPRM, fond 51, inventar 9, dosar nr. 3, f. 93-110.

[52] Ion Varta, *Cum ni s-a furat accesul la Marea Neagră*, I-III, în „Literatura şi arta", 5 august, 23 august şi 9 septembrie 2010. Astfel, RSSM pierdea definitiv accesul la Marea Neagră prin limanul Nistrului. Rămânea doar o porţiune de 340 m în regiunea satului Giurgiuleşti, raionul

după demiterea lui Coval în iunie 1950, următorul prim-secretar al CC al PC (b) al RSS Moldoveneşti vine din regiunea Dnepropetrovsk a Ucrainei şi care nu era altcineva decât Leonid Brejnev, viitorul secretar al CC al PCUS (1964-1982), ştiindu-se că numirea sa a fost influenţată de Hruşciov. După plecarea lui Brejnev în noiembrie 1952 la Moscova, succesorul său este Dumitru Gladchi, care era criticat aspru până şi de subalterni pentru incompetenţa sa şi drept urmare a fost schimbat în 1954. Dar noul prim-secretar al CC al PCM nu este o persoană din fostul *establishment* al RASSM, cum era Salogor, ci tot cineva trimis din Ucraina, Zinovii Serdiuk, rudă cu Hruşciov[53]. Liderul sovietic după Stalin a avut deci grijă să numească o persoană fidelă lui personal în RSSM, pentru ca nu cumva elita RSSM să revină iarăşi la chestiunea hotarelor cu Ucraina. Numirea lui Serdiuk se face chiar în contradicţie cu noua politică de cadre anunţată de Hruşciov, potrivit căreia trebuia să se renunţe la moştenirea stalinistă şi în sensul numirii în funcţiile de prim-secretari ai republicilor unionale a unor persoane provenind din rândurile naţionalităţii titulare. Iar Serdiuk este cel care îşi alege succesorul, Ivan Bodiul, pe care îl face al doilea secretar al CC al PCM în 1959 şi care îi va lua locul din 1961 ca prim-secretar. Bodiul era originar din regiunea Nicolaev din Ucraina şi moldovean doar după paşaport, iniţiind numeroase campanii împotriva „naţionaliştilor moldo-români" până la plecarea sa la Moscova, în 1980. Ceea ce se observă este că nici unul din prim-secretarii CC ai PCM după Salogor nu mai pune problema frontierelor cu Ucraina, ceea ce demonstrează faptul că Ucraina a avut un cuvânt greu de spus în configurarea elitei postbelice din RSSM în aşa fel încât să nu contravină intereselor Kievului. Pe de altă parte, gestul lui Salogor din iunie 1946 poate fi considerat drept prima şi ultima manifestare de *naţional-comunism* din partea elitei politice din RSS Moldovenească.

Despre tentativa autorităţilor de partid din RSSM de a obţine retrocedarea judeţelor din sudul şi nordul Basarabiei, pierdute în 1940 în favoarea RSS Ucrainene, se vorbea cu jumătate de voce în perioada sovietică, unii fiind chiar pedepsiţi pentru faptul că aduceau aminte de aceste teritorii. Manifestări ale naţional-comunismului în RSSM, cu o tentă antiromânească vădită însă, s-a înregistrat la alte nivele ale elitei. Cel mai ilustrativ caz este cel al lui Artiom Lazarev, care, datorită unei relaţii speciale cu Leonid Brejnev, pe care l-a cunoscut în 1950-1952, când acesta a fost prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist (bolşevic) din Moldova, şi-a permis să ridice de câteva ori chestiunea teritoriilor basarabene cedate Ucrainei în 1940. Prima dată, după spusele sale, a încercat să discute pe această temă în calitatea sa de membru al Biroului CC al PCM cu Hruşciov în ianuarie 1954, dar acesta din urmă ar fi

Vulcăneşti (astăzi, în raionul Cahul), prin care RSSM avea acces indirect la Marea Neagră, prin Dunăre. Pe acest segment de mai puţin de 400 m, Chişinăul a construit portul Giurgiuleşti, dat în exploatare în 2008.

[53] А. М. Лазарев, *Я – молдаванин*, Тираспол, Издательство Тираспольского Университета им. Тараса Г. Шевченко, 1995, p. 143.

ştiut care era subiectul discuţiei şi nu i-a oferit audienţa solicitată[54]. A doua tentativă a făcut-o în mod explicit în 1958 într-o scrisoare trimisă pe numele lui Zinovii Serdiuk, prim-secretar al CC al PCM (1954-1961), al lui Alexandru Diordiţa, preşedinte al Consiliului de Miniştri al RSSM (1958-1970), şi al lui Ivan S. Codiţa, preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM (1951-1963). În această scrisoare, Lazarev reia o serie de argumente din dosarul 64, ceea ce arată că avea cunoştinţă de acesta. El afirmă că s-a făcut o greşeală şi nedreptate faţă de RSSM în 1940 cedându-se teritoriile din sudul şi nordul Basarabiei către Ucraina şi că acest lucru trebuie reparat. Lazarev atenţionează de altfel şi asupra *ucrainizării* şcolilor moldoveneşti din sudul Ucrainei şi transferarea pe acest fundal între 1948 şi 1958 a cca 1.000 de învăţători moldoveni din raioanele respective ale Ucrainei în RSS Moldovenească[55]. O altă tentativă de a repune în atenţie chestiunea revizuirii hotarelor RSSM cu Ucraina este înregistrată în 1985, când patru persoane, printre care şi Lazarev, semnează o scrisoare adresată lui Andrei Gromîko, preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS. Împreună cu Lazarev (al treilea pe listă) semnează scrisoarea poetul Emilian Bucov (membru al Tineretului Comunist din România înainte de 1940), Tudor Ciubotaru, cercetător la Institutul de Cercetări Ştiinţifice în domeniul Pedagogiei, şi Agripina Crăciun (din *establishmentul* RASSM), fost ministru al Învăţământului Public din RSSM (1951-1953, 1958-1961). Demersul celor patru exprima necesitatea remiterii către RSSM a tuturor teritoriilor Basarabiei istorice, precum şi a Bucovinei de Nord. Autorii erau convinşi că „soluţionarea pozitivă a acestei probleme va fi apreciată de poporul moldovenesc ca o nouă dovadă a ataşamentului pentru adevăr şi omenie prin care se caracterizează politica naţională leninistă a partidului”[56]. Lazarev, principalul iniţiator al revizuirii hotarelor cu Ucraina, foarte virulent totodată în disputa sovieto-română din epocă cu privire la Basarabia, cu o poziţie antiromânească nedisimulată, a fost printre puţinii istorici din RSSM care a avut acces în perioada sovietică la arhivele din Odessa, Ismail şi Cernăuţi şi a fost informat în detaliu despre maniera în care s-au trasat hotarele RSSM la 1940. În lucrarea sa din 1974 însă, considerată lucrare de referinţă a curentului etno-moldovenist, Lazarev a muşamalizat chestiunea hotarelor dintre RSSM şi RSSU, probabil la insistenţa recenzenţilor din Moscova, în schimb a emis pretenţii voalate asupra întregii Moldove istorice, până la Carpaţi[57], ceea ce dovedeşte faptul că a învăţat din

[54] *Ibidem*, p. 142.

[55] Scrisoarea a fost publicată de către Anton Moraru: *Apelul ministrului culturii al RSS Moldoveneşti A. M. Lazarev către conducerea republicii privind revizuirea frontierelor RSSM*, în „Cugetul”, 1993, nr. 5-6, p. 69-72. Unul dintre aceşti învăţători a fost Ştefan Ciavdar, profesor de geografie venit din Ismail şi stabilit din anii 1950 în satul Borogani, fostul raion Comrat, actualmente în raionul Leova.

[56] Scrisoare publicată de Anton Moraru în „Cugetul”, nr. 5-6, 1993, p. 73.

[57] *Молдавская Советская государственность и Бессарабский вопрос*, Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1974, p. 16, 19, 570-596. Constantin C. Giurescu a publicat o replică, în 1976, sub pseudonimul Petre Moldovanu, *Cum se falsifică istoria?*, Milano, Editura Nagard, 1976

„greşeala" lui Salogor. În aprilie 1990 însă, Lazarev, împreună cu alţi istorici şi etnografi de la Chişinău, precum Valentin Zelenciuc, Ia. S. Iaţenco, Pavel Parasca, Alexandru Roman ş.a., au repus în mod tranşant chestiunea trasării hotarelor dintre RSS Moldovenească şi RSS Ucraineană în 1940, în timpul unei mese rotunde dintre istoricii moldoveni şi cei ucraineni. Întrunirea a fost găzduită, destul de sugestiv, de Institutul de Studiere a marxism-leninismului de pe lângă CC al PCUS de la Moscova, pe „teren neutru", fiind moderată de către N. I. Hmara, profesor, doctor în filozofie, cercetător ştiinţific principal la instituţia gazdă. Stenograma întrunirii, de 192 pagini, a fost trimisă de S. Slobodneak, şef adjunct al departamentului relaţii interetnice din cadrul CC al PCUS lui Petru Lucinschi, prim-secretar al CC al PCM (noiembrie 1989 – februarie 1991), cu rugămintea ca datele discuţiei să nu fie făcute publice, dată fiind sensibilitatea chestiunii[58].

Chestiunea restituirii judeţelor din sud şi din nord ale Basarabiei a fost ridicată în perioada sovietică şi de oameni simpli, precum Mihai Moroşanu, Lilia Neagu, Asea Andruh sau Alexandru Usatiuc şi Gheorghe Ghimpu. Sancţiunea în cazul acestora era însă mult mai dură, fiind condamnaţi pentru „naţionalism". Moscova considera tema un tabu[59].

Elaborarea şi relevanţa dosarului 64 din Arhiva Organizaţiilor Social-Politice din Republica Moldova, prin urmare, pot fi înţelese în contextul internaţional al anului 1943, când URSS încearcă să şantajeze România cu anexarea întregii Moldove istorice la RSS Moldovenească dacă Ion Antonescu sau opoziţia democratică în frunte cu Iuliu Maniu, Constantin I.C. (Dinu) Brătianu şi Regele Mihai I nu vor decide imediat să scoată ţara din război. Aşadar, originea ideii de revizuire a hotarelor RSSM, atât în detrimentul României, cât şi al RSS Ucrainene a venit de la Moscova. Conducerea de la Chişinău însă nu a înţeles că aceasta nu era decât o stratagemă de presiune asupra României, revendicările teritoriale faţă de Ucraina fiind secundare şi doar ca parte a ideii creării unei „Moldove Mari" în componenţa statului sovietic. Acest lucru nu l-a înţeles mai ales Nichita Salogor, prim-secretarul interimar al RSSM între septembrie 1942 – iunie 1946, care a repus problema la sfârşitul lui iunie 1946 când, în scrisoarea către Stalin a menţionat *doar pretenţiile teritoriale ale Chişinăului faţă de Ucraina*, nefăcând nicio o aluzie la pretenţiile teritoriale faţă de România. E adevărat că el a anexat raportul din decembrie 1943 al Institutului de Etnografie de la Moscova sugerând astfel că însăşi conducerea sovietică a iniţiat chestiunea

(editura aparţinea lui Iosif Constantin Drăgan, controversat om de faceri român stabilit în Italia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, adept al legionarismului, având strânse legături economice şi ideologice cu regimul lui Nicolae Ceauşescu în anii '60-'80).

[58] AOSPRM, fond 51, inventar 73, dosar nr. 143. Prezintă un interes deosebit intervenţiile lui Iaţenco, ucrainean originar din Ismail care susţine poziţia Chişinăului şi afirmă că Hruşciov a încercat prin diferite strategeme să se opună creării republicii unionale moldoveneşti, optând pentru înglobarea întregii Basarabii în cadrul RSS Ucrainene (*ibidem*, f. 71-75).

[59] ASISRM-KGB, dosar personal nr. 017004, vol. 4, f. 124-125; *ibidem*, dosar nr. 017006, vol. 2, f. 46-49; interviu cu Mihai Moroşanu, 10 martie 2010, Chişinău.

revizuirii hotarelor RSSM şi, în consecinţă, cererea sa nu ar fi un act voluntarist şi de sfidare a conducerii PC(b) pan-Unional. Drept urmare, conducerea de la Moscova, mai ales liderii ucraineni, au considerat gestul lui Salogor – unicul lider al RSSM care a semnat demersul – ca unul care trebuie pedepsit, întrucât era în contradicţie cu interesele unei republici slave, a cărei pondere în PC (b) pan-Unional era destul de însemnată şi a cărei părere nu putea fi neglijată. La mai puţin de o lună, la 18 iulie 1946, Salogor a fost demis din funcţie şi a fost declarat implicit *persona non grata*, aşa cum se poate constata după cariera sa ulterioară, amintită mai sus. Această solicitare – care se credea a fi în mod eronat în consens cu concepţia trasată de Moscova în decembrie 1943 – a determinat conducerea ucraineană să urmărească şi să influenţeze promovarea primelor persoane în conducerea RSSM decenii la rând după aceea, până la sfârşitul anilor 1980, în aşa fel încât să nu permită constituirea unei elite politice la Chişinău solidare cu ideea reluării disputei teritoriale cu Ucraina.

Momentul trimiterii dosarului la Moscova în privinţa revizuirii hotarelor RSSM cu Ucraina nu a fost ales întâmplător. Una din explicaţii este legată de încercarea lui Salogor de a folosi chestiunea dată pentru a-şi întări autoritatea în rândurile elitei locale şi de a elimina concurenţii potenţiali şi virtuali care pretindeau funcţia de prim-secretar al CC al PC (b) din Moldova, rămasă vacantă din 7 septembrie 1942 când fusese demis Pavel Borodin. A pariat şi a pierdut, Moscova numindu-l în funcţia de prim-secretar al CC al PC (b) din Moldova tocmai pe rivalul său, N. Coval, care a preferat să nu semneze demersul privind revizuirea hotarelor RSSM. Momentul adresării către Stalin era potrivit – din perspectiva lui Salogor – şi din considerentul că era anticipată o problemă gravă legată de asigurarea RSSM cu produse alimentare, mai ales cu cereale. Mai exact, Salogor sugerează implicit în scrisoarea trimisă la Moscova că remiterea către RSSM mai ales a judeţelor din sud ale Basarabiei ar fi contribuit la aprovizionarea republicii cu cerealele necesare în condiţiile în care fostele judeţe Ismail şi Cetatea Albă produceau peste o treime din totalul cerealelor provinciei de până la revoluţia din Octombrie 1917. Din acest punct de vedere, contextul internaţional din iunie 1946 – deschiderea apropiată a Conferinţei de Pace de la Paris la care urmau să fie stabilite hotarele postbelice ale Europei, deci şi cele între URSS şi România – nu este de neglijat, dar apreciem că acestea au fost secundare. Dacă Salogor considera fezabilă ideea realizării atunci a „Moldovei Mari" până la Carpaţi, ar fi menţionat-o expres în scrisoarea sa către Stalin. Din moment ce nu a procedat astfel, probabil că nu o considera realizabilă şi poate chiar dăunătoare, în condiţiile în care moldovenii din dreapta Prutului aveau deja o conştiinţă modernă naţională românească şi ar fi pus în pericol crearea unei *naţiuni moldoveneşti sovietice*, diferită de cea românească.

Sancţionarea lui Salogor era menită să arate elitei politice de la Chişinău că revizuirea hotarelor cu Ucraina nu numai că nu este dorită, dar şi contrară „politicii naţionale" sovietice. Cu alte cuvinte, Moscova dădea de înţeles că

maniera în care fuseseră trasate hotarele cu Ucraina în 1940 corespundea scopurilor Kremlinului *pe termen lung* la gurile Dunării. Putem presupune, de asemenea, că liderii sovietici au luat în calcul şi reapariţia pe viitor a „problemei basarabene" între URSS şi România, lucru care s-a şi întâmplat în anii 1960, a continuat apoi în anii Perestroikăi şi după colapsul Uniunii Sovietice. Moscova a preferat de aceea ca accesul la gurile Dunării să rămână pentru orice eventualitate sub controlul unei republici slave, care prin *politici sancţionate de la Centru* va contribui la reducerea elementului românesc în regiunile disputate şi astfel la reducerea la minimum pe viitor a pretenţiilor teritoriale – având la bază criteriul etnic – ale Chişinăului sau ale Bucureştiului asupra judeţelor din sudul şi nordul Basarabiei (precum şi asupra Bucovinei de Nord).

Notă asupra traducerii. Dată fiind importanţa generală a documentului, am încercat o traducere cât mai fidelă, mai apropiată originalului, pentru a familiariza cititorii cu acele noţiuni, teme şi idei care au stat la baza discursului „moldovenist" de extracţie sovietică. Documentele nr. 2-5 au aparat critic la subsol, fiind dactilografiate alternativ cu font rusesc şi latin pentru bibliografia în limba română. Intervenţia editorilor în text a fost făcută prin intermediul parantezelor pătrate, mai ales atunci când se confundau unii termeni din nomenclatorul ştiinţific internaţional (*ibidem* confundat cu *idem* etc.), dar şi pentru reîntregirea titlurilor bibliografice, abreviate în izvor. În cazul în care am considerat că a fost nevoie de comentarii ale editorilor am intervenit, acestea fiind plasate fie între paranteze pătrate, fie trecute la subsol cu specificarea de rigoare (*n. ed.*) pentru a nu crea confuzii între notele din original şi cele ale editorilor.

ANEXE

Chişinău, 1946 iunie 29. Scrisoare către I.V. Stalin din partea lui Nichita Salogor, prim-secretar *ad interim* al CC al Partidului Comunist (bolşevic) din Moldova, prin care solicita includerea întregii Basarabii în componenţa RSSM. Sunt anexate cinci texte. Primele patru sunt studii cu referinţe din bibliografia ştiinţifică, mai ales din istorici şi colecţii de documente româneşti, tematica fiind cu privire la: hotarele Principatului Moldovei, de la întemeiere până la mijlocul secolului al XIX-lea; componenţa etnică a Basarabiei; dezvoltarea economică şi ponderea judeţelor din sud cedate Ucrainei în 1940. Cel de-al cincilea text este o scrisoare semnată de Fiodor Brovco, preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, nedatată, prin care se cere Biroului CC al PC (b) să pregătească minuţios dosarul privind revizuirea hotarelor atât cu RSS Ucraineană, cât şi cu România, în limitele frontierelor Moldovei istorice („Moldova Mare"). Prima anexă este datată 9 decembrie 1943 şi este elaborată de Institutul de Etnografie din Moscova, aici punându-se pentru întâia dată în mod explicit problema creării „Moldovei Mari" ca parte a URSS. Celelalte anexe au fost elaborate în perioada decembrie 1943 – iunie 1946.

*
* *

1.

Коммунистическая партия (большевиков) Молдавии
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ
Особый сектор
Общая часть
ДЕЛО № 7
Письмо на имя тов. Сталина И.В. о включении в состав Молдавской ССР Хотинского, Измаильского и Аккерманского уездов Бессарабии, и приложения к письму

Начато: 29 июня 1946 года
Окончено 29 июня 1947 года
Количество листов 48

ЦК ВКП(б) товарищу Сталину.
Дорогой Иосиф Виссарионович!

ЦК КП(б) Молдавии, Президиум Верховного Совета и Совет Министров Молдавской ССР обращаются к ЦК ВКП(б), Правительству

СССР и к Вам лично с просьбой о возвращении в состав Молдавской ССР Хотинского, Аккерманского и Измаильского уездов Бессарабии.

В 1940 году, после освобождения Бессарабии и Северной Буковины от румынских бояр, на базе части районов бывшей Автономной Молдавской ССР и части уездов освобожденной Бессарабии, была образована Молдавская Советская Социалистическая Республика.

При образовании Молдавской ССР в ее состав были включены 6 из 14 районов бывшей Молдавской АССР и 6 из 9 уездов Бессарабии, а 8 районов МАССР и 3 уезда Бессарабии – Хотинский, Аккерманский и Измаильский были переданы в состав Украинской ССР.

Передача Украине этих уездов Бессарабии, исторически и экономически являющихся составной частью Бессарабии, мотивировалась якобы преобладанием в них украинского населения над молдавским, между тем национальный состав населения в момент передачи Украине Измаильского, Аккерманского и Хотинского уездов Бессарабии представлялся в следующем виде:

в Аккерманском уезде молдаван – 18%, украинцев – 20%
в Хотинском «» – 35%, «» – 41,6%
в Измаильском «» – 31%, «» – 4,7%
а по 3 уездам в целом молдаван – 28,6%, украинцев – 25,4%.

В образованной Украинской ССР из Аккерманского и Измаильского уездов Измаильской области украинцев насчитывается 11,0% молдаван – 18,3%.

Как видно из приведенных данных в отошедших к Украине Бессарабских уездах украинского населения меньше, чем молдавского.

При решении вопроса о передаче в состав Украинской ССР Хотинского, Измаильского и Аккерманского уездов Бессарабии уездов Бессарабии выпала из поля зрения исторически сложившаяся общность территории Бессарабии, общность хозяйства южных, центральных и северных уездов Бессарабии, общность языка, культуры и быта народностей, населяющих эти уезды.

Известно, что разговорным языком населения в уездах Бессарабии, отошедших к Украине, является молдавский язык. Все народности, в том числе и украинцы, населяющие Измальский, Аккерманский и Хотинский уезды Бессарабии, разговаривают на молдавском языке, унаследованном от коренного молдавского населения Бессарабии.

Ввиду того, что население Измаильского, Аккерманского и Хотинского уездов Бессарабии разговаривают на молдавском языке, для него создается ряд трудностей в изучении украинского языка, что отрицательно скажется на дальнейшем росте культурно-политического уровня всего населения этих уездов.

Политико-административное расчленение Бессарабии, происшедшее вследствие передачи в состав Украинской ССР Хотинского уезда, на Севере Молдавии и Аккерманского и Измаильского уездовна юге Молдавии, отрицательно сказывается на экономическом и культурном развитии Молдавской республики. Республика лишена дунайских и черноморских портов (Бугаз, Аккерман, Килия, Измаил, Вылков, Рени). Республика лишена экономического и культурного взаимодействия Юга и Севера Молдавии с ее центральными районами.

Бесспорное тяготение Аккерманского, Измаильского и Хотинского уездов Бессарабии к Молдавии, отражение их на экономике Молдавской ССР, видно хотя бы из следующих примеров:

1. По дореволюционным (1911-1915 г.г.) данным, из всей валовой продукции винограда по 9 уездам Бессарабии, 30% продукции падало на два южных уезда Бессарабии Аккерман и Измаил, дававшие высококачественные виноматериалы, которые в сочетании с другими сортами винограда, давали известное «бессарабское вино».

2. По тем же дореволюционным данным, по всей Бессарабии, включая Измаильский, Аккерманский уезды, засевалось зерновыми культурами 2,6 млн. га, с которых получался урожай в количестве 24 млн. центнеров зерна, причем на Измаильский, АккерманскийиХотинский уезды падало 49,9% посевной площади и 41,5% валового сбора зерновых культур.

Такое несоответствие между посевной площадью и сбором валовой продукции, падающей на Аккерманский и Измаильский уезды и остальную территорию Бессарабии, объясняется тем, что центр нынешней Молдавской ССР (бывш. Бессарабия) был сплошь покрыт «кодрами» (сопками, усеянным в прошлом непроходимыми лесами, а Аккерманский и Измаильский уезды располагали большим плодородным земельным массивом.

3. Находящиеся в Измаильском и Аккерманском уездах Днестровский лиман, Дунай, побережье Черного моря и многочисленные озера представляют собой богатые рыбой водоемы, также лишают возможности Молдавскую ССР, хотя бы в минимальных размерах обеспечить население Молдавии рыбопродуктами.

4. Огромные залежи гипса, бурого угля и других ископаемых, находящиеся в Измаильском, Аккерманском и Хотинском уездах не представляющие для Украины особой ценности, для Молдавской ССР, ощущающей острую нужду в них, имеют огромное значение и т.д.

Исторически сложившаяся экономическая структура Бессарабии такова, что оставаясь неделимой в составе Молдавской ССР, при наличии естественного сочетания хозяйственной и культурно-бытовой жизни Юга, центра и севера Молдавии и позволит республике скорее справиться с

послевоенной разрухой, ликвидировать свою отсталость в хозяйственном и культурном развитии и стать в ряд передовых республик СССР.

ЦК КП(б) Молдавии, Президиум Верховного Совета и Совет Министров Молдавской ССР просят Вас рассмотреть вопрос о возвращении в состав Молдавской ССР Хотинского, Аккерманского и Измаильского уездов Бессарабии, ныне входящих в Украинскую ССР.

Прилагаем по этому вопросу карту Молдавской ССР в проектируемых границах.

СЕКРЕТАРЬ ЦК КП(б) Молдавии
подпись (Н. Салагор)

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ СОВЕТА
МИНИСТРОВ Молдавской ССР
(Н. Коваль)

2.

«Проект»

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ЦК ВКП(б)

О ВКЛЮЧЕНИИ В СОСТАВ МОЛДАВСКОЙ ССР ХОТИНСКОГО, ИЗМАИЛЬСКОГО И АККЕРМАНСКОГО УЕЗДОВ БЕССАРАБИИ

Включить в состав Молдавской ССР бывший Хотинский уезд Бессарабии, входящий в состав Черновицкой области и бывшие Аккерманский и Измаильский уезды Бессарабии, входящие в состав Измаильской области.

В связи с этим государственную границу между Молдавской ССР и Украинской ССР – УСТАНОВИТЬ:

На юге Молдавии от населенного пункта Паланка по р. Днестр до впадения его в Днестровский лиман, далее по середине Днестровского лимана с выходом в Черное море на равных расстояниях между населенными пунктами Курени и Бугаз.

На Севере Молдавии от населенного пункта Наславча к Северо-Западу по р. Днестр до населенного пункта Онут, далее в направлении на юг по границам населенных пунктов Баламутовка, Гринешты, Каленкоуцы, Ревкоуцы, Стройницы и Новоселица р. Прут, далее по реке Прут до существующей границы Молдавской ССР у населенного пункта Крива.

- - - - - -

– СПРАВКА –

Этнографический состав населения Бессарабии

Население Бессарабии чрезвычайно пестро по своему этнографическому составу. Здесь проживают более десяти народностей: молдаване, украинцы, русские, болгары, белоруссы, поляки, чехи, евреи, гагаузы, французы, греки, албанцы, цыгане, армяне, татары и друг[их].

Особенная, пестрая смесь населения наблюдается на юге Бессарабии в Буджаке – Измаильском, Кагульском и Аккерманском уездах, – в котором до присоединения Бессарабии к России кочевали ногайские татары, а с переселением их в Крым поселились колонисты различных национальностей.

Установить более или менее точно количественное соотношение различных национальностей в Бессарабии в настоящее время представляет значительную трудность по той причине, что данные, имеющиеся в литературных источниках, либо весьма устарели, либо не могут быть [suprascris, n.ed.] признаны вполне достоверными.

Статистические исчисления народонаселения в Бессарабии производились неоднократно, но общая перепись демографического характера была проведена лишь в 1897 году. С тех пор, различные авторы, обрабатывая материалы переписи, определяли количественный и национальный состав населения Бессарабии. Сведения о национальном составе населения составлялись также на основании данных земской статистики.

В 1907 году исследованием этнографического состава населения и составлением этнографической карты занимался Бутович, материалы которого опубликовал БЕРГ[1].

Переписи населения в Бессарабии производились также в период румынской оккупации (1918–1940 г.г.).

Вышеуказанные источники дают нам данные о численности и национальном составе населения Бессарабии.

По этим источникам процент молдавского населения, как в целом по Бессарабии, так и по уездам: Хотинскому, Измаильскому и Аккерманскому, определяется в следующих показателях:

№ п/п	по данным	молдавского населения по:			
		Бессарабии	Измаильск к. уезд.	Аккерманск уезду	Хотинский уезд
1)	Переписи 1897 года	53,5	52,0	18,2	25,0
2)	Статистика Бутовича	53,1	46,3	16,0	25,3
3)	Статистики Дурново	57,4	44,5	40,0	29,0
4)	Румынской статистики	69,0	59,0	50,0	47,0

[1] [Лев Семенович] БЕРГ, *Населениие Бессарабии* [*Этнографический состав и численность*], Петроград, 1923 г.

Бутович дает следующие данные об украинском населении Бессарабии по уездам в процентном соотношении: по Бессарабии в целом 33,7 процентов, по Хотинскому уезду 52,0 процентов, по Аккерманскому – 27,6 процентов, по Измаильскому уезду – 13,1 процент.

Что касается этих показателей, то надо сказать, что они страдают неточностью. Приведем следующие факты: в Хотинском уезде по переписи 1897 года показано белоруссов 1589 человек и поляков 193 человека. Однако в сводных данных эти народности зачислены в число украинцев. В Хотинском уезде из числа 90 украинских сел, расположенных главным образом по Днестру, в 22 селах они живут совместно с молдаванами. В этих селах зачастую, как при переписи, так и при составлении сводных данных, молдаване зачислялись в число украинцев. Аналогичные факты имели место и в южных уездах Бессарабии. В Аккерманском уезде села со смешанным молдавско-украинских населением в статистических сводных данных относились в число селений, населенных малоруссами, т.е. украинцами.

Еще более показательным в этом отношении является такой факт. «Ежегодник России», издававшийся Центральным статистическим комитетом министерства внутренних дел за 1910 год, перечисляя народности, заселяющие Бессарабию, не называет молдавскую народность, несмотря на то, что последняя составляет более половины населения Бессарабии.

Зачисление молдаван в число малоруссов обычно объяснялось тем обстоятельством, что а смешанных селах трудно определить национальность жителей. Сами жители часто не могут определить кто они по национальности – молдаване или украинцы. Молдаване и украинцы вследствие совместной жизни испокон веков в значительной степени смешались. БЕРГ замечает, что: «В селениях, со смешанным населением обычно все украинцы говорят на молдавском языке. Сплошь и рядом попадаются украинские села, где старшие поколения говорят на родном языке, а младшие не говорят, а иногда даже и не понимают»[2].

НЕСТЕРОВСКИЙ и другие исследователи отмечают молдаванизацию значительного числа украинцев в Бессарабиы». В некоторых местах, – говорит НЕСТЕРОВСКИЙ, – процесс поглощения молдаванами русинов, начавшийся давно, уже завершился, и там где когда-то раздавалась живая малорусская речь, теперь слышится лишь молдавский говор»[3].

Из вышеприведенного явствует, что в Бессарабии мы наблюдаем обычное естественное явление ассимиляции, которое приводит в большинстве случаев к количественному росту молдавской народности, преобладающей численно в крае.

[2] БЕРГ. *Население Бессарабии*, ст. 16, Петроград, 1923 г.

[3] НЕСТЕРОВСКИЙ П.А., *Бессарабские руссины и историко-этнографический очерк.* Варшава, 1905 г.

Более новые данные центрального института статистики Румынии на 1929-1930 г.г. (изд. 1937-38 г.) показывают следующее соотношение национального состава населения Бессарабии по уездам, отошедшим в 1940 году к УССР. В Аккерманском уезде показано молдаван 18,5%, русских 17,3%, украинцев 20%, в Измаильском – молдаван 31,9%, русских 19,7%, украинцев 4,7%; в Хотинском – молдаван 35%, русских – 13,6%, украинцев 41,6% и в целом по этим трем уездам молдаван 28,6%, русских 17,9, украинцев 25,4%.

Мы лишены возможности анализировать вышеприведенные данные в силу того, что источники их нем неизвестны, однако в основном эти данные не расходятся с таковыми дореволюционной русской статистики как это видно из ранее приведенного. Из последних данных со всей очевидностью явствует, что в целом по Аккерманскому, Измаильскому и Хотинскому уездах, отошедшим к УССР, молдавское население преобладает над украинским.

Разбирая имеющиеся сведения о национальном составе населения Бессарабии в целом, и в частности по Измаильскому, Аккерманскому и Хотинскому уездах, можно сказать, что показатели переписи 1897 года, заслуживающие доверия, правда с известными поправками, для настоящего времени надо считать устарелыми и в значительной степени утратившими свое значение. Начиная с 1897 года и до 1917 года на территории Бессарабии демографические переписи не производились, а данные Бутович и других авторов, страдают существенными недостатками, так как выводились главным образом механическими вычислениями. Румынские данные также нельзя признать отражающими действительное положение по причине их тенденциозности. Поэтому в данное время мы можем лишь приблизительно, ориентировочно определить преобладание той или иной национальности в Бессарабии в целом и по отдельным уездам.

Преобладание молдавского населения в Бессарабии в целом бесспорно.

Бесспорным является и тот факт, что в Измаильской области молдавское население имеет относительное большинство над украинским. Кроме того, молдавское население расположено кольцом вокруг всей Измаильской области отнесение которого к Украине вряд ли целесообразно.

Украинское население проживающее на территории Измаильской области и Хотинского уезда в такой степени смешалось с молдавским, что по своему быту, а зачастую и по языку мало чем отличается.

В данное время общим языком всего многонационального населения Бессарабии, в том числе и населения Хотинского, Измаильского и Аккерманского уездов, является молдавский язык.

Осуществляя ленинско-сталинскую национальную политику, не следует подходить механически к населению того или иного уезда Бессарабии и исходить только их процентных показателей. Необходимо учитывать реальную действительность, сложившуюся исторически в Бессарабии в течении многих веков. В силу особенностей исторического развития Бессарабии население кря в значительной степени слилось и сроднилось. Его сблизила общность экономической деятельности, общность многовековой борьбы за независимость против иноземных захватчиков, а на этой основе сложилась языковая, культурная и бытовая общность. Заслуживает особого внимания то обстоятельство, что в течение всей предшествующей истории среди молдаван и украинцев никогда не отмечалось национальной борьбы. Братское содружество этих народов сложилось и укрепилось с давних пор. Нет никаких оснований этнографического характера относить Хотинский, Измаильский и Аккерманский уезды к УССР.

Директор Научно-Исследовательского
Института Молдавской ССР – В.М. Сенкевич

Верно: Управляющий Делами Президиума
Верховного Совета Молдавской ССР – Н. Шликарь

– СПРАВКА –
О РАСПРЕДЕЛЕНИИ НАСЕЛЕНИЯ БЕССАРАБИИ, СЕВЕРНОЙ БУКОВИНЫ И МОЛАВСКОЙ ССР
МЕЖДУ УКРАИНСКОЙ ССР И МОЛДАВСКОЙ ССР

	Всего населения	В %	По национальности							
			Молдаван		Украинцев		Русских		Других	
			Абсол.	%	Абсол.	%	Абсол.	%	Абсол.	%
Бессарабия……..	2864402	100,0	1610757	56,23	314211	10,97	351912	12,29	587522	20,51
Сев.Буковина	476088	100,0	138174	28,60	213762	44,90	4877	1,02	121265	25,48
Молдавск. АССР	599157	100,0	170982	28,53	303825	50,71	61278	10,23	630171	10,53
ИТОГО:	3939646	–	1917923	48,68	831798	21,11	418067	10,61	771858	19,60
Отход.к Молд. ССР От уездов Бессарабии (без Аккерман., Хотинск. и Измаил.Уездов	1995287	66,52	1338440	70,25	70194	3,68	172550	9,06	324103	17,01
От Молдавск. АССР (без 8 районов)	267057	44,57	119484	44,74	87345	32,71	30869	11,56	29359	10,99
ВСЕГО отходит к Молдавской ССР	2172344	–	1457924	67,11	157539	7,25	203419	9,36	353462	16,28
Отходит к УССР. От уезд. Бессараб. (3 уезд.)	959115	33,48	272317	28,39	244017	25,44	179362	18,70	263419	27,47
От Сев. Буковины	476088	100,0	136184	28,60	213762	44,90	4877	1,02	121265	25,48
От Молд. АССР (8 р.)	332099	55,43	51498	15,51	216489	65,19	30409	9,16	33712	10,14
ВСЕГО отходит к УССР……..	1767302	–	459999	26,03	674259	38,15	214648	12,15	418396	23,67

(СПРАВКА, которая рассматривалась при решении вопроса о передаче в состав Украинской ССР Хотинского, Аккерманского и Измаильского уездов Бессарабии.)

– СПРАВКА –
о составе населения Бессарабии на 29/XII–1930 г. (по материалам Центрального Института.
Статистич. издание 1937–1938 года)

Наименование уездов	Колич. насел.в уезде	Национальный состав населения							
		Молдав.	Русских	Украинцев	Евреев	Болгар.	Немцев	Гагауз	Прочие
Аккерманский	341176 100%	62994 18,5	58922 17,3	70095 20,5	11390 3,3	71227 20,9	55598 16,3	7876 2,3	3119 0,9
Измаильский	225509 100%	72020 31,9	66987 29,7	10655 4,7	–	43375 19,2	–	15591 0,9	16881 7,6
ИТОГО:	566685 100%	134969 23,8	125909 22,2	80750 14,2	11390 2,0	114602 20,2	55598 9,1	23497 4,1	20000 3,7
Хотинский….	392430 100%	137348 35,0	53453 13,6	163267 41,6	35985 9,2	–	–	–	2377 0,6
ВСЕГО по 3-м уездам……	959115 100%	272317 28,6	179362 17,9	244017 25,4	47375 4,9	114602 11,9	55598 5,8	23467 2,8	22377 2,7

3.

– СПРАВКА –
КРАТКАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА БЕССАРАБИИ

Бессарабия в своих естественных границах на положении русской губернии и в годы румынской оккупации (1918–1940 г.г.) существовала как одна административно-экономическая единица. Попытки румынских правительств разъединить Бессарабию в административно-политическом отношении не могли нарушить единства экономических связей Бессарабии в целом.

22-х летний гнет, под которым находилась Бессарабия при румынском хозяйничаньи, одинаково отразился на отставании всех ее районов, в то время, как левобережная Молдавская АССР в условиях советской власти процветала во всех отношениях.

Бессарабия нуждается в коренном переустройстве на новых социалистических основах и такими темпами, для которых необходимо использование природных богатств всей Бессарабии и всех ее производительных сил.

Как колониальная окраина в продолжительном прошлом Бессарабия осталась отсталой сельскохозяйственной областью с незначительной пищевой промышленностью, которая не вполне удовлетворяла потребности даже местного населения.

Бессарабия вывозила сырье и ввозила промтовары, а между южными, центральными, северными ей районами установился с давних времен естественный товарообмен.

Главнейшими отраслями хозяйства Бессарабии являются виноградарство и плодоводство.

1. Согласно данных дореволюционного времени площадь виноградников Бессарабии составляет 110 тысяч га с валовым сбором 5 миллиона гектолитров вина. Из 9 уездов Бессарабии только на два южных (Аккерманской и Измаильской) приходится 30% этой площади и валовой продукции.

Необходимо подчеркнуть, что территории от Дуная и вплоть до границы распространения винограда (Севернее Сорокского уезда) составляет одну виноградарскую область, где выделяются южные высококачественные виноматериалы, которые в сочетании с более низкокачественными северными дают известное «бессарабское вино».

2. Во всей Бессарабии имеется 21212 га плодовых садов, в том числе на южные уезды приходится 768 га, т.е. 3,6%.

Ввиду недостатка плодов на юге, остальная часть Бессарабии обычно снабжала его фруктами и орехами.

3. Что-же касается зерновых культур, то в Бессарабии они занимают 2,6 миллиона га с валовым сбором 2,4 мил. тон. 30% этой площади и 40% валового сбора приходится на Аккерманский и Измаильский уезды.

Добавим, что плотность населения Юга меньше чем в остальной части Бессарабии. Самое густое население сосредоточено в северной Бессарабии. В Хотинском уезде на 1 кв. клм. приходится 105 человек, в Кишиневском – 101, в Бельцком и Сорокском 73, Бендерском – 47. Значительно меньше плотность населения в южных уездах: в Аккерманском – 41, в Измаильском – 53. Поэтому излишки урожаев зерна частично вывозились за границу, а часть шла по железным дорогам в центральную Бессарабию, состоящую главным образом из Кодров, где население более густое, а урожайность зерновых значительно ниже.

В условиях социалистической Молдавии и беспрерывного роста населения и его материального уровня увеличится потребление хлебных продуктов и, поэтому, излишки Юга будут поступать в центральные и северные районы Молдавии. Тем более, что в перспективе ее развития, при специализации центра в области плодоводства, виноградарства и технических культур, как табак, свекла, подсолнух и прочее, уменьшится удельный вес зерновых культур. Тогда центр Бессарабии еще в большей мере будет нуждаться в привозе зерна из южных районов.

4. Южная Бессарабия богата рыбой и все годы снабжала ее остальные уезды Бессарабии.

Озера Юга богаты солью, добыча которой в годы румынской оккупации была заброшена.

Учитывая исключительное значение этих богатств для Бессарабии в целом, можно с уверенностью сказать, что ее административно-политическое единство в условиях социалистической реконструкции приведет к процветанию рыбоконсервной промышленности на Юге, расширению уловы рыбы и добычи соли.

Юг не располагает маслобойной промышленностью, которая могла бы обеспечить маслом консервное производство. Южные уезды всегда снабжались растительным маслом из центра Бессарабии, имеющего значительную маслобойную промышленность и соответствующую для нее сырьевую базу. Для развития консервного дела юг потребует от центра еще больше масла.

5. В центральной и северной Бессарабии существует сахарная промышленность. Эти районы снабжали сахаром южные уезды, удовлетворяя потребности в сахаре население и плодо-консервную промышленность.

6. В южных уездах получила значительное развитие текстильная промышленность, которая специализировалась на производстве тканей

для молдавской одежды и молдавских шалей. Однако другие уезды Бессарабии располагают большим поголовьем овец и будут помогать развитию текстильной промышленности, снабжая ее избытком шерсти.

Из всего поголовья овец Бессарабии 2.058.000 голов, Аккерманский и Измаильский уезды имели до войны 474.500 голов или 23% поголовья.

В будущем, в условиях социалистического производства, юг несомненно превратился и в хлопковую базу, что даст возможность развитию хлопчато-бумажной промышленности, которая сможет снабжать своей продукцией все Молдавскую ССР.

Единое руководство снабжением текстильных предприятий сырьем и молдавского народа местной тканью будет иметь решающее значение в деле дальнейшего развития этой важной отрасли промышленности.

7. Бессарабия богата сырьем для керамической промышленности. Кафель, черепица, кирпич, кухонная посуда и пр. изготовлялись в центральных уездах из местного сырья на привозном топливе. А годы румынской оккупации угольные запасы южной Бессарабии не были использованы. Не касаясь вопроса о малой рентабельности добычи этого угля, необходимо учесть, что развития керамической промышленности в центре, имеющиеся запасы угля на юге могли бы удовлетворить ее нужду в топливе. При отсутствии других видов топлива Молдавская ССР весьма заинтересована в скорейшем развитии добычи угля в южных уездах, в то время как для Украинской ССР эти запасы не представляют серьезного значения.

8. Бессарабия располагает большими запасами известняка, бутового камня, гипса, которые в условиях румынской оккупации, когда строительство почти отсутствовало, очень слабо разрабатывались. Еще меньше разрабатывались эти строительные материалы в южных уездах. Аккерманский и Измаильский уезды составляют 27% площади Бессарабии, а добыча минеральных стройматериалов в этих уездах составляла только 18%.

В новых условиях быстрого восстановления народного хозяйства, строительства предприятий и жилых домов, южные уезды могут рассчитывать на помощь центральных уездов более богатых такого рода материалами.

9. Бессарабия за последние десятилетия обеднела лесами в результате хищнической эксплуатации их.

В довоенное время в Бессарабии насчитывалось 200 тысяч га леса в том числе в южных уездах всего 1000 га, т.е. 0,5%. Наличие такой малой лесоплощади не могло и не может обеспечить эти уезды ни топливом, ни материалом для деревообделочной и строительной промышленности. Северная Бессарабия издавна снабжает юг своим лесом. Если учесть, что на юге предстоит большая работа в области строительства речного флота, то непосредственная политико-административная связь юга с севером, несомненно будет способствовать обеспечению юга лесоматериалом.

10. Как отмечено выше вывоз Бессарабии состоит главным образом из зерна, фруктов и вина. Этот вывоз и впредь, как было в прошлом, будет направляться через порты Бугаз, Аккерман, Килия, Измаил, Вылков и Рени.

Деятельность этих портов будет весьма оживлена:

С индустриализацией Молдавии в ближайшем будущем через эти южные порты будут поступать металл, уголь, нефть, машины.

Через эти же порты Молдавия будет отправлять главным образом в Донбасс и другие промышленные районы, а также за границу транспорт консервов, фруктов, винограда и т.п.

Для их быстрейшего развития эти порты должны быть тесно связаны с железнодорожной сетью Бессарабии, с богатыми районами, расположенными между Дунаем, Днестром и Прутом.

Значение дунайских портов, также как и незамерзающего морского порта Бугаз, для Бессарабии в целом, в условиях роста производительных сил молодой республики, – неоценимо. Поэтому Молдавская ССР крайне заинтересована в развитии южных портов, в то время как для Украинской ССР эти порты не имеют такого большого экономического значения.

Большое транспортное значение имеет также Днестр. Пассажирско-товарное судоходство в дореволюционное время существовало на Днестре от его устьев до Могилева. По Днестру сплавлялся лес, транспортировался хлеб и другие грузы. Общий грузооборот на Днестре составлял более 12 миллионов пудов в год. В 1940/1941 г.г., после освобождения Бессарабии от румынских оккупантов, была произведена очистка русла Днестра и пассажирско-товарное движение было частично возобновлено.

В развитии производительных сил Молдавии огромное значение приобретает проблема Днестра, которая включает:

а) восстановление судоходства, строительство портов, причалов и очищение русла реки;

б) строительство гидроэлектрических станций, как важнейших источников энергии;

в) мелиорация плавней Днестра, занимающих сотни тысяч гектаров плодороднейших земель, и орошения засушливых районов юга.

Следовательно, проблема Днестра является комплексной и представляет собой огромное народно-хозяйственное значение для всей Бессарабии. Ее возможно успешно разрешить только при едином централизованном планировании в руководстве работами.

11. Бессарабия не располагает широко разветвленной сетью железных и шоссейных дорог. Однако все железнодорожные линии связаны с ее центром городом Кишиневом, а затем через Бендеры с другими центрами СССР.

По этим железным и шоссейным дорогам в прошлом Аккерман отправлял излишки своей продукции в Кишинев и другие города

Бессарабии, а из центра и с севера вагоны и повозки возвращались наполненными товарами необходимыми югу.

Политико-административное расчленение Бессарабии не может дать благоприятных экономических результатов ни для южных, ни для остальных ее уездов и районов. Некоторые природные богатства, часть производительных сил остались бы совсем, или почти неиспользованными. И наоборот, Бессарабия, как одно политико-административное целое в составе Молдавской ССР, при наличии такого естественного сочетания экономической жизни юга, центра и севера, имеет в перспективе своего развития огромное будущее.

Директор Научно-Исследовательского
Института Молдавской ССР
(В.М. Сенкевич)

4.

ИСТОРИЧЕСКАЯ СПРАВКА О ГРАНИЦАХ МОЛДАВСКОГО ГОСУДАРСТВА СО ВРЕМЕН ЕГО ОСНОВАНИЯ

По сообщению молдавской летописи[1] Григория Уреке, во второй половине XIV-го века, в бассейне реки Молдавы в Южной Буковине было образовано самостоятельное молдавское государство (княжество) со столицей в городе Сучаве, расположенной на одноименной реке.

Образовавшееся молдавское государство занимает территорию среднего и верхнего течения рек Молдавы и Серета с прилегающей к ним территорией Буковины. Вскоре территория молдавского государства растет за счет распространения власти молдавских господарей на земли между Днестром и Карпатами вплоть до Черного моря. Этому благоприятствовали ряд обстоятельств.

Татарское владычество длившееся в этих землях более 100 лет пришло в упадок. В это время венгерский князь Андрей прогнал остатки татар из пределов между Карпатами и Днестром, а в 1354 году литовский князь разбил наголову татарские орды при «Синих водах». В 1380 году на Куликовом поле были разбиты полчища Восточных татар.

Вскоре после основания государства граница Молдавии на Юге достигает линии Бакэу–Бырлад. Дальнейшее продвижение на Юг приостановлено следующим фактором. Юг нынешней Молдавии – область Путны (Вранча) с крепостью Крачуна – является владением валашской

[1] Grigore Ureche Vornicul şi Simion Dascălul, *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Ediţia III, comentată de C[onstantin]. C. Giurescu, [Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1943] p. 10-11.

господарской династии Бессарабов, владеющих также левым берегом Дуная крепостью Килией[2].

Не имея возможности достичь Дуная, представлявшего огромное значение в торговом отношении, молдавское государство в своем стремлении к морю быстро простирает свои границы по направлению в Юго-Восточной части нынешней Бессарабии. Во второй половине XIV-го века владения молдавских господарей достигают древней генуэсской крепости Аккерман, представляющей для молдавского государства исключительное значение в торговле с итальянскими факториями Северного Причерноморья. Владея Аккерманом, молдавские господари обладали ключем оживленной транзитной торговли между ганзиатскими городами Балтийского побережья и факториями Северного Причерноморья. Путь связывающий эти коммерческие центры проходил также и через Молдавию.

К 1374 г. относятся документальные сведения об Аккермане, как составной части молдавского государства. Так, Юрг Кориатович, Воевода и господарь Молдавии, дарит своему верноподанному, пану Якше Литавор, наместнику господаря в Аккермане, за проявленную им храбрость в битве с татарами в пункте Влэдич на Днестре село Зубрэуць, дарственная грамота писана в Бырладе 5-го июня 1374 года[3].

Таким образом, Западная граница Молдавии, идущая от верховья реки Молдовы, следует на Юго-Восток по склонам восточных Карпат, затем по линии, проходящей южнее городов Бакэу и Бырлад, упирается в юго-восточную конечность Бессарабии, крепость Аккерман. Это дает основание молдавскому господарю Роману Мушату (1391–1394) величать себя: «Великий самодержавный милостью (Божию *господин* [suprascris, n.ed.] ио Романь Воевода обладая землею молдавское от планины до моря»[4], т.е. от Карпатских гор до Черного моря.

Что касается Восточной Границы, то в 1395 году Молдавия достигает верховья Днестра, занимая крепость Хотин[5].

В данное время документально невозможно установить в каком году происходит переход Килии и Южной части Бессарабии от Валахии к Молдавии. Факт тот, что в 1412 году в разбойничьем соглашении между венгерским королем Сигизмундом и польским королем Владиславом Ягелло, приведшем к подписанию Люблинского соглашения – 15-е марта

[2] См. *Грамоты валашского господаря Мирчи Великого от 11-го мая 1399 года и 23-го ноября 1406 года* опубликованные в Сборнике документов «*Влахо-Болгарские* или Дако-Славянские грамоты, собранные и объясненные на иждивении Императорской Российской Академии Юрием Венелиным». Спб., 1840 г., стр. 18-22.

[3] M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. 1, documente interne [urice (ispisoace), surete, regeste, traduceri; 1438-1456, Iaşi, Editura Viaţa Românească, 1932], p. 1.

[4] *I[bi]dem*, p. 7.

[5] Л.С. Берг, *„Бессарабия" – Страна – Люди – Хозяйство*, Петроград, 1918 г., ст. 56.

1412 года – касающегося расчленения Молдавии и раздела ее между Венгрией и Польшей, предусматривается следующее: в случае неверности Молдавского господаря Александра Доброго, Молдавия подлежит разделу по линии, идущей от Карпат и верховья Серета, проходящей между Яссами и Бырладом и упирающейся в Черное мое между Килией и Аккерманом. Территория, распространяющаяся севернее указанной линии, предназначается Владиславу Ягелло, южная же Сигизмунду[6].

Люблинское соглашение представляет собой первое по времени указание на наличие юга Бессарабии с Килией в пределах Молдавии. Данное положение подтверждается грамотой молдавского господаря Илии, сына Александра Доброго, данной королю польскому Владиславу Ягелло. Господарь Илия, уведомляя короля польского о примирении со своим братом Штефаном, сообщает ему о братском разделе Молдавии: «А мы есмы дали нашему милому брату Стефану Воеводе от нашей отчизны державу на име город Келию и с мытом и с озеры, што к тому городу слухают, и мисто Васлуй и волост што к тому мисту слухает и державу от Тутову и град Бърладский с усею волостью и млины Ковурлуйскый, и мисто Текуч с усею волостью и Олтены…[7]

Таким образом, во второй четверти XV-го века южные границы Молдавии постепенно приближаются к Дунаю, доходя до линии Ковурлуй – Текуч – Васлуй.

Что касается северной и восточной границ Молдавии в первой половине XV-го века, то она тянется по линии Днестра, о чем свидетельствует грамота польского короля Владислава Ягелло, данная в декабре 1433 года молдавскому господарю Шефану. В грамоте король указывает, что граница между Молдавией и Польшей следует по линии: «Наипервей межи нашим городом Святином, а межи Шепинци который Шепинци к волохам прислушают, межи их река Колочин делить и от речи Колочина прямо поперек поля Волоховаалижь до великой реки Днестра выше села Потока то же село Поток к воложской земле тягнет и от того села на низ Днестром до моря к волошской земле тягнет, а на гору Днестром наше русское. А Покутская земля как издавна слушала своею границею из века наша так и тягнет»[8].

Таким образом, восточная граница и отчасти южная граница Молдавии достигают к этому времени своих максимальных пределов.

В 1448 году южная граница Молдавии претерпела некоторые изменения. Частая смена господарей и непрекращающаяся вражда между претендентами на господарский престол, пользующихся в своих

[6] [Mathias] Dogel, *Codex diplomaticus regni poloniae* [*et magni ducaturs Litvaniae*]…, [vol.] 1, [Vilnae, 1758] p. 47, *apud* A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. III [îngrijită de I. Vlădescu], vol. III, [Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1929], p. 188.

[7] В.А. Уляницкий, *Материалы для истории отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV-XVI в.в.*, Москва, 1887 г., стр. 44.

[8] *Там же*, стр. 39.

державных вожделениях помощью извне, приводят к отторжению Килии. Молдавский господарь Петр III Аарон в благодарность венгерскому королю Яну Корвину Хуниаде за оказанное содействие в занятии молдавского престола, отдает венграм крепость Килию. Корвин в свою очередь, отдает крепость своему родственнику и ставленнику валашскому господарю Дану III[9].

К моменту воцарения Штефана Великого (1457-1504) границы молдавского государства предстают в следующем виде: на севере река Колачин, на востоке река Днестр, на юге побережье Черного моря и река Дунай (до пункта южнее Галац), от которого – границы направляются к северо-западу до линии Бырлад-Бакэу и тянется к северу по склонам Восточных Карпат[10].

Великий молдавский господарь своими блестящими, ратными подвигами на поле брани также вносит значительные изменения в границах молдавского государства, расширив их главных образом в южном направлении.

Штефан Великий, не могущий примириться с отторжением Килии, предпринимает решительные шаги. 22-го июня 1462 года он приступает к штурму крепости, но будучи не в состоянии сломить сопротивление венгерского и валахского гарнизонов и получив ранение в ногу, он вынужден снять осаду и отступить[11].

Валашский господарь Радул чел Фрумос заменяет венгерский гарнизон в Килии турецким. Но все его усилия удержать за собой Килию не приводят ни к чему.В 1465 году Килия была занята войсками молдавского господаря[12].

Враждебные действия валашских господарей по отношению к Молдавии влекут за собой решительные меры со стороны Штефана Великого. Убедившись в том, что сменой валашских господарей он не достигнет разрешения стоящей перед Молдавией жизненной задачи – борьбы с турецкими полчищами, Штефан Великий в 1482 году отнимает у валахов юго-западную часть нынешней Молдавии – область Путну (Франча) с крепостью Крэчун[13]. Воинственный господарь укрепляет государство многочисленными крепостями: на севере Хотин, на востоке Сороки и Оргеев, на юго-востоке Аккерман, на юге Килия и Крэчуна, на западе Роман, Нямц и Сучава[14].

---

[9] A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. III, p. 139.

[10] Штефан чел Маре в одной грамоте, датированной 1460 г. говорит следующее: львовские купцы, направляющиеся в Браилу или Килию, обязаны платить таможенную пошлину на границе в Бакэу или в Бырладе». I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*. Vol. II, [Bucureşti, Editura Socec, 1913], pp. 272-276.

[11] Grigore Ureche Vornicul şi Simion Dascălul, *op. cit.*, p. 30. – A. D. Xenopol, *op. cit.*, v[ol]. III, P. 111.

[12] Grigore Ureche Vornicul şi Semion Dascălul, *op. cit.*, p. 30.

[13] *I[bi]dem*, p. 44.

[14] A. D. Xenopol, *op. cit.*, V[ol]. IV, p. 380.

Однако турки в своем последовательном стремлении подчинить своему господству непокорную Молдавию, приступает к решительному наступлению, направив свои действия в первую очередь против южного оплота молдавского государства. По их непрекращающимися ударами крепости Килия и Аккерман вынуждены сложить оружия. 14-го июня по (Путнянской летописи) 14-го июля (по Быстрицкой летописи) 1484 года султан Баязид при содействии валашского господаря Влада Кэлугера захватывает Килию, а 5-го августа 1484 года та же участь постигает и Аккерман[15].

Остановимся вкратце на вопросе молдавского владычества в Килии и Аккермане, которые, помимо огромной стратегической роли в деле защиты молдавских границ, имели существеннейшее значение в экономической жизни страны. Через Килию и Аккерман проходил путь по которому мощным потоком шла международная торговля, связывающая запад с Востоком.

Немало господарских грамот свидетельствует о том, что Килия и Аккерман продолжительное время, до захвата их турками в 1484 году, находились во владении молдавских господарей. Так, еще в 1488 году, в коммерческой привилегии данной молдавским господарем Александром Добрым львовским купцам упоминается Аккерманская таможня[16]. Подтверждение данной привилегии молдавским господарем Штефаном от 18-го марта 1443 года также упоминает от Аккермане[17], о котором речь идет и в грамоте Петра III Аарона от 29 июня 1456 года[18].

В Аккермане умер молдавский господарь Александрел или как его еще называют Олехна. Говоря об этом событии молдо-польская летопись подчеркивает, что Аккерман находился в составе молдавского государства» *Te[n]ze Alecsander w Bialogradzie umari woloskim*[19].

Для укрепления Аккерманской крепости молдавские господари назначили своих пэркэлабов – наместников. Назовем нескольких. В грамоте от 6-го марта 1443 года упоминается пэркэлаб Юргич[20], о котором говорится также и в грамоте от 30-го мая 1443 года[21]. Из числа пэркэлабов аккерманских назовем еще двух. Станчула упоминаемого в грамоте от 26-го января 1453 года[22] и Петра упоминаемого в грамоте от 26-го мая 1449 года[23].

---

[15] A. D. Xenopol, *op. cit.*, V[ol]. IV, p. 90.

[16] M. Costăchescu, *op. cit.*, [*Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*: Documente externe, acte de împrumut, de omagiu, tractate, solii, privilegii comerciale, scrisori; 1387-1458] Vol. II, [Iaşi, Editura Viaţa Românească, 1932] p. 631.

[17] *I[bi]dem*, p. 668.

[18] *I[bi]dem*, p. 789.

[19] I. Bogdan, *Vechile cronice moldoveneşti înainte de Ureche*, p. 174; Idem, *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor*. P. 121.

[20] [Eudoxiu de] Hurmuzachi, *Documente* [*privitoare la istoria românilor*], I, 2, [ed. N. Densuşianu, Bucureşti, 1891], p. 880. M. Costăchescu, *op. cit.*, Vol. II, p. 120.

[21] M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 145.

[22] *I[bi]dem*, p. 446.

[23] *I[bi]dem*, p. 380.

Из многочисленных грамот Штефана Великого в которых упоминается Аккерман и Килия приведу несколько. Привилегия данная Штефаном Великим львовским купцам на право торговли в Молдавии – 31-го июля 1460 года[24]; грамота от 1-го апреля 1470[25] года; депеша от 20-го июня 1475[26] года, в которой уведомляя западные державы о падении древней генуэзской крепости Каффа, Штефан говорит о приготовлениях турок к наступлению и штурму Килии и Аккермана.

С захватом Килии и Аккермана, турецкое владычество в Молдавии упрочилось, присутствие турок в молдавской территории влечя за собой исключительно пагубные последствия для дальнейших судеб многострадального молдавского народа.

Данные границы Молдавии остаются незыблемыми вплоть до 1538 года, когда турки сызнова отторгают от Молдавии часть территории. Непокорность молдавского господаря Петра Рареша (сына Великого Штефана) вынуждает турок принять новые меры к умиротворению вассальной Молдавии. ВА связи с бегством Петра Рареша и назначению на молдавский престол господаря ШтефанаЛэкустэ (1538-1540) турки отторгают от Молдавии Бендеры и прилегающую к ним территорию, превратив ее в санджак[27].

Это расчленение Молдавии кладет начало делению страны на две части – одну молдавскую и другую турецкую, на которую постепенно все более и более простирается к северу наименование Придунайской части страны Бессарабии или Буджак. К ново-образованной райе турецкий султан Сулейман Великолепный присоединяет Каушаны, Чобручи (на нижнем течении Днестра) и другие населенные пункты, заселив их турками и татарами, центром которых становятся Каушаны в Бендерском уезде[28].

Таким образом, вся южная Бессарабия и часть центральной оказались отторгнутыми от Молдавии.

Все же и во время турецкого и татарского владычества коренным населением южной Бессарабии оставались молдаване. «Но днесь, – говорит Димитрий Кантемир, – городки и деревни по берегам Дуная наполнены молдавцеми, христианского закона… И син почти все городе и городки молдавские, коих вольность привела в возрождение, несправедливая и цветущая республикам крайне вредная тирания, опять подавила… Рени по названию молдавцев и от турков Тимарова есть такая же крепостница неподалеку от устья Прута на Дунае. В одной нет ни одного турка, хотя

[24] I[oan] Bogdan, *Doc[umentele lui]. Şt[efan] cel Mare*, [vol]. II, [Bucureşti, Editura Socec, 1913] p. 96.

[25] *I[bi]dem*, p. 143-144.

[26] *I[bi]dem*, p. 324-326.

[27] A. D. Xenopol, *op. cit.*, V[ol]. IV, p. 252.

[28] Берг, *ук. соч.*, ст. 59.

под турецкою состоит державою, гарнизон занимают крестьяне из одних только молдавцев»[29].

После Станилештской битвы 1711 г. русских войск под командованием Петра с турками, турки превращают Хотин в турецкую райю, перестраивают крепость и ставят в ней свой гарнизон. Целый ряд окружающих деревень они приписали ко вновь образованной райе. Все это ведет к тому, что все важнейшие укрепления по Днестру и по Дунаю подпадают под власть турок[30].

Вплоть до 1775 года в границах Молдавии не происходит никаких существенных изменений. Но русско-турецкая война 1769-1774 г.г., и победоносное шествие русских войск заставляют Австрию призадуматься. Перед Европейской дипломатией во всей наготе встала картина упадка турецкой империи. Австрия торопилась воспользоваться создавшимся положением и вмешалась в русско-турецкие дела. Она содействовала туркам при подписании Кучук-Кайнарджийского мира от 1-го июля 1744 года, крайне благоприятного для Турции после тех поражений, которые они потерпела в ходе военных действий. Именно сейчас, когда турецкое могущество было подорвано в своих основах, Австрия считала, что наступил час осуществления ее захватнических планов в отношении Придунайских княжеств. Тем более, что осуществив свои агрессивные намерения, она тем самым надеялась воспрепятствовать все большему проникновению России в Придунайские княжества, в которых влияние последней сильно возрастало.

Вслед за подписанием Кучук-Кайнарджийского мира, Австрия предъявляет Турции требование о присоединении Буковины к Австрийской империи, которая после первого раздела Польши подошла своими владениями к самым северным границам Молдавии.

Невзирая на неоднократные протесты со стороны Молдавии, между Австрией и Турцией – 7-го мая 1775 года – подписано соглашение, по которому Буковина переходит к Австрии[31].

В 1812 году, в результате русско-турецкой войны 1806-1812 г.г. в границах молдавского государства происходят коренные изменения. По Бухарестскому мирному договору 5-го мая 1812 года, ратифицированному в Бухаресте 2-го июля 1812 года, Россия получает от турок Бессарабию в своих нынешних границах[32].

Параграф IV Бухарестского мирного договора устанавливает следующие границы между Турцией и Россией: «Река Прут со входа в Молдавию до соединения ее с Дунаем и левый берег Дуная с его

[29] Д. Кантемир, *Описание Молдавии*, Москва, 1789 г., стр. 45-52.

[30] Берг, *Ук. соч*., стр. 62.

[31] [Eudoxiu de] Hurmuzachi, *Documente [privitoare la Istoria Românilor]*, Vol. VII [1750-1818, Bucureşti, 1876], p. 157; *apud* A.D. Xenopol, [*Istoria românilor din Dacia Traiană, Mavrocordaţii*, 1711-1749], Vol. IX, [Bucureşti, 1929], p. 159.

[32] Берг, *Ук. соч*., стр. 55.

соединениями до устья Килийского и до моря будут составлять границу обеих империй, для коих устье сие будет общим. Небольшие острова, как до войны не были обитаемы, и начиная напротив Измаила до упомянутого устья Килийского и находятся ближе к левому берегу имеющему принадлежность к России, не будут обладаемы ни одной из обоих держав[33].

По картографии 1899 года Бессарабия состояла из следующих уездов: Каушаны, Килия, Аккерман, Кодрул, Хотэрничаны, Хотин, Измаил, Оргеев, Сорока и Тимарова[34].

Административное устройство Бессарабии ко времени перехода к России было следующим: нынешние уезды Кишиневский, Оргеевский, Сорокский и Бельцский составляли так называемую Запрутскую Молдавию и находились под непосредственным управлением Молдавских господарей, входя в состав шести уездов (цынутов). Хотин и другие крепости по Днестру и Дунаю были в руках турок, а уезды Аккерманский, Измаильский и частью Бендерский под именем Буджака, бывшие ранее под властью татар – вассалов Порты, – оказались почти безлюдными[35].

По Адрианопольскому трактату 14-го сентября 1829 года Россия возвращает Турции завоевания, сделанные русскими войсками в Европе за время военных операций 1828-1829 г.г., за исключением островов Дуная (часть дельты площадью 2400 кв. верст), которая была присоединена к России[36]. Парижский трактат 30-го мая 1856 года вносит некоторые изменения в южные границы Бессарабии. Австрия старается как можно больше оттеснить Россию от своих границ. В австрийской ноте от 16-го декабря 1855 года, направленной России, Австрия предлагает русскому правительству оттянуть свои бессарабские границы по линии, идущей от Хотина к Салзыкскому озеру. Территория на запад от данной линии надлежит отойти к Молдавии[37].

Но все австрийские требования не приводят к желанному для Австрии результату. Россия категорически их отклоняет.

Все-же 20 пункт Парижского трактата предусматривает следующее в отношении Бессарабии: «Новая граница последует от Черного моря на 1 километр восточнее от озера Бурна-Сола перпендикулярно сойдется с Аккерманской дорогой, последует по этой дороге до Троаново вала, пройдет южнее Болграда, войдет по берегам Ялпуга до возвышенности Сырантка и достигнет пункта Каламори на Пруте. Севернее этого пункта граница между обеими империями не претерпит никаких изменений[38].

---

[33] *Труды Бессарабской Архивной Комиссии* [под ред, И. Н. Халиппы], Том II, [Кишинев], 1902 г., стр. 65.

[34] G[h]. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat. [Partea II:] Dicţionarul istoric şi geografic universal,* [Bucureşti, Editura] „Cartea Românească", [1926-1931], p. 1762.

[35] Берг, *Ук. соч.*, стр. 66.

[36] [Э.] Лавис и [А.] Рамбо, *История XIX-го века*, Москва, 1938, Т. III, стр. 200.

[37] A. D. Xenopol, *op. cit.*, V[ol]. XII, p. 183.

[38] *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avenement des princes indigenes jusqu'à nos jours*, par. Fr. Dame, Paris, 1900, anexe.

Подводя итоги работ конгресса, глава русской миссии в Париже граф Алексей Орлов в своем письме от 28-го февраля 1856 года графу Нессельроде министру иностранных дел России перечисляет следующие выгоды для России, вытекающие из данного трактата:

1. По австрийскому проекту крепость Хотин отходила к Молдавии; австрийцы очень желали этого чтобы ослабить нас со стороны своих буковинских границ. Мы удержали Хотин за собой.

2. Сверх того мы удержали ¾ участка которые по австрийскому проекту должен был отойти от Бессарабии к Молдавии.

Мы сохранили также: а) Главный торговый путь с севера на юг Бессарабии; б) все немецкие, болгарские колонии в этой области[39].

Следовательно, по Парижскому трактату 1856 года Россия уступила туркам полученную по Адрианопольскому миру часть дельты Дуная, площадью около 2400 кв. верст с населением около 862 душ, а кроме того, к Молдавии перешел нынешний Измаильский уезд с частью уездов Кагульского и Аккерманского, общей площадью в 10288 кв. верст и с населением в 127000 душ, Молдавия получила города: Измаил, Килию, Рени, Кагул, Болград. Граница начиналась от села Немцень на Пруте, далее шла по притоку реки Ялпуга Кирсоу, по реке Ялпугу до нынешней станции Троянов – вал, а отсюда поворачивала на Восток, отсекая от России почти весь берег Черного моря с озерами Сасик и Али-Бей. Во власти России оставалась небольшая полоска берега, протяжением в 33 версты к западу от Цареградского гирла Днестровского лимана[40].

На Берлинском конгрессе (13-го июня – 13 июля 1878 года) сызнова стоит вопрос о южной Бессарабии. Территория, отошедшая к Молдавии по Парижскому трактату была опять возвращена России[41].

Воссоединенная территория включается в Измаильский, Кишиневский и Бендерский уезды[42].

Молдавский Научно-Исследовательский Институт

Сектор Истории

[39] С. С. Татищев, *Император Александр II. Его жизнь и царствование*, Т. 1, Спб., 1903, стр. 193.

[40] Берг, *Ук. соч.*, Т. VII, стр. 79.

[41] Лавис и Рамбо, *Ук. соч*., Т. VII, стр. 445-446.

[42] Берг, *Ук. соч.*, стр. 79.

5.

Совершенно секретно
экз. Nr._____

БЮРО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА КП (б) МОЛДАВИИ

О ВОССОЕДИНЕНИИ ВСЕГО МОЛДАВСКОГО НАРОДА В ЕДИНОЕ СОВЕТСКОЕ МОЛДАВСКОЕ ГОСУДАРСТВО

Молдавия, расположенная между Днестром, Черным морем, Дунаем и Карпатскими горами, по многочисленным историческим документам, как организованное княжество – государство, существует с середины XIV века.

Молдавия с XIV века до второй половины XIX века (т.е. до 1859 года, или 514 лет, когда Молдавия быль насильственно присоединена к Валахии), существовала отдельным самостоятельным княжеством, имела свое правительство, обособленную историю и развивалась совершенно независимо от соседних областей Валашского и других княжеств, составляющих ныне Румынское государство.

На протяжении всей своей многовековой истории молдавский народ вел непрерывную борьбу против социального и национального гнета, за свою свободу и независимость. Но несмотря на то, что молдаване под руководством своих господарей, полководцев одерживали ряд блестящих побед над своими врагами, все-же сохранить свою государственную самостоятельность, свободу и независимость им не удалось, ибо Молдавия своим географическим расположением, природными богатствами являлась приманкой для всех окружающих ее государств, и, в первую очередь для Турции, которая господствовала в Молдавии больше всех, Венгрии, Польши, Германии и Валахии. Последняя обманными и жульническими путями добилась в конце-концов присоединения Молдавии к Валахии и образовалось таким образом государство под названием Румыния (приложения 1–2–3).

Молдавские князья – господари ясно сознавали свое положение, что им не устоять против нашествия иноземцев и многие из господарей не раз подымали вопрос перед русскими царями, как единоверцами, принять Молдавию под свое покровительство.

С целью установления более тесных отношений с великим русским народом, Молдавский господарь Штефан Великий в 1482 году выдал свою дочь Елену замуж за сына Московского Великого князя Иоанна III-го (сам Штефан был женат на киевлянке Евдокии, сестре князя Семена

Олельковича). В 1488-1489 гг. он посылает своих послов в Москву, а послы Иоанна III-го Бересеня и Балице прибывают в Сучаву для заключения оборонительного и наступательного союза против Турции и Польши.

В 1542 году побочный сын Штефана Великого, Петр Рареш посылает в Москву своих бояр с целью установления союзных отношений с Московским князем.

Иоанн Грозный также стремился сблизиться с Молдавией.

В 1654 году Богдан Хмельницкий извещал царя Алексея Михайловича, что молдавский и валашский господари хотят быть «под царской рукой».

Молдавский господарь Дмитрий Кантемир предложил Петру Первому взять Молдавию по свое покровительство, заключив договор о совместной войне против турок.

В известной войне Петра Первого с Турцией, в так называемом Прутском походе Петра, армия Молдавского господаря Кантемира сражалась вместе с русской армией.

> «Мы соединились милостивым и благородным императором России Петром Алексеевичем, который поднял оружие дабы избавить христиан из-под ярма магометанского ига».

По договору, заключенному между царем Петром Первым и Молдавским господарем Дмитрием Кантемиром, Молдавия фактически должна была стать независимой союзной с Россией страной. Договор предусматривал, что Молдавия получит свои старые границы по Днестру, Дунаю и Черному морю, что она не будет платить дань, господарь не будет смещен до смерти, а после смерти, его заменит тот из его сыновей, которого изберет страна. Титул господаря будет почетнее – «Сиятельный князь земли Молдавской, самодержец, коллегатор земли Московской».

Когда Порта потребовала выдачи Кантемира, Петр Первый ответил, – «Я лучше уступлю туркам всю землю простирающуюся до Курска, нежели выдам князя».

Объединение Молдавского и Валашского княжества не было добровольным. Это объединение было насильно навязано молдавскому народу.

Валашские бояре воспользовавшись ослаблением Молдавского княжества избрали обманным путем одного господаря на оба престола – Молдавский и Валашский – подполковника Александра Куза.

В связи со всеобщим недовольством молдавского народа объединением Валахии и Молдавии, Куза был скинут с престола. На его место был водворен немецкий ставленник Карл Гогенцолерн.

3-го апреля 1866 года в день подписания акта об избрании на престол Карла Гогенцолерна в г. Яссы вспыхнуло восстание против Гогенцолерна и вообще против объединения Валахии и Молдавии. Около церкви митрополита в этот день собрались огромные толпы народа во главе с митрополитом Калинником и многими молдавскими боярами, которые направились ко дворцу наместника с возгласами «Долой присоединение! (Жос униря), Да здравствует Молдавия!». На улицах города произошло вооруженное столкновение восставших с войсками. Восстание было подавлено, но движение за независимость Молдавии не прекращалось.

Один из руководителей борьбы за независимость Молдавии в своем письме на имя премьер-министра Румынии Иону Гика в 1866 году писал:

> «Не думайте, что вы закончили кровавую борьбу. Я вам говорю, что она еще не начиналась. Вы думаете, что сможете совершить преступление называемое присоединением? Вы думаете, что оно будет жизненным? Нет, нет никогда…»
> «Вы дали возможность молдаванину понять, что ему ждать о присоединения. Все классы общества не видят в Вашем присоединении ничего иного, как полнейшую нищету».
> (Цитировано по Ксенополу, т. XIV, стр. 200)

Морару, автор брошюры «Сущая правда», изданной в 1866 г. в г. Черновицы, писал по поводу событий в Яссах, происшедших 3-го апреля 1866 года:

> «Молдавский народ не делает соединения обеих стран. Пусть валахи идет с богом в свою страну, пусть они там делают, что им угодно. Мы истые молдаване будем требовать на веки отделения Молдавии от Валахии».
> (Цитировано по Ксенополу т. XII[1], стр. 201).

Несмотря на всю тенденциозность румынской буржуазно-националистической историографии рассматривающей молдаван и румын как один народ и стремящихся «научно» обосновать свои притязания на Советскую Молдавию, румынские историки не могут обойти молчанием и не признать той непреложной истины, что Молдавское и Валашское княжества на протяжении всего периода своего существования – более пяти с половиной веков непрерывно враждовали между собой; с другой стороны – они не могут привести ни одного факта, когда-бы эти княжества враждовали с великим русским народом.

Наиболее прогрессивные общественные и политические деятели Румынии, не ослепленные классовой ненавистью к советскому народу, понимали и открыто заявляли, что румынский народ обязан своим освобождением от турецкого многовекового чужеземного гнета и своей

[1] Este vol. XIV (*n. ed.*).

государственной независимостью великому русскому народу. Выдающийся ученый и общественный деятель Румынии Когэлничану писал:

> «В течение веков существует традиция в Молдавии и Валахии говорящая о том, что наше спасение придет с севера. Прошли времена когда мы могли сами защищаться против турок, поляков, венгров и татар. Ямы слишком слабы, мы ничего не можем сделать без России, которая всегда была нашей благодетельницей, которая вернула нам права, нашу свободу, снова ввела нас ва ряд национальностей и дала нам то небольшое количество цивилизации, которыми мы обладаем».

Таковы исторические факты, разоблачающие преступность разбойничьих замыслов и злодеяний румынских захватчиков в отношении Молдавии.

Такова судьба молдавского народа, который на протяжении более пяти веков существовал как самостоятельное государство.

Только в результате Великой Октябрьской Социалистической Революции в нашей стране, молдавский народ, живущий на левом берегу Днестра, как и другие народы СССР, смог осуществить свою многовековую мечту и получил возможность выделиться в самостоятельное государство, сначала – Автономная Молдавская Советская Социалистическая Республика, а с освобождением Бессарабии в 1940 году от румынских оккупантов, – Союзная Молдавская Советская Социалистическая Республика.

Но с образованием Союзной Молдавской Советской Социалистической Республики не исчерпан вопрос воссоединения всего молдавского народа и его исконных земель в единое Молдавское государство, ибо и после этого, более трех миллионов молдаван проживающих между Прутов, Карпатскими горами и Дунаем продолжают оставаться в составе боярского Румынского государства.

Исторические факты свидетельствуют о том, что Молдавское государство в прошлом, с времени Штефана Великого и до второй половины XIX столетия, простиралось далеко за реку Прут и Серет и доходило в северо-западной части до Карпатских гор, на юго-западе до рек Милков и Серет и на юго-востоке до Дуная и Черного моря. (См. карту № 10 и приложение № 3, стр. 3).

Молдавский народ, присоединенный к Валахии против его воли, вел непрерывную борьбу за свое государственное существование на протяжении пяти столетий, вплоть до 1940 года.

Румыния неоднократно посягала на территорию Молдавии. В прошлом насильно присоединила к Валахии Запрутскую Молдавию. В 1918 году насильно оккупировала Бессарабию. В 1941 год Румынское правительство во главе с Антонеску в союзе с Гитлером вероломно напали

на нашу Советскую страну и оккупировали территорию нашей Молдавской Республики.

Для устранения впредь попыток захвата Бессарабии и других территорий Молдавской ССР со стороны румынских захватчиков и для восстановления исторической справедливости, вношу предложения: – поднять вопрос перед ЦК ВКП(б), Союзным Советским Правительством и товарищем Сталиным о воссоединении молдавского народа и его исконных земель в единое Молдавское государство, в его исторических и этнографических границах, этим самым осуществить многовековую мечту молдавского народа, освободив его из-под ига румынских помещиков и капиталистов.

Для завершения великого исторического воссоединения молдавского народа и его земель в единое Молдавское Советское государство в состав существующей Молдавской Советской Социалистической Республики, должны быть включены:

а) Запрутская Молдавия в составе: Ковурлуйского, Текучского, Путнинского, Бакэусского, Тутовского, Фельчиусского, Васлуйского, Романского, Нямцанского, Ясского, Байского, Ботошанского, Дорохойского уездов, с общим количеством населения около 2,5 миллионов человек;

б) всю Буковину в составе: Сучавского, Кымпулунгского, Радауцкого, Староженецкого и Черновицкого уездов, с населением в 853.009 человек, Марамурештского и Нэсэудского уездов в Северной Трансильвании и Марамуреш, с количеством населения в 305.706 человек, являющихся колыбелью молдавского народа. (Приложение № 4-5).

Включение Буковины в состав МССР вызывается тем обстоятельством, что Буковина была исконной землей Молдавии, и что первой столицей Молдавии было город Сучава в Буковине и только в 1775 году Буковина была насильным путем отторгнута от Молдавского княжества, тем более, что состав населения Буковины в большинстве своем молдавское. Наличие украинского населения на территории Буковины не противоречит марксо-ленинской теории об образовании национальных республик.

Измаильская область состоящая из Аккерманского и Измаильскогоуздов; Хотинский уезд Черновицкой области отошедшие в 1940 году к Украинской ССР также должны быть включены в состав МССР потому, что исторические судьбы населения этих уездов не отделимы от исторических судеб всего молдавского народа. Эти уезды являются исконно молдавскими и никогда не принадлежали и не примыкали к украинским землям. С точки зрения этнографической – украинцы не составляли большинства населения в этих уездах: молдаване – 28,6%, украинцы –25,4%, а в Измаильской области: молдаване – 23,6%, украинцы – 14,2%, по отношению ко всему населению в уездах.

Украинское население Бессарабии знает молдавский язык, так как они жили веками среди молдаван. Молдаване же, населяющие эти уезды, украинского языка не знают (приложение № 6).

Ко всему этому следует сказать, что Бессарабия всегда представляла собой экономически целостную провинцию или край (приложение № 7).

Вношу предложение на бюро ЦК КП (б) Молдавии поручить Наркоминделу Молдавской ССР и Научно-Исследовательскому институту подготовить имеющиеся исторические, экономические, этнографические и географические, а также новые дополнительные материалы, и войти с предложением в ЦК ВКП(б) и Союзное правительство о воссоединении всего молдавского народа и его земель в единое Молдавское государство.

Я уверен в том, что если Центральный Комитет Коммунистической партии (большевиков) Молдавии выдвинет вопрос о воссоединении всего молдавского народа в единое Молдавское Советское государство, то этим выразят единодушное мнение и желание партийной организации Молдавии и всего молдавского народа.

Председатель Президиума
Верховного Совета Молдавской ССР
(Ф. Бровко)

6.

Секретно
Для служебного пользования[1]

ОБЪЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА К КАРТЕ ГРАНИЦ МОЛДАВСКОГО НАРОДА И ЯЗЫКА

Установление границ распространения молдавского народа и языка на той территории, где молдаване живут компактно массою а пределах государств СССР и Румынии, представляет достаточно сложную задачу. Если для СССР распространение молдавского народа совпадает в основном с пределами Молдавской ССР (вне пределов МССР молдаван по переписи 1926 г. в СССР насчитывалось около 105 тыс., из них свыше 20 тыс. в разных областях РСФСР, остальные в различных районах УССР, причем наиболее компактное молдавское население имелось в кременчугском – 2138 чел., Одесском – свыше 16 тыс., Первомайском – 17,7 тыс., Николаевском 14 тыс., Кировоградском – 23 тыс., Мелитопольском – 1715 чел., Мариупольском – 1385 чел., Артемовском – 6 тыс., Ворошиловградском – 1306 чел.), то в Румынии официальная статистика

[1] În dreapta sus scris cu creionul: „тов. Салогору” (*n. ed.*).

не выделяет молдаван из общего числа румын и вообще не считает молдаван особой национальностью. Поэтому в основу разрешения поставленной задачи надо было положить в первую очередь данные лингвистические, как именно – распространение молдавского диалекта (на каковом положении находится молдавский язык в Румынии) на румынской территории, а затем и данные историко-этнографические, поскольку исторические судьбы молдавского народа обусловили его самостоятельное историческое развитие. В самом деле, до 1859 г. Молдавия в течение нескольких веков мела свою обособленную историю, как самостоятельное княжество, самое образование которого протекало совершенно независимо от соседних областей, ныне составляющих румынское государство. И значительное сходство языков, близкое соседство и наличие общих условий исторического развития с Валахией (зависимое от Турции положение, тесное соприкосновение с ближайшими славянскими народностями и т.п.)послужили причиной образования в обоих государствах более или менее однообразного литературного языка и подготовили почву для объединения их в одно целое в середине XIX века.

В этом процессе большую роль, как известно, сыграла Россия, всячески способствовавшая освобождению от турецкой зависимости обоих господарств и развитию в их собственной государственности. Создание единого государства под названием Румыния вызвало и использование для обозначения подданных этого государства – термина «румыны».

В старой Валахии «румын» означал несвободного (крепостного) крестьянина, отдавшего свою землю помещику или монастырю и обязанного барщиной или оброком за избавление от тягот и повинностей в пользу государства. В Молдавии такое же значение имело слово _____[2], в Трансильвании _____[3], в Венгрии _____[4], ранее имевшее совершенно иное значение. С тех пор, прежнее значение молдаван и мунтян (валах), которыми обозначались подданные господарств Молдавии и Мунтении (Валахии) стало выражением обозначений географической принадлежности их носителей к старым историческим границам обоих составных частей нового господарства.

На языковые черты живой разговорной речи населения прежних господарств оставались все время, как остаются и поныне, совершенно убедительным показателем принадлежности говорящих к исконным этническим группировкам, из которых сложилась Румыния. И в сознании говорящих оба наименования сохраняют свою жизненность по сие время, так как несмотря на единство литературного языка и на сознание принадлежности к единому государственному целому, языковые

[2] Loc gol lăsat în text (*n. ed.*).
[3] Loc gol lăsat în text (*n. ed.*).
[4] Loc gol lăsat în text (*n. ed.*).

особенности молдаван и валахов настолько различны, что они всегда позволяют относить их носителей к той или другой части населения. Житель любого из уездов, входивших в состав старой Молдавии, называет себя молдаваном и также его называют румын из Бухареста, если оба в обращении будут пользоваться свойственной им речью. По этой причине определение границ молдавского языка в точности будут совпадать с границами распространения молдавской народности.

Как самостоятельное государство Молдавия впервые появляется на исторической арене в середине XIV в. Сохраненные у позднейших молдавских летописцев предания сообщают о том, что воевода Драгош со своей дружиной из Мароморошa, перейдя через Карпаты, спустился в долину между верхним течением Серета и Прута и тем самым положил начало основанию Молдавского господарства.

Не входя здесь в подробности, можно сказать, что когда через несколько лет во главе вновь занятой молдавскими выходцами их Маромуроша области стал воевода Богдан, он уже объявил себя независимым от венгерской короны князем и тем положил начало самостоятельного существования Молдавии.

С 1359 г. венгерские исторические документы упоминают воеводу Богдана, которого король Людовик Великий называет в одном из актов «неверным», подчеркивая, тем самым борьбу молдаван за создание независимого от Венгрии государства. С 1365 г. во главе последнего оказывается сын Богдана – Лацко, который вступает в переговоры с папой римским Григорием XI по поводу принятия молдаванами католичества. После смерти Лацко в 1373 г. князем становится его племянник Петру Мушат, основавший первую столицу Молдавии – Сучаву. При нем развиваются оживленные отношения и торговля Молдавского господарства с Польшей и другими странами, в частности, с соседней Валахией. Впервые возникают монастыри, являвшиеся очагами национальной культуры, где зародилось и письменность на старо-славянском языке, бывшем языком церкви и государства.

В правление Александра Доброго (1400-1432 г.). Молдавия заключает союз с Польшей против Венгрии.

Учреждаются епископы в Радауцах и Романе, возникают новые монастыри, в одном из которых, – в Бистрице, появляется первая молдавская летопись на славянском языке, начинающая вести запись событий с 1407 г.

К этому времени первоначальные границы Молдавского княжества уже значительно расширились. Приемник Петра Мушата, брат его Роман, в одном акте 1393 год именует себя «Великим воеводой самостоятельным господином, владетелем земли Молдавской от гор до моря». В самом деле, Молдавское государство стало быстро расширяться на восток и юг и его территория распространялась во времена Александра Доброго на

Бессарабию, где Хотин принадлежал Молдавии еще с 1395 г., а Белый город (Аккерман), Килия были захвачены Александром у Валахии, которая некоторое время владела Добруджей и южной частью Бессарабии *1386-1418). Тот же Александр завладел и городами Снятын и Коломыя. При сыновьях Александра, после междоусобной войны 1434 года, Молдавия была поделена между обоими претендентами на ее престол, Стефаном и Илиашем, причем первый владел южной половиной с резиденцией в Бырладе, а последний – северной ее частью, со столицей в Сучаве.

Максимальной своей экспансии Молдавия достигла при Стефане Великом (1457-1504), он в 1465 г. вновь владел Килией, захваченной было при наследниках Александра Доброго Валахией, хотя под конец своего правления опять потерял ее, как и Аккерман, на этот раз захваченные турками. Покутия с городами Снятын и Коломыя по прежнему была в его владении, а после него уже, при Богдане Слепом (1504-1517) была уступлена последним Польше.

Постепенное усиление вмешательства Турции в деле господарей закончившееся, в конце концов, утерей последними своей самостоятельности, сопровождалось лишением Молдавии части своей территории на юге. В господарство Стефана Саранчи (1538-1540 г.) турки и отняли у него всю южную часть Бессарабии, к югу от Бендер, которая именовалась с тех пор Буджаком и на долгое время оставалась местом кочевки татарских орд. С этого времени Буджаком управлял турецкий военный губернатор, находившейся в Бендерах, другой губернатор имел под своим начальством Аккерман и Килию.

Точно определить границы Молдавии того времени едва ли возможно во всех деталях. Бесспорно, что восточную границу ее составлял Днестр, а на юге Буджак составлял фактическое владение Турции, от впадения Прута в Серет, начиналась граница с Валахией, которая оставалась более или менее стабильной до самого воссоединения господарств в единое государство.

Западная граница шла по Карпатам, примерно там, где она оставалась до 1919 г., т.е. по старой границе Трансильвании. На севере в состав Молдавии входила вся Буковина, захваченная Австрией в 1775 г., в том объеме, в котором она просуществовала в составе последней до Версальского мира.

Во всяком случае, к XVII в. состав Молдавии определяется довольно точно тем перечнем ее уездов, который дает Дмитрий Кантемир в своем «Описании Молдавии», написанным им уже в России около 1714 г. Он перечисляет в составе Молдавии 23 уезда, а именно: Аккерман, Бакэу, Черновицы, Килия, Кырлигатура, Казурлук, Дорохой, Яссы, Хырлэу, Измаил, Лапушна, Нямц, Оргеев, Путна, Роман, Сорока, Сучава, Тэкучу, Тотова, Васлуй.

Если исключить отсюда территорию Бессарабии, где тогда располагались уезды: Аккерман, Измаил, Хотин, Килия, Буджак, Лапушано (Кишинев), Оргеев и Сорока и принять во внимание, что уезд Курлигатура вошел в состав Ясского уезда, а вместо Хырлеу, потом был образован уезд Тотошаны, то территория Молдавии к XVII в. включала Буковину (в составе Черновицкого, Старожинецкого, Радауцкого и Сучавского уездов по административному делению Румынии 1919 г.) и 12 остальных уездов, именно:Дорохой, Ботошаны, Яссы, Роман, Нямц, Васлуй, Фелчу, Тутово, Такэу, Тэкучу, Путна, Ковурлую, каковые и вошли в состав Румынии 1859 года.

Но исторические границы государственной территории Молдавии еще не определяют нам пределов распространения самого молдавского народа, который, с одной стороны, не занимал целиком всю территорию Молдавии, местами заселенную другими народами, в первую очередь – восточными славянами, а с другой стороны, находился и за пределами этих границ в процессе позднейшего продвижения, или наоборот, более древних мест своего поселения.

Из изложенного выше мы вправе заключить, что исконной колыбелью молдавского народа была именно северная часть Трансильвании с Марамурешем, откуда началось продвижение молдаван на восток. Не всегда здесь в рассмотрении подробностей самого процесса образования молдавского народа можно утверждать, что романская народность, сформировавшаяся из смешения южных славян с потомками романизированного населения Балканских провинций древнего Рима, Мезии и Дакии), т.е. предки будущих млд.) начала складываться в течение XV–X в. на территории Трансильвании. Венгерское вторжение сюда в конце IX в. надолго задержало процесс образования у предков молдаван своей государственности, но постепенно развитие национального самосознания у них привело к попыткам освободиться от венгерской зависимости, чем и воспользовался воевода Драгош и его продолжатели. Используя моменты, когда венгерские короли направляли молдавские отряды за границу государства и далее на восток, чтобы отразить набеги татар, Драгош и его приемник Сас сумели еще под суверенитетом Венгрии создать свое самостоятельное воеводство в пограничной зоне между Венгрией и землями, запустевшими во время татарского нашествия Батыя. Воевода Богдан явился сюда из Мароmороша со своей дружиной уже основателем независимого молдавского княжества. Несомненно, что какая-то часть молдавского населения оставалась в пределах Венгрии, в том же Мараморошe и соседних областях, где процесс образовалось самостоятельное Трансильванское княжество после падения Венгрии, как самостоятельного государства, под ударами Турции в 1526 г.

Молдавское население в Трансильвании под властью Венгрии сохранилось главным образом как крестьянское население, постепенно

подпадая под власть венгерских или своих же помещиков, принявших католичество и утративших свою национальность. Это крестьянство в 1437 году подняло свое первое восстание против помещиков, позднее оно уже неоднократно восставало против экономического гнета, пока, наконец, после восстания Кореша в 1784 году было раскрепощено. Оставаясь на почве Трансильвании, вошедшей в 1699 году в состав Австрии, молдавское крестьянство естественно оторвалось от своих ближайших сородичей молдаван, населявших самостоятельное Молдавское государстве. Но старая связь между той и другой частью молдавского народа сохранилась до настоящего времени, выражением чего осталась близость языка в этих обеих частей. Именно языковые данные позволяют нам утверждать, что ту часть трансильванских румын, которые и поныне населяют прежний Мараморош и прилегающие к нему области, мы вправе рассматривать как часть молдавского народа, продвинувшегося постепенно на восток.

В своем движении на восток молдаване пришли в тесное соприкосновение с восточными славянами, предками украинцев, в первую очередь с теми, которые издревле сидели на земле по Днестру, где русская летопись знает племена уличей, тиверцев и хорватов, и где еще ранее располагались племена антов, которые в VI в. занимали все пространство от Прута до Днестра и на севере доходили до Галиции и Буковины. Если в течение некоторого времени движение печенегов оттеснило восточных славян от Дуная, они все же оставались на севере указанной территории и молдаване при своем распространении в XIV в. нашли между Серетом и Днестром достаточно компактное славянское население, от которого усвоили прежде всего местные географические наименования.

Специальное исследование названий населенных пунктов в Северной Молдавии показало, что там имеется около 550 названий чисто славянского происхождения, да свыше 300 названии со славянским окончанием «овцы», причем все они являются типично восточно-славянскими. Изучение местных названий в Бессарабии приводит к тем же результатам, свидетельствуя о том, что молдавская колонизация направлялась преимущественно в центральную часть территории.

При таких условиях совершенно понятно, что в ряде областей Молдавского государства восточно-славянское население продолжало сохраняться, как это имело место в Буковине и Северной Бессарабии.

Кроме того, сами молдаване из пределов Бессарабии начали продвигаться на Днестр и земли Польского государства, где они селились рядом с украинцами и поляками. Эта позднейшая колонизация левого берега Днестра молдаванами относится уже к XVII-XVIII в.в. и о ней мы теперь точно знаем, что она имела место в порядке ухода крестьянского населения из пределов Молдавского государства по причине все усилившегося экономического гнета во времена правления фанариотов с конца XVII в.

Вопреки утверждениям румынских ученых о древности молдавского населения на левом берегу Днестра, мы с полной уверенностью можем утверждать о позднем их появлении (см. Сергиевский «Молдавские этюды», изд. Ак. Наук СССР, 1936 г.).

Таким образом мы видим, что область распространения молдавского народа и следовательно границы его распространения не совпадает с историческими границами Молдавии. Для определения этих границ более надежным критерием являются данные языка, которыми мы располагаем благодаря проведенному в свое время систематическому изучению румынских диалектов в начале XIX в. немецким ученым Густавом Вейгандом. Последний в течение ряда лет объехал все территории, где слышится т.н. дако-румынская речь, т.е. Валахию, Молдавию и Трансильванию с Банатом и на основе этого обследования составил свой лингвистический атлас дако-румынской языковой области, изданный в 1909 г. Имея в виду, что в самой Румынии, как и в других странах Запада, молдавский язык рассматривался как диалект румынского (дако-румынского) языка наравне с диалектами валашским, банатским и трансильванским, объединяемым в одно понятие дако-румынского языка, понятно, что Вейганд в своих исследованиях и выводах говорил и устанавливал границы дако-румынских диалектов. В конечном результате его исследования показали, что специфические языковые черты свойственны именно молдавскому диалекту (языку) и резко отделяют его от соседнего валашского и имеют свое распространение и за пределами старого Молдавского господарства.

Составленная им карта границ молдавского диалекта дает совершенно объективную и ясную картину этих, установленных Вейгандом лишь на основе фонетических критериев, без учета еще более показательных отличий лексического характера (см. Сергиевский «К вопросу об образовании литературного языка в Молдавии» V том, трудов Московского Института истории, философии и литературы, Москва, 1938 г.).

Эту карту, с некоторыми небольшими исправлениями на основе более новых данных, мы и положили в основу определения границ распространения Молдавского народа. Она совершенно ясно показывает, что свойственные молдавскому языку специфические черты находят свое распространение за пределами старого Молдавского господарства и обнимают северную часть Трансильвании с Марамарошем, т.е. ту область, откуда в XIV в. началось движение молдаван на восток.

Северная граница молдавского языка идет от Днестра по южной части Хотинского уезда в Бессарабии от Могилева-Подольска в западном направлении, доходя до Прута через Бырнова и севернее Бричан, Липкан, Сталинешт, Чергена Маре – около Новоселиц и дальше проходит на территорию прежней Буковины. Здесь она идет извилистой линией, охватывает Черновицкий уезд и затем спускается к юго-западу, охватив

Радауцкий уезд, после чего уходит далеко на запад от Кымпулунгского уезда, переходя в уезд Марамуреш, куда входит на крайнем западе Сигет. Уезд Нэсэуд и к югу от него большая часть уезда Муреш (кроме восточной части) входят также в состав территории молдавского языка, составляя вместе западный выступ его, между которыми и остальной западной границей языка лежит территория уездов ТрейСкауне, Чук и Оборней, вместе с восточной частью Муреша, населенным секуями (секлерами), в которых видят потомков мадьяр, поселенных здесь для защиты границ государства в XIII в., и несколько обособившихся в своем развитии среди окружавших их романского молдавского населения. Таким образом, остальная западная граница Молдавского языка располагается примерно по старой государственной границе уездов Нямц, Бакэу и Путна. Однако, в западной части уездов Бакэу в ряде пунктов проживают венгерские выселенцы, сохранившие свою католическую веру и частью язык, которые у местного населения носят кличку «Чангэу». Они отличаются от секуев, живущих также в нескольких селениях уезда Бакэу, в частности произношением звуков, равно своими внешними признаками и костюмом. Вместе они образуют группу населения уезда Бакэу, для которого родным языком является венгерский.

Отсюда понятно, что эта часть уезда не принадлежит к территории молдавского языка, почему граница последнего отступает несколько на восток, проходя вдоль линии, идущей от гор. Бакэу по течению Серета, заходя несколько южнее от Жуда, откуда она вновь поворачивает на запад, обнимая уезд Путну.

Южная граница начинается там, где территория молдавской речи соприкасается уже с областью валашского диалекта или собственно румынского языка, причем в самом Путнинском уезде отмечается уже и черты валашской речи, прихотливо сплетающиеся с местными молдавскими и в отдельных случаях даже выходя за пределы уезда. Граница идет в общем по южной границе Путнинского уезда с валашскими уездами Бузэу и Рымник-Серат, хотя некоторые отдельные пункты на молдавской территории, как Одобешта и Мындрешты, Мунтены, Вэдурошка отмечены Вейгандом, как относящиеся по языку к валашской области. Фокшаны лежат на самой границе, которая уклоняется от них более на юго-восток, следуя в общем течение реки Путны, а затем после впадения ее в Серат – течению последнего по границе уезда Ковурлую до Галаца и впадение Серета, а затем Прута в Дунай. Отсюда она по Дунаю идет к морю. Отдельные селения на юге Бессарабии имеют конечно компактное молдавское население, но в целом оно там резко снижается, как например в Аккерманском уезде – до 16,4% от общего числа жителей, в Измаильском 39,1%, где его больше всего в городах Рени, Кагул, Килия) по данным переписи 1897 года.

Какие изменения совершились в составе населения южной Бессарабии за время румынской оккупации 1918-1940 гг. – сведений не имеется.

В итоге мы видим, что исторические судьбы молдавского народа определили границы его распространения, отнюдь не везде совпадающие с политическими границами, в которых выросло собственное Молдавское государство. Постепенно складываясь на исконной своей территории – Сев. Трансильвании, начиная с VII-VIII в.в. и далее под венгерским владычеством с. X-XIII в.в., Молдавская народность начала распространяться на восток, на земли исконно занятые восточными славянами, где и сопринята от последних немало элементов своего национального склада и языка. Заняв часть территории, вероятно – запустевшую от своих прежних насельников, восточные славяне в период половецкого и особенно татарского нашествия, молдаване создали свое государство, недолго просуществовавшее как самостоятельное, но в нем устойчиво сохранились, кроме тех северных его областей, где они застали более компактное восточно-славянское население. Они сохранили свою национальность под мадьярами, а позднее под австрийским (в Буковине) и русским господством Бессарабии.

С валахами молдаване изначала отделила территория, занятая в Трансильвании мадьярами мадьярскими колонистами окраин венгерского государства (секую, ченгэи). Позднее, когда граница молдавского государства дошла до Путны и устьев Серета и Прута, молдаване пришли в соприкосновение с валахами, однако на очень большом участке, на юге своей территории.

Многовековое самостоятельное развитие молдавского народа, независимо от своих соседей, как валахов, так и мадьяр – способствовала созданию у молдаван своей особой национальности. В разные периоды своей истории Молдавия занимала преобладающее положение, как в политическом, так и в культурном отношении по отношению к Валахии. Зато в деле развития национального языка последняя опередила Молдавию, быть может не без влияния начавшейся в Трансильвании реформации. Отсюда в конце XV в. в Валахии уже сформировался национальный литературный язык, пришедший вместо прежнего славянского языка, языка церкви и государства. Этим готовым языком воспользовалась и Молдавия с начала XVII в., внеся в дело его развития значительную долю своего участия в смысле запаса слов и оборотов, но сохранив, в конце концов, ту произносительную форму, которая сложилась на основе валашской речи. Значительная близость языка населения обоих государств в то время легко позволяла воспользоваться этой общей нормой, которая с тех пор стала принадлежностью литературной речи в обоих княжествах.

Но народная речь доныне сохранила свои специфические черты фонетики и лексики, которые удержались и в некоторых местах жительства молдаван в Трансильвании и таким путем молдаване, где бы они ни находились, всегда сознают себя отличным от валахов этническим и языковым единством. Это сознание осталось, как мы говорили уже, и у молдаван в Румынии, где оно облекается в форму сознания своего языкового своеобразия и тем более за пределами последней, где обособленное существование молдавского народа четко определило его самостоятельное развитие как нации, получившей свое всестороннее развитие только в СССР, где молдавский народ получил впервые возможность создания своей национальной культуры, социалистической по содержанию в братской семье народов Советского Союза.

ИНСТИТУТ ЭТНОГРАФИИ АН СССР
9/XII – 43 г.

Директор Института Этнографии проф. С.П. ТОЛСТОВ.
Редактор проф. /подпись/ СЕРГИЕВСКИЙ
Составитель (М.Я. САЛМАНОВИЧ)

*
* *

Traducere

1.

Partidul Comunist (bolşevic) din Moldova. Comitetul Central.
Sector special
Secţia generală

A nu se pune la dispoziţia cercetătorilor!

Dosarul nr. 7
Scrisoare pe numele tov. Stalin I.V. despre includerea în componenţa RSS Moldoveneşti a ţinuturilor Hotin, Ismail şi Akkerman din Basarabia cu anexele la scrisoare.
Început 29 iunie 1946
Terminat 29 iunie 1946
Numărul filelor – 48
Fond – 51
Inventar – 4
Dosar – 64
Cutia – 10[1]

Comitetului Central al Partidului Comunist (bolşevic) pan-Unional, tovarăşului Stalin

Dragă Iosif Visarionovici!

CC al PC (b) din Moldova, Prezidiumul Sovietului Suprem şi Consiliul de Miniştri al RSS Moldoveneşti se adresează CC al PC (b) Unional, Guvernului URSS şi Dvs. personal cu rugămintea de a restitui în componenţa RSS Moldoveneşti a judeţelor Basarabiei Akkerman şi Ismail.

În 1940, după eliberarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord de boierii români, pe baza unor raioane ale fostei RSS Autonome Moldoveneşti şi o parte a judeţelor Basarabiei eliberate a fost constituită Republica Sovietică Socialistă Moldovenească.

Prin crearea RSS Moldoveneşti în componenţa ei au fost incluse 6 din 14 raioane ale fostei RASS Moldoveneşti şi 6 din cele 9 judeţe ale Basarabiei, iar 8 raioane ale RASSM şi 3 judeţe ale Basarabiei – Hotin, Akkerman şi Ismail fiind trecute în cadrul RSS Ucrainene.

Transferarea către Ucraina a acestor judeţe ale Basarabiei, care fac parte din punct de vedere istoric şi economic din componenţa Basarabiei, a fost

[1] Informaţiile de mai sus sunt indicate pe frontispiciul dosarului.

prezumptiv motivată de predominarea în aceste teritorii a populaţiei ucrainene asupra celei moldoveneşti, în timp ce componenţa etnică a judeţelor transmise Ucrainei Ismail, Akkerman şi Hotin era următoarea:

În judeţul Akkerman	moldoveni	– 18 %,	ucraineni	– 20 %
În judeţul Hotin	moldoveni	– 35 % ,	ucraineni	– 41,6 %
În judeţul Ismail	moldoveni	– 31 %	ucraineni	– 4,7 %
Pe cele 3 judeţe per total	moldoveni	– 28,6 %	ucraineni	– 25,4 %

În judeţele Akkerman şi Ismail din componenţa regiunii Ismail a RSS Ucrainene ucrainenii alcătuiesc 11,0 %, moldovenii – 18,3 %.

După cum se constată din cifrele susmenţionate cu privire la judeţele basarabene cedate Ucrainei, populaţia ucraineană este mai puţin numeroasă decât cea moldovenească.

Când s-a decis chestiunea transmiterii judeţelor Hotin, Ismail şi Akkerman din Basarabia către RSS Ucraineană nu s-a luat în calcul comunitatea istorică existentă a teritoriului Basarabiei, unitatea economică a judeţelor sudice, centrale şi nordice ale Basarabiei, comunitatea lingvistică, culturală şi a modului de viaţă a popoarelor care locuiesc în aceste judeţe.

Este cunoscut faptul că limba vorbită a populaţiei în judeţele Basarabiei cedate Ucrainei este limba moldovenească. Toate popoarele, inclusiv ucrainenii, care locuiesc în judeţele Ismail, Akkerman şi Hotin ale Basarabiei, vorbesc limba moldovenească, pe care au moştenit-o de la populaţia autohtonă a Basarabiei, moldovenii.

Dat fiind că populaţia judeţelor Ismail, Akkerman şi Hotin ale Basarabiei vorbeşte limba moldovenească, apar anumite dificultăţi în ceea ce priveşte însuşirea limbii ucrainene, ceea ce se va răsfrânge negativ asupra creşterii în continuare a nivelului cultural-politic al întregii populaţii a acestor judeţe.

Dezmembrarea politico-administrativă a Basarabiei ca urmare a transmiterii în componenţa RSS Ucrainene a judeţului Hotin din nordul Moldovei şi a judeţelor Akkerman şi Ismail în sudul Moldovei se răsfrânge negativ asupra dezvoltării economice şi culturale ale republicii moldoveneşti. Republica a pierdut porturile de la Dunăre şi de la Marea Neagră (Bugaz, Akkerman, Chilia, Ismail, Vîlcov, Reni). Republica a fost privată de legăturile economice şi culturale existente între sudul şi nordul Moldovei cu raioanele sale centrale.

Gravitaţia incontestabilă a judeţelor basarabene Akkerman, Ismail şi Hotin spre judeţele Moldovei, precum şi reflectarea acestei realităţi asupra economiei RSS Moldoveneşti poate fi observată după următoarele exemple:

1. După date de dinainte de revoluţie (1911-1915), din totalul producţiei globale de struguri pe cele nouă judeţe ale Basarabiei, 30% din producţie revenea celor două judeţe sudice ale Basarabiei, Akkerman şi Ismail, care ofereau vin de înaltă calitate, care în combinaţie cu alte soiuri de struguri, dădea celebrul „vin basarabean”.

2. După aceleaşi date prerevoluţionare, în toată Basarabia, inclusiv în judeţele Ismail şi Akkerman, erau însămânţate 2,6 milioane ha, obţinându-se o recoltă de 24 milioane chintale de cereale, cu precizarea că judeţelor Ismail, Akkerman şi Hotin le revenea 49,9% din terenurile însămânţate şi 41,5% din recolta globală a culturilor cerealiere. Această disproporţie între terenurile însămânţate şi recolta globală care revenea judeţelor Akkerman şi Ismail şi a celorlalte teritorii ale Basarabiei se explică prin faptul că partea centrală a RSS Moldoveneşti actuale (fosta Basarabie) a fost acoperită în mare parte de „codri" (coline împânzite în trecut cu păduri de nestrăbătut), iar judeţele Akkerman şi Ismail dispuneau de terenuri fertile extinse.

3. Limanul Nistrului, Dunărea, litoralul Mării Negre din judeţele Ismail şi Akkerman şi numeroasele lacuri prezintă bazine de apă bogate în peşte, fapt care privează RSS Moldovenească de posibilitatea să-şi asigure cât de cât populaţia cu produse piscicole.

4. Enormele rezerve de ghips, cărbune brut şi alte zăcăminte situate în judeţele Ismail, Akkerman şi Hotin care nu prezintă o valoare deosebită pentru Ucraina, au pentru RSS Moldovenească, lipsită de aceste materiale, o însemnătate deosebită ş.a.

5. Structura economică a Basarabiei constituită de-a lungul istoriei este de aşa natură încât dacă ar rămâne indivizibilă în componenţa RSS Moldoveneşti, ceea ce ar asigura o combinaţie firească a modului de viaţă, cultură şi economie a sudului, centrului şi nordului Basarabiei, ar determina o dezvoltare a tuturor raioanelor Moldovei şi ar permite republicii să lichideze distrugerile provocate de război, să lichideze înapoierea sa în domeniul economic şi cultural şi să ajungă în fruntea republicilor URSS.

CC al PC (b) al Moldovei, Prezidiumul Sovietului Suprem şi Consiliul de Miniştri al RSS Moldoveneşti se adresează Dvs. cu rugămintea de a examina chestiunea reîntoarcerii în componenţa RSS Moldovenească a judeţelor Basarabiei, Hotin, Akkerman şi Ismail, astăzi în componenţa Ucrainei.

În legătură cu aceasta, anexăm o hartă a RSS Moldovenească în hotarele preconizate.

Secretarul CC al PC (b) Unional al Moldovei
(N. Salogor) *semnătură*
29.VI.1946

Preşedinte al Consiliului de Miniştri al RSS Moldoveneşti
(N. Coval) *fără semnătură*

(fila 5 este lipsă)[2]

[2] Fila a 5-a este lipsă. Probabil conţinea un document important, dar care a fost extras ulterior. Această supoziţie vine din modul de numerotare a filelor, care este schimbat, deoarece cel iniţial avea cu o filă mai mult: fila a 6-a devenea a 5-a ş.a.m.d. Numerotarea veche nu era radiată, ci tăiată cu creionul, iar cea nouă alăturată (*n. ed.*).

2.

Proiect[1]

Hotărârea CC al PCU(b)

Despre includerea în componența RSS Moldoveneşti a ținuturilor Hotin, Ismail şi Akkerman din Basarabia

A se include în componența RSS Moldoveneşti fostul județ Hotin din Basarabia, care în prezent intră în componența regiunii Cernăuți şi fostele ținuturi Akkerman şi Ismail din Basarabia, care în prezent intră în componența regiunii Ismail.

În legătură cu aceasta, hotarul de stat dintre RSS Moldovenească şi RSS Ucraineană SE STABILEŞTE:

În sudul Moldovei, de la localitatea Palanca pe râul Nistru până la căderea acestuia în limanul Nistrului, mai apoi pe mijlocul limanului Nistrului cu ieşirea în Marea Neagră, la distanță egală între localitățile Rybač'i Kureni şi Bugaz.

În nordul Moldovei, de la localitatea Naslavcea spre nord-vest pe r[âul] Nistru până la punctul Onut, apoi pe direcția sud pe hotarele localităților Balamutovca, Grimeşti, Colencăuți, Rachitna, Revcăuți, Stroiniți şi Novoselița [Noua Suliță] până la r. Prut, apoi pe cursul Prutului pe hotarul actual al RSS Moldoveneşti la localitatea Criva.

\- - - - -

Informație

Componența etnografică a populației Basarabiei

Populația Basarabiei este foarte pestriță din punct de vedere al componenței etnografice. Aici locuiesc peste 10 popoare: moldoveni, ucraineni, ruşi, bulgari, beloruşi, polonezi, cehi, evrei, găgăuzi, francezi, greci, albanezi, țigani, armeni, tătari şi alții.

O componență deosebit de pestriță a populației se observă în sudul Basarabiei, în Bugeac – în județele Ismail, Cahul şi Akkerman – în care până la alipirea Basarabiei la Rusia tătarii nogai duceau un mod de viață nomad, iar după strămutarea lor în Crimeea a fost populat de colonişti de naționalități diferite.

[1] Textul proiectului este în întregime tăiat pe diagonală cu creionul (*n. ed.*).

La ora actuală este foarte dificil de stabilit ponderea mai mult sau mai puţin exactă a naţionalităţilor din Basarabia, întrucât datele existente în sursele disponibile sunt vechi sau nu pot fi recunoscute drept veritabile.

Există mai multe estimări statistice ale populaţiei Basarabiei, dar primul recensământ general demografic s-a organizat abia în 1897. După aceea, pe baza datelor recensământului, diferiţi autori au calculat numărul total şi componenţa naţională a populaţiei Basarabiei. Rapoarte despre componenţa naţională a populaţiei au fost alcătuite de asemenea pornind de la datele statistice culese de către zemstvă.

În 1907, Butovici a efectuat un studiu despre componenţa etnografică a populaţiei, precum şi o hartă etnografică, date făcute publice de către Berg[2]. Recensăminte ale populaţiei Basarabiei s-au efectuat de asemenea în perioada ocupaţiei româneşti (1918-1940).

Sursele menţionate mai sus ne prezintă date despre numărul şi componenţa naţională a populaţiei Basarabiei.

Conform acestor surse, ponderea populaţiei moldoveneşti, atât pe întreaga Basarabie, cât şi pe judeţele Hotin, Ismail şi Akkerman în parte, este următoarea:

Nr.	După datele	Populaţia moldovenească în:			
		Basarabia	Jud. Ismail	Jud. Akkerman	Jud. Hotin
1	Recensământului din 1897	53,5	52,0	18,2	25,0
2	Statistica lui Butovici	53,1	46,3	16,0	25,3
3	Statistica lui Durnovo	57,4	44,5	40,0	29,0
4	Statistica românească	69,0	59,0	50,0	47,0

Butovici dă următoarele date despre populaţia ucraineană a Basarabiei, pe judeţe, după cum urmează: total în Basarabia – 22,7%, în judeţul Hotin 52,0%, în judeţul Akkerman – 27,6%, în judeţul Ismail – 13,1%. În ceea ce priveşte aceşti indici, trebuie să spunem că ei sunt inexacţi. Iată câteva argumente în acest sens: după recensământul din 1897, în judeţul Hotin erau 1.589 beloruşi şi 2.193 polonezi. În datele centralizate aceste popoare sunt incluse la rubrica ucraineni. În judeţul Hotin, în 22 sate din cele 90 cu o majoritate de ucraineni, moldovenii trăiesc împreună cu aceştia. În aceste sate uneori, cum a fost cazul recensământului, dar şi în prezentarea datelor centralizate, moldovenii erau incluşi în categoria ucrainenilor. Fapte similare au fost înregistrate şi în judeţele din sud. În judeţul Akkerman satele cu o populaţiei mixtă moldo-ucraineană în datele statistice centralizate sunt încadrate localităţilor numite ale maloruşilor, adică ale ucrainenilor.

[2] [Лев Семенович] БЕРГ, *Населениие Бессарабии* [Этнографический состав и численность], Петроград, 1923 г.

Mult mai relevant din această perspectivă este următorul fapt. „Anuarul Rusiei", publicat de Comitetul Statistic Central din cadrul Ministerului Afacerilor Interne din 1910, trecând în revistă popoarele care locuiesc în Basarabia, nici nu aminteşte de poporul moldovenesc, cu toate că ultimul alcătuieşte mai mult de jumătate din populaţia Basarabiei.

Includerea moldovenilor în categoria „maloruşi" era explicată de obicei prin faptul că în satele mixte este foarte dificil de stabilit naţionalitatea locuitorilor. Înşişi locuitorii de multe ori nu pot să se determine de ce naţionalitate sunt, moldoveni sau ucraineni. De-a lungul istoriei, în urma convieţuirii îndelungate dintre moldoveni şi ucraineni s-a produs un amestec foarte mare al populaţiei. Berg menţionează că „în localităţile cu o populaţie mixtă, ucrainenii de regulă vorbesc în limba moldovenească. Pot fi întâlnite foarte des cazuri când în satele ucrainene generaţiile mai în vârstă vorbesc în limba maternă, iar cele mai tinere nu mai vorbesc, iar uneori chiar nici nu înţeleg"[3]. Unii autori, precum Nesterovski, dar şi alţii, menţionează procesul de moldovenizare a ucrainenilor din Basarabia. „În unele localităţi, spune Nesterovski, procesul asimilării rutenilor (*русинов*) de către moldoveni, început demult, s-a încheiat deja şi acolo unde cândva se auzea limba malorusă vie, acum auzim doar graiul moldovenesc"[4].

Din cele menţionate mai sus reiese că în Basarabia putem observa fenomenul firesc al asimilării, care duce în cele mai multe cazuri la creşterea numărului poporului moldovenesc, predominant în provincie. Date mai recente ale Institutului Central de Statistică din România din anii 1929-1930 (ediţia din 1937-1938) arată următoarea componenţă naţională a populaţiei Basarabiei pe judeţele care au revenit în 1940 RSS Ucrainene. În judeţul Akkerman sunt indicaţi 18,5% moldoveni, 17,5% ruşi, 20,0 % ucraineni, în judeţul Ismail moldovenii alcătuiau 31,9%, ruşii – 19,7%, ucraineni – 4,7%, în judeţul Hotin, moldovenii reprezintă 35%, ucrainenii – 41,6%, şi în total pe cele trei judeţe moldovenii sunt 28,6%, ruşi – 17,9%, ucraineni – 25,4%.

Nu avem posibilitatea să analizăm datele menţionate mai sus întrucât nu cunoaştem sursele acestora, însă în ansamblu, datele respective nu diferă mult de statisticile ruseşti de dinainte de revoluţie, aşa cum am arătat anterior. Din ultimele date putem concluziona că în total pe judeţele Akkerman, Ismail şi Hotin, care au revenit Ucrainei, populaţia moldovenească precumpăneşte asupra celei ucrainene.

Examinând informaţiile despre componenţa naţională a populaţiei Basarabiei în ansamblu, şi în particular pe judeţele Ismail, Akkerman şi Hotin se poate constata că datele recensământului din anul 1897 care sunt credibile, dar cu anumite corecţii, pot fi considerate învechite, pierzându-şi în mare parte din importanţă. Din 1897 până în 1917 pe teritoriul Basarabiei nu s-au efectuat

[3] БЕРГ. *Население Бессарабии*, ст. 16, Петроград, 1923 г.

[4] НЕСТЕРОВСКИЙ П.А., *Бессарабские руссины и историко-этнографический очерк.* Варшава, 1905 г.

recensăminte, iar informaţiile oferite de Butovici şi de alţi autori suferă de multe neajunsuri, întrucât s-au făcut prin calcule mecanice. Datele româneşti nu pot fi considerate ca reflectând situaţia reală din cauza tendenţiozităţii lor. De aceea, putem să estimăm orientativ predominarea unei naţionalităţi sau alteia în Basarabia în general, şi pe anumite judeţe în parte.

Predominarea pe ansamblu a populaţiei moldoveneşti în Basarabia nu poate fi pusă la îndoială.

Este indiscutabil şi faptul că în regiunea Ismail populaţia moldovenească are o majoritate relativă faţă de cea ucraineană. Pe lângă aceasta, populaţia moldovenească este situată în cerc pe toată suprafaţa judeţului Ismail, de aceea cedarea acestuia Ucrainei nu era indicată.

Populaţia ucraineană din judeţele Ismail şi Hotin s-a amestecat atât de mult cu cea moldovenească încât după modul de viaţă adeseori, dar şi după limbă, se diferenţiază foarte puţin. În momentul de faţă limba comună a populaţiei Basarabiei, inclusiv a judeţelor Hotin, Ismail şi Akkerman este limba moldovenească.

În realizarea politicii naţionale leninist-staliniste nu trebuie să privim mecanic populaţia unui sau altui judeţ al Basarabiei şi să luăm în vedere doar aspectul procentual. Este nevoie să luăm lua în calcul situaţia reală, creată de-a lungul veacurilor în Basarabia. În virtutea dezvoltării istorice specifice a Basarabiei, populaţia provinciei s-a asimilat şi s-a înrudit. Ea s-a apropiat graţie unităţii economice, a comunităţii create în lupta multiseculară pentru independenţă împotriva cotropitorilor străini şi pe baza aceasta s-a creat unitatea lingvistică, culturală şi la nivelul modului de viaţă. Merită de asemenea menţionat că în decursul întregii istorii a relaţiilor dintre moldoveni şi ucraineni nu s-au înregistrat confruntări din cauza apartenenţei naţionale. Prietenia frăţească a acestor popoare a început şi s-a consolidat . Nu există argumente de ordin etnografic care ar susţine trecerea judeţelor Hotin, Ismail şi Akkerman către RSS Ucraineană.

Directorul Institutului Ştiinţific de Cercetări a RSS Moldoveneşti
V.M. Senkevici (*fără semnătură*)

Confirm: administratorul activităţilor Prezidiumului Sovietului Suprem al RSS Moldoveneşti, N. Şlicari (*fără semnătură*)

– Notă informativă –

Despre repartizarea populației din Basarabia, Bucovina de Nord și RSS Moldovenească între RSS Ucraineană și RSS Moldovenească

	Total populație	în %	După naționalitate							
			Moldoveni		Ucraineni		Ruși		alții	
			persoane	%	persoane	%	persoane	%	persoane	%
Basarabia	2.864.402	100,00	1.610.757	56, 23	314.211	10,97	351.912	12,29	587.522	20,51
Bucovina de Nord	476.088	100,00	138.174	28,60	223.762	44,90	4.877	1,02	121.265	25,48
RASS Moldovenească	599.156	100,00	170.982	28,53	303.825	50,71	61.278	10,23	63.071	10,53
Total	3.939.646	–	1.917.923	48,68	831.798	21,11	418.067	10,61	771.858	19,60
Care trec la RSS Moldovenească: din partea județelor Basarabiei (fără județele Cetatea Albă, Hotin și Ismail)	1.995.287	66,52	1.338.440	70,25	70.194	3,68	172.550	9,06	324.103	17,01
Din partea RASS Moldovenească (fără cele 8 raioane [care revin Ucrainei])	267.057	44,57	119.484	44,74	87.345	32,71	30.869	11,56	29.359	10,99
În total se trec în componența RSS Moldovenești	2.172.344	–	1.457.924	67,11	157.539	7,25	203.419	9,36	353.462	16,28
Trec la RSS Ucraineană: din partea celor 3 județe ale Basarabiei	959.115	33,48	272.317	28,39	244.017	25,44	179.362	18,70	263.419	27,47
Din partea Bucovinei de Nord	476.088	100,00	136.184	28 60	213.762	44,90	4.877	1,02	121.265	25,48
Din partea RASS Moldovenească	332.099	55,43	51.498	15,51	216.480	65,19	30.409	9,16	33.712	10,14
Total trec la RSS Ucraineană	1.767.302	–	459.999	26,03	674.259	38,15	214.648	12,15	418.396	23,67

(Notă informativă care era discutată în timpul soluționării problemei despre trecerea în componența RSS Ucrainene a județelor Hotin, Akkerman și Ismail din Basarabia.)

– Notă informativă –
despre componenţa populaţiei Basarabiei pe 29/XII/1930
(conform materialelor Institutului (Statistic) Central Buletin statistic ediţia 1937-1938)

Denumirea judeţelor	Numărul populaţiei pe judeţe	Componenţa naţională a populaţiei							
		Moldoveni [români]	Ruşi	Ucraineni	Evrei	Bulgari	Germani	Găgăuzi	Alţii
Cetatea Albă	341.176	62.449	58.922	70.095	11.390	71.227	55.598	7.876	3.119
	100%	18,5	17,3	20,5	3,3	20,9	16,3	2,3	0,9
Ismail	225.509	72.020	66.987	10.655	–	43.375	–	15.591	16.881
	100 %	31,9	29,7	4,7	–	19,2	–	0,9	7,6
Total	566.685	134.969	125.909	80.750	11.390	114.602	55.598	23.497	20.000
	100 %	23,8	22,2	14,2	2,0	20,2	9,8	4,1	3,7
Hotin	392.430	137.348	53.453	163.267	35.985	–	–	–	2.377
	100 %	35,0	13,6	41,6	9,2	–	–	–	0,6
Total	959.115	272.317	179.362	244.017	47.375	114.602	55.598	23.476	22.377
	100 %	28,6	17,9	25,4	4,9	11,9	5,8	2,8	2,7

3.

Informaţie scurtă despre economia Basarabiei

Basarabia în hotarele sale naturale stabilite ca gubernie rusească a existat şi în perioada ocupaţiei româneşti (1918-1940) ca entitate administrativ-economică. Tentativele guvernelor româneşti de a diviza Basarabia din punct de vedere administrativ şi politic nu au afectat unitatea legăturilor economice ale Basarabiei în ansamblu.

Perioada de 22 de ani în care Basarabia s-a aflat sub administraţia românească a avut un impact negativ în egală măsură asupra întregului teritoriu, în timp ce RASS Moldovenească din partea stângă a Nistrului aflată în condiţiile puterii sovietice a înflorit sub toate aspectele.

Basarabia are nevoie de o schimbare radicală pe bază socialistă şi într-un ritm care necesită utilizarea tuturor bogăţiilor naturale ale întregii Basarabii şi ale tuturor forţelor sale de producţie.

În urma unei experienţe coloniale îndelungate Basarabia a rămas o regiune agricolă înapoiată, cu o industrie alimentară slab dezvoltată care nu asigură nici măcar necesităţile populaţiei locale.

Basarabia exporta materie primă şi importa mărfuri industriale, iar între raioanele sudice, centrale şi nordice s-au stabilit din vremuri îndepărtate schimburi comerciale fireşti.

Principalele ramuri ale economiei Basarabiei sunt viticultura şi pomicultura.

1. Conform datelor din perioada ţaristă, terenurile ocupate de viile Basarabiei se ridicau la 110 mii hectare, care aduceau o roadă de 3 milioane hectolitri de vin. Din totalul celor nouă judeţe basarabene, numai celor două judeţe din sud (Akkerman şi Ismail), le reveneau cca 30 la sută din terenurile de vii şi de producţie de vin. Este de remarcat faptul că teritoriul de la Dunăre şi până la hotarul răspândirii viilor (mai la nord de judeţul Soroca) alcătuiesc o regiune de vii omogenă, în care materialul vinicol de calitate superioară din sud, în combinaţie cu cel de o calitate inferioară din nord dau celebrul „vin basarabean”.

2. În întreaga Basarabie există 21.212 ha de livezi roditoare, inclusiv în judeţele din sud cărora le revin 768 ha, adică 3,6%. În lipsa unor terenuri de livezi la sud, celelalte regiuni ale Basarabiei aprovizionau acele judeţe cu fructe şi nuci.

3. În ceea ce priveşte culturile cerealiere, în Basarabia ele acoperă 2,6 milioane. ha cu o producţie de 2,4 ml chintale. Dintre acestea, 30 la sută din terenuri şi 40 la sută din producţie revin judeţelor Akkerman şi Ismail.

Menţionăm de asemenea că densitatea populaţiei din sud este mai redusă decât în alte regiuni ale Basarabiei. Cea mai mare densitate a populaţiei este în nordul Basarabiei. În judeţul Hotin la un kilometru pătrat revin 105 locuitori, în

județul Chişinău – 101, în Bălți şi Soroca – 73, Bender – 47. Mult mai mică este densitatea populației în județele din sud: în Akkerman – 41, Ismail – 53. De aceea, surplusul de cereale era exportat peste graniță, iar o parte era transportat pe cale ferată spre centrul Basarabiei, acoperită în mare de codri şi unde populația este mai densă, iar producția de cereale e mult mai redusă.

În condițiile Moldovei socialiste şi a creşterii continue a populației şi a nivelului de viață va spori şi consumul de produse de panificație şi de aceea surplusurile din sud vor fi furnizate raioanelor centrale şi sudice ale Moldovei. Cu atât mai mult cu cât în perspectiva dezvoltării şi specializării centrului în fructe, vii şi culturi tehnice, precum tutunul, sfecla, floarea soarelui şi altele, se va micşora ponderea culturilor cerealiere. În acel moment centrul Basarabiei va depinde într-o măsură mai mare de grâul din raioanele din sud.

4. Sudul Basarabiei este bogat în peşte şi de-a lungul anilor a aprovizionat celelalte județe ale Basarabiei.

Lacurile din sud sunt bogate în sare, exploatarea căreia a fost lăsată de izbelişte în perioada ocupației româneşti.

Dată fiind importanța deosebită a acestor bogății pentru Basarabia în ansamblu, se poate spune cu siguranță că unitatea sa administrativ-politică în condițiile reconstrucției socialiste va determina dezvoltarea industriei prelucrătoare de peşte la sud, extinderii cantității de peşte şi a extragerii sării.

Sudul nu dispune de rafinării de ulei, care ar fi putut să asigure cu acest produs industria de conserve. Județele din sud au fost întotdeauna aprovizionate cu ulei vegetal din centrul Basarabiei, care dispune de importante rafinării de ulei, precum şi de o bază de materie primă corespunzătoare. Pentru dezvoltarea industriei conservelor sudul va avea nevoie de mai mult ulei din partea centrală [a Basarabiei].

5. În partea centrală şi nordică a Basarabiei există industria zahărului. Aceste raioane aprovizionau cu zahăr regiunile din sud, asigurând necesitățile în zahăr atât ale populației, cât şi ale industriei de conserve şi sucuri.

6. În județele din sud este dezvoltată foarte mult industria textilă, care se specializează în producerea stofei pentru confecționarea vestimentației şi şalurilor moldoveneşti. Însă alte județe ale Basarabiei dispun de un potențial mare de oi şi care vor ajuta dezvoltării industriei textile, aprovizionând-o cu necesarul de lână.

Din numărul total de oi, care în Basarabia se ridică la 2.058.000 de capete, județelor Akkerman şi Ismail le revin 474.000, adică 23%.

În viitor, în condițiile economiei socialiste sudul regiunii se va transforma fără îndoială într-un furnizor de bumbac, ceea ce va permite dezvoltarea industriei bumbacului şi hârtiei, care va putea să asigure cu produsele respective întreaga RSS Moldovenească.

O conducere centralizată va permite aprovizionarea întreprinderilor textile cu materie primă şi a poporului moldovenesc cu stofă locală, fapt care va avea o importanță decisivă în dezvoltarea acestei ramuri industriale importante.

7. Basarabia este bogată în materie primă pentru industria ceramicii. Teracota, ţigla, cărămida şi vesela de bucătărie se produceau în raioanele centrale din materie primă locală şi combustibil livrat din altă parte. În timpul ocupaţiei româneşti resursele de cărbuni din sudul Basarabiei nu au fost utilizate. Trecând peste chestiunea legată de rentabilitatea redusă a extragerii cărbunilor, trebuie luat în vedere faptul că pentru dezvoltarea industriei ceramicii în centru, resursele de cărbune din sud ar putea asigura aceasta cu combustibilul necesar. Dată fiind lipsa altor tipuri de combustibil, RSS Moldovenească este cointeresată în exploatarea imediată a cărbunilor din judeţele din sud, în timp ce pentru RSS Ucraineană aceste rezerve nu prezintă o însemnătate deosebită.

8. Basarabia dispune de rezerve de calcar, piatră but, ghips care în condiţiile ocupaţiei româneşti nu au fost utilizate pe larg pentru că aproape nu se construia nimic. În sud, aceste materiale de construcţie erau folosite încă şi mai puţin. Judeţele Akkerman şi Ismail alcătuiesc 27% din suprafaţa Basarabiei, iar ponderea acestora în dobândirea materialelor de construcţie în aceste judeţe alcătuia 18%.

În noile condiţii de restabilire rapidă a economiei naţionale, construcţia de întreprinderi şi a blocurilor de locuit judeţele din sud pot conta pe ajutor din partea judeţelor centrale, mai bogate în asemenea tipuri de materiale de construcţie.

9. În ultimele decenii, pădurile din Basarabia s-au redus din cauza exploatării lor nemiloase. Înainte de război în Basarabia existau 200 mii ha de păduri, dintre care doar 1.000 ha, adică 0,5%, în judeţele din sud. Existenţa unor spaţii silvice atât de reduse nu a putut şi nu poate asigura aceste judeţe nici cu combustibil, nici cu materie primă pentru industria lemnului şi industria materialelor de construcţie. Nordul Basarabiei demult aprovizionează sudul cu lemn. Dacă ţinem cont de faptul că în sud se aşteaptă o dezvoltare progresivă a industriei navale fluviale, legăturile politico-administrative directe între sud şi nord vor asigura cu siguranţă sudul cu lemn.

10. După cum s-a menţionat mai sus, exporturile Basarabiei constau în linii mari din cereale, fructe şi vin. Aceste exporturi vor fi efectuate în continuare, ca şi în trecut, prin porturile Bugaz, Akkerman, Chilia, Ismail, Vâlcov şi Reni.

Activitatea acestor porturi va fi revigorată simţitor.

Odată cu industrializarea Moldovei în viitorul apropiat, prin aceste porturi sudice vor fi importate metale, cărbuni, petrol, maşini.

Prin intermediul aceloraşi porturi Moldova va asigura transportarea mai ales în Donbas şi alte centre industriale, inclusiv peste hotare a conservelor, fructelor, strugurilor ş.a.m.d.

În vederea dezvoltării rapide, aceste porturi au nevoie să fie conectate la reţeaua de cale ferată a Basarabiei, cu regiunile bogate situate între Dunăre, Nistru şi Prut.

Importanţa pentru Basarabia a porturilor dunărene, precum şi a portului maritim care nu îngheaţă – Bugaz este de nepreţuit în condiţiile creşterii potenţialului de producţie a tinerei republici. De aceea, RSS Moldovenească este extrem de interesată în dezvoltarea acestor porturi, în timp ce pentru RSS Ucraineană porturile menţionate nu prezintă o importanţă economică deosebită.

Din punctul de vedere al căilor de comunicaţii, o însemnătate aparte îl are de asemenea râul Nistru. În perioada de dinainte de revoluţie exista circulaţie fluvială de pasageri şi mărfuri pe Nistru de la liman până la Moghilev [Movilău]. Pe Nistru era trimis lemnul, erau transportate pâinea şi alte mărfuri. Volumul total de transport pe râul Nistru era de 12 ml. puduri anual. În anul 1940-1941, după eliberarea Basarabiei de sub ocupanţii români a fost efectuată curăţirea râului Nistru şi a fost reluat parţial transportul de pasageri şi mărfuri.

În dezvoltarea forţelor de producţie ale Moldovei un rol extrem de important începe să-l joace problema Nistrului, care include în sine:

a) restabilirea navigaţiei, construcţia porturilor, cheiurilor şi curăţarea albiei râurilor;

b) construcţia staţiilor hidroelectrice, ca surse extrem de importante de energie;

c) ameliorarea fondanţilor Nistrului, care ocupă sute de mii de hectare de pământ fertil de cea mai înaltă calitate şi irigarea regiunilor aride din sud.

Prin urmare, problema Nistrului este una complexă şi din punct de vedere economic reprezintă o importanţă enormă pentru Basarabia. Ea poate fi soluţionată cu succes doar prin intermediul unei planificări şi conduceri centralizate.

11. Basarabia nu dispune de o reţea larg ramificată de căi ferate şi şosele. Totodată toate liniile ferate sunt legate de centrul ei, oraşul Chişinău, iar apoi prin Bender cu celelalte centre ale URSS.

Pe aceste căi ferate şi reţeaua de şosele, Akkermanul trimitea în trecut surplusurile sale de produse la Chişinău şi alte centre ale Basarabiei, iar din centru sau nord se întorceau vagoane sau căruţe pline cu marfă necesare sudului.

Fragmentarea politico-administrativă a Basarabiei nu poate să dea rezultate benefice din punct de vedere economic nici pentru judeţele din sud, nici pentru celelalte raioane ale sale. Unele bunuri naturale şi o parte din forţele de producţie ar fi rămas foarte puţin sau deloc exploatate. Şi, din contră, Basarabia, ca o unitate politico-administrativă în componenţa RSS Moldoveneşti, beneficiind de o armonizare firească a vieţii economice din sud, centru şi nord are perspective foarte frumoase pentru dezvoltare în viitor.

Directorul Institutului de Cercetare Ştiinţifică a RSS Moldoveneşti
(V.M. Senkevici) [fără semnătură]

4.

Notă istorică privind hotarele statului moldovenesc din momentul fondării sale

După informaţiile letopiseţului moldovenesc[1] al lui Grigore Ureche, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în bazinul râului Moldova în Bucovina de Sud a fost format statul (cnezatul) moldovenesc independent, cu capitala în oraşul Suceava, care se află pe un râu omonim.

Statul moldovenesc nou-format ocupa teritoriul cursului mijlociu şi superior al râurilor Moldova şi Siret cu teritoriul adiacent al Bucovinei. Ulterior teritoriul statului moldovenesc va creşte graţie extinderii puterii domnilor moldoveni pe pământurile dintre Nistru şi Carpaţi până la Marea Neagră. Acest fapt a fost favorizat de câteva împrejurări.

Dominaţia tătară, care a durat pe aceste teritorii mai bine de 100 de ani, a intrat în declin. În această perioadă principele ungar Andrei a alungat rămăşiţele tătarilor din teritoriul cuprins între Carpaţi şi Nistru, iar la 1354 principele Lituaniei a pricinuit o înfrângere dureroasă hoardelor tătărăşti la „Sinie vody". La 1380 pe câmpia Kulikovo au fost distruse hoardele tătarilor din Răsărit.

La scurt timp după formarea statului, hotarele sudice ale Moldovei ating linia Bacău-Bârlad. Expansiunea ulterioară spre sud a fost stopată de următorul factor. Sudul actualei Moldove – regiunea Putna (Vrancea) cu cetatea Crăciuna – era domeniul dinastiei valahe a Basarabilor, care deţineau de asemenea şi malul stâng al Dunării cu cetatea Chilia[2].

Neavând posibilitatea să atingă Dunărea, care prezenta o importanţă majoră din punct de vedere comercial, statul moldovenesc în dorinţa sa de a se extinde la mare îşi lărgeşte graniţele în direcţia de sud-est a actualei Basarabii. În a doua jumătate a secolului al XIV-lea domeniile principilor moldoveni ating vechea cetatea genoveză Akkerman (Cetatea Albă), care prezenta pentru statul moldovenesc o importanţă majoră în ceea ce priveşte comerţul cu factoriile italiene de la nordul Mării Negre. Stăpânind Akkermanul, domnii Moldovei deţineau o cheie importantă într-un comerţ extrem de activ dintre oraşele hanseatice baltice şi factoriile nord-pontice. Calea care lega aceste centre comerciale, de asemenea trecea prin Moldova.

Există câteva informaţii documentare, că în anul 1374 Akkermanul făcea parte din componenţa statului moldovenesc. Astfel, Yurg Koriatovici, voievod şi domn al Ţării Moldovei, îi dăruieşte slugii sale credincioase, panului Iacşa Litavor,

---

[1] Grigore Ureche Vornicul şi Simion Dascălul, *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Ediţia III, comentată de C[onstantin]. C. Giurescu, [Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1943], p. 10-11.

[2] См. *Грамоты валашского господаря Мирчи Великого от 11-го мая 1399 года и 23-го ноября 1406 года* опубликованные в Сборнике документов «*Влахо-Болгарские* или Дако-Славянские грамоты, собранные и объясненные на иждивении Императорской Российской Академии Юрием Венелиным». Спб., 1840 г., стр. 18-22.

locţiitorul domnesc la Akkerman, satul Zubrăuţi, pentru vitejie în timpul luptelor cu tătarii la Vlădici pe Nistru. Dania este scrisă la Bârlad la 5 iunie 1374[3].

Astfel, hotarul de vest al Moldovei, mergea de la cursul superior al râului Moldova, urmând spre sud-[v]est pe panta Carpaţilor răsăriteni, apoi pe linia care trece mai la sud de oraşele Bacău şi Bârlad, proptindu-se în colţul de sud-est al Basarabiei, cetatea Akkerman. Acest fapt îi permitea domnului Moldovei Roman Muşat (1391-1394) să se autointituleze: „Marele atotstăpânitor şi din mila lui Dumnezeu domn Io Roman voievod, stăpânitor al Ţării Moldovei de la munte şi până la mare”[4], adică de la munţii Carpaţi până la Marea Neagră.

În ceea ce priveşte graniţa de răsărit a Moldovei, aceasta atinge în anul 1395 cursul superior al Nistrului, cu cetatea Hotinului[5].

În prezent este imposibil să stabileşti documentar în ce an se produce trecerea Chiliei şi părţii de sud a Basarabiei de la Valahia la Moldova. Cert este că, la 1412, în acea înţelegere tâlhărească dintre regele maghiar Sigismund şi regele polon Vladislav Jagello, care a dus la semnarea tratatului de la Lublau (15 martie 1412), ce prevedea divizarea Moldovei şi împărţirea ei între Ungaria şi Polonia, se stipulau următoarele: în cazul infidelităţii domnului moldovean Alexandru cel Bun, Moldova trebuia împărţită pe linia, care mergea de la Carpaţi spre cursul superior al Siretului, apoi pe linia ce trecea între Iaşi şi Bârlad, care atinge Marea Neagră între Chilia şi Akkerman. Teritoriile care se aflau mai la nord de această linie, erau destinate lui Vladislav Jagello, cele din sud lui Sigismund[6].

Înţelegerea de la Lublau constituie prima menţiune documentară a faptului că sudul Basarabiei şi Chilia se aflau deja în componenţa Moldovei. Această stare de lucruri este confirmată de documentul din timpul domnului Iliaş, fiul lui Alexandru cel Bun, care în scrisoarea sa către regele polonez despre împăcarea cu fratele său, Ştefan, îl informa despre împărţirea frăţească a Moldovei: „Şi noi am dat iubitului nostru frate, lui Ştefan voievod, din pământul nostru strămoşesc, stăpânirea asupra oraşului Chilia, cu vamă şi cu iazuri, care ascultă de acel oraş şi locul oraşul Vaslui cu ţinutul ce ascultă de acel loc şi ţinutul Tutova şi oraşul Bârlad cu tot ţinutul şi morile de la Covurlui şi oraşul Tecuci cu tot ţinutul şi Olteni…”[7].

---

[3] M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, Vol. 1, documente interne [urice (ispisoace), surete, regeste, traduceri; 1438-1456, Iaşi, Editura Viaţa Românească, 1932], p. 1. [Ulterior, documentul a fost declarat fals, vezi *DRH*, A. *Moldova*, editori Constantin Cihodaru, Ioan Caproşu, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1975, p. 416-417, nr. I, documente false].

[4] *I[bi]dem*, p. 7.

[5] Л.С. Берг, *Бессарабия» – Страна – Люди – Хозяйство*, Петроград, 1918 г., ст. 56.

[6] [Mathias] Dogel, *Codex diplomaticus regni poloniae* [*et magni ducaturs Litvaniae]*…, [vol.]1, [Vilnae, 1758] p. 47, *apud* A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. III [îngrijită de I. Vlădescu], vol. III, [Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1929], p. 188.

[7] В.А. Уляницкий, *Материалы для истории отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV-XVIв.в.*, Москва, 1887 г., стр. 44.

Astfel, în a doua jumătate a secolului al XV-lea hotarele de sud ale Moldovei treptat se apropiau de Dunăre, atingând linia Covurlui-Tecuci-Vaslui.

În ceea ce priveşte hotarul de nord şi de est al Moldovei, în prima jumătate a secolului al XV-lea acesta se întindea pe linia Nistrului, despre care mărturiseşte actul emis de regele polon Vladislav Jagello, dat în anul 1433 domnului moldovean Ştefan. În acest document regele arăta, că hotarul dintre Moldova şi Polonia urmează linia: „Mai întâi între oraşul nostru Sniatin şi între Şepinți, care Şepinți aparține volohilor (*волохам прислушают*), granița lor râul Colocin le desparte, iar de la râul Colocin drept peste câmpia Volohului, până la râul cel mare, Nistrul, mai sus de satul Potoc, Potoc aparține Țării Moldovei, şi de la acest sat în jos pe Nistru până la mare aparține către Țara Moldovei, iar peste țărmul Nistrului este Țara noastră a Rusiei. Iar Țara Pocuției precum de demult a fost supusă nouă, din veac, aşa şi rămâne”[8].

Astfel, hotarul de est şi parțial cel de sud al Moldovei ating în acea vreme punctul expansiunii sale maxime.

În 1448 granița de sud a Moldovei a suferit anumite modificări. Schimbarea frecventă a domnilor şi lupta interminabilă dintre pretendenții pentru scaunul țării, care se folosesc în dorința lor de a obține puterea de ajutor străin, a dus la pierderea Chiliei. Domnul Moldovei Petru al III-lea Aron, în semn de gratitudine pentru regele[9] maghiar Iancu Corvinul de Hunedoara, care l-a ajutat să obțină tronul Moldovei, le dă ungurilor cetatea Chiliei. Corvinul, la rândul său, dă cetatea rudei şi creaturii sale la tronul valah, Dan al III-lea[10]. Către începutul domniei lui Ştefan cel Mare (1457-1504) hotarele statului moldovenesc arătau în felul următor: la nord, râul Colacin, la est, râul Nistru, la sud, litoralul Mării Negre şi Dunărea (mai jos de Galați), de la care granițele se îndreptau spre nord-vest pe linia Bârlad-Bacău şi se întindeau spre nord pe versanții Carpaților orientali[11].

Prin acțiunile sale strălucite pe câmpul de luptă, marele domn moldovean a reuşit să aducă schimbări granițelor statului, lărgindu-le mai ales pe direcția sudică.

Ştefan cel Mare, care nu putea să se împace cu pierderea Chiliei, a luat nişte măsuri hotărâte în această privință. Pe 22 iunie 1462 el începe asediul cetății, dar nefiind în stare să înfrângă rezistența garnizoanelor maghiare şi muntenești şi primind o rană la picior, este nevoit să ridice asediul şi să se retragă[12].

[8] *Ibidem*, p. 39

[9] Iancu de Hunedoara (c. 1407-1456) a fost regent, nu rege al Ungariei.

[10] A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. III, p. 139.

[11] Într-un act datat cu 1460 Ştefan cel Mare spune următoarele: negustorii lioveni, ce se îndreptau spre Brăila sau Chilia, erau obligați să plătească o taxă vamală la hotar, fie la Bacău, fie la Bârlad, I. Bogdan, *Documentele de la Ştefan cel Mare*, vol. II, [Bucureşti, Editura Socec, 1913] p. 272-276.

[12] Grigore Ureche Vornicul şi Simion Dascălul, *op. cit.*, p. 30. – Xenopol A. D., *op. cit.*, v[ol]. III, P. 111.

Domnul valah Radu cel Frumos înlocuieşte garnizoană maghiară de la Chilia cu una turcească. Dar toate încercările sale să păstreze Chilia nu au adus rezultate. În 1465 Chilia a fost cucerită de trupele domnului moldovean[13].

Acţiunile duşmănoase ale domnilor valahi faţă de Moldova duc la măsuri energice din partea lui Ştefan cel Mare. Convingându-se că prin schimbarea domnilor munteni el nu va reuşi să atingă obiectivele vitale ce stăteau în faţa Moldovei – lupta cu hoardele turceşti, Ştefan cel Mare la 1482 confiscă de la valahi partea de sud-vest a Moldovei actuale – regiunea Putna (Francea[14]) cu cetatea Crăciun[a][15]. Războinicul domn întăreşte statul cu multe cetăţi: la nord Hotinul, la est Soroca şi Orhei, la sud-est Akkermanul, la sud Chilia şi Crăciuna, la vest Roman, Neamţ şi Suceava[16].

Însă turcii, în dorinţa lor perseverentă de a cuceri nesupusa Moldovă, încep ofensiva decisivă, îndreptată înainte de toate împotriva citadelei sudice a statului moldovenesc. Sub loviturile lor neîncetate cetăţile Chilia şi Akkerman au fost nevoite să depună armele. La 14 iunie (după Letopiseţul de la Putna) ori 14 iulie (după Letopiseţul de la Bistriţa) 1484, sultanul Bayazid, cu sprijinul domnului muntean Vlad Călugărul, ocupă Chilia, iar pe 5 august 1484 aceeaşi soartă o are şi Akkermanul[17].

Ne vom opri pe scurt asupra problemei stăpânirii de către Moldova a Chiliei şi Akkermanului, care, pe lângă importanţa strategică semnificativă în apărarea graniţelor moldoveneşti, avea şi o însemnătate deosebită în viaţa economică a ţării. Prin Chilia şi Akkerman trecea un flux comercial important la nivel internaţional, care lega Occidentul de Orient.

Mai multe acte domneşti mărturisesc că atât Chilia, cât şi Akkermanul pe o perioadă îndelungată de timp, până la ocuparea lor de către turci la 1484, se aflau în posesiunea domnilor moldoveni. Astfel, încă la 1488 [1408], într-un privilegiu acordat de domnul Moldovei Alexandru cel Bun negustorilor din Lvov, este amintită vama de la Akkerman[18]. Întărirea acestui privilegiu de către domnul Moldovei Ştefan, la 18 martie 1443, de asemenea menţionează Akkermanul[19], despre acesta se pomeneşte şi în documentul de la Petru al III-lea Aron din 29 iunie 1456[20].

La Akkerman a murit domnul Moldovei Alexăndrel, care mai este supranumit şi Olehno. Vorbind despre acest eveniment letopiseţul moldo-polon subliniază că Akkermanul se afla în componenţa statului moldovenesc „Te[n]ze Alecsander w Bialograzie umari woloskim”[21].

[13] Grigore Ureche Vornicul şi Semeon Dascălul, *op. cit*., p. 30.
[14] Vrancea (*n. ed.*).
[15] *I[bi]dem*, p. 44.
[16] A. D. Xenopol, *op. cit*. vol. IV, p. 380.
[17] *Ibidem*, p. 90.
[18] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 631.
[19] *Ibidem*, p. 668.
[20] *Ibidem*, p. 789.
[21] I. Bogdan, *Vechile cronice moldoveneşti înainte de Ureche*, p. 174; idem, *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor*, p. 121.

Pentru întărirea cetății Akkerman domnii moldoveni numeau acolo pârcălabi. Îi vom menționa pe câțiva. În actul din 6 martie 1443 este amintit pârcălabul Iurghici[22], despre care se mai vorbeşte în actul din 30 mai 1443[23] . Din numărul de pârcălabi de la Akkerman vom numi încă doi. Stanciul este menționat în actul din 26 ianuarie 1453[24], şi Petru este pomenit în actul din 26 mai 1449[25].

Din multiplele documente de la Ştefan cel Mare în care sunt amintite Akkermanul şi Chilia vom menționa câteva. Privilegiul acordat de către Ştefan cel Mare negustorilor din Lvov pentru dreptul de a târgui în Moldova din 31 iulie 1460[26]; actul din 1 aprilie 1470[27], depeşa din 20 iunie 1475[28] în care puterile occidentale erau înştiințate despre căderea vechii cetăți genoveze Caffa. Ştefan vorbeşte despre pregătirile turcilor pentru asaltul Chiliei şi Akkermanului.

Odată cu ocuparea Chiliei şi Akkermanului, dominația turcească asupra Moldovei s-a consolidat, prezența turcilor pe teritoriul moldav aducând cu sine efecte negative pentru soarta ulterioară a multpătimitului popor moldovenesc.

Aceste granițe moldoveneşti rămân intacte până la 1538, când turcii din nou rup de la Moldova o parte din teritoriile sale. Nesupunerea domnului moldovean Petru Rareş (fiul Marelui Ştefan) îi obligă pe turci să ia noi măsuri pentru pacificarea Moldovei vasale. Cu prilejul fugii lui Petru Rareş şi numirii în scaunul moldovenesc a domnului Ştefan Lăcustă (1538-1540) turcii au rupt de la Moldova Benderul şi o parte din teritoriul adiacent, transformându-l în sangeacat[29].

Această dezmembrare a Moldovei a pus începutul divizării țării în două părți – una moldovenească şi alta turcească, iar denumirea de Basarabia sau Bugeac se extinde treptat dinspre nord asupra acestuia din urmă. La această raia nou-formată sultanul turcesc Soliman Magnificul a mai adăugat Căuşanii, Ciobruci (pe cursul inferior al Nistrului) şi alte localități, populându-le cu turci şi tătari, centrul cărora devin Căuşanii din ținutul Bender[30].

Astfel, toată Basarabia de sud şi o parte a celei centrale au fost înstrăinate de Moldova.

Cu toate acestea, inclusiv în perioada dominației turco-tătare, moldovenii au rămas populația majoritară în sudul Basarabiei. „Deşi chiar şi azi târgurile şi satele sunt pline de moldoveni care mărturisesc legea creştinească… Cam acestea ar fi cetățile şi târgurile moldoveneşti; acestora libertatea le-a dat putința dezvoltării, iar tirania, nedreaptă şi vrăşmaşă statelor înfloritoare, le-a răpit-o… Renii, cum îi ziceau odinioară moldovenii, Timarova cum îi zic acum turcii,

[22] Hurmuzaki, *Documente,* vol. I, 2 p. 880; M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 120.
[23] M. Costăchescu, *op. cit*., p. 145.
[24] *I[bi]dem*, p. 446.
[25] *I[bi]dem*, p. 380.
[26] I. Bogdan, *Doc[umente de la] St[efan]. cel Mare*, II, p. 96.
[27] *Ibidem*, p. 143-144.
[28] *Ibidem*, p. 324-326.
[29] A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IV, p. 252.
[30] [L.S.] Berg, *op. cit*, p. 59]

este o întăritură de aceeaşi importanţă, aşezată nu departe de gurile Prutului pe Dunăre. Deşi este sub stăpânire otomană, acolo nu există turc; garnizoana este alcătuită din creştini, care sunt toţi moldoveni"[31].

După bătălia purtată de armata rusă, condusă de ţarul Petru de la Stănileşti din 1711, turcii transformă Hotinul în raia, reconstruiesc cetatea şi lasă acolo o garnizoană de-a lor. O parte din satele din împrejurimi au fost trecute şi ele sub administraţie otomană. Toate acestea au dus la faptul că principalele cetăţi de pe Nistru şi Dunăre au ajuns sub stăpânire turcească[32].

Până la 1775 hotarele Moldovei nu au suferit transformări majore. Dar războiul ruso-turc din 1769-1774 şi marşul triumfal al armatelor ruseşti au pus Austria pe gânduri. În faţa diplomaţiei europene, în toată frumuseţea, s-a ridicat imaginea spectaculoasei căderi a Imperiului otoman. Austria s-a grăbit să scoată foloase din situaţia creată şi s-a amestecat în afacerile ruso-turceşti. Ea a ajutat Turcia în timpul semnării păcii de la Kuciuk-Kainardji din 1 iulie 1744 [1774], care a fost una extrem de favorabilă pentru otomani, avându-se în vedere înfrângerile pe care le-au suferit pe câmpul de luptă. Anume acum, puterea otomană a fost zdruncinată din temeliile sale. Austria considera că a venit timpul să-şi realizeze planurile expansioniste în privinţa Principatelor Dunărene. Mai ales că, realizându-şi intenţiile agresive, ea încerca să împiedice cât mai mult penetrarea Rusiei în Principatele Dunărene, în care influenţa ultimei creştea vertiginos.

După semnarea păcii de la Kuciuk-Kainardji, Austria înaintează Turciei cererea de anexare a Bucovinei la Imperiul austriac, care după prima împărţire a Poloniei s-a apropiat de graniţele nordice ale Moldovei.

Ignorând multiplele proteste din partea Moldovei, între Austria şi Turcia – la 7 mai 1775 – a fost semnată o înţelegere, conform căreia Bucovina a trecut la Austria[33] .

La 1812, ca rezultat al războiului ruso-turc (1806-1812) graniţele statului moldav au suferit esenţial. Conform prevederilor păcii de la Bucureşti din 5 mai 1812, ratificată la Bucureşti pe 2 iulie 1812, Rusia primea de la turci Basarabia în hotarele sale actuale[34].

Capitolul IV al Păcii de la Bucureşti stabilea următoarele graniţe dintre Turcia şi Rusia. „Râul Prut de la intrarea sa în Moldova şi până la căderea sa în Dunăre şi malul stâng al Dunării cu afluenţii săi până la gurile braţului Chiliei şi mare vor constitui hotarele ambelor imperii, pentru care gurile Dunării vor fi comune. Acele insule mici, care până la război nu au fost locuite şi începând cu punctul din faţa Ismailului până la sus-pomenitul braţ al Chiliei şi se află mai

[31] Д. Кантемир, *Описание Молдавии*, Москва, 1789, p. 45-52 [trad. după Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, traducere după originalul latin de Gh. Guţu, Bucureşti, Editura Academiei, 1973, p. 83-89]

[32] [L.S.] Berg, *op. cit*., p. 62.

[33] Hurmuzaki, *Documente*, vol. VII, p. 157, *apud* A.D. Xenopol, vol. IX, p. 159.

[34] [L.S.] Berg, *op. cit*., p. 55.

aproape de malul ce aparţine Rusiei, nu vor intra în posesia nici uneia din cele două puteri”[35].

Conform cartografiei din 1809 Basarabia era compusă din următoarele ţinuturi: Căuşeni, Chilia, Akkerman, Codrul, Hotărniceni, Hotin, Ismail, Orhei, Soroca şi Timarova[36] .

Către momentul trecerii Basarabiei la Rusia, aceasta avea următoarea structură administrativă: actualele ţinuturi Chişinău, Orhei, Soroca şi Bălţi constituiau aşa numită Moldovă „de peste Prut”, aflându-se sub stăpânire directă a domnilor moldoveni, în cadrul a şase ţinuturi. Hotinul şi alte cetăţi de pe Nistru şi Dunăre, se aflau în mâinile turcilor, iar ţinuturile Akkerman, Ismail şi o parte a ţinutului Bender, sub denumirea de Bugeac, aflat odinioară sub dominaţie tătară – vasalii Porţii – au rămas aproape nepopulate[37].

Conform tratatului de la Adrianopole din 14 septembrie 1829 Rusia întorcea Turciei toate cuceririle sale anterioare din Europa, efectuate în timpul operaţiunilor militare din 1828-1829, cu excepţia insulelor dunărene (o parte din deltă cu suprafaţa de 2.400 verste pătrate), care a fost anexată la Rusia[38] . Pacea de la Paris din 30 mai 1856 a adus anumite schimbări în hotarele de sud ale Basarabiei. Austria încearcă să îndepărteze cât mai mult Rusia de graniţele sale. Într-o notă austriacă din 16 decembrie 1855, adresată Rusiei, Austria propunea guvernului rus să-şi îndepărteze graniţele basarabene până la linia ce mergea de la Hotin spre lacul Salzâc. Teritoriul de la vest de această linie, trebuia să treacă la Moldova[39] .

Dar toate cererile Austriei nu duc la rezultatele scontate, deoarece Rusia le respinge categoric.

Totuşi, în conformitate cu punctul al 20-lea al Tratatului de la Paris, se prevede următoarea modificare în privinţa Basarabiei: „Noul hotar va trece de la Marea Neagră la 1 km mai la răsărit de lacul Burna-Sola perpendicular cu drumul Akkermanului, va trece pe acest drum până la Valul lui Traian, va trece mai la sud de Bolgrad, apoi pe malul Ialpugului până la dealul Sarantca şi va atinge punctul Kalamori[40] pe Prut. Mai la nord de acest punct, hotarul precedent dintre cele două imperii nu va suferi nicio modificare”[41] .

Făcând bilanţul lucrărilor congresului, şeful misiunii ruseşti la Paris, contele Alexei Orloff în scrisoarea sa din 28 februarie 1856 adresată ministrului de externe al Rusiei, contelui Nesselrode, indică următoarele avantaje ale Rusiei, care reies din acest tratat:

---

[35] *Труды Бессарабской Архивной Комиссии* [под ред, И. Н. Халиппы], Том II, [Кишинев],1902 г., стр. 65.

[36] G. Adamescu, *Dicţionarul istoric şi geografic universal/ Dicţionarul enciclopedic ilustrat*, Cartea Românească, p. 1762.

[37] [L. S.] Berg, *op. cit.*, p. 66.

[38] [Э.]Лавис и [A.] Рамбо, *История XIX-го века*, Москва, 1938, Т. III, стр. 200 [Lavisse et Rambaud, *Istoria secolului al XIX-lea*, Moscova, 1938. t. III, p. 200].

[39] A. D. Xenopol, *op. cit*., vol. XII, p. 183.

[40] Cotul Morii (*n. ed.*).

[41] *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l’avenement des princes indigenes jusqu’à nos jours*, par Fr. Dame, Paris, 1900, anexe.

1. Conform proiectului austriac, cetatea Hotinului trebuia să treacă Moldovei; austriecii doreau mult să ne slăbească dinspre hotarele lor bucovinene. Am reuşit să menţinem Hotinul după noi.

2. În afară de aceasta, am reuşit să reţinem 3/4 din sectorul care, conform proiectului austriac, trebuia să treacă de la Basarabia la Moldova.

De asemenea, am păstrat: a) principalul drum comercial dinspre nord spre sud al Basarabiei; b) toate coloniile nemţeşti şi bulgăreşti din această regiune[42] .

Prin urmare, conform tratatului de la Paris din 1856 Rusia a cedat turcilor acea parte a deltei Dunării, pe care a obţinut-o conform tratatului de la Adrianopol, cu o suprafaţă de aproximativ 2.400 verste pătrate şi cu o populaţie de 862 suflete, iar în afară de aceasta, la Moldova a trecut actualul ţinut Ismail cu o parte din ţinuturile Cahul şi Akkerman, cu o suprafaţă totală de 10.288 verste pătrate şi cu o populaţie de 127.000 suflete. Moldova a obţinut oraşele: Ismail, Chilia, Reni, Cahul, Bolgrad. Graniţa începea de la satele Nemţeni pe Prut, apoi mergea pe afluentul Ialpugului Chirsova (Mare), pe râul Ialpug până la actuala staţie Valul lui Traian, iar de aici o cotea spre est, tăind Rusia de aproape întreg litoralul Mării Negre, cu lacurile Sasâc şi Ali-Bey. În componenţa Rusiei rămânea doar o mică porţiune de litoral, cu o lungime de 33 verste la vest de gârla Ţarigradului al limanului Nistrului[43].

La Congresul de la Berlin (13 iunie – 13 iulie 1878) din nou s-a pus întrebarea privind Basarabia de sud. Teritoriul care a trecut la Moldova după Tratatul de la Paris a fost reîntors Rusiei[44].

Teritoriul retrocedat era compus din ţinuturile Ismail, Chişinău şi Bender[45].

Institutul Moldovenesc de Cercetări Ştiinţifice
Sectorul de Istorie

[42] С.С. Татищев, *Император Александр II. Его жизнь и царствование*, Т. 1, Спб., 1903, стр. 193.

[43] [L.S.]Berg, *op. cit.*, p. 79.

[44] Lavisse et Rambaud, *op. cit.*, t. VII, p. 445-446.

[45] [L.S.]Berg, *op. cit.*, p. 79.

5.

Strict secret. Ex. nr.

Biroul Comitetului Central al Partidului Comunist (bolşevic) din Moldova

Despre reunificarea întregului popor moldovenesc
într-un stat unitar sovietic moldovenesc

Moldova, situată între Nistru, Marea Neagră, Dunăre şi munţii Carpaţi, aşa cum arată multiplele documente istorice a existat ca stat organizat de la mijlocul secolului al XIV-lea.

Moldova, din secolul XIV şi până în a doua jumătate a secolului XIX (adică până la 1859 sau 514 ani, când Moldova, cu de-a sila, a fost unită la Valahia) a existat ca un principat de sine stătător, care avea guvern propriu, o istorie distinctă şi se dezvolta independent de Valahia şi de alte principate, ce formează astăzi statul român.

Pe durata întregii sale istorii multiseculare poporul moldovenesc a dus o luptă continuă împotriva asupririi sociale şi naţionale, pentru libertatea şi independenţa sa. Dar, cu toate că moldovenii, conduşi de domnii şi comandanţii lor de oşti au obţinut o serie de victorii strălucite asupra duşmanilor, ei nu au reuşit să-şi păstreze libertatea şi independenţa, deoarece Moldova prin situaţia sa geografică şi bogăţiile naturale atrăgea în permanenţă statele dimprejur şi înainte de toate Turcia, care a dominat Moldova mai mult decât Ungaria, Polonia, Germania şi Valahia. Ultima, prin intermediul minciunii şi escrocheriei a reuşit până la urmă să-şi alipească Moldova, astfel fiind format statul numit România (anexele 1-2-3).

Principii Moldovei îşi dădeau perfect seama că nu vor reuşi să facă faţă invaziilor străine şi mulţi din ei nu o dată au pus problema în faţa ţarilor ruşi, cu care erau de o credinţă, să primească Moldova sub protecţia lor.

Cu scopul de a stabili relaţii mult mai strânse cu marele popor rus, domnul Moldovei Ştefan cel Mare în 1482 a dat-o în căsătorie pe fiica sa Elena după fiul Marelui cneaz al Moscovei Ivan al III-lea (însuşi Ştefan a fost căsătorit cu principesa de Kiev Eudochia, sora cneazului Simeon Olelkovici). În 1488-1489 el îşi trimite solii la Moscova, iar solii lui Ivan al III-lea, Beresenja şi Baliţă vin la Suceava pentru încheierea unei alianţe defensive şi ofensive împotriva Turciei şi Poloniei.

În anul 1542 fiul natural al lui Ştefan cel Mare, Petru Rareş, îşi trimite boierii la Moscova cu scopul de a forma o alianţă cu cneazul Moscovei. Ivan cel Groaznic, de asemenea, a încercat să se apropie de Moldova.

În anul 1654 Bogdan Hmelnițchi îl anunța pe țarul Alexei Mihailovici, că domnii Moldovei şi Valahiei vor să fie „sub mâna țarului”.

Domnul moldovean Dimitrie Cantemir i-a propus lui Petru I să ia Moldova sub ocrotirea sa, încheind un tratat de alianță împotriva Turciei.

În cunoscutul război dintre Petru I şi Turcia, în aşa numita campanie de la Prut, armata domnului moldovean Cantemir a luptat alături de armata rusă.

„Noi ne-am unit cu milostivul şi nobilul împărat al Rusiei Petru Alexeevici, care a ridicat arma pentru a-i izbăvi pe creştini de sub jugul mahomedan”.

Conform tratatului încheiat între Petru I şi domnul Moldovei Dimitrie Cantemir, Moldova trebuia să devină „de facto” o țară independentă şi aliată Rusiei. Tratatul prevedea că Moldova îşi va recăpăta vechile hotare dintre Nistru, Dunăre şi Marea Neagră, nu va plăti tribut, domnul nu va fi înlocuit până la sfârşitul vieții, iar după moartea acestuia îi va succede acela dintre fii, pe care îl va alege țara. Titlul domnesc va fi mai prestigios „Luminatul principe al Țării Moldovei, singur stăpânitor, colegatar al Țării Moscovei” (*коллегатор земли Московской*).

Atunci când Poarta a cerut extrădarea lui Cantemir, Petru I a răspuns: „Mai bine voi ceda turcilor toate pământurile până la Kursk, decât să-l extrădez pe principe”.

Unirea Principatului Moldovei cu cel al Valahiei nu a fost una benevolă. Această unire a fost impusă poporului moldovenesc cu forța. Boierii valahi s-au folosit de slăbiciunea Principatului moldav şi în mod fraudulos au ales ca domn în ambele scaune – cel al Moldovei şi al Valahiei – pe colonelul Alexandru Cuza.

În legătură cu nemulțumirea generală a poporului moldovenesc față de unirea Valahiei cu Moldova, Cuza a fost alungat din scaun, iar în locul său a fost instaurată o creatură germană, Carol de Hohenzollern.

La 3 aprilie 1866, în ziua semnării actului privind alegerea în scaun a lui Carol de Hohenzollern, la Iaşi a izbucnit o răscoală împotriva acestuia şi contra unirii Valahiei cu Moldova în general. Lângă biserica mitropolitului în această zi s-au adunat o mulțime de oameni în frunte cu mitropolitul Calinic[1] şi mulți boieri moldoveni, care s-au îndreptat spre Palatul locotenentului domnesc (*ко дворцу наместника*) cu strigătele „Jos Unirea!”, „Trăiască Moldova!”. Pe străzi au avut loc ciocniri armate între răsculați şi trupe. Insurecția a fost reprimată, dar mişcarea pentru independența Moldovei nu a încetat.

Unul din conducătorii mişcării pentru independența Moldovei într-o scrisoare adresată prim-ministrului României Ion Ghica scria la 1866: „Să nu credeți ca ați sfârşit lupta sângeroasă. Eu vă spun că nici nu a început. Credeți că veți putea săvârşi crima ce se numeşte unire; credeți că ea va putea avea viață? Nu, nu niciodată…

[1] Este vorba despre mitropolitul Moldovei Calinic Miclescu (*n. ed.*).

„Aţi făcut se înţeleagă Moldovanul ce-i rămâne de aşteptat de la unire. Toate clasele societăţii nu văd în unirea d-voastră decât o desăvârşită calicie” (citat după Xenopol, vol. XII[2], p. 200).

Moraru, autorul broşurii „Adevărul curat”, editată la 1866 la Cernăuţi, a scris referitor la evenimentele de la Iaşi ce au avut loc la 3 aprilie 1866 următoarele:

„Poporul moldovenesc nu doreşte unirea ambelor ţări. Lasă valahii să meargă cu Dumnezeu în ţara lor, să facă acolo ce doresc. Noi, moldovenii adevăraţi, vom cere dezlipirea pe vecie a Moldovei de Valahia” (citat după Xenopol, vol. XIV, p. 201)[3].

Cu tot caracterul tendenţios al istoriografiei burghezo-naţionaliste româneşti, care consideră că moldovenii şi românii sunt acelaşi popor şi care încearcă să fundamenteze „ştiinţific” pretenţiile sale asupra Moldovei sovietice, istoricii români nu pot să treacă sub tăcere şi să nu recunoască acest adevăr implacabil că principatele Moldovei şi Valahiei – pe parcursul a cinci secole şi jumătate – s-au aflat într-o duşmănie continuă; pe de altă parte – ei nu pot aduce nici un fapt conform căruia aceste principate au fost în duşmănie cu marele popor rus.

Cei mai progresişti dintre oamenii politici români, nefiind orbiţi de ura de clasă faţă de poporul sovietic, înţelegeau şi declarau deschis că poporul român datorează marelui popor rus eliberarea de sub jugul secular turcesc şi independenţa statală. Distinsul savant şi om politic al României, Kogălniceanu scria: „Pe parcursul secolelor exista o tradiţie în Moldova şi Valahia care ne spunea că salvarea noastră va veni de la nord. Au trecut vremurile când ne puteam apăra singuri de turci, poloni, unguri şi tătari. Suntem prea slabi, nu putem face nimic fără Rusia, care mereu a fost binefăcătoarea noastră, care ne-a întors drepturile şi libertatea noastră, din nou ne-a introdus în rândul naţionalităţilor şi ne-a dat acel dram de civilizaţie pe care-l avem”.

Acestea sunt faptele istorice care demască caracterul criminal al planurilor cotropitorilor români faţă de Moldova.

Aşa este soarta poporului moldovenesc, care pe parcursul a mai mult de cinci secole a existat ca un stat de sine stătător.

---

[2] Corect vol. XIV (*n.ed.*).

[3] În lucrarea citată există într-adevăr un pasaj din pamfletul anti-unionist *Expunerea situaţiei Moldovei de la 1859 şi pentru tristul evenement din Iaşi de la 3/15 aprilie, prelucrată după adevăr* „de Ioan Moraru din ocolul Moldovei”, cum îl numeşte Xenopol (*ibidem*, p. 201, n. 39), dar citarea este foarte aproximativă şi constituie mai degrabă un rezumat, probabil, întocmai cum a fost fişat. Pentru comparaţie oferim citatul netrunchiat din lucrarea menţionată a istoricului ieşean: „Moldovenii au avut dar dreptul a cere separaţiunea teritoriului lor de Valahia îndată după abdicarea lui Cuza; iar Muntenii împreună cu o fracţiune de Moldoveni, doresc a apăra pe poporul moldovan nevinovat, când acest popor nu mai *vrea de fel unirea nici cu Prinţ străin, nici cu Prinţ indigen* [s.a.], pe amândouă ţările. Să meargă deci sănătoşi Muntenii în ţara lor; facă ei acolo ce vor voi cu pretinşii liberali moldoveni; iar ţara Moldovei s-a îngrozit de benefisurile unirei şi să o ferească Dumnezeu de asemenea benefisuri. Noi Moldovenii adevăraţi vom cere a fi despărţită Moldova de Valahia pentru totdeauna” (*n. ed.*).

„Ca urmare a Marii Revoluţii Socialiste din ţara noastră, poporul moldovenesc, care trăia în partea stângă a Nistrului, împreună cu alte popoare ale URSS şi-a putut realiza visul multisecular şi a obţinut posibilitatea să-şi creeze propriul stat. De la început a fost Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, dar după eliberarea Basarabiei de ocupanţii români în 1940 se fondează Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, în componenţa URSS.

Dar cu formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti problema reunificării poporului moldovenesc şi a pământurilor sale strămoşeşti nu s-a epuizat, deoarece şi după aceasta, mai mult de trei milioane de moldoveni ce locuiau între Prut, munţii Carpaţi şi Dunăre continuau să trăiască în componenţa statului român boieresc.

Faptele istorice mărturisesc despre faptul că Statul moldovenesc în trecut, din timpurile lui Ştefan cel Mare şi până la mijlocul secolului al XIX-lea, se întindea dincolo de râul Prut şi Siret şi ajungea în partea ei nord-vestică până la munţii Carpaţi, în partea de sud-vest până la râul Milcov şi Siret, iar în partea de sud-est până la Dunăre şi Marea Neagră. (v. harta nr. 10 şi anexa nr. 3, p. 3).

Poporul moldovenesc, unit cu Valahia împotriva voinţei sale, a dus o luptă continuă pentru existenţa sa statală în decurs de cinci veacuri, până la 1940.

Nu o singură dată România a atentat la teritoriul Moldovei. În trecut, ea a anexat cu forţa la Valahia Moldova de peste Prut[4]. În 1918 a ocupat prin forţă Basarabia. În 1941, guvernul român în frunte cu Antonescu în alianţă cu Hitler a atacat mişeleşte ţara noastră sovietică şi a ocupat teritoriul Republicii noastre moldoveneşti.

Pentru a înlătura pe viitor tentativele de cucerire a Basarabiei şi ale altor teritorii din RSS Moldovenească din partea ocupanţilor români şi pentru restabilirea adevărului istoric, lansez propunerea: de a ridica problema în faţa CC al PCU (b), guvernului sovietic şi tovarăşului STALIN cu privire la reunificarea poporului moldovenesc şi a tuturor pământurilor sale strămoşeşti în hotarele sale istorice şi etnografice, prin aceasta realizând visul multisecular al poporului moldovenesc, eliberându-l de sub jugul moşierilor şi capitaliştilor români.

Pentru a finaliza opera marii reunificări istorice a poporului moldovenesc şi al pământurilor sale într-un stat unitar Sovietic moldovenesc este necesar să fie incluse în componenţa actualei Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti:

1. Moldova de peste Prut în componenţa judeţelor: Covurlui, Tecuci, Putna, Bacău, Tutova, Fălciu, Vaslui, Roman, Neamţ, Iaşi, Baia, Botoşani şi Dorohoi cu un total al populaţiei de 2,5 milioane de oameni;

2. toată Bucovina în componenţa judeţelor: Suceava, Câmpulung, Rădăuţi, Starojineţ şi Cernăuţi cu o populaţie de 853.009 oameni; judeţele Maramureş şi Năsăud situate în Transilvania de Nord şi Maramureş, cu o populaţie de

[4] Identificarea „României" cu „Valahia" este o temă fundamentală şi recurentă a discursului „moldovenist", de aceea poate aluneca uşor în anacronism ca în cazul de faţă (*n. ed.*).

305.706 oameni, deoarece constituie leagănul poporului moldovenesc (anexele nr. 4-5).

Includerea Bucovinei în componența RSSM este justificată prin faptul că aceasta a fost un pământ strămoşesc moldovenesc şi că prima capitală a Moldovei a fost oraşul bucovinean Suceava şi că doar la 1775 Bucovina a fost răpită în mod violent principatului moldav, mai ales că majoritatea populației Bucovinei o constituie moldovenii. Prezența populației ucrainene pe teritoriul Bucovinei nu intră în contradicție cu teoria marxist-leninistă despre formarea republicilor naționale.

Regiunea Ismail, compusă din județele Akkerman şi Ismail, precum şi județul Hotin al regiunii Cernăuți, care au trecut la RSS Ucraineană în 1940, ar fi trebuit să fie incluse în componența RSSM deoarece destinul istoric al populației acestor județe este strâns legat de destinele istorice al întregului popor moldovenesc. Aceste județe sunt originar moldoveneşti (*исконно молдавские*) şi niciodată nu au făcut parte din teritoriile ucrainene. Din punct de vedere etnografic, ucrainenii nu au constituit niciodată o majoritate în aceste județe: moldoveni – 28,6%, ucraineni – 25,4%, iar în județul Ismail: moldoveni – 23,8%, ucraineni – 14,2% în raport cu numărul total al populației din județ.

Populația ucraineană din Basarabia cunoaşte limba moldovenească, deoarece de secole a locuit printre moldoveni. Moldovenii care populează aceste județe, la rândul lor, nu cunosc limba ucraineană (anexa nr. 6).

Pe lângă aceasta mai trebuie adăugat că Basarabia a constituit dintotdeauna o provincie sau regiune omogenă din punct de vedere economic (anexa nr. 7).

Introduc propunerea către biroul CC al PC(b)din Moldova de a însărcina Comisariatul pentru Afacerile Externe (*Наркоминделу*) a RSS Moldoveneşti şi Institutul de Cercetări Ştiințifice să pregătească materialele necesare de ordin istoric, economic, etnografic şi geografic şi de a merge cu o propunere către CC al PCU (b) şi guvernul unional în vederea reunificării întregului popor moldovenesc şi a pământurilor sale într-un stat Moldovenesc unic.

Sunt convins dacă Comitetul Central al Partidului Comunist (bolşevic) din Moldova va înainta problema privind reunificarea întregului popor moldovenesc într-un stat unitar Sovietic Moldovenesc, prin aceasta va exprima voința unanimă a organizației de partid din Moldova şi a întregului popor moldovenesc.

Preşedintele Prezidiului
Sovietului Suprem al RSS Moldoveneşti
(F. Brovko) (*semnătura*)

6.

Tov. Salogor[1]
Secret
Pentru uz de serviciu

Explicaţii pentru harta graniţelor poporului moldovenesc şi a limbii sale.

Stabilirea graniţelor expansiunii poporului şi a limbii moldoveneşti în teritoriul locuirii compacte a moldovenilor în cadrul URSS şi României, rămâne o sarcină extrem de dificilă. Dacă pentru URSS, răspândirea poporului moldovenesc în linii generale coincide cu graniţele Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti (în conformitate cu recensământul [sovietic] din 1926, în afara graniţelor RSSM trăiau în jur de 105 mii de moldoveni, dintre care peste 20 de mii în diferite regiuni ale Republicii Federative Socialiste Ruse, iar restul în diverse regiuni ale Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene, dintre care cele mai compacte comunităţi de moldoveni locuiau în regiunea Kremenciug – 2.138 oameni, Odesa – peste 16 mii, Pervomaisk – 17,7 mii, Nikolaev – 14 mii, Kirovograd – 23 de mii, Melitopol – 1.715 oameni, Mariupol – 1.385 oameni, Artemovsk – 6 mii, Voroşilovgrad – 1.306), atunci în România statistica oficială nu-i evidenţiază pe moldoveni din numărul total de români şi în general nu-i consideră pe moldoveni drept o naţiune distinctă. De aceea, pentru soluţionarea acestei probleme trebuie folosit în primul rând criteriul lingvistic, şi anume de urmărit cum se răspândeşte dialectul moldovenesc (acest statut are limba moldovenească în România) în teritoriul românesc, iar apoi de examinat datele istorico-etnografice, deoarece destinele istorice ale poporului moldovenesc i-au determinat o evoluţie aparte. Într-adevăr, pe parcursul a câteva secole, până la 1859, Moldova a avut o istorie proprie, ca un principat independent, însăşi formarea acestuia s-a produs separat de cele ale regiunilor învecinate, care astăzi formează statul român. Atât asemănările lingvistice foarte mari, vecinătatea, cât şi existenţa unor condiţii comune de evoluţie istorică cu Valahia (dependenţa de Turcia, contactele strânse cu statele slave din vecinătate etc.) au contribuit la formarea în ambele state a unei limbi literare mai mult sau mai puţin identice şi a pregătit terenul pentru unificarea lor într-un singur stat la mijlocul secolului al XIX-lea.

În acest proces, după cum bine se ştie, un rol important l-a jucat Rusia, care pe diferite căi a contribuit la eliberarea ambelor principate de sub jugul turcesc şi la constituirea statalităţii proprii (*собственной государственности*). Formarea statului unitar, numit România, a contribuit la apariţia termenului de „români” (*румыны*), folosit pentru denumirea cetăţenilor acestui stat.

În Valahia veche „rumân” desemna un ţăran şerb, neliber, care şi-a dat pământul fie moşierului, fie mănăstirilor, fiind obligat să presteze boierescul şi

[1] Cu creionul (*n. ed.*).

dijma pentru a putea fi scutit de diverse prestaţii grele în folosul statului. În Moldova acelaşi sens l-a avut cuvântul _____[2], în Transilvania _____[3], în Ungaria _____[4], iar înainte a avut o cu totul altă semnificaţie. De atunci, vechiul sens al numelui „moldovean" şi „muntean" (valah), pe care-l aveau cândva supuşii principatelor Moldovei şi Munteniei (Valahia), a început să desemneze apartenenţa geografică a locuitorilor din vechile hotare istorice ale celor două componente ale noului stat.

Dar caracteristicile specifice ale limbilor vorbite de către populaţia dispărutelor state au dăinuit în permanenţă, arătând în mod convingător apartenenţa vorbitorilor la cele două grupuri etnice autohtone din care s-a format România. În conştiinţa acestora, ambele denumiri îşi păstrează vitalitatea până în prezent, astfel încât, indiferent de unitatea limbii literare şi conştiinţa apartenenţei la un stat comun, diferenţele lingvistice dintre moldoveni şi valahi sunt atât de mari, încât permit purtătorilor săi să se considere entităţi diferite. Locuitorul oricărui ţinut care intra în componenţa vechii Moldove se cheamă pe sine moldovean şi tot aşa îl numeşte un român de la Bucureşti, mai ales dacă ambii folosesc în vorbire graiul propriu. Din această cauză determinarea hotarelor limbii moldoveneşti va coincide exact cu graniţele de răspândire ale poporului moldovenesc.

Moldova apare pe arena istoriei ca stat independent la mijlocul secolului XIV. Letopiseţele moldoveneşti de mai târziu au consemnat tradiţia ce relata că voievodul Dragoş, cu detaşamentul său din Maramureş, trecând Carpaţii, a coborât în valea situată între cursul superior a Siretului şi Prutului, punând începuturile statului moldovenesc.

Neintrând în detalii, putem spune că atunci când, peste câţiva ani, regiunea a fost ocupată din nou de etnicii moldoveni din Maramureş, în frunte cu Bogdan, acesta s-a proclamat principe independent de coroana ungară, astfel punând bazele existenţei de sine stătătoare a Moldovei.

Din anul 1359 documentele istorice maghiare îl menţionează pe voievodul Bogdan, pe care regele Ludovic cel Mare îl numeşte „infidel", subliniind astfel lupta moldovenilor pentru crearea unui stat independent de regatul ungar. Din 1365 domn al Moldovei devine fiul lui Bogdan, Laţcu, care a intrat în negocieri cu papa Grigorie al XI-lea în vederea convertirii la catolicism a moldovenilor. După moartea lui Laţcu în 1373 domn devine nepotul său[5] Petru Muşat, care a fondat prima capitală a Moldovei – Suceava. În timpul domniei acestuia evoluează relaţiile comerciale cu Polonia şi alte ţări, în special cu Valahia vecină. Tot atunci apar şi primele mănăstiri, care erau focare principale ale culturii naţionale, unde a apărut scrisul vechi slavon, ce a devenit limba bisericii şi statului.

În domnia lui Alexandru cel Bun (1400-1432), Moldova încheie un tratat cu Polonia împotriva Ungariei. Se fondează episcopii la Rădăuţi şi

[2] Loc gol lăsat în text (*n. ed.*).
[3] Loc gol lăsat în text (*n. ed.*).
[4] Loc gol lăsat în text (*n. ed.*).
[5] De soră (*n. ed.*).

Roman, apar mănăstiri noi, în unul din care, la Bistriţa, este redactat şi primul letopiseţ moldovenesc în limba slavă, care începe naraţiunea cu evenimentele din 1407.

În această perioadă, hotarele iniţiale ale statului moldovenesc s-au lărgit considerabil. Urmaşul lui Petru Muşat, fratele său Roman, într-un act din 1393 se autointitulează „mare voievod şi singur stăpânitor domn al ţării Moldovei de la munte şi până la mare". Într-adevăr, statul moldovenesc a început să se extindă rapid spre est şi sud, iar în timpul lui Alexandru cel Bun teritoriul său cuprinde şi Basarabia, unde Hotinul aparţinea deja Moldovei din 1395, iar Cetatea Albă (Akkerman), Chilia au fost cucerite de Alexandru de la Valahia, care o vremea stăpânit Dobrogea şi regiunile de sud ale Basarabiei (1386-1418). Acelaşi Alexandru a pus stăpânire şi pe oraşele Snyatyn şi Colomeea. În timpul fiilor săi, după „războiul civil" din 1434, Moldova a fost împărţită între ambii pretendenţi la tron, Ştefan şi Iliaş, primul stăpânind partea de sud cu reşedinţa la Bârlad, iar ultimul - partea de nord, cu capitala la Suceava.

Moldova atinge apogeul expansiunii în timpul lui Ştefan cel Mare (1457-1504). În 1465 acesta redobândeşte Chilia, deţinută scurt timp de Valahia, în timpul urmaşilor lui Alexandru cel Bun, dar spre sfârşitul domniei sale o pierde din nou, la fel şi Akkermanul, de data aceasta în favoarea turcilor. Pocuţia cu oraşele Snyatin şi Colomeea în continuare au rămas sub autoritatea sa şi abia în timpul urmaşului său, Bogdan cel Orb (1504-1517) a fost cedată de acesta Poloniei.

Intervenţiile crescânde ale Turciei în afacerile domnilor moldoveni s-au soldat, până la urmă, cu pierderea independenţei sale, Moldovei fiindu-i luate mai multe teritorii din sud. În timpul domniei lui Ştefan Lăcustă (1538-1540), turcii au anexat toată partea de sud a Basarabiei, la sud de Bender, care a primit de atunci denumirea de Bugeac şi, pe o perioadă îndelungată de timp, a devenit loc de nomadism pentru hoardele tătărăşti. Din acel timp Bugeacul a fost condus de un guvernator militar turc, cu sediul la Bender, iar alt guvernator avea sub stăpânirea sa Akkermanul şi Chilia.

Este foarte dificil să stabileşti cu exactitate hotarele de atunci ale Moldovei. Fără îndoială că hotarul răsăritean l-a constituit Nistrul, iar la sud Bugeacul era guvernat efectiv de Turcia, de la căderea Prutului în Siret [sic!] începea hotarul cu Valahia, care a rămas mai mult sau mai puţin stabil până la unificarea ambelor principate într-un singur stat.

Hotarul de apus mergea pe linia Carpaţilor, păstrându-se cu aproximaţie până în 1919, adică pe vechea graniţă a Transilvaniei. La nord, în componenţa Moldovei intra toată Bucovina, ocupată de Austria la 1775, care a rămas în componenţa ultimei până la pacea de la Versailles.

În orice caz, către secolul al XVII-lea, teritoriul Moldovei a putut fi determinat destul de exact prin enumerarea acelor ţinuturi, pe care le dă Cantemir în a sa *Descriere a Moldovei*, redactată de autor deja în Rusia, în jurul anului 1714. El menţionează în componenţa Moldovei 23 de ţinuturi, şi anume: Akkerman, Bacău, Cernăuţi, Chilia, Cârligătura, Kazurluc [Covurlui], Dorohoi,

Iaşi, Hârlău, Ismail, Lăpuşna, Neamţ, Orhei, Putna, Roman, Soroca, Suceava, Tecuciu, Totova [Tutova], Vaslui.

Dacă ar fi să excludem de aici teritoriul Basarabiei, care pe atunci includea ţinuturile: Akkerman, Ismail, Hotin, Chilia, Bugeac, Lăpuşna (Chişinău), Orhei şi Soroca şi dacă am lua în consideraţie faptul că ţinutul Cârligătura a intrat în componenţa ţinutului Iaşi, iar în locul ţinutului Hârlău ulterior a fost format ţinutul Botoşani, atunci teritoriul Moldovei către secolul al XVII-lea includea Bucovina (în componenţa ţinuturilor Cernăuţi, Starojineţ, Rădăuţi şi Suceava, în conformitate cu împărţirea teritorial-administrativă a României din 1919) şi alte 12 ţinuturi, şi anume: Dorohoi, Botoşani, Iaşi, Roman, Neamţ, Vaslui, Fălciu, Tutova, Bacău,Tecuci, Putna, Covurlui, care au intrat în componenţa României în anul 1859.

Dar hotarele istorice ale teritoriului de stat al Moldovei încă nu ne permit să stabilim marjele de răspândire ale poporului moldovenesc care, pe de o parte, nu ocupa tot teritoriul Moldovei, pe alocuri populat de alte etnii, înainte de toate de slavii de est, pe de altă parte, depăşea aceste hotare, fiind vorba atât de regiunile de origine[6], cât şi zonele strămutărilor târzii[7].

Din cele expuse mai sus suntem îndreptăţiţi să tragem concluzia că leagănul poporului moldovenesc a fost anume partea de nord a Transilvaniei cu Maramureşul, de unde a început strămutarea moldovenilor spre Răsărit. Cercetând mai amănunţit procesul de formare a poporului moldovenesc este greu să afirmi cu siguranţa că poporaţia romanică, rezultată din amestecul slavilor meridionali cu urmaşii populaţiilor romanizate ale provinciilor balcanice ale Romei antice, Moesia şi Dacia (adică strămoşii viitorilor moldoveni) –, a început să se formeze pe parcursul secolelor XV-X [sic!] pe teritoriul Transilvaniei. Invazia ungurilor în această regiune, la sfârşitul secolului al IX-lea, a îngheţat pentru mai multă vreme procesul de formare a propriei statalităţi la strămoşii moldovenilor, dar nu a încetinit la ei dezvoltarea conştiinţei naţionale, fapt care a dus la mai multe încercări de a se emancipa de dependenţa maghiară, reuşită până la urmă de Dragoş şi urmaşii săi. Folosindu-se de faptul că regele maghiar trimitea detaşamente moldoveneşti la hotarele regatului şi mai departe spre răsărit, pentru a combate invaziile tătăreşti, Dragoş şi cu urmaşul său Sas, aflându-se încă sub suzeranitatea Ungariei au reuşit să formeze un voievodat de sine stătător în regiunea de frontieră între Ungaria şi teritoriile pustiite în timpul invaziei tătărăşti a lui Batu. Voievodul Bogdan a venit aici din Maramureş împreună cu detaşamentul său deja în postura fondatorului statului moldovenesc independent. Fără îndoială, că o anumită parte a populaţiei moldoveneşti a rămas să trăiască în hotarele Ungariei, în acelaşi Maramureş şi regiunile sale limitrofe, unde ulterior, după căderea Ungariei sub loviturile Turciei la 1526, s-a format statul transilvănean independent.

[6] Maramureş (*n. ed.*).
[7] Transnistria (*n. ed.*).

Populaţia moldovenească aflată sub dominaţia maghiară din Transilvania s-a păstrat în mare parte ca una ţărănească, treptat căzând sub autoritatea moşierilor unguri sau celor proprii, care au primit catolicismul şi s-au deznaţionalizat. Această ţărănime s-a răsculat pentru prima oară împotriva moşierilor la 1437, ca mai târziu să se ridice mai des împotriva asupririi economice, ca în sfârşit să obţină desfiinţarea şerbiei în 1784, ca rezultat al răscoalei lui Horeş [Horea]. Rămânând pe pământ transilvan, care a intrat în 1699 în componenţa Austriei, ţărănimea moldovenească în mod firesc s-a rupt de neamurile sale apropiate, moldovenii, care populau statul independent moldav. Dar vechea legătură între cele două părţi ale poporului moldovenesc s-a păstrat până în zilele noastre, expresie a căreia serveşte apropierea lingvistică dintre ele. Anume datele lingvistice ne permit să afirmăm că acea parte a românilor transilvăneni, care şi astăzi locuieşte vechiul Maramureş şi regiunile sale adiacente, poate fi considerată ca o parte a poporului moldovenesc, care treptat s-a strămutat spre răsărit.

În timpul strămutării lor spre est, moldovenii au intrat în contact strâns cu slavii de răsărit, strămoşii ucrainenilor, în primul rând cu cei care din cele mai vechi timpuri pe Nistru, unde letopiseţul rusesc menţionează triburile ulicilor, tiverţilor şi croaţilor (*хорватов*) şi unde încă mai înainte se situau triburile anţilor care în secolul al VI-lea ocupau spaţiul pruto-nistrean, iar spre nord ajungeau până în Galiţia şi Bucovina. Dacă pentru o vreme invazia pecenegilor a împins triburile slavilor de răsărit de la Dunăre, acestea din urmă au rămas în nordul teritoriului menţionat, astfel încât moldovenii, în timpul răspândirii lor din secolul al XIV-lea, au găsit între Siret şi Nistru o populaţie slavă destul de compactă, de la care au preluat în primul rând denumirile geografice locale.

O cercetare specială a denumirii localităţilor din Moldova de Nord a arătat că acolo există aproximativ 550 de toponime de origine curat slavă şi încă peste 300 de denumiri cu terminaţia slavă „ăuţi” (*овцы*), de altfel toate acestea fiind tipice slavilor de răsărit. Cercetarea toponimelor locale din Basarabia aduce la aceleaşi rezultate, fapt care demonstrează că procesul de colonizare moldovenească a fost îndreptat mai ales în partea centrală a acestui teritoriu [pruto-nistrean].

În aceste condiţii devine absolut clar că într-o serie de regiuni ale statului moldovenesc populaţia slav-răsăriteană a continuat să dăinuie, aşa cum s-a întâmplat în Bucovina şi Basarabia de Nord.

Mai mult decât atât, moldovenii înşişi au început să se deplaseze dinspre Basarabia spre Nistru şi pământurile statului polonez, unde se aşezau alături de ucraineni şi polonezi. Această colonizare tardivă a malului stâng al Nistrului de către moldoveni are loc către secolele XVII-XVIII, despre care cunoaştem cu siguranţă că s-a produs în urma migrării ţăranilor din hotarele statului moldovenesc, ca rezultat al agravării asupririi economice în timpul domniei fanariote, începând cu sfârşitul secolului al XVII-lea.

În pofida părerii savanţilor români despre vechimea populaţiei moldoveneşti în teritoriile din stânga Nistrului, putem să afirmăm cu siguranţă despre

apariţia lor tardivă aici [v. Сергиевский, *Молдавские этюды* (*Studii moldoveneşti*), Editura Academiei de Ştiinţe a URSS, 1936].

Astfel, putem observa că teritoriul de răspândire a poporului moldovenesc nu coincide cu graniţele istorice ale Moldovei. Pentru determinarea acestor graniţe cel mai indicat criteriu rămâne cel lingvistic, graţie datelor pe care le avem ca rezultat al cercetărilor sistematice ale dialectelor româneşti, efectuate încă la începutul secolului al XIX-lea [sic!] de către savantul german Gustav Weigand. Ultimul, pe parcursul a câţiva ani, a călătorit prin toate regiunile unde se vorbea aşa-numitul dialect daco-român, adică Valahia, Moldova şi Transilvania cu Banatul şi pe baza acestei cercetări a elaborat un atlas lingvistic al regiunii lingvistice daco-române, editat la 1909. Având în vedere faptul că în România, precum şi în alte state occidentale, limba moldovenească este privită ca unul din dialectele limbii române (daco-român), alături de dialectul valah, bănăţean şi transilvănean, este clar că Weigand în cercetările sale stabileşte hotarele dialectelor daco-românei. Se demonstrează că dialectul (limba, n.a.), care are caracteristici specifice unei limbi distincte, este cel moldovenesc, ce se deosebeşte în mod radical de dialectul valah vecin şi are o arie de răspândire ce depăşeşte hotarele statului vechi moldovenesc.

Harta graniţelor dialectului moldovenesc elaborată de el, oferă o imagine obiectivă şi clară a acestora, cu toate că Weigand le stabileşte doar în funcţie de criteriile fonetice, fără a ţine cont de diferenţele cu caracter lexical, mult mai evidente în acest sens [v. Сергиевский, *К вопросу об образовании литературного языка в Молдавии* (*Despre formarea limbii literare în Moldova*), în „Труды Московского Института Истории, Философии и Литературы”, vol. V, Moscova, 1938].

Această imagine, cu unele modificări nesemnificative, bazate pe date noi, a fost utilizată de noi pentru stabilirea hotarelor răspândirii poporului moldovenesc. Ea arată foarte clar, că acele caracteristici specifice limbii moldoveneşti se pot găsi răspândite şi în afara hotarelor istorice al vechiului stat moldovenesc şi cuprind partea de nord a Transilvaniei cu Maramureşul, adică exact acea regiune de unde în secolul al XIV-lea a început mişcarea moldovenilor spre est.

Hotarul de nord al limbii moldoveneşti merge de la Nistru pe partea de sud a judeţului Hotin în Basarabia de la Mogilev-Podolsky [Movilău] înspre vest, ajungând până la Prut peste Bârnova şi mai la nord de Briceni, Cotiujeni, Lipcani, Sanileşti, Cerghena Mare, lângă Novoseliţa (Noua Suliţa) şi mai departe trece prin teritoriul actualei Bucovine. Aici el merge printr-o linie sinuoasă, cuprinde judeţul Cernăuţi şi apoi coboară spre sud-vest, cuprinzând judeţul Rădăuţi, după care pleacă departe către vest de la judeţul Câmpulung, trecând în judeţul Maramureş, unde atinge în extremitatea sa vestică Sighetul. Judeţul Năsăud şi la sud de acesta majoritatea judeţului Mureş (în afara părţii orientale a acestuia) intră de asemenea în aria limbii moldoveneşti, constituind protuberanţa occidentală a acesteia; între ea şi restul hotarului vestic al limbii se mai află teritoriile judeţelor Trei Scaune, Ciuc şi Odorhei, împreună cu partea răsăriteană a Mureşului, populată de secui, care sunt consideraţi urmaşii

maghiarilor, aşezaţi aici pentru apărarea hotarelor în secolul al XIII-lea şi care, pe parcurs, s-au diferenţiat de ultimii din cauza populaţiei romanice care-i înconjura. Astfel, cealaltă parte a hotarului vestic al limbii moldoveneşti se află pe linia vechiului hotar moldovenesc în judeţele Neamţ, Bacău şi Putna. Însă în partea de vest a judeţului Bacău şi în alte localităţi trăieşte o populaţie maghiară, care şi-a păstrat religia catolică şi parţial limba, fiind poreclită de populaţia locală „Ceangăi". Ei se deosebesc de secui, care de asemenea trăiesc într-o serie de localităţi ale judeţului Bacău, prin pronunţarea specifică a unor sunete, precum şi prin exterior şi port. Împreună, aceştia formează un grup de populaţie din judeţul Bacău, care consideră limba maghiară drept limbă maternă.

De aici devine clar că această parte a judeţului nu face parte din teritoriul limbii moldoveneşti, din care cauză graniţa ultimei se deplasează aici spre răsărit, trecând pe linia ce vine de la oraşul Bacău, pe cursul Siretului, ajungând ceva mai la sud de Juda, de unde din nou coteşte spre vest, cuprinzând judeţul Putna.

Hotarul de sud începe acolo unde teritoriul limbii moldoveneşti se mărgineşte cu regiunea dialectului valah sau al limbii române propriu-zise. De altfel, în judeţul Putna se pot observa elemente ale graiului valah, care se amestecă într-un mod curios cu cele locale moldoveneşti, ieşind uneori în afară. Graniţa merge în general pe extremitatea sudică a judeţului Putna, la hotar cu judeţele Buzău şi Râmnicul-Sărat, cu toate că unele localităţi din teritoriul moldovenesc, precum Odobeşti, Mândreşti, Munteni, Vadu-Roşca au fost însemnate de Weigand ca făcând parte lingvistic din regiunea valahă. Focşanii se află chiar pe graniţă, care se deplasează uşor spre sud-est, urmând cursul râului Putna, iar după vărsarea sa în Siret, merge după cursul acestuia din urmă pe marginea judeţului Covurlui până la Galaţi şi căderea Siretului şi apoi Prutului în Dunăre. De aici, hotarul merge pe Dunăre către mare. Unele localităţi din sudul Basarabiei au, fără îndoială, o populaţie compact moldovenească, dar în general aceasta se află într-o scădere bruscă, cum ar fi în judeţul Akkerman – până la 16,4% din totalul populaţiei, în judeţul Ismail 39,1% unde majoritatea acesteia se află în oraşele Reni, Cahul, Chilia, conform recensământului din 1897.

Nu există informaţii despre transformările în structura demografică din sudul Basarabiei în timpul ocupaţiei româneşti dintre 1918-1940.

Astfel, putem observa că soarta istorică a poporului moldovenesc a fost determinată de hotarele răspândirii sale, care nu coincideau întru totul cu graniţele politice ale statului moldovenesc propriu-zis. Formându-se treptat în hotarele sale originale – Nordul Transilvaniei, începând cu secolele VII-VIII e.n. şi ulterior, sub dominaţia maghiară din sec. X-XIII, poporaţia moldovenească (*молдавская народность*) a început să se răspândească spre est, pe teritoriile ocupate din vechime de slavii răsăriteni, de la care au şi preluat nişte elemente importante ale caracterului naţional şi lingvistic. Ocupând o parte din teritoriile eliberate de foştii lor locuitori, slavii răsăriteni, în timpul invaziilor cumane şi mai ales tătărăşti, moldovenii au format statul propriu care, chiar dacă a avut o existenţă de sine stătătoare de scurtă durată, le-a permis să se consolideze, cu excepţia unor regiuni din nord, unde au dat de o populaţie compactă slavă. Ei şi-au

păstrat naţionalitatea sub maghiari, iar mai târziu [sub] ocupaţiile austriacă (în Bucovina) şi rusească în Basarabia.

De valahi, moldovenii erau separaţi iniţial de maghiarii din Transilvania şi colonişti maghiari de la marginile statului ungar (secui, ceangăi). Ulterior, când hotarul statului moldovenesc a atins Putna şi gurile Siretului şi Prutului, moldovenii au intrat în contact cu valahii, însă pe un spaţiu foarte restrâns în partea de sud a teritoriului lor de răspândire.

Evoluţia multiseculară a poporului moldovenesc, care s-a dezvoltat autonom faţă de vecinii săi, atât de valahi, cât şi de maghiari le-a permis moldovenilor să-şi creeze propria naţionalitate. În diverse etape ale istoriei sale, Moldova a ocupat o poziţie net superioară faţă de Valahia, atât sub aspect politic, cât şi cultural. În schimb, sub aspectul dezvoltării limbii naţionale, ultima a depăşit Moldova, probabil nu fără ajutorul Reformei care a demarat în Transilvania. De aceea, încă de la sfârşitul secolului al XVI-lea în Valahia s-a format deja o limbă literară naţională, care a venit în locul slavonei, limba oficială a statului şi bisericii. De la începutul secolului al XVII-lea, de această limbă deja formată s-a folosit şi Moldova, îmbogăţind-o la nivel lexical şi frazeologic, dar asimilând, până la urmă, normele graiului muntenesc la nivelul pronunţiei. Apropierea dintre cele două limbi le-a permis vorbitorilor ambelor state din acele timpuri să se folosească uşor de acest idiom comun, care a devenit de atunci încoace o normă literară pentru ambele principate.

Dar graiul popular până azi a păstrat caracteristici specifice la nivel fonetic şi lexical, fiind observat chiar şi în locurile de habitat al moldovenilor din Transilvania, astfel încât moldovenii, oriunde s-ar afla, sunt conştienţi de diferenţele etnice şi lingvistice faţă de valahi. Această conştiinţă de sine s-a păstrat, aşa cum am mai afirmat şi la moldovenii din România, bazată pe conştientizarea particularităţilor lingvistice, dar mai ales în afara graniţelor acesteia, unde existenţa de sine stătătoare a poporului moldovenesc foarte clar a determinat direcţiile sale de dezvoltare multilaterală ca naţiune. Doar în URSS, poporul moldovenesc pentru prima dată în istoria sa a primit posibilitatea să-şi creeze o cultură naţională proprie, socialistă după conţinut, în cadrul marii familii a popoarelor sovietice.

Institutul de Etnografie al Academiei de Ştiinţe din URSS
9 decembrie 1943

Directorul Institutului de Etnografie,
prof. S.P. Tolstov
Redactor, prof. Sergievskij (*semnătura*)[8]
Autor – M. Ja. Salmanovici

Arhiva Organizaţiilor Social-Politice din Republica Moldova, fond 51, inventar 2, dosar nr. 7, f. 1-47.

[8] Semnătura lipseşte, pentru că e vorba de o copie, dar se precizează că Sergievski semnase (*n. ed.*).

Moldavian SSR's Border Revision Question: From The Project of „Greater Moldavia" to The Project of "Greater Bessarabia" and The Causes of their Failure (December 1943 – June 1946)

(Abstract)

Keywords: Historical Moldavia, Bessarabia, communism, Central Committee of Communist (Bolshevik) Party of Moldavia, Soviet territorial claims, Romania, review Moldavian SSR-Ukraine SSR border, competing political elites, Nichita Salogor, Nicolae Coval, Fiodor Brovco, Stalin, Khrushchev, Tehran Conference 1943, Paris Peace Conference 1946

On the 29th of June 1946, Nichita Salogor, the *ad interim* prime secretary of the Central Committee of Communist (Bolshevik) Party of Moldavia sent a letter to Stalin asking for the ceding of the former South and Northern Bessarabian territories to the Moldavian SSR. After August 1940 in the aftermath of Soviet occupation of Romanian Bessarabia and Northern Bukovina, these territories were included in the Ukrainian SSR, contrary to the expectation of many, including the editors of "Pravda". The letter has been accompanied by 5 annexes, only the last one being dated: December 9 1943 – an essay on the borders of historical Moldavia since mid 14th century to mid 19th century, elaborated by the Institute of Ethnography of USSR's Academy of Sciences and quoting Russian, Soviet and Romanian authors. One of the other 4 annexes represented a letter signed by Fiodor Brovco, the President of the Presidium of the Supreme Soviet of Moldavian SSR sent to Bureau of CC of CP (b) of Moldavia asking for the need to reunite the entire "Moldavian people" in one Soviet Moldavian state. He urged for all territories of historical Principality of Moldavia from Carpathian Mountains in the West to Dniester River and Black Sea in the East and South, i.e. raising territorial claims not only to Soviet Ukraine, but also to Romania. The other 4 parts of annexes represented analytical chapters written probably between December 1943 and June 1946, some of them focusing on the idea of "Greater Bessarabia" and others on "Greater Moldavia", based mainly on Romanian medieval documents and Romanian historians' works like Iorga and Xenopol.

In less than a month, Salogor was demoted from his post as *ad interim* first secretary of Moldavian Communist organization and retrograded to insignificant second hand posts in various ministries until his retiring in 1959. This was for sure a reprisal and the editors of the dossier are raising the question if that was a direct consequence of his letter sent to Stalin on June 29 1946. The tentative conclusions are circumscribed to justify this hypothesis. The editors embarked in this sense on an analyses that considers other potential causes that could be at the origins of Salogor's demotion and his further marginalization even though he was only 45 years old at that time and he had certain merits to the Soviet regime during the Great Patriotic War (he coordinated from the rear the partisan movement in Bessarabia). Reprisal hypothesis is backed also by the fact that even though Nicolae Coval, the head of the Council of Ministers of Moldavian SSR who was listed along with Salogor in the letter sent to Stalin in June 1946 did not signed it. And this was crucial as to his subsequent career as he became fully fledged first secretary of CC of CP (b) of Moldavia for the next 4 years, replacing thus Salogor who was approved only as *ad interim* from September 1942. One can thus conclude that there were elements of elite competition in the elaboration and denouement of this border revision question.

As to the aim and timing of the first part of the dossier – December 1943, previous analyses focused on the assumption that there was linked to Tehran Conference (November 29 – December 2 1943) and to the anticipation of Romania's entry in Soviet sphere of influence after the war. As to the time of sending the letter and

adjacent documents in June 29 1946 it was argued that is was also connected to the international events, namely that it happened exactly one month before the starting of the Paris Peace Conference. That is, Moldavian Soviet leadership hoped that is was the right moment to push for territorial pretensions against Romania based on the idea to unite the whole "Moldavian people" in one Soviet Moldavian state. The editors of the whole dossier of June 1946 embarked however on other explications. In brief, it is about the hypothesis that the inception of the dossier in December 1943 was indeed a result of changing international status of USSR, but it was instrumentalized to press Romania's leader Ion Antonescu or the democratic opposition to decide on an immediate withdrawal from the Axis camp if Romania wanted to save Western Moldavia from Soviet annexation. In June 1946, the fact that Paris Peace Conference was to start in a month was secondary to the motivations and timing of sending the letter to Stalin. It was rather internal phenomena (such as the beginning of the mass famine) and elite competition that contributed to the raising of the border revision question to Stalin. More exactly, Salogor mentioned only territorial pretensions against Ukraine, excluding the ones against Romania. Why? It seems that he thought that this was less problematic and easy as it was a problem of administrative borders inside Soviet Union and did not presupposed international complications. Another important element mentioned in the letter to Stalin was to link implicitly the poor situation of Moldavian postwar economy and famine to the fact that the 2 Bessarabian southern counties ceded to Ukraine in 1940 – Ismail and Akkerman – counted for more than a third of grain harvest before the October Revolution. This was, for sure, a hint that the deficit of food and especially grain could be easier met if these territories would be transferred to MSSR.

Salogor however seemed to misunderstand that territorial pretensions of MSSR to Ukraine mentioned in the Moscow document of December 1943 was not the main target of the question and it was just a part of the story to make territorial pretensions against Romania to look *coherent* and thus to make the threat of territorial dismemberment to Romania look very likely not virtual. In the summer 1946 Moscow agreed already on the postwar borders of Romania and it was undesirable from various motives to change them in the detriment of Bucharest. In other words, Salogor, the only Moldavian Soviet leader singing the letter to Stalin did not understand that Moscow will not agree to a border revision between MSSR and Romania (which he implied by annexing the December 1943 Institute of Ethnography essay and other pieces justifying the inclusion of Western Moldavia to MSSR) and *even less* to one between MSSR and Ukrainian SSR. The editors of the June 1946 border revision question's dossier formulated a hypothesis that the sending of Salogor's letter to Moscow had long lasting effects on center periphery relations and pattern of elite recruitment in Soviet Moldavia up to late 1980s. More exactly, Salogor was the first and last Moldavian Communist leader that raised directly the question of border revision with Ukraine as probably Kiev insisted that this becoming a taboo forever. Khrushchev played presumably a key role in this story as he is known to be the person that insisted on the drawing of borders with MSSR in 1940 and his insisting on territorial expansion of Ukraine in detriment to Byelorussia too in the fall of the previous year, 1939. Khrushchev is known as Ukraine protector while being Soviet supreme leader after 1953 – in 1954 he transferred Crimea from RSFSR to Ukraine. Thus one can deduce that Khrushchev was determined after this incident of 1946 to keep an open eye on who was to rule MSSR in the aftermath. Coval, Salogor successor, was the right person as under his rule (in 1947) MSSR lost the only 5 km of sea border (in area of Dniester Liman) to Ukraine, only 340 meters access of MSSR to the Black Sea via the Danube remaining in the area of Giurgiuleşti village.

Un document important despre amenajarea pentru navigaţie a râului Prut la începutul secolului al XX-lea

Alexandru DUŢĂ

Până de curând se cunoştea existenţa, în păstrarea Arhivelor Naţionale ale României, la Serviciul Judeţean Galaţi, a unui singur fond arhivistic creat în urma activităţii unei instituţii internaţionale, acela al Comisiei Europene a Dunării. La acelaşi serviciu, cu ocazia pregătirii pentru microfilmare a fondului Comisiei Europene a Dunării, au fost depistate o serie de documente aparţinând fondului arhivistic al altei instituţii internaţionale care a activat pe teritoriul României – Comisia Mixtă a Prutului.

Spre deosebire de Comisia Europeană a Dunării, existenţa şi activitatea Comisiei Mixte a Prutului sunt puţin cunoscute şi studiate în lucrările de istorie, geografie şi drept internaţional, publicate în România[1].

Actul de înfiinţare al Comisiei Mixte a Prutului l-a constituit convenţia încheiată la Bucureşti, la 3/15 decembrie 1866, între guvernele Austriei, României şi Rusiei, intitulată „Stipulaţii privind navigaţia pe Prut”[2]. Din arhiva Comisiei Mixte a Prutului nu rezultă date despre geneza acestei instituţii internaţionale; eventual, asemenea informaţii s-ar putea găsi în arhiva Ministerului Afacerilor Externe. Este totuşi cunoscut interesul mai vechi al Austriei şi Rusiei pentru reglementarea unor probleme de interes reciproc din domeniul navigaţiei fluviale pe teritoriul românesc, interes argumentat de Convenţia de la Petersburg din 13/25 iulie 1840 privind navigaţia pe Dunăre[3].

Articolul 158 al *Regulamentului Organic al Moldovei* prevedea ca Siretul şi Prutul, „care curg de-a lungul ţării spre amiazăzi şi dau în Dunăre, să slujească spre coborârea mărfurilor şi a productelor ţării”, prin navigabilizarea acestor râuri şi construirea unui canal de legătură între ele pe apa Bahluiului[4].

În ceea ce priveşte Convenţia de la Bucureşti din 3/15 decembrie 1866, pentru România erau importante atât factorul politic, în sensul că orice acord

[1] A se vedea bibliografia menţionată în articolul Alexandru Duţă, *Fondul Comisia Mixtă a Prutului (1866-1919*), în AR, tom I (1995), fasc. 2, p. 213-228.

[2] AN-Galaţi, fond Comisia Mixtă a Prutului*,* dosar nr. 17/1895, f. 23-26.

[3] Dimitrie A. Sturdza, *Recueil de documents relatifs à la liberté de navigation du Danube,* Berlin, 1904, p. 7-11.

[4] *Analele parlamentare ale României*, tom I, partea a II-a, Bucureşti, 1893, p. 154.

internațional la care țara era parte semnatară întărea autonomia deplină şi sublinia tendințele de independență, cât şi cel economic, respectiv necesitatea obiectivă a micşorării costului excesiv al transportului pe uscat al mărfurilor, în special al cerealelor pentru export[5]. Stabilind, prin art. 1, libertatea navigației pe Prut pentru navele sub toate pavilioanele şi obligativitatea respectării de către acestea şi echipajele lor a regulilor de navigație stabilite de „Stipulații", Convenția prevedea, la art. 7, instituirea unei „Comisii Mixte permanente, compusă din delegații ai Rusiei, Austriei şi Principatelor Unite […] pentru a pune Prutul în cele mai bune condiții posibile de navigabilitate"[6]. Acelaşi articol definea următoarele „misiuni" ale Comisiei: desemnarea şi executarea lucrărilor indispensabile pentru ameliorarea albiei râului; întocmirea şi aplicarea tarifului taxelor de navigație, încasate în scopul acoperirii cheltuielilor prilejuite de ameliorarea râului şi de întreținerea lucrărilor; elaborarea regulamentului de navigație şi poliție fluvială; supravegherea întreținerii lucrărilor şi respectării stricte a dispozițiilor regulamentului. Art. 14 stabilea că „guvernele semnatare se angajează să aducă Comisiei şi organelor sale toată asistența şi întregul concurs de care ar avea nevoie"[7], iar art. 33 că sediul Comisiei va fi la Bucureşti sau la Galați[8].

Punerea în practică a prevederilor „Stipulațiilor" a început abia la 21 septembrie/2 octombrie 1870, când Comisia Mixtă a Prutului s-a întrunit în prima sa şedință la Bucureşti. Primii delegați ai statelor membre au fost Panait Donici, inspector general al CFR pentru România, baronul Pottenburg, consulul general al Austro-Ungariei la Bucureşti, şi baronul d'Offenberg, consulul general al Rusiei[9]. La 10/22 aprilie 1871, în ultima şedință ținută la Bucureşti, Comisia a constatat că „lucrările preliminare destinate a pregăti activitatea regulată a Comisiei pot fi considerate terminate"[10] şi decide transferarea sediului acesteia la Galați.

Schimbările produse în structura organizatorică a Comisiei, respectiv desființarea în 1876 a Inspecției de Navigație, înființarea Serviciului Tehnic, apărut, de fapt, în 1880, odată cu preluarea lucrărilor de ameliorare în regie directă de către Comisie şi angajarea inginerului austriac Guido de Toncourt[11], dar şi avansarea lucrărilor de regularizare a cursului râului şi dezvoltarea navigației pe Prut au determinat necesitatea modificării corespunzătoare a „Stipulațiilor" din 1866. Aceasta s-a realizat în cadrul Conferinței de la Bucureşti, din 20 ianuarie/1 februarie – 10/22 februarie 1895, care a fixat cadrul de drept internațional şi cel organizatoric, reglementând activitatea Comisiei Mixte a Prutului până la încetarea existenței sale, după Primul Război Mondial[12].

[5] Vezi Leonid Boicu, *Transporturile în Moldova între 1848 şi 1864*, în vol. *Dezvoltarea economică a Moldovei*, Bucureşti, Editura Academiei, 1963, p. 451.
[6] AN-Galați, fond Comisia Mixtă a Prutului, dosar nr. 17/1895, f. 23.
[7] *Ibidem*, f. 24.
[8] *Ibidem*, f. 26.
[9] *Ibidem,* dosar nr. 1/1870-1885, f. 1.
[10] *Ibidem*, f. 17.
[11] *Ibidem*, f. 107.
[12] *Ibidem*, dosar nr. 17/1895, f. 2-22.

Comisia Mixtă a Prutului şi-a încetat *de facto* activitatea la începutul Primului Război Mondial. După terminarea războiului, în art. 16 al Tratatului de pace din 9 decembrie 1919 se specifică faptul că, „în aşteptarea încheierii unei convenții generale pentru regimul internațional al căilor pe apă, România se angajează să aplice porțiunilor sistemului fluvial al Prutului, care pot fi cuprinse pe teritoriul său sau care îi formează frontierele, regimul precizat în primul paragraf al art. 332 şi în art. 333-338 ale Tratatului de pace cu Germania”[13]. Din moment ce României îi era recunoscut dreptul de a aplica pentru Prut reglementările dreptului internațional fluvial, s-a produs implicit şi desființarea *de jure* a Comisiei Mixte a Prutului. De altfel, nici „Convenția stabilind Statutul Definitiv al Dunării” din 1921, prin art. 2, nu menționa Prutul în cadrul rețelei fluviale internaționale a Dunării[14].

Una dintre principalele probleme asupra căreia se găsesc informații valoroase şi inedite în fondul arhivistic al Comisiei Mixte a Prutului o constituie lucrările de regularizare pentru navigație întreprinse de Comisie pe Prut, cuprinzând date despre evoluția acestora, utilajul, personalul, tehnologiile folosite, greutățile întâmpinate şi rezultatele obținute.

Mai trebuie subliniat faptul că, pentru întreaga perioadă de existență a Comisiei Mixte a Prutului, lucrările de navigabilizare întreprinse de aceasta au fost direct condiționate de evoluția situației sale financiare. Încasările provenite din taxele de navigație nu au acoperit în niciun an cheltuielile făcute, iar caracterul şi amploarea lucrărilor au depins mereu de subvențiile acordate de guvernele statelor membre, în general destul de modeste, şi de posibilitățile Comisiei de a contracta împrumuturi.

Pentru înțelegerea lucrărilor de navigabilizare efectuate de Comisia Mixtă a Prutului este necesară cunoaşterea particularităților geografice, hidrografice şi geologice ale Prutului şi zonelor care formau bazinul acestuia. Cel mai complet şi valoros document în acest sens îl constituie procesul-verbal încheiat de comisia interguvernamentală de experți la 21 iulie/3 august 1901.

La distanță de trei decenii de la începerea efectivă a lucrărilor sale, în 1871, se resimțea necesitatea unei examinări, în perspectiva timpului şi executată de experți autorizați şi imparțiali, a operei întreprinse de Comisia Mixtă a Prutului şi de stabilire a unor linii directoare a activităților în viitor. Aceasta a fost sarcina încredințată Comisiei tehnice de experți, formată din reprezentanți ai guvernelor statelor membre, din partea României fiind desemnat inginerul de notorietate europeană Anghel Saligny. Înființarea acesteia a fost decisă în şedința Comisiei Mixte a Prutului din 5/18 iulie 1901[15].

Comisia interguvernamentală de experți a efectuat o călătorie de inspecție pe Prut şi şi-a expus concluziile în procesul-verbal încheiat la

[13] *Traité entre les Principales Puissances Alliés et la Roumanie*, f. a., p. 10.

[14] *Conférence Internationale pour l'établissement du Statut Définitif du Danube. Protocoles*, tom 2, Paris, 1921, p. 1262.

[15] AN-Galați, fond Comisia Mixtă a Prutului, dosar nr. 8/1886-1903, f. 248.

Bucureşti, la 21 iulie/ 3 august 1901. Documentul, prezentat integral aici, se află în fondul arhivistic al Comisiei Mixte a Prutului, ca anexă, în copie tipografiată, la volumul de protocoale ale şedinţelor acesteia[16]. La 23 iulie/5 august 1901, delegaţii statelor membre ale Comisiei iau cunoştinţă, „cu vie satisfacţie", de conţinutul procesului-verbal şi hotărăsc să supună concluziile acestora aprobării guvernelor lor[17].

Programul de continuare a lucrărilor, formulat în 1898 de inginerul Comisiei Mixte a Prutului, Guido de Toncourt, şi recomandările experţilor nu au fost niciodată aprobate oficial de guvernele statelor membre şi nici transpuse în practică. Explicaţia cea mai probabilă o constituie faptul că guvernele nu au fost dispuse să pună la dispoziţia Comisiei cei 3.000.000 de franci necesari.

Subvenţiile s-au stabilit la nivel global: 75.000 franci anual, la care Rusia a adăugat, în 1907, o sumă de 3.000 franci anual pentru dragaje pe Prutul inferior[18]. În ciuda sporirii veniturilor provenite din taxele de navigaţie la 79.073 franci în 1902, 87.388 franci în 1906 şi 103.788 franci în 1911[19] (faţă de 57.107 franci media anilor 1871-1900), Comisia Mixtă a Prutului (1901-1914) se caracterizează prin avansul foarte lent al lucrărilor pe Prutul mijlociu şi concentrarea treptată a disponibilităţilor financiare tehnice asupra lucrărilor de întreţinere a parcursului deja navigabil, de la confluenţa cu Dunărea la Ungheni.

Bucureşti, 1901 iulie 21 / august 3. *Proces-verbal al Comisiei mixte a Prutului privind regularizarea râului între Mamornița şi vărsarea în Dunăre*.

Procès-Verbal

dressé à Bucarest le 21 juillet/3 août 1901
concernant les travaux de régularisation
du Pruth entre Mamornitza et son confluent avec le Danube

Membres de la Commission:

Pour l'Autriche : Mr. Romuald Iszkowski, Consseiller Ministériel et Mr. Frédéric Haberlandt, Conseiller des Travaux Publics (Ober-Baurath).

Pour la Roumanie : Mr. Anghel Saligny, Inspecteur Général des Ponts et Chaussées.

Pour la Russie : Mr. Stanislas de Fevane, Conseiller d'Etat.

[16] *Ibidem*, f. 250-255.
[17] *Ibidem*, f. 249.
[18] *Ibidem,* dosar nr. 24/1905, f. 29 şi dosar nr. 26/1907-1908, f. 6.
[19] *Ibidem*, dosar nr. 8/1886-1903, f. 281; dosar nr. 27/1907-1908, f. 14 şi dosar nr. 30/1911, f. 11.

Les soussignés, chargés par les gouvernements respectifs des trois Etats représenté à la Commission mixte du Pruth, et en éxecution de leur décision, insérée au Protocole No. 132 de cette Commission, ont procédé à l'examen :

1) des travaux d'amélioration exécutés, jusqu'à ce jour, et des résultats obtenus,

2) du projet général de 1898 pour la continuation des travaux, élaboré par l'Ingénieur – Inspecteur de la Commission du Pruth, Mr. De Toncourt.

Dans ce but, nous soussignés, nous nous sommes rendus le 6/19 Juillet, accompagnés par Mr. De Toncourt, à Czernowitz, point de départ de nos investigations.

La premiére partide du trajet, comprise entre Czernowitz et Bivolari, limite actuelle des travaux de la Commission du Pruth, a été faite en voiture, le long de la riviére.

Le reste du parcours, jusqu'au confluent, a été effectué à bord du bateau d'inspection de la Commission, sur lequel nous nous sommes embarqués à Bivolari.

Le niveau des eaux pedant le voyage a été : de + 0 m 06 à Czernowitz, de + 1 m 87 à Bivolari, de + 1 m 53 à Ungheni et de + 2 m 27 à Drânceni. Remarquons que, l'étiage du Pruth a Czernowitz se trouvant à – 0 m 60 au-dessous du zéro local, la hauteur réelle du niveau, à Czernowitz, à été de + 0 m 66.

A l'aide des études et des obsevations faites pedant ce voyage, des données fournies par M.M. les Déléqués de l'Autriche, relativement à la partie supérieure du Pruth, en Galicie et en Bucovine, ainsi que des reseignements et explications données par Mr. Toncourt, l'Ingénieur Inspecteur, nous soussignés, avons fait les constatations consignées le present procs-verbal.

A. Regime hydrographique du Pruth

Le bassin du Pruth a une superficie de 27.477 km, dont 7.967 km reviennent au parcours Autrichien jusqu'à Mamornitza. Dans cette partie du bassin qui fournit presque toute l'alimentation de la riviére, la hauteur moyenne annualle des précipitations atmosphériques s'élève à 785 m/m, ce qui correspond à un volume moyen annuel de 6.254.910 m.

En ce qui concerne le flottage et la batellerie, il faut considérer trois divisions :

a) En Autriche : le parcours entre Mikulicsin et Snyatin en Galicie (105 klm) et celui entre Snyatin et Mamornitza, en Bucovine (48 klm).

b) Le parcours entre Mamornitza et Novosielitza (d'environ 10 klm) formant la frontiere entre l'Autriche et la Roumanie ;

c) La parcours compris entre Novosielitza et le confluent (d'environ 740 klm) formant la frontiere entre Roumanie et la Russie.

La division a, sur le parcours Autrichien, se caractérise, comme celui de toutes les rivières de montagne, par une pente considérable, répartie très inegalement (en Bucovine, en moyenne plus de 1,00 par kilometre ; dans certains

endroits jusqu'a 3,50 par kilometre), de sorte que le lit de la riviére se compose d'une suite de mouilles et de rapides.

La pente très forte donne lieu à des dévastations considerables des rives, le lit se bifurque souvent ; les lignes des bords sont tout-à-fait irrégulieres et indécises, saut dans les courbes prononcées, ou l'on recontre de hautes rives exposées à des éboulements continuels ; le fond mobile consiste en gros gravier, déplacé très-facilement à la moindre crue.

Dans la division b. Sur le parcours Austro-Roumain (de Zurin-Mamornitza a Novosieltza), le caractere de la riviére ne change pas.

Cependant, à cause de la diminution de la pente moyenne, et au fur et à mesure que la composition du sol, dans lequel la riviére a creusé son lit, devient plus homogéne, la concentration du lit commence déjà a se prononcer et les lignes des bords, surtout dans les courbes, deviennent de plus en plus apparentes.

Pour faciliter l'exposé, en ce qui concerne *la division c,* sur le parcours formant la frontière Roumano-Russe, nous avons adopté la sous-division précédemment établie par la commission du Pruth en huit sections, savoie :

VIII Section, de Novosielitza à Rădăuți (Lipkani) (environ 60 kilometres de longuer).

La riviére coule dans une large vallée, qu'elle traverse, plusieurs fois, dans toute sa largeur.

En quelques endroits, elle attaque le pied des collines qui longent le côté droit de la vallé et les éboulements, qui en résultent, obstruent plus ou moins le thalweg et causent des dévastations sur la rive opposée.

Néanmoins, ces endroits offrent généralement un chenal bien défini d'assez grande profondeur.

Dans les endroits cependant, où la riviére passe d'une courbe à une autre de sens contraire et où chaque crue comporte des changements considérables du thalweg, les élargissements du lit de la riviére deviennent parfois très-considérables et dégénèrent souvent en bifurcations, circonstances qui ont pour résultat une diminution sensible des profondeurs.

Les forêts étant rares dans cette partie du parcours, ainsi que dans celles décrites plus haut, les obstructions du lit la riviére par des troncs d'arbres sont de peu d'importance. Mais les digues des moulins anciens et nouveaux, constituent des obstructions d'autant plus graves du lit, qu'elles causent, par leur présence, des dépôts considérables de gravier dans la voie navigable.

La largeur du lit varie dans cette section entre 80 et 250 m. La profondeur sur les seuils est de 0,25 m à 0,30 m à l'étiage.Quant à la pente moyenne, elle ne peut pas entre donnée d'une maniere exacte, les nivellements n'étant pas encore faits dans les parties supériures du Pruth.

La pente moyenne pour l'ensemble des sections VIII, VII étant de 0 m 32 par kilométre, il y a lieu d'évaluer celle de la VIII-e section à environ 0 m 70 par klm.

VII Section de Rădăuți (Lipkani) à Ştefăneşti (Braniştea) (environ 100 klm De longuer). A partir de Lipkani, le Pruth a dû creuser son lit à travers un massif très étendu de collines.

Les conséquences en sont des rives très-hautes et raides qui confinent un lit généralement bien défini et régulièrement creusé.

Les quelques bifurcations qu'on recontre, dans cette section, sont de moindre importance que les précédentes.

Par suite du manque, presque complet, de forêts dans cette contrée, les obstructions du chenal par des troncs et souches sont insignifiantes.

L'inconvenient le plus grave dans cette section provient des obstructions nombreuses et importantes du lit de la rivirere par des blocs de rocher, ainsi que d'un certain nombre de hauts-fonds formes par des bancs de roc.

Les blocs de rocher atteignent parfois un volume d'une vigtaine de mètres cubes et forment en quelques endroits de véritables barrages du lit de la riviére. Le nombre des digues de moulins est considérable.

En quelques endroits la riviére se trouve barree par ces constructions et par les amas de gravier provogués par elles.

Dans cette section, la largeur du lit varie en général entre 80 et 150 m ; en quelques endroits seulement elle dépasse 200 m.

La profondeur sur les seuils, à l'étiage, est d'environ 30 cm. La pente moyenne peut être evaluee à 0 m 40 par kilometre.

VI Section de Stefăneşti (Braniştea) à Bivolari (Călineşti) (64 klm De longueur).

Un peu en amont de Stefăneşti, la vallée du Pruth s'élargit de nouveau. La riviére la traverse, en de fortes courbes, sur toute sa largeur, se jetant rarement jusqu'aux pieds des collines.

Les constructions du chenal par des rochers sont, par conséquent, peu nombreuses et de peu d'importance.

Mais les rives sont littéralment couvertes de forêts et le lit est rempli par des troncs entassés les uns sur les autres. Le nombre des digues de moulins est considérable, quoique moins grand que dans sections superiéures. Le caractére du lit est beaucoup mieux défini que celui de la VIII-e section ; aussi est-il creusé plus profundément, ce qui le préserve sensiblement de chengements brusques et considérables comme ceux de la VIII-e Section.

Les variations de largeur du lit sont peu importantes.

En peu d'endroits la largeur atteint environ 150 m. La profonder sur les seuils varie entre 30 et 40 cm. La pente moyenne peut êntre évaluée à 0 m 20 par kilométre.

V Section, de Bivolari (Călineşti) a Ungheni (103 klm de longueur).

Le caractere général de la riviére dans cette section est le même que celui de la section précédente, mais les rives ne sont couvertes de forêts que par intervalles.

Le lit est composé de gros gravier dans la VIII-e section ; de gravier moyen dans la VII-e section ; de gravier fin et de gros sable dans la VI-e section.

La concentration de la riviére dans un seul chenal uniformement creusé s'accentue de plus en plus et le nombre des bifurcations est très-restreint ; il n'y en a que deux sur cette longueur de 103 klm.

La largeur du lit dépasse 100 m que dans six endroits. La profondeur sur les seuils, à l'étiage,est de 0 m 50 à 0 m 60. La pente moyenne est de 0 m 14 par klm.

Sur toutes les sections décrites jusqu'ici les nombreux moulins flottants constituent des obstacles des plus seriéux, dérangeant le cours du fleuve par leur digues et barrages.

VI Section, de Ungheni à Nemtzeni (91 klm De longueur).

La riviére coule dans un lit défini formant des courbes très saillantes, dans une vaste vallée et ne manifeste que très rarement sa tendance à des élargissements nuisibles. Les rives par endroits couvertes de forêts. Généralement, le caractere de la riviére est exactement le même que celui des sections du Bas-Pruth, en aval de Nemtzeni. La lazgeur du lit dépasse rarement 100 m. La profondeur sur les seuils, a l'étiage, est de 0 m 60 à 0 m 70 et la pente moyenne est de 0 m 12 par klm.

III Section, de Nemtzeni à Falciu (155 klm De longueur).

II Section, de Falciu à Rogojeni (69 klm De longueur).

I Section, Rogojeni au confluent (98 klm De longueur).

Vu le caractére presque identique de ces trois sections, il paraît tout infiqué de les discuter ensemble. La pente relative moyenne se trouve en décroissance permanente de l'amont vers l'aval : de 0 m 10 par klm. Dans la III-e section, elle se réduit à 0 m 07 par km. Dans la II-e et à 0 m 05 par km. Dans la premiére section.

Les différences entre les pentes locales et la pente moyenne sont insignifiantes : La plus forte pente locale (au k. 181) est de 0 m 18 par km. La largeir du lit ne varie plus qu'entre 60 et 100 m. La profundeur sur les seuils, à l'étiage, est d'environ 0 m 75 dans la III-e, d'environ 0 m 90 dans la II-e et d'environ 1 m 00 dans la I-e section.

La caractéristique de ces trois sections est, à un plus haut degré encore que pour la IV-e section avoisinante, un parcours très-sinueux, dans lequel la formation des courbes a eu lieu avec une régularité tout-à-fait extraordinaire, grâce à la pente insignifiante de la vallée et à l'homogénéité du sol, dans lequel la riviére a creusé son lit.

Cette régularité provient aussi de ce que les éboulements dans les parties concaves (dont l'importance diminue continuellement vers l'aval) sont compensés, au fur et à mesure qu'ils se produisent, par l'avancement des parties convexes correspondantes,de sorte qu'on peut dire que la riviére a visiblement atteint dans ces sections son état d'équilibre si rare pour les riviéres non régularissés.

Des observations de vitesse faites en plusieurs endroits, il résulte que la vitesse moyenne à l'étiage peut être évaluée à environ 0 m 60 par seconde dans la VIII-e section.

Elle diminue continuellement vers l'aval et tombe à environ 0 m 40 par seconde dans la premiére section.

B. Mesures prises et travaux executes

a) Sur le parcours du Pruth en Galicie on a exécute quelques travaux de consolidation urgents des rives, par entreprises partielles. Pour le commencement d'une régularisation systématique, on dispose, cette année, d'une somme de 200.000 Couronnes. En Bucovine, les travaux de régularisation systématique sont en train d'exécution depuis l'année 1885 et ont coûté, y compris certaines consolidations urgentes des rives la somme de 970,000.

b) Sur le parcours austro-roumain on a procédé, aprés entente entre les deux états riverains, à des travaux de consolidation des rives d'un caractere urgent.

c) Sur le parcours roumano-russe, les section VIII et VII se trouvent encore complétement à l'état primitif ; à partir de la localité Santa-Maria dans la VI-e section et jusqu'au confluent avec le Danube, des travaux différents d'amélioration ont été exécutés en vertu de la Convention de 1866, depuis 1871 par la Commission mixte du Pruth.

Ces travaux, exécutés d'abord par petites entreprises partielles, ont été commencés du confluent et furent pourdduivis vers l'amont, et consistent depuis 1880 – époque à laquelle la Commission du Pruth a créé son propre Service technique – avant tout en curages systématique, exécutés par des plongeurs, du lit de la riviére totalment obstrué et en curages d'entretien, annuellement répétés, en vue du maintien de la voie navigable en état practicable. Ces travaux sont exécutés par deux grandes grues flottantes en fer d'une force élévatrice de 20 tonnes, tandis que les curages d'entretien sont exécutés par trois petites grues flottantes en bois d'une force élévatrice d'environ 3 tonnes ; l'annexe Nr. 1 donne une esguisse et les détails techniques de ces machines. En même temps, les rives ont été déblayées des object qui entravaient la circulation des traits de halage et qui auraient pu, à l'occasion des éboulements pendant les crues,tomber dans le lit et y constituee des nouveaux obstacles ; il s'ensuit que ces déblayages ont du étre répétés chaque année, comme mesure d'entretien, surtout dans les sections ssuperieures ou les éboulements des rives sont forts et fréquents.

Le résultat total approximatif des travaux de curage a été : l'enlévement par plongeurs ou la déstruction à la dynamite, d'environ 120,000 arbres, troncs et souches, de 43 carcasses de bateaux et moulins coulés, et d'environ 350 m de blocs de rocher, ainsi que la destruction de plus de 200 digues de moulins en fascines et pilotis. Les déblayages sur les rives ont eu pour résultat l'extirpation d'environ 350,000 arbres et souches la déstruction d'une centaine de digues en pilotis et l'evelévement d'environ 600 m de blocs de rocher gisant dans les falaises des collines bordant la riviére. En outre, pour faciliter le halage des bateaux, on a exécuté un nombre de petites rampes d'accés aux falaises, une vigtaine de petits ponceaux, et des terrassements d'un volume approximatif de 1200 m. En 14 entroits du Bas-Prith, des canaux creusés par les eaux en crue

(gârle) ont dû être fermés d'urgence, au moyen de fascinages et de terrassements, afin de prévenir l'établissement de canaux latéraux s'écoulant dans les marais – canaux qui non seulement peuvent entrainer vers les marais les bateaux allant sous charge a la descente, où ils échouent alors à quelques dixaines de métres de la riviére, mais qui peuvent même donner lieu, à la longue, à des changements complets du cours de la riviére à travers des marais, comme c'est arrivé assez souvent dans le passé.

L'insuffisance absolue des moyensdisponibles ne permettait que l'exécution des travaux les plus urgents, et abstracțion faite de quelques dragages à la main au km 48 et de derochements au km 118 – des travaux speciaux de regularisation ont ete evites sur le parcours de 409 kilometres entre le confluent et Danutzeni (pres d'Ungheni). A partir de cet endroit vers l'amont, ont été éxecutés les travaux de régularisation les plus indispensables, à savoir :

1) Ouverture d'une passe navigable d'une profondeur de 0,60 m à l'etiage, à travers le banc de rocher a Danutzeni, Km. 409, d'une longueur de 83 métres (Profondeur avant les travaux, 0,25 m à l'étiage).

2) Fixation d'un atterrissement à Ungheni, km 414 par un systéme d'epis et de traverses.

3) Ouverture d'une passe navigable d'une profondeur de 0,60 m à l'étiage, a travers le banc de rocher à Marhonda, km 418, d'une longuer de 105 métres, et construction des digues directrices à l'éntree de la passe (Profondeur avant les travaux, 0,15 a 0,20 m à l'étiage).

4) Dragage à la main d'un chenal practicable à travers le banc de gravier a Medeleni, km 437, d'une longuer de 50 m.

5) Double barrement de la bifurcation à Mecleuşani, km 463, et dragage à la main d'un chenal practicable à traverser le banc de gravier.

6) Consolidation de la rive gauche dans la grande sinuosité à Vrăneşti, km 481, par un revêtement continu de 240 m de longueur.

7) Dérochement d'un récif à Unteni, km 486.

8) Dragage à la main d'un chenal practicable à travers le grand banc de graviere à Zaboloteni, km 505, d'une longueur de 150 m.

9) Dérochement d'un récif à Cornu negru, km 518.

En même temps, à mesure de l'avancement des travaux d'ouverture, on a procédé successivement au levé complet et détaillé des cinq section déjà ouvertes et élaboré une carte hydrographique (carte de navigation) a l'echelle 1/10.000, ainsi que la carte generale à l'échelle 1/100.000.

Pour suffire aux dépenses de son installation et de son administration, ainsi qu'aux frais exigés par les travaux d'amélioration décrits ci-dessus, la Commission disposait, depuis l'année 1871 jusqu'a la fin de 1900, des fonds suivants (voir la spécification détaillée dans le tableau No. II, ci-joint, basé sur le budgets rectificatifs actuelle) :

1. Des revenus réguliers provenant des taxes de navigation, des certificats de bord et des amendes ..... frs. 1.243.010,42
2. Des subvention des gouvernements des trois Etats représentes à la Commission, par Etat ..... frs. 278.554,22
Total 836.862,65
3. Des revenus divers, intéréts etc. 25.134,22
4. Des sommes des emprunts contractes 261.721,52
Soit un total de frs. 2.366.728,81
Ou en moyenne par année de frs. 78.890,96

Les dépenses faites dans la même période se sont élevées a (voir specification controlée dans le tableau III) :

1. Pour administration (Secretariat, Caisse de navigation, Inspectorat de navigation) et etudes ..... frs. 420.372,51
2. Pour constructions, réparations et entretien 138.644,71
3. Pour achats du matériel flottant et mobilier 174.327,65
4. Pour travaux d'amelioration :
a) Régie (Ingénieur, hivernages, explosifs etc. 318.248,55
b) Curages du lit de la riviére 489.980,17
c) Déblayages sur les rives 180.639,50
d) Corrections et régularisations 98.795,65
e) Remorquages et halages 85.554,48
5. Pour intérêts, assurances et divers 107.225,12
6. Pour emprunts soldés 374.208,47
soit un total de frs. 2.387.996,81

Les fonds affestés spécialement aux travaux d'amélioration dans cette période de 30 ans, s'élévent à un total (voir points 4 a, b, c, d, e, de l'exposé ci-dessus) de frs. 1.173.218,35 ou par an en moyenne de frs. 39.107,28.

La totalité de ces fonds, repartie sur la longueur de 533 km. Du parcours ouvert à la navigation, est de 2.201 francs par kilométre, soit 73 francs par kilométre et par an.

C. Resultats des travaux executes au point de vue du flottage et de la batellerie

Sur le parcours autrichien du Pruth, la partie située en Galicie n'est pas encore flottable, à cause des nombreux digues de moulins qui obstrueent le lit jusqu'au confluent du Czérémosz. Le Czérémosz, l'affluent le plus important du Pruth, est flottable depuis au-delà de Wisznitz jusqu'a son confluent. Le parcours du Pruth en Bucovine est partout flottable, et l'influence des travaux executes s'est deja fait sentir par une reduction notable des periodes de chomage. Il n'y a, naturellement, pas lieu de parler d'un developpement de la batellerie, tant que les secțion d'aval ne seront pas ouvertes.

Il en est meme du parcours austro-roumain qui, pedant les epoques de l'elevation du niveau. Est suffisamment flottable.

Quant au parcours roumano-russe. Il est dans sa partie superieure – a defaut de travaux technique dans les section VIII et VII – flottable seulement pour les radeaux sans charge ; a partie de la VI-e section seulement commence le mouvement des radeaux charges de cereales ou de bois. En ce qui concerne le trafic sur les section ouvertes, la Commission technique, pedant son voyage, a ete a meme de constater un tres grand nombre de radeaux destines pour les nombreuses echelles de la riviere et surtont pour les deux grandes scieries a vapeur a Danutzeni (km 409) et Leova (227). A partir de Nemtzeni, la Commission a rencontre un grand nombre (environ une centaine) de chalands d'une capacite de 160 a 840 tonnes metriques (a 1.000 kg). Les échelles les plus importantes sur la riviére sont jusqu'à présent :

Côté de Roumanie : Prisecani km 392, Ghermăneşti 302, Drânceni km 297, Fălciu 165/177, Renzeşti 135, Rogojeni 98 ;

Côté de Russie : Macareşti 359, Nemtzeni km 322, Pogoneşti km 265, Leova km 225/27, Falciu 165, Kahul km 89.

Les détails du trafic sur le Pruth, pendant la période de 1871 à 1900 inclusivement, se trouvent exposés dans les tableaux No. IV et V ci-annexés, dressés sur les données de la statistique officielle par l'Inspectorat de navigation de la Commission mixte du Pruth. Il résulte de ces tableaux que le trafic dans la décade de 1871 a 1880 (avant le commencement des travaux systématiques) était, en moyenne par an :

607 bateaux avec 44.268 tonnes de régistre anglais, et 1 radeau vide, tandis qu'il s'est élevé, dans la décade de 1891 à 1900 – malgré la mauvaise année de 1900 conséquence de la recolte manquee de 1899, à la moyenne annuelle de 657 bateaux avec 60.843 tonnes de régistre anglais, et 217 radeaux avec une charge de 2.668 tonnes.

Le nombre des bateaux a done augmenté, dans ces 30 ans, de 8%, tandis que le tonnage a augmenté de 37%. Quant au tonnage moyen, calculé aprés elimination des remorqueurs et des bateaux descendus avec moitié charge, il a été, en 1871/1880, en moyenne de 71 ton. Reg. tandis qu'il a atteint en 1899 le chiffre de 102 1/3 Reg. Tonnes, ce qui représente une augmentation de pres de 50%.

L'exportation effectuée par ces bateaux des districtes riverains du Pruth, consiste presqu'exclusivement en céréales, dont on a exporté dépuis 1871 prés de 34 millions de hectolitres, donc en moyenne annuellé 1.1 million de hectolitres. Aussi ce chiffre a subi une augmentation successive : de 850.984 hl moyenne annuaelle dans la décade de 1871 a 1880, l'exportation s'est élevée a 1.415.119 hl moyenne annuelle de 1891 à 1900, ce qui revient à une augmentation de prés de 90% ; le chiffre le plus élevé a ete de 2.211.840 hl en 1898.

Les bateaux fréquentant le Pruth ont un tiran d'eau variant de 4 à 7 ½ pieds anglais, 1 m 20 a 2 m 25.

D. Mesures a prendre et travaux a executer

a) Pour le parcours du Pruth, en Galicie, les frais d'une regularisation systématique sont évalués approximativement a 5.600.000 couronnes ; l'éxécution de cette régularisation, conformemént au 5, al. 2, de la loi du 11 Juin 1901, doit être assurée au plus tôt possible.

D'une maniére analogue, le parcours en Bucovine doit être soumis a une régularisation systématique – dévis approximatif 3.000.000 couronnes – laquelle devra être achevée jusqu'a l'année 1911.

Quant aux travaux de barrement des torrents dans le bassin du Czérémosz – travaux d'une importance indiscutable pour la régularisation du Pruth – un projet, dont les frais s'élèvent à 888.000 couronnes, a été déjà élaboré pour la partie située en Bucovine; afin d'assurer l'éxecution de ce projet, les négociations avec la diête ont été entamées. Quant à la partie galicienne du bassin du Czérémosz, in n'y a que des ruisseaux de peu d'importance.

b) Pour une régularisation systématique du parcours austro-roumain du Pruth, il n'y a, jusqu'à présent, d'entente internationale etablie, ni projets élaborés.

c) En ce qui concerne la régularisation du parcours roumano-russe, un Programme général a été élaboré en Juin 1898 par l'Ingénieur-Inspecteur de la Commission mixte du Pruth, M-r de Toncourt.

Ce programme, modifié partiellement par son auteur en Juin 1901, et dont les frais s'élévent à 2.010.000 francs, prevoit avant l'execution des travaux de curage et des deblayages sur les rives dans les section VIII et VII, ainsi que dans la partie jusqu'ici non-achevee de la VI-e section. En outre, ce programme comporte: L'exécution de tous les dragages, dérochements et ouvrages de rétrécissement, nécessaires pour l'établissement et le maintien d'un chenal navigable concentré et régulièrement tracé; le barrement de toutes les ramification de la riviére, et des travaux de consolidation des rives dans les sinuosités menacées de rupture.

Dans le montant de frais de ce programme, soit 2.010.000 frs, sont aussi compris les frais d'achât de deus excavateurs systéme Priestman et d'une drague refoulante (Spűlbagger) systéme Kretz. Les premiers sont déstinés aux dragages généralement peu importants sur les bancs de gravier; la derniére est déstinée au maintien du chenal navigable sur les ensablements accidentels; montée sur un fort chaland, elle sera remorquée a l'amont et descendra, en travaillant, à la dérive.

Les prix unitaires qui ont servi à la confection du devis, ont été deduits des expériences faites pendant les années précédentes, sur les section déjà ouvertes (dans des conditions analogue) de la riviére.

E. Conclusions de la Commission technique

Afin de donner un apercu complet des conditions hydrotehnique actuelles du Pruth, la Commission technique a considere le parcours entier de la riviere; quant aux conclusions, ele se bornera à considérer la partie internationale du parcours, de Marmornitza à Novosielitza et de Novosielitza jusqu'au confluent avec du Danube.

En ce qui concerne cette derniére partie, la Commission technique, n'ayant pas eu l'occasion de la connaitre avant le commencement des travaux, ne peut pas procéder à une stricte comparasion de l'état actuel avec l'etat primitif de la riviére. Néanmoins, tant que certains indices hydrotehniques leur permettent une appréciation scientifique, et tant qu'ils ont pu juger d'aprés les condition actuelles de la riviére et d'aprés l'augmentation de la capacité des bateaux fraquentant le Pruth − les Soussignés n'hesitent point à déclarer que les travaux exécutés jusqu'à présent sur les parties ouvertes à la navigation de la riviére, ont ete conçu d'une façon très économique, donnant partout les résultats désirés. La Commission technique constate spécialement avec satisfaction que la direction des travaux, en parfaite appréciation du caractére de la riviére, n'a point procédé a des coupures des nombreuses sinuosités, mais a protégé, au contraire, celles qui étaient menacées de rupture. Vu le débit très faible du Pruth (22 m par seconde à l'étiage), cette maniére de procéder est la seule qui puisse garantir le maintien du Pruth comme voie navigable; aussi sera-t-il nécessaire à l'avenir, de se tenir strictement à ce principe, afin d'éviter un abaissement du niveau des eaux qui rendrait impossible toute navigation.

Le trafic intensif, en radeaux et en bateaux, qui a été observé dés à présent sur les section déjà corrigées du Pruth, prouve jusqu'a l'évidence l'importance indubitable de cette voie d'eau internationale, ce qui laisse présumer qu'il sera – dans l'intérét commun des Etats riverains – tout indiqué de continuer de la façon la plus intensive cette oeuvre déjà commencée et ayant donne jusqu'ci résultats si satisfaisants. Pour ces raisons, il parait désirable de pourvoir à une continuation prompte des travaux de correction sur les parties de la riviére non-achevées jusqu' present, c'est à dire sur les section VI, VII et VIII – et de joindre au parcours international administré par la Commission mixte du Pruth, aussi la partie de riviére Mamornitza-Novosielitza, comme IX-e section. Ces mesures seront d'autant plus désirables, que pour la régularisation du parcours en Galicie et en Bucovine, les dispositions nécessaires sont déjà prises, et cela en vue d'un achévement des travaux dans un délai de dix ans. Par conséquent, il serait à désirer qu'aussi la régularisation des sections VI-IX fut terminée dans ce même délai de dix ans.

Il est bien entendu qu'il faudra aussi pourvoir aux travaux suppleméntaires de correction sur les sections IV et V, ainsi qu'aux travaux d'entretien sur les sections déjà ouvertes.

Le programme général pour les travaux d'amélioration dans les sections IV-VIII, élaboré par Mr de Toncourt, a été examiné sur les lieux mêmes par

les soussignés; il a été trouve bon et fut accepte. Les plans et dévis qui le composent, ont été approuvés et, tant qu'ils sont élaborés, signés par la Commission.

Etant donné qu'une interruption des travaux de la Commission de Pruth devrait être à tout prix évitée, pour ne pas compromettre le développement du trafic considérable qui existe déjà sur la riviére, il parait bien indiqué que les Gouvernements des Etats riverains approuvent le programme de Mr de Toncourt au plus tôt possible; en attendant, et jusqu'au moment, où les Gouvernements auront pris leurs décisions au point de vue financier, il sera nécessaire – pour les raisons exposées ci-dessus – d'allouer à la Commission du Pruth une subvention annuelle d'au moins 25.000 francs par Etat.

Attendu que, pour des raisons financiéres, ce programme ne prevoit que les corrections les plus indispensables, les soussignés sont d'avis qu'il peut se faire que le montant du dévis 2.010.000 frs., soit dépassé d'une somme plus ou moins considérable, et cela d'autant plus que les expériences faites sur d'autres riviéres démontrent que les exigences d'une voie navigable vont toujours en croissant avec l'augmentation du trafic. Il est, en outre, difficile de prévoir les fluctuations des prix de la main d'oeuvre et des matériaux pou une période aussi grande de temps. Cela, et la nécessité d'introduire dans le cadre du programme la IX-e section, détermine la Commission technique à porter le montant du devis élaboré par Mr de Toncourt à la somme de 3.000.000 francs.

Pour des raisons économiques, ainsi qu'en vue du maintien de la navigabilité de la riviére, la Commission technique est d'avis qu'il faudra à temps fixer toutes les rives concaves qui montrent actuellement une configuration réguliére et prouvent par la que l'équilibre entre la force du courant et la résistance du sol est établi-afin de les préserver de déformations ultérieures qui ne seront jamais exclues, surtout dans les section supérieures. D'aprés les observations faites sur la riviére, ce résultat sera probablement facile à obtenir, sans demander de grands sacrifices, en escarpant (avec une inclination proportionnelle au rayon de la courbe) la rive concave jusqu'au niveau de l'étiage, pour dévier ainsi le courant vers le milieu du lit, et de garantir ce talus par des fascines vives. Il sera nécessaire a procéder d'abord à des essais practiques pour déterminer le systéme le plus convenable d'une pareille fixation des courbes. L'exécution de ces revêtements mérite d'autant plus d'attention, qu'â leur défaut la tendance du Pruth; de compenser les érosions dans la partie concave par l'avancement simultané de la partie convexe-améne nécessairement une augmentation successive des sinuosités et, partant, une détérioration du lit sur le seuil voisin.

Considérant les nombreuses questions techniques qui peuvent surgir pendant l'exécution d'une oeuvre si complexe que celle de la régularisation du Pruth, et les difficultés qui s'opposent à une intervention directe des gouvernements pourraient envoyer, à des intervalles de 3 ans, des nouvelles Commission technique, qui seraient chargées de constater les résultats obtenus,

d'examiner et d'approuver les projets nouveaux, et de formuler éventuellement des nouvelles propositions.

Fait à Bucarest en triple exemplaires le 21 Juillet/3 Augt. 1901.

Signés: R. Iszkowski
Fr. Haberlandt
A. Saligny
S. Jevane

Traducere

Proces-Verbal

Încheiat la Bucureşti la 21 iulie/3 august 1901, cu privire la lucrările de regularizare ale Prutului, între Mamornița şi confluența sa cu Dunărea

Membrii Comisiei:

Pentru Austria: Dl. Romuald Iszkowski, consilier ministerial şi Dl. Frederic Haberlandt, consilier pentru lucrări publice (Ober-Baurath)

Pentru România: Dl. Anghel Saligny, inspector general al Podurilor şi Şoselelor

Pentru Rusia: Dl. Stanislas de Jevane, consilier de stat.

Subsemnații, însărcinați de guvernele respective ale celor trei state reprezentate în Comisia Mixtă a Prutului şi pentru executarea deciziei acestora, înscrisă în Protocolul nr. 132 al Comisiei am procedat la examinarea:

1. lucrărilor de ameliorare executate, până acum, şi a rezultatelor obținute
2. a proiectului general din 1898 pentru continuarea lucrărilor elaborat de inginerul-inspector al Comisiei Prutului, dl De Toncourt.

În acest scop subsemnații, ne-am transportat, la 6/19 iulie, însoțiți de dl De Toncourt, la Cernăuți, punctul de plecare al investigațiilor noastre.

Prima parte a traseului, cuprinsă între Cernăuți şi Bivolari, limita actuală a lucrărilor Comisiei Prutului, a fost făcută cu trăsura de-a lungul râului.

Restul traseului, până la confluență, a fost efectuat la bordul vasului de inspecție al Comisiei, pe care ne-am îmbarcat la Bivolari.

Nivelul apelor, în timpul călătoriei, a fost: de + 0 m 06 la Cernăuți, de + 1 m 87 la Bivolari, de + 1 m 53 la Ungheni şi de + 2 m 27 la Drânceni. Remarcăm că etiajul Prutului la Cernăuți se află la – 0 m 60, sub zero local; înălțimea reală a nivelului apei, la Cernăuți, a fost de 0 m 66.

Cu ajutorul studiilor şi observațiilor efectuate în timpul acestei călătorii, a datelor furnizate de domnii delegați ai Austriei cu privire la partea superioară a Prutului, în Galiția şi Bucovina, ca şi a informațiilor şi explicațiilor date de dl De Toncourt, inginerul-inspector, subsemnații au făcut constatările consemnate în prezentul proces-verbal.

A. Regimul hidrografic al Prutului

Bazinul Prutului are o suprafață de 27.477 km, din care 7.967 km revin parcursului austriac, până la Mamornita. În această parte a bazinului, care furnizează aproape întreaga alimentare cu apă a râului, mărimea medie anuală a precipitațiilor atmosferice se ridică la 785 mm, ceea ce corespunde la un volum mediu anual de 6.254.910 m.

În ceea ce priveşte plutăritul şi transportul cu şalandele trebuie luate în considerare trei diviziuni:

a) În Austria – parcursul între Mikulicsin şi Snyatin, în Galiția (105 km) şi acela între Snyatin şi Mamornița, în Bucovina (48 km);

b) Parcursul între Mamornița şi Novosielița (circa 10 km), care formează frontiera între Austria şi România;

c) Parcursul cuprins între Novosielița şi confluență (de aproximativ 740 km), care formează frontiera între România şi Rusia.

Diviziunea a, pe parcursul austriac, se caracterizează, ca acela al tuturor râurilor de munte, printr-o pantă considerabilă, repartizată foarte inegal (în Bucovina, în medie peste un metru pe km; în anumite locuri până la 3,50 m pe km), astfel că albia râului se compune dintr-o serie de adâncituri şi planuri înclinate.

Panta foarte accentuată produce degradări considerabile ale malurilor, albia se bifurcă adesea; liniile de margine sunt în totalitate neregulate şi indecise, cu excepția curbelor pronunțate, unde se întâlnesc maluri înalte, expuse la continue alunecări de teren; fundul mobil al albiei constă în pietriş mare, deplasat cu foarte mare uşurință la cea mai mică creştere a apelor.

În diviziunea b, pe parcursul austro-român (de la Zurin-Mamornița la Novosielița), caracterul râului nu se schimbă.

Totuşi, datorită diminuării pantei medii şi pe măsură ce compoziția solului, în care râul şi-a săpat albia, devine mai omogenă, concentrarea albiei începe deja să se pronunțe şi liniile malurilor, mai ales la curbe, devin din ce în ce mai clare.

Pentru a uşura expunerea, în ceea ce priveşte *diviziunea c,* pe parcursul căreia se formează frontiera româno-rusă, am adoptat subdiviziunea stabilită anterior de Comisia Prutului în opt secțiuni, adică:

Secțiunea a opta, de la Novosielița la Rădăuți (Lipcani) (circa 60 km lungime)

Râul curge printr-o vale largă pe care o traversează de mai multe ori, pe toată lărgimea sa.

În câteva locuri, el atacă poalele colinelor care se întind pe partea dreaptă a văii şi înnămolirile care rezultă astupă, mai mult sau mai puțin, talvegul, producând degradări pe malul opus.

Totuşi, aceste locuri oferă, în general, un şenal bine definit, cu destul de mare adâncime.

Cu toate acestea, în locurile în care râul trece de la o curbă la alta de sens opus şi unde fiecare creştere a apelor produce schimbări considerabile ale

talvegului, lărgirile albiei râului devin uneori foarte accentuate şi degenerează adesea în bifurcații, împrejurări care au întotdeauna ca rezultat o sensibilă diminuare a adâncimilor.

Pădurile fiind rare pe această porțiune a parcursului ca şi pe acelea descrise mai sus, astupările albiei râului cu trunchiuri de copaci sunt de mică importanță. Dar digurile morilor vechi şi noi constituie obstrucționări cu atât mai grave ale albiei râului, cu cât ele cauzează, prin prezența lor, depozite considerabile de pietriş pe calea navigabilă.

Lărgimea albiei variază, în această secțiune, între 80 şi 250 m. Adâncimea, la praguri, este de la 0,25 m la 0,30 m la etiaj. Cât despre panta medie, ea nu poate fi dată cu exactitate, nefiind încă făcute nivelmentele pe partea superioară a Prutului.

Secțiunea a şaptea, de la Rădăuți (Lipcani) la Ştefăneşti (Braniştea) (circa 100 km lungime). Începând de la Lipcani, Prutul a trebuit să-şi sape albia de-a latul unui masiv foarte întins de coline.

Consecințele sunt maluri foarte înalte şi abrupte, care configurează o albie în general bine definită şi săpată regulat.

Cele câteva bifurcații întâlnite în această secțiune sunt de mai mică importanță decât precedentele.

Ca urmare a lipsei aproape complete de păduri în această zonă, obstrucționările şenalului de către trunchiuri şi buşteni sunt insignifiante.

Inconvenientul cel mai grav în această secțiune provine din obstrucționările numeroase şi importante ale albiei râului, prin blocuri de stâncă, ca şi de un anumit număr de zone de mică adâncime, formate de bancurile de piatră.

Blocurile de stâncă ating câteodată un volum de 20 m şi formează în câteva locuri veritabile baraje în albia râului. Numărul digurilor de mori este considerabil.

În câteva locuri râul este barat de aceste construcții şi de îngrămădirile de pietriş provocate de ele.

Pe această secțiune, lărgimea albiei variază în general între 80 şi 150 m, numai în câteva locuri ea depăşeşte 200 m.

Adâncimea la praguri, la etiaj, este de circa 30 cm. Panta mijlocie poate fi evaluată la 0,40 m pe km.

Secțiunea a şasea, de la Ştefăneşti (braniştea) la Bivolari (Călineşti) (64 km lungime)

Puțin din amonte de Ştefăneşti, valea Prutului se lărgeşte din nou. Râul o traversează, cu curbe accentuate, pe toată lărgimea sa, ajungând rareori până la picioarele camelor.

În consecință, obstrucționările şenalului de către stânci sunt puțin numeroase şi de mică importanță.

Dar malurile sunt literalmente acoperite cu păduri şi albia este umplută cu trunchiuri, îndesate unele în altele. Numărul digurilor de mori este considerabil, deşi mai mic decât în secțiunile superioare. Caracterul albiei este mult mai bine

definit decât acela din secțiunea a opta; de asemenea ea este săpată mai profund, ceea ce păstrează, în mod sensibil, schimbările bruşte şi considerabile, ca acelea ale secțiunii a opta.

Variațiile lărgimii albiei sunt puțin importante.

În puține locuri lărgimea atinge circa 150 m. Adâncimea la praguri variază între 30 şi 40 cm. Panta medie poate fi evaluată la 0,20 m pe km.

Secțiunea a cincea, de la Bivolari (Călineşti) la Ungheni (103 km lungime)

Caracteristicile generale ale râului în această secțiune sunt aceleaşi ca acelea ale secțiunii precedente, dar malurile nu sunt acoperite cu păduri decât parțial.

Albia este compusă din pietriş mare în secțiunea opt; din pietriş mijlociu în secțiunea şapte; din pietriş fin şi nisip mare în secțiunile şase şi cinci.

Concentrarea râului într-un singur şenal uniform săpat se accentuează din ce în ce mai mult şi numărul bifurcațiilor este foarte restrâns; nu există decât două pe această distanță de 103 km.

Lărgimea albiei nu depăşeşte 100 m decât în şase locuri. Adâncimea la praguri, la etiaj, este de la 0,50 m la 0,60 m. Panta medie este de 0,14 m pe km.

Pe toate secțiunile descrise până acum, numeroase mori plutitoare constituie obstacole din cele mai serioase, deranjând cursul râului prin digurile şi barajele lor.

Secțiunea a patra, de la Ungheni la Nemțeni (91 km lungime)

Râul curge într-o albie bine definită, formând curbe foarte accentuate într-o vastă vale şi nu-şi manifestă decât foarte rar tendința spre lărgiri dăunătoare. Malurile sunt pe alocuri acoperite de păduri. În general, caracteristicile râului sunt exact la fel ca acelea ale secțiunilor Prutului inferior, în aval de Nemțeni. Lărgimea albiei depăşeşte rareori 100 m. Adâncimea la praguri, la etiaj, este de la 0,60 m la 0,70 m şi panta medie este de 0,12 m pe km.

*Secțiunea a treia, de la Nemțeni la Fălciu (*155 km lungime)

Secțiunea a doua, de la Fălciu la Rogojeni (69 km lungime)

Secțiunea a întâia, de la Rogojeni la confluență (98 de km lungime)

Având în vedere caracterul aproape identic al celor trei structuri, ni se pare indicat să le discutăm împreună. Panta medie relativă se găseşte în descreştere permanentă din amonte spre aval: de la 0,10 m pe km în secțiunea a treia, ea se reduce la 0,07 m pe km în a doua şi la 0,05 m pe km în prima secțiune.

Diferențele între pantele locale şi cea medie sunt insignifiante: cea mai puternică pantă locală (la km 181) este de 0,18 m pe km. Lărgimea albiei nu mai variază decât între 60 şi 100 m. Adâncimea la praguri, la etiaj, este de circa 0,75 m în secțiunea a treia, de circa 0,90 m în a doua şi circa 1,00 m în prima secțiune.

Caracteristica acestor trei secțiuni este, într-un grad şi mai înalt decât acela pentru secțiunea a patra învecinată, un parcurs foarte sinuos, în care formarea de curbe are loc cu o regularitate cu adevărat extraordinară, grație pantei insignifiante a văii şi omogenității solului în care râul şi-a săpat albia.

Această regularitate provine de asemenea din faptul că surpările din părțile concave (a căror importanță se diminuează continuu spre aval) sunt compensate, pe măsură ce se produc, de avansul părților convexe corespunzătoare, în așa fel încât se poate spune că râul şi-a atins, în mod vizibil, în aceste secțiuni starea de echilibru, atât de rară pentru râurile neregularizate.

Din observațiile de viteză efectuate în mai multe locuri rezultă că viteza medie la etiaj poate fi evaluată la circa 0,60 m pe secundă în secțiunea a opta.

Aceasta se diminuează în mod constant spre aval şi scade la circa 0,40 m pe secundă în prima secțiune.

B. Măsuri luate şi lucrări executate

a) Pe parcursul din Galiția al Prutului s-au executat câteva lucrări şi consolidare urgentă a malurilor, prin antreprize parțiale. Pentru începerea unei regularizări sistematice se dispune, anul acesta, de o sumă de 200.000 coroane. În Bucovina, lucrările de regularizare sistematică sunt în curs de executare din anul 1885 şi au costat, inclusiv anumite consolidări urgente ale malurilor, suma de 970.000 coroane.

b) Pe parcursul austro-român s-a procedat, conform înțelegerii dintre cele două state riverane, la lucrările de consolidare a malurilor, cu caracter de urgență.

c) Pe parcursul româno-rus, secțiunile a opta şi a şaptea se găsesc încă complet în stare primitivă; începând de la localitatea Sf. Maria din secțiunea a şasea şi până la confluența cu Dunărea, au fost executate diferite lucrări de ameliorare, în virtutea convenției din 1866, începând cu anul 1871, de către Comisia Mixtă a Prutului.

Aceste lucrări, executate mai întâi prin intermediul unor mici antreprize parțiale, au fost începute de la confluență şi au fost continuate spre amonte şi constau, după 1880 – perioada în care Comisia Prutului şi-a creat propriul ei Serviciu Tehnic – în special din curățiri sistematice, executate de scafandri, a albiei râului, în totalitate astupată, şi în lucrări de curățire de întreținere, repetate anual, în vederea menținerii în stare practicabilă a căii navigabile. Aceste lucrări sunt executate cu două mari gruie flotante, cu corp de fier, cu o forță elevatoare de 20 tone, pe când curățirile de întreținere sunt executate cu trei mici gruie flotante din lemn, cu o forță elevatoare de circa trei tone; anexa nr. 1 dă o schiță şi detaliile tehnice ale acestor maşini.

În acelaşi timp, malurile au fost eliberate de obiectele care împiedicau circulația şenalurilor de halaj şi care ar fi putut, cu ocazia surpărilor pe timpul creşterii apelor, să cadă în albie şi să constituie noi obstacole; se urmăreşte ca aceste debreieri să fie repetate anual, ca măsură de întreținere, mai ales în secțiunile superioare, unde surpările malurilor sunt puternice şi frecvente.

Rezultatul total aproximativ al lucrărilor de curățire a fost: ridicarea de către scafandri sau distrugerea cu dinamită a circa 12.000 arbori, trunchiuri şi buşteni, a 43 de carcase de vase sau mori scufundate, a aproximativ 350 m de

blocuri de stâncă, ca şi distrugerea a peste 200 de diguri de mori din fascine şi piloți. Debreierile pe maluri au avut ca rezultat extirparea a circa 350.000 arbori şi buşteni, distrugerea a 100 de diguri din piloți şi ridicarea a aproximativ 600 m de blocuri de stâncă, situate pe falezele colinelor care mărginesc râul. În afară de aceasta, pentru a facilita halajul vaselor, s-au executat un număr de cinci rampe de acces spre faleze, 20 de mici podețe şi terasamente cu un volum aproximativ de 1.200 m. În 14 locuri de pe Prutul inferior, au trebuit închise de urgență, prin lucrări executate cu faşine şi prin terasamente, canalele săpate de apele în creştere (gârlele), în scopul de a preveni formarea de canale laterale, care se scurgeau în mlaştini, canale care puteau deturna spre mlaştini nu numai vasele care veneau încărcate la vale, unde ele eşuau atunci la câteva zeci de metri de râu, dar care puteau chiar da loc, în timp, la schimbări complete ale cursului printre mlaştini, aşa cum s-a întâmplat destul de frecvent în trecut.

Insuficiența absolută a mijloacelor disponibile nu a permis decât executarea lucrărilor cele mai urgente şi, făcând abstracție de câteva dragaje la km 48 şi derocările de la km 118, au fost evitate lucrările speciale de regularizare pe parcursul de 409 km dintre confluență şi Dănuțeni (lângă Ungheni). Începând din acest loc spre amonte, au fost executate cele mai indispensabile lucrări de regularizare, adică:

1. Deschiderea unei căi navigabile cu o adâncime de 0,60 m la etiaj, de-a curmezişul bancului de stâncă de la Dănuțeni, la km 409, cu o lungime de 83 m (adâncimea, înainte de lucrări, 0,25 la etiaj).

2. Fixarea unei aluviuni la Ungheni, km 414, printr-un sistem de pinteni şi de traverse.

3. Deschiderea unei căi navigabile, cu o adâncime de 0,60 m la etiaj, de-a curmezişul bancului de stâncă de la Marhonda, km 418, cu o lungime de 105 m şi construirea de diguri directoare la intrarea în trecere (adâncimea înainte de lucrări, de la 0,15 la 0,20 m la etiaj).

4. Dragarea unui şenal practicabil de-a curmezişul bancului de pietriş la Medeleni, km 437, cu o lungime de 50 m.

5. Dubla barare a bifurcării de la Miclăuşani, km 463, şi dragarea unui şenal practicabil de-a curmezişul bancului de pietriş.

6. Consolidarea malului stâng la marea sinuozitate de la Vrăneşti, km 481, cu un înveliş continuu de 240 m lungime.

7. Derocarea unui recif la Unteni, km 486.

8. Dragarea unui şenal practicabil de-a curmezişul marelui banc de pietriş la Zaboloteni, km 505, cu o lungime de 150 m.

9. Derocarea unui recif la Cornu Negru, km 518.

În acelaşi timp, pe măsura avansării lucrărilor de deschidere, s-a procedat, în mod succesiv, la cartografierea completă şi detaliată a cinci secțiuni deja deschise navigației şi la elaborarea unei hărți hodrografice (hartă de navigație) la scara 1:10.000, ca şi a hărții generale la scara 1:100.000.

Pentru satisfacerea cheltuielilor de instalare şi administrare, ca şi ale acelora solicitate de lucrările de ameliorare, descrise mai sus, Comisia dispunea,

din anul 1871 până la sfârşitul anului 1900, de următoarele fonduri (a se vedea specificarea detaliată în tabelul nr. 2 anexat, bazată pe bugetele rectificative anuale, aprobate de Comisia Mixtă şi controlate de comisia tehnică actuală):

1. Venituri provenite din taxe de navigație, certificate de bord şi amenzi 1.243.010,42
2. Subvenții ale guvernelor celor trei state reprezentate în Comisie 278.854,22
franci per stat – Total 836.862,65
3. Venituri diverse, dobânzi, etc. ..... franci 25.134,22
4. Sumele împrumuturilor contractate ..... franci 261.721,52
Adică un total de 2.366.728,81
Sau în medie pe an de 78.890,96

Cheltuielile efectuate în aceiaşi perioadă s-au ridicat la (vezi specificarea controlată în tabelul 3):

1. Pentru administrație (Secretariat, Casa de Navigație, Inspecția de Navigație) şi studii franci 420.372,51
2. Pentru construcții, reparații şi întreținere 138.644,71
3. Pentru cumpărarea de material flotant şi mobilier 174.327,65
4. Pentru lucrări de ameliorare:
a) Regie (inginer, iernarea navelor, explozivi, etc.) 18.248,55
b) Curățiri ale albiei râului 489.980,17
c) Debbeieri pe maluri 180.639,50
d) Corecții şi regularizări 98.795,65
e) Remorcaje şi halaj 85.544,48
5. Pentru dobânzi, asigurări şi diverse 107.225,12
6. Pentru retrocedarea împrumuturilor 374.208,47
Adică un total de 2.387.996,81

Fondurile afectate special pentru lucrările de ameliorare, în această perioadă de 30 de ani, se ridică la un total (vezi punctele 4a, b, c, d, e, ale expunerii de mai sus) la 1.173.218,35 franci, sau, în medie pe an, la 39.107,28 franci.

Totalitatea acestor fonduri, repartizată pe lungimea de 533 km a parcursului deschis navigației este de 2.201 franci pe kilometru, adică 73 franci pe kilometru într-un an.

C. Rezultatele lucrărilor din punctul de vedere al plutăritului şi al navigației cu şalandele

Pe parcursul austriac al Prutului, partea situată în Galiția nu este încă flotabilă, din cauza numeroaselor diguri de mori care obstrucționează albia, până la confluența cu Ceremuşul. Ceremuşul, afluentul cel mai important al Prutului, este flotabil de la Vijnița până la confluență. Parcursul în Bucovina este în totalitate flotabil şi influența lucrărilor executate s-a făcut deja simțită, printr-o notabilă reducere a perioadelor de inactivitate. Nu este cazul să vorbim

de o dezvoltare a navigației cu șalandele, atâta timp cât secțiunile din aval nu vor fi deschise.

Situația este aceeaşi pe parcursul austro-român care, în perioadele de ridicare ale nivelului apelor, este suficient de flotabil.

Cât despre parcursul româno-rus, acesta este în partea sa superioară – în pofida lucrărilor tehnice din secțiunile a opta şi a şaptea – flotabil numai pentru plutele fără încărcătură; numai din secțiunea a şasea începe traficul plutelor încărcate cu cereale sau lemn. În ceea ce priveşte traficul pe secțiunile deschise, Comisia tehnică, în timpul călătoriei sale, a fost în situația de a constata un foarte mare număr de plute cu destinația pentru numeroasele schele de pe râu şi, mai ales, pentru cele două mari fabrici de cherestea cu aburi de la Dănuțeni (km 409) şi Leova (km 227). Începând de la Nemțeni, Comisia a întâlnit un număr mare (circa 100) de şalande, cu o capacitate de la 160 la 840 tone metrice (a câte 1.000 kg). Până în prezent, schelele cele mai importante de pe râu sunt:

Pe partea României: Prisecani, km 392, Ghermăneşti 302, Drânceni 297, Fălciu 165/177, Rânzeşti 135, Rogojeni 98;

Pe partea Rusiei: Măcăreşti 359, Nemțeni 322, Pogoneşti 265, Leova 225/227, Fălciu 165, Cahul 89.

Detaliile traficului pe Prut, în perioada din 1871 până în 1900 inclusiv, se găsesc expuse în tabelele nr. 4 şi 5 anexate, întocmite pe baza datelor statisticii oficiale a Inspectoratului de Navigație al Comisiei Mixte a Prutului. Din aceste tabele, rezultă că traficul în decada de la 1871 până la 1880 (înainte de începerea lucrărilor sistematice) era, în medie pe an:

604 vase cu 44.268 tone registru englez şi o plută goală, în timp ce el s-a ridicat, în decada de la 1891 la 1900 – în ciuda anului slab 1900, consecință a recoltei deficitare din 1899 – la o medie anuală de 657 vase cu 60.843 tone registru englez şi 217 plute, cu o încărcătură de 2.668 tone.

Numărul de vase a crescut deci în aceşti 30 de ani cu 8%, în timp ce tonajul a crescut cu 37%. Cât despre tonajul mediu, calculat după eliminarea remorcherelor şi a vaselor coborâte cu jumătate de încărcătură, acesta a fost, între 1871 şi 1880, în medie, de 71 tone registru, în timp ce el a atins în 1899 cifra de 102,5 tone registru, ceea ce reprezintă o creştere de aproape 50%.

Exportul efectuat cu aceste vase din districtele riverane Prutului constă aproape exclusiv în cereale, din care s-au exportat din 1871 aproape 34 milioane de hectolitri, deci o medie anuală de 1,1 milioane de hectolitri. Şi această cifră a suferit o creştere succesivă: de la o medie anuală de 850.984 hl în decada de la 1871 până la 1880, exportul s-a ridicat la o medie anuală de 1.415.119 hl în decada de la 1891 până la 1900, ceea ce semnifică o creştere de aproape 90%; cea mai ridicată cifră a fost de 2.211.840 hl în 1898.

Vasele care circulă pe Prut au un pescaj variind de la 4 la 7,5 picioare engleze, adică de la 1,20 m la 2,25 m.

D. Măsuri de luat şi lucrări de executat

a) Pentru parcursul Prutului din Galiția, cheltuielile unei regularizări sistematice sunt evaluate la aproximativ 5.600.000 coroane; conform art. 5 al. 2 al Legii din 11 iunie 1901, executarea acestei regularizări trebuie să fie asigurată cât mai curând posibil.

În mod asemănător, parcursul din Bucovina trebuie să fie supus unei regularizări sistematice – deviz aproximativ 3.000.000 coroane – care va trebui să fie încheiată până în anul 1911.

Cât despre lucrările de barare a torcuților din bazinul Ceremuşului – lucrare de o indiscutabilă importanță pentru regularizarea Prutului – a fost deja elaborat un proiect, ale cărui cheltuieli se ridică la 888.000 coroane, pentru partea situată în Bucovina; în scopul de a asigura executarea acestui proiect, au fost începute negocieri cu Dieta. Cât despre partea galițiană a bazinului Ceremuşului, nu există decât pâraie de mică importanță.

b) Până în prezent nu există nici înțelegere internațională încheiată, nici proiecte elaborate pentru o regularizare sistematică a parcursului austro-român al Prutului.

c) În ceea ce priveşte regularizarea parcursului româno-rus, a fost elaborat, în iunie 1898, de către inginerul-inspector al Comisiei Mixte a Prutului, dl De Toncourt, un program general.

Acest program, modificat parțial de autorul său în iunie 1901, şi ale cărui cheltuieli se ridică la 2.010.000 franci, prevede, mai întâi, executarea lucrărilor de curățire şi de debleiere pe maluri, în secțiunile a opta şi a şaptea, ca şi pe porțiunea încă neterminată a secțiunii a şasea. În afară de aceasta, programul presupune: executarea tuturor dragajelor, derocărilor şi lucrărilor de îngustare a albiei, necesare pentru stabilirea şi menținerea unui şenal navigabil concentrat şi trasat în mod regulat; bararea tuturor ramificațiilor râului şi lucrări de consolidare a malurilor în sinuozitățile amenințate de ruptură.

În totalul cheltuielilor acestui program, adică 2.010.000 franci, sunt de asemenea cuprinse cheltuielile pentru cumpărarea a două excavatoare sistem Priestman şi a unei drăgi refulate (Spülbagger) sistem Kretz. Primele sunt destinate dragajelor, în general mai puțin importante, de pe bancurile de pietriş; ultima este destinată menținerii şenalului navigabil la inisipările accidentale; montată pe o şalandă puternică, ea va fi remorcată în amonte şi va coborî, în timp ce lucrează, în derivă.

Prețurile unitare, care au servit la elaborarea devizului, au fost deduse din experiența anilor trecuți, pe secțiunile deja deschise (în condiții analoage) ale râului.

E. Concluziile Comisiei tehnice

În scopul de a reda un tablou complet al condițiilor hidrotehnice actuale ale Prutului, Comisia tehnică a luat în considerare întregul parcurs al râului; cât despre concluzii, acestea se vor mărgini să ia în considerare partea internațională a

parcursului, de la Mamornița la Novosielița și de la Novosielița până la confluența cu Dunărea.

În ceea ce privește această ultimă parte, Comisia tehnică neavând ocazia să o cunoască înainte de începerea lucrărilor, nu poate proceda la o comparație strictă a stării actuale cu cea primitivă a râului. Totuși, în măsura în care anumite indicii hidrotehnice le permit o apreciere științifică și atât cât pot ei judeca după condițiile actuale ale râului și după sporirea capacității navelor care circulă pe Prut, subsemnații nu ezită deloc să declare că lucrările executate până în prezent pe părțile deschise navigației pe râu au fost concepute într-o manieră foarte economică, dând pretutindeni rezultatele dorite. În special, Comisia tehnică constată cu satisfacție că conducerea lucrărilor, apreciind perfect caracteristicile râului, nu a procedat deloc la tăierea numeroaselor sinuozități, ci, dimpotrivă, le-a protejat pe acelea care erau amenințate cu ruptura. Având în vedere debitul foarte slab al Prutului (22 m pe secundă la etiaj), acest mod de a proceda este singurul care poate garanta menținerea Prutului în calitate de cale navigabilă; de asemenea, va fi necesar, în viitor, să se respecte strict acest principiu, în scopul de a evita o scădere a nivelului apelor care ar face imposibilă orice navigație.

Intensul trafic, cu plutele și cu vase, care a fost observat, la ora actuală, pe secțiunile deja amenajate ale Prutului demonstrează în mod evident, importanța indubitabilă a acestei căi navigabile internaționale, ceea ce permite să se presupună că va fi – în interesul comun al statelor riverane – indicat să se continue, cu toată sinceritatea, această lucrare deja începută și care a dat, până acum, rezultate atât de satisfăcătoare. Din aceste motive, ar părea de dorit să se continue, în mod prompt, lucrările de corecție pe porțiunile neterminate în prezent ale râului, adică pe secțiunile a șasea, a șaptea și a opta, și să se adauge la parcursul internațional administrat de Comisia Mixtă a Prutului și porțiunea de râu de la Mamornița și Novosielița, ca secțiunea a noua. Aceste măsuri ar fi cu atât mai de dorit cu cât au fost deja date dispozițiile necesare pentru regularizarea parcursului în Galiția și Bucovina, și aceasta în vederea unei finalizări a lucrărilor într-un interval de zece ani. În consecință, ar fi de asemenea de dorit ca regularizarea secțiunilor, de la a șasea la a noua, să fie terminată în același interval de zece ani.

Este de la sine înțeles că va trebui, de asemenea, să se procedeze la lucrări suplimentare de corecție pe secțiunile patru și cinci, ca și lucrările de întreținere pe secțiunile deja deschise pentru navigație.

Programul general al lucrărilor de ameliorare pe secțiunile patru-opt, elaborat de dl De Toncourt, a fost examinat de subsemnații chiar la fața locului; el a fost considerat drept bun și acceptat. Planurile și devizul care îl compun au fost aprobate și, în măsura în care sunt elaborate, semnate de Comisie.

Dat fiind că o întrerupere a lucrărilor Comisiei Mixte a Prutului trebuie cu orice preț evitată, spre a nu compromite dezvoltarea traficului considerabil care există deja pe fluviu, ar părea indicat ca guvernele statelor riverane să aprobe,

cât mai curând posibil, programul dlui De Toncourt; până în momentul în care guvernele vor lua deciziile din punct de vedere financiar va fi necesar – pentru motivele expuse mai sus – să se aloce Comisiei Prutului o subvenție anuală de cel puțin 25.000 franci de către fiecare stat.

Având în vedere faptul că, din motive financiare, acest program nu prevede decât convecțiile cele mai indispensabile, subsemnații sunt de părere că este posibil ca mărimea devizului, de 201.000 franci, să fie depășită, cu o sumă mai mult sau mai puțin considerabilă, şi aceasta cu atât mai mult cu cât experiențele făcute pe alte râuri demonstrează că exigențele unei căi navigabile cresc odată cu sporirea traficului. În plus, este dificil să se prevadă, pentru o perioadă atât de îndelungată, fluctuațiile prețurilor mâinii de lucru şi ale materialelor. Acest fapt şi necesitatea introducerii în program a secțiunii a noua, determină Comisia tehnică să modifice mărimea devizului elaborat de dl De Toncourt la suma de 3.000.000 franci.

Pentru rațiuni economice, ca şi în scopul menținerii navigabilității râului, Comisia tehnică este de părere că ar trebui fixate în timp toate porțiunile concave de mal care au actualmente o configurație regulată şi dovedesc prin aceasta că echilibrul între forța curentului şi rezistența solului este stabil, în scopul de a le feri de deformările ulterioare care nu sunt niciodată excluse, mai ales în secțiunile imperioase. Conform observațiilor efectuate pe râu, acest rezultat va fi probabil uşor de obținut, fără a solicita mari sacrificii, executând escarpe (cu o înclinație proporțională a razei curbei) pe malul concav, până la nivelul etiajului, pentru a deveni astfel curentul spre mijlocul albiei şi asigurând acest taluz prin fascine.

Va fi necesar mai întâi, să se facă încercări practice, spre a stabili sistemul cel mai convenabil pentru o asemenea fixare a curbelor. Executarea acestor acoperiri merită cu atât mai multă atenție cu cât în lipsa lor, tendința Prutului de a compensa eroziunile din partea concavă prin avansul simultan al părții convexe determină, în mod necesar, o creştere succesivă a sinuozităților şi, în consecință, o deteriorare a albiei la pragul vecin.

Luând în considerare numeroasele probleme tehnice care pot apărea în timpul executării unei lucrări atât de complexe ca aceea a regularizării Prutului şi dificultățile care se opun la o intervenție directă a guvernelor, Comisia tehnică propune ca, de acum înainte, guvernele să poată delega, la intervale de câte trei ani, noi comisii tehnice, care ar fi însărcinate să constate rezultatele obținute, să examineze şi să aprobe proiecte noi şi să formuleze eventual noi propuneri.

Făcut la Bucureşti în trei exemplare, la 21 iulie/3 august 1901.

Semnat: R. Iszkowski
Fr. Haberlandt
A. Saligny
S. Jevane.

AN-Galați, fond Comisia Mixtă a Prutului, dosar nr. 8/1886-1903, f. 250-255.

Un document important sur l'aménagement pour la navigation de la rivière Prut au début du XXe siècle

(Résumé)

Mots-clés: navigation, Prut, Commission, Roumanie, Autriche-Hongrie, Russie

Dans le début de la vingtième siècle, la rivière du Prut a formé, en grande partie, de la frontière d'est de la Roumanie avec l'Autriche-Hongrie et la Russie.

La rivière a été aménagé pour la navigation par les efforts communes des Etats riveraines, réunies, d'après l'année 1866, dans une organisation dénommé la Commission Mixte du Prut.

Dans l'année 1901, qui a marque l'accomplissement de trois décennies d'activité effective de la Commission, a été nommé une Commission technique, composé par des experts, chargés par les gouvernements respectifs, dans le but d'examiner les travaux d'amélioration exécutés et des résultats obtenus, et de formuler des propositions pour l'avenir.

La Commission technique, dans laquelle la Roumanie a été représenté par l'ingénieur Anghel Saligny, a dressé un procès-verbal à Bucarest, le 21 Juillet/3 Août 1901, document remarquable, qui a fait le bilan des activités du Commission Mixte du Prut, acte qui est présenté joint à l'attention des chercheurs.

Scurte considerații privind modernizarea Basarabiei în primul deceniu interbelic (1918-1928). Pe marginea unei recente apariții editoriale la Chişinău

Octavian DASCĂL

Rezultat al unui apreciabil efort ştiinţific, volumul Svetlanei Suveică[1], conferenţiar la Universitatea de Stat din Moldova, este fundamentat pe teza de doctorat susţinută în cadrul Facultăţii de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi (sub coordonarea profesorului dr. Ion Agrigoroaiei). În *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928): Modernizare prin reforme*, S. Suveică a exploatat izvoare arhivistice din Republica Moldova, România şi Marea Britanie şi, în special, o bibliografie care aspiră la un caracter exhaustiv, incluzând colecţiile „Monitorul Oficial al României", „Dezbaterile Parlamentare din România", şi publicaţii periodice, în special româneşti. În ceea ce priveşte sursele româneşti de arhivă, observăm că autoarea s-a concentrat cu precădere asupra fondului arhivistic „Reforma agrară din România din 1921", apoi, în mai mică măsură, a studiat „Camera Agricolă Cetatea Albă", „Preşedinţia Consiliului de Miniştri" şi fondul personal „Iuliu Maniu (1873-1953)". Ca o lacună de documentare, este semnificativă însă ignorarea arhivelor personale ale unor politicieni basarabeni care au jucat un rol deosebit în România Mare, cum ar fi cele ale lui Ion Pelivan şi Pantelimon Halippa, sau importantele fonduri ale instituţiilor administrative, economice ş.a. din Basarabia primului deceniu al perioadei interbelice. Precizăm că, în contextul sfârşitului celui de-al Doilea Război Mondial, în România (la Arhivele Statului) au ajuns un număr impresionant de fonduri arhivistice provenite din Basarabia, multe create chiar înainte de alipirea provinciei la România, în epoca ţaristă, însă din motive politice accesul la ele a fost până de curând restricţionat; regretabil este că şi astăzi, în virtutea unor prevederi anacronice ale *Legii Arhivelor Naţionale*, acestea sunt accesibile doar parţial cercetării ştiinţifice.

Subiectul cărţii tratează evoluţia teritoriului dintre Prut şi Nistru în deceniul ulterior alipirii la România în 1918. Consacrat drept simbolic de către Petru Cazacu, cunoscutul militant basarabean al unirii, intervalul marchează încheierea tranziţiei între două sisteme administrative prin adoptarea legii

[1] Svetlana Suveică, *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928). Modernizare prin reforme*, Chişinău, Editura Pontos, 2010, 360 p.

pentru unificarea administrativă în anul 1925[2]. Demersul ştiinţific al S. Suveică se întemeiază pe ideea centrală a istoriografiei interbelice româneşti, reafirmată începând din ultimul deceniu al secolului trecut până în prezent, în mod evident opusă opticii sovietice şi „sovietice moldoveneşti", dar distinctă în anumite nuanţe de abordarea occidentală, mai ales prin motivaţia, obiectivele esenţiale ori factorii care au conturat caracterul reformelor modernizatoare româneşti[3]. Autoarea îşi asumă viziunea istoriografică românească tradiţională, potrivit căreia marele deziderat politic al României moderne rămâne şi după anul 1918 acela al modernizării statului şi societăţii. După 1918 el se înscrie în context est-european şi în cadrul general al marii dezbateri teoretice, axate pe curentele *europenist* şi *tradiţionalist*, evoluând pe fundalul unificării şi al integrării noilor provincii în România, cu luarea în considerare a specificului tradiţiilor şi a experienţei lor istorice. Mai exact, „realizată din punct de vedere naţional la 1918", România a trebuit să-şi continue drumul firesc al modernizării pe toate planurile, iniţiat la sfârşitul secolului al XIX-lea, împreună cu Basarabia, componentă a statului român, devenită „obiect şi, totodată, subiect al proceselor modernizatoare" în primul deceniu interbelic[4]. În opinia istoricului, reformele electorală, agrară şi administrativă de după 1918 au servit drept indicatori ai procesului de modernizare şi, în acelaşi timp, au avut un impact imediat şi esenţial asupra acestuia. În realizarea scopului lucrării – acela „de a analiza procesul modernizării Basarabiei în perioada 1918-1928, prin evidenţierea impactului primelor reforme aplicate după Unire" – cercetarea a vizat, printre altele, delimitarea factorilor interni şi externi care au dat specific procesului de modernizare a Basarabiei, conţinuturilor de bază, mecanismelor de aplicare şi rezultatelor reformelor modernizatoare[5]. Sunt valorificate aici în principal contribuţiile istorice ce vin în sprijinul tezelor cu care autoarea se identifică în mare măsură, neglijând însă preocuparea de a analiza critic sursele şi de a găsi explicaţii convingătoare pentru faptele istorice.

Capitolul I face o succintă teoretizare a semnificaţiei votului universal, explicând două componente vitale ale reformei electorale româneşti: legiferarea dreptului de vot universal, egal, direct şi secret, şi mecanismul electoral

[2] Petre Cazacu, *Zece ani de la Unire. Moldova dintre Prut şi Nistru (1918-1928)*, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1992.

[3] Autoarea menţionează punctul de vedere al istoriografiei occidentale, potrivit căruia reformele agrare din Basarabia, Bucovina şi Transilvania au avut mai degrabă motivaţii de ordin politic şi social decât economic şi au vizat asigurarea independenţei economice a ţărănimii prin dezmembrarea marii proprietăţi, în scopul de a conferi o bază stabilă pentru noile regimuri politice; în ceea ce priveşte factorii care au determinat caracterul reformei agrare româneşti, aceştia sunt: tendinţele naţionaliste de redistribuire a pământului în favoarea naţiunii majoritare şi în detrimentul foştilor latifundiari de origine rusă şi maghiară; ideea egalităţii sociale, devenită importantă pentru ţărănimea perioadei războiului şi a revoluţiei ruse; tendinţele forţelor politice de a obţine suportul social masiv din partea ţărănimii; frica regimurilor politice de o eventuală extindere a revoluţiei bolşevice în Balcani.

[4] Svetlana Suveică, *op. cit.*, p. 48.

[5] *Ibidem*, p. 49.

complex de implementare a principiului, cu garantarea participării la viața politică a tuturor cetățenilor îndreptățiți. În ceea ce privește drepturile politice ale populației basarabene în momentul unirii, apoi în timpul legiferării reformei electorale, autoarea precizează pe bună dreptate că „România unificată a găsit în Basarabia dreptul de vot universal, decretat în 1917 de către organele de conducere locale după căderea Romanovilor şi proclamarea Republicii”[6].

Cu toate acestea, investigația pare marcată de stereotipiile istoriografiei româneşti, caracterizate prin tratament ştiințific incomplet, tributar abstractizării sau chiar neglijării unor repere importante ale istoriei Basarabiei dinaintea unirii cu România. În scrierile la care ne referim predomină prezentări triumfalist elogiatoare ale actului unirii, ale participării „masive” a basarabenilor la primele alegeri parlamentare din România Mare, ale simbolisticii electorale în Basarabia şi, în general, ale realizărilor din cei douăzeci şi doi de ani de politică şi administrație românească între Nistru şi Prut. De altfel, o implicare „masivă” (72,19% de votanți) a populației basarabene la alegerile parlamentare din anul 1919 – apreciată insistent de către contemporani şi de majoritatea istoricilor români drept cea mai bună dovadă a validării de către aceasta a actului Sfatului Țării – nici nu ar fi fost posibilă într-o regiune în care se înregistra „cel mai scăzut nivel al alfabetizării şi al conştiinței politice a cetățenilor”[7]. De asemenea, istoricii problematicii nu explică doza de interes a populației basarabene față de viața politică românească, obținută şi ca efect al constrângerii la exercitarea dreptului de vot, obligatoriu prin lege, şi materializată în timpul campaniilor electorale prin mobilizarea aparatului guvernamental central şi teritorial, care nu rareori a făcut uz de un complex arsenal propagandistic, cu devieri coercitive.

O cercetare obiectivă, care ar plasa situația din Basarabia anilor 1917-1918 în contextul orientărilor politico-sociale şi naționale progresiste din Rusia revoluțiilor (1905 şi 1917), ar clarifica definitiv faptul că la data de 27 martie 1918 viața social-politică din această provincie nu se afla deloc „la început de drum”[8]. Idealurile democratice ale celor mai largi drepturi şi libertăți naționale şi cetățeneşti (votul universal, implicarea activă a cetățenilor în sfera politică, dreptul popoarelor la autodeterminare, împroprietărirea țăranilor ş.a.), au fost lansate de revoluțiile ruseşti şi răspândite de mediile revoluționare şi naționaliste din Basarabia încă din perioada *Societății culturale moldoveneşti* din 1905. Promovate în rândul populației de Partidul Național Moldovenesc din 1917 şi de alte organizații politice, militar-revoluționare, profesionale, de masă etc., ele au fost validate în Sfatul Țării şi implementate prin adaptarea la realitățile şi specificul local de către guvernele Republicii Democratice Moldoveneşti la sfârşitul anului 1917[9].

[6] *Ibidem*, p. 55.
[7] *Ibidem*, p. 14 (*Cuvânt introductiv* al prof. univ. dr. Ion Agrigoroaiei).
[8] *Ibidem*.
[9] Cf. Octavian Dascăl, *Elitele politice din Basarabia (1918-1923)*, Universitatea din Bucureşti, 2004 (teză de doctorat nepublicată), p. 64-83.

Ca exemplificare a nivelului de evoluție atins la acea vreme, amintim că pentru prima dată în istoria Europei dreptul de vot al femeilor a fost oficializat în anul 1906 pe teritoriul Marelui cnezat al Finlandei, beneficiar al statutului de largă autonomie în cadrul imperiului rus, care concura astfel cele mai democratice legislații electorale (din SUA, Anglia, Noua Zeelandă, Australia, Norvegia, Danemarca). În restul teritoriului Rusiei, deci şi în gubernia basarabeană, femeile au primit drept de vot în anul 1917, când în Sfatul Țării a fost aleasă şi prima femeie deputat, Elena Alistar. Femeile din România Mare s-au bucurat de acest drept abia în anul 1939.

De asemenea, cu mult înaintea universalizării votului în România (*Decretul-Lege* nr. 3.042 din 14 noiembrie 1918), Guvernul Provizoriu al Rusiei, prin *Declarația* sa din 18 februarie/3 martie 1917, şi-a subordonat activitățile curente obiectivului alegerii Adunării Constituante şi a tuturor organelor autoadministrării locale „pe baza votului universal, egal, direct şi secret”[10], adoptând *Hotărârea privind Regulamentul alegerii Adunării Constituante*[11]. O noutate absolută în domeniu a fost şi acordarea acestui drept fundamental militarilor în vârstă de 18 ani. Convocarea organului suprem legislativ şi reprezentativ a fost una dintre principale lozinci ale Revoluției din februarie 1917, pentru acest obiectiv pronunțându-se atât Guvernul Provizoriu, cât şi toate partidele politice din Rusia, de la kadeți (Partidul Constituțional Democrat) până la eserii de stânga (Partidul Socialist Revoluționar) sau bolşevici, după preluarea puterii de către aceştia la 25 octombrie/7 noiembrie 1917.

Basarabiei i-au fost rezervate treisprezece locuri în Adunarea Constituantă, iar campania electorală a demarat în provincie în august 1917, odată cu sosirea de la Petrograd a grupului propagandiştilor basarabeni emisari ai Guvernului Provizoriu, în frunte cu I. Inculeț şi P. Erhan[12], cu scop declarat „de a lucra pentru Rusia, una şi nedespărțită, pentru adâncirea revoluției şi contra separatismului”[13]. Toate formațiunile politice şi organizațiile socioprofesionale din gubernie au luat parte activă la campania electorală: „s-au creat noi partide sau secții ale partidelor ruseşti, nu a fost partid cât de mic, care să nu-şi fi depus izvoade (liste electorale – n.n.)”[14]. Pe listele electorale ale circumscripției basarabene sunt înscrişi viitori deputați ai Sfatului Țării şi directori (miniştri) în guvernele Republicii Democratice Moldoveneşti, cunoscuți deputați şi miniştri

[10] Declarația Guvernului Provizoriu din 18 februarie (3 martie) 1917, *apud* http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5201.

[11] Vezi ГАРФ (Arhiva de Stat a Federației Ruse), Ф. 1779, Оп. 2, Д. 105 şi Biblioteca Prezidențială „B.N. Eltsyn”, *apud* http://www.prlib.ru/Lib/pages/item.aspx?itemid=816

[12] Ambii erau membri ai Partidului Socialist-Revoluționar şi, totodată, ai Sovietului Deputaților Muncitori şi Soldați din Petrograd, în al cărui Comitet Executiv, dominat de eseri până la bolşevizare (31 august/13 septembrie 1917), au activat în diverse perioade menşevicii N.S. Chheidze, F.I. Dan şi I.G. Țereteli, eserii A.F. Kerenski şi V.M. Cernov, bolşevicii L.D. Troțki, I.V. Stalin, G.E. Zinoviev, V.M. Molotov ş.a.

[13] Petre Cazacu, *op. cit.*, p. 187.

[14] Dimitrie Bogos, *La răspântie. Moldova dintre Prut şi Nistru în anii 1917-1918*, Chişinău, Tipografia „Glasul Țării”, 1924, p. 78-79.

în guvernele române ulterioare. În documentele ruseşti pot fi identificaţi deputaţii basarabeni ai Adunării Constituante: I.C. Inculeţ, P.V. Erhan, T.P. Cojocaru, T.M. Cotoros, V.M. Rudiev, I.V. Imas, M.L. Slonim – eseri, Sovietul Deputaţilor Ţărani, G.Ş. Lourieu – social-democrat, reprezentant al Bundului Evreiesc, S.D. Urusov – kadet. Majoritatea mandatelor rezervate guberniei Basarabia au fost adjudecate de eseri, al căror program politic va fi programul Republicii Democratice Moldoveneşti până la proclamarea independenţei acesteia la 24 ianuarie 1918: „Basarabia trebuie să rămână nedeslipită de Rusia, dar să aibă autonomie teritorială şi politică!"; „Întregul pământ să se ia şi să se dea fără plată tuturor sătenilor cari îl muncesc, iar împărţirea lui să se facă aici pe loc, în adunarea Basarabiei (Sfatul Ţării – n.n.), având ca temei adunarea întemeietoare a Rusiei despre această împărţire a pământului!"[15]

Un loc important în primul capitol este rezervat sistemului partidelor politice din Basarabia post-1918, configurat ca o consecinţă a votului universal, a modificării structurii proprietăţii şi a campaniei electorale din 1919. „Lupta pentru cucerirea electoratului basarabean"[16] a fost ţinta urmărită de clasa politică românească, iar campania electorală pentru alegerea primului Parlament al României Mari prin vot universal s-a derulat în condiţiile instabilităţii interne cauzate de dificultăţile economice de după război, de propaganda bolşevică, de incidentele armate româno-sovietice pe frontiera Nistrului. La acestea s-au adăugat impasurile ivite la Conferinţa de Pace de la Paris, din cauza poziţiei Puterilor Aliate, definite prin acceptarea punctului de vedere al cercurilor politice ruse din emigraţie cu privire la unirea Basarabiei cu România, fapt care a favorizat tergiversarea timp de peste doi ani a recunoaşterii actului Sfatului Ţării din 27 martie/9 aprilie 1918. Opinia S. Suveică este că alegerile parlamentare din noiembrie 1919, desfăşurate în baza votului universal, chiar fără participarea la vot a femeilor şi a militarilor, „au confirmat opţiunile unioniste ale electoratului basarabean"[17] şi că, prin exercitarea votului de către 72% dintre alegători, în contextul statutului internaţional incert al Basarabiei, aceste alegeri au îmbrăcat caracterul unui veritabil plebiscit[18]. Caracterul plebiscitar al scrutinului din 1919 a fost afirmat cu tărie de către contemporanii evenimentelor, de demersurile oficiale ale politicienilor, de publicaţii[19] şi numeroase articole de presă ale artizanilor unirii (I. Pelivan, I. Inculeţ, D. Ciugureanu, P. Gore, Ion Codreanu, S. Cujbă, Gh. Năstase), alături de istoricii români, însă problema plebiscitului, ca efect direct al unirii Basarabiei cu România, nu a constituit un subiect de interes profund pentru ultimii, astfel încât dezbaterea onestă a unirii încă se lasă aşteptată în istoriografia de pe cele două maluri ale Prutului.

[15] „Ardealul", nr. 7 din 12/25 noiembrie 1917.
[16] Svetlana Suveică, *op. cit*., p. 63.
[17] *Ibidem*, p. 61.
[18] *Ibidem*, p. 81.
[19] Paul Gore, *Plebiscitul în Basarabia*, Braşov, 1919; Ion Pelivan, *Chronologie de la Bessarabie depuis son annexion à la Russie (1812) jusqu'à la ratification de l'Union de la Bessarabie à la Roumanie par l'Assemblée Constituante de la Grand Roumanie (29 décembre 1919)*, Paris, Imprimérie des Arts et Sports, 1920.

Politica şi propaganda oficială românească au acreditat ideea „caracterului democratic şi plebiscitar" al documentelor de unire şi al adunărilor reprezentative de la Chişinău, Cernăuţi şi Alba Iulia, dar efectul scontat la Conferinţa de Pace de la Paris, cel puţin în cazul Basarabiei, nu a fost pe măsură. Adversarii unirii au contestat nu fără temei calitatea Sfatului Ţării de a se pronunţa asupra viitorului politic al Basarabiei şi, implicit, valoarea juridică a votului de la 27 martie 1918. Indiscutabil, Sfatul Ţării, ca organism revoluţionar, şi-a însuşit atribuţii în baza „dreptului revoluţiei" şi al popoarelor la autodeterminare, proclamat de revoluţie[20]. Nefiind însă ales prin votul întregii populaţii, ci în cadrul adunărilor delegaţilor tuturor organizaţiilor sociale şi naţionale (28 octombrie şi 21 noiembrie 1917), nu a avut un caracter democratic incontestabil. Acesta a şi fost, de altfel, motivul pentru care fruntaşii politici basarabeni au dat un caracter temporar Sfatului Ţării, „până când împrejurările ar fi îngăduit o nouă alegere, aşa cum ar fi dorit-o toţi"[21]. În concluzie, legitimitatea Sfatului Ţării corespunde statutului său de organism reprezentativ format din delegaţii instituţiilor şi organizaţiilor care jucau un anumit rol.

Complexitatea subiectului rezidă în: necesitatea clarificării drepturilor naţionale şi istorice asupra teritoriului dintre Nistru şi Prut, prin raportarea la principiile dreptului internaţional şi ale relaţiilor dintre state; autoritatea Sfatului Ţării de a decide în numele întregii populaţii soarta provinciei; semnificaţia adoptării actului unirii, în condiţiile prezenţei militare în teritoriul disputat a uneia dintre părţile interesate, România; unirea condiţionată, apoi renunţarea la condiţii; speculaţiile ambelor părţi pe tema sufragiului din noiembrie 1919; interesele şi jocurile politice externe ale României sau ale cercurilor ruse şi ale Marilor Puteri pe tema combaterii bolşevismului, în contextul intervenţiei militare a Antantei în Rusia Sovietică din anii 1918-1920.

Problematica a depăşit sfera comprehensivă a autoarei, cu excepţia câtorva precizări pe care le-a considerat necesare şi cu care suntem de acord, referitoare la următoarele aspecte: lansarea ideii plebiscitului basarabean la conferinţa păcii de către emigranţii ruşi din cadrul „Conferinţei Politice Ruse", alături de reprezentanţii nobilimii basarabene şi de fostul *Mareşal* al acesteia, A.N. Krupenski (autointitulat „Chef de la Délégation Bessarabienne à la Conférence de la Paix"[22]); poziţia *Consiliului celor 5* (miniştri de externe – n.n.); poziţia *pro* plebiscit exprimată de delegaţia americană; activitatea diplomatică împotriva plebiscitului a politicienilor basarabeni I. Pelivan, dr. D. Ciugureanu[23] ş.a.; implicarea guvernului sovietic, prin intermediul lui Christian Rakovski[24] ş.a. Nu poate fi

[20] *Декларация прав народов России. 2/15 ноября 1917 г.* (*Declaraţia drepturilor popoarelor Rusiei*), în *Декреты Советской Власти* (*Decretele Puterii Sovietice*), Москва, Государственное издательство политической литературы, 1957, p. 40-41.

[21] ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 14/f.a., f. 29.

[22] Vezi detaliat A.N. Kroupensky, *Deux ministres du Cabinet roumain. J. Incouletz et J. Pelivane*, Paris, 1920.

[23] Cf. Octavian Dascăl, *op. cit.*, p. 182-199.

[24] Vezi *Autobiografia* lui C. Rakovski, *apud* http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=110661; în perioada 1918-1923, C. Rakovski deţinea funcţii importante în aparatul de stat sovietic:

împărtăşită însă viziunea autoarei, în ton cu istoriografia românească, ce atribuie alegerilor parlamentare din 1919 un caracter plebiscitar.

Cele şase scrutine electorale din Basarabia primului deceniu interbelic nu poartă aprobarea populației pentru actul unirii, ci, mai degrabă, din cauza obligativității de exercitare a drepturilor electorale, ele au fost o formă de acceptare a *situației de fapt* – apartenența Basarabiei la România ca fapt împlinit – prin respectarea legilor țării şi participarea mai mult sau mai puțin activă la viața politică a statului. În spectrul juridic internațional al epocii, ca şi în prezent de altfel, *plebiscitul* sau *referendumul* sunt forme de consultare *prealabilă* şi *directă* a poporului, care urmează să se pronunțe prin „da" sau „nu" în situații extraordinare, cum ar fi adoptarea legilor sau hotărârilor de importanță majoră. Se face uz de plebiscit şi pentru a se stabili dacă o comunitate geopolitică consimte alipirea la un alt stat sau în cazul proclamării independenței unui teritoriu față de metropolă. Apartenența teritorială poate fi o interogare numai atunci când drepturile istorice şi etnice pot fi puse la îndoială; plebiscitul nu se desfăşoară în regiunile anexate prin încălcarea flagrantă a dreptului internațional şi nici în teritoriile colonizate cu alogeni, cu riscul încălcării drepturilor populației autohtone. Această convenție a fost respectată de către delegații „Conferinței politice ruse"[25] şi consfințită de către S.D. Sazonov (fost ministru de Externe al Rusiei în 1910-1916 şi ambasador al Guvernului Provizoriu la Londra), atunci când a propus desfăşurarea plebiscitului „în principal, în cele patru județe cu populație predominant moldovenească, astfel încât problema unirii Basarabiei cu România să fie rezolvată de către cea mai interesată parte a populației acesteia"[26]. Este oportună, totuşi, mențiunea că implementarea sistemului democrației plebiscitare, ca practică internațională de rezolvare a diferendelor teritoriale între state, se afla în stadiu incipient în anii Primului Război Mondial, iar delegația rusă, pledând în cadrul conferinței pentru plebiscit, se situa în avangardă. Metoda a fost folosită intens imediat după război în situația teritoriilor disputate, ca, de exemplu, în sudul Prusiei Orientale, în Silezia Superioară (stabilit prin Tratatul de Pace de la Versailles, plebiscitul s-a efectuat aici la 20 martie 1921), în Sleswigul de Nord sau Carinthia.

În esență, poziția formulată de cercurile politico-diplomatice ruse „albe" la conferința de pace s-a întemeiat pe considerentele conform cărora: Sfatul Țării

---

preşedinte al Colegiului Suprem Autonom pentru Combaterea Contrarevoluției în România şi Ucraina (precursor al CEKA în timpul efemerei Republici Sovietice din Odessa, ianuarie-martie 1918) şi, de asemenea, membru al Comitetului Executiv Central al Sovietelor Frontului Român, Mării Negre şi Regiunii Odessa (RUMCEROD), preşedinte al Sovietului Comisarilor Poporului al Republicii Sovietice Ucrainene, membru al Sovietului Militar-Revoluționar al Frontului de Sud, condus de M.V. Frunze.

[25] V. Zh. Tstvetkov, *Русское Политическое Совещание в Париже – международное представительство Белого движения. Основные черты внешнеполитического курса. Определение международного статуса белых режимов в 1918-1919 гг.* (*Conferința Politică Rusă din Paris – reprezentanța internațională a Mişcării „albe". Principalele trăsături ale politicii externe. Stabilirea statutului internațional al regimurilor „albe" în anii 1918-1919*), *apud* http://www.dk1868.ru/statii/Tstvetkov10.htm

[26] *Ibidem*.

nu reprezenta voința întregii populații basarabene, nu avea recunoaştere internațională, prin urmare nu se putea pronunța unilateral în problema unirii provinciei cu România, unirea „condiționată" proclamată de Sfatul Țării a avut un caracter temporar, deoarece la 27 noiembrie 1918 s-a renunțat la condițiile unirii, după care acest organ a fost dizolvat prin decret regal şi, cel mai important, hotărârea de unificare a fost adoptată fără participarea puterii interesate în problema Basarabiei, Rusia[27]. Potrivit lui S.D. Sazonov, actul unirii era contestabil în aspectul respectării atât a dreptului internațional, cât şi a dreptului administrativ, iar „soarta Basarabiei nu poate fi hotărâtă în absența organizării unui plebiscit prealabil, în primul rând în cele patru județe cu populație predominant moldovenească", şi este condiționată de „neamestecul total al administrației şi armatelor de ocupație românești", în scopul liberei exprimări a dorinței populației, ca act de dreptate elementară şi de autodeterminare[28].

Oportunitatea plebiscitului în Basarabia nu a putut fi demonstrată prin argumentul drepturilor istorice şi etnice incontestabile ale Rusiei asupra provinciei nici în perioada conferinței de pace, nici imediat după aceea, când diplomația sovietică şi-a însuşit teza plebiscitului, privată de recunoaşterea internațională a statului sovietic şi de vigoare militară. Atitudinea reală a URSS față de plebiscit putea fi desluşită într-o declarație a lui L. Troţki referitoare la propunerea occidentală de a îndepărta trupele sovietice din Georgia şi de a organiza acolo un plebiscit sub controlul unei comisii mixte alcătuite din socialişti şi comunişti, declarație care a definit această formă de consultare a poporului drept „capcană imperialistă de proastă calitate, sub steagul democrației şi al autodeterminării!"[29] De asemenea, atitudinea sovietică față de dreptul internațional şi angajamentele asumate prin tratatele încheiate între cele două războaie mondiale cu Țările Baltice, Polonia şi Finlanda a arătat că, în vara anului 1940, ar fi fost absolut inutile eventualele regrete pentru ratarea de către diplomația românească a unor momente istorice în relațiile româno-sovietice din 1918-1924[30], când Rusia Sovietică era „gata să semneze un tratat cu România în ceea ce priveşte recunoaşterea drepturilor româneşti asupra Basarabiei"[31].

Cu toate acestea, următoarele considerații istorice, intens speculate de către delegația rusă şi, ulterior, de diplomația sovietică, nu pot fi trecute cu vederea:

---

[27] *Ibidem*.

[28] С.Д. Сазонов (S.D. Sazonov), *Воспоминания* (*Amintiri*), Harvest, 2002, *apud* http://militera.lib.ru/memo/russian/sazonov_sd/11.html

[29] Л.Д. Троцкий (L.D. Trotsky), *Основные задачи революции* [*Principalele sarcini ale revoluției*], Москва, 1923, p. 310.

[30] V. Florin Constantiniu, *O şansă ratată în problema Basarabiei?*, în „Clipa. Magazinul actualității culturale românești", iunie, 2010, *apud* http://www.revistaclipa.com/3921/2010/06/repere-academice/o-sansa-ratata-n-problema-basarabiei

[31] Cf. М.И. Мельтюхов (M.I. Meltiuhov), *Бессарабский вопрос между мировыми войнами. 1917-1940* (*Problema Basarabiei între războaiele mondiale. 1917-1940*), Москва, Издательский дом „Вече", 2010.

1. Caracterul temporar al Sfatului Țării, conceput a dura „până la convocarea Adunării Constituante a Basarabiei”, după cum e prevăzut în *Proiectul organizării Ocârmuirii Basarabiei* în şapte puncte (adoptat de organul suprem al provinciei la 28 noiembrie/10 decembrie 1917)[32].

2. Prin Declarația din 2/14 decembrie 1917, Sfatul Țării a proclamat autonomia Basarabiei „ca membru cu drepturi depline în cuprinsul Republicii Democratice Federative Ruseşti”, preconizând „convocarea în cel mai scurt timp a Adunării Constituante a Republicii Democratice Moldoveneşti pe baza votului universal, egal, direct şi secret, pe baza sistemului proporțional”[33]. Adunarea Constituantă basarabeană nu a fost convocată niciodată.

3. Prin Declarația de independență a Republicii Moldoveneşti, votată de Sfatul Țării la 22 ianuarie/4 februarie 1918, competența cu privire la „legăturile de unire cu alte țări, dacă aceasta o va cere binele popoarelor republicii noastre”[34], revenea aceleiaşi Adunări Constituante.

4. Nu a existat un consens al clasei politice din Republica Moldovenească pentru ocuparea Basarabiei de către armata română la începutul anului 1918. În perioada 28 decembrie 1917/10 ianuarie 1918 – 13-14 ianuarie 1918, puterea politică şi militară din Basarabia a fost preluată de *Frontotdel* („Secția de front” a *Rumcerod*), organ militar-revoluționar bolşevic cu sediul la Iaşi[35], mutat la Chişinău la sfârşitul anului 1917. Sfatul Țării s-a scindat între deputații Blocului Moldovenesc (ale cărui şedințe, începând de la sfârşitul lui decembrie 1917, au devenit secrete) şi cei ai Fracției Țărăneşti împreună cu Grupul partidelor socialiste. În timp ce președintele Sfatului Țării (I. Inculeț) şi cel al Consiliului directorilor generali (P. Erhan) au întocmit telegrama de protest nr. 757/6/ 18 ianuarie 1918, validată cu ştampila „Comitetului Executiv al Sovietului Deputaților Muncitori, Soldați şi Țărani”, împotriva intrării trupelor române în Basarabia „ce amenință cu grozăviile războiului civil, care deja s-a început!”[36], un grup de opt deputați ai Blocului Moldovenesc, animați de I. Pelivan, a plecat pe căi ocolite la Iaşi pentru a grăbi venirea armatei române în Basarabia[37]. Interceptată de Blocul Moldovenesc, telegrama a rămas neexpediată.

5. Pentru a proclama unirea Basarabiei cu România, Sfatul Țării a preluat în prealabil (la 16/28 martie 1918) acest drept de la Adunarea Constituantă, unica abilitată de a se pronunța asupra viitorului politic al țării[38].

---

[32] „Cuvânt Moldovenesc”, nr. 109 din 3/15 decembrie 1917.

[33] ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniştri, dosar nr. 13/f.a., f. 12.

[34] „România Nouă”, nr. 9 din 27 ianuarie/9 februarie 1918; ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniştri, dosar nr. 13/f.a., f. 57-58.

[35] Faimosul „soviet de la Socola”, condus de S.G. Roşal, cel ce l-a eliberat din închisoare pe C. Rakovski.

[36] ANIC, fond Ion Pelivan (1876-1954), dosar nr. 448/f.a, f. 14.

[37] Interpelați de *Frontotdel*, I. Inculeț şi P. Erhan i-au făcut responsabili pentru decizia de a invita trupele române în Basarabia pe I. Pelivan, N.N. Bosie-Codreanu, Vl. Cristi, N. Secară, T. Ioncu ş.a. Întrucât unii dintre ei erau directori în Consiliul Directorilor Generali, P. Erhan a făgăduit *Frontotdel* demisiile acestora.

[38] Un procedeu similar, contestat vehement de opoziția parlamentară, a fost folosit de Ion I.C. Brătianu cu prilejul votării Constituției din 1923.

6. Abrogarea condiţiilor anexă ale documentului unirii de la 27 martie/ 9 aprilie 1918, „depăşite de timp şi de evenimente”, a fost înfăptuită la 27 noiembrie/9 decembrie 1918, prin votul a 92 de deputaţi ai Sfatului Ţării, în absenţa a 52 de deputaţi, inclusiv a opoziţiei[39]. Mobilul nemărturisit al anulării lor a fost acela că „va dispărea unul din principalii piloni pe care se sprijinea acţiunea politică a adversarilor unităţii româneşti”[40]. La Arhivele Naţionale ale României există câteva documente privind protestele împotriva abrogării condiţiilor unirii, exprimate de opoziţia parlamentară basarabeană din anul 1918 (Fracţia Ţărănească, Grupul partidelor socialiste, Grupul minorităţilor), precum şi de câţiva deputaţi din Blocul Moldovenesc: *Memorandumul* (nesemnat) din 1919-1920[41], expediat Conferinţei de Pace de la Paris; *Memoriul* semnat de 40 de deputaţi, printre care Vl. Cristi, N.N. Alexandri, T. Neaga, V. Cijevschi, E. Vizitiu ş.a., şi expediat Comitetului pentru Salvarea Basarabiei[42], cu sediul la Odessa, apoi Conferinţei de Pace[43]. Contemporanii evenimentelor i-au etichetat pe semnatarii memoriilor de protest drept „cozi de topor”[44], în timp ce, potrivit istoricilor din zilele noastre, aceştia nu ar fi fost „în măsură să perceapă la acea dată întreaga complexitate a chestiunii Basarabiei […], nici din punct de vedere psihologic nu erau pregătiţi să accepte dizolvarea Sfatului Ţării, în activitatea căruia investiseră energie şi speranţe”[45]. În 1924, anul Conferinţei româno-sovietice de la Viena, într-un discurs parlamentar despre administraţia românească a teritoriului din stânga Prutului, Pan Halippa sublinia că „există o chestiune a Basarabiei” şi că „problemele în acest sens sunt create nu numai de guvernul sovietic cu un zel demn de diplomaţia ţaristă, ci şi de regimul nostru de excepţiune, care a prefăcut provincia noastră răsăriteană într-un infern, în care bunul şi blândul nostru popor moldovenesc din Basarabia azi suferă şi sângerează mai rău decât sub regimul ţarist”[46]. La fel, într-un *Memoriu către Regele Ferdinand* <1923>[47], semnatarii – 22 de deputaţi şi senatori ai Partidului Ţărănesc Basarabean şi ţărăniştii dr. N. Lupu şi N. Costăchescu – atrăgeau regelui atenţia asupra pericolului real ca sovieticii să speculeze „exasperarea populaţiei basarabene”, „cu atât mai mult, în lipsa unui plebiscit formal în Basarabia”[48].

[39] ANIC, fond Pantelimon Halippa (1883-1979), dosar nr. 99/f.a., f. 32-33.

[40] *Ibidem*.

[41] ANIC, fond Paul Gore (1875-1927), dosar nr. 30/f.a., f. 1.

[42] В.Ж. Цветков (V. Zh. Tstvetkov), *Белое дело и аннексия Бессарабии. 1918-1919 гг.* (*Cauza „albă” şi anexarea Basarabiei. 1918-1919*), *apud* http://rusk.ru/vst.php?idar=42829

[43] ANIC, fond Pantelimon Halippa (1883-1979), dosar nr. 927/1934-1939, f. 3.

[44] Ion Pelivan, *I. Inculeţ şi Conferinţa de Pace de la Paris (1919-1920). Amintiri, observaţii şi scrisori*, Bucureşti, Tipografia ziarului „Universul”, 1940, p. 6.

[45] Gheorghe Cojocaru, *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, Bucureşti, Editura Semne, 1997, p. 98.

[46] Pantelimon Halippa, *O cuvântare ţinută în Parlamentul Ţării. Discuţia la Mesaj, Şedinţa din 28 noiembrie 1924*, Bucureşti, Imprimeria Statului, 1924, p. 71.

[47] Document nedatat.

[48] ANIC, fond Pantelimon Halippa (1883-1979), dosar nr. 116/f.a., f. 1.

În acelaşi timp, nu excludem că nemulţumirile autorilor memoriilor din anii 1919-1920 au avut şi o motivație cât se poate de practică, după cum rezultă dintr-un raport al comandantului Corpului 6 Armată român către Marele Cartier General (datat la 29 aprilie/12 mai 1918), din care redăm:

> Dar mai sunt câteva categorii de nemulţumiți, deşi mai mici, de care este necesar a reaminti, şi anume: membrii Sfatului Țării şi membrii fostului guvern al Republicii. Aceste persoane, ajunse într-o situație oarecum privilegiată şi dominantă din simpli țărani, învățători şi soldați (deputații cei mai simpli şi miniştri câțiva intelectuali), visau o republică independentă-federativă cu România sau cu Ucraina, după cum li s-ar fi părut mai bine. Cu câteva zile înainte de Unire, ei au încercat să trimită, ca să trateze cu Ucraina, o delegație din partea guvernului şi a Sfatului Țării, încercare care a fost zădărnicită de noi. Votările succesive de Unire cu România, proclamate de zemstve, prin grija armatei şi cu toate protestările guvernului Republicii şi [ale] Sfatului Țării, care amenința zemstvele cu darea în judecată, învesteau [sic!] încetul cu încetul citadela Sfatului Țării. Ştiindu-se aleşi într-o zi de revoluție şi proclamați deputați unii pe alții, le era teamă de rezoluțiile de Unire ale zemstvelor şi de o eventuală dizolvare a Sfatului Țării […]. La Bălți, Soroca şi Orhei se proclamase Unirea; la Bender, în loc de anexiune la Ucraina, cum doreau unii, s-a ales un consiliu favorabil Unirii, iar la Ismail şi Akkerman, ca şi la Chişinău, măsurile luate asigurau proclamarea Unirii prin zemstve. Ce putea reprezenta un asemenea Sfat al Țării, față de voința adunărilor naționale a zemstvelor! Pe lângă acest pericol, o intrigă latentă în guvern, care amenința situația naționaliştilor, produce hotărârea Blocului Moldovenesc de a proclama el Unirea, unii cu mulţumirile sufleteşti sincere, alții interesați şi în speranța beneficiilor ce urmau pentru ei din aceasta. Acum ei duc o luptă îndârjită pentru apărarea autonomiei, care, în fond, pentru majoritate, este apărarea situațiilor personale şi teama de a nu li se pierde în viitor[49].

În act figurează şi alte menţiuni (în special la punctul II: *Perioada ocupației militare a Basarabiei sub Republica Moldovenească. Luna martie 1918*), ce ilustrează adevăratul rol jucat de armata română în evenimentele din 1918: „Actul Unirii din 27 martie, votat de Sfatul Țării, se datorează într-o mare măsură acțiunii armatei române […]”[50].

Conchidem că problema despre „cine şi cum a făurit Unirea Basarabiei” rămâne deschisă, subiect de reflecții ştiințifice obiective pentru istorici. În orice caz, Unirea a fost proclamată mai întâi în cadrul adunărilor celor trei zemstve județene care au adoptat moțiuni semnate de către marii proprietari, astfel că la 27 martie Sfatul Țării nu a făcut altceva decât să consfințească aceste voturi. Unirea Basarabiei – medita la 10 ani de la evenimente Paul Gore – „a fost zămislită şi pregătită de Partidul Național Moldovenesc din 1917 şi realizată de armata română. Rolul Sfatului Țării n-a fost deloc acesta despre care se aude, el a fost numai un mic şi slab instrument al împrejurărilor. Istoria nepărtinitoare va arăta aceasta”[51] Unirea cu România a reprezentat, de fapt, o soluție pentru

[49] Vezi AMR, fond Microfilme, r. F II 1.2510, c. 282-291.
[50] *Ibidem*.
[51] „Din trecutul nostru”, IV (1934), nr. 31-34 (aprilie-iulie), p. 113-114.

prezervarea intereselor generale de moment ale populaţiei majoritare româneşti din teritoriul dintre Prut şi Nistru. Este puţin probabil că dacă votul Sfatului Ţării ar fi fost altul, România şi-ar fi retras trupele dintr-un spate al frontului sigur şi relativ pacificat, iar Basarabia ar fi putut să-şi consolideze statutul de independenţă fără să fi cunoscut ameninţările generate de războiul civil rus.

Nu în ultimul rând, subiectul plebiscitului la conferinţa de pace şi, în general, relaţiile româno-sovietice în întreaga perioadă interbelică s-au complicat prin semnarea la 5-9 martie 1918 de către A. Averescu şi C. Rakovski[52] a *Protocolului privind lichidarea conflictului româno-sovietic*, care prevedea, la punctul 1, evacuarea într-un termen de două luni a trupelor române din Basarabia, mai puţin a zece mii de oameni pentru paza depozitelor şi a căilor ferate[53]. Protocolul nu a fost adus la îndeplinire, deoarece reluarea ofensivei germano-austro-ungare în Ucraina a lichidat puterea sovietică, iar Sfatul Ţării a proclamat unirea Basarabiei, însă partea sovietică a făcut uz de acest document din raţiuni propagandistice, dându-l drept exemplu de neîndeplinire din partea României a obligaţiilor stipulate prin tratate. Iată cum sintetiza C. Rakovski, în 1926, viziunea sovietică asupra problemei:

> Circumstanţele în care România a anexat Basarabia sunt bine cunoscute. Rusia, este de asemenea bine ştiut, nu a fost niciodată consultată în privinţa destinului fostei sale provincii. În martie 1918, premierul guvernului român, generalul Averescu, care acum este din nou la putere, a semnat un tratat cu prezentul autor, ca reprezentant al guvernului sovietic, obligând România să evacueze Basarabia în două luni. Profitând ulterior de faptul că germanii ocupaseră o parte a teritoriului nostru, şi de sprijinul german din momentul în care generalul Mackensen ocupa România, şi totodată de şovăiala aliaţilor în sprijinirea coaliţiei lor prin cedarea Basarabiei către România, românii s-au autoproclamat stăpânii Basarabiei. Ne amintim că Statele Unite nu au recunoscut niciodată acest act de violenţă. Politica guvernului sovietic privind problema basarabeană ar trebui să aparţină Uniunii Sovietice, deşi această fostă provincie turcească avea doar 200.000 de locuitori în perioada în care Rusia a cucerit-o şi avea 3.000.000 de locuitori în perioada în care a fost anexată de România, căreia nu a aparţinut niciodată. Dar am solicitat la Conferinţa de la Viena dintre România şi noi din 1924, şi suntem îndreptăţiţi să solicităm, ca însăşi populaţia Basarabiei să fie consultată. România respinge un plebiscit. Poporului Basarabiei, care a fost de partea aliaţilor, i se refuză drepturile pe care aliaţii le-au acordat Germaniei în problema Sileziei de Sus. Desigur, un plebiscit ar trebui să fie organizat în condiţiile de garantare a autenticităţii lui. Armata română şi oficialii ar trebui să părăsească Basarabia[54].

Guvernele României au subevaluat *Acordul Averescu-Rakovski*, negându-i valoarea politico-juridică şi declarând că a fost semnat într-un moment dificil

[52] Christian Rakovsky, *The Foreign Policy of Soviet Russia* (extracts), July, 1926, *apud* http://www.marxists.org/archive/rakovsky/1926/07/forpolicy.htm

[53] La 7/19 februarie 1918, trupele române au ocupat oraşul Bender şi au trecut Nistrul a doua zi, dar au fost respinse de contraofensiva Armatei Speciale a Republicii Sovietice din Odessa: la 8/20 februarie 1918 încep tratativele de pace între România şi Rusia Sovietică.

[54] Christian Rakovsky, *op. cit.*, *apud* http://www.marxists.org/archive/rakovsky/1926/07/forpolicy.htm

pentru țară, că nu era vorba decât de un simplu acord militar (ori tehnic!), contradictoriu în prevederile lui etc.[55]. Realitatea rămâne, însă, aceeaşi: premierul român a consimțit retragerea trupelor sale din Basarabia printr-un tratat internațional, nici măcar neclar ori discutabil în prevederile sale, aşa cum e prezentat de istoricii români, act care, fără exagerări, echivalează practic cu recunoaşterea diplomatică indirectă a statului sovietic de către România (prima dintre țările Antantei). Semnarea acordului de către România a constituit, de altfel, baza nevalidării actului Sfatului Țării de către Rusia Sovietică, ulterior URSS.

Al doilea capitol al cărții tratează implementarea reformei agrare în Basarabia, măsură care constituie, din punctul nostru de vedere, cea mai importantă componentă a modernizării provinciei în primul deceniu interbelic. Capitolul este structurat într-o succesiune logică clară şi argumentată în subcapitole referitoare la realitățile şi trăsăturile reformei agrare din Basarabia: reflectarea conceptului de proprietate în legislația agrară de după 1918, instituțiile de aplicare a reformei şi caracteristicile distincte ale exproprierii în teritoriul dintre Nistru şi Prut, comparativ cu celelalte provincii, desfăşurarea propriu-zisă a lucrărilor de împroprietărire şi, esențial, urmările şi consecințele reformei agrare din Basarabia. Autoarea conceptualizează dreptul de proprietate, „sacru şi inviolabil", analizează factorii care au determinat evoluția dezbaterilor teoretice privind rolul agriculturii în modernizarea societății şi a reglementării juridice a proprietății în spațiul românesc, vădind asimilarea bogatei literaturi de specialitate occidentale şi româneşti. Reținem caracteristicile principale ale reformei agrare din Basarabia: natura revoluționară a legislației agrare, elaborate de Sfatul Țării prin concursul şi „corecturile" legislative sau pur tehnice, efectuate de către specialiştii Ministerului Agriculturii de la centru şi caracterul radical al reformei, determinat de deficitul de pământ şi de precaritatea socio-economică a țărănimii basarabene, provocată de eşecul rezolvării problemei țărăneşti prin reformele agrare ruseşti de la mijlocul secolului al XIX-lea, din 1906 şi 1917.

Agricultura basarabeană, practicată cu mijloace rudimentare în ajunul unirii, se afla în stadiu de degradare în urma violentelor mişcări de acaparare a pământurilor marii proprietăți (rezultatul aplicării anarhice a lozincilor de genul „Pământ – țăranilor!"), fiind privată de legislația agrară ce ar fi trebuit să fie adoptată de către Adunarea Constituantă a Rusiei. În 1917-1918, clasa politică basarabeană revoluționară a cerut lichidarea oricărei forme de proprietate asupra pământului, după cum se poate lămuri din declarațiile privind autonomia şi independența Republicii Democratice Moldoveneşti. Dacă inițial elita politică a provinciei a preluat de la congresele țăreneşti principiul trecerii fără despăgubire a terenurilor, apelor şi pădurilor în mâinile țăranilor, ulterior această metodă intransigentă a fost înlocuită cu una mai realistă, care a stabilit compromisul între țărănime şi marii proprietari, după cum se reflectă în *Instrucția Sfatului Țării*

[55] Surprinzător, textul în limba română al actului nu se mai găseşte astăzi în Arhivele Diplomatice.

din 21 februarie/5 martie 1918[56]. Cu toate acestea, documentul nu a oferit o reglementare juridică a structurii proprietății. Consolidarea concepției de reformă agrară şi a obiectivelor acesteia a avut loc abia după unire, în cadrul celor 72 de şedinţe ale *Comisiei Agrare* a Sfatului Țării[57] cu participarea tuturor partidelor şi grupărilor parlamentare basarabene şi a experților guvernului român (C. Filipescu, G. Munteanu-Murgoci, Gh. Ionescu-Şişesti ş.a.). În toamna anului 1918, Comisia Agrară basarabeană şi-a definitivat lucrările, iar intervențiile operate în conținutul proiectului basarabean[58] de către comisia similară din Iaşi, cea care pregătea reforma agrară în Vechiul Regat, au fost nesemnificative, exceptând, desigur, după cum subliniază şi S. Suveică, respingerea definitivă a ideii de „socializare a pământului”[59]. În ceea ce priveşte minimumul de 100 ha al lotului lăsat proprietarilor după expropriere, precizăm că propunerea inițială a comisiei prezidate de Vl. Țiganco, apoi de A. Crihan[60], susținută de ministrul Basarabiei I. Inculeț (nu însă şi de comisia de la Iaşi şi de guvernul A. Văitoianu), a avansat cuantumul de 50 ha, cu argumentul insuficienței pământului necesar împroprietăririi țărănimii autohtone româneşti, care „are pământ puțin sau nu are deloc, pe când proprietarii mijlocii sunt în mare parte străini”[61].

Marele câştigător al reformei agrare basarabene a fost statul român, iar autoarea aduce în acest sens dovezi documentare. Statul a redus în Basarabia lotul individual de împroprietărire de până la 6 ha, prevăzut de lege, însuşindu-şi astfel întinsele domenii aflate anterior în posesia băncilor şi a statului rus, precum şi apele, suprafețele necultivabile, subsolul, pe care le-a constituit în fondul său de rezervă de 24,4%[62]. În condițiile lipsei acute de suprafețe cultivabile şi ale densității mari a populației, statul a împroprietărit în anul 1923 categorii privilegiate de cetățeni pentru serviciile politice şi electorale aduse guvernului (în special, pentru contribuția la elaborarea legii agrare basarabene): funcționari publici, ofițeri, politicieni[63]. În fapt, în anul 1918 în Basarabia începe să se constituie o adevărată „meritocrație”. Un deceniu mai târziu, statul român a înzestrat cu pământ pe foştii deputați ai Sfatului Țării – votanți ai unirii la 27 martie 1918 – şi pe directorii din Consiliile Directorilor Generali din 1917-1918[64]. Mulți dintre cei care şi-au adus contribuția la legiferarea legii

[56] ANIC, fond Pantelimon Halippa (1883-1979), dosar nr. 49/f.a., f. 1.

[57] „Sfatul Țării”, nr. 41 din 23 mai 1918.

[58] Proiectul Legii de reformă agrară în Basarabia a fost adoptat în unanimitate de 17 voturi în ultima şedință a Comisiei Agrare din 18/27 noiembrie 1918, iar legiferarea reformei agrare basarabene a avut loc în sesiunea parlamentară din 1919-1920.

[59] Svetlana Suveică, *op. cit.*, p. 141.

[60] ANIC, fond Pantelimon Halippa (1883-1979), dosar nr. 39/1918, f. 1.

[61] *Ibidem*, dosar nr. 38/1918, f. 298.

[62] Vezi Ion Țurcanu, *Relații agrare din Basarabia în anii 1918-1940*, Chişinău, Editura Universitas, 1991.

[63] „Viața Basarabiei”, III, nr. 18 din 20 decembrie 1923; vezi şi „Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților”, nr. 27 din 10 decembrie 1923, p. 485-486, 487-488.

[64] Cei îndreptățiți (pe baza unei „liste” întocmite de Ministerul Agriculturii şi Domeniilor) prin Legea pentru împroprietărirea foştilor deputați ai Sfatului Țării, precum şi a foştilor membri ai guvernelor autonome ale Basarabiei, cari au înfăptuit Unirea Basarabiei cu țara mumă, au fost

agrare au deținut în trecut şi calitatea de deputat al Sfatului Țării sau de Director General, astfel că au fost împroprietăriți de două ori. Legea la care ne referim a primit corecturi în anul 1933, cauzate de scăpările birocratice din 1927-1928 în ceea ce priveşte lista persoanelor cu „merite naționale" la 1918. Ca rezultat al acestor împroprietăriri şi, mai ales, al încălcării prevederilor legii agrare de către Ministerul Agriculturii şi „Casa Noastră", marea proprietate nu a dispărut din Basarabia în anii 1918-1923, dimpotrivă, au apărut noi proprietari ai peste 100 ha, mergând până la 500-600 ha[65]. În acelaşi timp, cei mai nemulțumiți de rezultatele împroprietăririi ori de procedura de expropriere au fost proprietarii alogeni, în special ruşi, şi supuşii străini, după cum mărturisesc numeroasele procese intentate împotriva statului român, cu ecou nefavorabil la Conferința de Pace de la Paris. Criticile aduse reformei agrare în primul deceniu interbelic au fost focalizate, în opinia S. Suveică, „nu atât la adresa legiuitorului sau a funcționarului care a pus în aplicare reforma, cât, mai ales, a guvernelor care s-au perindat după Unire, nefiind în stare să promoveze o politică agrară consecventă, în scopul susținerii pe toate căile a proprietarului aflat în dificultate"[66]. Marea problemă a țăranilor era onorarea obligației financiare impuse prin lege pentru achitarea pământului revenit în urma împroprietăririi, statul renunțând treptat la subvenționarea a 25% din prețul terenului expropriat. Mecanizarea agriculturii, etapă absolut necesară pentru realizarea surplusului de produse agricole, „a înregistrat progrese modeste, iar accesul la creditele individuale era o altă problemă, ce se afla în strânsă legătură cu asigurarea viabilității gospodăriei individuale"[67].

Ultimul capitol abordează contextualizat domeniul deosebit de controversat în epocă: modernizarea vieții administrative a Basarabiei prin legiferarea şi punerea în aplicare a principiului descentralizării administrative. Polemicile iscate atât în sânul clasei politice româneşti de la putere sau din opoziție, precum şi în rândul specialiştilor în drept administrativ şi constituțional, ale politologilor, sociologilor, reprezintă dovada permanentei preocupări politice, intelectuale şi ştiințifice, extinse cu mult în afara mediului dezbaterilor parlamentare. Din păcate, nu acelaşi viu şi imparțial interes e manifestat de către istoricii români din zilele noastre, ale căror cercetări fragmentare şi nesistematice se soldează cu interpretări şi concluzii unilaterale sau evazive, afectate nu de puține ori de tendința subiectivă de a justifica acțiunile, deciziile ori neîmplinirile politicii oficiale în Basarabia, sau de intenția îmbunătățirii imaginii statului român.

Dezideratul reformei administrative româneşti de după 1918 a fost, în gândirea autoarei, unificarea şi integrarea provinciilor alipite şi modernizarea

împroprietăriți (după achitarea prețului integral de răscumparare), la preț de expropriere, cu câte 50 ha de pământ cultivabil din rezervele Statului din Basarabia (cf. MOf, nr. 74 din 31 martie 1928).

[65] „Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților", nr. 27 din 10 decembrie 1923, p. 486-488.

[66] Svetlana Suveică, *op. cit.*, p. 191.

[67] *Ibidem*, p. 183-184.

structurilor şi serviciilor administrative la nivel central şi local, ceea ce a implicat „efectuarea unor transformări la nivel instituțional şi al resurselor umane, o restructurare a relației dintre stat şi funcționari şi a relației dintre corpul de funcționari şi cetățeni”[68]. S. Suveică plasează evoluțiile teritorial-administrative româneşti din primul deceniu interbelic în două etape cronologice de bază:

– 1918-1925, perioadă ce include statutul de provincie autonomă a Basarabiei în cadrul României; ulterior, după abrogarea autonomiei, s-au păstrat unele particularități administrative locale, eliminate treptat până în anul 1925 prin transferul competențelor organului de autoadministrare locală (*земство*, *zemstvo*) către organele provizorii create după unire. În acelaşi interval se înscrie şi legiferarea prin noua Constituție a principiului descentralizării, succedată de legile privind Statutul funcționarilor publici (1923) şi unificarea administrativă (1925);

– 1925-1938, când administrația românească a evoluat de la descentralizare (*Legea pentru unificarea administrativă* din 1925, apoi *Legea pentru organizarea administrației locale* din 1929) către centralizarea administrativă (de la începutul anilor ’30 până la Constituția din 1938).

Periodizarea propusă mai sus suportă unele amendamente. Mai întâi, în noile provincii statul român nu a promovat între 1918-1925 o politică *efectivă* şi consecventă de descentralizare. Consacrând prin Constituția din 1923 descentralizarea administrativă, el a aplicat de fapt metode centralizatoare, necesare până la un anumit punct procesului de integrare a provinciilor. Nu descentralizarea, ci unificarea administrativă a celor trei provincii, efectuată prin simpla extindere a legilor şi a aşezămintelor teritorial-administrative din Vechiul Regat, a fost obiectivul primordial al politicii româneşti în domeniu în primii şapte ani de după unire. Legislația administrativă unică din 1925-1929 a preluat foarte puțin din tradițiile şi experiența austro-ungare, aplicate Bucovinei şi Transilvaniei, şi nimic din sistemul administrativ-juridic rus, în cazul Basarabiei. Constituția din 1923 a avut un caracter explicit centralizator, declarând România „stat național unitar şi indivizibil”, al cărui teritoriu a fost împărțit în județe şi comune[69]. În consecință, chiar din Constituție putea fi dedusă nuanța provizorie a descentralizării, orientată strict spre consolidarea unității statale. Mai mult, precum remarcă şi autoarea, formularea din art. 5 (cu privire la împărțirea județelor în plăşi şi a plăşilor în sectoare, fără statut de persoane juridice, „pentru înlesnirea controlului <statului>, supravegherea aplicării legilor şi buna îndrumare a administrației”) din Legea pentru unificarea administrativă din 1925[70] a avut un scop centralist „evident şi explicit”[71].

Admițând că autonomia implică descentralizarea administrativă, care presupune divizarea funcțiilor executive între stat şi colectivitățile locale,

[68] *Ibidem*, p. 193 ş.u.

[69] MOf, nr. 282 din 29 martie 1923.

[70] Legea pentru unificarea administrativă din 1925 a fost publicată în MOf nr. 128 din 14 iunie 1925.

[71] Svetlana Suveică, *op. cit*., p. 200.

reprezentate de persoane alese democratic în organele autoadministrării locale, considerăm că *Declarația Sfatului Țării* din 27 martie 1918 a constituit punctul de plecare, adevăratul program al elitei politice basarabene pentru modernizarea administrativă a provinciei. Cele zece condiții ale unirii prezintă aproape tot atâtea funcții ale descentralizării: Basarabia își va păstra autonomia provincială, având administrație proprie şi un Sfat al Țării, „ales pe viitor prin vot universal, egal, direct şi secret, ca organ împlinitor" cu atribuții în votarea bugetelor locale, în controlul organelor zemstvelor şi oraşelor şi în numirea tuturor funcționarilor administrației locale[72]; recrutarea armatei se va face pe baze teritoriale; legile în vigoare şi organizația locală bazată pe zemstve rămân în vigoare „în redacția de pe urmă a Guvernului Provizoriu şi vor putea fi schimbate de Parlamentul României, cu participarea la lucrările lui a reprezentanților Basarabiei"[73].

În vara anului 1918, cu mult înaintea abrogării autonomiei Basarabiei, factorii politici locali au realizat că guvernul de la Bucureşti a început să încalce condițiile stipulate de actul unirii, intervenind în problemele legate de administrația locală. Practic, sub pretextul înlăturării pericolului pe care l-ar prezenta la adresa intereselor sale „dubla administrare" (centrală şi locală – n.n.) existentă în Basarabia în virtutea statutului de autonomie, precum şi în scopul urgentării unificării administrative, statul a instituit controlul administrativ, asumându-şi sarcina administrării şi realizării funcției executive prin organe administrative proprii, subordonate principiului puterii ierarhice. Astfel, în cadrul unei şedințe a Consiliului de Miniştri din 13/26 iunie 1918, a fost creată instituția *Comisariatului General pentru Basarabia*, condusă de gen. A. Văitoianu în calitate de Comisar General al Guvernului în Basarabia[74]. Guvernul şi-a motivat decizia prin „nevoia normalizării raporturilor dintre autoritățile civile şi militare din Basarabia" şi prin „evoluția evenimentelor din ultimul timp"[75]. Atribuțiile Comisarului General, fixate printr-un *Jurnal* al Consiliului de Miniştri, erau evident la polul opus descentralizării, întrucât efectua, prin ordonanțe cu putere de lege, administrarea Basarabiei „prin directorii existenți sau prin cei pe care i-ar înlocui", numea funcționarii inferiori „numai la propunerea departamentelor respective", delibera cu preşedintele Sfatului Țării „pentru chestiunile mari de organizație"[76]. Organizarea acestei instituții, ca o expresie în primul rând a factorilor externi, datorită căreia Guvernul administra provincia prin trimisul său nemijlocit, nu a fost înțeleasă nici de către populația provinciei, mai ales că inițial acest comisar general era desemnat prin termenul de „guvernator". Până în toamna anului 1918, formele autoadministrării locale

[72] ANIC, fond Preşedinția Consiliului de Miniştri, dosar nr. 1/1918, f. 1.
[73] *Ibidem*, dosar nr. 14/1918, f. 59.
[74] Idem, fond Vasile Ghenzul (1885-1970), dosar nr. 35/1918, f. 1.
[75] Se avea în vedere imperativul îndeplinirii obligațiilor României față de Puterile Centrale, conform tratatului semnat cu acestea la 27 aprilie/17 mai 1918; vezi idem, fond Preşedinția Consiliului de Miniştri, dosar nr. 30/1918, f. 1.
[76] MOf, nr. 60 din 15/28 iunie 1918.

au fost înlocuite cu comisii interimare numite prin decrete regale: Duma Chişinăului (4/17 septembrie 1918), consiliile comunale (*upravele*) urbane Ismail, Bolgrad, Reni şi Chilia (6/19 septembrie 1918), Zemstva gubernială (4/17 octombrie 1918). În paralel, au fost instituite organele de ordine publică (Brigada a III-a de jandarmi, cu sedii la Chişinău şi Cetatea Albă), a fost declarată starea de asediu şi introdusă cenzura. La 11/24 decembrie 1918, ca urmare a oficializării unirii necondiționate, guvernul Ion I.C. Brătianu a decis desființarea Comisariatului General al Basarabiei prin împărțirea rolurilor între comandantul Corpului V Armată şi ministrul delegat al Guvernului în Basarabia, dr. D. Ciugureanu[77]. Printr-un decret semnat în aceeaşi zi erau fixate structura şi obligațiile administrației provinciei, conform cărora directoratele îşi continuau funcționarea, dar directorii erau fie „numiți prin decrete regale", fie „delegați de miniştrii departamentelor respective" de la Bucureşti[78], ceea ce se traduce, evident, prin centralizare administrativă intensificată. Comisariatul General a fost înlocuit cu „Ministerul Basarabiei", condus de dr. D. Ciugureanu, (ministru-delegat al Guvernului „însărcinat cu administrarea Basarabiei"), în timp ce I. Inculeț rămânea doar reprezentant al provinciei în capitala țării. Ideea vehiculată printre politicienii basarabeni, potrivit căreia interesele majore ale populației cereau ca reşedința „Ministrului Basarabiei" să fie la Chişinău şi nu la Bucureşti, nu a avut aderență la centru.

Deşi primele măsuri cu rol centralizator au fost întreprinse de guvernul Al. Vaida-Voievod (1 decembrie 1919 – 13 martie 1920), cu predilecție guvernul Al. Averescu (13 martie 1920 – 16 decembrie 1921) şi-a programat ferm lichidarea regionalismului în guvernare, consolidarea controlului autorității centrale şi începerea acțiunilor sistematice în scopul unificării administrative. Prin decret regal au fost desființate Directoratele din Basarabia, Secretariatele de serviciu din Bucovina şi Consiliul Dirigent din Transilvania. Totodată, s-a format *Comisia centrală de unificare şi decongestionare a organismelor administrative din provinciile unite* de pe lângă Consiliul de Miniştri, prezidată chiar de preşedintele acestuia, gen. Al. Averescu. Reprezentant al Basarabiei în Comisia centrală de unificare a fost desemnat S. Niță, şeful Partidului Poporului din Basarabia şi Ministru al Basarabiei[79]. Figuri reprezentative în peisajul politic basarabean conturat după câştigarea alegerilor parlamentare din aprilie 1920 de către Partidul Poporului[80] au fost: inspectorul general administrativ (gen. N. Schina), comandantul Militar al Basarabiei (gen. I. Popovici), ajutați de nouă prefecți de județe, nouă secretari generali (foşti directori), secondați de nouă delegați ai ministerelor centrale cu atribuții de consilieri tehnici, toți averescani; secretarii generali, la rândul lor, delegau pe lângă ministerele centrale câte un

[77] „Sfatul Țării", nr. 205 din 16/29 decembrie 1918.
[78] MOf, nr. 211 din 12/25 decembrie 1918.
[79] Idem, nr. 7 din 9 aprilie 1919.
[80] Filiala din Basarabia a Partidului Poporului a preluat conducerea secretariatelor generale (până la 4 aprilie 1920, directorate generale) şi a instituțiilor administrative locale.

funcționar „pentru simplificarea lucrului şi deplina cunoaştere a măsurilor adoptate de ambele părți”[81].

Desființarea rapidă a directoratelor basarabene – cu excepția celui de Interne, menținut până în anul 1923 – şi înlocuirea lor cu Secretariate Generale (cinci la număr, începând din 4 iunie 1920), numirea consilierilor tehnici din Vechiul Regat, precum şi a inspectorului general administrativ, sunt măsuri criticate de opoziția parlamentară basarabeană şi chiar de gruparea basarabeană a partidului de guvernământ. Într-o şedință a Adunării Deputaților, I. Pelivan rostea:

> Noi am crezut că naționalizarea Basarabiei poate să se facă numai treptat, că trebuie să treacă o epocă întreagă, de tranziție şi că numai aşa se va putea face unificarea definitivă […]. Administrația a devenit un haos: nu mai ştie lumea cine este în fruntea administrației basarabene, dacă este dl General Schina, inspector administrativ, sau dacă este dl Ministru Niță? Unii spun că nu este nici unul, nici altul, ci dl General Popovici […][82].

Aceeaşi opoziție față de decizia de desființare a zemstvelor sau de transferare a secretariatelor generale la Bucureşti, atestată documentar, s-a înregistrat şi în toamna anului 1920. Criticile îndreptățite îşi aveau explicația în ritmul alert al lucrărilor Comisiei centrale de unificare, care a favorizat apariția unor situații de confuzie în activitatea comisiilor regionale. O reflectare amplă în presă a înregistrat la începutul anului 1921 episodul crizei interne din filiala basarabeană a Partidului Poporului, prilejuit de numirea a secretarului Internelor, D. Bogos, în fruntea comisiei regionale de unificare şi decongestionare (12 martie 1921). Evenimentul a acutizat conflictul mai vechi dintre acesta şi ministrul Basarabiei, S. Niță, deoarece, după cum se relata în oficiosul „Steaua” al Partidului Poporului, „Bogos a luat toate însărcinările fără să fie Ministru, lăsând în schimb pe dl Niță Ministru fără… însărcinări”[83].

Acestea au fost, credem, trăsăturile esențiale ale evoluției vieții administrative basarabene din 1918-1925, până la intrarea în vigoare a legii corespunzătoare. Descentralizarea, ca formă superioară de administrație, a existat în Basarabia doar în anii în care această provincie s-a bucurat de statutul de autonomie, însă, din păcate, cartea S. Suveică parcurge rapid şi evaziv această perioadă importantă a istoriei Basarabiei şi reduce ideea autonomiei la una „speculativă pentru forțele care se opuneau consolidării Unirii”[84]. Abrogând autonomia în noiembrie 1918, guvernele româneşti au continuat dizolvarea specificității administrative regionale şi numai în paralel, în contextul amplelor polemici pe tema adoptării noii Constituții, inițiate în anul 1922, au adoptat descentralizarea ca obiectiv al politicii de stat, lansată prin Constituție, apoi

[81] Gheorghe Cojocaru, *op. cit.*, p. 71.

[82] Ion Pelivan, *Discurs ținut în Şedința Camerei dela 9 şi 10 iulie 1920 cu ocaziunea discuțiunii proiectului de răspuns la Mesaj*, Bucureşti, Imprimeria Statului, p. 40-42.

[83] „Steaua”, nr. 106 din 19 martie 1921; vezi şi nr. 109 din 22 martie 1923, nr. 115 din 27 martie 1923 şi nr. 125 din 12 aprilie 1921.

[84] Svetlana Suveică, *op. cit.*, p. 199.

aprofundată prin acte normative speciale (*Legea pentru statutul funcţionarilor publici* şi *Legea pentru unificarea administrativă*).

Lucrarea consumă un spaţiu generos în comentarea *zemstvei* basarabene din perioada (1918-1925). Sunt remarcabile bogăţia informaţiilor referitoare la istoria acestui organ de autoconducere în epoca liberalismului rus de după Războiul Crimeei şi precizia descrierilor structurii şi rolului zemstvei basarabene în epoca ţaristă. Conţinutul nu pune însă în evidenţă aspectele pozitive ale existenţei şi funcţionării zemstvelor din Basarabia până la unirea cu România, semnalabile prin consistenţa situaţiei materiale acumulate şi folosite exclusiv în beneficiul populaţiei, sau prin contribuţia la dezvoltarea culturii şi identităţii naţionale a românilor basarabeni[85]. Pe de altă parte, investigaţia se axează pe reflectarea analizelor teoretice ale vremii pe tema oportunităţii păstrării zemstvei, iar desfiinţarea treptată, cu etape de românizare şi naţionalizare a acestei instituţii de administrare locală, „conservatoare, chiar reacţionară" este prezentată ca mare realizare a politicii administrative româneşti din primii cinci ani de după unire[86].

De asemenea, amplele linii de gândire din perioada 1923-1925 referitoare la descentralizare sunt detaliat inventariate în cartea S. Suveică, însă nu de acelaşi tratament se bucură punctul de vedere argumentat al reprezentanţilor provinciilor unite din opoziţia parlamentară (1922-1926), în legătură cu demersul de importare a instituţiilor administrative, în general a formelor de organizare româneşti, considerate inferioare celor deja existente în provincii şi dovedit utile. Partidul Naţional Liberal a câştigat alegerile parlamentare din martie 1922, conferind parlamentului nou ales caracterul de Adunare Naţională Constituantă împotriva prevederilor constituţionale. Din adaptarea legii fundamentale a statului, PNL îşi făcuse o intenţie declarată, iar acest ţel al liderului I.I.C. Brătianu a fost confundat cu interesul întregii societăţi româneşti. Provinciile alipite însă au avut propriile adunări naţionale şi constituţiile lor speciale. În comparaţie cu tradiţiile constituţionale şi administrative autonomiste ale celor trei provincii, Vechiul Regat n-a cunoscut o descentralizare administrativă, o autonomie comunală, cu atât mai puţin o autonomie dezvoltată a oraşelor. Aceasta este explicaţia vehemenţei cu care o serie de oameni politici din Basarabia, Bucovina şi Transilvania s-au opus implementării elementelor de organizare administrativă din Vechiul Regat, „rămas înapoiat în chestiuni administrative"[87]. În contextul discuţiilor din seria celor 23 de prelegeri din 1921-1922 pe teme constituţionale ale Institutului Social Român, fostul senator social-democrat Gh. Grigorovici exprima nemulţumirile factorilor politici ai

[85] Vezi Petre Cazacu, *Instituţia publică numită „zemstvo" în cadrul statului absolutist rusesc şi în cadrul statului român din timpurile noastre*, Iaşi, Institutul de Arte Grafice şi Editura „Viaţa Românească", 1921.

[86] Svetlana Suveică, *op. cit.*, p. 263-264.

[87] Gheorghe Grigorovici, *Constituţia sovietică şi Constituţia democratică*, în *Constituţia din 1923 în dezbaterea contemporanilor*, redactori Aurelian Stroe *et alii*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992, p. 116.

provinciilor astfel: „[…] în momentul când s-a făcut unirea, în loc să avem o bucurie mare, am avut o decepție strașnică, pentru că există tendința să fim reduşi la nivelul administrației unei țări care n-are încă descentralizarea administrativă", şi propunea în schimb „o federație puternică, iar nu un stat centralist; nu nimicirea acelor elemente administrative care există în provinciile noastre este de dorit, ci crearea unui sistem federativ, cum este cel din Marea Britanie"[88]. În ședința Adunării Deputaților din 9 martie 1923, Pan Halippa acuza în numele unor deputați ai opoziției că proiectul liberal de constituție desființa autonomia administrativă comunală şi județeană şi nu asigura cetățenilor mijloacele legale de apărare împotriva abuzurilor administrative[89]. De la tribuna Parlamentului, deputații şi senatorii țărăniști basarabeni au continuat în timpul „marii guvernări liberale" să atace carențele Constituției din 1923 şi întreaga operă legislativă liberală cu conținut administrativ, care ar fi adâncit „o antipatie mutuală, trăsătură caracteristică de astăzi a raporturilor dintre frați"[90]. În discursul „strălucit" ținut la 28 noiembrie 1924, Pan Halippa a lansat o adevărată tiradă – ce trebuie privită, desigur, prin prisma unor interese practice, politicianiste – la adresa politicii guvernului față de minoritățile naționale:

> Le-am închis tuturor gura şi ne facem a crede că totul merge bine […]. Şi ce am câştigat prin politica barbară şi necuviincioasă ce se practică de la un timp încoace pe o scară tot mai largă față de minoritățile noastre etnice? Dragostea le-am pierdut-o înainte de a o fi câştigat. De încrederea aliaților şi Ligii Națiunilor, unde – după cum se știe – au ajuns plângerile minorităților, nu ne mai bucurăm pe chestia aceasta[91].

O parte din ideile rostite de Pan Halippa cu țintă spre guvern, care ar fi renunțat la descentralizare şi autonomie administrativă, se regăsesc în *Memoriul către Regele Ferdinand* (1923), unde semnatarii aminteau regelui împrejurările în care s-a înfăptuit unirea şi insistau asupra „bazelor" pe care trebuie aşezată aceasta: descentralizare şi autonomie administrativă; păstrarea legilor şi a organizației administrative în vigoare *până la modificarea lor de către parlamentul român* (s.a.); respectarea drepturilor minorităților; garanția constituțională a drepturilor şi libertăților cetățeneşti etc.[92].

Din perspectiva definirii modernizării administrative ca largă descentralizare cel puțin, dacă nu ca autonomie, nu putem fi de acord cu aserțiunea conform căreia „reforma administrativă din primul deceniu interbelic a culminat cu adoptarea Legii pentru unificarea administrativă din 14 iunie 1925"[93]. Dimpotrivă, susținem că, după abrogarea autonomiei Basarabiei, modernizarea

[88] *Ibidem*, p. 117.

[89] Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților, nr. 49 (Ședința din 9 martie), 1923, p. 1044.

[90] Theodor Iacobescu, *Situația din Basarabia. Cuvântare susținută la discuția Mesajului în ziua de 31 octombrie 1924*, Bucureşti, Imprimeria Statului, f.a., p. 32.

[91] Pantelimon Halippa, *op. cit.*, p. 55.

[92] ANIC, fond Pantelimon Halippa (1883-1979), dosar nr. 116/f.a., f. 2.

[93] Svetlana Suveică, *op. cit.*, p. 200.

vieții administrative prin descentralizare mai degrabă debutează prin legea administrativă din 1925 decât se încheie. Acest progres a avut un traseu lent şi dificil până la noua reglementare, *Legea pentru organizarea administrației locale* din 1929; aceasta din urmă marchează începutul centralizării administrative progresive din deceniul patru, care a culminat cu reforma administrativă a lui Carol al II-lea din 1938, când județul a fost transformat din unitate administrativă descentralizată într-o circumscripție a ținutului. O analiză atentă a textului legii din 1925 „pentru a constata în ce măsură prevederile acesteia desfăşurau principiul descentralizării administrative”[94], arată că actul normativ a menținut controlul administrativ al statului (tutela) în procesul de transfer al unor responsabilități (economice, fiscale) de la organele conducerii centrale la cele locale, vădindu-se astfel caracterul centralizator al legii. Astfel, Ministerul de Interne îndrumă, coordonează şi controlează activitatea comunelor şi județelor, punând-o „în armonie cu interesele generale ale statului”, Consiliul administrativ superior controlează şi inspectează administrația locală, Prefectul este „reprezentant al puterii centrale în întreg județul”, numit prin decret regal şi secondat de Subprefect (şi acesta desemnat prin decret regal), de *polițai* şi de *notar*[95]. Reprezentantul puterii centrale în plasă este *pretorul*, subordonat prefectului, consiliului județean şi delegației județene, iar *primarul* comunei era singurul ales de către consiliul comunal prin vot universal, egal, direct şi secret al majorității absolute a consilierilor. Primele alegeri de acest gen în România au avut loc abia în 1926.

Pornind de la premisa că „rezultatele unei administrări sunt în dependență directă de corpul administrativ”[96], ultimul subcapitol al cărții se referă la funcționarii publici din Basarabia şi oferă prilejul formulării concluziilor despre rezultatele modernizării administrative din primul deceniu interbelic şi rolul aparatului administrativ al provinciei. S. Suveică are în vedere dezideratul reformei administrative promovate de guvernele româneşti: înființarea unui corp de funcționari publici profesionist în Basarabia, „recrutat şi selecționat cu mare grijă” prin crearea cadrului legislativ adecvat modului democratic de administrare a provinciei, prin luarea în considerare a seriei de „factori subiectivi” geografici, sociali, politici, economici[97], determinanți în formarea şi dezvoltarea noilor instituții administrative şi a unui anumit tip de mentalitate în societatea basarabeană. Autoarea punctează impasurile importante cu care se confrunta administrația basarabeană în anul 1918 (lipsa cadrului legal de reglementare a drepturilor şi îndatoririlor nucleului noului regim de administrație, numărul redus al funcționarilor recrutați din rândul populației majoritare, salarizarea şi condițiile de lucru nesatisfăcătoare) şi soluțiile pentru remedierea stării de degradare a administrației publice (elaborarea unui *Statut al funcționarului*

[94] *Ibidem*.
[95] MOf, nr. 128 din 14 iunie 1925.
[96] Svetlana Suveică, *op. cit*., p. 235.
[97] *Ibidem*, p. 235-236.

public, recrutarea funcționarilor publici din Basarabia – selectați în primii ani interbelici cu precădere dintre funcționarii din Vechiul Regat, Bucovina, Transilvania, de multe ori nepregătiți şi imorali, după cum se poate observa în numeroasele sesizări ale abuzurilor şi faptelor de corupție ale funcționarilor săvârşite în exercițiul funcției). S. Suveică nu ezită să menționeze inconsecvența criteriilor de selecție a cadrelor administrative, grevată de atitudinea distantă față de funcționarii locali, în special de origine rusă, mai ales a celor din cadrul zemstvelor. Ar fi indicată totuşi sublinierea soluției pripite de românizare exagerată a aparatului administrativ prin marginalizarea ori chiar concedierea cadrelor fostei administrații ruseşti, buni specialişti în domeniile lor, dar văzuți ca ostili noului regim, purtători ai unor „tendințe autonomiste, bolşevice", din cauza originii etnice şi a necunoaşterii limbii române. Statutul funcționarului public din 1923 – ale cărui stipulări fac obiectul analizei punctuale, mai ales în aspectele ce țin de avantajele obținute în raport cu reglementările anterioare – nu a rezolvat toate lacunele aparatului administrativ şi nu a asigurat succesul administrării provinciei. Cauza principală a unei asemenea stări de lucruri îşi are punctul de plecare nu atât în starea de nesiguranță pe care o resimțea aparatul funcționăresc din Basarabia sub influența factorilor externi sau a propagandei bolşevice[98], cât în însuşi sistemul administrativ rigid şi centralizat, care nu a ținut seama de interesele locale, de particularitățile şi obiceiurile localnicilor, îndepărtând, anulând chiar perspectiva „sudurii sufleteşti" între „frații de ambele maluri ale Prutului". Proasta guvernare caracterizată prin centralism excesiv, nu pericolul de la frontiera de la Nistru, a influențat maniera de recrutare a funcționarilor publici, bazată pe clientelism politic, luare de mită, pe corupție şi, mai presus de toate, pe neprofesionalism.

Demersul cărții de față este, fără îndoială, unul laborios, prin faptul că valorifică informații puțin cunoscute publicul larg şi de cercetătorii istoriei Basarabiei. Multe aspecte suportă însă rectificări ori completări, iar altele, cum ar fi poziția populației basarabene față de unirea Basarabiei cu România sau starea de spirit a populației şi atitudinea față de administrația românească, rolul jucat de Armata Română în anul 1918, se cer aprofundate, cu concursul istoricilor români de pe ambele maluri ale Prutului şi, în mod esențial, asumate neîntârziat şi cât se poate de obiectiv de către întreaga societate românească.

[98] Idee vehiculată des în perioadă, în special pentru a justifica abuzurile jandarmeriei, cea mai frecventă formă fiind aplicarea pedepselor corporale.

Brief Considerations concerning the Modernization of Bessarabia in the First Inter-War Decade (1918-1928). Notes on a Recent Work Published in Chişinău
(Abstract)

Keywords: History of Bessarabia, Romanian inter-war history, modernity

Written by Svetlana Suveică, reader at State University of Moldova, the work *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928). Modernizarea prin reforme* [*Bessarabia in the First Inter-War Decade 1918-1928. Modernization through Reforms*] deals with the reforms in the electoral, agrarian and administrative fields in the decade following the joining of the territory between Dniester and Pruth rivers to Romania.

First chapter represents a theorization of the meaning of the universal suffrage and explains the structure of the electoral reform. Thus, it refers to the right of the universal, uniform, direct and secret suffrage and to the complex mechanism that implemented the Electoral Law. However, the investigation seems to be marked by the Romanian historiography's stereotypies, characterized by uncomplete scientific treatment, still tributary to abstracting and even by neglecting the major guide marks of the history of Bessarabia previous to 1918. An important part is taken by the political parties in inter-war Bessarabia and the election campaigns. We consider that the six votings in Bessarabia between 1918 and 1928 do not reflect the Bessarabian inhabitants' approval for the union act. Because of the coercitivness of the vote, they were rather a manner to accept the *de facto* situation, meaning the observance of the Romanian legislation and more or less active participation to the state political life.

Not without basis, the anti-unionists contested the attribute of *Sfatul Țării* to declare for the political future of the Republic of Moldova, and henceforth for the legal value of the act on March 27, 1918. We consider that *Sfatul Țării* had no incontestable democratic feature, since it had not been elected by the vote of the whole population. This body had no international recognition, so that it could not pronounce unilaterally in the matter of the union with Romania. The *Proceedings for Abolishment of the Romanian-Soviet conflict* signed by A. Averescu and C. Rakovski require a serious debate among the historians. The Romanian governments denied the value of this agreement, but the reality still stands: the Romanian prime-minister did not agree to the retreat of the Romanian troops from Bessarabia in accordance with an international legal provisions, not even an unclear or debatable one, as the Romanian historiography has presented, this being thus an act that practically is equivalent to the indirect diplomatic recognition of the Soviet state by Romania.

The second chapter of S. Suveică's work deals with the implementation of the agrarian reform in Bessarabia. The author structures the realities and features of the agrarian reform in this province in an argued logical succession and examines the revolutionary feature of the agrarian legislation set up by *Sfatul Țării* and its radical characteristic. One should note the main conclusion: the great winner of the Bessarabian agrarian reform was the Romanian state.

In the last chapter, S. Suveică approaches the context of the modernization of the administrative life in Bessarabia through the regulation and appliance of the principle of decentralization. The Romanian state did not promote an *effective* and consistent policy

of decentralization between 1918 and 1925. By establishing the administrative decentralization through the Constitution in 1923, it actually applied centralizing methods. As a matter of fact, the foremost target of the Romanian politics in the joined territories was not the decentralization, but the administrative unification of them, fulfilled through the simple extension of the laws and territorial-administrative establishments from the Romanian Kingdom. We consider that, as a superior form of administration, the decentralization was in fully existence in Bessarabia only in the years when the province enjoyed the state of autonomy. Unfortunately, Suveică's work goes rapidly and evasively over this important period and summarizes the idea of Bessarabia's autonomy to a "speculative one for the forces that opposed the Union's consolidation".

Svetlana Suveică's arduous approach turns to good account information less known or even ignored by the common public and the researchers. However, they need several corrections and completions. Some respects, like the Bessarabian population's attitude regarding the union of Bessarabia with Romania or the state of mind and the relationship with the Romanian administration should be studied thoroughly along with the Romanian historians from the both banks of Pruth river and essentially be promptly assumed as objectively as possible by the entire Romanian society.

Bujor T. Rîpeanu, *Filmat în România. Filmul documentar 1897-1948. O cercetare filmografică*, Bucureşti, Editura Meronia, 2008, 654 p.

Masivul volum este rodul unei laborioase şi îndelungate cercetări în arhivele publice şi private, în biblioteci, institute şi săli de cinematograf din ţară şi din străinătate. Investigaţiile au început, după cum mărturiseşte autorul în prefaţa lucrării, la sfârşitul anilor ’60, la proiectul iniţial participând direct o seamă de specialişti ai domeniului (cineaşti, cercetători, istorici de artă, colaboratori ai Arhivei Naţionale de Filme – Comisia de istorie a filmului românesc şi Institutului de Istoria Artei – Sectorul Cinema), dintre care sunt în mod special amintiţi Ion I. Cantacuzino, Dumitru Fernoagă şi Ludovic Jordaky. În anul 1975 proiectul a fost abandonat de autorităţile partidului-stat comunist (au fost, totuşi, publicate câteva volume în anii 1970-1975, deşi în tiraje extrem de mici, sub titlul *Producţia cinematografică în România*), însă autorul l-a continuat pe cont propriu, din pasiune profesională, astfel că, în urma unor eforturi considerabile, continuate şi chiar intensificate în anii ’90, a rezultat această impozantă filmografie a documentarului românesc în prima jumătate de secol a existenţei lui.

Această carte se adaugă altor două volume din aceeaşi serie „Filmat în România”, dar despre filmul de ficţiune românesc între 1911 şi 1979, finalizate şi publicate în 2004-2006, din acest motiv meritele autorului fiind cu atât mai mari.

Principalul scop al lucrării, acela de a constitui un instrument de lucru, care să impulsioneze cercetarea istoriei cinematografiei româneşti, este pe deplin îndeplinit; anticipăm faptul că orice viitoare contribuţie istoriografică a domeniului va trebui, fără discuţie, să utilizeze această enciclopedie. Am experimentat deja personal această veritabilă plăcere în cursul preocupărilor de documentare asupra istoriei filmului românesc din anii ’40.

Bujor T. Rîpeanu are meritul deosebit de a fi reuşit să adune şi să sistematizeze într-o lucrare bine structurată, ale cărei principale calităţi sunt accesibilitatea, claritatea, concizia şi bogăţia informaţiilor, o uriaşă cantitate de date esenţiale pentru reconstituirea şi analiza istorică de calitate.

Astfel, sunt prezentate practic toate filmele documentare produse în România (indiferent de cetăţenia şi statutul producătorului sau de modificările frontierelor ţării), dar şi cele produse în străinătate de realizatori români (inclusiv filme de călătorie şi filme produse în zonele de ocupaţie militară ori pe fronturi externe). Pe lângă filmele realizate de cineaşti profesionişti, au fost cuprinse şi unele produse de amatori, iar alături de peliculele realizate în vederea difuzării, au fost reţinute şi câteva a căror difuzare este nesigură, s-a făcut exclusiv pentru o audienţă restrânsă de privilegiaţi politici sau care sigur nu s-au difuzat, care nu erau editate la momentul producerii lor şi care multă vreme au fost interzise, dar care prin dimensiunile şi subiectul lor erau şi sunt de mare interes (de ex. „Bombardamente în România” şi filme despre procesele politice din anii 1946-1949).

În total, sunt inventariate 1.769 de filme documentare, care acoperă diverse epoci şi diferitele lor realităţi sociale, economice, politice, militare şi culturale, de la finalul secolului al XIX-lea până la începuturile regimului comunist, trecând prin perioada interbelică şi prin aceea a celui de-al Doilea Război Mondial, respectiv străbătând dictaturile regală, legionară şi antonesciană.

Lucrarea are patru secţiuni importante. Prima, şi cea mai mare, este intitulată *Filmografia* şi cuprinde fişele descriptive ale tuturor celor 1.769 de filme în ordinea cronologică a anului în care au fost produse. Datele descrierii fiecărui film se referă la titlu, generic (producător, realizatori şi asistenţi), date tehnice (scurt metraj, metraj mediu sau lung metraj, formatul în milimetri, dacă este sau nu color şi/sau sonor), datele de difuzare (cele cronologice, dar şi oraşul şi cinematograful), datele de conţinut (gen, locuri, context istoric, ambianţă, intenţia autorilor, adresa propagandistică, personalităţi filmate, iar în unele cazuri şi citate semnificative despre receptarea lor din partea publicului şi a criticii), datele de producţie (etape, costuri, operaţiuni posterioare premierii), sursele documentare, sursele bibliografice. Filmele au primit un număr de ordine, în funcţie de data premierei absolute, ceea ce facilitează regăsirea lor atunci când căutarea se face cu ajutorul indicelui alfabetic al titlurilor lor (secţiunea a patra).

Cea de-a doua parte a cărţii este dedicată cronologiei difuzării, la stabilirea ordinii difuzării filmelor fiind folosită data premierei absolute (prima vizionare, indiferent de natura acesteia) – opţiune care ni se pare inspirată, având în vedere că oferă o panoramă mai relevantă şi un conţinut informativ mai detaliat şi mai complex decât stricta precizare a premierelor comerciale, mai ales că pentru documentare data premierei comerciale adesea lipseşte sau nu se cunoaşte cu exactitate. Incertitudinile cronologice au fost marcate cu semne de întrebare, filmele cu dată de difuzare nesigură (zi şi lună) au fost grupate alfabetic la finele fiecărui an, iar cele care nu au fost difuzate au fost plasate, tot în ordine alfabetică, la sfârşitul secţiunii.

Celelalte două secţiuni cuprind indici: un indice alfabetic al cineaştilor (cu prezentarea filmografiei exhaustive a fiecăruia, inclusiv cu precizarea calităţii în care a lucrat la fiecare film şi a anului de producţie a filmului), respectiv altul al titlurilor filmelor documentare (cu menţionarea anului de producţie şi a numărului de ordine atribuit în prima secţiune, ceea ce facilitează enorm consultarea rapidă şi eficientă a tuturor informaţiilor despre un film din toate cele patru secţiuni ale volumului).

Volumul conţine şi o vastă bibliografie, care va suscita interesul celor pasionaţi de studierea istoriei filmului românesc, îndeosebi datorită menţionării unor publicaţii mai puţin cunoscute apărute în ţară şi peste hotare sub semnătura unor specialişti români şi străini, dar şi a numeroase manuscrise datorate unor specialişti români ai domeniului (inclusiv manuscrisul autorului din 1974 intitulat *Filmul documentar românesc. 1936-1948*). Din nefericire, autorul a omis să precizeze cu exactitate sursele documentare pe care le-a folosit, respectiv cotele integrale ale documentelor cercetate (dosarele şi filele) şi ale filmelor consultate în diverse arhive cinematografice româneşti şi străine, dar şi titlurile, numerele, anii şi paginile publicaţiilor periodice utilizate. Cu toate că aceste referinţe se găsesc în mare parte menţionate la rubricile surse documentare şi surse bibliografice ale fişelor descriptive ale filmelor din prima secţiune, considerăm că omiterea prezentării lor complete, sistematizate şi unitare în bibliografie constituie principalul defect al cărţii şi, totodată, reproşul major ce i se poate aduce autorului ei.

Deosebit de utile pentru consultarea corectă a acestei enciclopedii sunt precizările tehnice din cuvântul înainte al autorului (p. 5-9), tradus în limbile engleză (p. 643-646), franceză (p. 647-650) şi italiană (p. 651-654) şi lista abrevierilor (p. 12). Cu ajutorul lor,

chiar şi străinii care nu cunosc limba română pot consulta relativ uşor şi cu maximă eficienţă lucrarea.

Semnalăm şi faptul că acest volum a fost tipărit cu sprijinul Centrului Naţional al Cinematografiei, precum şi al Uniunii Cineaştilor din România, respectiv al firmelor „Domino Film", „Filmex", „Castel Film" şi „Ager Film".

Deşi calitatea (tipo)grafică este foarte bună, iar fotografiile de pe coperte inspirat alese, trebuie să semnalăm şi existenţa altor minusuri, chiar dacă acestea sunt puţine şi minore: o particulă fără rost păstrată în textul cuvântului înainte, pe rândul al nouălea de sus de la pagina 6, respectiv o eroare privind cifra totală a filmelor documentare prezentate în carte: 1.767, în loc de 1.769, la p. 7 din acelaşi cuvânt înainte.

Suntem convinşi că această valoroasă cercetare filmografică realizată de reputatul istoric şi critic de film Bujor T. Rîpeanu, un veritabil arhivist cinematografic, îşi va dovedi utilitatea ca „instrument de lucru", spre satisfacţia autorului care chiar a vrut să-i dea această primordială destinaţie, sau mai bine zis ca inventar enciclopedic şi cvasi-exhaustiv al filmului documentar din România, demers care sperăm să fie continuat, respectiv finalizat şi pentru perioada ulterioară anului 1948.

Gabriel Catalan

Radu Muşat, *Un pantheon al umbrelor: amintiri din război şi din lagăr*, Sibiu, Editura Arhip Art, 2009, 135 p.

Scos într-un tiraj redus la Editura Arhip Art, din Sibiu, în 2009, volumul de faţă a apărut prin grija psihologului Adrian Neculau. Căsătorit cu fiica autorului, Rodica-Magdalena Muşat, care semnează postfaţa, editorul are prin urmare, dincolo de interesul şi aprehensiunea pentru istoria victimelor regimului comunist, şi o legătură afectivă cu memorialistul. Înainte de apariţia lucrării, profesorul ieşean a publicat în cotidianul „Ziarul de Iaşi" un text cu titlul *Un caracter*[1], devenit ulterior prefaţa cărţii, în care a oferit informaţiile esenţiale despre autorul „Pantheonului umbrelor".

Prezentarea de faţă încearcă să aducă în atenţia istoricilor şi, deopotrivă, a tuturor celor interesaţi de universul prizonieratului în timpul celei de-a doua conflagraţii mondiale o istorie personală, a profesorului Radu Muşat, ofiţer român de artilerie, ajuns după tragedia din Cotul Donului, petrecută în noiembrie 1942, în lagărul de la Oransk. Este o microistorie care timp de cinci ani şi jumătate, 64 de luni mai exact, se confundă, în datele sale esenţiale, cu a altor mii de militari români de pe frontul de răsărit care au luat drumul captivităţii. Foşti camarazi de arme, acum de patimi, au ajuns să populeze o lume în care întâlnirea paradoxală a suferinţei, umilinţei, dezumanizării, absurdului cu demnitatea, cu onoarea nu a putut fi exclusă.

Structurată pe două secţiuni, cartea derulează cronologic, în prima parte, amintirile autorului, începând cu prima sa mobilizare, în ianuarie 1941, iar în cea de-a doua insistă pe anumite informaţii (de unde şi titlul *Secvenţe*), pentru a le fixa parcă mai bine în mintea cititorului. Dintre acestea, o menţiune aparte o merită *secvenţa* „Prieteni şi confesiuni", care dincolo de încărcătura emoţională este practic justificarea pentru consemnarea în scris a experienţelor de front şi de lagăr. Autorul îşi face o datorie de

[1] „Ziarul de Iaşi", 11 ianuarie 2009, http://www.ziaruldeiasi.ro/opinii/un-caracter~ni567p (consultat la 23 decembrie 2010).

onoare din a lăsa posterității nume şi chipuri ale celor cu care a împărțit suferința şi care, mulți dintre ei, nu au mai avut „fericirea să retrăiască atmosfera realităților de până în 1938, în care s-au format". Îi poartă în suflet, într-un „Pantheon al umbrelor", pe al cărui frontispiciu a scris: „Vouă, celor uitați, năpăstuiți de autoritățile adverse, acest Remember al meu, adresat posterității" (p. 106).

Parte, aşadar, din memorialistica de detenție, amintirile locotenentului Muşat au fost aşternute pe hârtie la mare distanță în timp de evenimentele relatate, încheindu-se destul de abrupt, după revenirea din prizonierat. După cum ne previne prefațatorul volumului, viața nu i-a mai acordat răgazul necesar pentru evocarea anilor de după repatriere.

După terminarea studiilor de filologie şi drept la Universitatea din Iaşi, Radu Muşat a fost numit în 1939 profesor la Liceul Militar de la Mănăstirea Dealu. Mobilizat în 1941 la Regimentul 7 Artilerie, a participat la campania care a dus la eliberarea Basarabiei şi la cucerirea Odessei, în vara-toamna aceluiaşi an. Revenirea „triumfală" la Buzău a fost urmată de încă un an petrecut acasă.

În iulie 1942, când Ion Antonescu, la solicitarea lui Hitler, a decis să extindă prezența trupelor române pe frontul de est, autorul a fost mobilizat pentru a treia oară. Trecerea Nistrului, a Bugului, apoi debarcarea în Taganrog, pe malul Mării Azov şi, în cele din urmă, reîntâlnirea cu frontul, în Cotul Donului, îi prilejuiesc amintiri pe care le va consemna şi pe care cititorul le va găsi, fără îndoială, interesante. Pe parcursul a câtorva pagini ni se oferă informații despre oamenii şi locurile prin care trec trupele, despre aprovizionarea acestora cu hrană etc. Sunt amintite rațiile mici, formate mai ales din surogate şi produse concentrate şi deshidratate. Soldații, care nu se simțeau sătui, îşi suplimentau într-un mod original hrana cu o fiertură de secară râşnită, numită *caşa* (preluare din rusescul *kaşa*). Nu sunt uitate nici micile evenimente care rup pe termen scurt rutina, cum ar fi scrisorile, singurul contact posibil cu lumea de acasă.

Este de remarcat că autorul nu se aşază pe sine într-o postură ostentativă de victimă, după cum nu încearcă nici să braveze. De asemenea, spre deosebire de alți confrați, nici nu se cantonează într-o paradigmă naționalistă. Perspectiva din care ne oferă amintirile sale nu este lipsită de nuanțe sau accente critice. Când îl evocă pe Ion Antonescu, evită să formuleze o opinie tranşantă despre acesta (p. 12). Totuşi nuanțează, afirmând că „ordinul lui de a trece Prutul a fost urmat de greşeala de a continua lupta dincolo de Nistru", chiar dacă se întreabă retoric: „dar cum ar fi putut supraviețui cu trupele hitleriste în țară, cu şantajul exercitat asupra țării, cu legionarii?" (p. 61).

Citim că „infanteria [românească] rezistă cu eroism, respingând cu îndârjire atacurile la care este supusă", dar autorul nu evită să amintească gropile din linia întâi în care infanteriştii stau câte doi, „pentru a-şi ține de urât", şi care, deşi sunt dispuse de-a lungul frontului, sunt situate atât de prost, la mare distanță una de alta, încât inamicul putea ajunge cu uşurință, noaptea, în spatele lor. S-a şi întâmplat la un moment dat, chiar în sectorul în care se afla Radu Muşat. Doar că, din fericire, cei cinci soldați sovietici ajunşi astfel în baterie veniseră pentru a se preda şi nu pentru a ataca (p. 24). Incidentul a fost, desigur, suficient pentru ca mulți să pună sub semnul întrebării eficiența apărării infanteriştilor şi pentru a provoca descurajare în rândurile soldaților români.

Memorialistul taxează şi doza de iresponsabilitate a unor ofițeri români, chiar dacă modul său de a relata aceste lucruri este mai degrabă delicat. El amintește că, spre sfârşitul lunii octombrie 1942, când sovieticii îşi intensificaseră atacurile, iar aprovizionarea trupelor române, mai ales cu muniție, era din ce în ce mai slabă, comandantul

bateriei de artilerie… a plecat în concediu în țară! Radu Muşat îşi mărturiseşte frustrarea legată de numirea sa în locul acestuia, mai ales că ofensiva sovieticilor părea iminentă (p. 25).

Este evocată în carte şi prezența soldaților sovietici luați prizonieri de români, într-o margine de sat, aproape de front, ținuți în „gropi în care nu se văd decât capete, la umbra unui adăpost improvizat din ramuri, foi de cort, bucăți de tablă (…). Pe chipurile lor sunt zugrăvite groaza sau indiferența, apatia. Este un fel de lagăr de tranziție format din aceste gropi înconjurate cu sârmă ghimpată şi păzit de un soldat bătrân". Această detenție îi seamănă locotenentului mai mult cu cea a victimelor unor piraţi din nordul Africii sau Asia (p. 20). Sunt precizări succinte, fără prea multe detalii, dar care reflectă o neplăcută stare de fapt. La aproape şapte decenii de la acele evenimente ştim că, tratați prost, foarte mulți dintre captivii sovietici au murit, armata română, ca şi cea germană sau cea italiană, nefiind pregătite pentru a lua prizonieri. Întâmplător sau nu, autorul nu surprinde că românii nu doar au luptat contra Armatei Roşii, dar au comis şi atrocități pe teritoriul Uniunii Sovietice.

Toată tensiunea care însoțeşte precipitarea atacurilor, spargerea frontului de către sovietici, dezagregarea trupelor române în retragere şi apoi predarea şi începutul prizonieratului sunt şi ele foarte bine surprinse.

Drumul spre lagăr, de zile şi nopți în şir, este agonizant, cu sete, foame, frig, epuizare, şi presărat cu cadavre. Însă există şi un moment în care, s-ar putea spune, istoria la nivel macro sau marea istorie intersectează mica istorie individuală a acestui locotenent de artilerie. Când din cauza epuizării are, după cum ne mărturiseşte, o ieşire ce îl surprinde şi pe el, şi strigă, cerând să fie dus la spital, nu este împuşcat, aşa cum fusese ordinul până atunci. În aceeaşi zi, convoiul de prizonieri în care se afla întâlneşte un grup de limuzine luxoase. Într-una se afla mareşalul Rokossowski, comandantul frontului sovietic, care dă dispoziția ca prizonierii căzuți, adică cei care, epuizați, nu se mai puteau ridica din locul în care se aşezaseră, să nu mai fie împuşcați, ci transportați spre lagăre cu camioanele care se întorceau goale de pe linia frontului. Într-un cort, la 1 km distanță, unde este dus, un sergent sovietic, regizor în Taşkent în viața civilă, îl asigură că „acum e bine pentru noi [prizonierii], căci Stalin a semnat convenția de la Haga cu privire la prizonieri" (p. 34). Însă convenția de la Haga data din 1907, iar URSS nu avea cum s-o semneze atunci, după cum nu a fost nici semnatara Convenției de la Geneva din 1929. Iar în timpul derulării celui de-al Doilea Război Mondial nu avea cum să mai semneze ceva de acest gen cu Germania, care, tocmai datorită neaderării URSS la Convenția amintită, s-a simțit liberă să comită nesfârşite crime în Est. Aşadar, o informație fără suport real, dar un eveniment care îl va ține în viață pe Petru Muşat.

După o escală într-un lagăr de tranziție, din regiunea Tambov, în care canibalismul devenise pentru unii singura formă de a-şi potoli foamea (p. 37), urmează un nou drum „de coşmar" până la destinația finală, Oransk, unde autorul va sta din ianuarie 1943 până în iunie 1948.

Aşa cum îl atestă majoritatea memorialiştilor, situat la Vest de Munții Urali, la 400 de km est de Moscova, acest lagăr a fost până în 1918 o mănăstire ortodoxă, frecventată atât de țarii ruşi, cât şi de mulți nobili, artişti, scriitori. Lev Tolstoi, se pare, şi-a scris *Învierea* în liniştea acestei mănăstiri. Tocmai pentru că era departe de ochii lumii, comuniştii au transformat-o în lagăr de exterminare a deținuților politici şi a prizonierilor de război. Ulterior, a revenit la menirea sa inițială, cea de mănăstire de călugări.

Atât în titlu, cât şi pe tot parcursul cărţii, Radu Muşat preferă să păstreze forma Oransk, deşi cei mai mulţi dintre foştii prizonieri români o foloseau pe cea de Oranki, care s-a şi impus, de altfel, în memorialistica românească.

Oransk era, de fapt, un complex de trei lagăre. Radu Muşat a fost deţinut în primul an şi jumătate, până în primăvara lui 1944, în lagărul principal, dată de la care a fost mutat în lagărul satelit Mănăstirea[2], aflat ca şi Schitul lângă Oransk (p. 85). Aici numărul soldaţilor era foarte redus, predominând ofiţerii, care erau români, germani, maghiari, italieni, adăugându-li-se, în acel moment, câţiva finlandezi, un francez, doi spanioli.

Informaţiile despre condiţiile inumane de viaţă – bolile frecvente, de la amnezie, distrofie, depresii profunde, până la „orbul găinilor", muncile epuizante şi degradante la care erau supuşi prizonierii, de la corvezile agricole la tăiatul şi transportul lemnelor din pădure cu ajutorul săniilor sau căruţelor „acţionate de şase ofiţeri-putere", igiena şi alimentaţia precare, ploşniţele omniprezente etc. – deţin partea cea mai consistentă a lucrării, oferind o adevărată radiografie a vieţii de lagăr.

Examinaţi după sosire de o comisie medicală ca „nişte sclavi la târg", deţinuţii erau categorisiţi astfel: „a întâia, a doua, O.K. asvobojdenie komnat[3], distrofie". În funcţie de grupă, deţinuţii erau folosiţi la diferite munci, mai uşoare sau mai grele, în interiorul şi în afara lagărului.

În interior, existau activităţi pentru care erau folosiţi muncitori „specializaţi", organizaţi în „brigăzi, în care se pătrunde foarte greu" şi numai pe baza unor „merite dovedite în anumite ocazii". Aceste locuri de muncă puteau fi uneori cumpărate, de regulă cu ceasul deţinutului, „salvat din multe alte situaţii". Plata pentru aceste „merite": un castron de caşa în plus. Preţul era pe măsură: „să fii turnător antifascist, să semnezi diferite manifeste", „să scrii articole la gazeta de perete" a lagărului etc. Foamea permanentă sporea consistent numărul „antifasciştilor" declaraţi.

Radu Muşat redă curajul a trei ofiţeri, unul maghiar şi doi români, care au reuşit să evadeze din lagăr. Din păcate, fiecare asemenea episod a avut un final nefericit. În unele împrejurări, deţinuţii au recurs la greve, ca formă de protest. Au existat două asemenea evenimente la care autorul a participat direct. Mai întâi o grevă de lucru, declanşată pe 23 august 1944, înainte de aflarea încheierii armistiţiului, când conducerea lagărului a încercat să transforme o zi cu program administrativ, adică liberă pentru deţinuţi, într-una de muncă. Apoi, cea mai mare grevă a foamei, declarată pe 5 februarie 1948 de majoritatea ofiţerilor români aflaţi în lagărul 74 Mănăstirea. Ca urmare a stării de nesiguranţă pe care o resimţeau cu privire la repatrierea lor, prizonierii au cerut să li se comunice în scris data la care aveau să se întoarcă în România şi publicarea acesteia în presa scrisă.

Propaganda şi încercările de racolare a deţinuţilor în anumite scopuri erau permanente şi insistente. În februarie 1943, din iniţiativa unui comitet de prizonieri, a fost lansată în lagăr ideea formării diviziei de voluntari „Tudor Vladimirescu", constituită din prizonieri români aflaţi pe teritoriul Uniunii Sovietice. Echipe de agitatori erau prezente în lagăr tot mai des. Dintr-una făcea parte şi Ana Pauker, îmbrăcată într-o „rochie din crep satin neagră, vestigiu al unei eleganţe trecute", dar încălţată cu „tenişi, albi cândva".

Presiunile exercitate asupra prizonierilor luau forme diverse, de la discuţii presărate cu promisiuni, până la insulte, ameninţări, lovituri. Cel care a încercat să-l

[2] În alte memorii sunt întâlnite formele Mănăstârca, Mănăstârka sau Monastârka.

[3] Corect: *osvobojdenie komnat* (rom. „eliberarea camerelor").

„lămurească” pe Radu Muşat, un avocat pe nume Mâță, din zona Muscelului, îl chema şi de trei ori pe seară pentru a-i obține cedarea. La refuzul locotenentului de a intra în divizie, comisarul i-a oferit alternativa de a fi folosit în țară, la întoarcere, pentru că era fiu de ceferist, adică de „origine socială sănătoasă”, având în plus şi studii. Până la repatriere, ar fi putut să desfăşoare în lagăr o „activitate «literară» prin organizarea de procese literare, colaborând la gazeta de perete”. Refuzul său i-a adus replica tăioasă a comisarului: „Cine nu-i cu noi, e împotriva noastră!” S-a păstrat însă într-o atitudine demnă până la capăt, invocând şi argumentul că statutul de prizonier, reglementat clar prin convenția internațională, nu-i permite nicio colaborare, că este „apărat chiar de statul sovietic şi orice altă manifestare” îl situează „în afara poziției în care mă aflu din momentul în care am acceptat statutul de prizonier impus prin legea celui mai tare” (p. 61).

Desigur, nu toți deținuții respingeau oferta de a părăsi lagărul, indiferent de preț. Roadele acțiunii de recrutare nu întârziau să apară. „Prietenii vechi se răcesc”, apar animozități, unii îşi găsesc justificări pentru gest, afirmând că şi-ar da şi un picior numai să scape de-acolo, alții, de ruşine, se furişau în clădirea în care se aflau cei ce semnaseră „pactul cu diavolul”, fără a-şi mai lua rămas bun. La plecarea spre libertatea gândită de ei, autorul mărturiseşte că „o parte din ființa mea s-a rupt”.

După 23 august 1944, un nou contingent de prizonieri a fost adus în lagăr. Acțiunea de racolare pentru înființarea celei de-a doua divizii de „voluntari” – „Horia, Cloşca şi Crişan” – continua. Dar, după plecarea celor care cedaseră, se formează alte grupuri „pe baza unor afinități”. Într-o atmosferă mai relaxată, cei rămaşi aveau diverse preocupări: de la sculptatul în os a unor „adevărate opere de artă, în maniera cameelor”, confecționarea unor instrumente muzicale pentru a înființa apoi o orchestră, partide interminabile de şah sau bridge, până la croşetat. Se schimbau idei, se citea. În biblioteca lagărului exista numai literatură politică, dar mai târziu au pătruns câteva cărți de „literatură artistică”, printre care şi o *Istorie a literaturii române*, un volum cu poezii de Baudelaire etc. Unii dintre prizonieri redactează lexicoane, compendii, pe coajă de mesteacăn pentru început. Profesorului Radu Muşat i s-a cerut să țină lecții de franceză, şi nu doar de către români, ci şi de austrieci, germani, italieni dornici să învețe limba sau de a-şi îmbogăți cunoştințele. A fost atât de solicitat încât a trebuit să-şi facă un program al acestor şedințe. Mai mult chiar, a întocmit un compendiu de literatură franceză.

Când, mai târziu, prizonierii încep să primească o soldă, autorul volumului decide s-o folosească într-un „scop bine definit: procurarea de hârtie”. În patru-cinci ani devine „un fel de editor”, scoțând „vreo zece volume cartonate, legate în pânză kaki, trainică, obținută din căptuşeala unor mantale”. Era vorba de traduceri, compendii, dicționare, florilegii, care devin „un fel de bibliotecă de împrumut” pentru deținuți. Diagnosticul de distrofie, pe care îl poartă încă din 1945 – cântărea în anumite perioade mai puțin de 50 de kg, cadrând perfect în acel peisaj cu „umbre hotărâte să trăiască” –, îi lasă autorului timp suficient pentru această preocupare ce îi aduce „satisfacții deosebite”. Despărțirea de manuscrise la părăsirea lagărului va fi „grea”.

În aprilie 1948 repatrierea devine sigură, dar „un număr apreciabil de nefericiți” vor rămâne în lagăr. Despre unii „se şoptea” că erau legionari, despre alții că erau criminali de război şi că aveau să fie judecați la locul unde comiseseră crimele.

Revenirea în țară, cu întâmplările sale, a însemnat nu doar reîntâlnirea emoționantă cu familia, ci şi dificultățile reintegrării. La două luni de la sosire, Radu Muşat a fost convocat la Bucureşti, pe Calea Griviței, la Corpul IV de Armată, şi „judecat cu privire la căderea în prizonierat şi la activitatea […] ca prizonier”. Colonelul care

prezida comisia, el însuşi fost prizonier, insista asupra faptului că locotenentul nu s-a înscris în divizia „Tudor Vladimirescu". Autorul a fost întrebat câte manifeste a semnat, dar pentru că nu i s-a găsit „nimic incriminatoriu", i s-a acceptat reintegrarea sa în viaţa civilă. Prin urmare, a redevenit profesor de limbă franceză la Liceul „Haşdeu" din Buzău.

Ulterior, alături de alţi ofiţeri în rezervă, a trecut prin alte verificări. După încheierea audierilor, în faţa unui adevărat complet de judecată, din 29 de ofiţeri convocaţi, doar patru şi-au păstrat rangul de ofiţer. Printre ei şi Radu Muşat. Ceilalţi au fost degradaţi, fiind trecuţi în actele de mobilizare ca soldaţi. Întrebările, care îşi menţineau tonul acuzator, vizau un registru bine ştiut: „origine socială, rude, cunoscuţi în străinătate, legături cu străinătatea, politică în trecut, activitate în lagăr, crime comise pe teritoriul sovietic".

Memorialistul plasează acest eveniment în 1952, afirmând că, atunci „când au început excluderile din partid, au fost verificaţi şi ofiţerii de rezervă" (p. 80). Chiar dacă nu confundă verificările din Partidul Muncitoresc Român, pe linie de partid, cu cele „profesionale", făcute de autorităţi în diverse domenii, şi care, până la urmă, se înscriau în aceeaşi logică a depistării şi anihilării „duşmanului de clasă" real sau imaginar, este totuşi necesară o corecţie. Excluderile din partid nu au început atunci. Comitetul Central al PMR a declanşat o campanie de „verificări" a membrilor şi cadrelor de partid în noiembrie 1948, deci cu câţiva ani mai devreme, şi o va încheia în aprilie 1950. Verificările, la un nivel fără precedent în România, s-au transformat în epurări ale tuturor celor consideraţi nesiguri. Campania nu a fost originală, ci a urmat modelul sovietic, acest lucru întâmplându-se, de altfel, la sfârşitul anilor '40 în toate partidele comuniste est-europene. În România ele au fost un preambul al „devierii de dreapta", pretextul sub care Gheorghiu-Dej şi-a înlăturat rivalii politici: în primul rând Vasile Luca şi Teohari Georgescu, apoi Ana Pauker. Şi aceasta după ce, în 1948, primul înlăturat fusese Lucreţiu Pătrăşcanu.

*
* *

La finele acestei recenzii aş vrea să reamintesc câteva chestiuni pe care le consider importante pentru înţelegerea în context a destinului militarilor români ajunşi în captivitate sovietică în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Pe ansamblu, din cei aproximativ 3,5 milioane de prizonieri luaţi de sovietici pe Frontul de Est, cei mai mulţi erau germani. Pe lângă aceştia mai erau austrieci (deşi erau tot germani, cel puţin dacă ne gândim la Anschluss şi la integrarea lor în Wehrmacht), români, maghiari, italieni, finlandezi francezi (alsacieni sau voluntari cu convingeri de extremă dreaptă) etc. etc.

Cele mai mari pierderi ale armatei române au fost înregistrate în Campania din Est, între iunie 1941 − august 1944. Potrivit datelor oficiale, prezentate de delegaţia României, în 1946, la Conferinţa de Pace de la Paris, Armata Română a pierdut în Est 624.740 de soldaţi, dintre care 71.585 morţi, 230.280 răniţi, 297.821 daţi dispăruţi[4]. În cazul celor din urmă, putem bănui că în cea mai mare parte căzuseră prizonieri. O cifră

[4] Alesandru Duţu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *Armata română în al doilea război mondial (1941-1945), Dicţionar enciclopedic*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1999, p. 319-320. Vezi şi *Enciclopedia armatei române*, coord. Marin Gheorghe, Bucureşti, Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, 2009, p. 880. Cifre puţin diferite oferă Dinu C. Giurescu, *România în cel de-al doilea război mondial (1939-1945)*, Bucureşti, Editura All, 1999, p. 259.

exactă a prizonierilor români pe teritoriul URSS încă nu avem. Ea va putea fi probabil corect apreciată odată cu cercetarea temeinică a arhivelor din Federația Rusă.

În acest sens, amintesc că, în octombrie 2005, într-un interviu acordat ziarului „Jurnalul National", în urma unei vizite la Moscova, fostul ministru de externe Mihai Răzvan Ungureanu anunța decizia directorului Arhivelor Naționale ale Rusiei de a oferi României accesul la dosarele, inedite, necunoscute la noi, ale prizonierilor români. Ministrul român primise chiar, pentru început, copia unui asemenea dosar[5].

Au existat după acel moment negocieri cu Federația Rusă privind suma pe care statul român urma să o ofere pentru a primi copii ale dosarelor soldaților români trecuți prin gulag. Dar chiar dacă s-a obținut un preț de doar un dolar pentru fiecare dosar, suma necesară nu a fost alocată de autoritățile române. S-a aflat cu ocazia acelor discuții că suma totală solicitată de Arhivele ruseşti era de 272.000 de dolari[6], ceea ce ar echivala, dacă oficialii ruşi au fost oneşti sau ar fi permis accesul la întreg fondul documentar, cu acelaşi număr de dosare, adică tot atâtea persoane. Din păcate, indecizia oficialilor români, poate chiar dezinteresul, au dus la eşuarea acestei acțiuni.

Pentru suferințele celor care au trăit acel timp al deznădejdii stau mărturie amintirile scrise ale unora dintre cei care au izbutit să se întoarcă. Aici se încadrează şi volumul pe care l-am recenzat în prima parte a acestui text. Până acum au apărut pe această temă, în România, extrem de puține informații istorice, ca să nu mai vorbim de texte științifice[7]. Cunoscută cu aproximație mai degrabă prin memorialistică[8] şi, pe alocuri, prin articole de presă ori interviuri, inclusiv online[9], istoria prizonierilor români în lagărele sovietice rămâne un domeniu fabulos de investigație, care aşteaptă încă să-şi dezvăluie dramele.

Ligia Dobrincu

---

[5] Camelia Muntean, *Rusia ne dă dosarele prizonierilor de război*, în „Jurnalul Național", 24 octombrie 2005, disponibil online pe http://www.jurnalul.ro/special/interviuri/rusia-ne-da-dosarele-prizonierilor-de-razboi-34718.html (consultat pe 29 decembrie 2010).

[6] Detalii făcute publice de istoricul Marius Oprea, membru al delegației române care a purtat aceste negocieri, în *Avem 272.000 de dosare de prizonieri la ruşi*, disponibil online pe http://www.citynews.ro/hunedoara/eveniment-29/marius-oprea-avem-272-000-de-dosare-de-prizonieri-la-rusi-100777/ (consultat la 29 decembrie 2010).

[7] O încercare de acest gen aparține cercetătorului Ilie Schipor, *Prizonieri români pe frontul de Est*, disponibil online pe http://www.once.ro/sesiuni/sesiune_2007/10%20prizonieri.pdf (consultat la 30 decembrie 2010).

[8] Amintesc câteva titluri: Vasile Gh. Baghiu, *Prizonier în URSS*, Botoşani, Editura Axa, 1998; Dumitru Bejan, *Oranki. Amintiri din captivitate*, Bucureşti, Editura Tehnică, 1995; Aurelian Gulan, *Mărturii din Iadul Roşu (De la Vorkuta la Gherla)*, Bucureşti, Editura Petrion, 1995; Radu Mărculescu, *Pătimiri şi iluminări din captivitatea sovietică*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2010; Eniță Pânzaru, *Un pas la stânga, un pas la dreapta şi ... Miciurinsk, Oranki-Monastârka*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, 2008; Aurel State, *Drumul crucii*, vol. I-II, Bucureşti, Editura Litera, 1993; Alexandru Teodorescu-Schei, *Învins şi învingător. 1941-1949. Campania din est şi prizonieratul*, ediție îngrijită de Pan Izverna, Bucureşti, Editura All, 1998.

[9] Vezi: http://www.evz.ro/detalii/stiri/prizonier-la-cercul-polar-812043.html; http://www.romaniapress.ro/reportaje/2247-nscut-in-1918-prizonier-la-rui.html; http://www.jurnalul.ro/special/special/nascut-in-1918-prizonier-la-rusi-561390.html; http://www.evz.ro/detalii/stiri/cand-moartea-e-un-rus-cu-carabina-si-un-caine-pitic--video-840736.html; http://www.editurachristiana.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=264:o-generaie-un-om-o-revist-&catid=26:cuvantul-christianei&Itemid=85 (consultate la 29 decembrie 2010).

Klaus Bochmann, Marina Dumbrava (eds.), ***Vademecum Contemporary History Moldova. A guide to archives, research institutions, libraries, associations, museums and sites of memory*****, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2010, 77 p.**

Instrumentele de lucru sunt esențiale pentru orice domeniu al cunoașterii. În privința istoriei, aici intră ghidurile arhivistice, dicționarele, enciclopediile, seriile documentare etc.

Istoriografia de limbă română cunoaşte în acest sens multe realizări importante în ultimul veac şi jumătate. Dar şi multe lipsuri. În acelaşi timp, există un interes faţă de istoria acestui spaţiu şi în străinătate, care a început demult şi se menţine încă la anumite cote, din varii motive, nu foarte ridicate. Este vorba în special de „mari puteri" istoriografice precum Germania, Statele Unite ale Americii, Marea Britanie şi Franţa, dar şi de culturi mai mici, în special din Europa centrală, de est şi de sud-est.

Una dintre cele mai recente realizări în acest sens face parte din seria *Vademecum*[1], care are în vedere posibilitățile de studiere a istoriei contemporane în Republica Moldova. Editorii Klaus Bochmann şi Marina Dumbravă au beneficiat şi de ajutorul istoricilor Vasile Dumbravă, Angela Soltan şi Sergiu Musteață. Apărut sub egida Institutului Moldova, din Leipzig, care funcționează pe lângă Universitatea din amintitul oraş saxon, şi publicat în limba engleză, acest ghid este un instrument de lucru important pentru cei care sunt interesați de istoria spațiului de astăzi al Republicii Moldova, nu doar a celui dintre Prut şi Nistru, ci şi a prelungirii sale transnistrene.

Sunt trecute în revistă, într-un mod uşor de urmărit, locurile în care se găsesc sursele istorice, în care se realizează cercetarea academică, în care se desfăşoară formarea universitară, dar şi cele în care se prezintă publicului diverse perspective asupra trecutului.

În privința arhivelor, beneficiază de prezentări arhivele naționale (Serviciul de Stat de Arhivă al Republicii Moldova, Arhiva Națională a Republicii Moldova şi Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova), cele regionale (din Găgăuzia – cu sediile din Comrat, Vulcăneşti şi Ceadâr Lunga, precum şi cele din Transnistria, cu sediile în Tiraspol, Grigoriopol, Dubăsari, Râbnița, Camenca, Slobozia şi Tighina/ Bender), municipale (Bălți) şi ale unor instituții culturale (ale Studioului Moldova-Film, Radio Moldova, Televiziunea publică din Moldova).

Instituțiile în care se face cercetarea sunt şi ele amintite, în mod expres fiind vorba de universități din Chişinău (Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie şi Filosofie; Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Facultatea de Istorie şi Relații Internaționale; Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă", Facultatea de Istorie şi Etnopedagogie; Academia „Ştefan cel Mare" a Ministerului Afacerilor Interne; Şcoala Antropologică Superioară), Cahul (Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu", Facultatea de Istorie), Comrat (Universitatea de Stat, Facultatea de Cultură Națională), Tiraspol (Universitatea „Taras Sevcenko", Institutul de Istorie şi Drept).

[1] Anterior, Georg Herbstritt şi Stejărel Olaru (eds.) au publicat *Vademekum Contemporary History Romania. A Guide through Archives, Research-Institutions, Libraries, Societies, Museums and Memorial Places*, Bucureşti, Institutul Român de Istorie Recentă, Berlin, Stiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur, 2004.

Academia de Ştiinţe a Moldovei are în structura sa două institute specializate: Institutul Patrimoniului Cultural şi Institutul de Istorie, Stat şi Drept, ambele cu sediul în Chişinău. Din considerente pe care nu le-am înţeles, în rândul institutelor de cercetare din Republica Moldova este trecut şi Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, creat la Bucureşti în 1993, ajuns ulterior în structura Academiei Române, şi care aflăm că are un „reprezentant" şi la Chişinău, de altfel un cunoscut istoric din Republica Moldova. Ceea ce totuşi nu cred că justifica trecerea acestui institut ca fiind din Republica Moldova.

Biblioteci cu fonduri importante de carte pentru studierea istoriei contemporane sunt în Chişinău (Biblioteca Naţională a Republicii Moldova, Biblioteca Municipală „Bogdan Petriceicu Haşdeu", Biblioteca Ştiinţifică Centrală „Andrei Lupan" a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Biblioteca Universităţii de Stat din Moldova, Biblioteca Universităţii Libere Internaţionale din Moldova, Biblioteca Asociaţiei Naţionale a Tinerilor Istorici din Moldova – Centrul de Resurse Istorice InfoHis) şi Orhei (Biblioteca publică „Alexandru Donici"). Nu regăsim însă date privind bibliotecile din Bălţi, Cahul, Comrat şi Tiraspol, deşi acolo există, după cum am văzut, universităţi sau arhive.

Centrele, fundaţiile şi asociaţiile profesionale sunt reprezentate prin Organizaţia veteranilor [de război] din Republica Moldova, Asociaţia ştiinţifică „Historia", Asociaţia Istoricilor din Republica Moldova, Asociaţia Naţională a Tinerilor Istorici din Moldova, Asociaţia foştilor deportaţi şi deţinuţi politici, Asociaţia pentru apărarea drepturilor deportaţilor, Centrul Cultural „Memoria Neamului", Asociaţia Obştească „Memoria Neamului", Asociaţia veteranilor războiului din Republica Moldova – 1992 (parte a Organizaţiei veteranilor din Republica Moldova), Asociaţia Evreilor din Moldova – Foşti Deţinuţi ai Nazismului şi Societatea evreiască pentru cercetarea istoriei, Asociaţia cultural-ştiinţifică „Museion", Centrul Medical de Reabilitare a Victimelor de Război şi Regimului Totalitar, Centrul de Reabilitare a Victimelor Torturii „Memoria", Uniunea Veteranilor Războiului din Afganistan, Asociaţia victimelor regimului comunist şi a veteranilor de război ai Armatei Române din Republica Moldova, Societatea de Etnologie din Republica Moldova, Asociaţia social-culturală „Bucovina", Societatea Numismatică din Republica Moldova, Comitetul Moldovean al Consiliului Internaţional al Monumentelor şi Siturilor, Societatea de Genealogie, Heraldică şi Arhivistică „Paul Gore", toate din Chişinău. Există o singură asociaţie din afara capitalei Republicii Moldova, Asociaţia foştilor deportaţi şi deţinuţi politici din Bălţi.

Muzeele şi locurile memoriei sunt bine reprezentate. În primul rând, există mai multe muzee considerate naţionale sau de importanţă naţională: Muzeul Naţional de Arte Plastice al Moldovei, Muzeul Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei, Muzeul Pedagogic Republican, Muzeul Literaturii Române „M. Kogălniceanu", Casa-muzeu „A. Şciusev", Muzeul Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală, Muzeul Memoriei Neamului, Muzeul Armatei Naţionale, Muzeul de Istorie al Oraşului Chişinău, Muzeul Războiului din Afganistan, Complexul Memorial „Eternitate", Monumentul „Eliberarea", Monumentul victimelor deportărilor staliniste, Monumentul eroilor căzuţi în războiul transnistrean, Monumentul victimelor din ghetoul Chişinău, toate acestea din Chişinău; Complexul muzeal „Orheiul Vechi", din satul Butuceni, raionul Orhei; Muzeul de Istorie şi Etnografie Bălţi; Muzeul de studiere a ţinutului natal, Soroca; Muzeul de Istorie şi Etnografie Orhei; Muzeul Municipal de istorie Cahul; Muzeul naţional găgăuz de istorie şi etnografie „D. Cara-Ciobanu", din satul Beşalma, UTA Găgăuzia, şi Muzeul

„Plai Natal", din satul Slobozia Mare, raionul Cahul; Muzeul de Istorie şi Studiere a Ţinutului Tiraspol şi Muzeul statului major al brigăzii de cavalerie „Grigore I. Kotovski", amândouă din Tiraspol; Muzeul în memoria tragediei din Bender şi Muzeul Gloriei Militare, ambele din Tighina; Complexul muzeelor memoriale din Camenca; Muzeul de istorie şi studiere a ţinutului din Dubăsari; Muzeul istoric din oraşul Slobozia; Muzeul istoric din Râbniţa; Complexul „Capul de pod Şerpeni", în satul Şerpeni; Monumentul combatanţilor căzuţi pentru integritatea Moldovei în războiul de la Nistru (1992), Căuşeni.

În privinţa website-urilor care conţin informaţii importante pentru istoria contemporană, acestea sunt mixate, fiind vorba de unele care îşi au „sediul" în Republica Moldova, altele în România: *Dosarul comunismului*, *Basarabia info*, *Dacoromania*, *Procesul comunismului* şi *Să învăţăm istoria pe Internet*.

Periodicele avute în vedere sunt atât general culturale („Literatura şi Arta", „Cugetul", „Limba română. Revistă de ştiinţă şi cultură", „Akademos. Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi artă", „Basarabia", „Clipa siderală", „Contrafort", „Curierul Ortodox", „Lanterna Magică", „Sud-Est Cultural", care apar în limba română; „Rusi", „Kodrî", în limba rusă), cât şi de specialitate („Destin românesc", „Revista de filosofie, sociologie şi ştiinţe politice a AŞM", „Revista de Istorie a Moldovei", „Revista de lingvistică şi ştiinţă literară", „Analele Asociaţiei Naţionale a Tinerilor Istorici din Moldova"). Se constată numărul extrem de redus al revistelor specializate în publicarea rezultatelor cercetării istorice. Aş observa lipsa din paginile acestei lucrări a revistei *Pontes. Review of South East European Studies*, care din 2004 apare la Universitatea de Stat a Moldovei, Chişinău.

Instituţiile „străine", de fapt germane, care sunt implicate în diferite feluri în susţinerea cercetării istoriei contemporane în Republica Moldova, şi prezentate în acest ghid sunt: Fundaţia Friedrich Ebert, Biroul DAAD Moldova, Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu" – Biblioteca Germană, Centrul Cultural German „Hoffnung", Gesellschaft der Deutschen „Einigkeit", Comunitatea Germană din Republica Moldova, toate cu sediile în Chişinău.

O secţiune a acestui volum a fost alocată institutelor de cercetare, asociaţiilor şi website-urilor specializate din Germania, având în vedere atât faptul că editorii lucrează într-un institut din această ţară, cât şi existenţei unui interes german faţă de Republica Moldova, dar şi a unei baze instituţionale serioase. Sunt amintite: Moldova Institut Leipzig, de pe lângă Universitatea din Leipzig; Deutschen Gesellschaft für Osteuropakunde c.V., Osteuropa-Netzwerk, Reller Rezensionen, Osteuropa-Institut Freie Universität Berlin, toate din Berlin; Südost-Institut şi Südosteuropa-Gesellschaft e.V., Institut für Ostrecht München e.V., Osteuropa-Institut, Studiengang Osteuropastudien, Ludwig-Maximilians-Universität München, toate din München; Zentrum für internationale Entwicklungs-und Umweltforschung, în Gießen; Landsmannschaft der Bessarabiendeutschen e.V., în Stuttgart; Bundesintitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, în Oldenburg; Deutschen Kulturforum östliches Europa c.V., în Potsdam; Deutsch-Pridnestrovische Gesellschaft e.V., în Dresda.

Editorii nu fac judecăţi de valoare asupra acestor entităţi, preferând să le indexeze, redând datele de contact, momentul înfiinţării, obiectul de activitate, direcţiile de cercetare, posibilităţile de informare/documentare, publicaţii, numărul de fonduri şi metri liniari de documente în cazul arhivelor, al artefactelor deţinute, respectiv expuse în cazul muzeelor. Pentru cititorii din România unele denumiri ar putea stârni nedumeriri, cum este cazul denumirii facultăţii de la Universitatea de Stat din Comrat,

redată mai sus. Este totuşi limpede din parcurgerea acestui Ghid că atât cunoaşterea istorică, cât şi memorializarea (mai ales) sunt foarte fragmentate în Republica Moldova, considerentele fiind îndeosebi de natură identitară şi politică.

Se poate observa că în marea lor majoritate resursele existente în Republica Moldova pentru studierea istoriei contemporane sunt reunite în Chişinău. De fapt, conform datelor de care dispunem, aceasta este situația în Republica Moldova şi în privința celorlalte câmpuri ale cunoaşterii istorice. Este o situație tipică pentru țările care cunosc o concentrare excesivă a puterii în oraşul capitală, ca urmare a centralizării. Situația României este oarecum asemănătoare, chiar accentuându-se în ultima vreme. Nu acelaşi lucru se întâmplă în țările cu tradiție federală, cel mai bun exemplu fiind Germania, ca să luăm un caz din Europa, cum s-a putut vedea mai sus.

Dorin Dobrincu

***Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845),* I. *Ţinutul Romanului,* partea I (*1820*), volum editat de Lucian-Valeriu Lefter şi Silviu Văcaru, *Introducere* de Mircea Ciubotaru, Iaşi, Editura StudIS, 2008, 265 p.**

Publicarea catagrafiilor realizate de Vistieria Moldovei în anii 1820, 1828, 1831/1832, 1838 şi 1845, pentru fiecare din cele 16 ţinuturi ale Moldovei, în scopul colectării impunerilor fiscale specifice acelei perioade, birul şi dajdea, constituie un proiect ambiţios, la care, sperăm, vor adera şi alţi cunoscători de paleografie chirilică în vederea ducerii lui la bun sfârşit, într-un timp rezonabil. Publicarea integrală a catagrafiilor aflate în fondul Vistieriei Moldovei de la Serviciul Judeţean Iaşi al Arhivelor Naţionale este o întreprindere dificilă, care solicită cunoştinţe temeinice de paleografie româno-chirilică şi un volum apreciabil de muncă.

Din nefericire, informaţiile de mare valoare istorică pe care le conţin aceste registre cu recensăminte fiscale nu au fost, până în prezent, decât într-o mică măsură valorificate ştiinţific. De cele mai multe ori, catagrafiile au fost utilizate de istorici pentru a reconstitui diverse aspecte de istorie economică şi socială specifice perioadei, pentru a determina structura etnică şi mobilitatea populaţiei unor localităţi sau pentru a stabili evoluţia administrativ-teritorială din Moldova primei jumătăţi a secolului al XIX-lea. Fragmente din anumite catagrafii au fost publicate sporadic în monografiile unor localităţi. Astfel, publicarea integrală a catagrafiilor va înlesni munca istoricilor interesaţi să studieze istoria societăţii din Moldova primei jumătăţi a secolului al XIX-lea, iar roadele nu se vor lăsa mult timp aşteptate.

Editorii acestui volum, Lucian-Valeriu Lefter şi Silviu Văcaru, anunţă că toate tabelele catagrafice vor fi publicate într-o colecţie, intitulată *Catagrafiile Vistieriei Moldovei*. Prin urmare, catagrafiile fiecărui ţinut vor forma câte un volum, care la rândul lui va fi alcătuit din mai multe părţi, câte una pentru fiecare an. Spre exemplu, catagrafia ţinutului Romanului va cuprinde patru părţi, câte una pentru anii 1820, 1828, 1831/1832, 1838 şi 1845.

Tomul, apărut în cursul anului 2008 la Editura ieşeană StudIS, în condiţii grafice foarte bune, cuprinde catagrafia, întocmită în anul 1820, la porunca vistieriei, de către slujbaşii statului, în frunte cu ispravnicii de ţinut. În ele au fost notate numele liudelor[1] din satele ţinutului Roman şi din târgul Roman, ca unitate administrativ-teritorială distinctă. Astfel, atunci când au centralizat datele culese de pe teren, recenzorii au respectat organizarea satelor din ţinutul Roman pe patru unităţi administrativ-teritoriale: Ocolul de Sus, Ocolul de Jos, Ocolul de Mijloc şi târgul Roman. Spre exemplu, din Ocolul de Sus făceau parte satele: Sagna, Călugăriţa, Poienile Oancii, Boghice, Bîra, Hulpăşeşti, Hârniceşti, Buruieneşti, Doljăşti, Miclăuşeni, Macsineşti, Oţăleni, Brătuleşti, Hăbăşeşti, Fărcăşeni, Oborocenii de Gios, Oborocenii de Sus, Heleştieni,

[1] Termen vechi slav, reprezentând unitatea fiscală individuală (pe cap de familie) sau colectivă (cu plata solidară) specifică secolelor XVIII-XIX.

Movileni, Criveşti, Dădeşti, Chetrişul, Tâmpeşti, Săcăreşti, Cucutenii, Bărbăteştii, Laiul, Ruginoasa, Vorîntîreştii şi Şcheia. În tabelul fiecărui sat au fost consemnate: numele capilor de familie (liudă), numărul de animale (boi, vaci, cai, oi, stupi şi porci) pe care le avea fiecare birnic în parte, numele stăpânilor satelor şi numărul liudelor scutite de bir.

Spre exemplu, satul Vorîntîreşti, al spătarului Dimitrie Beldiman, avea 25 de liude de birnici, 24 de liude „ce să scutescu, fără bir de cătră dumnealui spatar Dumitrachi Beldiman", din care nouă liude de breslaşi şi 15 liude „trecuţi", plus cinci slujitori ai bisericii, scutiţi la rândul lor de bir. În total, birnicii aveau 40 de boi, 28 de vaci, 13 cai, 165 de oi, 15 stupi şi 56 de porci. Toţi stupii aparţineau lui Neculai Blaga. Cei scutiţi de bir, împreună cu preoţii, aveau: 66 de boi, 36 de vaci, 7 cai, 148 de oi şi 54 de sfini (porci). Surprinde însă cifra rotundă de vite, în special de oi şi porci, care figurează în registru în dreptul sătenilor, posibil semn că aceştia nu au declarat toate vitele pe care le aveau.

Deosebit de bogate în informaţii sunt tabelele statistice de la p. 235-254. Acestea conţin numărul liudelor din fiecare sat, grupate în funcţie de statutul pe care îl aveau în faţa fiscului (birnici, scutiţi, breslaşi, „trecuţi", scutiţi după hrisov şi scutiţi fără ştirea Vistieriei). În afară de acestea, există o rubrică unde sunt menţionate ocupaţiile de pe urma cărora locuitorii fiecărui sat îşi obţineau „hrana şi chiverniseala": „cărăuşie şi pământ", „cheresteli i pământ", „pământ i chirii", „inul şi pământ" etc. Astfel, locuitorii satului Vorîntîreşti se ocupau cu lucrul pământului, în timp ce sătenii din Sagna, cu 224 de boi şi 25 de cai la 100 de liude de birnici, se ocupau cu pământul şi cărăuşia. Însă putem remarca faptul că în ambele sate nu există niciun sătean care să aibă mai mult de patru boi sau doi cai.

În cazul târgului Roman, catagrafia ne oferă indicii cu privire la originea etnică a târgoveţilor, starea economică în care se încadrau, statutul pe care îl aveau faţă de fisc şi, uneori, după nume ne putem da seama ce ocupaţie aveau. Detaliind, putem constata că în târgul Roman existau 327 de negustori hrisovoliţi, din care 20 erau creştini, 103 erau armeni şi 104 erau evrei. De asemenea, existau 58 de sudiţi, din care 42 „nemţăşti şi englizăşti ce sînt supt protecţîia c(hezaro) c(răiască) a Aghenţii" şi 16 „rusăşti şi franţuzăşti ce sînt supt protecţîi Consulatului Rusăscu". Sunt trecuţi în catagrafie cei 100 de birnici ai târgului şi toţi cei scutiţi, breslaşi sau slugi ai Episcopiei de Roman, ai unor mănăstiri sau biserici din târg, ai unor boieri, ai spitalului Precista etc. Printre cei scutiţi se află şi cei 20 de membri ai breslei cioclilor, aflaţi în grija Episcopiei de Roman.

Paleografi cu experienţă, editorii au respectat întocmai grafica originală a tabelelor catagrafice, dând dovadă de multă pricepere, dar, mai ales, de răbdare, în vederea copierii corecte a acestor tabele încărcate de nume şi cifre, scrise în paleografia româno-chirilică specifică secolului al XIX-lea, care supune pe paleograf la mari dificultăţi.

Volumul beneficiază de o introducere consistentă şi erudită semnată de Mircea Ciubotaru, bun cunoscător al toponimiei şi a istoriei localităţilor din Moldova. Un rezumat al introducerii a fost tradus în limbile italiană, engleză şi maghiară de Fabian Doboş, Alina-Elena Munteanu şi, respectiv, Attila István Szekeres. Tot în partea introductivă a volumului, editorii au întocmit un *Glosar* de termeni arhaici, care, în opinia noastră, este totuşi prea sumar. Volumul se încheie cu un *Indice de localităţi*, corect întocmit.

În introducere, intitulată „*Catagrafiile* – un tezaur documentar", Mircea Ciubotaru evidenţiază cu argumente pertinente importanţa deosebită pe care o au catagrafiile pentru desluşirea unor realităţi sociale şi lingvistice din secolul al XIX-lea. Autorul arată că primul recensământ a fost întocmit în Moldova la 1772-1773 din iniţiativa

ruşilor, pentru a stabili care erau resursele umane şi financiare de care dispunea ţara, în vederea aprovizionării armatei ruse. În anul 1774, recensământul a fost repetat. Ulterior, începând din 1820, aceste recensăminte, cunoscute sub numele de catagrafii, au fost repetate periodic.

În opinia lui Mircea Ciubotaru, informaţiile oferite de catagrafii ne permit să reconstituim cu fidelitate sistemul fiscal al ţării, starea materială a locuitorilor, principalele ocupaţii ale acestora şi procesul migraţiei ardeleneşti şi bucovinene în Moldova. În felul acesta, putem trage anumite concluzii cu privire la originea etnică a catolicilor din Moldova, subiect sensibil în societatea românească, din motive confesionale, naţionale şi politice. De asemenea, informaţiile din catagrafii sunt deosebit de utile în vederea explicării procesului de apariţie a onomasticii duble în Moldova.

Prin iniţiativa lor, Silviu Văcaru şi Lucian-Valeriu Lefter pun în circulaţie o categorie de documente extrem de valoroase şi de bogate în informaţii, însă inaccesibile tuturor istoricilor interesaţi să studieze specificul societăţii româneşti din prima parte a secolului al XIX-lea.

Mihai Mîrza

***Nicolae Iorga şi Universitatea din Cluj. Corespondenţă (1919-1940),* ediţie îngrijită de Petre Ţurlea şi Stelian Mândruţ, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, 389 p.**

Universitatea din Cluj, ca principală instituţie formativă a elitelor interbelice din Transilvania, a constituit un instrument esenţial al acţiunii culturale şi sociale. După Marea Unire din 1918, statul român şi intelectualii prestigioşi au redimensionat relaţia acesteia cu societatea românească şi au potenţat creditul simbolic de care s-a bucurat noua Universitate din provincia unită. Omul politic, universitarul, intelectualul, istoricul Nicolae Iorga nu a putut rămâne pasiv faţă de aceste mutaţii şi s-a implicat, decisiv de multe ori, în procesul de dezvoltare a unei Universităţi naţionale în inima Transilvaniei. Astfel, orice restituţie a prezenţelor lui Iorga în viaţa academică clujeană merită aprecierile unanime ale istoricilor.

Din acest punct de vedere, demersul cercetătorilor Petre Ţurlea şi Stelian Mândruţ[1] conferă noi elemente efortului de înţelegere a istoriei spaţiului universitar din Clujul interbelic. O ediţie de documente despre Nicolae Iorga este întotdeauna actuală, cu atât mai mult cu cât este vorba despre corespondenţa istoricului cu universitarii clujeni, în deceniile care au urmat Unirii din 1918. Volumul consemnează şi trei excepţii, C. Marinescu, P. Sergescu şi Ş. Meteş, care nu au ocupat funcţii universitare şi care au întreţinut o corespondenţă bogată cu marele istoric, în mod deosebit primul dintre cei enumeraţi. Un număr de 283 astfel de epistole, în marea lor majoritate inedite, doar 24 fiind deja publicate, de la Arhivele Naţionale, de la Biblioteca Academiei, din arhiva Iorga-Pippidi redau dialogul lui N. Iorga cu profesorii şi tinerii cercetători transilvăneni. În mod evident, autorii au purces la o riguroasă selecţie a corespondenţei

[1] Ambii autori sunt specialişti recunoscuţi ai istoriei Transilvaniei (cazul lui Stelian Mândruţ, cercetător la Institutul de Istorie „Gh. Barițiu" din Cluj), şi cunoscători îndeaproape ai corespondenţei lui N. Iorga (Petre Ţurlea este editorul *Scrisorilor către Nicolae Iorga*, vol. VI, 1-2, Editura Academiei Române, 2002, 2003).

istoricului, alegând acele scrisori care au o relevanţă strictă la istoria Universităţii şi a profesorilor clujeni. Bogatele note de subsol, indicele de nume, ordonarea cronologică a epistolelor şi un lămuritor studiu introductiv al lui Stelian Mândruţ facilitează lectura scrisorilor şi fac din acest volum un important instrument de lucru.

Dincolo de sensibilităţile lui Nicolae Iorga, documentele din volum ne oferă date despre momentele inaugurale ale Universităţii româneşti din Cluj, despre aspectele instituţionale, organizarea, funcţionarea şi statutul acesteia, completarea catedrelor vacante ale instituţiei, dezvoltarea Facultăţii de Litere şi Filozofie şi crearea institutelor de cercetare conexe acesteia (Institutul de Studii Clasice, de exemplu), situaţia bursierilor români din străinătate, itinerariile individuale ale unor universitari.

Detalii despre modelul academic promovat de Universitatea clujeană sunt consemnate în scrisorile unor universitari prestigioşi, precum Onisifor Ghibu, Sextil Puşcariu, Fl. Ştefănescu-Goangă, V. Bogrea, G. Bogdan-Duică, I. Lupaş, S. Dragomir. În corespondenţa trimisă de C. Marinescu aflăm pagini însemnate din istoria Şcolilor româneşti de la Paris şi Roma. De asemenea, cartea de faţă consemnează secvenţe importante din politica interbelică şi efortul lui Iorga de a se opune mişcărilor de extremă dreaptă.

Cu siguranţă, acest prim pas poate fi completat de încă două astfel de ediţii, corespondenţa lui Nicolae Iorga cu Universităţile din Iaşi şi Cernăuţi fiind, probabil, la fel de voluminoasă şi cu siguranţă la fel de importantă în redarea fizionomiei vieţii universitare şi politicii din aceste centre ale României interbelice.

Cătălin Botoşineanu

Paul R. Gregory, *Lenin's Brain and Other Tales from the Secret Soviet Archives*, Stanford CA, Hoover Institution Press, 2008, XIII + 162 p.

Paul R. Gregory is one of the editors of the massive seven volume collection of materials from the Soviet Archives dealing with the history of Stalin's GULag. In this well-written, engaging, and witty book, he tells a series of stories based on files from those archives. These "tales" prove illuminating and often would be amusing if their subject matter wasn't so tragic (the humor reminds one of Solzhenitsyn).

Each chapter generally follows the same pattern. The author begins with a brief statement of the background to the case at hand, moves on to analysis of what previously secret files have to tell us about such matters, and concludes with a discussion of additional issues raised by these files, all accompanied with copious quotations. Along the way we gain considerable insights into the functioning of the Soviet System, Stalin's mentality and personality, and the astonishing activities of the Stalinist GULag.

Space does not allow for more than a mention here of a few selected tales. Ch. 1 on the coverup, which lasted from March 1940 to January 1991, of the Katyn massacres, is typical. After a brief but thorough review of background, the vicissitudes of case are skillfully presented. Along the way, we learn that Politburo meetings were often not meetings at all, just the circulation of written proposals (in this case from Beria for the summary execution of some 34,000 Polish prisoners of war, including those at Katyn) that Politburo members were asked to approve in writing or by

telephone. (One wonders how many more Stalinist victims there might have been if Stalin had had eMail or Twitter.)

It is also edifying to learn that Khrushchev's minister of interior, A. Shelepin, advised him in 1959 that records of this episode "do not represent operational interest, nor are they of historical value. They scarcely represent any real interest for our Polish friends […] it would appear wise to destroy all these documents" (p. 8-9). I am always surprised at the quantity of such materials (whether generated by the Soviets or Nazis or other criminal regimes) that survive; in this case, Shelepin's handwritten memo just became part of a file that persists to today.

The author concludes: "There are no Soviet heroes in the Katyn files. The head of the USSR Academy of Sciences falsified scientific evidence. Khrushchev, the leader who disclosed Stalin's crimes, concealed the documents as a potential source of embarrassment. The reformer Gorbachev tried every possible maneuver to avoid telling the Poles the truth […]" (p. 4). A sad tale indeed. "Why not tell the truth?" Gregory asks? Why did even Gorbachev fail to go further than a „minimalist version of the truth"? The author believes it is because of the implication of the second and third generation of Soviet elite in the crimes of Stalin, both consciously and unconsciously (p. 13-14).

Another chapter uses documents to show "four different faces of Stalin, four different modes of behavior all directed toward his overriding goal of gaining and holding on to absolute power. There is the solicitous, magnanimous, and jocular Stalin. There is the reluctant Stalin, required to do unpleasant things because it is the party's wish. There is the Stalin applying praise and flattery with cynical cruelty. Finally, there is the true Stalin, directly carrying out acts of cruelty without any pangs of morality or remorse" (p. 15). Those who encountered the first Stalin were the luckiest, though often they moved rapidly to meeting the "other Stalins", encounters that usually ended with arrest and execution. His disposal of Iagoda in 1936-1938 furnishes an apt illustration. In the end, Iagoda is convicted of espionage, shot, and his corpse displayed at his former dacha.

The title essay, on Lenin's brain, takes us through the early days of the Institute of Lenin, which not only accumulated and dealt with Lenin's writings but also a glass jar holding the brain of the founder of the Soviet system. The idea here was to try and determine why Lenin was such a genius and why his brain was so extraordinary (a somewhat circular argument). The discussion of the slapstick dealings with Lenin's brain between 1925 and 1936 are amusing. The author concludes that, in part, "the Lenin brain file discloses […] the extreme elitism of the Soviet regime" (p. 34).

The chapters on "Marginals and Former People" and "The Great Terror", are chilling. Human beings are transmuted into "material" either fit for or not fit for the building of socialism. This led to the internal passport system, „cleansing" of regime cities, and desensitizing the entire society *vis à vis* the millions starved, imprisoned, and/or executed. Extensive quotation of Ezhov's Operational Order No. 00447 is used to tell the story of the Great Terror. Gregory reminds us that the Great Terror is sometimes erroneously depicted as mainly a purge of the party. It was not: less than 1% of the repressions in 1937-1938 involved party leaders. And almost none of those responsible for carrying it out from top to bottom were punished for it.

There are other chapters dealing with Stalin's sons; the need to falsify death certificates for victims of the Soviet repression conveyer; the curious tale of the Ship of

Philosophers, a 1928 boat that carried dozens of Russian intellectuals (such as Nikolai Berdiaev) to exile in the West; a portrait of typical GULag guards, who in many cases were prisoners themselves; on futile attempts to reason with Stalin over his Zero-tolerance policy with regard to "offences against the state" however minor; the demise of "democratic centralism" after Lenin's death; a fascinating account of the Soviets in Afghanistan and the lessons to be learned; and the case of one of Stalin's "orphans", a 15 year old former true believer who wrote in his diary: "A person awaking from a lethargic twelve-year dream would be simply stunned by the changes that have taken place. He would not find the old leadership. He would see in the leadership clean-shaven ignoramuses […]. It is staggering. A clique of gorged, fat people brashly rule and ninety percent of the people are unhappy […]. Under the pretense of progress, morality is collapsing". Little surprise that he wound up in the GULag (p. 146-147).

Gregory writes clearly and well and there is a lot more that can be learned from this book. His approach is highly successful from a didactic point of view, *i.e.*, a case study in how to make archives interesting. And, Gregory's mini-excursions into the Soviet Archives are ample testimony about the importance of complete, transparent opening of archives. Sadly, they also illustrate why even generations later rulers and bureaucrats are less than enthusiastic about the prospect. That is possibly one reason why archival openness can serve as a barometer of the degree to which a society is free or not.

Paul E. Michelson

Cercetarea şi expunerea publică a istoriei comunismului: România vs. Germania. Pe marginea vizitei unor specialişti de la Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur (Berlin) în România, 10-16 mai 2009

Între 10-16 mai 2009, un grup de specialişti de la Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur (Fundaţia Federală pentru Studierea Dictaturii Partidului Socialist Unit), Berlin, Germania, a făcut o călătorie de studii în România. Această fundaţie a fost înfiinţată în 1998 printr-o lege aprobată de Parlamentul Federal German. În fapt, au fost puse în practică recomandările a două comisii de anchetă – „Studierea istoriei şi a dictaturii Partidului Socialist Unit/SED din Germania" (1992-1994), respectiv „Depăşirea urmărilor dictaturii Partidului Socialist Unit în procesul unificării germane" (1995-1998) – desemnate de Parlamentul Federal. Fundaţia promovează discutarea pluralistă a istoriei dictaturii Partidului Socialist Unit din fosta Republică Democrată Germană şi implicaţiile acesteia asupra Germaniei unificate. În acelaşi timp, fundaţia este un partener de discuţii şi un mediator în prelucrarea datelor istorice din punctul de vedere al societăţii civile, ştiinţei, politicii şi mass-media. Ea dispune de o arhivă şi o bibliotecă specializată, cu mărturii ale disidenţei şi represiunii, accesibile pentru cercetare. Conducerea este asigurată de un Consiliu ales pe o perioadă de cinci ani, în care intră membri ai Parlamentului, ai guvernului federal, ai landului Berlin şi cercetători care se ocupă de perioada dictaturii.

Voi aminti în continuare cele 22 de persoane care au făcut parte din delegaţia germană, în paranteză trecând şi principala lor afiliere instituţională: Rainer Eppelmann (preşedinte onorific al Fundaţiei Federale pentru Studierea Dictaturii Partidului Socialist Unit/SED; fost ministru în primele guverne postcomuniste în RDG, deputat în Parlamentul Federal German între 1990-2005, preşedinte al celor două comisii de cercetare a Dictaturii SED), Hans Altendorf (delegat federal pentru studierea arhivelor STASI din fosta RDG – BStU, Berlin), Heidi Bohley (asociaţia Istorie/i contemporană/e, Halle/Saale), Uwe Dähn (Societatea Robert-Havemann, Schliemannstr), Alfred Eichhorn (jurnalist, Inforadio rbb), Berno Gerber (Centrul Martin Luther King pentru libertatea puterii şi curaj civil – Arhiva mişcărilor populare din Saxonia de Sud-Vest, Werdau), Dietmar Herbst (proiectul START al Fundaţiei Hertie, Saxonia Inferioară), Tobias Hollitzer (Comitetul Civic din Leipzig), Anna Kaminsky (Fundaţia Federală pentru Studierea Dictaturii Partidului Socialist Unit/SED), Sven Felix Kellerhoff (Axel Springer AG, grupul care editează, printre altele, ziarele „Bild" şi „Die Welt"), Bettina Kielhorn (Centrul pentru consiliere „Gegenwind", un proiect al Iniţiativei psiho-sociale Moabit, Berlin), Vera Lengsfeld (fostă membră a Parlamentului German, 1990-2005), Peter Maser (preşedinte al Consiliului de specialitate al Fundaţiei Federale pentru Studierea Dictaturii Partidului Socialist Unit/SED), Sabine Ross (Fundaţia Federală pentru Studierea Dictaturii Partidului Socialist Unit/SED), Martin Sabrow (Centrul de

Cercetare a Istoriei Contemporane, Potsdam – institut independent, interdisciplinar pentru studierea istoriei contemporane germane şi europene), Evelyna Schmidt (Centrul Willy Brandt pentru studii privind Germania şi Europa, Universitatea Wrocław, Polonia), Andreas Schönfelder (Biblioteca pentru mediul înconjurător din Großhennersdorf, Oberlausitz, Saxonia Inferioară), Uwe Schwabe (Arhiva mişcării civice din Leipzig e.V.), Manfred Wagner (Atelierul istoric Jena e.V.), Matthias Wanitschke (Comisia locală din landul Turingia pentru studierea documentelor fostei STASI, Erfurt), Hans-Eberhard Zahn (Fundaţia memorială Berlin-Hohenschönhausen, Berlin), Irmgard Zündorf (Centrul de Cercetare a Istoriei Contemporane, Potsdam).

Intervalul în care delegaţia germană s-a aflat în România a cuprins vizitarea unui număr important de instituţii implicate în administrarea surselor istoriei contemporane, în cercetarea acestui trecut, iar unele dintre ele şi în oferirea expertizei necesare decidenţilor publici în vederea luării unor măsuri reparatorii pentru victimele comunismului sau pentru implementarea unor decizii vizând distanţarea instituţională a statului de practicile regimului comunist. Astfel, au avut loc întâlniri de lucru la Arhivele Naţionale ale României, la Institutul Naţional pentru Studierea Holocastului în România „Elie Wiesel", cu membri ai Comisiei Prezidenţiale Consultative pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, la Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului din România, Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, vizitarea Fortului 13 – Jilava, unde a funcţionat o celebră închisoare (şi) în anii comunismului, la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti, în redacţia cotidianului „Evenimentul Zilei", la Cimitirul Eroilor Revoluţiei (din 1989) etc. În continuare voi prezenta două dintre aceste întâlniri şi un workshop, desfăşurate cu această ocazie şi în a căror organizare am fost implicat direct.

La Arhivele Naţionale ale României, pe 11 mai 2009, delegaţia germană a avut o întâlnire cu conducerea instituţiei, cu şefi de servicii şi arhivişti implicaţi direct în administrarea documentelor care privesc istoria contemporană. Directorul general, Dorin Dobrincu, a făcut o prezentare a istoricului instituţiei, a locului ei în arhitectura instituţională a României contemporane, a fondului documentar deosebit de important pe care îl gestionează, a relaţiilor cu publicul, a modului în care s-a schimbat în ultimii ani raportarea angajaţilor faţă de cetăţeni, în particular faţă de cercetători, relaţiile cu alte entităţi care administrează arhive româneşti sau sunt interesate de documentele deţinute în structurile ei centrale sau teritoriale, a legăturilor cu instituţii din străinătate. În mod firesc, oaspeţii germani au fost interesaţi mai ales de documentele care privesc istoria contemporană, punând întrebări cu privire la modul cum au fost preluate documentele produse de Partidul Comunist Român, ce s-a întâmplat ulterior cu acestea, care este gradul lor de acces. Specialiştii germani au putut vizita la Arhivele Naţionale şi câteva depozite cu documente din secolul XX.

Pe 12 mai 2009 a avut loc la Palatul Cotroceni o întâlnire între membri ai Comisiei Prezidenţiale Consultative pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (Dorin Dobrincu, Virgiliu Ţârău, Dragoş Petrescu, Cristina Petrescu şi Liviu Pleşa), consilierul de Stat Alexandru Gussi şi delegaţia germană. Cele două părţi au prezentat activitatea comisiilor din care au făcut sau fac parte, iniţiindu-se un dialog din care au reieşit atât asemănările, cât şi deosebirile care ţin de cadrul instituţional, de corpul profesional şi de cultura politică existentă în cele două societăţi. Interesul părţii germane faţă de activitatea Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (CPADCR), dar şi faţă de trecutul recent al ţării se poate vedea şi din câteva din multele întrebări puse de participanţi: A existat opoziţie anticomunistă în România

după plecarea lui Paul Goma în Vest (1977)? Înainte de prăbuşirea comunismului exista o opoziţie coerentă în România? Care au fost motivele pentru rezultatele slabe ale cercetării trecutului comunist la începutul anilor ’90? Ce înseamnă condamnarea moral-politică a comunismului? Cum s-a asigurat echilibrul între scopul politic şi cel academic al CPADCR, ştiind că memoria politică şi cercetarea istorică nu sunt totuna? A existat o participare internaţională mai largă în CPADCR? Ce s-a întâmplat cu cei care au ocupat funcţii de conducere în perioada comunistă? Care a fost/este rolul foştilor activişti comunişti după 1989 în împiedicarea emiterii unei legi a lustraţiei în România? Se încearcă în România să se facă o echilibrare între activitatea extremei drepte şi cea a extremei stângi? Care a fost impactul intrării României în Uniunea Europeană în impulsionarea cercetării trecutului recent? Există forţe politice care încearcă să boicoteze cercetarea acestui trecut comunist?

Arhivele Naţionale ale României au organizat pe 15 mai 2009, în colaborare cu Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur, workshopul „*Trecutul care nu trece” – istorie contemporană, memorie, educaţie şi justiţie în România şi Germania după 1989*. A fost vorba de o manifestare între specialişti români şi germani – peste 40 – de la Fundaţia Federală pentru Studierea Dictaturii SED, Arhivele Naţionale ale României, Comisia Prezidenţială Consultativă pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului din România, Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, Facultatea de Ştiinţe Politice şi Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti. De asemenea, au participat şi câţiva jurnalişti preocupaţi de istoria recentă, cu cercetări proprii pe subiectele abordate.

Prima parte a workshopului, intitulată *Aspecte ale istoriei comuniste în România – rezistenţa armată anticomunistă, opoziţie şi represiune, rolul clericilor şi jurnaliştilor, fenomenul concentraţionar, represiunea minorităţii germane etc.*, a constat în mai multe prezentări ale unor istorici cunoscuţi pentru preocupările lor pe aceste teme. În deschidere, Dorin Dobrincu a făcut o expunere privind instaurarea regimului comunist în România, diferite etape observate de istorici în evoluţia acestuia, represiunea (şi categoriile de populaţie vizate de partidul-stat), rezistenţa armată anticomunistă, Gulagul românesc, situaţia unor minorităţi, în special a celei germane.

Problemele ideologice ale comuniştilor români, mai ales evoluţia conceptului de naţiune în comunism, au fost avute în vedere de Steliu Lambru (jurnalist, Radio România), cu preocupări mai vechi în această privinţă. Andrei Muraru (IICCR) s-a oprit asupra legislaţiei represiunii în anii 1945-1964, utilizată de regimul de la Bucureşti pentru distrugerea opoziţiei anticomuniste. Sistemul concentraţionar (inclusiv reeducarea) a fost avut în vedere de Mircea Stănescu (ANR); istoricul a făcut observaţia că pentru regimurile comuniste acesta este o necesitate în vederea controlării societăţii, pe toată durata existenţei lor, chiar dacă treptat se înregistrează trecerea de la o teroare deschisă la una profilactică. Alin Mureşan (IICCR) a prezentat fenomenul reeducării în România în anii ’50, insistând pe „fenomenul Piteşti”. Rezistenţa armată anticomunistă a fost avută în vedere (şi) de Liviu Pleşa (CNSAS), care a subliniat că aceasta a fost de mici dimensiuni, cu aderenţi puţini, chiar dacă motivaţi, fenomenul stingându-se spre sfârşitul anilor ’50 – începutul anilor ’60.

Având o privire largă asupra istoriei contemporane, Florin Ţurcanu (Facultatea de Ştiinţe Politice a Universităţii din Bucureşti) a remarcat fenomenele de continuitate între perioada interbelică, cel de-al Doilea Război Mondial şi perioada comunistă. Hannelore Baier (jurnalist, „Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien”) a urmărit situaţia minorităţii germane după 1944, care a fost culpabilizată în masă, cu deportări masive în

URSS, confiscarea proprietăţilor, apoi un exod major spre Germania. Tot asupra minorităţii germane, îndeosebi a saşilor şi a Bisericii Evanghelice CA, a insistat Thomas Şindilariu (Arhiva & Biblioteca Comunităţii Honterus, Braşov).

Prezentările au fost urmate de dezbateri, ridicându-se probleme metodologice, de cunoaştere a faptelor de către istorici, precum şi a raportului dintre istorie şi memorie, dintre istorie şi politică, dar şi dintre istoricii exprimând puncte de vedere diferite, ca urmare a aderării la valori diferite, la şcoli istoriografice diverse ş.a.m.d.

Cea de-a doua secţiune a fost intitulată *Instituţii de cercetare a trecutului recent, rolul lor în prelucrarea acestuia în România şi Germania*, fiind avută în vedere inclusiv problematica juridică. La început, Dinu Zamfirescu (Institutul Naţional pentru Memoria Exilului Românesc) şi Tobias Hollizer (Bürgerkomitee Leipzig) au făcut expuneri asupra a ceea ce s-a întâmplat în cele două ţări din perspectiva acestei tematici. S-a remarcat caracterul interactiv al acestei părţi a workshopului. Au avut intervenţii elaborate Gabriel Catalan (ANR), Dorin Dobrincu, Hans Altendorf, Valerian Stan (jurist) şi Bogdan Murgescu (Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti). Acesta din urmă a ţinut să precizeze că există o parte problematică prin înfiinţarea mai multor instituţii de studiere a trecutului totalitar în România, şi anume disiparea resurselor. În acelaşi timp, această situaţie are şi o parte pozitivă, adică asigurarea unui spaţiu necesar afirmării unei diversităţi de opinii. Cu toate că îşi anunţaseră participarea şi doi dintre membrii Colegiului CNSAS, fiind incluşi în program, în cele din urmă ace□tia nu au mai ajuns la workshop. Absenţa lor a produs o impresie destul de neplăcută asupra participanţilor germani, care au spus-o elegant, însă explicit, dat fiind că evoluţia şi rolul acestei instituţii erau foarte importante din perspectiva subiectului.

În cea de-a treia şi ultima parte, *Prezentarea trecutului comunist în domeniul educaţiei şcolare şi extraşcolare în România şi Germania*, au avut intervenţii Rainer Eppelmann (Bundesstiftung Aufarbeitung), Martin Sabrow (Zentrum für Zeithistorische Forschung, Potsdam), Andrei Muraru, Raluca Grosescu (IICCR) şi Doru Dumitrescu (Ministerul Învăţământului, inspector general pentru disciplina Istorie). A fost vorba practic de o continuare a celei de-a doua secţiuni a workshopului, accentul punându-se pe partea educativă, didactică. O chestiune importantă a ridicat Rainer Eppelmann, şi anume după ce scară de valori interogăm, judecăm trecutul. În orice caz, nu există un standard universal în această privinţă. Din discuţii a reieşit că în vreme ce în România există un manual de istorie a comunismului (*O istorie a comunismului din România. Manual pentru liceu*, Iaşi, Editura Polirom, 2008, 2009, patru dintre autori fiind în sală – Raluca Grosescu, Dorin Dobrincu, Andrei Muraru şi Liviu Pleşa; ceilalţi doi autori sunt Mihai Stamatescu şi Sorin Andreescu), care se predă opţional în licee, în Germania, în schimb, aşa ceva nu s-a făcut până acum.

Societăţile ieşite din totalitarism se confruntă cu probleme diverse izvorâte tocmai din trecut. Este evident că victimele trăiesc alături de cei care au slujit regimurile dictatoriale. Şi totuşi, ce fel de societate ne dorim? Una bazată pe uitare sau una fundamentată pe cunoaştere? Robert Eppelmann a reliefat experienţa germană, în care inclusiv unii activişti ai fostului aparat de partid şi de stat din RDG au făcut dezvăluiri importante, care au ajutat la o mai bună înţelegere a ceea ce s-a petrecut în anii 1949-1989 în partea ocupată de sovietici la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial. Steliu Lambru a ţinut să remarce, într-un mod foarte direct, că societatea românească are un evident deficit democratic, iar disimulările foştilor activişti ai PCR (a fost dat ca exemplu Ion Iliescu) şi ale ofiţerilor fostei Securităţi sunt binecunoscute. Asumându-ne convingerile democratice, ne permitem şi judecăţi morale, a concluzionat S. Lambru.

La finalul workshopului, Rainer Eppelmann a tras concluziile generale ale întregii săptămâni în care specialiştii germani s-au aflat în România. Pentru ei a fost în parte o confirmare a ceea ce ştiau deja despre realităţile de aici, în domeniul lor de interes, dar au avut şi posibilitatea să constate – dincolo de încrâncenarea publică, promovată de grupurile aflate pe poziţii adverse, în special de cele angajate politic –, existenţa multor lucruri bune, chiar remarcabile, însă insuficient popularizate: îmbinarea dintre componenta ştiinţifică şi cea public-etică în analiza trecutului comunist şi distanţarea de acesta prin cunoaştere, măsurile cu caracter reparatoriu, accesul la arhive (îndeosebi la Arhivele Naţionale ale României şi la Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii), acţiuni cu scop educaţional (realizarea unui manual de istorie a comunismului) etc.

Pentru noi este evident că, deşi există deosebiri între România şi Germania în privinţa gestionării trecutului recent, sunt şi foarte multe asemănări. Iar cunoaşterea istoriei recente nu are importanţă doar pentru mediul inevitabil restrâns al specialiştilor, ci şi pentru informarea, pentru educarea opiniei publice, pentru crearea deprinderilor critice şi pentru toleranţă, fundamentale pentru funcţionarea societăţilor democratice.

Dorin Dobrincu

Profesori şi studenţi evrei la Universitatea din Iaşi şi la alte universităţi româneşti şi europene (sfârşitul secolului al XIX-lea – sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial)
Colocviu internaţional, Iaşi, 1-3 septembrie 2010

La începutul lunii septembrie, École de Hautes Études de Judaisme din cadrul Universităţii „Paul Valery" Montpellier III şi Facultatea de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi au organizat un colocviu internaţional care să marcheze inaugurarea Centrului de istoria evreilor şi ebraistică Alexandru Şafran. Mulţumind intenţiei Universităţii din Iaşi, fiul fostului rabin, profesorul Avinoam Safran, a ţinut să fie prezent pentru a omagia figura unuia dintre cei mai importanţi teologi evrei ai secolului XX. Deschiderea Centrului a mai beneficiat de prezenţa rectorului Universităţii din Iaşi, profesorul Vasile Işan, şi a rectorului Universităţii din Cluj, Andrei Marga. Participarea acestuia din urmă stă mărturie a faptului că, la Cluj, un centru de cercetare al istoriei evreilor funcţionează deja. Alături de revista de profil editată de institutele Academiei, „Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae" (SAHIR), coordonată de profesorul Silviu Sanie, şi masterul în istoria evreilor, noul Centru inaugurat la Iaşi, care va funcţiona sub egida Facultăţii de Istorie, vine să confirme interesul aparte pe care comunitatea ştiinţifică îl arată studierii nivelului de integrare al evreilor în România şi, foarte important, lămuririi aspectelor dureroase ale marginalităţii evreieşti în cultura şi statul român.

Iniţiatorii acestui proiect au fost profesorii Carol Iancu, directorul Şcolii de studii iudaice a Universităţii franceze, şi profesorul Al. Fl. Platon, decanul Facultăţii de Istorie din Iaşi, sub egida căreia va funcţiona Centrul. Manifestarea s-a dorit a fi una care să reunească cercetări din diferite spaţii istoriografice asupra prezenţei evreieşti în mediile academice europene. Franţa, Belgia, Ungaria, Imperiul Austro-Ungar, Germania şi România au fost zonele care au stat în atenţia cercetătorilor. Investigaţiile, care au analizat sisteme universitare atât de diferite şi regimuri politice diverse, au demonstrat

caracterul particular al rolului studenţilor şi profesorilor evrei în istoria aşezămintelor universitare europene. În cadrul celor trei zile de lucrări s-au prezentat comunicări importante, care au reunit sub aceeaşi cupolă cercetători interesaţi de devenirea comunităţii evreieşti în spaţiul european. De menţionat că, din cauze obiective, unii dintre cei înscrişi în program nu au putut onora invitaţia organizatorilor.

Lucrările primei zile s-au deschis cu conferinţele rectorului Andrei Marga, *Consecinţele europene ale conceptualizărilor lui Maimonide, Mendelssohn şi Rosenzweig*, şi a profesorului Carol Iancu, despre *Studenţii evrei la facultatea de medicină din Montpellier*. În ultima comunicare, profesorul Iancu a trasat un program de cercetare mai amplu, prosopografic, asupra evoluţiei studenţilor evrei din centrul universitar francez. În după-amiaza primei zile, au mai avut comunicări profesorul Mihai-Ştefan Ceauşu, *Profesori şi studenţi evrei la Universitatea din Cernăuţi (1900-1914)*, comunicare care a reliefat rolul important jucat de câteva personalităţi evreieşti în ştiinţa europeană, profesorul Florea Ioncioaia, *Evrei în corpul didactic al Universităţii din Iaşi (1860-1960)*, comunicare care a pus sub semnul întrebării legătura care se face dintre numele, aparent evreieşti, ale unor profesori ai Universităţii din Iaşi şi modul cum s-au oferit aceştia posterităţii. Secţiunea a fost încheiată de Cătălin Botoşineanu, *„Astăzi suntem în război cu studenţii”. Corpul profesoral al Universităţii din Iaşi şi violenţele studenţeşti din primul deceniu interbelic.*

A doua zi a debutat cu comunicările cercetătorilor din Franţa, care au relevat aspecte ale comunităţilor de studenţi evrei din spaţiul universitar francez. Astfel, Philippe Boukara, cercetător la Memorialul Shoah din Paris, a prezentat rolul simbolic al studenţilor evrei la Universitatea din Nancy, *Nancy, grand centre étudinat juif avant la Deuxième Guerre Mondiale*, pentru ca Danielle Delmaire, profesor al Universităţii din Lille, să abordeze aspecte din viaţa cotidiană a existenţei studenţilor, *La vie misérable des étudiants juifs étrangers à Paris dans le années 1930.*

Ziua a doua a continuat cu intervenţiile profesorului Lucian Nastasă de la Institutul de Istorie din Cluj, despre *Universităţile româneşti şi funcţiile simbolice ale „peregrinării academice” (1864-1944)*, un subiect mai vechi în preocupările celui mai reprezentativ cercetător al spaţiului universitar românesc. Apoi, pe acelaşi subiect, Irina Nastasă a prezentat roadele cercetărilor sale doctorale despre *Tinerii din România în Universităţile celui de al treilea Reich. Între politică, propagandă şi profesionalizare*, un subiect care a preocupat asistenţa, întrucât o întreagă generaţie interbelică şi-a desăvârşit studiile în Germania. Felicia Waldman, de la Universitatea din Bucureşti, a făcut o incursiune în biografiile unor profesori evrei care au funcţionat la Universitatea din Bucureşti între anii 1900-1945.

Comunicările au virat apoi către centrul universitar ieşean. Profesorul Ovidiu Buruiană, continuând cercetări mai vechi, a radiografiat fizionomia studentului evreu în deceniul al patrulea în comunicarea *Studenţi evrei la Universitatea din Iaşi în anii ’30.* Tot legat de studenţii evrei, cercetătorul Leonidas Rados de la Institutul de Istorie din Iaşi, a prezentat un amplu proiect de cercetare asupra studenţilor, oprindu-se asupra relaţiilor dintre studenţii evrei şi cei români, îndeosebi asupra *Conflictelor* dintre aceştia *la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX*. Tot în subiectul studenţilor, profesorul Dumitru Ivănescu a comunicat despre modul în care Titu Maiorescu a privit problema evreiască şi cum s-a raportat la studenţii evrei.

Seara a fost încheiată de comunicări care s-au înscris în seria unor evocări ale unor personalităţi din cultura română, de origine evreiască, insistându-se cu precădere asupra acumulărilor din domeniul lingvistic. Astfel, profesorului Sorin Damean, de la

Universitatea de la Craiova, un apropiat al comunităţii istoricilor ieşeni, a prezentat figura *Lingvistului Lazăr Şăineanu*, apoi, de la Bucureşti, Andrei Niculescu a creionat anvergura lingvistului şi filologului Jacques Byck, pentru ca Ţicu Goldstein să îl omagieze pe I. A. Candrea, în cadrul unei comunicări despre *Candrea şi universul folclorului românesc*.

A treia zi a comunicărilor a fost consacrată, aproape în exclusivitate, comunităţii evreieşti din Iaşi şi universului aparte în care aceştia s-au integrat. Excepţia a reprezentat-o intervenţia profesorului Mihai Chioveanu, de la Bucureşti, care s-a referit la modalităţile diferite în care au fost asumate de guvernul român opţiunile pentru aplicarea „soluţiei finale". Apoi, registrul s-a modificat, doctoranda Universităţii din Iaşi, în cotutelă la profesorul Iancu, Alina Brăescu-Căileanu, inaugurând seria expozeurilor despre evreii din Iaşi cu comunicarea *Imaginea studentului evreu în presa de orientare naţionalistă din România anilor 1900-1940*. Tot în domeniul presei, cercetătoarea Dafna Cellier, de la Universitatea din Haiffa, a prezentat un subiect complicat al comunităţii evreieşti şi anume orientările de stânga ale studenţilor evrei, în comunicarea *Studenţii evrei şi activitatea lor în anii 1895-1897 la Cercul de studii social-democrat „Lumina" din Iaşi.* Eliza Cocea, masterandă a Facultăţii de Istorie, s-a oprit asupra unui subiect la fel de interesant, referitor la *Evrei din Iaşi şi asistenţa socială*, pentru ca colocviul să fie încheiat de comunicarea cercetătorului Adrian Cioflâncă, care a prezentat unele aspecte inedite despre Pogromul din Iaşi, relevate de arhivele de la Iaşi, Bucureşti şi Washington, *Membri ai elitei evreieşti, victime ale pogromului de la Iaşi (iunie 1941).*

Organizatorii, dovedind ţinuta înaltă a colocviului, vor reuni comunicările într-un volum de studii, anvergura internaţională a evenimentului obligând pe autori să întocmească rezumate extinse ale textelor. Manifestarea şi amfitrionii acesteia, profesorii Carol Iancu şi Al. Fl. Platon, merită întreaga consideraţie pentru eforturile întreprinse de a se deschide la Iaşi un centru de cercetare a istoriei unei comunităţi care a lăsat urme importante în cultura română.

Cătălin Botoşineanu

Lansarea revistei „Archiva Moldaviae"
Iaşi, 11 octombrie 2010

În ziua de 11 octombrie 2010, la Iaşi, a avut loc prima conferinţă *Archiva Moldaviae*, prilejuită de debutul editorial al revistei cu acelaşi nume. Printre participanţi s-au numărat domnii: Bogdan Maleon, moderatorul întâlnirii, Florea Ioncioaia, de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", N. A. Ursu, de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Flavius Solomon, de la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol", în postura de invitaţi, iar din partea revistei, domnii Dorin Dobrincu şi Arcadie Bodale.

În deschiderea întâlnirii, domnul Bogdan Maleon a subliniat importanţa şi semnificaţia lansării noii reviste, care comportă două valenţe majore. Prima este cea restitutivă, căci orice revistă de istorie se orientează către trecut şi urmăreşte recuperarea acestuia, iar a doua – şi cea mai importantă din punctul de vedere al domnului Maleon – este cea formativă. Teoretic cel puţin, orice revistă de istorie se întemeiază pe un program de cercetare, căutând să „negocieze cu trecutul" , să se poziţioneze în raport cu o tradiţie şi să impună anumite principii şi norme, care, la rigoare, pot forma o şcoală

istoriografică. „Archiva Moldaviae” fiind o revistă care apare sub egida Arhivelor, se situează într-o anumită tradiţie, dar, în acelaşi timp, încearcă o nouă abordare, a menţionat domnia sa.

Invitat să ia cuvântul, domnul N. A. Ursu a subliniat importanţa deosebită pentru viaţa ştiinţifică ieşeană a noii apariţii editoriale, motiv pentru care a mulţumit şi i-a felicitat în primul rând pe domnii Dobrincu şi Bodale pentru eforturile depuse „pentru ca această revistă să aibă o personalitate aparte faţă de alte reviste ale arhivelor din ţară”, iar apoi pe toţi cei care au contribuit „ca această revistă să fie la înălţime atât sub raportul conţinutului, cât şi sub raportul prezentării editoriale”.

Un alt aspect subliniat de domnul N. A. Ursu a fost acela că, din prefaţa *Archiva Moldaviae la început de drum*, scrisă de domnul Dorin Dobrincu, reiese nu doar programul revistei, ci şi un îndemn adresat cercetătorilor de a relua problemele trecutului dintr-o perspectivă contextuală. Subscriind la această chemare, domnul N. A. Ursu a ţinut să propună două astfel de secvenţe pe care domnia sa le consideră necesare pe această listă. Prima este cea a creştinării poporului român, care nu s-a petrecut în secolul I d.Ch., prin contribuţia directă a apostolului Andrei, aşa cum a promovat istoria de tip naţionalist – „un mare neadevăr”, afirmă domnia sa, pe care îl susţine şi îl răspândeşte nu doar istoriografia, ci şi Biserica. A doua secvenţă, care în opinia domnului N. A. Ursu se bazează pe interpretări eronate, este cea a pogromului de la Iaşi din 28-29 iunie 1941. Bazându-se pe propriile amintiri, domnia sa a plasat responsabilitatea evenimentelor în primul rând în seama evreilor, ca provocatori, şi abia apoi pe seama trupelor germane.

Reluând cuvântul, domnul Bogdan Maleon, moderatorul întâlnirii, a subliniat importanţa simţului critic, a surselor şi a bazei documentare în scrierea istoriei şi evitarea abordării ei pe baza impresiilor, a povestirilor vulgarizatoare.

Următorul vorbitor, domnul Florea Ioncioaia, care a cunoscut în anumite faze „laboratorul revistei”, pe care l-a susţinut, a plecat de la afirmaţiile legate de pogromul de la Iaşi, rostite de domnul N. A. Ursu, pentru a atrage atenţia asupra unei probleme de care se loveşte un cercetător al istoriei atunci când investighează evenimentele contemporane, şi anume tensiunea deseori foarte puternică dintre memoria actorilor sau a martorilor unui eveniment istoric şi reconstrucţia istoriografică. Domnul Ioncioaia a amintit că, din perspectivă sociologică, atunci când un actor spune că aşa este adevărul, înseamnă că aşa este, căci ceea ce contează este adevărul acestuia, însă această perspectivă intră fatalmente în contradicţie cu perspectiva generală, de ansamblu, a istoricului.

O altă tensiune la care a făcut referire domnul Ioncioaia a fost aceea dintre amintirile memornicilor, cei care participă la actualizarea trecutului, şi istorici. Mai precis, deseori, iar domnia sa a făcut referire la colaboratorii „Observatorului Cultural”, un puternic pol contestatar la adresa *Raportului Tismăneanu*, cei care tratează trecutul recent o fac prin subiectivarea şi nu prin obiectivarea propriilor experienţe. Astfel se formează un decalaj între subiectivitatea individului şi obiectivitatea istoricului, cel care trebuie să privească distant evenimentele. Acest decalaj, spune domnul Ioncioaia, poate fi acoperit prin proiectul unei istoriografii locale, care să ia în discuţie localul, în sensul de descriere profundă a unui spaţiu local determinat, a unei culturi locale determinate, văzute ca întreg şi care îşi este suficientă sieşi, dar care, în acelaşi timp, este un receptacol al lumii. Întrebarea/problema pe care a ridicat-o vorbitorul în acest punct a fost aceea dacă studiul comunităţii locale poate deveni un proiect istoriografic suficient sieşi, care se raportează la o schemă generală doar din raţiuni de studii comparate. Poate fi evitată adoptarea unei scheme omoginizante, cea naţionalistă, astfel putându-se

recupera localul, memoria comunităţii locale pierdută sau pe cale de a se pierde? Ca argument pentru a susţine strivirea localului de către schema naţionalistă, domnia sa a enumerat câteva nume de personaje istorice date unor străzi din oraşul Bistriţa sau din altă parte, printre care Alexandru cel Bun sau Petru Rareş, personaje istorice care nu au fost niciodată în acele locuri. Acesta este proiectul pe care şi-l propun editorii revistei şi faţă de care îşi manifesta entuziasmul domnul Ioncioaia, dar nu fără a exprima o nemulţumire legată de apariţia în cadrul volumului a unei rubrici de „relaţii externe", „contaminată", consideră domnia sa, de „schema generală", naţională. În încheierea alocuţiunii sale, domnul Ioncioaia şi-a manifestat scepticismul faţă de capacitatea centrului universitar din Iaşi de a susţine acest proiect ambiţios.

Făcând trecerea către următorul vorbitor, domnul Bodgan Maleon a reamintit că domnul Dobrincu scria în *Archiva Moldaviae la început de drum* că proiectul vrea să evite anumite capcane, inclusiv eşuarea în localism, într-un demers pur de istorie locală. În acest sens, istoria Moldovei cuprinde spaţiul aflat pe cele două maluri ale Prutului, dar şi Bucovina.

Venit cu mulţi ani în urmă din spaţiul basarabean, domnul Flavius Solomon, cercetător la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" din Iaşi, a salutat studenţii care de fiecare dată salvează cu prezenţa lor astfel de întruniri, observând totodată că foarte mulţi istorici ignoră în ultimul timp evenimente la care ar trebui să fie prezenţi, cel puţin din perspectiva intereselor lor ştiinţifice. Apoi, domnul Solomon a subliniat importanţa revistei şi a proiectului aflat în spatele acesteia şi şi-a manifestat încrederea în posibilităţile Iaşului de a le susţine. Pentru domnia sa, proiectul „Archiva Moldaviae" este deosebit de important şi dintr-un alt punct de vedere, acela că, deşi cu întârziere, surprinde tendinţele istoriografice europene şi mondiale. În acest sens, domnia sa a enumerat o serie de reviste cu profil similar care apar de mai mult sau mai puţin timp în Europa (Austria, Bulgaria, Croaţia, Cehia sau Germania). Deşi unele dintre aceste reviste au apărut ca actor în lupta diplomatică, aşa cum este cazul „Makedonski Preghet", care apare încă din 1923 la Sofia, urmărind exprimarea în plan istoriografic a dreptului Bulgariei asupra respectivului teritoriu, majoritatea revistelor sunt expresia iniţiativei unor comunităţi istorice locale, prin care se urmăreşte prezentarea unor tradiţii locale ce nu intră în contradicţie cu ideea naţională, ci dimpotrivă. Un alt aspect extrem de important pentru domnul Flavius Solomon îl constituie faptul că revista poate fi considerată un teritoriu de întâlnire a istoricilor din România, Republica Moldova, dar şi din Ucraina şi Rusia.

Următorul vorbitor, domnul Arcadie Bodale, editor-adjunct al revistei, a prezentat câteva aspecte legate de – potrivit formulării sale – „bucătăria internă" a acestei reviste. Domnia sa a prezentat mecanismul de adunare a numeroaselor articole tipărite în primul număr sau păstrate pentru a fi publicate în numărul al doilea, inclusiv faptul că fiecare a fost corectat de aproximativ şapte ori. De asemenea, a menţionat că în elaborarea copertei au existat cel puţin 10 variante, alegerea finală trimiţând la simbolul Moldovei istorice, capul de bour, împărţit în două şi apărând pe coperţile 1 şi 4. Colaborarea pentru apariţia revistei, sublinia domnul Bodale, a fost una triplă, între redactori şi autori, între redactori şi membrii bordului şi între redactori şi echipa redacţională. Printre scopurile principale ale revistei „Archiva Moldaviae", menţionate de domnul Bodale, putem enumera pe acela de a aduce „documentele de arhivă şi studiile bazate pe documentul de arhivă în circuitul ştiinţific" şi chemarea adresată în egală măsură istoricilor, cât şi cercetătorilor din ştiinţele auxiliare, de a reflecta în sens cultural Moldova.

Domnul Dorin Dobrincu, editorul-şef al revistei „Archiva Moldaviae", a menţionat că autorii publicaţi în revistă pot fi specialişti care refuză concepţiile etnocratice sau cele de tip naţional-comunist, deformatoare în înţelegerea istorică, aceştia activând nu doar în Iaşi, ci şi în alte zone ale Moldovei, în România, în Republica Moldova, în centre academice mai apropiate sau mai îndepărtate. „Este foarte important – spune domnia sa – să existe o profesionalizare a corpului istoricilor pentru ca aceştia să refuze angajamentul strict ideologic, cum din păcate s-a întâmplat în România decenii la rând". Dar, „în acelaşi timp – continuă domnia sa –, „cred că este important ca istoricii să refuze parohializarea".

În continuare, domnul Dobrincu a explicat că dorinţa de recuperare a numeroase aspecte din istoria acestui spaţiu şi, în acelaşi timp, de încadrare a acestei istorii în spaţiul central-est european nu constituie o contradicţie, deoarece spaţiul moldav a fost un receptacol care a comunicat în permanenţă, care s-a aflat la confluenţa imperiilor, la întretăierea civilizaţiilor şi a religiilor/denominaţiilor. Domnul Dobrincu a precizat că putem vorbi despre spaţiul central-est european pentru că, spre deosebire de sudul României, care se încadrează clar în sud-estul european, în cazul Moldovei putem vorbi de o apartenenţă atât la spaţiul sud-est european, cât şi la cel central-est european. De aceea este necesară multă seriozitate în relecturarea istoriei făcute de istorici şi arhivişti. „Această revistă nu este doar a istoricilor, ci […] şi a celor care lucrează în arhive, este nevoie de o colaborare dintre istorici şi arhivişti, pentru a nu mai exista această ruptură, care din păcate are o lungă tradiţie în România, în special în cea comunistă". Continuând ideea, domnul Dobrincu a afirmat că revista „Archiva Moldaviae" este un spaţiu de întâlnire şi colaborare dintre istorici şi istorici literari, antropologi şi sociologi, cercetători din diferite spaţii geografice, capabili să nu cedeze presiunilor omogenizatoare, schemelor generale.

Răspunzând la nelămurirea domnului Ioncioaia privind secţiunea „relaţii internaţionale", domnul Dobrincu a precizat că textul domnului Şerban Marin, implicat chiar în colegiul redacţional al „Archiva Moldaviae", este „în spiritul acestei reviste", fiind o prezentare dintr-o perspectivă critică a unui aspect al vieţii lui Ştefan cel Mare, o prezentare net diferită de cea hagiografică, dominantă în istoriografia românească.

Legat de afirmaţiile domnului N. A. Ursu privitoare la pogromul de la Iaşi, domnul Dobrincu a subliniat la rândul său tensiunea dintre memoriile subiective ale martorilor şi modul în care văd istoricii acele evenimente. Pentru domnul Dobrincu, pogromul de la Iaşi este „un continent care abia începe să fie explorat", deoarece numeroasele documente referitoare la acest eveniment abia acum încep să fie accesibile cu adevărat, ele fiind până de curând ţinute la secret de către regimul comunist sau de guvernările postcomuniste. Foarte important pentru domnia sa e modul în care este prezentată istoria locală, în sprijinul acestei afirmaţii invocând maniera în care se prezintă muzeele româneşti în general, mai ales expoziţiile permanente. În mod special a menţionat nereprezentarea pogromului de la Iaşi în cadrul Complexului Muzeal Moldova Iaşi, motiv pentru care, cu aproximativ 10 ani în urmă, un vizitator canadian nota în cartea de oaspeţi a muzeului „Shame on you!" („Să vă fie ruşine!"). În dezacord cu ideea care plasează responsabilitatea pentru evenimentele din iunie 1941, de la Iaşi, exclusiv în tabăra germană, domnul Dobrincu a amintit că victimele acelor evenimente au fost de ordinul miilor (încă nu avem o cifră exactă!), iar din documente reiese faptul că responsabilitatea revine mai degrabă autorităţilor şi armatei române, cu larga participare a populaţiei civile.

La finalul întâlnirii, în timpul alocat întrebărilor şi comentariilor, domnul Mihai Dimitrie Sturdza a salutat apariţia revistei „Archiva Moldaviae", care se încadrează în tradiţia revistelor de calitate editate la Iaşi. Domnia sa consideră că încadrarea istoriei româneşti într-o perspectivă mai largă europeană este un proiect binevenit şi a ţinut să transmită istoricilor ieşeni „să se deranjeze […] să susţină prin prezenţa lor un asemenea proiect demn de toată lauda".

Cristian Zaharia

Lansarea revistei „Archiva Moldaviae"
Bucureşti, 19 octombrie 2010

Ulterior lansării de la Iaşi a revistei „Archiva Moldaviae", a avut loc şi la Bucureşti, în cadrul *Conferinţelor Archiva Moldaviae*, un eveniment similar, în data de 19 octombrie 2010, avându-i ca invitaţi pe domnii Florin Ţurcanu şi Marius Diaconescu, de la Universitatea Bucureşti, Cristian Anița, de la Arhivele Naționale ale României, Dorin Dobrincu şi Şerban Marin, atât din partea acestei instituţii, cât şi a publicaţiei în discuţie. De asemenea, au participat Petru Vicol şi Tudor Candu, directorul, respectiv directorul adjunct al Arhivei Naţionale a Republicii Moldova, aflaţi în vizită la Arhivele Naţionale ale României, ca urmare a relansării relaţiilor dintre cele două instituţii.

Domnul Florin Ţurcanu a subliniat că în termeni sociali sau culturali, spre exemplu, analiza la o scară regională este mai potrivită, particularismul fiind o necesitate. Totodată, multiculturalismul şi pluralitatea etnică favorizează alegerea unui istoric ce doreşte să facă o analiză istorică regională, în sensul unei declinări originale a paradigmei româneşti şi nicidecum ca o apologie a moldovenismului identitar. Corsetul naţionalist de dinainte de 1989 însă, ca reper ultim şi de neocolit al analizei istorice, trebuie depăşit. *Avem de-a face cu o revistă care doreşte să valorifice capacitatea specifică a spaţiului Moldovei istorice, de a împrospăta privirea noastră asupra trecutului. Atuurile acestei regiuni sunt numeroase: o regiune de coexistenţă culturală, de circulaţie, de tranzit al oamenilor, ideilor, valorilor, modurilor de viaţă.* Nu în ultimul rând, apariţia într-o perioadă în care multe alte publicaţii ies cu întârziere de sub tipar sau pur şi simplu dispar din cauza dificultăţilor financiare nu poate fi decât salutară.

Considerând istoria locală într-un grav deficit cauzat de orientarea masivă spre istoria de sinteză, studiile de caz şi analizele locale pe probleme sunt o necesitate pentru domnul Marius Diaconescu, care salută prezenţa acestora în cuprinsul revistei „Archiva Moldaviae". În ţări precum Franţa, Polonia sau Ungaria, studiile de istorie locală au format adevărate curente, tendinţă ce este de dorit şi pentru spaţiul istoriografic românesc. Se remarcă existenţa în cuprinsul revistei a studiilor de relaţii externe, istorie locală sau religie, cutumă şi educaţie alături de prezentările de documente sau fonduri şi materiale referitoare la ştiinţele auxiliare ale istoriei, ori recenzii. Nu în ultimul rând, domnia sa remarcă necesitatea ca, în cadrul analizelor istorice, Moldova de pe ambele maluri ale Prutului să fie tratată, cel puţin până la nivelul anului 1812, unitar.

Domnul Petru Vicol, director al Arhivei Naţionale din Republica Moldova, subliniază impactul pozitiv al revistei la Chişinău, unde a stârnit deja un viu interes. De asemenea, domnia sa pledează pentru o mai largă abordare a istoriei arhivelor,

problemelor teoretice şi practice de arhivistică, mai puţin preferate de către colaboratori. Domnul Tudor Candu, director adjunct al aceleiaşi instituţii, remarcă avantajele unei tribune comune pentru cercetătorii din România şi Republica Moldova în domeniul istoriei, atât din punctul de vedere al studiilor, cât şi al accesibilizării unor importante mărturii documentare. Publicarea unor studii ale istoricilor basarabeni în limba română constituie, de asemenea, o facilitate pentru aceia dintre noi care nu sunt cunoscători ai limbii ruse.

„Archiva Moldaviae" reprezintă o „concurenţă" loială şi fecundă pentru periodicul cu tradiţie al Arhivelor Naţionale, „Revista Arhivelor", afirmă domnul Şerban Marin, redactor al celei dintâi, precum şi redactor-şef al celei din urmă publicaţii. Domnia sa atrage atenţia asupra pericolului subfinanţării, pericol ce a determinat multe periodice să-şi întrerupă apariţia imediat după primul număr. Recunoscând binefacerile unei istorii locale, pledează însă şi pentru o viziune mai largă a unei părţi a studiilor, raportarea analizelor istorice la spaţiul central-est european şi, în acelaşi sens, publicarea acestora în limbi de circulaţie internaţională. Relativa ariditate a arhivisticii poate fi o cauză a numărului redus de studii de acest fel la care se adaugă, potrivit domniei sale, comoditatea publicistică a arhivistului, cauzată poate şi de statutul său profesional nu foarte bine precizat. Aceasta a determinat colegiul de redacţie al „Revistei Arhivelor" să apeleze la aportul publicistic al arhiviştilor străini.

Lipsa unei tradiţii teoretice în acest sens este subliniată şi de către domnul Cristian Aniţa, vina fiind, poate, nu doar a arhivistului, ci şi a lipsei modelelor. Totuşi, deşi actualul număr nu cuprinde nici un studiu de arhivistică, el are în componenţă trei studii de istorie a arhivelor. De asemenea, domnia sa subliniază importanţa muncii arhivistului. El nu mai este doar în postura clasică de *păstrător al arhivelor*, ci în funcţie de deciziile acestuia rezultă fondurile documentare ce ajung la îndemâna istoricilor, a căror cercetare practic o condiţionează în acest fel. O colaborare cât mai strânsă, şi nicidecum o concurenţă este deci necesară între cele două categorii profesionale.

„Archiva Moldaviae" este un proiect colectiv care a germinat în timp, având în consiliul ştiinţific reputaţi istorici din România, Republica Moldova, Austria, Franţa, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii, Ungaria etc., ceea ce accentuează suplimentar standardele istoriografice ale acesteia, consideră domnul Dorin Dobrincu. *Archiva Moldaviae are susţinerea unui număr important de istorici care au certe calităţi profesionale, deontologice, sunt foarte diverşi din punctul de vedere al ideilor istoriografice exprimate, dar cu toţii refuză instrumentalizarea istoriei şi perspectivele reducţioniste, cel mai adesea etnocratice, iar alteori internaţionalist-bolşevice.* Pentru că a fost menţionată „Revista Arhivelor", domnul Dobrincu precizează că „Archiva Moldaviae" îşi propune modificarea perspectivei etnocratice asupra istoriei României, cea care domină cantitativ studiile istorice româneşti. Punând accentul pe o perspectivă multiplă, „Archiva Moldaviae" încurajează participarea istoricilor nu doar români sau moldoveni, ci şi a celor din mediile universitare occidentale, dar şi din Ucraina sau Rusia, pentru o reinterpretare istoriografică pe baze strict profesionale. În privinţa finanţării, exceptând voluntariatul care a stat la baza contribuţiilor cu texte şi a laborioasei munci de redacţie, apariţia revistei ar fi fost dificilă fără sprijinul Fundaţiei „Konrad Adenauer", care a susţinut şi alte proiecte istoriografice româneşti.

Doamna Luminiţa Giurgiu, redactor-şef al revistei „Document. Buletinul Arhivelor Militare", lansează invitaţia istoricilor basarabeni de a consulta numeroasele fonduri ale Serviciului Istoric al Armatei pentru o perspectivă cât mai largă a scrierilor acestora referitoare la Basarabia, întrucât numeroase fonduri documentare conţin

informaţii legate de trecutul militar al regiunii. Se ridică de asemenea chestiunea existenţei unor publicaţii similare la nivel regional în restul ţării, cu amendamentul că iniţiativa locală este elementul primordial al unui asemenea demers.

Domnul Viorel Achim, membru în consiliul ştiinţific al revistei, observa că în interesul acesteia este important a se avea în vedere şi celelalte regiuni ale Moldovei istorice, ce nu fac parte astăzi din România sau din Republica Moldova (Bucovina – Cernăuţi, sudul Basarabiei – Odessa, aflate în componenţa Ucrainei), şi semnalează interesul existent (şi) acolo pentru o istorie locală. Domnul Florin Ţurcanu atrage atenţia asupra pericolului pe care l-ar putea reprezenta, însă, *colaborarea* cu reviste având perspective naţionalist-exacerbate, cum nu de puţine ori se întâmplă, chiar la nivel local, îndemnând astfel la prudenţă în acest sens.

Dincolo de acestea, valorificarea arhivelor existente în această parte a Moldovei istorice rămâne un deziderat, domnul Viorel Achim dând exemplul unei valoroase arhive a regiunii Ismail, disponibilă acum la Odessa. Unul dintre impedimentele cercetării l-ar putea constitui existenţa inventarelor arhivistice în limba rusă, chiar pentru documentele de limbă română, aspect întâlnit de altfel şi în Republica Moldova. În acelaşi sens, o prezentare a fondurilor din Republica Moldova chiar în paginile revistei, de către arhiviştii basarabeni, ar fi un real câştig pentru istoricii de dincoace de Prut. Totodată, în mediul academic german se remarcă drept potenţiali colaboratori cercetătorii de la Moldova Institut din Leipzig.

Cu referire la relaţia arhivist-istoric, domnii Dobrincu şi Vicol, directorii celor două instituţii ale Arhivelor din România şi Republica Moldova, pledează pentru depăşirea unor vădite neînţelegeri ieşite la iveală după 1989, şi totodată pentru o dezvoltare intensivă a arhivisticii pe termen mediu.

Perspectiva unui centru de studii privind istoria Moldovei şi a Europei central-estice al cărei pivot să fie „Archiva Moldaviae" este prezentată de către domnul Dobrincu drept o posibilitate, ca urmare a unei iniţiative non-instituţionale, academice. Prezenţa online a proiectului revistei este deocamdată găzduită de site-ul Arhivelor Naţionale, www.arhivelenationale.ro. De asemenea, studiile care vor fi cuprinse între copertele revistei vor fi şi în limbi de circulaţie internaţională, în vederea creării unei platforme de dezbatere, la un nivel cât mai larg, pentru istoria spaţiului moldav, depăşind cadrul restrictiv al istoriei de tip naţionalist, şablonard. După deceniile de separare, din motive ideologice şi politice, a istoricilor de pe cele două maluri ale Prutului, se întrevede posibilitatea unei fructuoase colaborări ştiinţifice de cea mai bună calitate, depăşind cadrele învechite ce nu sunt compatibile cu lumea academică, conchide domnul Dorin Dobrincu.

Radu Stancu

Lista autorilor

Cristian ANIȚA. Licențiat al Facultății de Istorie a Universității din Bucureşti; masterat în Istoria comunismului în România, Facultatea de Litere, Istorie şi Teologie, Universitatea de Vest din Timişoara. Şef serviciu în cadrul Arhivelor Naționale ale României (Bucureşti). Domenii de interes: arhivistica, cu precădere partea de apreciere a valorii, selecționarea şi distrugerea documentelor; istoria instituțiilor, rezistența anticomunistă. Publicații recente: *Evaluarea şi selecționarea documentelor – între deziderate şi realitate în arhivistica românească*, în RA, LXXXVII (2010), nr. 1 (doar în format electronic); *Rezistența anticomunistă în Mehedinți. „Bandele reacționare" şi atitudinea populației față de regimul comunist în anul 1949*, în „Amfitrion", anul IV, nr. 1, 2004, p. 45-47.

Mihai ANTIPA. Licențiat al Facultății de Istorie şi Filosofie, specializarea Filosofie-Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi; studii postuniversitare (Drept Constituțional şi Administrație Publică) la Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza", Bucureşti. Arhivist la Arhivele Naționale Vaslui. Publicații: articole în revistele „Prutul" (Huşi), AR şi în presa locală.

Cătălin BOTOŞINEANU. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, cu tema *Universitatea din Iaşi în perioada interbelică. Profesorii şi viața politică*. Şef al Serviciului Județean Iaşi al Arhivelor Naționale ale României. Domenii de interes: istoria intelectualilor, a învățământului şi a spațiului universitar, arhivistică. Publicații recente: *Instituția rectoratului. Alegerile pentru funcția de rector, 1860-1940,* în Gheorghe Iacob, Alexandru Florin Platon (coord.), *Istoria Universității din Iaşi*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2010, p. 419-450; *Politica din spatele „capetelor sparte" la Universitatea din Iaşi. Alegerile pentru funcția de rector din 1923*, în ArchM, vol. I/2009, p. 54-78; *Învățământul primar şi secundar în Iaşul interbelic*, în Gheorghe Iacob (coordonator), *Iaşi. Memoria unei capitale*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2008, p. 251-262.

Teodor CANDU. Doctor al Institutului de Istorie, Stat şi Drept al Academiei de Ştiințe a Moldovei, Chişinău, cu tema *Biserica din Țara Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea* (2009). Director adjunct al Arhivei Naționale a Republicii Moldova; lector superior la Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Facultatea de Istorie şi Relații Internaționale, Catedra Relații Internaționale şi Politologie; cercetător ştiințific la Academia de Ştiințe a Moldovei, Institutul de Istorie, Stat şi Drept, Secția Istorie Universală. Domenii de interes: istorie ecleziastică, locală şi administrativă în Țara Moldovei (secolul XVIII),

politica religioasă a Rusiei în sud-estul Europei (secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea). Publicaţii recente: *Clerul din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Registrul oficial din 1945-1948 (I)*, în ArchM, vol. I/2009, p. 244-281 (împreună cu Octavian Moşin); *Episcopia Huşilor şi Basarabia (1598-1949*), Iaşi, Editura PIM, 2009 (în colaborare cu Ştefan Plugaru); *Aspecte privind jurisdicţia administrativă a eparhiilor din Moldova în decursul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea*, în *Probleme actuale de istorie naţională. Studii în onoarea profesorului Pavel Parasca*, Chişinău, ULIM, 2009, p. 113-124.

Igor CAŞU. Doctor al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, cu tema *Politica naţională în Moldova sovietică, 1944-1989*. Conferenţiar la Facultatea de Istorie şi Filosofie a Universităţii de Stat din Moldova, Chişinău; director al Centrului de Studiere a Totalitarismului, din cadrul aceleiaşi instituţii; fost vicepreşedinte al Comisiei pentru Studierea şi Aprecierea Regimului Comunist Totalitar din Republica Moldova (2010). Domenii de interes: istoria Basarabiei, represiunea sovietică în RSSM, naţionalismul în URSS. Publicaţii recente: *Stalinist Terror in Soviet Moldavia, 1940-1953*, în Kevin McDermott, Matthew Stibbe (editori), *Stalinist Terror in Eastern Europe. Elite Purges and Mass Repression*, Manchester and New York, Manchester University Press, 2010, p. 39-56; *Le Goulag Bessarabien: Deportations, Repressions, Famine, 1940-1941, 1944-1956*, în „Communisme" (Paris), număr special dedicat României, nr. 91-92, 2007, p. 129-138; *Nation Building in the Era of Integration: The case of Moldova*, în Konrad Jarausch and Thomas Lindenberger (editori), *Conflicting Memories in European History*, Oxford, Berghan Books, 2007, p. 237-253.

Gabriel CATALAN. Licenţiat al Facultăţii de Istorie a Universităţii din Bucureşti. Arhivist la Arhivele Naţionale ale României (Bucureşti). Domenii de interes: istoria recentă a României, istoria ecleziastică a României, istoria şi istoriografia comunismului, relaţiile internaţionale şi istoria culturală. Publicaţii recente: *Despre sovietizarea arhitecturii româneşti (1947-1955)*, în AIIX, 47 (2010), p. 107-118; *Organizarea, funcţionarea şi reformarea Consiliului de Securitate al Organizaţiei Naţiunilor Unite*, în „Sfera Politicii", nr. 152, 10, octombrie 2010, p. 57-69; *Istoriografia română sub impactul modelului sovietic (1947-1955)*, în *Intelectualii şi regimul comunist: istoriile unei relaţii*, „Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România", nr. 4, 2009, p. 19-38.

Valentin CONSTANTINOV. Doctor al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, cu tema *Radu Mihnea domn al Ţării Româneşti şi al Ţării Moldovei*. Conferenţiar universitar la Universitatea „Tiraspol" din Chişinău. Cercetător ştiinţific superior la Institutul de Istorie, Stat şi Drept al Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Domenii de interes: politica externă a Moldovei secolului al XVII-lea, istorie socială, editarea de documente medievale. Publicaţii recente: *Documentul original de la Alexandru cel Bun pentru Episcopia de Rădăuţi (6 iulie 1413)*, în ArchM, vol. I/2009, p. 145-149; *Ţara Românească şi Ţara Moldovei în timpul domniilor lui Radu Mihnea*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2007; editor al vol. XVIII (*1623-1625*), din *DRH*, A. *Moldova*, Bucureşti, Editura Academiei, 2006 (în colaborare cu Ioan Caproşu); numeroase articole în reviste şi publicaţii de specialitate.

Octavian DASCĂL. Doctor al Facultăţii de Istorie a Universităţii din Bucureşti. Arhivist la Arhivele Naţionale ale României (Bucureşti). Domenii de interes: istoria

recentă a României, istoria Basarabiei în secolele XIX-XX, relații româno-ruse și româno-sovietice. Publicații recente: *Demersurile Arhivelor Naționale ale României pentru cercetarea și recuperarea unor fonduri de documente românești din arhivele Federației Ruse (1992-2004)*, în „Revista Arhivelor. Archives Review", 86, nr. 1/2009, p. 28-52; *Rolul Sfatului Țării în înfăptuirea Unirii Basarabiei cu România*, în RA, 82, nr. 1-2/2005, p. 157-165; *Nobilimea basarabeană în Rusia țaristă: considerații istorice, demografice și social-politice*, în RA, 80, nr. 1-2/2003, p. 193-201.

Dorin DOBRINCU. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, cu tema *Rezistența armată anticomunistă din România (1944 – începutul anilor '60)*. Director al Arhivelor Naționale ale României; cercetător la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" din Iași. Domenii de interes: istoria politică și socială a României contemporane, cu precădere în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Holocaustul, perioada comunistă – ocupația sovietică, începuturile regimului comunist, rezistența armată anticomunistă, colectivizarea agriculturii, Gulagul românesc, exilul românesc postbelic –, memoria fascismului și comunismului; istoria creștinismului din România, în special relațiile stat-biserică, naționalismul religios, represiunea comunistă asupra Bisericii și istoria comunităților protestante românești; editarea documentelor contemporane, istoria orală. Publicații recente: *Transforming Peasants, Property and Power. The Collectivization of Agriculture in Romania, 1949-1962*, Budapest – New York, Central European University Press, 2009 (editor împreună cu Constantin Iordachi); *Istoria comunismului din România. Documente. Perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965)*, București, Editura Humanitas, 2009 (editor împreună cu Mihnea Berindei și Armand Goșu); *Listele morții. Deținuți politici decedați în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securității, 1945-1958*, Iași, Editura Polirom, 2008 (editor); editor sau coautor al altor volume de istorie contemporană; aproape 100 de studii publicate în reviste de specialitate și în volume colective.

Ligia DOBRINCU. Licențiată a Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași; a urmat masteratul *Istoria comunismului românesc* la aceeași instituție. Domenii de interes: istoria contemporană a României, istoria postbelică a Universității din Iași.

† Alexandru DUȚĂ. Absolvent al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași. Arhivist la Arhivele Statului, Filialele Vrancea (1969-1970) și Galați (1971-2009, șef al acestei structuri în anii 1990-1998). Domenii de interes: arhivistică, istoria Galațiului și istoria Dunării maritime. Publicații importante: *Tezaur documentar gălățean*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1988 (coeditor, împreună cu Cezar Bejan, Stelian Iordache și Viorica Solomon); *Tratate, convenții și alte documente referitoare la regimul navigației pe Dunărea Maritimă*, ediția a II-a, Galați, 2009 (coautor, împreună cu Ștefan Stanciu); articole în reviste și publicații de specialitate.

Costin FENEȘAN. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, cu tema *Mineritul și metalurgia din Banat în secolul al XVIII-lea*. Cercetător științific la Institutul de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca și la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din București (1971-1979, 1988-1998); director general al Arhivelor Naționale ale României (1998-2002); arhivist la Arhivele Naționale

ale României (1978-1988, 2002-prezent). Domenii de interes: editor de documente medievale din secolele XIV-XVII referitoare la Banat şi Transilvania în contextul conflictului dintre Habsburgi şi Poartă; răscoala lui Horea în spaţiul românesc şi est-central european. Publicaţii recente: *Diplome de înnobilare şi blazon din Banat secolele XVI-XVII*, Timişoara, Editura de Vest, 2007; *Johannes Lutsch – Jurnal de captivitate la Istanbul (1658-1661)*, Timişoara, Editura de Vest, 2006 (în colaborare cu Cristina Feneşan). Autor a 16 volume, coautor la 11 volume, peste 120 studii publicate în reviste de specialitate din România şi străinătate.

Radu FILIPESCU. Doctor al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, cu tema *Parlamentul României şi imaginea Rusiei Sovietice (1918-1940)*. Profesor gradul I la Şcoala cu clasele I-VIII Valea Lupului, com. Valea Lupului, jud. Iaşi. Domenii de interes: istoria oraşului Iaşi, istorie parlamentară contemporană. Publicaţii recente: *Ucrainenii din Bucovina în dezbaterile Parlamentului de la Bucureşti (1919-1937)*, în Mihai Iacobescu, Gheorghe Cliveti şi Dinu Bălan (coordonatori), *Slujind-o pe Clio. In Honorem Dumitru Vitcu*, Iaşi, Editura Junimea, 2010, p. 161-172; *Informaţii documentare cu privire la seceta din judeţul Iaşi în anul 1946*, în ArchM, vol. I/2009, p. 118-129; *Monumentul Diviziei a II-a Cavalerie din Copou*, în Cătălina Mihalache şi Dumitru Ivănescu (coordonatori), *Patrimoniu naţional şi modernizare în societatea românească: instituţii, actori, strategii*, Iaşi, Editura Junimea, 2009, p. 239-248.

Raluca Elena GOLEŞTEANU. Studii de jurnalism şi ştiinţe politice la Universitatea din Bucureşti; studii de masterat şi doctorat la Central-European University, Budapesta, şi la Academia Poloneză de Ştiinţe din Varşovia, cu specializare în istoria intelectuală a Europei Centrale şi de Est. Membră a echipei de cercetare care desfăşoară în cadrul Institutului de Istorie T. Manteuffel al Academiei Poloneze de Ştiinţe proiectul *Caracteristicile modernizării în istoria Poloniei şi a regiunii central-europene. Analiza istorică a dezbaterilor legate de specificul naţional şi regional*. Domenii de interes: istoria socială a Europei Centrale şi de Est, ideologii ale Europei Centrale şi de Est, istoria istoriografiei, comparativismul ca metodă în ştiinţele sociale, viaţa cotidiană în Europa de Vest în secolul XIX, transformările peisajului urban la sfârşitul secolului XIX în regiunea central-europeană; personalităţi intelectuale feminine iudaice. Publicaţii recente: *Identification of Romanian and Polish Nationalism of the 21st Century*, în Michal Vašečka (editor), *Nation über alles. Processes of Redefinition and Reconstruction of the Term Nation in Central Europe*, Bratislava, Center for the Research of Ethnicity and Culture, 2008; articole în reviste culturale.

Paul E. MICHELSON. Doctor al Indiana University, cu tema *Conflict and Crisis: Romanian Political Development, 1861-1871*. Distinguished Professor of History la Huntington University, Indiana, secretar al Society for Romanian Studies şi al Conference on Faith and History, bursier Fulbright/IREX în România de trei ori. Domenii de interes: istoriografie, istoria României în secolele XIX-XX, societăţile totalitare şi posttotalitare, istoria Veneţiei, opera lui C. S. Lewis şi J. R. R. Tolkien. Publicaţii recente: *Silviu Dragomir, The Historian-Militant, and The Revue de Transilvanie*, în Ioan-Aurel Pop şi Ioan Bolovan (editori), *Călător prin istorie*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2010, p. 261-276; *Ion I. Nistor and the Development of Romanian Historiography in Bucovina to the Union of 1918*, în „Codrul Cosminului", vol. 16, 2010, nr. 1, p. 59-81; *The Historian as a Political Force in*

Central Europe: R. W. Seton-Watson's 1922 Inaugural Address, în Mihai Iacobescu, Gheorghe Cliveti şi Dinu Balan (editori), *Slujind-o pe Clio*, Iaşi, Editura Junimea, 2010, p. 321-334.

Andi MIHALACHE. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza", cu tema *Discurs istoric şi ideologie în România „democrației populare" (1948-1965).* Cercetător la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" din Iaşi. Domenii de interes: istoria istoriografiei şi a culturilor istorice, istoria comunismului, istoria conştiinței patrimoniale, antropologia obiectelor şi a imaginii, memoria autobiografică. Publicații recente: *Mănuşi albe, mănuşi negre. Cultul eroilor în vremea dinastiei Hohenzollern*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007; *De la fictiv la real. Imaginea, imaginarul, imagologia*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2010 (editor împreună cu Silvia Marin-Barutcieff); *Romantism şi modernitate. Atitudini, reevaluări, polemici*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2009 (editor împreună cu Alexandru Istrate); *In medias res. Studii de istorie culturală*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2008 (editor împreună cu Adrian Cioflâncă); autor, coautor şi editor al altor volume de istorie; a publicat studii în reviste de specialitate şi volume colective.

Mihai MÎRZA. Doctorand la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, cu tema *Constantin Cehan Racoviță, domn al Țării Moldovei (1749-1753, 1756-1757)*. Arhivist la Arhivele Naționale Iaşi. Domenii de interes: societatea, economia, administrația, demografia Țărilor Române în secolul al XVIII-lea, genealogia familiilor boiereşti din Moldova, istoria bisericii din Moldova în secolele XVII-XIX, arhivistica. Publicații recente: *Pomelnicul Bisericanilor scris la Mănăstirea Putna*, în „Analele Putnei", V, 2009, 2, p. 121-305 (împreună cu Mihai-Bogdan Atanasiu); *Constantin Cehan Racoviță voievod şi Mănăstirea Putna*, în „Analele Putnei", VI, 2010, 1, p. 143-174.

Octavian MOŞIN. Doctorand al Facultății de Teologie a Universității din Sibiu, specializarea Istorie bisericească, cu tema *Biserica şi teologia rusă în secolul XIX*. Doctorand al Facultății de Istorie şi Filosofie a Universității de Stat din Moldova, Chişinău, specializarea Filosofie, cu tema *Umanismul religios la Al. S. Sturza*. Preot paroh la capela universitară „Întâmpinarea Domnului", Chişinău. Lector la Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău, Academia de Poliție „Ştefan cel Mare" – Chişinău şi la Universitatea de Teatru, Muzică şi Arte Plastice din Chişinău. Domenii de interes: istoria bisericii, asistența socială, activități cu tinerii. Publicații recente: *Clerul din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Registrul oficial din 1945-1948 (I)*, în ArchM, vol. I/2009, p. 244-281 (împreună cu Teodor Candu); *HIV/SIDA aspecte medicale şi duhovniceşti*, Chişinău, 2010; *Implicarea Bisericii Ortodoxe în depăşirea problemelor sociale. Ghid de aplicare practică pentru slujitori şi teologi*, Chişinău, Tipografia Sibis Grafica, 2009 (în colaborare cu Ana Ciurac).

Marian OLARU. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Cercetător ştiințific la Institutul „Bucovina" al Academiei Române, Rădăuți. Domenii de interes: istoria modernă şi contemporană, istorie orală, microistoria şi istoria mentalităților, istoria Bucovinei. Publicații recente: *Mişcarea națională a românilor din Bucovina la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2001; *Bucovineni împotriva comunismului: frații Vasile şi George Motrescu*, Suceava, Editura Universității, 2006.

Virgil PÂSLARIUC. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, cu tema *Marea boierime şi domnia în Țara Moldovei în secolul al XVI-lea*. Conferențiar la Facultatea de Istorie şi Filosofie a Universității de Stat din Moldova, Chişinău. Domenii de interes: istorie socială (elitele basarabene în cadrul Imperiului rus), antropologie istorică (violența în societatea moldovenească medievală şi modernă timpurie), microistorie (putere, societate, individ în Basarabia la începuturile stăpânirii ruseşti), istorie locală (istoria Chişinăului). Publicații recente: *Raporturile politice dintre marea boierime şi domnie în Țara Moldovei în secolul al XVI-lea*, Chişinău, Editura Pontos, 2005; *„Să fie cercetate şi certate pentru aceste fapte". Păcat şi Stat la începutul stăpânirii ruseşti în Basarabia. Studiu de analiză micro-istorică*, în „Pontes. Review of South East European Studies", nr. V (2009), p. 8-36; *Moldavian Historiography*, în Stefan Berger (editor), *Writing the Nation*, vol. I, Ilaria Porciani and Lutz Raphael (eds.), *Atlas of the Institutions of European Historiographies 1800 to the Present*, Palgrave Macmillan, 2009.

Dinu POŞTARENCU. Doctor în istorie. Cercetător ştiințific la Institutul de Istorie, Stat şi Drept al Academiei de Ştiințe a Moldovei, Chişinău. Domenii de interes: istoria Basarabiei în perioada țaristă, istoria localităților, viața lui Dimitrie Cantemir, viața unor personalități basarabene. Publicații recente: *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*, Chişinău, 2009, vol. II; *Spitalul de tuberculoză din Vorniceni. Secvențe istorice*, Chişinău, 2008; *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, Chişinău, Editura Prut-Internațional, 2006; *Baraboi, un sat din valea Răutului de Sus*, Chişinău, 2007.

Radu STANCU. Absolvent al Facultății de Arhivistică a Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza", Bucureşti, şi al Facultății de Litere a Universității din Oradea. Arhivist la Arhivele Naționale ale României (Bucureşti). Domenii de interes: istorie socială (pedeapsa cu moartea, sinuciderea), arhivistica, istoria literară, doctrinele politice din România interbelică. Publicații recente: *Memorie. Document. Istorie*, în „Revista de istorie contemporană", nr. 3/2008; *Doctrina comunistă românească interbelică*, în „Revista de istorie contemporană", nr. 1/2008; *Raportul real-imaginar în Cvartetul din Alexandria de Lawrence Durrell*, în „Cele Trei Crişuri", nr. 7-9/2008.

Mircea TIMBUS. Absolvent al Facultății de Filologie-Istorie-Filozofie (specialitatea istorie) a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi (1958). Muzeograf la Muzeul Raional Lipova (1958-1959), arhivist la Filiala Arad a Arhivelor Statului (1959-1999). Domenii de interes: cercetarea documentelor aflate în patrimoniul structurii din Arad a Arhivelor Naționale. Publicații recente: *Oraşul şi Județul Arad după 1 Decembrie 1918*, Arad, Editura Gutenberg-Univers, 2008 (editor împreună cu Andrei Caciora); *Îndrumătorului arhivistic al Arhivelor Naționale Arad*, vol. 2, Arad, Editura Gutenberg-Univers, 2009 (coautor); *Dezvăluiri documentare despre integrarea Aradului la statul român*, în *Sub semnul marilor înaintaşi – Ion Rusu Sărățeanu la 90 de ani*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2011.

Ottmar TRAŞCĂ. Doctor al Facultății de Istorie şi Filosofie a Universității „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca, cu tema *Relațiile politico-militare româno-germane, septembrie 1940 – august 1944*. Cercetător în cadrul Institutului de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca. Cadru didactic asociat la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca,

Facultatea de Istorie-Filosofie. Domenii de interes: România în relațiile internaționale (1933-1944), relații româno-germane (1933-1944), relații româno-maghiare şi problema Transilvaniei (1933-1947), Holocaustul în România (1940-1944), regimul comunist în România. Publicații recente: *„Chestiunea evreiască" în documente militare române. 1941-1944*, Iaşi, Editura Institutul European, 2010 (editor); *Bibliografia istorică a României*, vol. XII *(2007-2008)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009-2010 (împreună cu Mihaela Bedecean, Mircea Birtz, Monica-Gabriela Culic, Stelian Mândruț, Lucia Turc, Attila Varga); *România – Republica Federală Germania*, vol. I, *Începutul relațiilor diplomatice: 1966-1967*, Bucureşti, 2009 (editor împreună cu Dumitru Preda şi Claudiu Florian); numeroase articole în reviste şi publicații de specialitate.

Cristian ZAHARIA. Doctorand al Facultății de Ştiințe Politice a Universității Bucureşti, cu tema *Modele ale lustrației în Europa Centrală şi de Răsărit*. Arhivist la Arhivele Naționale Iaşi. Domenii de interes: istoria comunismului şi a postcomunismului. Publicații recente: *Dilemele deconspirării*, în AŞUI, secția Istorie, LII-LIII (2006-2007), p. 289-303.

În atenţia colaboratorilor

Archiva Moldaviae este o revistă cu specific istoric şi arhivistic, cu apariţie anuală, în cadrul căreia materialele sunt redate în limba română sau în limbi de circulaţie internaţională. Ea urmăreşte să aducă în circuitul ştiinţific studii savante şi surse inedite, în special documente de arhivă, referitoare în principal la trecutul Moldovei, precum şi la România modernă şi contemporană. Perspectivele integratoare, raportările la istoria Europei centrale-estice îşi vor găsi un loc binemeritat în paginile revistei. Publicaţia se adresează în mod deosebit istoricilor şi arhiviştilor, dar ea este declarat deschisă pentru cercetători din câmpuri variate de cunoaştere, care apelează (şi) la documentele păstrate în arhive publice sau private ori în biblioteci.

***Archiva Moldaviae* cuprinde următoarele rubrici:**

– *Studii de istorie* (care se bazează pe surse diverse, inclusiv documente de arhivă);

– *Documente* (publicare de documente, cuprinzând atât transcrierea textului original, cât şi – în cazul documentelor în alte limbi – traducerea sa în limba română, însoţite de studii introductive, note etc.);

– *Ştiinţe auxiliare ale istoriei* (paleografie, diplomatică, genealogie, heraldică, sigilografie etc.);

– *Prezentări de fonduri* (descrieri de fonduri şi colecţii arhivistice deţinute de instituţii publice sau de persoane private);

– *Studii de arhivistică* (teorie şi practică arhivistică, istoria Arhivelor);

– *Restitutio* (introducerea în circuitul ştiinţific a unor materiale realizate de istorici, arhivişti etc. care, în urma dispariţiei autorilor, nu au mai apucat să vadă lumina tiparului);

– *Dezbateri* (discuţii, polemici, conform regulilor academice);

– *Recenzii* şi *Note bibliografice* (sunt secţiuni destinate recenzării, prezentării unor lucrări de istorie, arhivistică etc.);

– *Viaţa ştiinţifică* (prezentări ale unor conferinţe, simpozioane, dezbateri, expoziţii etc., desfăşurate pe teme de istorie şi/sau arhivistică).

Condiţiile tehnice de publicare:

Textele (redate cu semne diacritice) vor fi trimise redacţiei în format Word, Times New Roman, corp de literă 12 pentru text, 10 pentru notele de subsol, distanţa dintre rânduri 1,5. Eventuale materiale auxiliare (*e.g.*, fotografii) vor fi expediate în format JPG, 300 dpi.

Studiile nu trebuie să depăşească, pe cât posibil, 15.000 de cuvinte, respectiv 85.000 de semne grafice (fără spaţii) (= circa 30 de pagini format A4). În cazul studiilor mai mari, redacţia poate recurge la publicarea lor în două sau trei părţi. Studiile vor fi însoţite de un rezumat redat atât în limba română, cât şi în limba engleză (ori în franceză sau germană); lungimea rezumatului poate varia între 400 şi 800 de cuvinte. Titlul studiului va fi tradus în limba engleză, la fel ca şi 5-10 cuvinte cheie care privesc conţinutul textului. Notele vor fi trecute în subsolul paginii (footnote), cu numerotare automată (auto number).

Recenziile nu vor depăşi 3.000 de cuvinte, respectiv 22.000 de semne grafice (fără spaţii) (= circa 6 pagini format A4); notele bibliografice nu vor depăşi 1.500 de cuvinte, respectiv 11.000 de semne grafice (fără spaţii) (= circa 3 pagini format A4); este preferabil ca, ataşat recenziei/notei bibliografice, să figureze şi o fotografie a coperţii 1 a lucrării recenzate, în format JPG, 300 dpi.

Autorii vor trimite o notă autobiografică (de circa 200-250 de cuvinte) care va conţine: prenumele şi numele; facultatea şi universitatea/institutul unde a fost susţinut doctoratul, titlul tezei (doctoranzii vor trece instituţia unde urmează stagiul de pregătire a tezei şi titlul acesteia; în cazul cercetătorilor neînscrişi într-un program doctoral se va preciza facultatea absolvită); afilierea instituţională; domenii de interes; publicaţii recente (trei cărţi sau studii apărute în ultimii 5-6 ani).

Cei interesaţi să publice în revista noastră sunt rugaţi să transmită materialele, în format electronic, pe adresa electronică **amoldaviae@yahoo.com** sau pe adresa Str. Nicolae Gane, nr. 25, Corp C, ap. 18, cod poştal 700110, mun. Iaşi, jud. Iaşi, România, cu precizarea: pentru redacţia *Archiva Moldaviae*.

Revista foloseşte sistemul *peer review* pentru selecţia finală a materialelor publicabile. Manuscrisele trimise redacţiei şi nepublicate nu se returnează.

Responsabilitatea pentru conţinutul textelor revine în exclusivitate autorilor.

Echipa editorială *Archiva Moldaviae*

For the attention of contributors

Archiva Moldaviae is an annual historical and archival review containing papers in Romanian and foreign languages (English, French, German). Its purpose is to bring into the scientific circulation scholarly studies and unpublished sources, especially archival documents, pertaining principally to Moldova's past, as well as to modern and contemporary Romania. Integrating perspectives, studies relevant to the history of Central-Eastern Europe will find a well-deserved place within the pages of this review. The publication is addressed mainly to historians and archivists, but it is open to researchers from different fields who use documents preserved in public or private archives or libraries.

***Archiva Moldaviae* contains the following headings:**

– *History Studies* (based on different sources, including archival documents);

– *Documents* (publication of documents containing the transcription of the original text and also – for documents in foreign languages – the translation in Romanian language with introductory studies, notes, etc);

– *Auxiliary Sciences of History* (paleography, diplomacy, genealogy, heraldry, sigillography, etc);

– *Funds Presentation* (description of funds and collections preserved by public institutions or private persons);

– *Archival Studies* (archival theory and practice, the history of Archives);

– *Restitutio* Restitutio publishing materials produced by historians, archivists, that were not published during the authors' lifetime);

– *Debates* (discussions, polemics, according to academic rules);

– *Reviews and Bibliographic Notes* (sections dedicated to presentation of history and archival papers);

– *Scientific Life* (presentation of historical or archival conferences, symposia, debates, exhibitions, etc.).

Terms of publication:

Materials (including diacritics) should be sent to the editorial staff in Word, font Times New Roman, font size 12 for text and 10 for footnotes, at 1,5 interline. Any additional materials (*e.g.,* photos) should be sent as JPG, 300 dpi.

Studies should not exceed, if possible, 15,000 words, respectively 85,000 graphic signs (no free spaces) (= about 30 pages A4). The editorial staff will decide whether to publish larger studies in two or three parts. Articles will include a summary in Romanian as well as in English (or French, and German), between 400 and 800 words in lenght. Article's title will be translated in English, along with 5 to 10 key words describing the content. Notes are to appear at the bottom of the page (as footnotes), with automatic numbering.

Reviews should not exceed 3,000 words, respectively 22,000 graphic signs (no free spaces) (about 6 pages A4); the bibliographical notes should not exceed 1,500 words, respectively 11,000 graphic signs (no free spaces) (about 3 pages A4); It is preferred that a cover photo accompany the reviewed paper, in JPG, 300 dpi.

Authors will send a short bio (between 200-250 words) with the following content: first name and last name, department and university/institute granting the doctorate, dissertation title (PhD candidates will include the institution from which the degree is expected and the dissertation title; researchers without a doctoral degree will list only the university from which they graduated); institutional affiliation; research areas; recent publications (1-3 titles published in the last 5-6 years).

Those interested in publishing in our review are requested to send materials in electronic format to **amoldaviae@yahoo.com** or to the mailing address on Str. Nicolae Gane, nr. 25, Corp C, ap. 18, cod postal 700110, mun. Iaşi, jud. Iaşi, România, specifying: for *Archiva Moldaviae*.

The review uses the peer review system for the final selection of the publishable materials. The unpublished materials will not be returned.

The responsibility for the content of the texts belongs entirely to the authors.

Editorial Staff *Archiva Moldaviae*

ISSN: 2067-3930